

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Θεοχάρης Χρόνης

(Α.Μ. 1105Δ011)

Η ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗ ΣΤΡΟΦΗ ΤΗΣ ΑΝΑΛΥΤΙΚΗΣ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

(SELLARS, McDOWELL, BRANDON)

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

Επιβλέπων: Καθηγητής Γεώργιος Φαράκλας-Ματορίκος

Μέλη επιτροπής: Ομότιμος Καθηγητής Παντελεήμων Μπασάκος

Ομότιμος Καθηγητής Ε.Μ.Π. Αριστείδης Μπαλτάς

Αθήνα 2015

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	2
Η μετακαρτεσιανή πορεία από τις ιδέες προς την απόλυτη ιδέα	11
Αλήθεια και βεβαιότητα	39
Η προετοιμασία μιας νεοεγελιανής αντεπίθεσης	70
Ο Σέλλαρς και το εγελιανό ερπετό	102
Έννοια και Φύση στον Μακντάουελ	147
Σέλλαρς, Μακντάουελ και εντυπώσεις	194
Η μη-εμπειρία του Μπράντομ	220
Επιστημική ευθύνη και κριτήρια βεβαιότητας	323
Η δομή της δεκτικότητας	335
Επίλογος	357
Βιβλιογραφία	363

Εισαγωγή

Τους Σέλλαρς, Μπράντομ και Μακντάουελ τους ενώνουν πολλά και τους χωρίζουν αρκετά, αλλά σίγουρα λιγότερα από τα πρώτα. Ένα από τα πρώτα, και μάλλον από τα κυριότερα, είναι η κριτική στάση τους απέναντι στην παράδοση όπου ανήκουν, και η οποία είναι η αναλυτική φιλοσοφία. Καί οι τρεις τους θεωρούν ότι, στο επιστημολογικό τουλάχιστον επίπεδο, αυτή η παράδοση οδήγησε σε αδιέξοδα, καθώς και ότι τα αδιέξοδα αυτά υποστηρίζονται από ένα σύστημα βασικών και περίπου «αυτονόητων» παραδοχών, οι οποίες πρέπει συνεπώς να έρθουν στο φως της κριτικής και να αμφισβητηθούν. Επίσης όμως καί οι τρεις θα ασκήσουν αυτήν την κριτική τους «εσωτερικά» σε αυτήν τη παράδοση, κάνοντας χρήση των εργαλείων της και «παίζοντας» με τις διακρίσεις της, των οποίων άλλωστε όλοι τους είναι επδεξιότατοι χρήστες, και όχι υιοθετώντας την οπτική γωνία κάποιου που δεν αντιλαμβάνεται (αν όχι και δεν συμμερίζεται) τις βασικές έγνοιες που τροφοδοτούν τις αναζητήσεις της.

Ο Σέλλαρς βέβαια προηγείται χρονικά και έχει θέση «δασκάλου» (και ιερού τέρατος) απέναντι στους άλλους δύο. Το έργο του, αν και πολυδιασπασμένο σε μια πληθώρα δοκιμίων, μικρών και μεγαλύτερων, διακρίνεται από την πρόθεση να συγκροτήσει μια ενιαία ματιά πάνω στον άνθρωπο ως έλλογο ον που σκέφτεται και πράττει μέσα σε έναν κόσμο, από τη σκοπιά του οποίου η σκέψη και η πράξη του δεν έχουν νόημα, τουλάχιστον σύμφωνα με τις επικρατούσες επιστημονικές θεωρήσεις του. Η σκέψη του κατατείνει ακριβώς σε μια ειρηνευτική κατανόηση της ανθρώπινης κατάστασης, η οποία να συμβιβάζει φαινομενικά αντικρουόμενα αιτήματα, που προκύπτουν από την ιδιάζουσα συμμετοχή της τόσο σε ένα φυσικαλιστικά κατανοημένο περιβάλλον τυφλών αναγκαιοτήτων, όσο και στον πολιτισμό που η ίδια ιδρύει, έναν πολιτισμό που γεννά σκέψεις, ελπίδες, αντιφάσεις, ψέμματα και αλήθειες. Η ματιά που θέλει να κατακτήσει είναι μία που να επιτρέπει σε καθεμιά από αυτές τις δυο τόσο διαφορετικές διαστάσεις μας τουλάχιστον να «αντέχει» η μία την άλλη, και η λύση που οραματίζεται προσβλέπει σε μια επιστήμη με κατάλληλα εμπλουτισμένο λεξιλόγιο, το οποίο να μπορεί να περιγράφει επαρκώς τα φαινόμενα καί των δύο. Ο Σέλλαρς είναι ο «επιστήμονας» της παρέας.

Αντίστοιχες διαστάσεις διαθέτει και η φιλοσοφική στάση του Μακντάουελ, ο οποίος απευθύνεται κριτικά σε κάποια φαινομενικά δεσμευτικά διλήμματα που γεννά ο παραδοσιακός επιστημολογικός λόγος, και τα οποία έχουν πάλι να κάνουν με την υποτιθέμενη αντιπαλότητα ανάμεσα στον κόσμο ως πεδίο του νόμου και στη σκέψη ως πεδίο του λόγου. Η στρατηγική του θα είναι να άρει τη δεσμευτικότητά τους, επαναπροσδιορίζοντας τους όρους και τις διακρίσεις που τα γεννούν, χωρίς να αρνηθεί ωστόσο την κατανοησιμότητα, ή ακόμα και τη θεμιτότητα, των φιλοσοφικών αιτημάτων που αυτά εκφράζουν. Ο θρασύς τίτλος του κλασικού πλέον βιβλίου του *Νους και Κόσμος* υποδεικνύει ότι φιλοδοξία του είναι να επανανοηματοδοτήσει έννοιες που είναι σημαντικές, και μάλιστα όχι μόνο για τους επαγγελματίες της σκέψης, με τρόπο που να επιτρέπει στον αναγνώστη να υιοθετήσει έναν τρόπο θεώρησης – ή ίσως καλύτερα αντίληψης – των έλλογων χαρακτηριστικών του ως φυσικών, έτσι ώστε να μην επωμίζεται αυτός περιττές εντάσεις. Ο Μακντάουελ είναι ο «ψυχοθεραπευτής» της παρέας.

Η επιστημολογική συνεισφορά του Μπράντομ έχει κι αυτή την αφετηρία της σε φιλοσοφικές προθέσεις που σε μεγάλο βαθμό μοιράζεται με τους δύο προηγούμενους, οι οποίες αμφισβητούν κι αυτές παραδεδομένες προσλήψεις για τον τρόπο που η ανθρώπινη επιστημική δραστηριότητα σχετίζεται με το περιβάλλον της. Το δικό του ενδιαφέρον ωστόσο δεν είναι να απενεργοποιήσει εντάσεις, μέσα από κάποια επαναδιατύπωση του πλαισίου παραδοχών που τις καλλιεργούν, όσο μάλλον να επιτεθεί ευθέως σε αυτό, αρθρώνοντας μια φιλοσοφική κατασκευή που να αντιστρέφει τις προτεραιότητές του, και έτσι και τη φορά των φιλοσοφικών εξηγήσεων που αυτό προκρίνει. Παρά το σεβασμό του για το δάσκαλο Σέλλαρς, ο Μπράντομ δεν φαίνεται να επιτρέπει ακριβώς τη συμφιλίωση της ανθρώπινης αυτοκατανόησης με ένα ευρύτερο πεδίο επιστημονικής θεώρησης της σχέσης της με τον κόσμο. Ουσιαστικά θα αρνηθεί στα φαινόμενα της πρώτης την πραγματικότητα της αυτονομίας τους, καθώς θα επιδιώξει να δείξει πώς αυτά υποστηρίζονται από ένα θεμέλιο κοινοτικών πρακτικών, που όμως στερούνται αποβλεπτικών διαστάσεων και κατανοούνται με οιονεί μηχανικούς όρους δεοντικών αλληλεπιδράσεων. Ο Μπράντομ είναι ο «μηχανικός» της παρέας.

Καί οι τρεις αυτοί φιλόσοφοι του Πίτσμπουργκ μοιράζονται μια ιδιαίτερη σχέση με τη σκέψη του Χέγκελ, η οποία βέβαια εκφράζεται διαφορετικά στον καθένα. Ο Σέλλαρς θα δούμε ότι δείχνει να φοβάται μην τα συμπεράσματά του τον

σπρώξουν προς αυτό που καταλαβαίνει ο ίδιος ως κακές πλευρές της εγγελιανής παράδοσης, και που έχουν να κάνουν κυρίως με μια προβληματικά κυκλική ανασυγκρότηση του επιστημικού φαινομένου, με τρόπο τέτοιο που η εμπειρική γνώση να μένει αθεμελίωτη. Ωστόσο, παράλληλα εμπνέεται από την εγγελιανή παράδοση, τόσο ως προς αυτό που θα δούμε να κατανοεί ως απόρριψη της αμεσότητας, όσο και ως προς το ότι και ο ίδιος εν τέλει προκρίνει μια ιδιάζουσα κατανόηση των θεμελίων της γνώσης, που καθιστά την τελευταία αυτοθεμελιωνόμενη. Ο Μακντάουελ θα επικαλεστεί τον Χέγκελ για τη δική του εκδοχή της επέκτασης των κατηγοριακών δομών της σκέψης μέχρι και την ίδια την αισθητηριακή φανέρωση του κόσμου στην εμπειρία. Ο Μπράντομ πάλι θα θεωρήσει τη δική του εκδοχή της αναγωγής των επιστημικών φαινομένων σε ένα κοινοτιστικά προσδιορισμένο πλαίσιο ως εγγελιανή έμπνευση. Θα τα δούμε όμως αναλυτικά αυτά παρακάτω.

Το θέμα του παρόντος πονήματος δεν είναι ωστόσο ο Χέγκελ, ούτε και κυρίαρχα η σχέση των φιλοσόφων του Πίτσμπουργκ με τον Χέγκελ. Άλλωστε, το εγγελιανό έργο είναι υπερβολικά πολυδαίδαλο για να παρουσιαστεί, έστω και ακροθιγώς, μέσα στα πλαίσια μιας διατριβής. Το θέμα είναι μάλλον η κριτική παρουσίαση των κοινών χαρακτηριστικών, αλλά και των διαφοροποιήσεων, ανάμεσά στους τρεις προαναφερθέντες στοχαστές, καθώς, ανεξάρτητα από τις εγγελιανές καταβολές τους, αυτοί συγκροτούν ένα μέτωπο αναθεώρησης κάποιων γερά ριζωμένων, και ωστόσο όχι αναγκαίων παραδοχών, που προϋποθέτει η επιστημολογική παράδοση όπου ανατράφηκαν. Όπως είδαμε παραπάνω, αυτές οι παραδοχές δεν είναι κάποιες μερικές πεποιθήσεις τοπικής βαρύτητας, αλλά μάλλον ευρείς τρόποι θεώρησης της επιστημικής σχέσης, άρα και της διακρίσης που αυτή προϋποθέτει ανάμεσα στο επιστημικό υποκείμενο και στα αντικείμενα της απόβλεψής του.

Το συγκεκριμένο ζήτημα όπου αναδεικνύεται πιο γλαφυρά η ισχύς τέτοιων παραδοχών υποβάθρου, και το οποίο αποτελεί κοινή έγνοια για τους στοχαστές του ενδιαφέροντός μας, είναι εκείνο του εμπειρικού περιεχομένου, το ερώτημα δηλαδή για τη δυνατότητα των περιεχομένων των εμπειρικών πεποιθήσεων να αναφέρονται στον κόσμο, το οποίο, στο βαθμό ακριβώς που συνιστά πρόβλημα προς επίλυση, είναι και σύμπτωμα της αδυναμίας των εν λόγω παραδοχών να διαμορφώσουν μια ευσταθή βάση επιστημολογικής ανάλυσης. Κεντρικός άξονας λοιπόν της κριτικής και

συγκριτικής αποτίμησής μας των φιλοσόφων του Πίτσμπουργκ θα είναι η επάρκεια ή μη με την οποία απευθύνονται στο ζήτημα του εμπειρικού περιεχομένου – επάρκεια η οποία, όπως θα δούμε θα κριθεί κυρίως στο επίπεδο της αντιμετώπισης από αυτούς της υποκειμενικής δεκτικότητας στον κοσμο, την οποία, συνήθως τουλάχιστον, κατανοούμε με όρους αισθητηριακής διάνοιξης σε αυτόν. Όπως θα δούμε στην **πρώτη** ενότητα του παρόντος, το ζήτημα του εμπειρικού περιεχομένου, ήδη ως πρόβλημα, εμφανίζεται ήδη με τη ριζική αμφιβολία του Καρτέσιου, εκδηλώνεται στο σκεπτικισμό της νεώτερης φιλοσοφίας και η εκεί διαχείρισή του οδηγεί στο ιδιάζον καντιανό οικοδόμημα, όπου αυτό βρίσκει μια καινοτόμα λύση στην ιδέα της συγκρότησης των φαινομένων ως σύμμορφων με τις δομές της υπερβατολογικής υποκειμενικότητας.

Μέσα στα πλαίσια του μετακαντιανού γερμανικού ιδεαλισμού, η διαχείριση του ζητήματος του εμπειρικού περιεχομένου καθίσταται μάλλον μια μελέτη αυτών των δομών, η οποία μπορεί να παίρνει τη μορφή είτε μιας κριτικής επιδιόρθωσης του καντιανού μοντέλου, είτε μιας σκεπτικιστικής απόρριψής του, είτε ακόμα, στην ιδιάζουσα περίπτωση του Φίχτε μιας κίνησης «απολυτοποίησης» του υπερβατολογικού υποκειμένου, η οποία και προαναγγέλει, θα λέγαμε, αυτό που μπορεί κανείς να αποκαλέσει «ολοκλήρωση» του καντιανού υπερβατολογικού εγχειρήματος από τον Χέγκελ, προς τον οποίο στρεφόμαστε στην επόμενη **δεύτερη** ενότητα. Εκεί θα ασχοληθούμε με το πρώτο κεφάλαιο της εγελιανής *Φαινομενολογίας*, το οποίο και αποτελεί ένα κείμενο όπου εκτίθενται, με σχετική ενάργεια, κάποιες από τις εγελιανές επιστημολογικές επιλογές, που θα δούμε στη συνέχεια να υιοθετούνται από τους τρεις στοχαστές του ενδιαφέροντός μας. Κυρίαρχη ανάμεσά τους είναι η θεώρηση της επιστημικής σχέσης μας με τον κόσμο υπό ένα πρίσμα εμμένειας, το οποίο ανοίγει και το δρόμο για μεταγενέστερες εξειδικεύσεις του όπως, για παράδειγμα, στην προοπτική του πραγματισμού ή σε εκείνην ενός επιστημονισμού, που θα δούμε να υιοθετεί και ο Σέλλαρς. Στο τέλος της δεύτερης ενότητας, γίνεται μια πρωθύστερη αναφορά στην περίπτωση του Τόμας Κουν, ως μιας παραδειγματικής εφαρμογής της προοπτικής της εμμένειας στο χώρο της φιλοσοφίας της επιστήμης, όπου παράλληλα υιοθετείται και η εγελιανή απόδοση επιστημολογικής βαρύτητας στην ιστορική τοποθέτηση της επιστημικής σχέσης.

Η επόμενη **τρίτη** ενότητα του παρόντος εστιάζει πια το ενδιαφέρον της στη διαμόρφωση εκείνου του φιλοσοφικού περιβάλλοντος, ως προς το οποίο θα

τοποθετηθούν κριτικά, ως αιρετικοί κληρονόμοι και αναθεωρητές του, οι τρεις φιλόσοφοι του Πίτσμπουργκ. Ενός περιβάλλοντος όπου η ιδεαλιστική σκέψη περιθωριοποιείται, μαζί με τον Χέγκελ ως «αρχιερέα» της, η λογική σκέψη ανακαινίζεται από τον Φρέγκε, καθιστώντας την πρόταση κύτταρο του νοήματος, ενώ παράλληλα, αναδύεται η ελπίδα μιας λογικά διάφανης γλώσσας, που θα εξόριζε οριστικά τις συγχύσεις του μεταφυσικού λόγου. Μέσα στο πλαίσιο αυτό, το ζήτημα του εμπειρικού περιεχομένου, που εδώ μας απασχολεί, μοιάζει να βρίσκει λύση στην υποτιθέμενα ασφαλή λογικοεμπειριστική διάκριση ανάμεσα στη σύνταξη και στο υλικό περιεχόμενο των εκφορών μας. Ωστόσο, σύντομα έγινε φανερό ότι δεν είχε φτάσει ακόμα το τέλος της επιστημολογίας. Τόσο τα αδιέξοδα που συνάντησαν οι λογικές κατασκευές του Κάρναπ και η ιδιωτική διάσταση των εμπειρικών δεδομένων, όσο και η βιτγκενσταϊνική τήξη των ορίων γλώσσας και κόσμου, ετοίμασαν το έδαφος για την καθοριστική αμφισβήτηση της διάκρισης ανάμεσα στις τυπικές δομές της γλώσσας και στο εμπειρικό περιεχόμενο των ισχυρισμών μας, που βρήκε έκφραση στις συνεισφορές των Κουάιν και Ντέιβιντσον. Το έδαφος ήταν πλέον στρωμένο για τις αναζητήσεις του Σέλλαρς.

Οι επόμενες τρεις ενότητες είναι, κατά σειρά, αφιερωμένες στην κριτική έκθεση των θέσεων των Σέλλαρς, Μακντάουελ και Μπράντομ, τη βασική επιστημολογική στρατηγική των οποίων σκιαγραφήσαμε πολύ αδρά στο ξεκίνημα αυτής της Εισαγωγής. Με αφετηρία την επίθεση στο μύθο του δεδομένου, θα συζητήσουμε, στην **τέταρτη** ενότητα, πώς ο Σέλλαρς επιδιώκει να αναπληρώσει το κενό που αφήνει ο μύθος στο χώρο της δικαιολόγησης του γνωσιακού οικοδομήματος, μέσω της εικόνας του για την επιστήμη ως ενός «αυτοδιορθωνόμενου εγχειρήματος». Θα συζητήσουμε επίσης τους βασικούς άξονες της εδραίωσης από τον ίδιο της δυνατότητας του εμπειρικού περιεχομένου – μιας εδραίωσης που, όπως θα ισχυριστούμε, διαθέτει υπερβατολογικά χαρακτηριστικά – οι οποίοι και θα αποτελέσουν σημεία αναφοράς για τους δύο μαθητές του. Θα καταλάβουμε πια εδώ τους λόγους που ο Σέλλαρς φοβάται τόσο το εγγεληνόν ερπετό που τρώει την ουρά του, καθώς η ψυχολογικά νομιναλιστική εικόνα του της εμπειρίας ως συνιστάμενης σε εμπειρικούς ισχυρισμούς, σε συνδυασμό με τη συναγωγικιστική και την ιντερναλιστική του στράτευση, που θέλουν κάθε περιεχόμενο να διαμεσολαβείται από τις συναγωγικές ιδιότητές του με τις οποίες ο φορέας του πρέπει να είναι

εξοικειωμένος, οδηγούν στην αποδοχή μιας ολιστικής προοπτικής, κατά την οποία «δεν μπορώ να έχω μια έννοια αν δεν τις έχω όλες».

Στην **πέμπτη** μας ενότητα, θα δούμε πώς ο Μακντάουελ υιοθετεί βασικές κατευθύνσεις που εισάγονται από τον Σέλλαρς, για να διαμορφώσει τον δικό του ιδιάζοντα εμπειρισμό. Ο συναγωγικισμός του Σέλλαρς έμοιαζε να μην αφήνει περιθώρια για μια άμεση φανέρωση του κόσμου στην υποκειμενική εμπειρία, αφού απαιτούσε από κάθε δυνατή επιστημική κατάσταση, ως γλωσσικής υφής, να διαμεσολαβείται από τους συναγωγικούς δεσμούς του περιεχομένου της. Αυτό όμως το συμπέρασμα είναι, κατά τον Μακντάουελ καταστροφικό. Το αίτημα ενός ελάχιστου εμπειρισμού είναι, κατ' αυτόν, απαραίτητο τόσο για τη δυνατότητα της δικαιολόγησης των ισχυρισμών μας, όσο και για την ίδια τη δυνατότητα του εμπειρικού περιεχομένου, τη δυνατότητα δηλαδή να αναφερόμαστε στον κόσμο με τις έννοιές μας. Ο Μακντάουελ θα επιδιώξει να σεβαστεί το αίτημα αυτό, υποστηρίζοντας το συμβιβάσιμο ανάμεσα στον παθητικό χαρακτήρα της αισθητηριακής εμπειρίας και στο σεβασμό του σελλαρσιανού αιτήματος για τη γλωσσική-κατηγοριακή δόμηση κάθε δυνατής φανέρωσης του οτιδήποτε στην εμπειρία. Αυτή πάλι η θέση του είναι και η βάση εισαγωγής της κρίσιμης έννοιας της Δεύτερης Φύσης, η οποία αμφισβητεί και ευρύτερα μια παραδεδομένη εικόνα για τα «όρια» του πεδίου των εννοιών μας. Η εντασιακή σχέση που προκύπτει, σύμφωνα με τα παραπάνω, ανάμεσα στους Μακντάουελ και Σέλλαρς, ως προς τη διαχείριση της αισθητηριακής εμπειρίας αντανakλάται στους διαφορετικούς τρόπους με τους οποίους αυτοί διαχειρίζονται το ζήτημα των αισθητηριακών εντυπώσεων, και αυτό θα είναι το αντικείμενο της **έκτης** ενότητας, όπου θα αναζητηθεί και η συνδρομή του Έβανς και της δικής του εκδοχής των εγγύτερων στον κόσμο επιστημικών επεισοδίων.

Η **έβδομη** ενότητα του παρόντος είναι αφιερωμένη στην ιδιάζουσα κοινοτιστική-συναγωγικιστική θεμελίωση του εμπειρικού περιεχομένου από τον Μπράντομ. Ο τελευταίος θα απορρίψει κάθε εκδοχή αναπαραστασιακότητας, καθώς την θεωρεί μοιραία ευάλωτη σε ένα φαινόμενο φαύλης ερμηνευτικής αναδρομής, το οποίο εν τέλει καθιστά αδύνατη τη συγκρότηση του εμπειρικού περιεχομένου. Ο ίδιος θα επιλέξει να παρουσιάσει τα αναπαραστασιακά χαρακτηριστικά του εμπειρικού περιεχομένου, το ότι αυτό φαίνεται να είναι αποτιμήσιμο ως προς κριτήρια που είναι ανεξάρτητα από τις δομές των επιστημικών πρακτικών μας, στη βάση ενός θεμελίου

δεοντικών πρακτικών μιας κοινότητας, τα μέλη της οποίας είναι δεοντικά υπόλογα το ένα απέναντι στο άλλο, καθώς μοιράζονται ένα σύστημα ποινών και επιβραβεύσεων που πριμοδοτεί ως πρέπει κάποιες έξεις απόκρισεις σε καταστάσεις του περιβάλλοντός τους απέναντι σε κάποιες άλλες. Πρόκειται για ένα δίκτυο το οποίο μπορεί να περιγραφεί χωρίς αναφορά στα αποβλεπτικά χαρακτηριστικά της ώριμης επιστημικής δραστηριότητας, και το οποίο ωστόσο συνιστά την υπόρρητη βάση, την οποία το ανεπτυγμένο δίκτυο των κανονιστικά δομημένων αναπαραστασιακών ενεργημάτων μας δεν κάνει άλλο από το να εκφράζει. Ασπαζόμενος έναν ριζοσπαστικό πραγματισμό, ο Μπράντομ θα ισχυριστεί ότι αυτό το θεμέλιο είναι όλο που του χρειάζεται για να ανακατασκευάσει, με υλικό τις διαφορετικές κατηγορίες δεοντικών στάσεων που συναντούμε εκεί, την ιδέα του εμπειρικού περιεχομένου ως αναφερόμενου σε ένα αντικειμενικό πεδίο καταστάσεων πραγμάτων – τουλάχιστον τόσο αντικειμενικό όσο χρειάζεται μια υγιής επιστημολογική θεώρηση που αποφεύγει τη δυσάρεστη ερμηνευτική αναδρομή.

Καθώς πια έχουμε γνωριστεί και με τους τρεις φιλοσόφους του Πίτσμπουργκ, οι επόμενες δυο ενότητες ασχολούνται με τους διαφορετικούς τρόπους, με τους οποίους αυτοί προσεγγίζουν δύο ζητήματα που έχουν ανακύψει ως κρίσιμα. Στην **όγδοη** ενότητα αναφερόμαστε στο αίτημα της «επέκτασης» των ορίων της επιστημικής σχέσης, μέχρι που αυτή να συμπεριλάβει στους κόλπους της και τα θεμελιωδέστερα επίπεδα επαφής ανάμεσα στο επιστημικό υποκείμενο και στον κόσμο που το περιβάλλει, και απέναντι στον οποίο είναι υπόλογη η επιστημική συμπεριφορά του. Πρόκειται για ένα αίτημα που είναι κρίσιμο όχι μόνο ως προς τη δυνατότητα της δικαιολόγησης, αλλά και ως προς εκείνη της συγκρότησης του εμπειρικού περιεχομένου, το οποίο συμμερίζονται και οι τρεις στοχαστές του ενδιαφέροντός μας, αν και όχι όλοι με τον ίδιο τρόπο. Εδώ αντιπαραβάλλουμε σε αυτούς και έναν «ξένο», τον Κάσινς, ο οποίος δεν υιοθετεί μια τέτοια προοπτική.

Τέλος, στην **ένατη** ενότητα επιστρέφουμε στο θέμα της δεκτικότητας του επιστημικού υποκειμένου απέναντι στις όψεις του περιβάλλοντός του, το οποίο πια και εξετάζουμε σε αναφορά με τον τρόπο και το βαθμό που καθένας από τους τρεις στοχαστές αφομοιώνει την εγγλιανή επιταγή περί της απειρίας της έννοιας. Εδώ πια λαμβάνουμε περισσότερο υπόψη κάποιες πιο πρόσφατες επεξεργασίες του Μακντάουελ, σε αναφορά με τη δομή των περιεχομένων της αισθητικότητας, μέσω των οποίων προσπαθεί αυτός να καταστήσει περισσότερο κατανοητή τη θέση του,

κατά την οποία το περιεχόμενο μιας μη παραπλανητικής φανέρωσης κάποιας όψης του κόσμου στην εμπειρία μας δεν σταματά κάπου πριν, οσοδήποτε κοντά, από τον ίδιο τον κόσμο.

1. Η μετακαρτεσιανή πορεία από τις ιδέες προς την απόλυτη ιδέα

Αναπαραστάσεις που μας ενώνουν ή που μας χωρίζουν από τον κόσμο:

Το καρτεσιανό φιλοσοφικό τοπίο της ριζικής αμφιβολίας και του καθαρού *cogito* κατέστησε την εμπειρική οικειοποίηση του κόσμου φιλοσοφικό-επιστημολογικό *πρόβλημα*, με την έννοια ότι η δυνατότητά της έμοιαζε να απαιτεί την αποκατάσταση μιας διαρρηχθείσας επιστημικής συνάφειας ανάμεσα στην καρτεσιανή σκεπτόμενη υπόσταση και στον εκτατό κόσμο. Ο τελευταίος – αν και «εξορισμένος» σε ένα επιστημολογικό καθεστώς ριζικής αμφιβολίας για την πραγματική ύπαρξή του, το οποίο παράλληλα έθετε και ένα *οντολογικό* χάσμα ανάμεσα σε αυτόν και στην υπόσταση εκείνη που *μπορούσε* να τον αμφισβητεί – δεν έπαυε ωστόσο να επιτελεί τον αναπόφευκτο επιστημικό ρόλο τού να «προμηθεύει» την πρώτη με περιεχόμενα.¹ Στο *δυϊστικό* περιβάλλον του καρτεσιανισμού, αυτό έμοιαζε να προϋποθέτει αναγκαία τη δυνατότητα μιας κάποιου τύπου επιστημικής «εμβάπτισης» – ας πούμε – όψεων του εκτατού πεδίου στην όποια φύση των οντοτήτων εκείνων που υπάγονταν στη *δικαιοδοσία* του ψυχικού μηχανισμού και ήταν έτσι προσβάσιμες σε αυτόν.

Η έννοια της αναπαράστασης² εξυπηρετεί αυτόν το σκοπό, «μεταλλάσσοντας» μια κατανοούμενη ως «εξωτερική» κατάσταση πραγμάτων σε *εσωτερικό* αντικείμενο των ενεργημάτων του υποκειμένου.³ Αυτό όμως φαίνεται να συνεπάγεται ότι το γνωσιακό κύρος των πεποιθήσεών μας εκείνων που θέλουν να αναφέρονται στον κόσμο εξαρτάται από το κύρος αυτής της μετάλλαξης, εξαρτάται δηλαδή από την *αξιοπιστία* με την οποία ο ψυχικός μηχανισμός μεταγράφει τα αντικείμενα των αναφορών μας και τις καταστάσεις πραγμάτων που αυτά συνθέτουν. Και η υποστήριξη της δυνατότητας (ή καλύτερα, της κατανοησιμότητας καν) αυτής της αξιοπιστίας καθίσταται ιδιαίτερα δύσκολη, καθώς εξ ορισμού οι αναπαραστάσεις μας

¹ Ο Ρόκμορ επισημαίνει ότι «η αναπαραστασιακότητα αποτυγχάνει επειδή έχει την αφετηρία της σε έναν οντολογικό *δυϊσμό* που δεν επιτρέπει μια επιστημολογική λύση» (T. Rockmore, *Hegel, Idealism and Analytic Philosophy*, Yale 2002, σελ. 189).

² Ο Ντεκάρτ μιλά για *ιδέες*, αλλά είναι χρήσιμο για την αποκατάσταση μιας συνέχειας με την κυρίαρχη ορολογία της μοντέρνας (και μεταγενέστερης) επιστημολογίας να αναφερόμαστε σε *αναπαραστάσεις*.

³ Όπως και αλλού στην παρούσα εργασία, η έννοια της *εξωτερικότητας* χρησιμοποιείται για να επισημάνει τη συγκροτησιακή ανεξαρτησία, που τείνουμε να αποδίδουμε σε μια κατάσταση πραγμάτων, από τα όποια υποκειμενικά προβλεπτικά ενεργήματά μας, και όχι μέσα στα πλαίσια μιας καντιανού τύπου διάκρισης ανάμεσα σε εσωτερική και εξωτερική αίσθηση, η οποία *άλλωστε* συνυφάνεται με μια αντίστοιχη «κατανομή αρμοδιοτήτων» ανάμεσα στο χώρο και στο χρόνο, που δεν μας είναι χρήσιμη εδώ, καθώς ήδη συζητάμε για τη δυνατότητα της αναπαράστασης χωροχρονικά προσδιορισμένων αντικειμενωδών καταστάσεων.

υπάγονται ως επιστημικές οντότητες στο όποιο κανονιστικό πλαίσιο διέπει τον *υποκειμενικό* γνωσιακό μηχανισμό, είτε αυτό κατανοηθεί με όρους ψυχολογισμού, είτε με όρους λογικών δομών προς τις οποίες αυτές οφείλουν να συμμορφώνονται, τη στιγμή που εμείς έχουμε ανάγκη μια αποτίμηση με βάση την *αντικειμενική* επάρκειά τους.

Η παραπάνω προβληματική θέτει λοιπόν τόσο οντολογικά ερωτήματα για τη φύση της αναπαράστασης – πού βρίσκεται, πού «υλοποιείται» ακριβώς και τι είδους επιστημική οντότητα είναι – όσο και καλλιεργεί επιστημολογικά ερωτήματα για τους *κανόνες* που πρέπει να διέπουν την εν λόγω αναπαραστασιακή μεταλλαγή. Τους κανόνες που *πρέπει* να τη διέπουν, αφού μια απλά αυθαίρετη διαδικασία θα αδυνατούσε να επιτελέσει το ρόλο μιας γέφυρας *επιστημικής* επικοινωνίας της σκεπτόμενης υπόστασης με το έξω της, καθώς δεν θα διέθετε *ex hypothesi* εκείνο το δεοντικό δυναμικό που θα μας επέτρεπε να μιλάμε για ορθές (ή κατάλληλες, ή εύστοχες, ή πρέπει) αποκρίσεις στις καταστάσεις του περιβάλλοντος. Η παραδοχή της αναγκαιότητας της κανονιστικής υφής της αναπαραστασιακής δραστηριότητας, ανοίγει βέβαια το πεδίο του διαλόγου για την ακριβέστερη άρθρωσή μιας τέτοιας κανονιστικότητας, ιδιαίτερα καθώς αυτή οφείλει να σχετίσει κατάλληλα δυο οντολογικά διακριτούς χώρους.

Ποια θα πρέπει λοιπόν να είναι τα *κριτήρια* αξιολόγησης της αξιοπιστίας της αναπαραστασιακής σχέσης; Μιλάμε για μια σχέση απεικόνισης, μετάφρασης ίσως συμβολισμού; Πώς προσδιορίζεται ο στόχος ενός αναπαραστασιακού ενεργήματος και πότε αυτός επιτυγχάνεται; *Επίσης*, μπορούμε να γνωρίζουμε αν επιτυγχάνεται ή όχι; Σε κάθε περίπτωση, η μετακαρτεσιανή επιστημολογικά προσανατολισμένη φιλοσοφία οδηγείται στην αναζήτηση του θεμελίου ενός σώματος γνώσης, το οποίο διαμεσολαβείται αναπαραστασιακά – ή αλλιώς, που συγκροτείται μέσω της αναγνώρισης και περαιτέρω σύνθεσης *ιδεών*. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, το δίπολο ρασιοναλισμού και εμπειρισμού διακρίνει ανάμεσα σε εκείνους που θα υπερασπιστούν το κύρος της εμπειρικής γνώσης, προσπαθώντας να το εδραιώσουν στην αυτοεπικυρούμενη ισχύ κάποιων θεμελιωδών «εσωτερικών» περιεχομένων εννοιακής υφής, και σε εκείνους που θα ισχυριστούν ότι κάθε έγκυρο ψυχικό-αναπαραστασιακό περιεχόμενο προσδιορίζεται από την καταγωγή του από την *εμπειρική* συναλλαγή μας με τον κόσμο. Δεν θα προχωρήσουμε εδώ σε μια εκτενή αναφορά στις προκαντιανές φιλοσοφικές διαμάχες. Ας επισημανθεί ωστόσο ότι ο

σχετικός διάλογος που αναπτύσσεται είναι στενά συνυφασμένος με τη μοντέρνα σκεπτικιστική αμφισβήτηση της δυνατότητας της εμπειρικής γνώσης του εξωτερικού κόσμου, η οποία ακριβώς αναπτύσσεται ως παράγωγο της καρτεσιανής παραδοχής για τον προνομιακό χαρακτήρα των εσωτερικών αναπαραστασιακών συμβάντων, τα οποία ως, ας πούμε, διάφανα για το φορέα τους χαίρουν και της βεβαιότητας του τελευταίου για την εσωτερική «ύπαρξη» και το περιεχόμενό τους.

Αρχαίος και νέος σκεπτικισμός

Ίσως εδώ είναι ένα καλό σημείο για μια σύντομη αναφορά στη διάκριση ανάμεσα στον αρχαίο και στο νέο σκεπτικισμό, καθώς η εγελιανή επιστημολογία της οποίας την κληρονομιά διεκδικούν οι στοχαστές του ενδιαφέροντός μας ορίζεται σε έναν βαθμό από την αξιολόγησή της του πρώτου ως ουσιαστικότερου και γονιμότερου ως προς το δεύτερο, τον οποίο και κρίνει ως δογματικού χαρακτήρα. Ο αρχαίος σκεπτικισμός, όπως παρουσιάζεται από τον Σέξτο, θέτει το ζήτημα της αποδειξιμότητας των γνωσιακών ισχυρισμών μας, με τρόπο που, στην απλότητά του, παραμένει ακόμα εξαιρετικά επίκαιρος. Πράγματι, μοιάζει αναπόδραστο το τρίλημμα ανάμεσα στις τρεις μορφές που αυτή μπορεί να πάρει: είτε η προκείμενη με την αποδεικτική ισχύ θα αποδεικνύεται, με τη σειρά της, από μια άλλη προκείμενη, κι αυτή από μια άλλη κ.ο.κ., κατάσταση που συνιστά βέβαια μια αλυσιτελή άπειρη αναδρομή· είτε κάποια από τις προκείμενες θα θέτει τέρμα στην αναδρομή με το να έχει το καθεστώς μιας υπόθεσης που γίνεται δεκτή αναπόδευκτα – πρακτική που χαρακτηρίζεται ως δογματική· είτε κάποια από τις αποδεικτικές προκείμενες θα πρέπει να αποδεικνύεται από κάποια από τις αποδεικνυόμενες, κάτι που πάλι μοιάζει επιστημικά απαράδεκτο λόγω της φαύλης κυκλικότητάς που φαίνεται έτσι να υιοθετείται.⁴

Στην πραγματικότητα, το σκεπτικιστικό τρίλημμα είναι αναπόφευκτο, από την ώρα που κατανοεί κάποιος τη δικαιολόγηση (άρα και την *απόδειξη* ως μια αυστηρά

⁴ Δες σχετικά K. Westphal, *Hegel's Epistemological Realism*, Kluwer 1989, σελ. 11-17. Όπως παρατηρεί ο Βέστφαλ, το τρίλημμα αυτό αδιέξοδο αναπαράγεται, σε μια ανάλογη μορφή, και στην περίπτωση της μεταγλωσσικής συντακτικής και σημασιολογικής διαχείρισης ενός πεδίου πρωτοβάθμιων ισχυρισμών, όταν προσπαθήσει κάποιος να διαχειριστεί μεταγλωσσικά το νόημα των δευτεροβάθμιων ισχυρισμών της πρώτης μεταγλώσσας. Θα δούμε λίγο αργότερα πώς ανακύπτει το ζήτημα αυτό στην περίπτωση των γλωσσικών πλαισίων του Κάρναπ και του ερωτήματος που εκεί ανακύπτει για την υπερ-πλαισιακή νομιμοποίηση της πλαισιοκρατικής ανασυγκρότησης από αυτόν των εμπειρικών ισχυρισμών μας.

τυποποιημένη εκδοχή της) ως μια συναγωγική σχέση ανάμεσα σε *προτασιακά* περιεχόμενα, περιεχόμενα δηλαδή που διαμεσολαβούνται από τον κατηγοριακό μηχανισμό των νοητικών δυνατοτήτων μας. Αν δεν σπάει κάπου, με κάποιον τρόπο, ο κύκλος της προτασιακής συναγωγικής υποστήριξης, αν δηλαδή ο μοναδικός διαθέσιμος τρόπος νομιμοποίησης ενός αποφαντικά υιοθετούμενου περιεχομένου είναι ως συμπέρασμα μιας συναγωγής – που αναγνωρίζεται ως έγκυρη από το φορέα του (ή και από κάποιο άλλο επιστημικό υποκείμενο)⁵ – από κάποια προτασιακά δομημένη προκείμενη που αναγνωρίζεται ως αληθής, τότε η αδιέξοδη επιλογή ανάμεσα στο δογματισμό (που αποδέχεται αυτήν την αναγνώριση αναπόδεικτα), στην απειρη αναδρομή (που αναζητά νέες προκείμενες) και στην κυκλικότητα (που αναστρέφει τη φορά της συναγωγικής ροής) φαίνεται σχεδόν ταυτολογικά αναγκαστική.

Το ιδιάζον ωστόσο χαρακτηριστικό του αρχαίου σκεπτικισμού, που τον καθιστά ιδιαίτερα συναφή προς κάθε εγχείρημα διερεύνησης των *όρων* του νοήματος, κυρίως δε όταν αυτό αρθρώνεται ως ρητή προϋπόθεση μιας ευσταθούς επιστημολογίας (όπως συμβαίνει στις περιπτώσεις των εγελιανόστροφων στοχαστών που θα εξετάσουμε παρακάτω), είναι η σκεπτικιστική στρατηγική της *ισοσθένειας*. Κάτω και από το πρίσμα της ριζικής αδυναμίας αποδεικτικής θεμελίωσης των ισχυρισμών μας, όπως αυτή αναδεικνύεται από το παραπάνω τρίλημμα, ο αρχαίος σκεπτικισμός εφαρμόζει την στρατηγική της ισοσθένειας, κατά την οποία απέναντι σε κάθε προβαλλόμενο ισχυρισμό (ή επιχείρημα) μπορεί να διατυπωθεί ο αντίθετός του ισχυρισμός, και μάλιστα με ισοδύναμη αξίωση επιχειρηματολογικής πειθούς. Η «καταστρεπτική» αυτή στρατηγική δεν αποσκοπεί να οδηγεί σε κάποιου τύπου γνώση, ούτε ισχυρίζεται αποφαντικά κάποια αλήθεια που η μεθοδολογία της αποτυπώνει. Ο αντίρροπος λόγος που διατυπώνει ο σκεπτικός απέναντι σε έναν ισχυρισμό δεν συνιστά κάποια θέση που ο ίδιος αποδέχεται και υποστηρίζει σε αντιπαράθεση προς τον αντίπαλό του. Ο στόχος της σκεπτικιστικής στρατηγικής της ισοσθένειας είναι πρακτικά ηθικός: εκείνος που την ασκεί μπορεί να διέπεται από μια «ησυχαστική» (θα λέγαμε, με μεταγενέστερους όρους) στάση αποχής από την

⁵ Η μεταβίβαση του χρέους της αναγνώρισης της συναγωγικής ισχύος έξω από τα όρια επιστημικής ευθύνης του συγκεκριμένου υποκειμένου που υιοθετεί αποφαντικά ένα περιεχόμενο – μια τακτική επιστημολογικού *εξωτερικισμού* που, μέσα στα πλαίσια της προοπτικής του χρησιμοποιεί και ο Μπράντομ – δεν απαντά *επί της ουσίας* στο λογικό σχήμα του σκεπτικιστικού τρίλημματος.

αναγκαία δογματική υιοθέτηση ισχυρισμών που δεν επιδέχονται τελεσίδικη αποτίμηση.⁶

Σε αντίθεση με τη ριζική αμφισβήτηση της ευστάθειας κάθε δυνατού ισχυρισμού, μέσα από την ανάδειξη της δυνατότητας της ισοσθενούς άρθρωσης του αντιθέτου του (όχι μέσα από την υποστήριξη του αντιθέτου του), ο νεότερος σκεπτικισμός οικοδομείται στη βάση κάποιων παραδοχών που ο εκπρόσωπός του υιοθετεί αποφαντικά.⁷ Ο Ντεκάρτ είναι βέβαιος για την αληθειακή ισχύ της αναπαράστασης του εαυτού του ως σκεπτόμενης υπόστασης, ενώ ο Χιουμ πάλι θεωρεί δεδομένο το επιστημολογικό σχήμα, σύμφωνα με το οποίο οι ιδέες μας είναι αναλύσιμες σε απλές ιδέες που με τη σειρά τους κατάγονται από – κατά κάποιον τρόπο αντιγράφουν – τις αισθητηριακές εντυπώσεις. Με άλλα λόγια, οι μοντέρνοι σκεπτικιστές δεν επιδίδονται σε μια λογική αποδόμηση του αποφαντικού προτασιακού λόγου, όπως έκαναν (με τους δικούς τους βέβαια όρους) οι αρχαίοι «ομόλογοί» τους, αλλά «κατασκευάζουν» τη σκεπτικιστική στρατηγική τους πάνω στη βάση προϋποτιθέμενων παραδοχών – παραδοχών που (ακολουθώντας το καρτεσιανό ρεύμα) έχουν κυρίως να κάνουν με την προνομιακή πρόσβαση του επιστημικού υποκειμένου σε «εσωτερικά» περιεχόμενα. Κάτι που μας ενδιαφέρει ιδιαίτερα εδώ είναι ότι ένας συνεπής – «αυτοολοκληρούμενος» για να χρησιμοποιήσουμε έναν εγγελιανό χαρακτηρισμό – σκεπτικισμός, όχι μόνο δεν επιτρέπει σε κανενός είδους παραδοχή να ξεφύγει από την αναστολή υιοθέτησής της που επιφέρει η ισοσθένεια, αλλά οφείλει να θέσει σε αναστολή ακόμα και τις υποτιθέμενες λογικές αλήθειες.⁸

Μια μεταγενέστερη παραλλαγή ισοσθενούς «αποσταθεροποίησης» των ίδιων των τυπικών κανόνων λογικού συμπερασμού προσφέρει το λογικό «παράδοξο» του Λιούις Κάρολ. Σύμφωνα με αυτό, η τυπικά έγκυρη μετάβαση από τις προκείμενες «Βρέχει!» (1) και «Αν βρέχει τότε οι δρόμοι είναι υγροί» (2) στο συμπέρασμα «Οι

⁶ «Αναγκαία [επιρρηματική εδώ η χρήση] δογματική» λόγω της εγγενούς αδυναμίας τελεσίδικης αποδειξιμότητας των ισχυρισμών μας γενικά, που το τρίλημμα ισχυρίζεται.

⁷ Για τη ριζοσπαστικότητα του αρχαίου σκεπτικισμού, σε σύγκριση με το νεώτερο, καθώς και για τη σχέση του με την εγγελιανή επιστημολογική συνεισφορά, δες M.Forster, *Hegel and Skepticism*, Harvard 1989, ιδιαίτερα σελ. 9-35.

⁸ Μας ενδιαφέρει ιδιαίτερα, καθώς η «αποκαθήλωση» του ιδιαίτερου καθεστώτος των λογικών αληθειών θα αποτελέσει μια κρίσιμη διάσταση της αμφισβήτησης του λογικοεμπειριστικού προγράμματος, η οποία θα «στρώσει» το δρόμο για τις μετασελλαρσιανές εξελίξεις που θα μας απασχολήσουν.

δρόμοι είναι υγροί» (3)⁹ μπορεί να αμφισβητηθεί από κάποιον που επιλέγει να δεχτεί ως αληθείς τις (1) και (2) αλλά όχι και την (3). Αν κάποιος, απαντώντας στην αμφισβήτηση αυτή, αναπτύξει περαιτέρω την παραπάνω συναγωγή προσθέτοντας την προκείμενη «Αν (1) και (2) τότε (3)» (2'), τότε ο σκεπτικιστής του παραδόξου μπορεί να επιμείνει να αποδέχεται τις (1), (2) και (2') αρνούμενος να υιοθετήσει την (3), οδηγώντας τον διαλεκτικό του αντίπαλο σε μια περαιτέρω ανάπτυξη της συναγωγής με την προσθήκη της (2''), κατά την οποία «Αν (1) και (2) και (2') τότε (3)» κ.ο.κ.

Η άπειρη αναδρομή που γεννάται από την αναπαραγόμενη ανάγκη για τη διατύπωση ενός κανόνα που να επιβάλλει την εξαγωγή του συμπεράσματος από τις προκείμενες που τον συνοδεύουν, έχει ερμηνευτεί με διαφορετικούς τρόπους από σχολιαστές διαφορετικών φιλοσοφικών αποκλίσεων. Ο τρόπος που θα επιλέξει κάποιος για να αποφύγει την αναδρομή του Κάρολ έχει να κάνει με την ευρύτερη προσέγγισή του στο ζήτημα του επιστημικού καθεστώτος των λογικών αληθειών. Ας επισημανθεί πάντως εδώ ότι η κατάσταση δεν βελτιώνεται αν καταστεί ρητή, σε μια πρόσθετη προκείμενη, η υπαγωγή των (1) και (2) στη γενική μορφή του *modus ponens* (ΜΠ). Μια τέτοια απόπειρα θα έπαιρνε τελικά τη μορφή της παρακάτω πρόσθετης συναγωγής:

4α) Οι (1) και (2) βρίσκονται σε σχέση ΜΠ ως προς την (3)

4β) Αν οι (1) και (2) βρίσκονται σε σχέση ΜΠ ως προς την (3) τότε η (3) συνάγεται από τις (1) και (2)

4γ) Η (3) συνάγεται από τις (1) και (2)¹⁰

Εύκολα ωστόσο αντιλαμβάνεται κανείς ότι το παραπάνω συνιστά μια απόπειρα υποστήριξης της νομιμότητας της εφαρμογής του *modus ponens* που κάνει χρήση του υπό νομιμοποίηση κανόνα. Αν ο αμφισβητίας του παραδόξου αρνείται να επικυρώσει τη συναγωγή από τις (1) και (2) στην (3) βάσει της μεταξύ τους λογικής σχέσης, τότε δεν έχει λόγο να την επικυρώσει έχοντας στη διάθεσή του την ανάπτυξη αυτής της σχέσης 4(α)-4(γ) αφού, για να αποδεχτεί το συμπέρασμά της, θα πρέπει να

⁹ Οι συγκεκριμένες προκείμενες εδώ είναι δική μου συνεισφορά και όχι του Κάρολ. Τις επιλέγω εδώ ως παράδειγμα επειδή θα τις ξανασυναντήσουμε και σε άλλες ενότητες της παρούσας εργασίας. (Για την ιστορία, τις χρησιμοποιεί ο Σέλλαρς, για τους δικούς του σκοπούς στο *Meaning and Functional Classification*, *The Journal of Philosophy*, 65, 1968, σελ. 590-602).

¹⁰ Ακολουθώ εδώ την παρουσίαση που κάνει ο Πασκάλ Ενζέλ στο *Dummet, Achilles and the Tortoise* (στο *The Philosophy of Michael Dummett*, Library of Living Philosophers, Open Court 2007).

αναγνωρίσει την ισχύ της *ίδιας* λογικής σχέσης που μέχρι τώρα δεν αναγνωρίζει. Το παραπάνω διαμορφωνόμενο αδιέξοδο μπορεί να ειπωθεί τόσο κάτω από λογικό όσο και κάτω από επιστημικό πρίσμα – και μια ενδιαφέρουσα συζήτηση έχει να κάνει με το πόσο διακριτές είναι τελικά αυτές οι ματιές. Στην πρώτη περίπτωση υπογραμμίζεται το λογικά μάταιο της επιδίωξης μιας τελεσιδικής έλλογης θεμελίωσης των κανόνων του λογικού συμπερασμού. Στη δεύτερη, υποδεικνύεται ότι, ακόμα και αν υποθέσουμε ότι μια τέτοια θεμελίωση αναγνωρίζεται (θεωρητικά, θα λέγαμε) με την υποτιθέμενη αποδοχή της (2'), το *πρακτικά* συναγωγικό βήμα της υιοθέτησης της (3) δεν εξασφαλίζεται, αλλά μάλλον προϋποθέτει την ισχύ κάποιων περαιτέρω προς διερεύνηση επιστημικών συνθηκών.

Οι πρακτικές άγκυρες του τυπικού κύρους

Η γενική κατεύθυνση προς την οποία δείχνουν τα παραπάνω μοιάζει να μας οδηγεί προς μια «βιτγκενσταϊνική» αναζήτηση της δυνατότητας μιας *πρακτικής* στερέωσης του συναγωγικού κύρους των συλλογισμών μας, τέτοιας που να απενεργοποιεί τις λογικές ανησυχίες μας απέναντι στην απειλή ενός φαύλου κύκλου ή μιας άπειρης γραμμικής αναδρομής, και που να επιτρέπει επίσης στην υποκειμενική αναγνώριση αυτού του κύρους να συνιστά (πρακτικά) *δεσμευτικό λόγο* για την υιοθέτηση του εκάστοτε ορθά συναγόμενου συμπεράσματος. Το εγελιανίζον ρεύμα αναλυτικού στοχασμού που μας ενδιαφέρει εδώ αναγνωρίζει την ανάγκη ανταπόκρισης σε αυτήν την πρόκληση, και κατά τούτο μπορούμε ίσως να πούμε ότι το πρίσμα επαναπροσέγγισης του Χέγκελ που αυτό υιοθετεί διαμεσολαβείται από την παράλληλη αφομοίωση ενός βιτγκενσταϊνικής προέλευσης πραγματισμού.

Έτσι, όπως θα δούμε πιο αναλυτικά παρακάτω, ο Σέλλαρς θα δώσει ιδιαίτερο βάρος στις διαδικασίες *εκμάθησης* της γλώσσας, μέσα από τις οποίες οι αιτιώδεις αλληλεπιδράσεις μας με τον κόσμο «μετουσιώνονται» κατά έναν *σωρευτικό* τρόπο στο συναγωγικό δίκτυο, εντός του οποίου συγκροτείται το νόημα των ισχυρισμών μας. Ο Μπράντομ, από τη μεριά του, θα επιλέξει να διατυπώσει μια «μικροφυσική» των υποκείμενων δεοντικών κοινοτικών πρακτικών που οι τυπικοί κανόνες του συλλογισμού καθιστούν *ρητές*. Έτσι, κατά κάποιον τρόπο, η ακολούθηση των κανόνων δεν είναι κάτι που οφείλουμε να εξηγήσουμε, έχοντας ήδη δεδομένη την ισχύ τους, αλλά μάλλον αντίθετα η τελευταία γίνεται δυνατή ακριβώς χάρη σε μια

θεμελιώδη πρακτική δεοντικότητα. Και ο Μακντάουελ τέλος θα αναζητήσει τη δυνατότητα αναγνώρισης των λογικών-συναγωγικών αναγκαιοτήτων στην ανάπτυξη μιας δεύτερης *έλλογης* φύσης – μιας *πολιτιστικά «ενσταλαγμένης»* αισθητηριακής διάνοιξης σε αυτό που θα μπορούσαμε ίσως να ονομάσουμε «γραμματική του κόσμου», ή πιο «λαϊκά» σε μια κοσμοεικόνα – που μας επιτρέπει μια άμεση, με την έννοια της μη συναγωγικής, εξοικείωση με την ορθότητα συμπερασμών, όπως εκείνου του παραπάνω παραδείγματος.¹¹

Πόσο μακριά είναι το εσωτερικό από το εξωτερικό:

Αν αποδεχτούμε τον προνομιακό ρόλο που μετακαρτεσιανά επιφορτίζονται τα εσωτερικά αναπαραστασιακά επεισόδια, και αν παράλληλα απορριφθεί κάθε υποκειμενικής προέλευσης (έμφυτη, ή με οποιανδήποτε άλλη έννοια) αρχή επικύρωσης της σύνθεσης αυτών στις νοητές ιδέες μας και στις πεποιθήσεις που αναλύονται στις τελευταίες, τότε μοιάζει να αφήνουμε τα περιεχόμενα αυτών έρμαια στις όποιες ψυχικές-συνειρμικές συνδέσεις αναπτύσσονται πάνω στη βάση μιας κατηγοριακά άναρχης παρέλασης εντυπώσεων, για τις οποίες μπορούμε ίσως στην καλύτερη περίπτωση να κάνουμε την – έστω εύλογη – *υπόθεση* ότι αντανακλούν παθητικά την αισθητηριακή αλληλεπίδρασή μας με τον κόσμο. Και τότε μια χιουμιανή αμφισβήτηση του κύρους των *γενικών* εννοιών, που καθιστούν δυνατή την άρθρωση της κατηγοριακά προσδιορισμένης κοσμοεικόνας μας, μοιάζει αναπόφευκτη – το κύρος αυτό μπορεί στην καλύτερη περίπτωση να συνίσταται σε μια καλά εμπεδωμένη *κανονικότητα*, όχι όμως και σε μια αξίωση αντικειμενικής ισχύος.

Ακόμα όμως και αν κάποιος δεν υιοθετήσει μια χιουμιανή εμπειριστική στρατηγική σκεπτικιστικής «απομυθοποίησης» των εννοιών μας, αλλά προσπαθήσει αντίθετα να επιμείνει σε μια προοπτική, όπου αυτές αντλούν την καταλληλότητά τους μέσω της συμμόρφωσής τους προς κάποιου τύπου έλλογη κανονιστικότητα, η κατάσταση παραμένει δυσχερής ως προς τη δυνατότητα της *βεβαιότητας* ότι μπορούν αυτές, όταν τουλάχιστον χρησιμοποιούνται ορθά, να αποτελούν τη γνήσια «φωνή»

¹¹ Παρόμοια είναι η προοπτική που υιοθετείται από τον Μακντάουελ, πέρα από το πεδίο της κανονιστικότητας που διέπει την επιστημική-θεωρητική σχέση μας με τον κόσμο, και στο ζήτημα της δυνατότητας της *ηθικής* κανονιστικότητας.

του κόσμου που μας περιβάλλει. Η αποδοχή του καρτεσιανού θεμελιοκρατικού προτάγματος, που διεκδικεί τη γεωμετρικού τύπου οικοδόμηση της γνώσης επάνω σε μια βάση υποκειμενικής βεβαιότητας που βρίσκεται εκτός δυνατότητας αμφισβήτησης, σε συνδυασμό με την πριμοδότηση των ψυχικά διαμεσολαβημένων ιδεών-αναπαραστάσεων ως επιστημικά *εγγύτερων* προς τη ματιά του υποκειμένου, σε σχέση προς τα αντικείμενα και τις καταστάσεις του κόσμου, ανοίγει έτσι κι αλλιώς διάπλατη την πόρτα σε έναν εύλογο σκεπτικισμό ως προς τη δυνατότητα της γνωσιακής οικειοποίησης του τελευταίου, αφού η διαμεσολάβηση από την υποκειμενική *αναγνώριση* εμπλέκεται έτσι στην ίδια τη *συγκρότηση* του επιστημικού αντικειμένου, που οφείλει μοιραία να ακολουθεί κι αυτό τις κανονιστικές δεσμεύσεις που φέρουν οι ψυχικοί εκπρόσωποί του. Ο εν λόγω εγκλωβισμός στο πεδίο των υποκειμενικών ενεργημάτων και των κανόνων που τα διέπουν εγκαθιδρύει μια «απόσταση» ανάμεσα σε αυτά και στο Πραγματικό, τέτοια που, παρά τις όποιες μερικές επιδιορθώσεις, ίσως μόνο ο αγαθός Θεός του Ντεκάρτ θα μπορούσε να κλείσει, αν υπήρχε.¹² Με δυο λόγια, αν το θεμέλιο του σώματος της γνώσης έγκειται σε κάποια εσωτερική αρχή ή κάποια κατάσταση βεβαιότητας που διατυπώνεται μέσω αφαίρεσης της οποιασδήποτε αναφοράς της προς κάποιο αντικείμενο (όπως για παράδειγμα συμβαίνει στην περίπτωση της καρτεσιανής ριζικής αμφιβολίας, αλλά και σε κάθε προσέγγιση που αντιμετωπίζει την επιστημική βεβαιότητα ως μια εσωτερική υποκειμενική υπόθεση), και αν το βασικό εργαλείο των παραπέρα επιστημικά παραγωγικών συναγωγών είναι σχέσεις *ιδεών*, των οποίων το κύρος προσδιορίζεται από εσωτερικές ποιότητες,¹³ τότε καθίσταται αμφίβολο και τουλάχιστον μη ορατό το αν και με ποιο επιστημικό εργαλείο θα μπορούσε ποτέ να σπάσει ποτέ αυτός ο «κύκλος της εσωτερικότητας».¹⁴¹⁵

¹² Πολύ συνοπτικά, η καρτεσιανή οικοδόμηση του συστήματος της γνώσης ξεκινά από τη βεβαιότητα της ύπαρξής μου ως σκεπτόμενης υπόστασης, για να προχωρήσει μέσω της ιδέας του Θεού, που έχω «μέσα» μου, ως ενός υπέρτατου και τέλειου όντος, στην απόδειξη της ύπαρξής του, η οποία με τη σειρά της εγγυάται το κύρος των καθαρών και διακριτών ιδεών μου, καθώς και της πεποίθησής μου ότι η αισθητικότητά μου πράγματι αλληλεπιδρά με αντικείμενα του εκτατού κόσμου. Οι διαστάσεις της καρτεσιανής επιχειρηματολογίας που χρήζουν σχολιασμού είναι πολλές και ευτυχώς όχι όλες απαραίτητες για τη συνέχεια.

¹³ Τέτοιες εσωτερικές ποιότητες ήταν για τον Ντεκάρτ η καθαρότητα και η διακριτότητα των υποκειμενικών ιδεών, αλλά αντίστοιχες ποιότητες επικαλέστηκαν στις αναλύσεις τους και οι επίγονοί του, τόσο ρασιοναλιστές φιλόσοφοι όπως ο Λάιμπνιτς, όσο και εμπειριστές σαν τους Λοκ και Χιουμ.

¹⁴ Στην περίπτωση του Ντεκάρτ ο κύκλος σπάει μέσω του (σχολαστικής καταγωγής) επιχειρήματος που του επιτρέπει να μεταβεί από την καθαρή και διακριτή ιδέα του Θεού στην αναγκαία ύπαρξή του που διασφαλίζει με τη σειρά της την αντικειμενική διάσταση των καθαρών και διακριτών ιδεών μας. Η κυκλικότητα αυτής της επιχειρηματολογίας είναι προφανής και έχει αποτελέσει αντικείμενο εκτενούς σχολιασμού.

Η καντιανή υπερβατολογική σύνθεση

Ο Καντ ανέλαβε να συνθέσει τους όρους της φιλοσοφικής διαλεκτικής της εποχής του σε μια συστηματική εικόνα του γνωσιακού μηχανισμού μας που να αποδέχεται, από τη μια, τη δεσμευτικότητα με την οποία τα περιεχόμενα των επιστημικών ενεργημάτων μας εναρμονίζονται με ένα κανονιστικό πλαίσιο που εδράζεται σε αρχές οργάνωσης της εμπειρίας που είναι ανεξάρτητες από αυτήν, περιορίζοντας όμως αυστηρά, από την άλλη, την ισχύ αυτών των υποκειμενικής προέλευσης δεσμεύσεων εντός ενός πεδίου που περιορίζεται από τα όρια της δυνατής εμπειρίας. Δεν έχει νόημα να επιχειρηθεί μια σύνοψη του πολυδαίδαλου καντιανού έργου, κάτι τέτοιο είναι αδύνατο και εκτός του πλαισίου της παρούσας εργασίας – θα αναφερθούμε εδώ μόνο σε όσα θα μας είναι άμεσης χρήσης στη συνέχεια.

Η εν λόγω «περιορισμένη δεσμευτικότητα» αρθρώνεται από τον Καντ πάνω στη βάση επιστημολογικών εργαλείων και σχέσεων που θα καθορίσουν, σε μεγάλο βαθμό, την ερωτηματοθεσία των στοχαστών που, μετά από αυτόν, προσπάθησαν να «διορθώσουν» ή να συνεχίσουν (ή και τα δύο μαζί) το καντιανό οικοδόμημα, συγκροτώντας το ρεύμα του γερμανικού ιδεαλισμού, το οποίο μπορούμε να πούμε ότι φτάνει σε μια «ολοκλήρωση» με την εγγελιανή συνεισφορά. Θεμελιώδες καντιανό εργαλείο είναι η διάκριση ανάμεσα στις εποπτείες που μας παρέχει η αισθητικότητα και στις έννοιες μέσω των οποίων προσδίδεται σε αυτές η αντικειμενώδης άρθρωση, χάρη στην οποία αυτές υπάγονται στις κρίσεις μας, εξασφαλίζοντας το εμπειρικό περιεχόμενο των τελευταίων. Η *συνεργασία* νόησης και αισθητικότητας – μια εμβληματική διατύπωση της καντιανής επιστημολογικής προσέγγισης – συνοδεύεται ωστόσο και από μια εξίσου σημαντική και χαρακτηριστικά καντιανή διάσταση, εκείνη κατά την οποία είναι αναγκαίο να διασφαλίζεται η δυνατότητα της *αυτοσυνειδησίας* σε κάθε αποβλεπτικό επεισόδιο που υπάγεται στην εμπειρία του επιστημικού υποκειμένου. Το «Εγώ Νοώ» πρέπει να συνοδεύει τις παραστάσεις μας, αν πρόκειται αυτές να μην «κολυμπάνε» σε μια αδόμητη σούπα αισθητηριακού-εποπτειακού υλικού, αλλά να είναι ακριβώς υπαγώγιμες στις έννοιες που χειρίζεται κάποιο συγκεκριμένο επιστημικό υποκείμενο, προικίζοντας τις τελευταίες με το

¹⁵ Η ριζική αδυναμία γεφύρωσης ανάμεσα στις εσωτερικές ιδέες και στις εξωτερικές καταστάσεις πραγμάτων, όταν οι πρώτες κατανοούνται κάτω από ένα υποκειμενιστικό πρίσμα, είναι βασική διάσταση της προοπτικής που θα δούμε να υιοθετεί ο Μακντάουελ.

περιεχόμενο που τους επιτρέπει να αναφέρονται σε έναν κόσμο που *έτσι μόνο* αυτό μπορεί να κατανοεί ως τον κόσμο που φανερώνεται στην εμπειρία του.

Μέσα στο παραπάνω καντιανό πλαίσιο – όπου η κατηγοριακή διαχείριση του εποπτειακού υλικού, σε αρμονία με τις μη εμπειρικές αρχές οργάνωσής του, εξασφαλίζει και την υπαγωγή του στην ενιαία και συνεχή στο χρόνο εμπειρία της επιστημικά ενεργής υποκειμενικότητας – η αυτοσυνείδητη διάσταση των επιστημικών ενεργημάτων μας καθίσταται στενά συνυφασμένη με την αντικειμενώδη δομή της εμπειρίας. Σε πρώτη τουλάχιστον όψη, φαίνεται αυτή η διαχείριση να επιβάλλεται επί ενός «υποστρώματος» εποπτειακού υλικού, το οποίο προσπορίζεται από την αισθητικότητα του υποκειμένου, σαν από μια ανεξάρτητη επιστημική είσοδο. Σύμφωνα όμως με τις επιταγές της Υπερβατολογικής Αισθητικής, αυτό το υπόστρωμα υπόκειται *επίσης* σε μη εμπειρικά προσδιορισμένες αναγκαιότητες, εκείνες δηλαδή που έχουν να κάνουν με το χωροχρονικό χαρακτήρα των εποπτειών μας και που φαίνεται να είναι μοιραία, θα λέγαμε, επιβεβλημένες από την ιδιάζουσα δομή της ανθρώπινης αισθητικότητας – χωρίς πάντως (σύμφωνα τουλάχιστον με το σχήμα που έμελλε να κυριαρχήσει ως καντιανό στον επόμενο αιώνα, και το οποίο προτείνει την, σε *δεύτερο* χρόνο, μορφοποιητική οργάνωση του εποπτειακού υλικού μέσα από την εφαρμογή του κατηγοριακού μηχανισμού) να σημαίνει αυτό ότι υπόκειται καί στις κανονιστικές εκείνες δομές που εδράζονται στη λειτουργία της κριτικής ικανότητάς μας.

Ο παράδοξος επεκτατισμός της αυτοσυνειδησίας

Ωστόσο, ενάντια σε μια τέτοια επιστημολογική εικόνα *δυο* επιπέδων οργάνωσης της εμπειρίας (ενός αισθητηριακού και ενός κατηγοριακού), ένας από τους πιο επίμαχους ισχυρισμούς του Καντ στην *Κριτική του Καθαρού Λόγου* έχει να κάνει με την αντίρροπης λογικής επέκταση εκείνων των συνθηκών που σχετίζονται με την αυτοσυνείδητη διάσταση της εμπειρίας *καί* στο χώρο των εποπτειών. Στο αμφιλεγόμενο χωρίο του B160-1 της *Κριτικής*, που ανήκει στη δεύτερη έκδοση της *Υπερβατολογικής Παραγωγής* των κατηγοριών, ο Καντ γίνεται ουσιαστικά προάγγελος της πολύ μεταγενέστερης αμφισβήτησης του *δυϊσμού* που σκιαγραφήθηκε παραπάνω, ανάμεσα στα δεδομένα που προσπορίζει η αισθητικότητα και στο εννοιολογικό πλαίσιο που τα οργανώνει στο κατηγοριακά αρθρωμένο σώμα

της εμπειρικής γνώσης μας – με τρόπο όμως που η δυνατότητα αυτού του σώματος να είναι γνήσια υπόλογο στον κόσμο, για το κύρος των περιεχομένων του, να μοιάζει τελικά να απειλείται, θα δούμε πώς.

Αυτό που φαίνεται να ισχυρίζεται εκεί ο Καντ είναι ότι, αν η χωροχρονική μορφή των εποπτειών δεσμεύεται ως τέτοια από την ιδιάζουσα δομή της ανθρώπινης αισθητικότητας, η πρόσληψη ωστόσο του υλικού τους υπό τη μορφή *ενοποιημένων* παραστάσεων με χωροχρονικά προσδιορισμένο περιεχόμενο δεν οφείλεται απλά στα ιδιοχαρακτηριστικά της αισθητικότητάς μας, αλλά – όπως και κάθε διαδικασία ενοποίησης και, μέσω αυτής, υπαγωγής του οτιδήποτε στην επιστημική εμβέλεια ενός υποκειμένου – υπάγεται καί αυτή στη συνθετική λειτουργία των κατηγοριών (των δομών δηλαδή εκείνων που χαρακτηρίζουν την άρθρωση των κρίσεων μας και που υπάγονται στις δομές που απορρέουν από το αίτημα της αυτοσυνειδησίας). Έχει σημασία, ιδιαίτερα ως προς την εγγελανίζουσα επιστημολογική προοπτική που θα δούμε να εισάγει ο Μακντάουελ, να επισημανθεί ότι η παραπάνω επέκταση της εμβέλειας ισχύος των δομών που διέπουν τις κρίσεις μας στο επίπεδο της αισθητηριακής πρόσληψης δεν θέλει να αναιρεί την προαναφερθείσα, θεμελιακή για την καντιανή γνωσιοθεωρία, διάκριση ανάμεσα στις συνεργαζόμενες διαστάσεις της νόησης και της αισθητικότητας.

Αν και σε πρώτη όψη μια τέτοια επέκταση φαίνεται να αντιστρατεύεται ευθέως την καθαρότητα της διάκρισης αυτής, ο Καντ σπεύδει να παρατηρήσει, την ίδια στιγμή που επισημαίνει ότι οι χωροχρονικές εποπτείες δεν μπορούν να «ξεφεύγουν» από την επένεργεια του κατηγοριακού νοητικού μηχανισμού, αν πρόκειται να έχουν κάποια παρουσία στον επιστημικό ορίζοντα του υποκειμένου, ότι χάρη ακριβώς σε αυτήν την ανάμιξη των κατηγοριών μπορεί πρώτα πρώτα και αποκτά επιστημική υπόσταση η *δεδομενικότητα* του χωροχρονικού υλικού, που ως τέτοια πια μπορεί να διακρίνεται από τη νόηση ως ενεργό διαδικασία «αξιοποίησης» του υλικού αυτού ως περιεχομένου των κρίσεων μας. Αυτή τουλάχιστον μοιάζει να είναι μια βιώσιμη ανάγνωση των φαινομενικά αντιφατικών διατυπώσεων,¹⁶ με τις οποίες ο Καντ προσπαθεί να τεκμηριώσει την αναγκαιότητα της εμπλοκής των κατηγοριών στο επίπεδο της αισθητικότητας, χωρίς παράλληλα να ακυρώνει το δεδομενικό

¹⁶ «Γιατί, αφού μέσω αυτής [της συνθέσεως] (με το να καθορίζει ο νους την αισθητικότητα) ο χώρος και ο χρόνος ως εποπτείες γίνονται για πρώτη φορά *δεδομένα*, γι' αυτό ανήκει *a priori* η ενότητα αυτής της εποπτείας στο χώρο και στο χρόνο και όχι στην έννοια του νου» (υποσημ. B161). Ίσως πρόκειται για μια ιδιαίτερα «εγγελιανή» στιγμή του Καντ.

χαρακτήρα του χωροχρονικού περιεχομένου της. Σύμφωνα με την ανάγνωση του Πίππιν, τα παραπάνω σημαίνουν ότι ο Καντ «δεν υποστηρίζει απλά ότι το χωροχρονικό πολλαπλό της εποπτείας πρέπει να νοηθεί μέσα από τις κατηγορίες για να αποτελεί αντικείμενο της εμπειρίας, αλλά ότι το περιεχόμενο οποιουδήποτε εποπτειακού πολλαπλού πρέπει να είναι σύμμορφο προς τις κατηγορίες για να μπορεί πρώτα πρώτα να είναι καν στοιχείο ενός χωροχρονικού πολλαπλού».¹⁷

Η παραδοξότητα που προκύπτει από την καντιανή διαχείριση των εποπτειών, και την οποία διατυπώνει και ο Πίππιν στο παραπάνω παράθεμα, έγκειται στην ανάγκη να διαμεσολαβείται το περιεχόμενό τους από τον κατηγοριακό μηχανισμό για να μπορεί να παρουσιάζεται αυτό ως δεδομένο στη ματιά του επιστημικού υποκειμένου· έγκειται δηλαδή στη *σύγκλιση*, παρά τα φαινόμενα, ανάμεσα στο αίτημα να ανήκουν αυτές στη *δεκτικότητα* του υποκειμένου και σε εκείνο που τις απαιτεί σύμμορφες προς δομές που εδράζονται στην κριτική ικανότητα αυτού – σε μια δηλαδή ενεργητική όψη της επιστημικής λειτουργίας του. Όπως θα δούμε, ένας τρόπος να προσεγγίσουμε τη συνεισφορά του Μακντάουελ στον επιστημολογικό διάλογο είναι αντιμετωπίζοντάς τις θέσεις του ως μια απόπειρα διάλυσης αυτής της αίσθησης παραδοξότητας που μοιάζει να συνοδεύει την εν λόγω σύγκλιση των δυο «διαφορετικών» αιτημάτων. Για να το πούμε με πιο «εγελιανούς» όρους, η αίσθηση αυτή του παραδόξου ανήκει στο πεδίο της νόησης, εκεί όπου οι διαφορές κατανοούνται στατικά ως μια προειλημμένη απόσταση ανάμεσα σε ανεξάρτητα υφιστάμενους όρους, και όχι στο πεδίο του λόγου, όπου έχουμε μάλλον να κάνουμε με μια δυναμική διαδικασία αλληλοπροσδιορισμού ανάμεσα σε επιστημικές διαστάσεις που η νόηση προσλαμβάνει – ατελώς – ως ανεξάρτητα υφιστάμενες.

Η επιμονή της υπερβατικότητας

Μπορούμε λοιπόν να πούμε, κάπως «συμπυκνωμένα», ότι μέσα από αυτό το κλειστό διπολικό «κύκλωμα» που διατυπώνει η καντιανή γνωσιοθεωρία, οι (μη εμπειρικές) αρχές του σκέπτεσθαι προικίζονται με αντικειμενικό κύρος από το γεγονός ότι *μόνο* μέσα από αυτές μπορούν να *δίνονται* αντικείμενα στην εμπειρία μας, και παράλληλα η γνωσιακή ισχύς τους εξαντλείται σε αυτό ακριβώς, στο να

¹⁷ R.Pippin, *Hegel's Idealism: The Satisfactions of Self-Consciousness*, Cambridge 1989, σελ.31.

καθιστούν δηλαδή δυνατή την αναγνώριση των αντικειμένων της δυνατής εμπειρίας – τόσο την αισθητηριακή αναγνώρισή τους κατά την πρόσληψη των εποπτειών, όσο και την αναγνώρισή τους ως αντικειμένων που υπάγονται στις δομές των κρίσεών μας, στα οποία δηλαδή μπορούμε να αναφερθούμε αποφαντικά. Η αυτονόμηση των εν λόγω αρχών από αυτόν τους το ρόλο οδηγεί στις διαλεκτικές υπερβάσεις, που το «δικαστήριο» της καντιανής Κριτικής ζητά, μέσα από την ανάδειξη των *αντινομιών* που έτσι γεννιούνται, να θέσει εκτός φιλοσοφικής νομιμότητας. Έτσι, από μία προκριτική μικροφυσική της εμπειρίας – που με τις αισθητηριακές εντυπώσεις σε ρόλο «στοιχειώδους σωματιδίου» επιδιώκει να ανασυγκροτήσει τα περιεχόμενα της επιστημικής σχέσης μας με τον κόσμο – και από μία προκριτική θεολογία του νου – που αναζητά σε αυτόν αρχές διασφάλισης της αξιοπιστίας των αναπαραστάσεών μας, με ισχύ που να κατανοείται ως ανεξάρτητη από την πραγματικότητα της επιστημικής σχέσης που τις συνδέει με τα αντικείμενα των τελευταίων, οδηγούμαστε στην επιστημολογική «ισορροπία τρόμου» του καντιανού κριτικού ιδεαλισμού. «Τρόμου», καθώς αυτή η «κυκλική» αλληλοϋποστήριξη που σκιαγραφήσαμε ανάμεσα στη νομιμότητα των δυο πόλων της επιστημικής σχέσης, την ίδια στιγμή που ορίζεται, θέτει και αυτό που κείται *πέραν* αυτής: τα πράγματα καθ' εαυτά, ένα πεδίο πραγματικότητας που διαφορετικοί σχολιαστές θα ερμηνεύσουν με διαφορετικό τρόπο, το οποίο όμως σε κάθε περίπτωση χαρακτηρίζεται από το ότι δεν υπάγεται σε εκείνες τις συνθήκες που διέπουν την επιστημική σχέση μας με τον κόσμο, τόσο τις χωροχρονικές της αισθητικότητας, όσο και τις κατηγοριακές που εδράζονται στη νόηση.

Πολύ συνοπτικά, τα καντιανά πράγματα καθ' εαυτά μπορούμε να τα θεωρήσουμε κάτω από δυο διακριτά ερμηνευτικά πρίσματα, αυτό της ασθενούς και εκείνο της ισχυρής ερμηνείας τους. Σύμφωνα με τη λεγόμενη «ασθενή» ερμηνεία, της οποίας βασικός εκπρόσωπος έχει υπάρξει ο Χένρι Άλισον,¹⁸ τα πράγματα καθ' εαυτά δεν ορίζουν ένα πεδίο αντικειμένων διακριτό από εκείνο των φαινομένων-αντικειμένων της εμπειρίας μας, αλλά μάλλον διατυπώνουν έναν τρόπο θεώρησης των τελευταίων ως ανεξάρτητων από τις συνθήκες επιστημικής οικειοποίησής τους (από εμάς). Με την έννοια αυτή, τα πράγματα καθ' εαυτά πρέπει να κατανοηθούν ως «αρνητικά νοούμενα», σύμφωνα και με τον ορισμό που παρέχεται στο B307 της

¹⁸ Ο Άλισον αναπτύσσει αυτήν την ασθενή ερμηνεία στο H.Allison, *Kant's Transcendental Idealism: An Interpretation and Defense*, Yale 1983.

Κριτικής: «Αν με τον όρο νοούμενο εννοούμε ένα πράγμα, καθόσον αυτό δεν αποτελεί αντικείμενο της κατ' αίσθηση εποπτείας μας, κάνοντας αφαίρεση από το δικό μας τρόπο εποπτεύσεώς του, τότε αυτό είναι ένα νοούμενο με την αρνητική σημασία του όρου». Έτσι, «η θεωρία της αισθητικότητας είναι συγχρόνως και θεωρία των νοουμένων με την αρνητική τους σημασία, δηλ. πραγμάτων τα οποία πρέπει ο νους μας υποχρεωτικά να νοεί χωρίς αυτή την αναφορά στο δικό μας τρόπο εποπτείας, συνεπώς να τα νοεί όχι απλώς ως φαινόμενα αλλά ως πράγματα καθ' εαυτά».

Η ισχυρή ερμηνεία των πραγμάτων καθ' εαυτά, που τα θέλει να συνιστούν ένα πεδίο πραγματικότητας διακριτό από εκείνο των αντικειμένων της εμπειρίας μας, συνδυάζεται συνήθως με τη φαινομεναλιστική ανάγνωση της καντιανής επιστημολογίας. Σύμφωνα με αυτήν, είναι τα επιστημικά μη προσβάσιμα πράγματα καθ' εαυτά που, επιδρώντας στην αισθητικοτητά μας, προκαλούν το χωροχρονικό πολλαπλό που, με τη μεσολάβηση των κατηγοριών, συντίθεται στα αντικείμενα-φαινόμενα των εμπειρικών παραστάσεών μας. Όπως η ασθενής, έτσι και η ισχυρή ερμηνεία βρίσκει σημαντική υποστήριξη στο κείμενο της Κριτικής: «Γιατί εμείς, όπως ξέρουμε, έχουμε να κάνουμε μόνο με τις παραστάσεις μας· το πώς μπορεί να είναι τα πράγματα αυτά καθ' εαυτά (ανεξάρτητα από τις παραστάσεις με τις οποίες επιδρούν πάνω μας) αυτό βρίσκεται ολότελα έξω από τη γνωστική μας σφαίρα» (A190/B235, δική μου υπογράμμιση).

Τα πράγματα καθ' εαυτά, έστω και νοούμενα ασθενώς, χωρίς δηλαδή να τους αποδίδεται κάποιο ιδιάζον υπαρκτικό «βάρος», υπογραμμίζουν την παραπάνω διαπλοκή των δομών της κρίσης με εκείνες της δεκτικότητας, με τρόπο τέτοιο ώστε αυτή να αποκτά *υποκειμενιστικό* «πρόσημο». Σε τελευταία ανάλυση, το καντιανό σχήμα που μόλις περιγράψαμε φαίνεται να υπάγει τα αντικείμενα της εμπειρίας στις επιταγές του νοητικού μηχανισμού, πράγμα που φαίνεται να συνάδει άλλωστε και με τον εισαγωγικό χαρακτηρισμό από τον Καντ του εγχειρήματός του ως ανάλογου προς την κοπερνίκεια επανάσταση στην αστρονομία, με την έννοια ότι αυτό ισχυρίζεται την αναγκαία συμμόρφωση των αντικειμένων της εμπειρίας προς τον «κανόνα της νοήσεως [που] πρέπει να προϋποθέτω ότι υπάρχει μέσα μου, προτού μου δοθούν αντικείμενα, άρα a priori» (BXVII), ενάντια στην αντίρροπη λογική της «ρύθμισης των εποπτειών μας προς τη φύση των πραγμάτων» – κάπως όπως ο Κοπέρνικος

«ανέτρεψε» το σύστημα αναφοράς ως προς το οποίο υπολογίζεται η κίνηση των ουρανίων σωμάτων, μεταθέτοντάς το κέντρο του από τη γη στον ήλιο.

Η προοπτική μιας (όχι φαύλης) κυκλικότητας

Αυτό που είναι κρίσιμο να σημειωθεί εδώ είναι ότι, αν αφαιρέσει κανείς από την εικόνα τα πράγματα καθ' εαυτά, ένα τέτοιο δίπολο αλληλονομιμοποίησης, ανάμεσα στις δεσμεύσεις που επιτάσσει η κατηγοριακή άρθρωση της νοητικής δραστηριότητάς μας και στις αντικειμενώδεις καταστάσεις πραγμάτων που φανερώνονται στην αισθητηριακή εμπειρία μας, ίσως να μπορούσε, *χάρη ακριβώς* στην κυκλική δομή του, να συνιστά μια βιώσιμη προοπτική κατανόησης της επιστημικής *σχέσης* ανάμεσα στα υποκειμενικά αποβλεπτικά ενεργήματα και σε ό,τι συνιστά το πεδίο αναφοράς τους. Θα μπορούσε δηλαδή κάποιος να ισχυριστεί ότι η εν λόγω κυκλικότητα διατυπώνει ακριβώς τη «φύση» της γνωσιακής εμπειρίας και έπειτα να προσπαθήσει να αναγνωρίσει τις συγκεκριμένες αρθρώσεις μιας τέτοιας δομής αλληλονομιμοποίησης και το πώς αυτές ευθύνονται για τη συγκρότηση των περιεχομένων της εμπειρικής σκέψης.

Θα μπορούσε ίσως κάποιος να αμφισβητήσει την κατ' αρχήν νομιμότητα ενός τέτοιου κύκλου αλληλονομιμοποίησης, επικαλούμενος τη λογική αστάθεια μιας κυκλικής αλληλοθεμελίωσης εν γένει – όχι όμως επικαλούμενος τον ιδεαλιστικό του χαρακτήρα, εφόσον, υπό το πρίσμα της ανάγνωσης που γίνεται δυνατή όταν διαγράψουμε τα πράγματα καθ' εαυτά, η αισθητηριακή εμπειρία που αυτός ο κύκλος θα ενσωμάτωνε δεν θα ήταν κάτι άλλο από τη *φανέρωση* στην αισθητικότητα του επιστημικού υποκειμένου του ίδιου του κόσμου που το περιβάλλει και με τον οποίο αυτό αλληλεπιδρά. Ακόμα πάντως και μια λογικού χαρακτήρα ένσταση δεν θα μπορούσε εδώ να επικρίνει μια απλή συναγωγική κυκλικότητα – μια συναγωγική «αλυσίδα» από προκείμενες που τρώει την ουρά της – αλλά θα έπρεπε μάλλον να στοχοποιήσει τη νομιμότητα της υπερβατολογικής επιχειρηματολογίας, αφού, στην περίπτωση που συζητάμε, τα «επίπεδα» που διαπλέκονται στο καντιανό δίπολο δεν είναι προτασιακές προκείμενες αλλά πρέπει να κατανοηθούν το καθένα ως *όρος δυνατότητας* του άλλου.

Έτσι λοιπόν, αυτό που φαίνεται να μην επιτρέπει στο καντιανό σχήμα να υποστηρίξει μια τέτοια προσέγγιση (στην οποία ωστόσο βρίσκεται τόσο κοντά) είναι ακριβώς η υποκειμενιστική χροιά που του προσδίδει η υπερβατολογική διάκριση¹⁹ ανάμεσα στα αντικειμενώδη φαινόμενα της εμπειρίας και σε ένα πεδίο του Πραγματικού, έτσι ορισμένου ώστε – απροσπλάστο όπως είναι απέναντι στη διαμεσολάβηση των συνθηκών που δεσμεύουν τα επιστημικά ενεργήματά μας – διεκδικεί το χαρακτήρα μιας «γνησιότητας» που τα αντικείμενα της εμπειρίας μας δεν μπορούν να διαθέτουν. Κάτω από αυτό το πρίσμα, η καντιανή ανάγνωση της αναγκαιότητας της εμπλοκής των κατηγοριακών δομών στο επίπεδο της αισθητικότητας, ως απόρροιας της αναγκαιότητας με την οποία το «εγώ νοώ» της αυτοσυνειδησίας συνοδεύει τις παραστάσεις μας, κληροδοτεί στις βασικές δομές της αντικειμενώδους εμπειρίας μας εκείνη την απριωρική ισχύ που εξυπηρετεί τη φιλοδοξία του Καντ να θεμελιώσει τη δυνατότητα των συνθετικών a priori κρίσεων· δεν κατορθώνει ωστόσο να διασφαλίσει ότι τα αντικείμενα και οι σχέσεις τους που φανερώνονται σ’ αυτήν την εμπειρία συνιστούν κάτι περισσότερο από την αλήθεια του απλά αναπαριστώμενου κόσμου – του κατά Καντ κόσμου των φαινομένων.²⁰ Η αμφισβήτηση της ευστάθειας και της λειτουργικότητας του παραπάνω προσδιορισμού του κόσμου της εμπειρίας ως απλά (και μόνο) αναπαριστώμενου θα αποτελέσει μια από τις βασικές εστίες της εγγλεϊανής κριτικής του καντιανού μοντέλου, την οποία θα υιοθετήσει ρητά και ο Μακντάουελ για τους δικούς του σκοπούς που θα συζητήσουμε αλλού.

Οι μηχανικοί της αναπαράστασης

Η καντιανή απόδοση επιστημικής προτεραιότητας στις αναγκαίες εκείνες δομές, μέσα από τις οποίες εξασφαλίζεται η αυτοσυνείδητη διάσταση κάθε συνειδητής εμπειρίας (ακόμα και εκείνων των επεισοδίων που τοποθετούνται

¹⁹ Η διάκριση ανάμεσα σε φαινόμενα και σε πράγματα καθ’ εαυτά χαρακτηρίζεται ως υπερβατολογική – εύλογα, καθώς αποτελεί βασική διάσταση της καντιανής υπερβατολογικής προοπτικής. Αυτό που τίθεται ωστόσο υπό αμφισβήτηση είναι αν μας είναι πράγματι *αναγκαία*, αν δηλαδή μπορούμε να υιοθετήσουμε μια υπερβατολογική προοπτική – μια προοπτική που να νομιμοποιείται να εξετάζει, σύμφωνα και με τον σχετικό καντιανό ορισμό, τους τρόπους σχετισμού μας με τα αντικείμενα της εμπειρίας – που να μην της είναι απαραίτητη.

²⁰ Μοιάζει δηλαδή να αρκείται σε μια ελεειματική αλήθεια. Με τα λόγια του Χέγκελ, στην Εισαγωγή στη *Φαινομενολογία του Νου*, «το γνωρίζει γενικώς, και ας είναι ανίκανο να συλλάβει το απόλυτο, θα μπορούσε ωστόσο να είναι ικανό για μια άλλη αλήθεια» (54/70).

αυστηρά στο επίπεδο της αισθητικότητας), ανοίγει ένα πεδίο διαλόγου, μέσα στο οποίο τοποθετούνται οι διάδοχοι στοχαστές του γερμανικού ιδεαλισμού. Κάποιοι από αυτούς προσπάθησαν να θεμελιώσουν σε ασφαλέστερο έδαφος την καντιανή υπερβατολογική «κατασκευή», ενώ άλλοι επεδίωξαν τη σκεπτικιστική αμφισβήτησή της.²¹ Σε μια εποχή, όπου το αίτημα της συστηματικής – και άρα επιστημονικής – ανάπτυξης και έκθεσης του φιλοσοφικού λόγου ήταν κρίσιμο, η μετακαντιανή φιλοσοφική ατζέντα έπαιρνε κυρίως το χαρακτήρα της αναζήτησης μιας θεμελιώδους αρχής που να μπορεί να υποστηρίξει την παραγωγή του καντιανού οικοδομήματος ή, αντίρροπα, της άρνησης μιας τέτοιας δυνατότητας, τουλάχιστον κάτω από τους όρους που έθετε η υπερβατολογική στρατηγική του εμπνευστή του.

Με την υπαγωγή και του ίδιου του χωροχρονικού προσδιορισμού των αισθητηριακών εποπειών στο πεδίο συνθετικής δράσης που ορίζεται από τις ανάγκες της αυτοσυνειδησίας, οι κανόνες που, σε συμφωνία με αυτές τις ανάγκες, διέπουν την αναγνώριση των αντικειμένων της εμπειρίας μας μοιάζει να καθίστανται και όροι *συγκρότησης* των τελευταίων. Η παραπάνω προοπτική, χωρίς να εξισώνεται με μια περίπτωση μπερκλεϊανού ιδεαλιστικού αναγωγισμού, δεν παύει ωστόσο, όπως είδαμε, να αφήνει χώρο στη σκεπτικιστική αμφισβήτηση της καταλληλότητας αυτών των κανόνων ως προς την *αληθινή* φύση του κόσμου που μας περιβάλλει – ή αλλιώς, το καντιανό σύστημα δεν φαίνεται να αφήνει χώρο για κάποιου τύπου εγγύηση που να εξασφαλίζει ότι τα έτσι συγκροτούμενα αντικείμενα της εμπειρίας είναι *κάτι περισσότερο* από μόνο συγκροτούμενα. Κάπως έτσι ωστόσο, η επέκταση των δομών της αυτοσυνειδησίας κατέστησε τη μελέτη τους συνώνυμη με την εν γένει μελέτη της επιστημικής σχέσης μας με τον κόσμο, αφού αυτές είναι εκείνες που εν τέλει ορίζουν το πλαίσιο μέσα στο οποίο *και μόνο* οτιδήποτε μπορούμε να γνωρίσουμε αποκτά φωνή. Καθώς όμως, όπως συζητήσαμε, αυτή δεν είναι *όλη* η αλήθεια, η αλληλονομιμοποιητική σχέση ανάμεσα στα συγκροτούμενα αντικείμενα και στις αρχές που διέπουν τη νοητική δραστηριότητα δεν μπορεί η ίδια να αυτονομιμοποιείται – δεν μπορεί δηλαδή να είναι *απόλυτη*. Ανακύπτει εύλογα λοιπόν το αίτημα της θεμελίωσής της, ώστε να αποτρέπεται ο κίνδυνος να μην εκφράζει αυτή παρά μια επιστημική *αυθαιρεσία*. Αν, η αυτοσυνειδησία επρόκειτο να αποτελέσει το βάθρο της γνωσιακής βεβαιότητας, τότε θα έπρεπε η δομή της να

²¹ Για μια επισκόπηση των μετακαντιανών κριτικών στο υπερβατολογικό εγχείρημα, δες D.Henrich, *Between Kant and Hegel: Lectures on German Idealism*, Harvard 2003.

διαλευκανθεί και τα θεμέλιά της να φωτιστούν. Το καντιανό οικοδόμημα έμοιαζε να στηρίζεται σε ένα θεμέλιο που είχε το ίδιο ανάγκη θεμελίωσης, καθώς έμοιαζε να «πλέει» σε μια θάλασσα Πραγματικού που υπερέβαινε τα όρια της της εμβέλειας της αρμοδιότητάς του.

Καθώς και στο καντιανό τοπίο κάθε συνειδησιακό επεισόδιο επιστημικής αναγνώρισης του οτιδήποτε, ως αντικειμένου κάποιου αποβλεπτικού ενεργήματός μας, κατανοείται ως αναπαραστασιακής «φύσης» (κάτι σχεδόν ταυτολογικά αναμενόμενο, για όσο ακόμα κινούμαστε υπό το καρτεσιανό φως, που επιβάλλει ένα σχήμα σχίσματος ανάμεσα στις νοητικές λειτουργίες μας και στον κόσμο που τις τροφοδοτεί με περιεχόμενα, τουλάχιστον στην εμπειρική εφαρμογή τους, και ο οποίος πρέπει με κάποιον τρόπο να «εμβαπτιστεί» στο «ψυχικό» μέσο εντός του οποίου αυτές υφίστανται),²² δεν είναι παράξενο που ο μετακαντιανός διάλογος περιλαμβάνει εγχειρήματα όπως του Ράινχολτ, του οποίου η συνεισφορά αποτέλεσε ίσως την αφετηρία και βασική αναφορά αυτού του διαλόγου²³. Ο Ράινχολτ αποπειράθηκε να διατυπώσει μια θεμελιώδη πρόταση-αξίωμα, τέτοια που να μπορεί να ορίζει με πληρότητα και χωρίς ανάγκη περαιτέρω δικαιολόγησης το συνειδησιακό γεγονός της αναπαράστασης, ώστε έτσι να μπορεί να αποτελεί και θεμέλιο μιας συστηματικής ανασυγκρότησης του κριτικού οικοδομήματος. Η κατά Ράινχολτ θεμελιώδης πρόταση της συνείδησης δήλωνε λοιπόν το θεμελιώδες εκείνο γεγονός (fact), κατά το οποίο «στη συνείδηση, η αναπαράσταση διακρίνεται από το υποκείμενο, απέναντι τόσο στο υποκείμενο όσο και στο αντικείμενο, και σχετίζεται και προς τα δύο αυτά».²⁴

Η απόπειρα συστηματικής θεμελίωσης του κριτικού προγράμματος στην παραπάνω θεμελιώδη πρόταση συνάντησε έντονη αμφισβήτηση. Πέρα όμως από την κριτική στη συνεισφορά του Ράινχολτ, αμφισβήτηση συνάντησε από κάποιους στοχαστές η γενικότερη δυνατότητα της κριτικής φιλοσοφίας να θεμελιωθεί επαρκώς

²² Αυτό δηλαδή που επισημαίνεται στην εδώ παρένθεση είναι ότι ο Καντ δεν έχει ξεφύγει ακόμα από την *οντοποιητική* διολίσθηση της καρτεσιανής επιστημολογίας. Η διάκριση επιστημικών λειτουργιών και επιπέδων τείνει, στο έργο του, να αποδίδεται ακόμα σε διακριτούς οντικούς φορείς. Η εισαγωγή των πραγμάτων καθ' εαυτά είναι σύμπτωμα ακριβώς αυτής της *μη ετοιμότητας* για το εγγεγραμμένο βήμα της απολυτοποίησης της επιστημικής σχέσης και της σχετιζόμενης με αυτήν από-οντοποίησης των επιστημολογικών διακρίσεων.

²³ Τόσο οι σκεπτικιστές Σούλτς (Schulze) και Μαϊμόν (Maimon), όσο και οι Φίχτε και Χέγκελ νιώθουν την ανάγκη να προσδορίσουν τις θέσεις τους απέναντι σε εκείνες του Reinholdt.

²⁴ Ο Ράινχολτ υποστηρίζει τη θεμελιώδη αυτή πρόταση στο *The Foundation of Philosophical Knowledge* (§78), δες στο *Between Kant and Hegel*, ed. G. di Giovanni and H.S.Harris, Hackett 1985, σελ. 53-103.

απέναντι στη σκεπτικιστική απειλή. Δεν είναι δύσκολο να καταλάβει κανείς γιατί το καντιανό σχήμα της συνεργασίας νόησης και αισθητικότητας έμοιαζε όλο και πιο αδιέξοδο. Είτε θα έπρεπε να αποτελεί τη συνεργασία ανάμεσα σε δυο εξαιρετικά ανομοιογενή πεδία καταστάσεων – ανάμεσα δηλαδή από τη μια στα περιεχόμενα που υπάγονται στις αναγκαιότητες που δεσμεύουν τη *μορφοποιητική* νοητική δραστηριότητα και από την άλλη σε ένα *άμορφο* πολλαπλό που προσπορίζεται από τη δεκτικότητα του υποκειμένου – ενεργοποιώντας όμως έτσι τη δυνατότητα μιας χιουμιανής «αποδόμησης», αφού καθιστά τη συναγωγή προς τους αντικειμενώδεις ισχυρισμούς μας τουλάχιστον επισφαλή (αν όχι αδύνατη), καθώς δεν φαίνεται να υφίστανται στο σχήμα αυτό προκείμενες που να μπορούν να υποστηρίξουν την ανεξαρτησία των συγκροτούμενων παραστάσεων από τις υποκειμενικές δεσμεύσεις της συγκρότησής τους. Είτε αλλιώς οδηγούμαστε να εγκαταλείψουμε ουσιαστικά το σχήμα της συνεργασίας, ασπαζόμενοι χωρίς επιστημολογικές «ενοχές» τη διάβρωση της αισθητικότητας από τις δομές της αυτοσυνειδησίας, διολισθαίνοντας έτσι προς εκείνη την υποκειμενιστική ανάγνωση της καντιανής επιστημολογίας που μοιάζει να οδηγεί αναπόφευκτα σε μια ευθαρσώς ιδεαλιστική-κατασκευαστική αντιμετώπιση των αντικειμένων της εμπειρίας μας – μια στάση που, υπό το φως της καντιανής υπερβατολογικής διάκρισης, βαρύνεται εξίσου με δυσβάσταχτες σκεπτικιστικές συνέπειες.

Πέρα όμως από ενστάσεις που απευθύνονταν ευρύτερα στην καντιανή γνωσιοθεωρητική προοπτική, το προαναφερθέν κατά Ράινχολτ θεμέλιο αντιμετώπισε και την ιδιαίτερη, δική του κριτική. Ο Σουλτς παρατήρησε, για παράδειγμα, ότι σε κάθε περίπτωση η πρόταση του Ράινχολτ δεν μπορεί να είναι θεμελιώδης, αφού η διατύπωσή της δεν μπορεί παρά να προϋποθέτει το νόμο της μη αντίφασης. Διέγινωσε όμως και ένα ακόμα πρόβλημα που ίσως είναι πιο δύσκολα αντιμετωπίσιμο, αφού είναι εγγενές, μπορούμε να πούμε, στην αναπαραστασιακή διαχείριση της καντιανής επιστημολογίας. Έτσι, σύμφωνα με την κριτική του Σουλτς, η θεμελιώδης πρόταση του Ράινχολτ εμπλέκει παραστάσεις, όπως εκείνες του υποκειμένου και του αντικειμένου, των οποίων η δυνατότητα προϋποθέτει *η ίδια* την αναπαραστασιακή λειτουργία της συνείδησης, οδηγώντας έτσι σε μια φαύλη κυκλικότητα. Μια κυκλικότητα που εν τέλει υποδεικνύει ότι είναι λάθος να τίθεται ως θεμελιώδης για τη συνείδηση η αναπαραστασιακή της διάσταση. Και μπορούμε εδώ να σκεφτούμε ότι ο λόγος βρίσκεται ίσως στην *ανακλαστική* δομή της έννοιας της αναπαράστασης –

ή αλλιώς στην υπαγωγή αυτής της αναπαραστασιακής επιστημικής διάστασης στην εμβέλεια της αυτοσυνειδησίας. Αν δηλαδή κάθε παράσταση είναι αναπαράσταση, αν δηλαδή κάθε παράσταση *προϋποθέτει* τη δυνατότητα του υποκειμένου της να φέρει – την ίδια στιγμή και μέσα στα πλαίσια της ίδιας, θα λέγαμε, επιστημικής κίνησης – τη «μετα-παράσταση» του ίδιου ως φέροντος την πρώτη, τότε *ex hypothesi* καμία παράσταση δεν μπορεί ποτέ να είναι θεμελιώδης, λόγω αυτής της μοιραία επ’ άπειρω αναπαραγόμενης ανακλαστικής δομής.

Είναι έτσι κατά κάποιον τρόπο εύλογη, κάτω από το φως αυτής της αναπόφευκτης ατέλειας, η μετακύλιση, μέσα στα πλαίσια μιας απόπειρας συστηματικής διαχείρισης και διάσωσης του καντιανού προγράμματος, προς την προσπάθεια να θεμελιωθεί αυτό στη βάση όχι πια μιας αναπαραστασιακής προοπτικής, αλλά μάλλον μιας προοπτικής που *είτε* να αποδέχεται ένα επίπεδο (άμεσης ή νοητικής) εποπτειακής παράστασης, τέτοιας που να μην υπόκειται στην αναπαραστασιακή δέσμευση της αυτοσυνείδητης «αναπαραγωγής» της, *είτε* να εστιάζει στη *μορφή* ακριβώς αυτής της *κίνησης* που επιδεικνύει η συνείδηση, όταν αυτή αναγνωρίζει τον εαυτό της αναγνωρίζοντας μια αντικειμενώδη κατάσταση πραγμάτων (και το ανάποδο) – είτε ίσως και να συνδυάσει τις παραπάνω επιλογές. Στην πρώτη κατηγορία προσπαθειών αποφυγής του αυτοσυνειδησιακού κύκλου μπορούμε να καταχωρήσουμε τόσο τη φιλοσοφία της αμεσότητας του Γιακόμπι, όσο και απόπειρες σαν του Μαϊμόν που, χωρίς να αρνείται την κριτική ερωτηματοθεσία, ισχυρίζεται ωστόσο την ανάγκη τής – μη αναπαραστασιακής φύσης – παρουσίας του αντικειμένου στο επίπεδο της αισθητικότητας, ως προϋποτιθέμενης από την περαιτέρω αναπαραστασιακή αξιοποίησή του.

Η στρατηγική επιλογή της εμμένειας

Ο τρόπος προσέγγισης της καντιανής κληρονομιάς που επιλέχθηκε από στοχαστές όπως ο Φίχτε, επιλέγει, από την άλλη μεριά, να μην αντιμετωπίσει τη διευρυμένη ισχύ της αυτοσυνειδησίας ως *πρόβλημα*, που θα έπρεπε κάπως να «τακτοποιηθεί» μέσα στα πλαίσια μιας εμπειρικά ευλογοφανούς θεωρίας της αναπαράστασης ως θεμελιώδους ψυχολογικού-επιστημικού φαινομένου· μια τέτοια προοπτική «προσκαλεί» άλλωστε την προβληματική ιδέα των πραγμάτων καθ’ εαυτά, ως εκείνην την *ευρύτερη* πραγματικότητα, εντός της οποίας καθίσταται δυνατό το

επιστημικό φαινόμενο της αναπαραστασιακής αλληλεπίδρασης με το περιβάλλον μας, ενώ παράλληλα μας καθιστά ευάλωτους στην άπειρη αναδρομή που, όπως είδαμε, η αποδοχή αυτού του φαινομένου ως θεμελιακού εγγυμονεί. Αν το θεμελιώδες γεγονός της αναπαράστασης είναι ένα ακόμα αναπαραστάσιμο γεγονός του κόσμου (αναλύσιμο μάλιστα, σύμφωνα με την Πρόταση του Ράινχολτ, στις αναπαραστάσεις του υποκειμένου, του αντικειμένου, καθώς και σε εκείνη μιας υποκειμενικής ενέργειας διάκρισης και σχετισμού των προηγούμενων με την αναπαράσταση), τότε θα πρέπει και η δική του αναπαράσταση να υπόκειται στις αναπαραστασιακές «αρχές» που καλείται να θεμελιώσει. Ο φιχτιανός προσανατολισμός αντιλαμβάνεται το λογικό «εγκλεισμό» που συνοδεύει τη ψυχολογιστική θεώρηση της αναπαραστασιακής λειτουργίας και εστιάζει ευθέως το φιλοσοφικό βλέμμα σε εκείνη τη *δομή* που πρώτα πρώτα καθιστά δυνατή τη διάκριση των όρων που προϋποτίθενται από το συνειδησιακό γεγονός της αναπαράστασης. Μια δομή όμως που δεν πρέπει να κατανοείται ως απλά ένα (έστω θεμελιώδες) δεδομένο της ψυχολογικής συγκρότησης της επιστημικής σχέσης μας με τον κόσμο, αλλά μάλλον ως εκείνη η πρακτική²⁵ κίνηση αυτοπραγμάτωσης, με την οποία *ιδρύεται* η εν γένει δυνατότητα οποιουδήποτε επιστημικού προσανατολισμού προς τον κόσμο.

Μπορούμε να επισημάνουμε εδώ ότι η κατεύθυνση που παίρνει η φιχτιανή αφομοίωση του καντιανισμού είναι αυτή της αναγνώρισης της *ελευθερίας* ως έσχατου υπερβατολογικού θεμελίου τόσο των επιστημικών όσο και των ηθικών ιδιοτήτων του υποκειμένου.²⁶ Ο Φίχτε αποενοχοποιεί, θα λέγαμε, την υποκειμενιστική χροιά του καντιανού οικοδομήματος και κάνει το κρίσιμο βήμα να «συστηματοποιήσει» αυτήν τη διευρυμένη ισχύ των υποκειμενικών συνθηκών της εμπειρίας, αποδίδοντάς την στη δομή του ίδιου του Εγώ, που θα πρέπει όμως πλέον να κατανοείται όχι (όπως από τον Ράινχολτ) ως μια προϋπάρχουσα επιστημική οντότητα, που θα πρέπει να διενεργεί την απαιτούμενη διάκριση και συσχέτιση των αναπαραστάσεων προς την

²⁵ Ούτε να αποδειχτεί, ούτε να οριστεί μπορεί η «απόλυτη πρώτη αρχή κάθε ανθρώπινης γνώσης», όπως προειδοποιεί ο Φίχτε στο *Science of Knowledge* §191, για να την περιγράψει αμέσως μετά ως μια Πράξη που «δεν είναι και δεν μπορεί να είναι μία από τις εμπειρικές καταστάσεις της συνείδησής μας».

²⁶ «Το να είσαι φιχτιανός σημαίνει να ερμηνεύεις τα πάντα με όρους μιας νοητικής διαδικασίας που προκύπτει ότι είναι ταυτόσημη με αυτό που ο Καντ εννοούσε με τον όρο 'ελευθερία', γράφει ο Ντίτερ Χένριχ (ό.π., σελ.205).

ίδια και προς το αντικείμενό της,²⁷ ούτε (όπως από τον Καντ, σύμφωνα με τη ματιά του Φίχτε) ως μια *τυπική* προϋπόθεση, που ως τέτοια να αναγκάζεται να επικαλεστεί τα πράγματα καθ'εαυτά ως την *υλική* προϋπόθεση της επιστημικής πραγμάτωσης των φορμαλιστικά κατανοημένων δομών της αυτοσυνειδησίας. Το *Εγώ* που χρειάζεται η φιχτιανή ματιά θα πρέπει να είναι απόλυτο, με την έννοια ότι θα πρέπει να υφίσταται ακριβώς ως η πραγματική ανάπτυξη των διακρίσεων που συνθέτουν την επιστημική διαδικασία και το περιεχόμενό της – όχι ως μια αναπαραστάσιμη παρουσία που μπορεί να υφίσταται πέρα από αυτήν τη «δυναμική» φανέρωση – κατά την οποία το ίδιο θέτει τον εαυτό του ως αυτοπεριοριζόμενο από ό,τι δεν είναι *Εγώ*.

Μπορούμε εδώ να σημειώσουμε ότι με αυτόν τον τρόπο ο Φίχτε ανοίγει τον «ορίζοντα» για τη νομιμοποίηση ενός *σχήματος*, που θα δούμε να εκμεταλλεύεται ο Χέγκελ, αλλά και οι σύγχρονοι φιλόσοφοι που θα δούμε να τον επικαλούνται,²⁸ κατά το οποίο η επιστημική σχέση κατανοείται ορθότερα ως αυτοθεμελιωνόμενη και ωστόσο εγγενώς δυνάμενη να αυτοδιορθώνεται – ή, αλλιώς, ως *αυτοθεμελιωνόμενη ως αυτοδιορθωνόμενη*· ως εκείνη δηλαδή η δομή που συνίσταται στο ίδιο το γεγονός του αυτοπεριορισμού της από το άλλο της, κατορθώνοντας έτσι να εκφράζει, την ίδια στιγμή, τόσο (ως απόλυτη) το σύνολο της επιστημικής σχέσης οικειοποίησης του άλλου (οικειοποίηση που έτσι, ως απόγονοι του Καντ, μπορούμε να συνεχίσουμε να κατανοούμε ως υπαγόμενη στις αρχές που απορρέουν από την αυτοσυνειδησία), όσο (ως αυτοπεριοριζόμενη) και τον υποκειμενικό όρο αυτής της σχέσης, το *εγώ* δηλαδή που κατορθώνει να γνωρίσει μόνο επιτρέποντας στο άλλο του να καθορίσει *εκείνο* τα περιεχόμενα των επιστημικών στάσεων του.²⁹

²⁷ Όπως θα παρατηρήσει ο Φίχτε, αντίπαλοι του Ράινχολτ, όπως ο σκεπτικιστής Σουλτς, διαπράττουν το ίδιο σφάλμα μιας υποστασιοποίησης του *Εγώ* που το διακρίνει από τις πρακτικές και επιστημικές εκδηλώσεις του (αναπαραστασιακές και άλλες) που το συνιστούν ως τέτοιο.

²⁸ Σύμφωνα με τη διατύπωση του Φαράκλα, την οποία καλό θα είναι να έχουμε στο νου μας από εδώ και κάτω στις αναφορές μας περί *απολύτου*, «το *απόλυτο* δεν είναι απόλυτο αν είναι χωρισμένο από το *σχετικό* – αν είναι 'επέκεινα' του περατού, αν είναι υπεράνω του εμπειρικού. Μια μη αντιφατική έννοια του απολύτου απαιτεί αυτό να νοείται ως εμμενές.» (Γ. Φαράκλας, «Η Θεωρία της Γνώσης στον Hegel», *Νεύσις* 7, 1998: 159-172, σελ. 168). Τόσο η εγελιανή αρχή της εμμένειας, που θα συναντήσουμε σε λίγο, όσο και η υιοθέτησή της, τόσο από την κατά Μακντάουελ επέκταση του πεδίου της έννοιας, όσο και από τον μπραντομιανό απόλυτο συναγωγικισμό, αντιστοιχούν σε μια τέτοια κατανόηση του απολύτου (βέβαια, όπως θα ισχυριστούμε, ο Μπράντομ αδυνατεί τελικά να ανταποκριθεί πλήρως στις απαιτήσεις της).

²⁹ Εδώ έχουμε στην πραγματικότητα το ένα μισό, θα λέγαμε, από το σχήμα που επεξεργάζεται, στην πορεία του έργου του, ο Φίχτε: εκείνο που αντιστοιχεί στη *θεωρητική* επιστημική σχέση προς τον κόσμο, όπου τα περιεχόμενα των αποβλεπτικών στάσεων του υποκειμένου *οφείλουν* να προσαρμόζονται στα αντικείμενα του περιβάλλοντός του και τις μεταξύ τους σχέσεις. Ωστόσο, η περατοποίηση του φιχτιανού *Εγώ* ως υποκειμένου της σχέσης συνοδεύεται από τη συμμετρική περατοποίηση του μη-*Εγώ* ως προς την έλλογη δράση του υποκειμένου, όταν δηλαδή το πρώτο είναι

Η προοπτική που εισάγεται από τον Φίχτε είναι εύκολα παρερμηνεύσιμη ως ένας σκληρός ιδεαλισμός που ζητά να ανάγει κάθε δυνατό επιστημικό περιεχόμενο σε νοητικές-υποκειμενικές διεργασίες. Ωστόσο καταλαβαίνει κανείς ότι, στην πραγματικότητα, η φιχτιανή «ανακαίνιση» του καντιανού ιδεαλισμού συνιστά κυρίως μια απόφαση υπαγωγής της φιλοσοφικής ανάλυσης στο λογικό «ορίζοντα» της επιστημικής σχέσης, έτσι ώστε να μην τίθεται θέμα «τοποθέτησης» της τελευταίας μέσα σε κάποιο *ευρύτερο* πλαίσιο πραγματικότητας. Αυτό που εμείς κρατάμε εδώ είναι ακριβώς αυτή η απόφαση θεώρησης της επιστημικής σχέσης υπό το πρίσμα της *εμμένειας*, σε αρμονία με το οποίο η διεκδικούμενη απολυτότητα της φιχτιανής αυτοσυνειδησίας αποσυνδέεται από μια παραδοσιακή κατανόησή της ως υποκειμενικά αντιπαρατιθέμενης προς ό,τι είναι αυτό που δεν ταυτίζεται με εκείνην. Η μετάβαση σε μια τέτοια προοπτική συνιστά ουσιαστικά μια αλλαγή επιστημολογικού παραδείγματος, την οποία προϋποθέτουν τόσο η διατύπωση της εγγελιανής επιστημολογίας, όσο και η ορθή κατανόηση της σύγχρονης μας αναβίωσής της.

Μπορεί να είναι το Εγώ κάτι περισσότερο από τον εαυτό του;

Ακόμα όμως και η διατύπωση μιας θεμελιώδους μορφής, που θέλει να είναι σε θέση να υποστηρίζει (ως απόλυτη) την αντικειμενώδη διάσταση των περιεχομένων των επιστημικών στάσεών μας, δεν είναι μάλλον αρκετή για να απενεργοποιήσει οριστικά έναν σκεπτικιστικό αντίλογο, που θα επιμένει να ισχυρίζεται ότι, ακόμα και κάτω από την αναθεωρητική ματιά του φιχτιανού εγχειρήματος, τίποτα ακόμα δεν *εγγυάται* ότι τα περιεχόμενα των αποβλεπτικών συνειδησιακών ενεργημάτων είναι κάτι περισσότερο από υποκειμενικές κατασκευές. Και η ψυχολογική θεωρία του ίδιου του Φίχτε, η οποία αναθέτει στη λειτουργία της δημιουργικής *φαντασίας* τη σύνθεση των εντυπώσεων στις αντιληπτές παραστάσεις της εμπειρίας μας, σίγουρα δεν βοηθά εδώ την κατάσταση, καθώς ο *ενεργητικός* χαρακτήρας της φαντασίας δεν μοιάζει να μπορεί να εξασφαλίσει τη συνάφεια των περιεχομένων αυτών των παραστάσεων με το οτιδήποτε συνιστά την προέλευση των εντυπώσεων που τις «γεννούν». Βέβαια, εδώ έχουμε μεταπηδήσει σε μια «εξωτερική-ψυχολογιστική» ματιά που, θα λέγαμε,

εκείνο που διαμορφώνεται σε συμφωνία προς το περιεχόμενο των *πρακτικών* επιστημικών στάσεων του δεύτερου.

παραβιάζει την προτεραιότητα της απόλυτης σχέσης που *ιδρύει* το Εγώ – καθώς αυτό δεν υφίσταται παρά θέτοντας τον εαυτό του ως προσδιοριζόμενο (περατό) όρο της επιστημικής σχέσης – και που ζητά να αναφερθεί σε πεδία πραγματικότητας που εκτείνονται πέρα από τη δυναμική που ορίζει αυτή η κίνηση αυτοθεσίας. Ωστόσο, αυτή η εξωτερικοποίηση της ματιάς μας καθίσταται σχεδόν αναπόφευκτη, καθώς το σχήμα που αποδίδει στο Εγώ ο Φίχτε δεν φαίνεται να μπορεί και αυτό να υπερβεί τον περιορισμό ενός τυπικού θεμελίου που αδυνατεί ως τέτοιο να συγκροτήσει τον «υλικό» πλούτο της εμπειρίας μας, με όλες τις ποσοτικές και ποιοτικές διαφοροποιήσεις του. Και η περιορισμένη αυτή τυπικότητα υπογραμμίζεται από το ότι, μέσα στο πλαίσιο της φιχτιανής προοπτικής, η παράσταση του εξωτερικού κόσμου καθίσταται μάλλον (κατά τρόπο, θα λέγαμε, *ad hoc*) η *αρνητική* ιδέα αυτού που πρέπει να νοήσουμε για να «λειτουργήσει» η απόλυτη εκείνη μορφή-πράξη του Εγώ, στην οποία ζητά ο Φίχτε να θεμελιώσει κάθε γνωσιακή δραστηριότητα.

Είναι χρήσιμο να επισημάνουμε εδώ τη δυσκολία που συναντά κάθε, παλαιότερη ή πιο σύγχρονη, απόπειρα υποστήριξης της δυνατότητας των επιστημικών περιεχομένων από μια θεμελιώδη δομή της οποίας η άρθρωση δεν συμπεριλαμβάνει, με κάποιον τρόπο, τη δεκτικότητα του υποκειμενικού μηχανισμού απέναντί τους. Από τη μια μεριά, μια τέτοια επιστημολογική επιλογή αποφεύγει εμφαντικά μια πιθανή μομφή περί λήψης του ζητουμένου. Από την άλλη, εγκαθιδρύει μια απόσταση ανάμεσα στο θεμέλιο και στο θεμελιωνόμενο που μοιάζει να μην είναι ικανοποιητικά διαχειρίσιμη – τουλάχιστον όταν επενδύεται περαιτέρω χαρακτηριστικά μιας οντικού τύπου διαφοράς.³⁰ Θα δούμε παρακάτω, μέσα στο πλαίσιο της συναγωγικοκρατίας του Μπράντομ, πώς ο τελευταίος θα κληθεί να νομιμοποιήσει την παράσταση ενός αντικειμενωδώς δομημένου κόσμου επάνω στη βάση μιας δομής υλικά συναγωγικών σχέσεων και αντίστοιχων κοινοτικών δεοντικών πρακτικών, η οποία αρθρώνεται χωρίς την οποιαδήποτε αναφορά σε οποιουδήποτε τύπου εμπειρική επαφή ανάμεσα στους φορείς αυτών των πρακτικών και στο περιβάλλον της επιστημικής δραστηριότητάς τους. Όπως θα διαπιστώσουμε εκεί, η δυσκολία του Μπράντομ να ανακτήσει αυτήν την απουσία του κόσμου στο θεμέλιο του σχήματός του μάλλον δεν είναι τυχαία.

³⁰ Θα καταλάβουμε καλύτερα στα παρακάτω την κρίσιμη διαφορά ανάμεσα σε μια «εσωτερική» διάκριση, που δεν παίρνει το χαρακτήρα οντολογικής διαφοράς, και σε μια διάκριση που κατανοείται με οντικούς όρους.

Τα όρια του ψυχολογισμού

Στην περίπτωση του φιχτιανού εγχειρήματος πάλι, συναντούμε τη διατύπωση ενός συστήματος υποκειμενικών καταστάσεων και ικανοτήτων που προκύπτουν *οιονεί παραγωγικά* από τη θεμελιώδη δομή του Εγώ. Το ότι το τελευταίο υφίσταται *μόνο* ως ένα απόλυτο σχήμα αυτοθεσίας του ως περατού υποκειμενικού όρου της επιστημικής σχέσης, σημαίνει ότι αυτό θα πρέπει να ικανοποιεί διαρκώς και την ίδια στιγμή δύο φαινομενικά αντιφατικές απαιτήσεις: να προσδιορίζεται από την εκάστοτε συγκεκριμένη επιστημική κατάσταση στην οποία βρίσκεται, αλλά και να υφίσταται ως ανεξάρτητο από αυτήν – να *μην* προσδιορίζεται δηλαδή από το *συγκεκριμένο* περιεχόμενό της.

Ο Φίχτε θα αποτυπώσει αυτήν τη «ρευστότητα» του Εγώ στη ψυχολογική «λειτουργία» της *αναζήτησης* (striving), μέσω της οποίας το φιχτιανό Εγώ (θέτοντας το *ίδιο* τον εαυτό του ως ένα Εγώ σε αναζήτηση) κατορθώνει να βρίσκεται, ήδη πάντοτε, σε μια *συγκεκριμένη* σχέση προς το ό,τι θέτει ως μη-Εγώ, σε μια συγκεκριμένη δηλαδή – θα λέγαμε, «εκλαϊκεύοντας» κάπως τον ισχυρισμό του Φίχτε – επιστημική (θεωρητική ή πρακτική) σχέση προς το εκάστοτε αντικείμενό του. Ως απόλυτο βέβαια και αυτοτιθέμενο, το Εγώ δεν μπορεί να εξαντλείται στο συγκεκριμένο χαρακτήρα αυτού του εκάστοτε περιορισμού από το άλλο του· διαρκώς τον υπερβαίνει, μόνο όμως για να περιέλθει εκ νέου σε μια διάδοχη κατάσταση «περατοποίησης» (αφού, να μην ξεχνάμε, η απολυτότητά του έγκειται ακριβώς στην αυτοθεσία του ως περατού). Ένα τέτοιο σχήμα «ανικανοποίητου», που προσδίδεται στο Εγώ από τον Φίχτε, έχει προφανείς υπαρξιακές συνηχήσεις που άπτονται μιας ρομαντικής θεώρησης του υποκειμένου ως μοιραία ελειμματικού και μονίμως αναζητούντος μια ιδανική και ανέφικτη ολοκλήρωση. Αυτή η κατάσταση αέναης αναζήτησης στην οποία είναι (αυτό)καταδικασμένο το φιχτιανό Εγώ, θεματοποιείται και γίνεται συνειδητή από το ίδιο ως οι συγκεκριμένες *ορμές* (drives) που αναγνωρίζει στον εαυτό του, καθώς και τα αντίστοιχα *αισθήματά* του που συνοδεύουν τη συνείδηση του περιορισμού του σε μια δεδομένη επιστημική κατάσταση – άλλωστε, μέσα στο πλαίσιο της προοπτικής του Φίχτε, αν αυτή η κατάσταση της αναζήτησης δεν γινόταν έτσι *συνειδητή*, δεν θα ήταν κατ' αρχήν δυνατό για τις επιμέρους καταστάσεις στις οποίες συνίσταται να αποκτούν συγκεκριμένο περιεχόμενο, ώστε να κατορθώνει αυτή να επιτελεί τον «υπερβατολογικό» ρόλο της, που δεν είναι άλλος από την εδραίωση της δυνατότητας του τελευταίου.

Ωστόσο, η ψυχολογική αυτή εκδίπλωση της δομής του φιχτιανού Εγώ δεν είναι αρκετή για να υπερβεί τον τυπικό χαρακτήρα του. Τα παραπάνω φιλοδοξούν (και ίσως πετυχαίνουν) να νομιμοποιούν την πεποίθηση του επιστημικού υποκειμένου, κατά την οποία αυτό ως επιστημικά ενεργό σχετίζεται κάθε φορά προς ένα αντικειμενώδες πεδίο που διακρίνεται από το ίδιο, καθώς και να νομιμοποιούν ίσως το αίτημα για τον ενδεχομενικό χαρακτήρα των συγκεκριμένων επιστημικών καταστάσεων που αυτό διέρχεται σε αυτήν την πορεία της αναζήτησης – αφού θα πρέπει το περιεχόμενό τους να μην ελέγχεται από το ίδιο, αν πρόκειται αυτές να εκπροσωπούν το ό,τι είναι αυτό που δεν ταυτίζεται μαζί του. Όπως όμως παρατηρεί και ο Χένριχ, στο φιχτιανό περιβάλλον, αυτή η «εμπειρικοφανής» ενδεχομενικότητα δεν παύει να κείται εντός του νου.³¹ Δεν επαρκούν τα εργαλεία που έχουμε στη διάθεσή μας για τη νομιμοποίηση των ενδεχομενικών αυτών περιεχομένων (ως εκάστοτε *συγκεκριμένων* αποβλεπτικών περιεχομένων) ως αναφερόμενων σε καταστάσεις κάποιου αντικειμενώδους πεδίου, οι οποίες να τα *υποστηρίζουν* με τρόπο ώστε να εξασφαλίζεται μια *επιστημικά* αξιοποιήσιμη σχέση ανάμεσά τους – μια σχέση που (για να χρησιμοποιήσουμε ορολογία που θα προσδιορίσουμε καλύτερα όταν αναφερθούμε στην περίπτωση του Μακντάουελ) να επιτρέπει την *έλλογη θεμελίωσή* τους στον κόσμο, που να μπορεί δηλαδή να έχει ισχύ *δικαιολόγησης* ως προς την υιοθέτησή τους. Οι ενδεχομενικού χαρακτήρα καταστάσεις που περιέρχεται το υποκείμενο ως αυτοπεριοριζόμενο δεν κατορθώνουν να αποτελούν κάτι περισσότερο από ένα τυπικό *αίτημα* – ο ίδιος ο Φίχτε έδειξε μάλλον αδιάφορος απέναντι στην ανάγκη να τεκμηριώσει την πραγματική δυνατότητα του περιεχομένου τους ως συγκεκριμένου και μη διαμεσολαβούμενου από την υποκειμενική στάση απέναντί του. Έτσι, η πρόθεση να ικανοποιείται η απαίτηση ενός διττού ρόλου για το Εγώ, ως προσδιοριζόμενου όρου της επιστημικής σχέσης και την ίδια στιγμή «παραγωγού» των διακρίσεων που συνιστούν την τελευταία (και όχι υποκείμενου σε αυτές), δεν μοιάζει να μπορεί να σεβαστεί επαρκώς το πρώτο σκέλος αυτής της υποχρέωσης.

³¹ Ο.π. 221.

Η σύντομη περιδιάβασή μας στις περιπέτειες της αυτοσυνειδησίας στο μετακαντιανό (και προεγελιανό) ιδεαλιστικό σκηνικό μας οδήγησε, θα λέγαμε, στην υπόσχεση μάλλον, παρά στην εκπλήρωση, ενός νέου παραδείγματος που ορίζεται από την επιλογή να ειπωθεί η επιστημική σχέση με όρους *εμμένειας*, χωρίς οι διακρίσεις που τη διέπουν να ανάγονται σε σχίσματα οντολογικού χαρακτήρα, όπως απαιτούσε η μετακαρτεσιανή αναπαραστασιακή διαχείριση της. Μιλάμε εδώ για υπόσχεση αφού, όπως είδαμε, περισσότερο άνοιξαν παρά απαντήθηκαν τα ζητήματα που γεννά η νέα ερωτηματοθεσία. Αν πρέπει να συνοψίσουμε εκείνη τη διάσταση της μετατοπισμένης αυτής προοπτικής που εδώ μας ενδιαφέρει περισσότερο, θα λέγαμε ότι αντί να ρωτάμε πια πώς καθίσταται δυνατή η επιστημική σύντηξη ανάμεσα σε δύο πεδία που είναι συγκροτησιακά άσχετα μεταξύ τους (στις περιπτώσεις τουλάχιστον όπου γνωρίζουμε και άρα το αποβλεπτικό περιεχόμενο είναι, κατά μια εννοια προς προσδιορισμό, *συναφές* προς μια κατάσταση πραγμάτων στον κόσμο), στρέφουμε μάλλον το επιστημολογικό βλέμμα στην ίδια την επιστημική δραστηριότητα ως τέτοια και προσπαθούμε να αναγνωρίσουμε τους νόμους της, ανεξάρτητα από οποιαδήποτε *προειλημμένη* παραδοχή περί της ταυτότητας των όρων της. Για το λόγο αυτό, είναι μόνο τώρα που μπορούμε πια πραγματικά να μιλάμε για *επιστημολογική* έρευνα, και δεν είναι τυχαίο ότι ο Χέγκελ, που συνέχισε με τον δικό του τρόπο την κριτική επεξεργασία του καντιανού προγράμματος, απαλλαγμένος από το αυτονόητο των καρτεσιανών οντολογικών προϋποθέσεων, απευθύνθηκε στην ιστορική διάσταση των επιστημικών συναλλαγών μας με τον κόσμο για να αναζητήσει εκείνη την επιστημική κανονιστικότητα που δεν θα προσκαλούσε, όπως έκαναν οι προηγούμενες απόπειρες, τη σκεπτικιστική αποδόμησή της.

2. Αλήθεια και Βεβαιότητα

Η υπερβατολογική διάσταση του φαινομενολογικού εγχειρήματος

Η *Φαινομενολογία του Νου* θεωρείται μάλλον το πιο ευθέως «επιστημολογικό» κείμενο του Χέγκελ, με την έννοια ότι μπορεί να ιδωθεί ως μια πορεία αναζήτησης και παράλληλης απόδειξης των όρων δυνατότητας της γνώσης, με τρόπο ώστε να γίνεται κατορθωτή μια ευσταθής προοπτική, η οποία να διασφαλίζει τόσο (σε ένα σημασιολογικό επίπεδο) τη συγκρότηση του περιεχομένου των εννοιών μας, όσο και (σε ένα επιστημολογικό επίπεδο) τη δυνατότητα των περιεχομένων που αυτές συγκροτούν να αναφέρονται επιτυχώς στον κόσμο.³² Με την έννοια αυτή, η εγελιανή *Φαινομενολογία* φέρει μια ιδιαίτερη σχέση προς τα ενδιαφέροντα των στοχαστών που μας ενδιαφέρουν στην εργασία αυτή, τους οποίους και απασχολεί η παραπάνω ερωτηματοθεσία, και έτσι προσφέρεται και ως ένα αξιόπιστο μέτρο αποτίμησης του βαθμού συγγένειας ανάμεσα στις δικές τους επιστημολογικές προοπτικές και σε εκείνην του Χέγκελ, τον οποίο όλοι τους, λιγότερο ή περισσότερο, επικαλούνται. Μια στοιχειωδώς επαρκής εξέταση του εκτενέστατου αυτού εγελιανού κειμένου δεν είναι εδώ δυνατή. Θα αναφερθούν απλά κάποια χαρακτηριστικά της εγελιανής σκέψης που εκεί – και συγκεκριμένα στην εναρκτήρια ενότητα της Συνείδησης – επιδεικνύονται, και τα οποία θα μας είναι ιδιαίτερα χρήσιμα στη συνέχεια, με κυρίαρχο ίσως το, τόσο προϋποτιθέμενο όσο και αποδεικνυόμενο, πρίσμα της *εμμένειας*, κάτω από το οποίο αντιμετωπίζεται η επιστημική σχέση μας με τον κόσμο.

Σύμφωνα με την προοπτική που εδώ υιοθετείται, τόσο η γενική κατεύθυνση της εγελιανής σκέψης, όσο και αυτή της *Φαινομενολογίας*, κατανοούνται γόνιμα ως συνέχεια και ολοκλήρωση των μετακαντιανών επεξεργασιών των ζητημάτων που άνοιξαν με την «ανακάλυψη» του συγκροτητικού ρόλου της αυτοσυνειδησίας από

³² Η όλη προσέγγιση της εγελιανής προοπτικής που υιοθετείται εδώ έχει την αφετηρία της και τον ορίζοντά της, σε μια βάση που τέθηκε από τα σεμινάρια και τα κείμενα του Γ. Φαράκλα (δες Βιβλιογραφία), χωρίς προφανώς να ευθύνεται ο τελευταίος για τις αδυναμίες της. Η όποια συνάφεια δεν είναι αναγώγιμη σε κάποιες τοπικού χαρακτήρα υποσημειώσεις· έχει να κάνει με τον αντιμεταφυσικό επιστημολογικό προσανατολισμό της προσέγγισης που εδώ υιοθετείται, καθώς και με την από το Φαράκλα ανάγνωση του εγελιανού σχήματος της απειρίας. Αντίστοιχα «φιλικές» προσεγγίσεις είναι και εκείνες των Πίππιν (R.Pippin, *Hegel's Idealism: The Satisfactions of Self-Consciousness*, Cambridge 1989) και Βέστφαλ (K.Westphal, *Hegel's Epistemological Realism*, Kluwer 1989). Αντίθετα, ο Πίνκαρντ (T.Pinkard, *Hegel's Phenomenology: the Sociality of Reason*, Cambridge 1994) εστιάζει στην κοινωνική διάσταση της εγελιανής προοπτικής περισσότερο απ' όσο εδώ θεωρείται ωφέλιμο, ενώ ο Ρόκμορ (T.Rockmore, *Hegel, Idealism and Analytic Philosophy*, Yale 2005) αποδίδει στον Χέγκελ έναν επιστημολογικό αντιρεαλισμό που δεν συνάδει με τις βασικές στοχεύσεις που αποδίδει το παρόν στο εγελιανό εγχείρημα.

τον Καντ. Η εγγεγραμμένη *Φαινομενολογία* έχει τη μορφή μιας φιλοσοφικής «αφήγησης» των αναγκαίων («μοιραίων», θα λέγαμε με πιο δραματικούς-αφηγηματικούς όρους)³³ μεταβάσεων της συνείδησης, ανάμεσα σε διάδοχα σχήματα – το καθένα με τον τρόπο του *ανεπαρκές* – μέσα από τα οποία αυτή κατανοεί αφενός το αντικείμενό της, και αφετέρου τα χαρακτηριστικά της επιστημικής σχέσης της με αυτό. Η πρώτη ενότητα με την οποία ξεκινά αυτή η αφήγηση, εκείνη της *Συνείδησης*, είναι ήδη αρκετά ενδεικτική κάποιων βασικών χαρακτηριστικών της εγγεγραμμένης επιστημολογικής προοπτικής, τα οποία θα δούμε να επικαλούνται, ανεξάρτητα από τις επιμέρους διαφορές τους, τόσο ο Μακντάουελ όσο και Μπράντομ (αλλά, έστω και ακροθιγώς, και ο Σέλλαρς). Μια σύντομη επισκόπησή της μπορεί να υπογραμμίσει κρίσιμες συγγενείς επιστημολογικές επιλογές, με πρώτη ίσως τον εν γένει υπερβατολογικό χαρακτήρα της φιλοσοφικής προοπτικής, κατά τον οποίο προϋποτίθεται η (εμπειρικά πρόδηλη, μπορούμε να πούμε) δυνατότητα του επιστημικού υποκειμένου να αρθρώνει λόγο με περιεχόμενο που να κατανοείται ως αναφερόμενο σε ένα πεδίο πραγματικότητας που συγκροτείται ανεξάρτητα από την επιστημική δραστηριότητά του. Με βάση μια τέτοια αφετηρία, όπως άλλωστε έκαναν και ο Καντ αλλά και οι ιδεαλιστές επίγονοί του, το φιλοσοφικό ζητούμενο είναι να προσδιοριστούν οι όροι δυνατότητας μιας τέτοιας αναφοράς, όροι δηλαδή που να καθιστούν εν τέλει δυνατή τη σύμπτωση της υποκειμενικής βεβαιότητας για την αλήθεια του περιεχομένου με την αντικειμενική ισχύ του.³⁴

Ο Μακντάουελ θα προτείνει ως αναγκαία απόρροια του υπερβατολογικού εγχειρήματος μια επανακατανόηση της επιστημικής σχέσης, τέτοια που να φυσικοποιεί τις υποκειμενικές αποβλεπτικές καταστάσεις χωρίς να καταργεί τη συγκροτησιακή υπαγωγή τους σε δεσμεύσεις κανονιστικού χαρακτήρα. Ο Μπράντομ πάλι θα υποστηρίξει ως αναπόδραστη, στην ίδια βάση μιας τέτοιας δυνατότητας αντικειμενώδους αναφορικότητας, τη δική του δεοντική-κοινοτιστική ανασυγκρότηση της αποφαντικής διάστασης του λόγου. Παράλληλα, και οι δύο αυτοί στοχαστές διεκδικούν την ορθή αξιοποίηση της σελλαρσιανής σκέψης, η οποία πράγματι συνδυάζει μια φυσικοποιημένη επανακατανόηση της αποβλεπτικότητας με την αποδοχή της προτεραιότητας της διυποκειμενικής-κοινοτιστικής διάστασής της.

³³ Δες τον παραλληλισμό με την τραγωδία του Σοφοκλή *Αντιγόνη*, από τον Βέστφαλ στο K. Westphal, *Hegel's Epistemology: A Philosophical Introduction to the Phenomenology of Spirit*, Hackett 2003, σελ. 14-26.

³⁴ Για μια συνοπτική ανάλυση της δομής των υπερβατολογικών φιλοσοφικών στρατηγικών, δες Σ. Βιρβιδάκης, «Η Υπερβατολογική Αντιμετώπιση του Σκεπτικισμού» στο Θ. Βεϊκος (επιμ.) *Σκεπτικισμός*, Πρακτικά Μεταπτυχιακού Σεμιναρίου Φιλοσοφίας, 1989-90: 44-60.

Βέβαια, για τον Σέλλαρς, κάθε έγκυρο συμπέρασμα μιας υπερβατολογικής κατασκευής θα πρέπει να είναι συμβιβάσιμο με την εξελισσόμενη επιστημονική κοσμοεικόνα μας, και αυτή η δυνατότητα συμβιβασμού αποτελεί εν τέλει και τον ανώτατο ελεγκτή του κύρους μιας τέτοιας φιλοσοφικής ανάλυσης. Ανεξάρτητα όμως από αυτό, εγχειρήματα σαν και το δικό του υπάγονται και αυτά σε μια δομή κατά την οποία η προϋποτιθέμενη δυνατότητα αποβλεπτικών υποκειμενικών επεισοδίων καθιστά αναγκαία μια συγκεκριμένη ανασυγκρότηση της επιστημικής σχέσης.

Το πραγματιστικό νήμα

Ο Χέγκελ, πριν ξεκινήσει την αφήγησή του της διαδρομής της συνείδησης μέσα από διαφορετικά σχήματα επιστημικής αυτοκατανόησης, εξηγεί στην *Εισαγωγή* πόσο μάταιη θα ήταν μια προοπτική που θα ήθελε να εξετάσει τους όρους δυνατότητας της γνώσης, και να προσδιορίσει έτσι τα έγκυρα εργαλεία οικειοποίησης του επιστημικού αντικειμένου, ανεξάρτητα από κάποιο ήδη πάντοτε παρόν περιβάλλον επιστημικής αλληλεπίδρασης με αυτό. Μια τέτοια προοπτική ζητά να προσδιορίσει κριτήρια αποτίμησης των εμπειρικών περιεχομένων, που να ορίζονται ανεξάρτητα από την πρακτική διαδικασία της συγκρότησής τους – σαν να μπορεί κάποιος να «μάθει» κολύμπι χωρίς να βουτήξει στο νερό. Ο Χέγκελ χρησιμοποιεί εδώ τη μεταφορά του *εργαλείου*,³⁵ του μέσου δηλαδή εκείνου που διαμεσολαβεί την πρόσβαση του επιστημικού υποκειμένου στην αλήθεια του αντικειμένου του, για να επισημάνει την αναπόδευκτη προϋπόθεση που μια τέτοια μεταφορά υποβάλλει, μιας ουσιαστικά οντολογικής διαφοράς ανάμεσα στο δεύτερο και στην επιστημική ανασυγκρότησή του από το πρώτο. Σαν να είναι δυνατό να αποσπαστούμε από την επιστημική διαδικασία, για να κρίνουμε τις μεθόδους της – τα εργαλεία της – με κάποια υποτιθέμενα «καθαρά» επιστημο-λογικά κριτήρια, χωρίς αναφορά στην εν χρόνω διαδικασία της συγκρότησής τους, η οποία, μέσα στα πλαίσια της εγγελιανής προοπτικής, είναι προϊόν μιας ήδη πάντοτε τρέχουσας επεξεργασίας από τη νόηση αυτού που τίθεται απέναντί της.

Αποκόπτοντας έτσι το κριτήριο του αληθούς από την εμπειρία της πράγματι γνωρίζουσας συνείδησης, μοιραία το κατανοούμενο ως αληθές μετατίθεται σε ένα πεδίο συγκρότησης ριζικά διαφορετικό (συγκροτούμενο στη βάση δεσμεύσεων

³⁵ Έγγελος, *Φαινομενολογία του Νου*, Εστία 2007, σελ. 102. Χρησιμοποιείται εδώ η πρόσφατη ελληνική έκδοση (μτφ. Γ.Φαράκλα) και η δική της αρίθμηση σελίδων για απλότητα.

διαφορετικού *είδους*) από εκείνο που δεσμεύει τα αποβλεπτικά ενεργήματά μας και το έτσι συγκροτούμενο επιστημικό αντικείμενο – ένα σχήμα που μας είναι βέβαια ήδη οικείο από την καντιανή υπερβατολογική διάκριση ανάμεσα στα επιστημικά προσβάσιμα φαινόμενα και στα πράγματα καθ’ εαυτά (εκεί δηλαδή όπου αυτή η διαφορά συγκροτησιακής βάσης καθίσταται «σημαία» της κριτικής στροφής), αλλά και που εν τέλει συναντούμε σε κάθε γνωσιοθεωρία που με τον τρόπο της προσπαθεί να ανασυγκροτήσει ένα κανονιστικό δίκτυο που να διέπει την επιστημική συμπεριφορά του υποκειμένου, χωρίς αναφορά στην ιστορικά τοποθετημένη³⁶ πραγματικότητα της σχέσης του με αυτό που προσλαμβάνεται από το ίδιο ως αντικειμενικό και στα όποια διδάγματα αυτή έχει να προσφέρει. Προλέγοντας, θα λέγαμε, έναν μεταγενέστερα αναπτυσσόμενο επιστημονισμό, ο Χέγκελ επισημαίνει ότι, κόντρα σε μια τέτοια απόσπαση του κριτικού ελέγχου από τη γνωσιακή εμπειρία, η επιστήμη «προχωρά στο ίδιο το έργο της χωρίς τέτοιους ενδοιασμούς και όντως γνωρίζει» (ΦΝ102).³⁷

Έτσι, ο κοινός υπερβατολογικός κοινός παρονομαστής που αναγνωρίσαμε στις προοπτικές που υποστηρίζουν τόσο ο Χέγκελ, όσο και οι αγγλοσάξωνες στοχαστές του ενδιαφέροντός μας, αποτελεί παράλληλα και μια κοινή σε αυτούς πραγματιστική επιστημολογική απόχρωση. Είναι ορατή, κάτω τουλάχιστον από μια επιστημολογική πρόσληψη του Χέγκελ που εδώ υιοθετείται, η συνάφεια ανάμεσα στην άρνησή του να νομιμοποιήσει το επιστημολογικό κύρος ενός υπερβατικού κριτηρίου αποτίμησης των εμπειρικών αποβλεπτικών περιεχομένων, που θα κατανοείτο ως ανεξάρτητο από την ανασυγκροτητική διάσταση των υποκειμενικών επιστημικών λειτουργιών, με το ύστερο πραγματιστικό πρόταγμα που θέλησε να συμβιβάσει την αληθειακή διάσταση των ισχυρισμών μας με τις πραγματικές διεργασίες που διέπουν τη συγκρότηση και τον κριτικό έλεγχο αυτών. Και αυτήν την πραγματιστική απόχρωση συναντούμε τόσο στην κατά Μακντάουελ φυσικοποίηση της κανονιστικότητας (μέσα από την ένταξη της τελευταίας σε μια *παράδοση* αλληλεπίδρασης μιας γλωσσικής κοινότητας με το περιβάλλον της), όσο και στην κατά Μπράντομ δεοντική ανασυγκρότησή της (που

³⁶ «Ιστορικά», με την έννοια εδώ της εν χρόνω ανάπτυξης και πραγμάτωσης αυτής της σχέσης.

³⁷ Μιλώντας για «επιστήμη» εδώ, ο Χέγκελ δεν αναφέρεται (δεν θα μπορούσε άλλωστε) σε αυτό που *σήμερα* εννοούμε συνήθως με τον όρο, ως ένα σώμα γνώσης συστηματοποιημένο σε συμφωνία με τις πειραματικές και άλλες δεσμεύσεις που παραδειγματικά εκπροσωπεί, από ένα σημείο και μετά, η φυσική επιστήμη – αλλά μάλλον σε μια ελεύθερη από προειλημμένες παραστάσεις και προϋποθέσεις επιστημική διαδικασία οικειοποίησης του αντικείμενου, τέτοιας που στην περίπτωση του «αληθούς επίσταμης» να σημαίνει την ταύτιση ανάμεσα στο ανασυγκροτημένο αντικείμενο της γνώσης και σε αυτό το αντικείμενο καθ’ εαυτό.

επίσης την υπάγει σε μια θεμελιωδέστερη δικαιοδοσία ενδοκοινοτικών διαλογικών ηθών) – όσο βέβαια και στην σελλαρσιανή σκέψη, όπου η πραγματιστική ματιά εκδηλώνεται σε δύο επίπεδα: ένα φιλοσοφικό και ένα, θα λέγαμε, μεταφιλοσοφικό.

Στο πρώτο, έχουμε την κατά Σέλλαρς επισήμανση της διυποκειμενικής βάσης των αποβλεπτικών επεισοδίων εν γένει, και άρα τον αποκλεισμό της ιδέας κάποιου *αληθούς* αντικειμενώδους περιεχομένου, του οποίου η συγκρότηση να μην διαμεσολαβείται από τις *έλλογες* δεσμεύσεις που διέπουν τη διαλογική-αποφαντική ζωή μιας γλωσσικής κοινότητας. Στο δεύτερο, έχουμε μια κίνηση περαιτέρω προσδιορισμού του χαρακτήρα που θα πρέπει να έχουν αυτές οι δεσμεύσεις, αν πρόκειται να είναι δυνατή η ουσιώδης διαμεσολάβησή τους της συγκρότησης ενός περιεχομένου, του οποίου ωστόσο η ισχύς να κατανοείται την ίδια στιγμή ως *ανεξάρτητη* από αυτήν. Και η απάντηση του Σέλλαρς είναι ότι αυτό επιτυγχάνεται όταν αυτές οι δεσμεύσεις βρίσκονται σε αρμονία με την *επιστημονική* κοσμοεικόνα, η οποία είναι η αρμόδια για να επικυρώσει την όποια νόμιμη θεωρητική ανασυγκρότηση της σύμπτωσης ανάμεσα στο νοητό και στο όντως υπαρκτό. Και το έχει αυτό το προνόμιο η επιστημονική κοσμοεικόνα επειδή, όπως έχουμε δει να επισημαίνει ο Σέλλαρς, είναι *εκείνη* που έχει την ιδιότητα να αυτοδιορθώνεται – να προσαρμόζεται δηλαδή στο αντικείμενο, χωρίς να προϋποθέτει την απόσταση ανάμεσα σε αυτό και στην επιστημονική ανασυγκρότησή του, αφού άλλωστε το *επιστημονικό* αντικείμενο είναι εξ ορισμού ένα *ανασυγκροτημένο* αντικείμενο.

Είναι ίσως εν τέλει η διεκδίκηση της δυνατότητας αυτής της σύμπτωσης, καθώς και του δικαιώματός της να μην συνιστά μια ιδεαλιστική κίνηση που θα έθετε μια προειλημμένη διαφορά ανάμεσα στο ανασυγκροτημένο και στο πραγματικό αντικείμενο, που ευθύνεται για αυτό που μπορούμε να αναγνωρίσουμε ως πραγματιστικό νήμα, που συνδέει τους φιλοσόφους του Πίτσμπουργκ που εξετάζουμε με τον Χέγκελ. Πρόκειται εδώ για ένα είδος πραγματιστικής προοπτικής που έρχεται, θα λέγαμε, να αντιπαρατεθεί σε μια παράλληλη αλλά και αντίρροπη, κουαϊνικής έμπνευσης και εμπειριστικής στράτευσης, εκδοχή ενός φυσικαλιστικού επιστημονισμού (ο οποίος επιτυγχάνει το στόχο του αρνούμενος την ιδιάζουσα κανονιστική δομή του αποβλεπτικού πεδίου και αντιμετωπίζοντας το τελευταίο με όρους έξεων απόκρισης στα αισθητηριακά ερεθίσματα), και που αναδεικνύει ενδιαφέρουσες συγκλίσεις ανάμεσα στην ιδεαλιστική σκέψη και σε κάποιες βασικές παραδοχές του αμερικανικού πραγματισμού. Έτσι, για παράδειγμα, μπορούμε να αναγνωρίσουμε στον Πιρς επιλογές που παραπέμπουν σε εκείνες που συναντούμε στο

επιστημολογικό ρεύμα που εδώ μας απασχολεί, όπως εκείνη κατά την οποία η έννοια της πραγματικότητας αντιμετωπίζεται, όπως και (τουλάχιστον) από τον Μπράντομ, ως μία «κοινωνική» έννοια: «Το πραγματικό (the real) είναι αυτό στο οποίο, αργά ή γρήγορα, οι πληροφορίες που έχουμε και οι συλλογισμοί μας θα καταλήξουν. Έτσι, η ίδια η καταγωγή της ιδέας της πραγματικότητας δείχνει ότι αυτή εμπλέκει την έννοια μιας απεριόριστης ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ (...)».³⁸

Αυτοθεμελίωση και προτεραιότητα της σχέσης

Παρά την όχι και τόσο φιλική στάση του απέναντι στην επιστήμη της εποχής του, όταν στην *Εισαγωγή* ο Χέγκελ μας προειδοποιεί ενάντια στη «γνωσιοθεωρία του εργαλείου», δεν μας αφήνει άλλη επιλογή παρά να υιοθετήσουμε ακριβώς την επιστημονική προοπτική, κατά την οποία οι ορθές μέθοδοι επιστημικής οικειοποίησης του αντικειμένου δεν μπορούν να εξεταστούν παρά μόνο στην πρακτική εφαρμογή τους σε αυτό που τίθεται από τις ίδιες ως αντικείμενό τους. Και αυτή ακριβώς είναι η στρατηγική που αναπτύσσεται στη *Φαινομενολογία*: μια στρατηγική παρατήρησης αυτής της εφαρμογής, που να μην προϋποθέτει οποιαδήποτε *εξωτερική* παραδοχή περί της ορθότητας ή μη των εφαρμοζόμενων επιστημικών μεθόδων – «εξωτερική», ως προς τα διδάγματα που οι ίδιες οι

³⁸ Δες σχετικά C. Hookway, *Peirce*, Routledge 1985, σελ. 35. Για τις συνάψεις ανάμεσα στην εγγελιανή επιστημολογική προοπτική και σε εκείνην του μεταγενέστερου της πραγματισμού, δες την εκτενή αναφορά του Τομ Ρόκμορ, στο T. Rockmore, *Hegel, Idealism and Analytic Philosophy*, Yale 2005, σελ. 64-164. Ο Ρόκμορ συνδυάζει ωστόσο την προσέγγισή του με μια ανάγνωση του Χέγκελ, η οποία αντιμετωπίζει την εγγελιανή θεώρηση της επιστημικής σχέσης ως εμμενώς προσδιοριζόμενης και εξελισσόμενης ως μια θέση που «αποδέχεται την επισήμανση του Καντ περί της μη δυνατότητας γνώσης του πραγματικού όπως είναι». Κατά τον Ρόκμορ, «ο Χέγκελ [...] κατασκευάζει μια θεώρηση της γνώσης που δεν προσποιείται ότι γνωρίζουμε τον κόσμο όπως είναι, περιορίζοντας τους γνωσιακούς ισχυρισμούς μας στη συνειδητή εμπειρία», χωρίς να συμπεραίνει ότι αυτή η αδυναμία μας να γνωρίσουμε τον κόσμο όπως είναι, ως ανεξάρτητο από τη νοητική δραστηριότητά μας, οδηγεί σε επιστημολογικό σκεπτικισμό» (ό.π. σελ. 132). Πρόκειται εδώ για μια περιγραφή της εγγελιανής προοπτικής η οποία ουσιαστικά αντίκειται σε αυτήν που υιοθετείται στο παρόν. Όπως θα φανεί και παρακάτω, για μας εδώ, το εγγελιανό εγχείρημα τεκμηριωμένης απόρριψης κάθε προεπιλημμένης εξωεπιστημικής παράστασης περί των όρων και των διακρίσεων της επιστημικής σχέσης ουσιαστικά δεν επιτρέπει καν τη διατύπωση μιας άποψης σαν εκείνης του παραπάνω παραθέματος. Ο περιορισμός στη συνειδητή εμπειρία, ακριβώς σε αντιπαράθεση και όχι σε σύγκληση με τον Καντ, δεν ισοδυναμεί με αποκλεισμό από τη γνώση του πραγματικού, αφού, μέσα στα πλαίσια της εγγελιανής προοπτικής, τόσο το τελευταίο όσο και η συνείδηση επανανοηματοδοτούνται. Η ανάγνωση αυτή του Ρόκμορ δεν έχει να κάνει απλά με μια λεκτική διαφοροποίηση από την εδώ προσέγγιση, καθώς έχει ως συνέπεια ισχυρισμούς για τις θέσεις των Μπράντομ και Μακντάουελ που είναι μάλλον παραπλανητικοί, όπως για παράδειγμα ότι, για τον Μπράντομ, «οι έννοιες δεν αναφέρονται στον εξωτερικό κόσμο, με τον οποίο δεν μπορούμε να έχουμε προσδιορισίμη γνωσιακή σχέση, αλλά μάλλον σε επιστημικές διαδικασίες που αναπτύσσονται εντός της συνειδητής εμπειρίας». Θα δούμε ωστόσο, σε λίγο, ότι ο Μπράντομ ενδιαφέρεται να ανακατασκευάσει την αναφορική αυτή διάσταση, που του αρνείται ο Ρόκμορ, χωρίς ουσιαστικά να επιτρέπει στον συνεπή πραγματισμό του να υιοθετήσει μια υπερβατική ματιά, η οποία θα επέτρεπε τον παραπάνω αποδιδόμενο, από τον Ρόκμορ, ισχυρισμό.

εμπειρικές περιπέτειες μιας τέτοιας εφαρμογής παρέχουν. Έτσι, η όποια διάκριση ανάμεσα στην αντικειμενική και στην υποκειμενική συμβολή στο γνωσιακό περιεχόμενο, αντί να αποτελεί ένα «εργαλείο» που προϋποτίθεται για την επιστημική προσέγγιση του αντικειμένου, θα πρέπει μάλλον να συνιστά το συμπέρασμα – στην πράξη – μιας επιστημολογικά απροκατάληπτης παρατήρησης αυτής της προσέγγισης, συμπέρασμα που αναλαμβάνει να παρουσιάσει στην ανάδυσή του η φαινομενολογική ματιά του Χέγκελ. Η απουσία ωστόσο κάθε αναπόδεικτης προϋπόθεσης δεν σημαίνει και ότι η επιστημική «κατάκτηση» του αντικειμένου δεν δεσμεύεται από όρους και προϋποθέσεις. Αντίθετα, στην πορεία της εγελιανής φαινομενολογικής παρουσίας καταδεικνύεται ότι η ζητούμενη σύμπτωση ανάμεσα στο πραγματικό και στο επιστημικό αντικείμενο μπορεί να προκύπτει μόνο μέσα σε ένα ευρύτερο πλαίσιο επιστημικών δεσμεύσεων – δεν συνιστά δηλαδή μια άμεση ταύτιση, σαν εκείνη που νομίζει ότι επιτυγχάνει η πρώτη στάση οικειοποίησης του αντικειμένου που εξετάζεται από τον Χέγκελ, εκείνη της Κατ’ Αίσθηση Βεβαιότητας.

Παρατηρώντας τη συμπεριφορά της επιστημικά ενεργής συνείδησης ως προς το αντικείμενό της, και σε συμφωνία με την προαναφερθείσα άρνηση κάθε εξωτερικής προϋπόθεσης, ο Χέγκελ εφαρμόζει στην ενότητα της *Συνείδησης* μια τακτική «εσωτερικής» κριτικής, κατά την οποία αυτό που εξετάζεται είναι η επάρκεια μιας επιστημικής στάσης ως προς τα κριτήρια επάρκειας που η ίδια θέτει για την οικειοποίηση αυτού που (η ίδια πάντα) κατανοεί ως αντικείμενό της. Με αυτόν τον τρόπο, η πρόοδος των εκτιθέμενων σχημάτων παρουσιάζεται ως *εμμενής*, καθώς και *αναγκαία*, αφού η ανάδυση κάθε νέας επιστημικής στάσης καθίσταται, όπως θα δούμε και παρακάτω, απαραίτητη από την αναδεικνυόμενη ανεπάρκεια εκείνης που είναι υπό εξέταση – σύμφωνα τουλάχιστον με την πρόθεση του Χέγκελ. Ξεκινώντας έτσι από εκείνη τη στάση που διεκδικεί την ανεξαρτησία από κάθε επιστημική προϋπόθεση και διαμεσολάβηση, η φαινομενολογική αφήγηση θα *αποδείξει* τι πρέπει να ισχύει, από επιστημολογική άποψη, αν πρόκειται να καθίσταται δυνατή η ζητούμενη σύμπτωση ανάμεσα στο πραγματικό και στο αντικείμενο όπως αυτό ανασυγκροτείται από τη γνωρίζουσα συνείδηση. Και είναι ακριβώς η προαναφερθείσα εμμένεια και αναγκαιότητα της προόδου της φαινομενολογικής αφήγησης που προσδίδουν στα συμπεράσματα της τελευταίας αυτό το καθεστώς του αποδεδειγμένου.

Λέμε περίπου το ίδιο με τα παραπάνω, αν πούμε ότι η εγελιανή προοπτική αρνείται να αντιμετωπίσει την οποιαδήποτε επιστημολογική διάκριση παρά ως μία

μόνο διάσταση μιας ευρύτερης ανασυγκρότησης της ήδη πάντοτε ενεργής και εξελισσόμενης σχέσης ανάμεσα στη γνωρίζουσα συνείδηση και στο ό,τι κατανοείται ως άλλο από την ίδια – και όχι ως μέρος ενός δεδομένου πλαισίου που τη φιλοξενεί ως προειλημμένη προϋπόθεση ή όριο αυτής της σχέσης. Ή, με άλλα λόγια, οι όροι που εκάστοτε αναγνωρίζονται εντός της επιστημικής σχέσης προσδιορίζονται μονάχα ως διακρίσεις που *τίθενται*, εντός (θα λέγαμε) της *ιστορίας* της, από το επιστημικό υποκείμενο και αποδεικνύονται (αν αποδεικνύονται) από την επιστημική αποτελεσματικότητά τους. Ξεκινώντας έτσι ακριβώς από την αναποτελεσματικότητα³⁹ μιας επιστημικής στάσης που ισχυρίζεται την άμεση και απροϋπόθετη οικειοποίηση του αντικειμένου, οι εγελιανές διαδρομές της συνείδησης υπογραμμίζουν την εγγενή αντιφατικότητα μιας κατανόησης της επιστημικής σχέσης με τον κόσμο που μας περιβάλλει, που *είτε* θα αναζητούσε ένα «εξωτερικά» προσδιορισμένο πλαίσιο που να την καθιστά δυνατή, *είτε* αντίθετα θα ζητούσε να την κατανοήσει ως μια σχέση *άμεσης* ταύτισης (για την οποία το ερώτημα περί των όρων δυνατότητάς της *δεν* θα είχα καν νόημα να τεθεί) ανάμεσα στο περιεχόμενο της υποκειμενικής απόβλεψης και στο αντικείμενό του.

Αν έτσι, όπως υποδείξαμε νωρίτερα, μια διάσταση συγγένειας ανάμεσα στην εγελιανή προοπτική και στην ευρύτερη επιστημολογική στρατηγική των μεταγενέστερων στοχαστών που εδώ εξετάζουμε, διέρχεται μια *πραγματιστική* οδό, μια άλλη και παράλληλη διάσταση μπορεί να ειπωθεί κάτω από το φως μιας παραδοχής για τον εμμενή χαρακτήρα της εξέλιξης της γνωσιακής σχέσης, η οποία παραδοχή εισάγει παράλληλα μια διάσταση επιστημονισμού, την οποία η πραγματιστική προοπτική επίσης αξιοποιεί με τον τρόπο της. Σύμφωνα με αυτές τις κατευθύνσεις, το «πρόβλημα» δεν είναι να αναζητά κανείς τις προϋποθέσεις που καθιστούν δυνατή την επιστημική δραστηριότητα, αφού άλλωστε η εγελιανή προοπτική αναδεικνύει ακριβώς την οργανική ένταξη κάθε επιστημικού στοιχείου σε ένα ευρύτερο πλαίσιο δεσμεύσεων που πρέπει να ικανοποιούνται αν πρόκειται αυτό να συνιστά πράγματι ένα τέτοιο. Το πρόβλημα είναι το να αντιμετωπίζει κάποιος αυτές τις δεσμεύσεις ως ένα πάγιο υπόβαθρο της αλληλεπίδρασης ανάμεσα στο επιστημικό υποκείμενο και σε ό,τι το περιβάλλει ως άλλο από εκείνο, παρά μάλλον ως προϊόντα τις ίδιες αυτής ακριβώς της αλληλεπίδρασης (ή, καλύτερα ίσως, ως εκδήλωσή της).

³⁹ Την *εγγενή*, πάντα, αναποτελεσματικότητα – εκείνην δηλαδή που αποτιμάται ως τέτοια με βάση τα κριτήρια της ίδιας της εξεταζόμενης επιστημικής συνείδησης.

Με την παραπάνω έννοια, δεν υφίστανται «σταθερά» επιστημικά στοιχεία, στοιχεία δηλαδή των οποίων η ταυτότητα είναι προσεγγίσιμη κάτω από ένα νοηματοδοτικό πρίσμα διαφορετικό από εκείνο που η ίδια η επιστημική σχέση κατοχυρώνει ως «νόμιμο διαμεσολαβητή» της αλήθειας. Πρόκειται εδώ για μια πρώιμη έκφραση της πεποίθησης, που θα εκφραστεί σε διάφορες εκδοχές του μεταγενέστερου πραγματισμού – είτε μιας φυσικαλιστικής κατεύθυνσης όπως σε εκείνη του Κουάιν, είτε μιας (ας πούμε) πιο ορθολογικής απόχρωσης όπως του Σέλλαρς – ότι σε τελευταία ανάλυση η επιστήμη είναι εκείνη που αποφασίζει για το μέτρο του αληθούς. Ότι άρα, κάπως χαλαρά διατυπωμένα, δεν υπάρχει κάτι που πραγματικά να έχει νόημα και που να μην έχει νόημα *για την ίδια*, άρα ούτε και θεμέλιό της τέτοιο που να μπορεί να αναγνωριστεί παρά μόνο μέσα από τους *δικούς της* κανόνες αναγνώρισης. Και μπορούμε εδώ να θυμηθούμε τη σελλαρσιανή μεταφορά για το απειλητικό εγγελιανό φίδι που τρώει την ουρά του.

Η εγγελιανή φαινομενολογία μπορεί ίσως να ιδωθεί ως η παρουσίαση αυτού του αυτοθεμελωτικού σχήματος στην πράξη, όπως δηλαδή αυτό παρατηρείται από τη μια να προκύπτει ως συμπέρασμα της παρατήρησης των προσπαθειών του επιστημικού υποκειμένου *να συγκροτήσει και να οικειοποιηθεί* το αντικείμενό του, και την ίδια στιγμή, από την άλλη, να υπόκειται αυτών ως, θα λέγαμε, η κινητήρια δύναμή τους. Η παραπάνω διατύπωση, που αναφέρεται σε μια διαδικασία «συγκρότησης και οικειοποίησης» του αντικειμένου, φαίνεται ίσως να επιβάλλει ένα συγκεκριμένο πρίσμα γνωσιοθεωρητικής προσέγγισης, θα' λεγε κανείς ιδεαλιστικής προδιάθεσης. Φαίνεται ακόμα να υποφέρει και από μια – όχι άσχετη προς την παραπάνω ένσταση – οιονεί λογική άποψη: αν αποδώσουμε στην υποκειμενική «όχθη» της επιστημικής σχέσης το «προνόμιο» μιας *συγκροτητικής* ισχύος ως προς την αντικειμενική, τότε τι νόημα θα είχε να τεθεί ένα αίτημα οικειοποίησης του συγκροτούμενου αντικειμένου εκ μέρους της συγκροτούσας αρχής;

Στην πραγματικότητα, η εν λόγω διατύπωση φιλοδοξεί εδώ να εκφράσει την απόφαση του Χέγκελ να μην καταφύγει στην επίκληση οποιασδήποτε εξωεπιστημικής αυθεντίας – οποιασδήποτε δηλαδή αρχής που να μην προκύπτει ως *φαινόμενο* της επιστημικής σχέσης, ως μια αρχή δηλαδή που μπορεί να αναγνωριστεί ορθά με βάση μόνο τους δικούς της κανόνες αναγνώρισης, οι οποίοι από τη μεριά τους νομιμοποιούνται από αυτήν. Μπορούμε ίσως να ισχυριστούμε ότι η αποδοχή αυτής της κυκλικότητας, ως ενός αναγκαίου χαρακτηριστικού της επιστημικής σχέσης που όμως ορίζει και το «πρόβλημά» της ως ένα φιλοσοφικό ζήτημα, ιδρύει

μια τάση επιστημολογικής έρευνας, που χαρακτηρίζεται ακριβώς από την προσπάθεια να συμβιβαστεί αυτή η κυκλική διάσταση με το γεγονός ότι αυτό που απαιτεί κάποιος από την επιστημική αλληλεπίδραση ανάμεσα στο υποκείμενο και στον κόσμο που το περιβάλλει είναι ακριβώς ότι η ταυτότητα των χαρακτηριστικών του δεύτερου αναγνωρίζεται ως ανεξάρτητη από την επιστημική «οδό» που οδηγεί στην αναγνώρισή της.

Είναι σε αυτήν την παράδοση της παράλληλης αποδοχής, τόσο του κυκλικού χαρακτήρα της νομιμοποίησης της επιστημικής σχέσης και των εντός της διακρίσεων, όσο και του εύλογου αιτήματος, κατά το οποίο η επιστημική δραστηριότητά μας δεν πρέπει να κατανοείται έτσι ώστε να επηρεάζει την ταυτότητα των προς αναγνώριση αντικειμενικών καταστάσεων πραγμάτων,⁴⁰ όπου εντάσσονται τόσο οι στοχαστές που παρακολουθούμε εδώ, όσο και ρεύματα σκέψης που διαμόρφωσαν το φιλοσοφικό περιβάλλον που τους ενσωμάτωσε, όπως διαφορετικές τάσεις πραγματισμού, αλλά και ο ίδιος ο Βιτγκενστάιν. Έχοντας τις παραπάνω παρατηρήσεις κατά νου, μπορούμε να προσεγγίσουμε την ενότητα της *Συνείδησης* ως την παρουσίαση, στην επιστημική πράξη θα λέγαμε, μιας τέτοιας αναγκαίας κυκλικότητας που ωστόσο αναδεικνύεται ως ο τρόπος που εν τέλει γνωρίζουμε, αλλά και ως ο μόνος τρόπος με τον οποίο μπορούμε να γνωρίσουμε το αντικείμενό μας.⁴¹

Ένας ακόμα παράλληλος τρόπος να αντιμετωπίσουμε την εγελιανή στρατηγική κατά την ανάδειξη του – ας τον πούμε – επιστημονικού κύκλου είναι λέγοντας ότι αυτή συνιστά μια υπογράμμιση της προτεραιότητας της επιστημικής σχέσης έναντι των όρων που διακρίνονται εντός της, καθώς και έναντι των υποστασιοποιήσεων που τους συνοδεύουν στη ματιά της συνείδησης. Η αναπόδραστη διάκριση ανάμεσα σε ένα υποκείμενο και σε ένα αντικείμενο αυτής της σχέσης, σύμφωνα με μια τέτοια προοπτική, δεν αντανakλά μια δεδομένη οντική διαφορά που είναι «εκεί έξω», αλλά κατανοείται ορθότερα ως ακριβώς το *φαινόμενο* αυτής της διάκρισης. Κι αυτό που αυτό το φαινόμενο μας «λέει» είναι η «γυμνή» παρουσία της διάκρισης. Με μια

⁴⁰ Θα μπορούσε να χαρακτηριστεί αυτό το εύλογο αίτημα ένα αίτημα ρεαλισμού, δεν χρειάζεται όμως να του προσδώσουμε τόση φιλοσοφική βαρύτητα. Ουσιαστικά, αφενός πρόκειται για ένα αίτημα σεβασμού της φαινομενολογίας της εμπειρίας μας, και αφετέρου συνιστά και οιονεί αναλυτική συνθήκη ίδρυσης της επιστημικής σχέσης.

⁴¹ Για μια προσέγγιση της εγελιανής *Φαινομενολογίας* που, σε αντίθεση με εκείνην του Ρόκμορ, δεν την απομακρύνει από το αίτημα του ρεαλισμού ως προς το επιστημικό αντικείμενο, δες Westphal K., *Hegel's Epistemology: A Philosophical Introduction to the Phenomenology of Spirit*, Hackett 2003, όπου τεκμηριώνεται ότι ένας βασικός στόχος της είναι «μια κατάλληλα αρθρωμένη κοινωνική και ιστορική θεωρία της ανθρώπινης γνώσης απαιτεί το ρεαλισμό ως προς τα αντικείμενά της» (ό.π. σελ.2).

χιουμιανής αύρας συνέπεια, ο Χέγκελ θα αρνηθεί να «διαβάσει» πίσω από οποιαδήποτε εκδοχή της διάκρισης, ανάμεσα σε μια ενεργητική αναγνωρίζουσα υποκειμενικότητα και σε μια παθητική αναγνωριζόμενη αντικειμενικότητα, κάποια προϋπόθεση υποστασιοποίησής της, ανάμεσα σε κάποιου είδους σκεπτόμενη «ουσία» και στο συγκροτησιακά «ξένο» αντικείμενό της. Θα επιλέξει αντίθετα, θα λέγαμε, να αντιμετωπίσει το φαινόμενο της εν λόγω διάκρισης *αυτό καθ' αυτό* ως ένα επιστημικό φαινόμενο (ένα φαινόμενο της επιστημικής σχέσης) και να στρέψει τη φιλοσοφική προσοχή του στην παρατήρηση των μεταλλάξεών της.

Έτσι, σε αντιπαράβολή, για παράδειγμα, με τον προγενέστερό του Ράινχολτ, ο Χέγκελ δεν καταφεύγει σε μια «δεδομενικοποίηση» της επιστημικής διάκρισης, όπως είδαμε να κάνει εκείνος με το θεμελιώδες γεγονός της αναπαράστασης. Αν ζητά κάπου τη σταθερότητα εκείνη που θα μπορούσε να αποτελέσει τη βάση μιας νομολογικής ανάλυσης του επιστημικού φαινομένου – μιας ανάλυσης δηλαδή που αναγνωρίζει, «πίσω» από αυτό, κάποια σταθερά σχήματα που επιτρέπουν τη συστηματική επιστημονική προσέγγισή του – είναι στις μορφές που παίρνει η επιστημική διάκριση εντός του επιστημικού φαινομένου. Γι' αυτό ο Χέγκελ επιλέγει να παρατηρήσει απροκατάληπτα τη γνωρίζουσα συνείδηση και να αφηγηθεί τις «κινήσεις» που *η ίδια* κάνει, καθώς εκείνη ζητά να διαχειριστεί την διάκριση ανάμεσα στην ίδια και στο εκάστοτε αντικείμενό της με τρόπο ώστε αυτή να είναι ικανή να υποστηρίξει τους εκάστοτε γνωσιακούς ισχυρισμούς της. Έτσι, είναι η ίδια η συνείδηση που εκθέτει – χωρίς να το επιδιώκει αυτό ή να το θεματοποιεί, αλλά ακριβώς *γνωρίζοντας* – τους «νόμους» της, και δουλειά του φαινομενολόγου Χέγκελ είναι να την αφήσει να τους εκθέσει, χωρίς να προϋποθέτει οποιοδήποτε εξω-επιστημικό υπόστρωμά τους.

Η αναγκαιότητα της διαμεσολάβησης

Ο Χέγκελ θα φροντίσει, με το ξεκίνημα ήδη της *Φαινομενολογίας*, να ξεκαθαρίσει ότι η παραπάνω εμμένεια της επιστημικής σχέσης – η μη θέση οποιασδήποτε εξωτερικής προς την ίδια προϋπόθεσής της – δεν σημαίνει και ότι η επιστημική προσέγγιση του αντικειμένου είναι ως τέτοια «απροϋπόθετη». Το κάνει αυτό θέτοντας ως αφετηριακή «μορφοποίηση» της επιστημικής διάκρισης εκείνη που κατανοεί την οικειοποίηση του εκάστοτε αντικειμένου ως μια άμεση ταύτιση ανάμεσα στο αντικείμενο όπως αυτό αναγνωρίζεται από τη συνείδηση και στο αντικείμενο το ίδιο – κάπως σαν η συνείδηση να έχει πάρει τη μορφή του χωρίς την

παρεμβολή οποιασδήποτε επιστημικής επεξεργασίας. Η επέκταση της ισχύος της επιστημικής σχέσης, με τρόπο ώστε η ίδια να έχει την ευθύνη των διακρίσεων που τη συνιστούν (ο αυτοθεμελιωτικός, με άλλα λόγια, χαρακτήρας του σελλαρσιανού φιδιού που τρώει την ουρά του), δεν συνίσταται ωστόσο και σε μια «απλή» ταύτιση ανάμεσα στα περιεχόμενα της γνωρίζουσας συνείδησης και στις καταστάσεις πραγμάτων που αυτά φιλοδοξούν να οικειοποιηθούν. Ο Χέγκελ καθιστά από την αρχή ξεκάθαρο το αναπόφευκτο της *διαμεσολάβησης*.⁴²

Ως Κατ' Αίσθηση Βεβαιότητα, η συνείδηση φιλοδοξεί, σε πρώτη φάση, να ταυτίσει το εκάστοτε περιεχόμενό της με «μονάχα το είναι του πράγματος», κάτι που μοιάζει κατορθωτό, αφού γι' αυτήν τη στάση της επιστημικής συνείδησης απέναντι στα πράγματα το αντικείμενο απλά «το έχει μπροστά της μ' όλη του την πληρότητα» (ΦΝ1115). Η «πρώτη» όμως αλήθεια που αντιμετωπίζει η επιστημική συνείδηση, που έτσι πρωτοπροσανατολίζεται προς το αντικείμενό της, είναι ότι μια τέτοια άμεση «κατάκτηση» του αντικειμένου από αυτήν, που απλά θα «υποδεχόταν» παθητικά το είναι του, μια αυτοκατανόησή της δηλαδή ως αδρανούς προσλαμβάνοντος δέκτη που δεν λαμβάνει υπόψη τη διαμεσολάβηση της δικής της ενοποιητικής και κριτικής λειτουργίας, δεν κατορθώνει να ανταποκριθεί στο ρόλο που αναλαμβάνει. Είναι *αυτή* η αμεσότητα που εν τέλει αποτελεί τη «λυδία λίθο» της Κατ' Αίσθηση Βεβαιότητας· ο ισχυρισμός δηλαδή της δυνατότητας μιας *σημαίνουσας* παρουσίας, που να αρθρώνεται ανεξάρτητα από το μηχανισμό οικειοποίησής της – το μηχανισμό εκείνο που συνίσταται, θα λέγαμε, ίσως κάπως σχηματικά, στις *έννοιες* με τις οποίες το επιστημικό υποκείμενο κατορθώνει να *αναφερθεί* σε αυτήν την μοναδική και συγκεκριμένη παρουσία, με τίμημα όμως να την υπάγει στη γενικευτική διαμεσολάβησή τους. Έτσι, η σκοπούμενη μοναδικότητα ενός άμεσα αισθητού *εδώ* δεν μπορεί παρά να εκφράζεται μέσω ενός «εδώ» που μπορεί να εφαρμοστεί εξίσου νόμιμα σε πολλά διαφορετικά μοναδικά *εδώ* – ενός *καθόλου* δηλαδή που δεν είναι ούτε *αυτό* το σημείο στο χώρο *ούτε* εκείνο, αλλά μπορεί εξίσου να είναι *καί* αυτό *καί* εκείνο. Αυτή είναι άλλωστε η εμπειρία που αποκομίζει η *ίδια* η συνείδηση, κατά την προσπάθειά της να εμμένει σε αυτό το καθεστώς αυτοκατανόησής της ως άμεσα γνωρίζουσας.

Αξίζει εδώ να σημειωθεί ότι, στα πλαίσια της εδώ πραγμάτευσής του, ο Χέγκελ απευθύνεται στην αναγκαία παρείσφρυση των καθόλου κατά τη ρητή έκφραση του

⁴² «Μεγάλο εχθρό της αμεσότητας» τον χαρακτηρίζει ο Σέλλαρς στο EPM.

υποτιθέμενα άμεσα αισθητού περιεχομένου, προανακρούοντας, θα λέγαμε, τη μελλοντική εστίαση της επιστημικής σκέψης στο γλωσσικό φαινόμενο: «[...] η ομιλία είναι το αληθέστερο μέσα της ανασκευάζουμε οι ίδιοι άμεσα τη δοξασία μας» (ΦΝ118). Ο τρόπος δηλαδή με τον οποίο, κατά την εγελιανή αφήγηση, το επιστημικό υποκείμενο «νιώθει» τα όρια της πρώτης αυτής στάσης αμεσότητας που υιοθετεί απέναντι στη σχέση του με το αντικείμενο, είναι γλωσσικού χαρακτήρα, καθώς αυτό δεν μπορεί καν να *αρθρώσει* αυτό που νομίζει ότι αντιλαμβάνεται, αν δεν καταφύγει στα εργαλεία που του παρέχει ο εννοιακός εξοπλισμός του. Αυτή η ιδιότυπη προαναγγελία της γλωσσικής έκφρασης σε έναν ρόλο *συνθήκης* νοήματος, έχει για μας εδώ ιδιαίτερη αξία, καθώς οι στοχαστές του ενδιαφέροντός μας είναι όλοι απόγονοι εκείνου του φιλοσοφικού ρεύματος, που συνηθίζουμε να σηματοδοτούμε μιλώντας περί «γλωσσικής στροφής», πράγμα που προδίδεται και από τις αναφορές που έχει η σκέψη τόσο του ψυχολογικού νομιναλιστή Σέλλαρς, όσο και των Μπράντομ και Μακντάουελ στο έργο του Βιτγκενστάιν. Η προτεραιότητα αυτή της γλώσσας, στην οποία αναφέρεται χωρίς ιδιαίτερη τεκμηρίωση ομολογουμένως ο Χέγκελ, είναι εδώ ταυτόσημη με την προαναφερθείσα αναγκαιότητα της διαμεσολάβησης από τα καθόλου – την αναγκαιότητα δηλαδή να συλληφθεί το καθέκαστο μέσα στο πλέγμα εννοιακών «μηχανισμών» που δεν ορίζονται από το *ίδιο*, αλλά που είναι γενικότερης εφαρμογής. Σε κάθε περίπτωση, η άμεση αδιαμεσολάβητη οικειοποίησή του αναδεικνύεται σε μια χίμαιρα, την οποία η γλώσσα, με την αναπόδραστη συμμετοχή της σε κάθε δυνατό γνωσιακό ισχυρισμό κάνει «πρακτικά» αισθητή στο επιστημικό υποκείμενο.

Η παρατηρούμενη από τον φαινομενολόγο Χέγκελ συνείδηση, τόσο στη φάση της Κατ' Αίσθηση Βεβαιότητας όσο και στις επόμενες, επιδιώκει να διασώσει την επιστημική στάση που κάθε φορά την ορίζει, αφού άλλωστε αυτή η στάση είναι που προσδιορίζει ακριβώς το τι είναι αντικείμενο γι' αυτήν. Έτσι, η μοίρα της εδώ είναι «δεμένη» με την ιδέα της απλής αμεσότητας και άρα, σύμφωνα με τα παραπάνω, είναι καταδικασμένη να διαψευστεί και έτσι να μεταβεί σε ένα διάδοχο επιστημικό πλαίσιο, που θα διέπεται από μια νέα κατανόηση της σχέσης της με το αντικείμενό της – κατανόηση που πια θα «ενσωματώνει» την παραπάνω διάψευση. Πριν όμως λάβει χώρα αυτή η «μετατόπιση», η συνείδηση που λειτουργεί υπό το καθεστώς της Κατ' Αίσθηση Βεβαιότητας θα δοκιμάσει όλους τους δυνατούς συνδυασμούς που θα επέτρεπαν την επιβίωση του καθεστώτος της, μεταφέροντας το αίτημα της αδιαμεσολάβητης αμεσότητας από το αντικείμενο στο υποκείμενο της επιστημικής

σχέσης (όπου και εδώ θα διαπιστώσει την αναγκαία υπαγωγή του μοναδικού *εγώ* στο *εγώ* ως *καθόλου*) και από εκεί στην ίδια τη σχέση ως τέτοια – ως δέιξη. Καί η προσπάθεια όμως απομόνωσης μιας σχέσης δέιξης συναντά αντίστοιχα προβλήματα αναγκαίας απεύθυνσης στη διαμεσολάβηση των καθόλου, όποτε προσπαθεί να εκφράσει την αλήθεια της. Οποιαδήποτε προσπάθεια επικοινωνήσιμης αποκρυστάλλωσης μιας γνώσης που θέλει να συγκροτείται χωρίς τη διαμεσολάβηση του εννοιακού «μηχανισμού» διαπιστώνει το αναπόδραστο αυτής της επίκλησης των γλωσσικών-εννοιακών εργαλείων· η επιστημική συνείδηση αναγκάζεται έτσι να εγκαταλείψει οριστικά τη φιλοδοξία μιας αδιαμεσολάβητα επιτευχθείσας αλήθειας.

Η κινητική πραγματικότητα της Αντίληψης

Η εμπειρία της αναπόδραστης διαμεσολάβησης των καθόλου σηματοδοτεί τη μετάβαση σε ένα νέο επιστημικό πλαίσιο, εκείνο της Αντίληψης, όπου πλέον το περιεχόμενο της επιστημικής απόβλεψης – η αλήθεια της γνωρίζουσας συνείδησης που λειτουργεί πια ως μια *αντιλαμβανόμενη* συνείδηση – κατανοείται πλέον ως αποτέλεσμα της επενέργειας των γενικευτικών εννοιακών εργαλείων της γνωρίζουσας υποκειμενικότητας. Ο Χέγκελ θα χρησιμοποιήσει εδώ, όπως και στη συνέχεια της προόδου των συνειδησιακών σχημάτων που θα παρουσιάσει, το φιλοσοφικό «σχήμα» της προσδιορισμένης άρνησης. Η αποτυχία της Κατ' Αίσθηση Βεβαιότητας δεν συνιστά μια άρνηση της δυνατότητάς μας να γνωρίσουμε – ούτε καν συνιστά μια άρνηση να γνωρίσουμε το καθέκαστο, που αποτελεί το στόχο της εν λόγω επιστημικής στάσης· αποτελεί μάλλον μια άρνηση της δυνατότητας οικειοποίησής του με τον συγκεκριμένο τρόπο της αδιαμεσολάβητης αμεσότητας που αυτό επιδιώκεται. Μέσα στο πλαίσιο της αντιλαμβανόμενης συνείδησης, το αντικείμενο είναι πια ένα πράγμα με ιδιότητες – κατανοείται δηλαδή ως, θα λέγαμε, το σημείο τομής διακριτών καθόλου, όπως για παράδειγμα ένα κεράσι μπορεί να γίνει αντιληπτό ως κάτι που είναι κόκκινο, γλυκό και ζουμερό.

Το επιστημικό αίτημα είναι τώρα να συμβιβαστεί αυτή η διαμεσολάβηση από γενικές ιδιότητες – καθόλου που είναι από τη «φύση» τους εφαρμόσιμα σε μια πληθώρα από καθέκαστα (όσα ικανοποιούν την εκάστοτε ιδιότητα) – με την ανάγκη προσδιορισμού του αντικειμένου ως *ενικού* πράγματος που ως τέτοιο άλλωστε γίνεται τελικά αντιληπτό από το επιστημικό υποκείμενο. Τη στιγμή που οι ιδιότητες, μέσα και μόνο από τις οποίες γίνεται αντιληπτό το πράγμα, ενοικούν στο τελευταίο «παράλληλα», χωρίς δηλαδή η συγκατοίκησή τους να είναι ανταγωνιστική (όπως στο

κεράσι του παραδείγματος), την ίδια στιγμή αυτή η συγκατοίκηση οφείλει να λειτουργεί κατά τρόπο «συγκλίνοντα», έτσι ώστε τελικά το επιστημικό υποκείμενο να αντιλαμβάνεται ένα *συγκεκριμένο* πράγμα – εκείνο ακριβώς που *φέρει* τις ιδιότητες που το ενοικούν. Το αίτημα για το συμβιβασμό της παράλληλης με τη συγκλίνουσα διάσταση της ενοίκησης των καθόλου στο πράγμα αποτελεί τον άξονα πάνω στον οποίο αναπτύσσεται μια αυτοαναπαραγόμενη παλινδρόμηση ανάμεσα στους δυο αντιμαχόμενους τρόπους κατανόησης του αντικειμένου ως μοναδικής υπόστασης και ως προσδιοριζόμενου μέσω των ιδιοτήτων που αντιλαμβάνεται η παρατηρούσα συνείδηση. Το αντικείμενο της αντίληψης κατακτά εν τέλει την ταυτότητά του συγκρουσιακά, αφού, παρά το ισότιμο στάτους που μοιράζονται τα καθόλου ως γενικές ιδιότητες, την ίδια στιγμή υπόκεινται, όπως θα δούμε, σε σχέσεις αλληλοαποκλεισμών, τέτοιων που μέσα από αυτούς να συγκροτείται αυτό ακριβώς ως το πράγμα που υφίσταται μόνο ως σημείο τομής και «συνύπαρξης» των γενικών ιδιοτήτων – ως ένα πράγμα δηλαδή με ιδιότητες.

Η επιστημική συνείδηση έρχεται έτσι τώρα αντιμέτωπη με μια «κινητική» πραγματικότητα. Αν θέλει να διασώσει αυτό το νέο περιβάλλον, μέσα στο οποίο προσεγγίζει αυτό που κατανοεί πια ως αντικειμενικότητα – ένα περιβάλλον όπου όχι μόνο αναγκάζεται να εγκαταλείψει την πρώτη στάση του «αυτάρκους» και άμεσου είναι, αλλά και να συγκροτήσει ένα νέο πολυδιάστατο αντικείμενο που «κατακτά» την ενότητά του, θα λέγαμε αντιφατικά, ακριβώς μέσα από τη διαφοροποίηση και τη «διάχυσή» του σε μια δέσμη ιδιοτήτων – θα πρέπει να διευρύνει την επιστημική «ματιά» της, έτσι ώστε αυτή να χωράει αυτήν ακριβώς τη δυναμική συγκρότηση, η οποία εν τέλει θέτει και τον νέο κανόνα μιας επιτυχούς οικειοποίησης του Πραγματικού, κατά τον οποίο η προς προσδιορισμό ταυτότητα του τελευταίου αντιμετωπίζεται ως *αποτέλεσμα* μάλλον της νοητικής επεξεργασίας, παρά ως μια *δεδομενικότητα* που «περιμένει» να γίνει αντιληπτή.

Δεν τίθεται εδώ κάποια θέμα ιδεαλισμού – τουλάχιστον με τη συνήθη μορφή του ως απόδοσης μιας οντολογικής προτεραιότητας σε κάποιου τύπου εκτατή ως προς κάποια νοητική υπόσταση. Η *προσδιορισμένη* άρνηση του πλαισίου της Κατ' Αίσθηση Βεβαιότητας σημαίνει ότι το διάδοχο πλαίσιο της Αντίληψης, και παρά την αποδοχή της αναπόδραστης εμπλοκής των καθόλου στην επιστημική εμπειρία του κόσμου, *διατηρεί* ωστόσο εντός του το αίτημα μιας αναγνώρισης του αντικειμένου ως κάτι τινός του οποίου η αλήθεια *δεν* προσδιορίζεται από αυτήν τη διαδικασία αναγνώρισης. Ήδη όμως, με το πέρας των φιλοδοξιών της πρώτης στάσης, αυτή η

ανεξαρτησία του αντικειμένου έχει καταστεί εσωτερική διάσταση – και όχι εξωτερικός όρος – της επιστημικής σχέσης. Το αντικείμενο δεν είναι πια κάτι που απλά *αντίκειται* στα καθόλου, σαν κάτι που αδιάφορα περιμένει ένα δίκτυο εννοιών να το συλλάβει, έχοντας ήδη κατακτήσει την ταυτότητά του έξω από αυτό και ανεξάρτητα από τη δυνατότητα μιας τέτοιας σύλληψης. Η κίνηση που εδώ αναπτύσσεται μπορεί να διατυπωθεί και ως εξής. Το αίτημα μιας άμορφης ταυτότητας που να συγκροτείται με τρόπο ώστε οι σχέσεις του φορέα της προς ό,τι είναι άλλο από τον ίδιο να απορρέουν από αυτόν, χωρίς αυτοί οι *προς άλλο* προσδιορισμοί να προσδιορίζουν και την «ουσία» του, αφήνει την ταυτότητα τόσο γυμνή, ώστε η ζητούμενη μοναδικότητά της να καθίσταται ανέφικτη, αφού τίποτα δεν την διακρίνει πια ως τέτοια, παρά μόνο ίσως ο γυμνός ισχυρισμός της. Ενάντια έτσι στο αίτημα που θέλει τους τρόπους σχετισμού να είναι δευτερεύουσες «καταστάσεις» του αντικειμένου, η συνείδηση ανακαλύπτει μάλλον ότι είναι μόνο μέσω αυτών των ιδιοτήτων που το αντικείμενο μπορεί πρώτα πρώτα και εξασφαλίζει την «πραγμότητά» του – τη δυνατότητα να υφίσταται ως κάτι που *μπορεί να αναγνωριστεί* ως διαφορετικό από άλλα αντικείμενα.

Η υλικότητα της άρνησης

Η επιστημική συνείδηση της Αντίληψης μοιάζει εγκλωβισμένη στην ανάγκη να αποδεχτεί από τη μια τη συγκροτησιακή ισχύ που φαίνεται να' χουν τα καθόλου ως προς το αντικείμενό της, και από την άλλη το επιστημικό γεγονός ότι αυτό διατηρεί απέναντί της την αυτονομία του ως συγκεκριμένο *πράγμα* που «προσκρούει» στην αντιληπτική λειτουργία της. Ωστόσο, η επιστημολογική επεξεργασία αυτής της πρόσκρουσης με το συγκεκριμένο δεν θα χρειαστεί να μας μεταφέρει έξω από το πεδίο της επιστημικής σχέσης, του οποίου η φυσιγνωμία προσδιορίζεται από τη γενικευτική υφή των εννοιών μας. Ο Χέγκελ, παρατηρώντας ουσιαστικά τους τρόπους της αντίληψης – τις διαφορετικές προσπάθειες με τις οποίες η συνείδηση επιχειρεί να συμφιλιώσει τα παραπάνω – επισημαίνει τους μηχανισμούς αμοιβαίων *αποκλεισμών* και *συμβατοτήτων* ανάμεσα στις ιδιότητες, χάρη στους οποίους, όπως ήδη είπαμε, η πολλαπλότητα των τελευταίων αποκτά μια δομή, μέσα μόνο στην οποία γίνεται κατορθωτή η αναγνώριση ενός προσδιορισμένου πράγματος.

Έτσι, αυτός ο κόκκος ζάχαρης είναι άσπρος και όχι μαύρος ή πράσινος κλπ., όπως είναι επίσης γλυκός, και όχι πικρός ή ξινός, όπως επίσης είναι εδώ και όχι εκεί ή εκεί, τώρα και όχι χτες ούτε αύριο. Στο επιστημικό περιβάλλον της Αντίληψης,

αρχίζει να γίνεται περισσότερο ορατή η στάση του Χέγκελ απέναντι στα λογικά εργαλεία που είχε διαθέσιμα τότε, όπως πιο συγκεκριμένα η ιδιαίτερη συνάφεια της προοπτικής του προς την καντιανές έννοιες της «πραγματικής άρνησης» και της σχετικής με αυτήν διαζευκτικής κρίσης, συνάφεια που είναι ιδιαίτερα χρήσιμη για την αποτίμηση της γενικότερης στάσης του απέναντι στην κατιανή κληρονομιά, αλλά και απέναντι στην αριστοτελική λογική, επάνω στην οποία αυτή μοιάζει να στηρίζεται.

Όπως επισημαίνουν τόσο ο Ρέντινγκ⁴³ όσο και ο Μπράντομ, ήδη ο Καντ – και παρά τη φαινομενική προσήλωσή του στις αριστοτελικές αρχές της συλλογιστικής, οι οποίες όμως δεν είχαν τρόπο να συμπεριλάβουν στην εμβέλειά τους την αναφορά στο συγκεκριμένο *τόδε τι* που *δίνεται* στην υποκειμενική εποπτεία – είχε θέσει τις βάσεις για την υπέρβασή τους προς κάτι που ουσιαστικά προμήνυε την ανανέωση της λογικής σκέψης από τον Φρέγκε και τον προτασιακό λογισμό. Η παραδοσιακή συλλογιστική περιορίζεται από τη διαμεσολάβηση των εμπλεκόμενων κρίσεων από τις ενεχόμενες σε αυτές κατηγορίες. Ξεκινώντας από την πιο γενική και προσθέτοντας προσδιορισμούς, μπορούμε να εντάξουμε στο δίκτυο των συλλογισμών μας *συγκεκριμένα* αντικείμενα της υποκειμενικής αντίληψης, πάντα όμως υπό την προϋπόθεση ότι αυτά προσδιορίζονται, όπως και το *πράγμα* της αντιληπτικής συνείδησης, ως σημεία σύγκλισης ιδιοτήτων – όμως ένας τέτοιος *περιγραφικός* προσδιορισμός φαίνεται να χωρίζεται με ένα χάσμα από το υποτιθέμενο *μοναδικό* αντικείμενο που προσβάλλει την υποκειμενική αισθητικότητα ως κάτι που υφίσταται ανεξάρτητα από αυτές.

Η καντιανή εποπτεία φιλοδοξεί – σύμφωνα τουλάχιστον με έναν τρόπο κατανόησής της – να γεφυρώσει το χάσμα, καθώς το μη κατηγοριακά διαμεσολαβημένο περιεχόμενό της, προσδιορίζεται μέσα από την τοποθέτησή του στο χωροχρονικό φάσμα και «κατόπιν» υπάγεται στις κατηγοριακές υποδοχές των κρίσεων. Το σχήμα όμως αυτής της χωροχρονικής τοποθέτησης εισάγει ουσιαστικά ένα δεύτερο είδος άρνησης, που έρχεται να συμπληρώσει την παραδοσιακή άρνηση που συναντούμε στη λογική απαγόρευση της ταυτόχρονης απόδοσης ενός κατηγορήματος σε κάποιο αντικείμενο και της άρνησής της – στην αντίθεση δηλαδή ανάμεσα στην *το Χ είναι Φ* και στην *το Χ δεν είναι Φ*, όπου η δεύτερη πρόταση αρνείται την κατηγορία που ισχυρίζεται η πρώτη. Η χωροχρονική τοποθέτηση του περιεχομένου της εποπτείας αξιοποιεί αντίθετα τη μη συμβατότητα της παράλληλης

⁴³ P.Redding, *Analytic Philosophy and the Return of Hegelian Thought*, Cambridge 2007, σελ. 101-114.

απόδοσης σε αυτό «υλικά» αντιτιθέμενων χωροχρονικών προσδιορισμών – έτσι, δεν μπορεί μια γάτα να είναι *καί* εδώ *καί* εκεί *καί* παραπέρα, χωρίς αυτό το είδος ασυμβατότητας να ταυτίζεται με εκείνο ανάμεσα στις δύο προαναφερθείσες προτάσεις. Είναι αυτή η «υλική» ασυμβατότητα που, στην ενότητα της Αντίληψης, αξιοποιείται με τρόπο ώστε να μην είναι πια χρήσιμη η διάκριση ανάμεσα στον παραπάνω δια της αντίθεσης χωροχρονικό προσδιορισμό των περιεχομένων της εποπτείας και στον αλληλοαποκλεισμό υλικά αντιτιθέμενων ιδιοτήτων που διαμεσολαβεί τη συγκρότηση του αντικειμένου των εννοιακά διαμεσολαβημένων κρίσεων μας.

Έτσι, για παράδειγμα, όπως δεν μπορούμε να πούμε για τη γάτα ότι είναι *καί* εδώ *καί* εκεί, έτσι δεν μπορούμε να πούμε και ότι είναι *καί* μαύρη *καί* άσπρη *καί* γκρι κλπ. Δεν έχει όμως να κάνει αυτή η αδυνατότητα με την αντίφαση που γεννιέται ανάμεσα στο να ισχυρίζεται κανείς για την ίδια γάτα *καί* ότι είναι *καί* ότι δεν είναι μαύρη, αλλά μάλλον με την αναγκαιότητα να είναι αυτή *είτε* μαύρη, *είτε* άσπρη *είτε* γκρι, πάντως να καταλαμβάνει μία (και μόνο μία) από τις διαθέσιμες θέσεις στο φάσμα των χρωματικών δυνατοτήτων.⁴⁴ Από την άποψη αυτή, δεν προκύπτει εδώ ανάγκη για μια διακριτική μεταχείριση της εποπτείας. Η συγκρότηση ενός αποβλεπτικού εμπειρικού περιεχομένου γίνεται «κατορθωτή» μέσα μόνο από τις σχέσεις συμβατότητας και ασυμβατότητας που αναπτύσσονται ανάμεσα στα καθόλου, και ωστόσο θα πρέπει να είναι τέτοια ώστε να διαφυλάσσει την αμεσότητα με την οποία αυτό παρουσιάζεται στην υποκειμενική εποπτεία – την οποία η Κατ' Αίσθηση Βεβαιότητα, με τη διεκδίκησή της μιας αδιαμεσολάβητης παρουσίας, αδυνατούσε να δικαιώσει.

Η εμμονή στο δυϊσμό και η επιμονή της ισοσθένειας

Ως Κατ' Αίσθηση Βεβαιότητα, η επιστημική συνείδηση εγκατέλειψε την «αυταπάτη» μιας άμεσης βεβαιότητας περί της αλήθειας του αντικειμένου της και αποδέχτηκε ότι το γνωρίζει μόνο όταν το *αναγνωρίζει* ως κάτι – όταν δηλαδή του αποδίδει προσδιορισμούς που το διακρίνουν τόσο απέναντι σε άλλα δυνατά αντικείμενα, όσο και απέναντι στην ίδια. Εμμένοντας ωστόσο, *καί* ως Αντίληψη, σε μια προοπτική που θέλει το αντικείμενό της να υφίσταται ως οντολογικά διακριτό

⁴⁴ Αυτή η δεσμευτική τοποθέτηση του αντικειμένου εντός ενός φάσματος αντιτιθέμενων ιδιοτήτων αποτελεί και τη βάση της κατά Καντ διαζευκτικής κρίσης. Δες σχετικά και Redding ό.π. σελ. 99-100. Για μια αναλυτική ανάγνωση της συνάφειας ανάμεσα στην εγελιανή έννοια των αντιτιθέμενων προσδιορισμών και στην καντιανή έννοια της πραγματικής άρνησης, δες Longueness ό.π. σελ. 61-78.

από την ίδια – εμμένοντας δηλαδή ουσιαστικά, από την πίσω πόρτα θα λέγαμε, στον αδιαμεσολάβητο χαρακτήρα της συγκρότησης του αληθούς περιεχομένου της γνώσης – η συνείδηση εγκλωβίζεται σε έναν γνωσιακό δυισμό,⁴⁵ και καθίσταται έτσι ευάλωτη στα διλήμματα που συνοδεύουν τη σχέση ανάμεσα στον αυτοπροσδιορισμό και στον ετεροπροσδιορισμό του αποβλεπτικού αντικειμένου. Οι ιδιότητες που αποδίδει στο αντικείμενό της για να μπορεί να το αναγνωρίσει ως τέτοιο θέτουν – υπό το πρίσμα της εν λόγω προϋποτιθέμενης διαφοράς – το επιστημολογικό ερώτημα για την *ταυτότητα* του φορέα τους. Συνιστούν αυτές χαρακτηριστικά του αντικειμένου, ή αντίθετα «αντανακλούν» τους *τρόπους* με τους οποίους *προσλαμβάνεται* αυτό από την επιστημική συνείδηση;⁴⁶ Τίποτα όμως εντός της επιστημικής σχέσης δεν μπορεί να κρίνει το παραπάνω δίλημμα: η αντιληπτική συνείδηση δεν διαθέτει τα εφόδια για να αποφασίσει αν οι προσδιορισμοί του πράγματος ανήκουν στο ίδιο ή σ' εκείνην. Έχουμε εδώ, θα λέγαμε, ένα φαινόμενο ισοσθένειας, όπου τόσο η μία όσο και η άλλη προοπτική έχουν την ίδιου κύρους αξίωση να είναι η καθεμιά ορθή, χωρίς κάποιος εξωτερικός κριτής να είναι σε θέση να επιλύσει τη διαφορά.

Η προαναφερθείσα ισοσθένεια αναγκάζει τη συνείδηση να επιδιώξει να ανακτήσει τη ζητούμενη γνωσιακή βεβαιότητα μέσα από την πρόσδεση των καθόλου σε κάποιο οντικό υπόστρωμα – είτε αντικειμενικής είτε υποκειμενικής απόχρωσης – με τρόπο ώστε να διαφυλάσσεται η ενική ταυτότητα του προσδιοριζόμενου αντικειμένου από τη γενική «φύση» των προσδιορισμών που διαμεσολαβούν τη συγκρότησή του, και να διατηρείται έτσι μια αντιμετώπιση της αλήθειάς του ως ενός σταθερού περιεχομένου που «περιμένει» να ανακαλυφθεί. Μπορούμε να πούμε ότι, από τη στιγμή που η τελευταία εγκαταλείπει την αδιαφοροποίητη επιστημική «σούπα» της *άμεσης* και *αδιαμεσολάβητης* παρουσίας του αντικειμένου της αφετηριακής στάσης της, την υποκαθιστά με ένα νέο αληθές περιεχόμενο, *αδιαμεσολάβητο* μεν τώρα ως προς τη συγκρότησή του, όχι όμως και ως προς την επιστημική παρουσία του, αφού αυτό δεν είναι *άμεσα* παρόν, αλλά εμπλέκεται στην επιστημική σχέση μόνο με τη μεσολάβηση των καθόλου.

⁴⁵ Μια προοπτική κατά βάση καρτεσιανή που λειτουργεί υπό το πρίσμα μιας διάκρισης ανάμεσα σε μια σκεπτόμενη και σε μια εκτατή υπόσταση.

⁴⁶ Δικαιούμαστε νομίζω να πούμε ότι ο Καντ απάντησε στο παραπάνω δίλημμα επιλέγοντας το δεύτερο σκέλος του. Και μια τέτοια τοποθέτηση μοιάζει εύλογη, αν σκεφτεί κανείς ότι οι ιδιότητες των αντικειμένων είναι γενικές έννοιες – και ότι η συνείδηση αποτελεί, σε πρώτη όψη θα λέγαμε, τον τόπο της γενικότητας, σε αντίθεση με την καθεκαστότητα που μοιάζει να χαρακτηρίζει αυτό που της αντίκειται.

Έτσι, το ενικό πράγμα της αντίληψης, παραπέμποντας στο καντιανό καθ' εαυτό, υποκαθιστά την απωλεσθείσα αθώα βεβαιότητα της πρώτης στάσης με την μετατόπιση της «ουσιώδους» αλήθειας του αντικειμένου εκτός του πεδίου της επιστημικής οικειοποίησής του, καθώς η συνείδηση αδυνατεί ακόμα να αποδεχτεί ότι είναι οι σχέσεις συμβατότητας και ασυμβατότητας ανάμεσα στους γενικούς προσδιορισμούς που συνιστούν το πλαίσιο μέσα και μόνο στο οποίο υφίστανται οι επιστημικοί εταίροι και οι όποιες μεταξύ τους διακρίσεις. Η αναζήτηση όμως «ουσιωτήτων» που να επιτυγχάνουν αυτήν την υπερβατικότητα ως προς το επιστημικό παιχνίδι είδαμε ότι στερείται επαρκούς κριτή, με αποτέλεσμα την αυτοϋπονόμευση και της δεύτερης αυτής αντιληπτικής στάσης της συνείδησης. Η στρατηγική των παγιωμένων διακρίσεων που ζητούν να θέσουν μια ουσιώδη αλήθεια στο απυρόβλητο, ασφαλή από την αλληλοπροσδιοριζόμενη «φύση» των εννοιών, δεν κατορθώνει να μονώσει τη διαφυλασσόμενη ουσιότητα από το ίδιο φαινόμενο του αλληλοπροσδιορισμού. Το ουσιώδες δεν ορίζεται παρά μόνο ως το άλλο του ανούσιου και αντίστροφα, καθώς όπως είπαμε απουσιάζει κάποιο εξωεπιστημικό κριτήριο που να τα διακρίνει περαιτέρω μεταξύ τους. Κατά την προσέγγιση του Μπράντομ, έχουμε εδώ την αποδοχή από τον Χέγκελ ενός σκληρού ολισμού,⁴⁷ όπου οι σχέσεις υλικής συμβατότητας και ασυμβατότητας είναι όχι μόνο αναγκαίες αλλά και επαρκείς για να προσδιορίσουν το περιεχόμενο των εμπλεκόμενων σε αυτές όρων. Η ισοσθένεια που πλήττει την όποια προσπάθεια περαιτέρω διάκρισης αναμεταξύ τους, στη βάση κριτηρίων και παραστάσεων που δεν ορίζονται εντός του πλαισίου της επιστημικής σχέσης, αφήνει μοναδικό εφόδιο που να επιτρέπει τον οποιοδήποτε επιστημικό προσδιορισμό (μέσα πάντα στα πλαίσια της αντιληπτικής στάσης) τις υλικές σχέσεις ασυμβατότητας ανάμεσα στα καθόλου – όπως όταν λέμε ότι κάτι δεν μπορεί να είναι κόκκινο αν είναι πράσινο, μπορεί όμως να είναι κόκκινο και μαζί να είναι γλυκό, για παράδειγμα.

Η δυναμική ενσωμάτωση του αντικειμένου στην έννοια

Αυτήν την εικόνα αποτυπώνει η μετάβαση στην επόμενη επιστημική στάση της Διάνοιας. Αν η αναγκαιότητα της παρουσίας των *καθόλου* ήταν το συμπέρασμα της πρώτης στάσης της ΚΑΒ, η δεύτερη της Αντίληψης καθιστά έκδηλο το γεγονός ότι αυτά συνιστούν και ένα αυτάρκες περιβάλλον για την άρθρωση της επιστημικής

⁴⁷ Δες σχετικά R.Brandom, *Tales of the Mighty Dead*, Harvard 2002, σελ. 183.

σχέσης. Αντί για μια εικόνα διακριτών υποστάσεων, των οποίων οι προσδιορισμοί έπονται, θα λέγαμε, των ανεξάρτητα υφιστάμενων ταυτοτήτων τους, η προοπτική στην οποία οδηγείται η επιστημική συνείδηση είναι μια προοπτική, κατά την οποία η προσεγγιζόμενη αντικειμενικότητα συγκροτείται από σχέσεις αλληλοπροσδιορισμού ανάμεσα σε φαινόμενα που πια, αντί να κατανοούνται ως φαινόμενα ενός οντικού θεμελίου (που κατανοείται ως συγκροτούμενο εκτός επιστημικής σχέσης), συνιστούν μάλλον την εκδήλωσή του με τρόπο ώστε αυτό να μην υφίσταται ως *τίποτε περισσότερο από αυτήν*.⁴⁸ Η μετάβαση σε μια «ορολογία» δυνάμεων σηματοδοτεί αυτήν την παραδοχή, και το ζήτημα πια θα είναι η επιστημική διαχείριση, από τη συνείδηση, αυτού του νέου τοπίου που καθίσταται κυρίαρχο στην αυτοκατανόησή της.

Παρά την παραπάνω διαπίστωση του «ανυπόθετου» χαρακτήρα των καθόλου, η επιστημική συνείδηση εξακολουθεί και εδώ να λειτουργεί κάτω από ένα πρίσμα που θέλει το αντικείμενό της να υφίσταται «έξω και πέρα» από τις διεργασίες που λαμβάνουν χώρα ως φαινόμενα της επιστημικής σχέσης. Άλλωστε, η όλη πορεία της *Φαινομενολογίας* μπορεί να ιδωθεί ως μια απόδειξη της μη εξωτερικότητας του αντικειμένου, μέσω της επίδειξης της εμμενούς κατάρρευσης κάθε δυνατής επιστημικής στάσης που δεν την αποδέχεται.⁴⁹ Η «φυσική» συνειδησιακή στάση επιμένει να αναζητά υπερβατικές θεμελιώσεις των φαινομένων που αρθρώνονται εντός της. Η αφήγηση της *Φαινομενολογίας* θέλει να αποδείξει ακριβώς ότι, πέρα από λογικά προβληματική,⁵⁰ η θέση μιας ανυπόθετης προϋπόθεσης των φαινομένων της επιστημικής σχέσης, είναι και επιστημολογικά ανακριβής, δεν συνιστά δηλαδή μια ακριβή περιγραφή, ούτε προωθεί μια ορθή κατανόηση της επιστημικής σχέσης – και αυτό θα το λάβει υπ' όψη της και η ίδια η παρατηρούμενη συνείδηση, όταν λίγο μετά μεταβεί στη «σφαίρα» της Αυτοσυνειδησίας. Ωστόσο, η συνείδηση ως Διάνοια εξακολουθεί να αυτοτοποθετείται ως το ένα άκρο, εκείνο που στέκεται *έναντι* της αντικειμενικής αλήθειας που διεκδικεί για το περιεχόμενο της γνώσης της,

⁴⁸ «Το να αναζητάς μια ουσία των φαινομένων [...] είναι να αναζητάς, μέσα στα ίδια τα φαινόμενα, την κίνηση της σκέψης δια της οποίας οι προσδιορισμοί των πραγμάτων, που η μη κριτική σκέψη νομίζει οντολογικούς, συγκροτούνται», αναφέρει η Longueness, αναφερόμενη στην εγγεγραμμένη διδασκαλία περί Ουσίας στη *Λογική* (Longueness B., *Hegel's Critique of Metaphysics*, Cambridge 2007, σελ. 36).

⁴⁹ Ένα ερώτημα που τίθεται σχετικά είναι κατά πόσο η συλλογή των εξεταζόμενων από τον Χέγκελ στάσεων είναι εξαντλητική, ώστε να ικανοποιείται η προϋπόθεση μιας τέτοιας απόδειξης.

⁵⁰ «Λογικά προβληματική», εδώ με την έννοια της παραδοσιακής προβληματικότητας που ενέχει γενικά η θέση κάποιου υπερβατικού θεμελίου, που ως τέτοιο θέτει το ζήτημα της δικής του θεμελίωσης κ.ο.κ.

αναπαράγοντας έτσι τις προφιλοσοφικές παραστάσεις που θέλουν την υποκειμενική ενεργό συνείδηση να προσεγγίζει με «εργαλεία» το παθητικά και ανεξάρτητα υφιστάμενο αντικείμενό της. Μοιάζει, θα λέγαμε, μια τέτοια διάκριση να αποτελεί το θεμέλιο λίθο της σύνολης συνειδησιακής επιστημικής πλάνης – εκείνης που ουσιαστικά επιμένει να διαχωρίζει το πλαίσιο της επιστημικής δραστηριότητας από την ίδια την επιστημική δραστηριότητα, που θέλει, με άλλα λόγια, να αντιμετωπίζει τις αρχές της επιστημικότητας ως ανεξάρτητες από τα πραγματικά συμπεράσματα της «υλικής» εφαρμογής της.

Θα χρειαστεί να ξετυλιχτεί η διαλεκτική των *δυνάμεων*, μέχρι να γίνει ορατό στη συνείδηση το ότι και η ίδια η δική της αυτοκατανόηση ως *άλλης* από το αντικείμενό της δεν παύει να συνιστά μια *επιστημική* διάκριση, διάκριση που τίθεται εντός ενός ήδη πάντοτε εξελισσόμενου συστήματος αλληλεπιδράσεων ανάμεσα σε όρους που δεν υφίστανται παρά μόνο ως *συμμετέχοντες* σε αυτό. Με τη διαπίστωση αυτή, η συνείδηση θα πρωτοαντιμετωπίσει το «γεγονός» του αυτοθεμελιωτικού χαρακτήρα της επιστημικής σχέσης, και ως Αυτοσυνειδησία θα προσπαθήσει να διαχειριστεί με κάποιον μη αντιφατικό τρόπο αυτήν την «αυτάρκεια» του γνωρίζειν. Η κρίσιμη ετερότητα ανάμεσα στο νοούν υποκείμενο και στο αντικείμενό του από τη μια ιδρύει την επιστημική σχέση – αν δεν προκύπτει αναλυτικά από αυτήν – και από την άλλη ιδρύεται από αυτήν, τίθεται ως μια διαφορά που το ακριβές περιεχόμενό της καθορίζεται μόνο από την ίδια την επιστημική πράξη, μια προϋπόθεση που θα πρέπει να είναι μαζί και συμπέρασμα.

Αυτήν την «εσωτερική διαφορά», ένα «σχήμα» που ουσιαστικά διατυπώνει την ίδια τη δυνατότητα της επιστημικής σχέσης αλλά και την εσωτερική αυτοτέλειά της – αυτοτέλεια που ο Χέγκελ χαρακτηρίζει γενικά με τον όρο *απειρία* – αναδεικνύει η κίνηση της παρατηρούμενης συνείδησης ως τη μορφή της επιστημικής σχέσης που της επιτρέπει κατ' αρχήν να είναι πράγματι τέτοια, να μπορεί δηλαδή να συγκροτεί περιεχόμενα που να οικειοποιούνται γνωσιακά το εκάστοτε αντικείμενό της. Με τη διαδρομή από την Αντίληψη προς τη Διάνοια, ο Χέγκελ δείχνει ότι, σε αυτήν τη διαδικασία, η επιστημική συνείδηση έρχεται αντιμέτωπη με τον *τεθειμένο* χαρακτήρα των διακρίσεων που κάθε φορά χρησιμοποιεί, καθώς διαπιστώνει ότι κάθε διαφορά που επιχειρείται να «καταχωρηθεί» ως μια *φυσική* διαφορά, αυτή μεταπίπτει σε μια επιστημική διάκριση που αποκτά το νόημά της μόνο μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο της διαρκούς αλληλεπίδρασης ανάμεσα στη συνείδηση και στο περιβάλλον της. Τα πρόσημα που κατανέμονται εντός αυτής της αλληλεπίδρασης αλλάζουν, καθώς η

υποκειμενική ή αντικειμενική απόχρωση του τόπου της ανασύνθεσης του αντικειμένου ως συγκεκριμένου καθίσταται μια μάλλον σχολαστική ορολογική ψευδοδιαφωνία, αφού αυτό που έχει πραγματικά σημασία είναι η ίδια η αλληλονοηματοδοτική δομή, μέσα στην οποία αυτές οι «αναλυτικές» διακρίσεις καθίστανται πρώτα-πρώτα δυνατές.

Ουσιαστικά, ως Διάνοια η συνείδηση πρωτοθεματίζει τις σχέσεις μέσω των οποίων συγκροτείται αυτό που η ίδια κατανοεί ως αντικειμενική πραγματικότητα – και οι οποίες είναι σχέσεις *την ίδια στιγμή* αντικειμενώδεις, αλλά και σύμμορφες με την εννοιακή άρθρωση μιας υποκειμενικής κοσμοεικόνας, μέσα και μόνο στην οποία γίνεται δυνατή τόσο η αισθητηριακή όσο και η αντιληπτική δραστηριότητά της.. Υιοθετώντας μια γλώσσα *δυνάμεων*, η συγκροτητική συνειδησιακή δραστηριότητα αντικειμενοποιείται ως η κοσμοεικόνα ενός συνεκτικού κόσμου – συνεκτικού καθώς τα φαινόμενα που τον συναπαρτίζουν υπάγονται στους νόμους που διέπουν την αλληλεπίδραση ανάμεσα σε *δυνάμεις*, οι οποίες όσο εκφράζουν την πραγματικότητα του γνωριζόμενου άλλο τόσο είναι και προϊόν της συνθετικής δραστηριότητας του γνωρίζοντος. Αυτό το «δισυπόστατο» του κατά Διάνοια κόσμου, όπου τελικά αυτό που «μετρά» είναι το ίδιο το παίγνιο των δυνάμεων και όχι οι μόνο νομιζόμενες εικασίες για το αν αυτό εκφράζει κάποιον υποστασιοποιημένο αντικειμενικό ή υποκειμενικό «πόλο» της επιστημικής σχέσης, φέρνει πια τη συνείδηση σε μια θέση όπου της είναι δυνατό να στραφεί προς τις ίδιες τις έννοιες που διαμεσολαβούν την κοσμοεικόνα της και προς τους μεταξύ τους αλληλοπροσδιορισμούς.

Θα μπορούσε κανείς να το χαρακτηρίσει την παραπάνω εξέλιξη, μαζί άλλωστε και με τον Χέγκελ, ως στροφή του επιστημικού βλέμματος προς τον εαυτό του, αφού το επιστημικό βλέμμα φαίνεται να παρατηρεί τώρα τα ίδια τα εργαλεία του, με τα οποία οικειοποιείται το πραγματικό – άλλωστε, με τη Διάνοια ερχόμαστε πια στο κατώφλι της ενότητας της *Αυτοσυνειδησίας*, στην εγελιανή αφήγηση. Την ίδια όμως στιγμή, αυτή η παρατήρηση γίνεται με επίγνωση ότι το παρατηρούμενο παίγνιο, όπως αντακλάται στις σχέσεις υλικής άρνησης ανάμεσα στα καθόλου που κατά κάποιον τρόπο αυτό «συστηματοποιεί», συγκροτεί και το περιβάλλον, μέσα στο οποίο η συνείδηση μπορεί να αισθάνεται και να αντιλαμβάνεται. Δεν έχουμε εδώ να κάνουμε με ένα παίγνιο που επιλέγεται αυθαίρετα από την επιστημικά ενεργή συνείδηση, αλλά μάλλον με ένα που πράγματι υιοθετείται από αυτήν ακριβώς επειδή της επιβάλλεται «από τα πράγματα». Η νέα αυτή φάση, όπου η διάκριση ανάμεσα στον ίδιο τον κόσμο και στην εννοιακά αρθρωμένη κοσμοεικόνα αναδεικνύεται *καί* αυτή ως

επιστημική – και άρα ως προϊόν μάλλον, παρά ως «εξωτερική» προϋπόθεση της επιστημικής αλληλεπίδρασής μας με τον κόσμο – εισάγει τη συνείδηση, όπως είπαμε, στον επόμενο αυτοσυνειδησιακό κύκλο των «μεταμορφώσεων» της, όπου όμως δεν θα την ακολουθήσουμε.

Σε αντίθεση με την εγελιανή πρόοδο προς τη φάση της αυτοσυνειδησίας, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η καντιανή σκέψη καθελώνεται, από τη μεριά της, στα διλήμματα της Διάνοιας, επιλέγοντας τελικά να αντιμετωπίσει το φαινόμενο της εννοιακής άρθρωσης της κοσμοεικόνας μας ως *μόνο* φαινόμενο, και επιμένοντας παράλληλα να διαφυλάσσει μια υπερβατική επιστημική/εξωεπιστημική θέση για την όποια προέλευση των φαινομένων ενδοεπιστημικών αλληλοπροσδιορισμών. Απουποστασιοποιεί μεν τις διακρίσεις που έκανε ως εκδοχή της Αντίληψης – τις αναγνωρίζει δηλαδή ως προϊόντα της *έννοιας*, ως «παράγωγα» δηλαδή της επιστημικής αλληλεπίδρασής της με το αντικείμενο (ο καντιανός κόσμος των φαινομένων είναι ένας κόσμος που είναι υποχρεωμένος να συνάδει με τις εννοιακά αρθρωμένες δομές της κρίσης) – επιμένει ωστόσο να προϋποθέτει μια απόσταση ανάμεσα σε αυτό το πεδίο της έννοιας και στο πεδίο μιας πραγματικότητας καθ'εαυτή, αναπαράγοντας και διατηρώντας, θα λέγαμε, ζωντανή την αφετηριακή «ελπίδα» μιας όχι εννοιακά διαμεσολαβημένης επαφής μαζί της. Η όλη βέβαια πορεία της εγελιανής φαινομενολογίας αναδεικνύει ακριβώς το μάταιο μιας επιστημικής προϋπόθεσης που ορίζεται εξωτερικά ως προς το πεδίο ορισμού των επιστημικών φαινομένων. Ένα αληθές περιεχόμενο είναι ένα εννοιακά οικειοποιήσιμο περιεχόμενο. Αυτήν τη στρατηγική της εμμένειας θα ακολουθήσουν, καθένας με τον τρόπο του, οι Μακντάουελ και Μπράντομ.

Η αρχή της εμμένειας

Αυτό που μας ενδιαφέρει περισσότερο στα παραπάνω είναι η σταδιακή υιοθέτηση μιας «εσωτερίκευσης» του επιστημολογικού λόγου – η αναγνώριση, αλλιώς, του εμμενούς χαρακτήρα των επιστημικών φαινομένων. Η μεταγενέστερη στροφή προς την ανάλυση της γλώσσας μπορεί, κάτω από ένα τέτοιο πρίσμα, να ειδωθεί και αυτή ως μια εστίαση στο παίγνιο των καθόλου, όπως αυτά «ενσαρκώνονται» στις γλωσσικές εκφράσεις, μέσω των οποίων κατορθώνουμε και αναφερόμαστε στον κόσμο, όπως και ο Σελλαρσιανός γλωσσικός νομιναλισμός θα επιλέξει συνειδητά να αποφύγει τις οποιεσδήποτε προειλημμένες παραστάσεις για τους φορείς του νοήματος, περιορίζοντας τους ισχυρισμούς και τις συναγωγές του

στο πεδίο της γλωσσικής συμπεριφοράς. Και βέβαια, απόγονοι μιας τέτοιας «εσωτερικευμένης» επιστημολογικής προοπτικής είναι και οι Μακντάουελ και Μπράντομ.

Η εμμενής αυτή προοπτική δεν μπορεί να προϋποτίθεται, αφού έτσι θα απειλούσε ακριβώς την εμμένειά της, και άρα θα πρέπει να προκύπτει εντός των επιστημικών διεργασιών ως, κατά κάποιον τρόπο, συμπέρασμά τους. Είναι ακριβώς η μη αποδοχή της που υποκινεί την αναζήτηση οντικών εξωεπιστημικών υποστρωμάτων, που όμως δεν κατορθώνουν να υποστηρίξουν την επιστημική αποστολή που τους ανατίθεται, με αποτέλεσμα την ανασύνταξη της συνειδησιακής επιστημικής στάσης σε νέους σχηματισμούς που αποφεύγουν τα αδιέξοδα των προηγούμενων γεννώντας καινούργια⁵¹ – μέχρι βέβαια να θεματιστεί ο ίδιος ο μηχανισμός παραγωγής των αδιεξόδων, που δεν είναι άλλος από την προϋπόθεση εκείνη, κατά την οποία, η εγκατάλειψη της «χίμαιρας» μιας αδιαμεσολάβητης ταύτισης, ανάμεσα στο περιεχόμενο της υποκειμενικής απόβλεψης και στο καθέκαστο, ισοδυναμεί με την άρνηση της εν γένει δυνατότητας της ταύτισης ανάμεσα στην υποκειμενική βεβαιότητα για την ισχύ ενός περιεχομένου και στην ίδια την αντικειμενική ισχύ του, και με τη θεώρηση αυτών ως δυο κατ' αρχήν ασύμπτωτων καταστάσεων. Η ριζική διάκριση ανάμεσα στο *επιστημικό* και στο *πραγματικό* αντικείμενο μοιάζει ίσως τόσο υποχρεωτική, επειδή η άρνησή της οφείλει να εξηγήσει πώς προκύπτει κατ' αρχήν ο διαχωρισμός τους – εφόσον τουλάχιστον κάποιος δεν εμμένει, όπως η Κατ' Αίσθηση Βεβαιότητα, ακριβώς στο μη διαχωρισμό τους (στάση όμως μη βιώσιμη ως αυτοαναιρούμενη). Φαίνεται να είναι εδώ απαραίτητη μια θεμελιώδης και οιονεί λογική πράξη *εσωτερικής* διάκρισης, που δεν θα απειλεί την *κατ' αρχήν* ενότητά τους – ενότητα που άλλωστε δεν είναι κάτι άλλο από την συνθήκη της εμμένειας που ήδη αναφέραμε, την αυτοθεμελιωνόμενη δηλαδή ενότητα του επιστημικού παιχνιδιού που πραγματώνεται μέσα μόνο από τις επιστημικές διακρίσεις, χάρη στις οποίες αυτή ανακτάται αυτοεπιβεβαιωνόμενη.

Όπως αρκετοί έχουν παρατηρήσει, ο εγγελανός φιλοσοφικός λόγος δεν δομείται σε αντίθεση προς τη λογική αρχή της αντίφασης, που απαγορεύει «αφηρημένα» την παράλληλη υιοθέτηση των ισχυρισμών *A* και *όχι-A*. Αυτό όμως που κάνει είναι να αναδεικνύει το ρόλο της εν λόγω αρχής καί στην *υλική* μορφή της – εκείνη κατά την οποία κάτι δεν μπορεί να είναι, για παράδειγμα, κόκκινο αν είναι πράσινο – κατά την

⁵¹ «Η παραποίηση αντιστοιχεί στην οντοποίηση», γράφει ο Γ.Φαράκλας, αναπτύσσοντας το «σχήμα» της εγγελανής απειρίας στο *Γνωσιοθεωρία και Μέθοδος στον Έγελο* (Εστία 2000, σελ. 135).

οποία αυτή υποστηρίζει κάθε δυνατό προσδιορισμό, ο οποίος ορίζεται ως τέτοιος μόνο αποκλείοντας τους «ανταγωνιστές» του εντός ενός φάσματος δυνατοτήτων. Το ερώτημα που εδώ προκύπτει είναι αν και πώς, έστω και μέσα από μια τέτοια επέκταση στο πεδίο των υλικών δυνατοτήτων, μπορούν οι σχέσεις ανάμεσα σε γενικούς προσδιορισμούς να αποτελέσουν επαρκές υλικό για την ανασυγκρότηση του αντικειμένου της επιστημικής συνείδησης ως συγκεκριμένου και άλλου από την ίδια – ενός αντικειμένου που οφείλει, από τη μεριά του, να κατανοείται ως υφιστάμενο ανεξάρτητα από τα συγκεκριμένα συνειδησιακά αποβλεπτικά ενεργήματα που στρέφονται προς αυτό.

Τόσο ο Μακντάουελ όσο και ο Μπράντομ ακολουθούν την εγγελιανή προοπτική της εμμένειας και αναζητούν περαιτέρω απαντήσεις για την υλική διάσταση του περιεχομένου της εμπειρικής σκέψης στη διαχείριση του εμμενούς χαρακτήρα της αυτοσυνειδησίας, η οποία θα πρέπει κάπως με τις δυνάμεις της να εξηγήσει πώς μπορεί τελικά να αναφέρεται σε πράγματα που είναι «έξω» από την ίδια. Όπως έχουμε ήδη συζητήσει, και οι δύο, καθένας με τον τρόπο του, θα απευθυνθούν στη «διευρυμένη» αυτοσυνειδησία μιας επιστημικής-γλωσσικής κοινότητας, ο μεν Μακντάουελ επικαλούμενος την παράδοσή της, ο δε Μπράντομ τα διαλογικά και δεοντικά ήθη της.

Αναφέραμε και νωρίτερα ότι ο Χέγκελ, ήδη στην Εισαγωγή της Φαινομενολογίας, παραλληλίζει την επιστημολογική προοπτική που αντιστρατεύεται με την προσπάθεια να μάθει κάποιος κολύμπι χωρίς να πέσει στο νερό. Η δική του προοπτική, αντίθετα, στρέφεται ευθέως προς τους «αλληλοανακλώμενους» προσδιορισμούς, που ανακύπτουν ως *φαινόμενο* στην επαφή της συνείδησης με το αντικείμενό της, χωρίς να προϋποθέτει την ανεξάρτητη «εξωεπιστημική» ισχύ της όποιας διάκρισης αυτοί θέτουν κάθε φορά. Και είδαμε ακόμα ότι αυτή η προοπτική δεν *επιβάλλεται* ως μια νομιζόμενη επιστημολογική προϋπόθεση αλλά θέλει να αποδεικνύεται μέσα από την ίδια την κίνηση της συνείδησης που απλά ζητά να γνωρίσει.⁵² Αυτή η τελευταία είναι που, αδυνατώντας να δικαιώσει τις δικές της επιστημικές αξιώσεις, αναγνωρίζει τελικά και η ίδια το «αδιαίρετο» που εμπλέκει τα εννοιακά εργαλεία της με τα χαρακτηριστικά των αντικειμένων της, καθιστώντας έτσι

⁵² «Η φυσική συνείδηση, όπως την παρουσιάζει ο Χέγκελ, διεκδικεί γνώση του πραγματικού. Ο Χέγκελ δεν αμφισβητεί τον ισχυρισμό της, συγκρίνοντάς τον με όσα γνωρίζει η φιλοσοφία, αλλά απλά παρακολουθεί την εμπειρία που γεννιέται από αυτόν το 'φυσικό' ισχυρισμό. Με την έννοια αυτή, η προσέγγιση από τον Χέγκελ της ανάπτυξης της συνείδησης είναι (ή τουλάχιστον θέλει να είναι ολοκληρωτικά εμμενής), γράφει ο Χάουλγκεϊτ στο «McDowell, Hegel and the Phenomenology of Spirit», *The Owl of Minerva*, 41:1-2, 2009-20:13-26, σελ. 18.

τόσο εκείνα όσο και την ίδια «εσωτερικούς» όρους της επιστημικής σχέσης, παρά υπερβατικά όριά της. Ως Αυτοσυνειδησία, η επιστημική συνείδηση θα παρεξηγήσει βέβαια αυτήν την «ανακάλυψη» και θα πρέπει να «εκπαιδευτεί» περαιτέρω για να ανακτήσει μια υγιή απόσταση ανάμεσα στην ίδια και στο άλλο της, η οποία θα ικανοποιεί την απαίτηση για την πρόπουσα εσωτερική διάκριση/διαφορά ανάμεσά τους.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, η πραγμάτευση από των Χέγκελ της διαδρομής της Συνείδησης, στα πρώτα κεφάλαια της Φαινομενολογίας, θέλει να δείξει την αναγκαία αστάθεια κάθε επιστημολογικής προσέγγισης που ζητά να εκμεταλλευτεί μια τέτοια εξωτερική σκοπιά – μια σκοπιά που κάθε φορά αξιώνει την αναπόδεικτη ισχύ της, συνιστώντας έτσι, «εν αγνοία της» θα λέγαμε, ταυτόχρονα, τόσο το θεμέλιο όσο και τον «αδύναμο κρίκο» της επιστημικής «εποχής» που εκάστοτε αυτή ορίζει. Όμως, η ελεύθερη συνείδηση, που εγκαθίσταται στο διανοητικό προσκήνιο από τα χρόνια του διαφωτισμού και μετά (και την οποία, θα λέγαμε, η εγγελιανή παρέμβαση φιλοδοξεί να «ολοκληρώσει»), δεν μπορεί να αποδεχτεί τίποτα ως αναπόδεικτα αληθές – αυτή είναι η «φύση» της. Αν πρόκειται να αναγνωρίσει κάποιο θεμέλιο που ορίζει τη δράση της, αυτό θα πρέπει να *αποδεικνύεται* – θα πρέπει δηλαδή η ισχύς του να συνιστά ταυτόχρονα και αναγνωρισμένο αποτέλεσμα της γνωσιακής προόδου της. Όσο η επιστημική συνείδηση επιμένει να διακρίνει «οντικά» τη βεβαιότητα της απόδειξης του θεμελίου της από το θεμέλιο καθ'εαυτό – ως δύο αυθυπόστατες καταστάσεις – υποσκάπτει την ίδια τη δυνατότητα της θεμελίωσης που υποτίθεται ότι επιδιώκει. Ο στόχος της δεν θα μπορεί ποτέ να επιτευχθεί, για όσο «καμώνεται» ότι *ανακαλύπτει* αυτό που τίθεται από την ίδια κατά την επιστημική οικειοποίηση των αντικειμένων της. Είναι αυτή η «παρεξήγηση» στην οποία διαρκώς «σκοντάφτει», καθώς η εγγενής ρευστότητα των προσδιορισμών δια των οποίων γνωρίζει αντιμετωπίζεται ως απειλή και «συγκρούεται» – κάποιες στιγμές μπροστά στα μάτια της – με το οντολογικό «πλαίσιο» που επιδιώκει να θέσει ένα δογματικό τέλος στο φαινόμενο της αλληλονοηματοδότησής τους.⁵³

⁵³ Το πρίσμα, κάτω από το οποίο επιχειρείται εδώ μια συνοπτική περιδιάβαση της πρώτης ενότητας της εγγελιανής Φαινομενολογίας, διαφοροποιείται ελαφρά από μια προσέγγιση σαν εκείνη του Τέρι Πίνκαρντ (*Hegel's Phenomenology: the Sociality of Reason*, Cambridge 1994) κατά την οποία κύριο μέλημα του Χέγκελ, τόσο στην ενότητα της Συνείδησης όσο και παρακάτω, είναι να «ακυρώσει» μια αναπαράστασιακή προσέγγιση της επιστημικής σχέσης και να επικυρώσει – κάτι που για τον Πίνκαρντ μοιάζει περίπου ισοδύναμο – την *κυριαρχία* της κοινωνικής διάστασης του επιστημικού υποκειμένου, της ένταξής του δηλαδή σε μια ιστορικά τοποθετημένη επιστημική κοινότητα. Κανείς δεν αρνείται βέβαια τη σημασία που έχει για την εγγελιανή σκέψη η ιστορική-κοινωνική τοποθέτηση του υποκειμένου, ωστόσο τα πρώτα κεφάλαια της *Φαινομενολογίας* στοχεύουν νομίζω κυρίως στην

Κουν

Αξίζει ίσως να σημειώσουμε εδώ ότι το σχήμα προόδου της συνείδησης που φαίνεται να χρησιμοποιεί ο Χέγκελ φέρνει στο μυαλό του μεταγενέστερου αναγνώστη την κατά Κουν δομή της εξέλιξης και ανατροπής των επιστημονικών παραδειγμάτων, όπως αυτή παρουσιάζεται στη *Δομή των Επιστημονικών Επαναστάσεων*.⁵⁴ Καί εκεί, μέσα όμως στο πλαίσιο της Φιλοσοφίας της Επιστήμης όπου κινήθηκε ο Τόμας Κουν, η διαλεκτική «ένταση» προκύπτει από την παράλληλη ισχύ δύο επιστημολογικών «δεδομένων». Το ένα έχει να κάνει με την «κλειστότητα» ενός επιστημικού παραδείγματος, με το ότι δηλαδή η εννοιολογική άρθρωσή του είναι καθοριστική για το καθεστώς της παρατήρησης, αφού από αυτήν εξαρτώνται τόσο το αποδεκτό ή μη των πειραματικών μεθόδων, όσο και το αποδεκτό ή μη των πειραματικών αποτελεσμάτων. Το άλλο δεδομένο έχει να κάνει με το ότι, καθώς εδώ μιλάμε για επιστημονικά παραδείγματα, η γνήσια αλληλεπίδραση της επιστημονικής (εδώ) συνείδησης με το περιβάλλον της είναι κάτι περισσότερο από αυτονόητη. Καί στην περίπτωση του Κουν, η ανάγκη ενός συμβιβασμού ανάμεσα στην κλειστότητα και στην ανοιχτότητα δεν απαντιέται μέσα από την αναζήτηση κάποιου εξω-επιστημονικού κριτηρίου, που θα προσέφερε κάποια ανεξάρτητη βάση αποτίμησης της διάστασης ανάμεσα σε αντιμαχόμενα παραδείγματα. Η αλληλεπίδραση της επιστήμης με την πραγματικότητα που την περιβάλλει αρθρώνεται πάντα – και δεν θα μπορούσε να κάνει και αλλιώς – με *επιστημονικούς* όρους: πιο συγκεκριμένα, η κορυφαία στιγμή πρόσκρουσης στην αντίσταση του πραγματικού είναι η ανάδυση, ενδυνάμωση και κατίσχυση ενός νέου και ανταγωνιστικού που έρχεται να πάρει τη θέση του παλιού και δυσλειτουργικού παραδείγματος. Η σύγκρουση, με άλλα λόγια, με το έξω μεταφράζεται σε μια εσωτερική ενδοεπιστημονική κρίση – μια κρίση που τελικά θα αποφέρει (παρέα με ένα νέο παράδειγμα) και μια νέα κατανόηση και οριοθέτηση των αντικειμένων των επιστημονικών ισχυρισμών.

ανάδειξη-απόδειξη του εμμενούς χαρακτήρα της επιστημικής σχέσης, ο οποίος ως τέτοιος μπορεί να επιδέχεται διαφορετικές περαιτέρω αναγνώσεις. Σύμφωνα με εκείνην που εδώ προτιμάται, η ιστορικότητα του επιστημικού υποκειμένου δεν αντιστρατεύεται την *προσωπική* διάσταση των επιστημικών ενεργημάτων, ούτε ακόμα ακόμα και τον αναπαραστασιακό χαρακτήρα που αυτά έχουν, τουλάχιστον σε κάποια γνωσιακά πεδία. Ουσιαστικά, μπορεί να υποστηριχτεί ότι η εγελιανή σκέψη είναι «εχθρική» προς οποιαδήποτε ανάδειξη κάποιας επιστημικής διάστασης ως κυρίαρχης, με τρόπο ώστε αυτή η κυριαρχία να αποκτά προτεραιότητα έναντι των επιστημικών αναγκών που προκύπτουν στην πραγματικότητα της επιστημικής *εμπειρίας*. Αυτό είναι και ένα σημείο απόκλισης ανάμεσα στις φιλοσοφικές διαθέσεις των Μπράντομ και Μακντάουελ.

⁵⁴ T.Kuhn, *Η Δομή των Επιστημονικών Επαναστάσεων*, Σύγχρονα Θεματα 2004.

Ο Μπαλτάς στο «Constraints and Resistance: Stating a Case for Negative Realism»,⁵⁵ αποδεχόμενος τη «μινιμαλιστικά ρεαλιστική θέση», κατά την οποία «ο κόσμος υπάρχει ανεξάρτητα από τα αισθητηριακά δεδομένα μας, τις πεποιθήσεις και τις νοητικές καταστάσεις μας, τη γλώσσα μας, τις διάφορες πρακτικές και θεωρητικές κατασκευές μας»,⁵⁶ διατυπώνει μια προοπτική που ονομάζει «αρνητικό ρεαλισμό» ως προς τις αξιώσεις ισχύος των επιστημονικών κατασκευών μας, η οποία επιδιώκει να συμβιβάσει την παραπάνω μινιμαλιστική αφετηρία με τη δυνατότητα της επιστήμης να γνωρίζει τον κόσμο, σε πείσμα της «κλειστότητας» του συστήματος, που διαμορφώνουν το θεωρητικό οπλοστάσιό της μαζί με το αντικείμενό της ως επιστημονικά οικειοποιήσιμο. Η λύση που δίνει εστιάζει στη δυνατότητα της «οριστικής και αμετάκλητης, δηλαδή απόλυτης»⁵⁷ απόρριψης εκείνων των παραδοχών που αναδεικνύονται ως ιδεολογικές στρεβλώσεις από την αντίσταση του πραγματικού αντικειμένου, όπως αυτή εκδηλώνεται στα περιστατικά δυσαρμονίας ανάμεσα στις επιστημονικές προσδοκίες μας και στη συμπεριφορά του. Το φαινόμενο αυτό της – εσωτερικής στο επιστημονικό φαινόμενο – απόλυτης αναιρεσιμότητας, θεμελιώνει εκείνη την όση διάσταση αντικειμενικότητας έχει ανάγκη να αξιώσει ο επιστημονικός λόγος, καθώς δείχνει ότι, παρά την κλειστότητά του, αυτός παραμένει ωστόσο ανοιχτός και ευάλωτος στο ό,τι τον υπερβαίνει – ή, αλλιώς, ότι το πραγματικό αντικείμενο της επιστήμης είναι «θεωρητικά ανεξάντλητο».

Εμπνεόμενος από τον Μπαλτά, στο *Ιστορικισμός και Εξωτερικός Κόσμος*,⁵⁸ είχα υποστηρίξει ότι θα έπρεπε να κατανοήσουμε το εξελικτικό σχήμα του Κουν, αξιοποιώντας μια έννοια ιστορικοποιημένου/σχετικοποιημένου *a priori*, που θα έπρεπε να αντικαταστήσει την καντιανής προέλευσης ιδέα κάποιων άχρονων και αναλλοίωτων αρχών σύνθεσης της επιστημικής εμπειρίας, σε συνδυασμό με την επισήμανση της δυνατότητας αναγνώρισης ενός διαφορετικού δυνατού επιστημονικού παραδείγματος, τέτοιας που να μην προϋποθέτει κάποια υποτιθέμενη «έξοδο» από το ισχύον παράδειγμα, που εκάστοτε δεσμεύει την επιστημονικά γνωρίζουσα συνείδηση – κάπως περίπου όπως μπορεί κάποιος να αναγνωρίσει ότι ακούει μια ξένη γλώσσα, χωρίς να είναι απαραίτητο να σταματήσει να μιλά τη δικιά του.⁵⁹ Μια τέτοια αναγνώριση θα ήταν ίσως απαραίτητη, για να εξασφαλίσει ότι η

⁵⁵ A.Baltas, «Constraints and Resistance: Stating a Case for Negative Realism», Agazzi E. (ed.), *Realism and Quantum Physics*, Rodopi 1999: 74-96.

⁵⁶ Ο.π., απόρριψη σελ. 75.

⁵⁷ Ο.π., σελ. 85.

⁵⁸ *Νεύσις* τ.8, σελ.3-30.

⁵⁹ Για να είμαστε πιο ακριβείς, μια τέτοια αναγνώριση θα προϋπέθετε τη δυνατότητα της μετάφρασης ανάμεσα στη δική μας και στην αναγνωριζόμενη ως «ξένη» γλώσσα. Αν εδώ επικαλεστούμε το ριζικό μεταφραστικό του Ντόναλντ Ντέιβιντσον, αυτό πάλι σημαίνει την κατανόηση του ξένου ομιλητή ως ενός εν πολλοίς ορθολογικού «κατοίκου» του κόσμου εκείνου που κατοικούμε και εμείς. Δεν πρέπει

απόλυτη απορριψιμότητα που επικαλείται ο Μπαλτάς δεν θα κινδύνευε να ισοδυναμεί με ένα είδος επιστημονικής «αμνησίας» – με την έννοια ότι αν αυτή δεν ήταν αναγνωρίσιμη ως τέτοια, δεν θα μπορούσε να αρθρωθεί η ιδέα της αντικειμενικότητας των επιστημονικών ισχυρισμών, την οποία καλείται να διασφαλίσει ο «αρνητικός ρεαλισμός». Εκείνη δηλαδή η *μόνο* υποτιθέμενη όψη κόσμου που αντιστοιχεί στις αμετάκλητα απορριπτόμενες παραδοχές θα πρέπει ωστόσο να παραμένει αναγνωρίσιμη ως η όψη *κόσμου* που ήταν και όχι ως, ας πούμε, μυθοπλασία, αν θέλουμε να διασφαλίζεται η ενότητα του επιστημονικού φαινομένου.

Θα μπορούσαμε εδώ να πούμε, με βάση και τα παραπάνω, ότι το ζήτημα που θέτει η προοπτική του Κουν καθιστά καλοδεχούμενο αν όχι αναγκαίο, στα δικά του επιστημολογικά «χωράφια», ένα λογικό «σχήμα» ανάλογο με αυτό που έχει ανάγκη και η εγελιανή επιστημική συνείδηση της *Φαινομενολογίας*, που να επιτρέπει τον *αυτοδιορθωνόμενο* χαρακτήρα του επιστημονικού εγχειρήματος, και το οποίο να επενδύει στη «φύση» της επιστημονικής έννοιας, η οποία κατακτά την ταυτότητά της μέσω μόνο της σχέσης της με το άλλο της, όπως αυτή προσδιορίζεται «εσωτερικά», μέσα στα πλαίσια ενός ευρύτερου συστήματος παραδοχών όπου αυτή εντάσσεται. Ένα τέτοιο σχήμα, μια εκδοχή της εγελιανής εσωτερικής διαφοράς, παραμένει όμως άγωνα φορμαλιστικό, αν δεν καταδειχτεί ως το συμπέρασμα της ίδιας της επιστημονικής δραστηριότητας ως πρακτικής της επιστημονικής κοινότητας. Για έναν ιστορικό της επιστήμης, το σχετικό υλικό προσφέρεται βέβαια από την *ιστορία* της επιστήμης. Σήμερα πια, με την επιστημονική επανάσταση και το εν γένει αριστοτελικό πλαίσιο που αυτή αντικατέστησε να είναι πίσω μας, μια ματιά στο παρελθόν μπορεί να «φωτίσει» συστήματα πεποιθήσεων που είναι διαφορετικά από τα δικά μας, αλλά και αναγνωρίσιμα ως διαφορετικά από *εμάς*, χωρίς αυτό να αναιρεί την υπαγωγή της εμπειρικής σκέψης (καί της δικής μας) στο εκάστοτε παράδειγμα όπου αυτή ενεργοποιείται, και χωρίς να αναιρεί επίσης το ότι τόσο το δικό μας όσο και το «ξένο» επιστημονικό παράδειγμα αναφέρονται σε έναν κόσμο διακριτό και από τα δύο. Η διαπίστωση ότι το «φλογιστόν», για παράδειγμα, *έχει και δεν έχει νόημα* – ότι δηλαδή αναφέρεται σε κάτι στο οποίο δεν έχει *σήμερα* εμπειρικό (παρά

να ξεχνάμε ωστόσο ότι, στο ντεϊβιντσονιανό σχήμα, αυτός ο κοινός κόσμος δεν εισάγεται ως ένας *εξωτερικός* ως προς την ερμηνευτική σχέση παίκτης, αλλά αντίθετα ως μία από τις τρεις «κορυφές» ενός αδιαίρετου ερμηνευτικού τριγώνου, εντός του οποίου και μόνο συγκροτούνται επιστημικά τόσο οι δύο αλλόγλωσσοι ομιλητές όσο και ο κόσμος που αυτοί μοιράζονται. Για μια πραγμάτευση των συνεπειών της συγκροτητικής ισχύος των παραδειγμάτων ως προς τη φαινομενικότητα του κόσμου ως επιστημονικού αντικειμένου, δες και P.Hoyningen-Huene, *Reconstructing Scientific Revolutions: Thomas Kuhn's Philosophy of Science*, Chicago 1989 (μτφ. A.Levine), σελ. 64-110.

μόνο ιστοριογραφικό) νόημα να αναφερόμαστε, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι αποτελούσε τότε μια άναρθρη και ανόητη εκφορά – υποδεικνύει ότι παρά την κλειστότητά τους τα επιστημονικά παραδείγματα καθίστανται ευάλωτα στο «ό,τι είναι αυτό» που τα υπερβαίνει. Και ακόμα περισσότερο, είναι αυτό το ευάλωτο που φαίνεται να συνιστά την *καλύτερη δυνατή εξήγηση* για το γεγονός της ιστορικά διαπιστωμένης ανατροπής των επιστημονικών παραδειγμάτων και αντικατάστασης από τα διάδοχά τους.

Δεν είναι και τόσο διαφορετική, αν και προγενέστερη, η εγελιανή στρατηγική. Ένας λόγος που ο Χέγκελ αναφέρεται συχνά ως *ιστορικιστής* στοχαστής είναι ακριβώς ότι, σύμφωνα με την προσέγγισή του, η ιστορία των ανθρώπινων κοινωνιών είναι «σύμμαχός» του, καθώς φαίνεται να τεκμηριώνει μια τέτοια προοπτική αντιπαράθεσης και διαδοχής ολιστικά δομημένων εννοιακών πλαισίων, όπου η παρουσία του Πραγματικού καταφέρει να είναι καί καθοριστική – *στο όνομά του* λαμβάνουν χώρα οι ανατροπές τους – αλλά καί εννοιακά διαμεσολαβημένη – *το όνομά του* είναι πάντα που μας επιτρέπει να το αντιληφθούμε. Οι Μακντάουελ και Μπράντομ συναινούν μεν στην ιστορικιστική προοπτική, καθώς συναινούν στην αυτονομία του κανονιστικού-εννοιακού πεδίου, αποκλίνουν δε ως προς το πώς ακριβώς αυτή τεκμηριώνεται από την επιστημική πρακτική των γνωσιακά ενεργών κοινοτήτων. Ο μεν πρώτος επιλέγει να εστιάσει την προοπτική του στην *προσωπική* επιστημική ματιά – επικαλούμενος ωστόσο το ρόλο της παράδοσης στη συγκρότησή της, ο δε δεύτερος αποκομίζει το συμπέρασμα ότι η προσωπική επιστημική κατάσταση είναι παράγωγη μιας ευρύτερης κοινοτικής επιστημικής στάσης, η οποία αποτελεί τη βάση συγκρότησης της κανονιστικότητας που προσδιορίζει τα νοητικά ενεργήματά μας. Η εν λόγω απόκλιση απηχείται και στη διαφορετική ανάγνωση που οι δύο στοχαστές κανουν στην εγελιανή διαλεκτική κυριαρχίας-υποτέλειας, με την οποία όμως εδώ δεν θα ασχοληθούμε.⁶⁰

⁶⁰ Σχετικά με το ζήτημα της προσέγγισης της εγελιανής προσέγγισης της διαλεκτικής κυριαρχίας-υποτέλειας, και τη σχέση των Μακντάουελ και Μπράντομ με αυτήν, δες τα *Hegel on Self-Consciousness: Desire and Death in the Phenomenology of Spirit*, Princeton 2011 και Brandom R., «The Structure of Desire and Recognition: Self-consciousness and Self-constitution», *Philosophy & Social Criticism*, Vol33 No1: 127-150.

3. Η προετοιμασία μιας νεοεγελιανής αντεπίθεσης

Φιλοσοφική σεμνότητα και υπερβατολογική αναίδεια

Η φιλοσοφική εποχή που διανύουμε διακρίνεται από ένα μείγμα επαγγελματισμού και σεμνοτυφίας. Φιλόδοξα συστήματα που ζητούν «να κατανοήσουν πώς τα πράγματα, με την ευρύτερη δυνατή σημασία του όρου δένουν μεταξύ τους, με την ευρύτερη δυνατή σημασία του όρου»⁶¹ δεν διατίθενται πλέον στην «αγορά» του φιλοσοφικού στοχασμού. Αντίθετα, θα έλεγε κανείς ότι τέτοιες απόπειρες του παρελθόντος συχνά αντιμετωπίζονται ως ύποπτες, ακόμα και για τάσεις ολοκληρωτισμού, ιδιαίτερα όταν μοιάζει να προτείνουν συστήματα που φιλοδοξούν να εδράζουν την ισχύ τους στην «κυκλική» συνεκτικότητα με την οποία τα τμήματά τους αλληλοϋποστηρίζονται, όπως συνέβαινε παραδειγματικά με τα φιλοσοφικά οικοδομήματα που υπάγονται στο χώρο του γερμανικού ιδεαλισμού. Ο σύγχρονος επαγγελματίας φιλόσοφος θα προτιμήσει να ασχοληθεί με μια μερική πραγμάτευση ενός επιμέρους φιλοσοφικού προβλήματος, χωρίς κατά κανόνα να φιλοδοξεί να εντάξει την πραγμάτευσή του σε μια ευρύτερη φιλοσοφική οπτική που να φέρει το διακριτικό στίγμα του. Έτσι, ο παραπάνω ορισμός του στόχου της φιλοσοφίας από τον Σέλλαρς φαντάζει μάλλον ξεπερασμένος, εκτός ίσως μόνο αν τον αντιμετωπίσει κανείς ως πιθανό επίτευγμα μιας *συλλογικής* προσπάθειας της φιλοσοφικής κοινότητας.

Η φιλοσοφική αυτή «ηθική» έχει, σε κάποιον τουλάχιστον βαθμό, τις ρίζες της σε μια απορριπτική στάση που καλλιεργήθηκε, κατά το πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα, απέναντι σε μεταφυσικά οικοδομήματα που είχαν νωρίτερα αναπτυχθεί από εκείνους τους επιγόνους του Καντ που θέλησαν να επεξεργαστούν και να ολοκληρώσουν την ιδεαλιστική κληρονομιά του,⁶² καθώς και απέναντι στους συνεχιστές αυτής της παράδοσης στον πρώιμο 20^ο αιώνα.⁶³ Θα αναφερθώ παρακάτω σε κάποια από τα χαρακτηριστικά αυτών των ιδεαλιστικών εγχειρημάτων, των οποίων το

⁶¹ Wilfrid Sellars, *Science, Perception and Reality*, Ridgeview 1991, σελ. 1.

⁶² Ως ανήκοντα σε μια τέτοια γραμμή επιγόνων προσλαμβάνει η παρούσα εργασία και τον Χέγκελ που, όπως και ο Φίχτε και οι υπόλοιποι εκπρόσωποι του γερμανικού ιδεαλισμού, μπορούμε να πούμε ότι, ανάμεσα σε άλλα, επεδίωξε να «ξεδιπλώσει» τις πλήρεις συνέπειες της καντιανής υπερβατολογικής τοποθέτησης.

⁶³ Η φιλοσοφική παράδοση του μετακαντιανού ιδεαλισμού βρήκε συνεχιστές στο «ρεύμα» του βρετανικού ιδεαλισμού, στο οποίο ανήκουν μεταξύ άλλων οι «νεοεγελιανοί» στοχαστές Bradley και McTaggart.

επιστημολογικό ενδιαφέρον έμελλε να υποτιμηθεί από τη μετέπειτα κυρίαρχη αγγλοσαξωνική φιλοσοφική παράδοση, για να αποκατασταθεί, κατά κάποιον τρόπο, από τους στοχαστές που θα συγκεντρώσουν το ενδιαφέρον μας σε αυτήν την εργασία. Σε κάθε περίπτωση, είναι αλήθεια ότι, υιοθετώντας τη φιλοσοφική «κουλτούρα» μιας υπερβατολογικής προοπτικής, τέτοιες προσπάθειες διέθεταν, κατά την άποψη των φορέων τους, τα «εργαλεία» για να ανυψωθούν νόμιμα πάνω από την επιστημική εμπειρία μας και να αναζητήσουν τις αναγκαίες προϋποθέσεις της δυνατότητάς της.⁶⁴ Ο υπερβατολογικός στοχασμός, όπως τουλάχιστον εισάγεται από τον Καντ, αποτελεί ένα ιδιάζον είδος φιλοσοφικού εγχειρήματος που αξιοποιεί σχέσεις αναγκαιότητας, οι οποίες δεν είναι ούτε αναλυτικές (δεν έπονται δηλαδή από τα περιεχόμενα και μόνο των εμπλεκόμενων εννοιών, ούτε αποτελούν εκφράσεις τυπικών λογικών αναγκαιότητων), αλλά ούτε και είναι αιτιακού-νομολογικού τύπου. Το σώμα της «συνθετικής a priori» γνώσης που αυτός ο στοχασμός παράγει διεκδικεί μια εμπειρικά απρόσβλητη ισχύ, η οποία εδράζεται θα λέγαμε τόσο στον απριωρικό χαρακτήρα του όσο και στη σχετιζόμενη με αυτόν οιονεί κυκλική δομή του. Οι υπερβατολογικά προσδιοριζόμενοι όροι δυνατότητας της επιστημικής εμπειρίας νομιμοποιούνται από την πραγματικότητα της τελευταίας (αφού αρθρώνονται ως αναγκαίοι όροι δυνατότητάς της), στην οποία παράλληλα δεν είναι υπόλογοι, με την έννοια ότι (εξ ορισμού) δεν μπορεί να υφίσταται δεδομένο που αυτή, ως *υπαγόμενη* σε αυτούς, να προσκομίσει και που να θέτει σε αμφισβήτηση την ισχύ τους.⁶⁵

Η κάθαρση της γλώσσας

Η φαινομενικά αντίρροπη, ως προς την υπερβατολογική αξίωση, επιθυμία να παραλληλιστεί ο φιλοσοφικός στοχασμός με ένα εμπειρικό εγχείρημα, ανοιχτό σε «εξωτερικό» έλεγχο και ενδεχομένως διάψευση, συντονίστηκε με τις μεταρρυθμίσεις που έλαβαν χώρα, στο «γύρισμα» του αιώνα, στο πεδίο της Λογικής και της Σημασιολογίας, με κυρίαρχες εκεί φιγούρες τους Φρέγκε και Ράσελ. Ο Φρέγκε ανέδειξε τη δυνατότητα μιας ανάλυσης των προτασιακών περιεχομένων της γλώσσας

⁶⁴ «Ονομάζω υπερβατολογική κάθε γνώση που γενικά δεν ασχολείται τόσο με αντικείμενα όσο με το δικό μας μονάχα τρόπο γνώσεως αντικειμένων, εφόσον αυτός πρόκειται να είναι a priori δυνατός», ορίζει ο Καντ στην *Κριτική του Καθαρού Λόγου* (A11-12/B25).

⁶⁵ «Το σύστημά μου μπορεί να εξεταστεί μόνο πάνω στη δική του βάση», προειδοποιεί ο Φίχτε στον πρόλογό του στην *Επιστήμη της Γνώσης*. «Είναι τέτοιο που να συμφωνεί μόνο με τον εαυτό του, μπορεί να εξηγηθεί, αποδειχθεί ή διαψευστεί μόνο με τους δικούς του όρους. Κάποιος μπορεί να το αποδεχθεί ή να το απορρίψει μόνο σαν όλο!»

μας βασισμένης στα εργαλεία μιας ανανεωμένης επιστήμης της λογικής, που θα αποκάλυπτε τη λογική δομή των ισχυρισμών μας με τρόπο ώστε το περιεχόμενό τους να μην συσκοτίζεται από ψυχολογιστικές παραμέτρους και παραπλανητικούς γραμματικούς σχηματισμούς. Η εφαρμογή των φρεγκιανών λογικομαθηματικών εργαλείων θα επέτρεπε τη συμβολικά «διάφανη» απόδοση των προτασιακών περιεχομένων, με τρόπο ώστε οι συνθήκες αληθείας τους και οι μεταξύ τους συναγωγικές σχέσεις να καθίστανται άμεσα «ορατές» για το χρήστη τους.

Ο Φρέγκε αντικατέστησε την παραδοσιακή λογική των όρων – η οποία αντιμετώπιζε μια έννοια ως προϊόν αφαίρεσης από ένα σύνολο δειγμάτων της κοινών χαρακτηριστικών, που μπορούσε κάποιος *κατόπιν* να αποδώσει ως κατηγορημα στο υποκείμενο μιας πρότασης – με μια ανάλυση που απέδιδε σημασιολογική προτεραιότητα στο πλήρες προτασιακό περιεχόμενο της κρίσης και κατανοούσε την έννοια ως την «ανοιχτή» συνάρτηση που προκύπτει όταν αντικαταστήσουμε κάποιο από τα αντικείμενα που αυτό το περιεχόμενο εμπλέκει με μια μεταβλητή. Το εργαλείο αυτό του επέτρεψε να αναγνώσει καί τις γενικές προτάσεις ως «προϊόντα» εφαρμογής συναρτήσεων δεύτερου βαθμού που δέχονται ως τιμές συναρτήσεις πρώτου βαθμού (δηλαδή έννοιες)⁶⁶. Η προοπτική που έτσι άνοιγε ο Φρέγκε έδειχνε να υπόσχεται τη δυνατότητα της λογικής «κάθαρσης» ενός εκτεταμένου πεδίου της γλωσσικής δραστηριότητάς μας.

Είναι χρήσιμο να σημειώσουμε εδώ ότι η επιλογή αυτή του Φρέγκε να αντιμετωπίσει το προτασιακό περιεχόμενο των κρίσεων ως σημασιολογικά «θεμελιωδέστερο», έναντι του περιεχομένου των εννοιών που χρησιμοποιούνται σε αυτές, επιδεικνύει μια συνάφεια προς την υπερβατολογικά υποκινούμενη απόφαση του Καντ να απευθυνθεί στις δομές που διέπουν τις *κρίσεις* μας για να αναγνωρίσει σε αυτές το δομικό σκελετό των φαινομένων της δυνατής εμπειρίας. Η σημασιολογική αυτή μετακίνηση, από τις αναπαριστούσες έννοιες προς τα περιεχόμενα των δυνατών ισχυρισμών, θα δούμε ότι είναι προνομιακά συμβιβάσιμη με το μεταγενέστερο προσανατολισμό των στοχαστών που θα μας απασχολήσουν σε αυτήν την εργασία προς τη συγκροτητική ισχύ που έχει ο *συναγωγικός* ρόλος των προτασιακών περιεχομένων ως προς αυτά, καθώς και ως προς τα επιμέρους περιεχόμενα των συστατικών στοιχείων τους. Έτσι, θα δούμε τον Μπράντομ να επικαλείται το έργο

⁶⁶ Έτσι, για παράδειγμα, η πρόταση «όλοι οι άνθρωποι είναι θνητοί» αναλύεται ως: « $(x)(\text{αν } f(x) \text{ τότε } g(x))$ », όπου $f(x)$ και $g(x)$ οι συναρτήσεις-έννοιες $x \text{ είναι άνθρωπος}$ και $x \text{ είναι θνητός}$ αντίστοιχα.

του Φρέγκε ως περίπου πρόγονο της δικής του συναγωγιστικής-πραγματιστικής φιλοσοφικής προοπτικής – και, με τον δικό τους τρόπο, συναγωγιστικές διαστάσεις έχει και η ματιά των Σέλλαρς και Μακντάουελ. Ωστόσο, οι συναγωγιστικές διαστάσεις της κίνησης του Φρέγκε, καθώς και η ολιστική ματιά που η σκέψη του πριμοδοτούσε, έναντι της παραδοσιακά εμπειριστικής θεώρησης που ήθελε τα προτασιακά περιεχόμενα να είναι αναγώγιμα σε μια βάση απλών εννοιών που νοηματοδοτούνταν – ανεξάρτητα από αυτά – μέσω της *εμπειρικής* καταγωγής τους, δεν αποτέλεσαν τον κανόνα για τους αμέσως μεταγενέστερους του στοχαστές.

Σχετική με αυτήν την απόδοση προτεραιότητας στα περιεχόμενα των κρίσεων είναι και μια ακόμα διάσημη συνεισφορά του Φρέγκε που, παρά τη διασημότητά της, δεν έγινε κι αυτή επαρκώς σεβαστή από τους επιγόνους του: αναφέρομαι στη διάκριση μεταξύ σημασίας και αναφοράς, η οποία ορίζει δύο διαφορετικά επίπεδα ανάλυσης αυτών των περιεχομένων. Μια πρόταση της γλώσσας μας έχει ως αναφορά την αληθοτιμή της και αυτή εξαρτάται από τη δομή της, τις αναφορές των δομικών συστατικών της, και από το πώς έχουν τα πράγματα στον κόσμο: η πρόταση «ο επιστήμονας που διατύπωσε τη θεωρία της σχετικότητας είχε μουστάκι» είναι αληθής επειδή υπήρξε κάποιος επιστήμονας, και συγκεκριμένα ο Αϊνστάιν, τον οποίο έχει ως *αναφορά* η έκφραση «ο επιστήμονας που διατύπωσε τη θεωρία της σχετικότητας», ο οποίος *ήταν* πράγματι εκείνος που διατύπωσε τη θεωρία της σχετικότητας και ο οποίος «ικανοποιεί» την έννοια–συνάρτηση *x έχει μουστάκι*,⁶⁷ αφού ο Αϊνστάιν *πράγματι* είχε μουστάκι. Στο επίπεδο της σημασίας, το προς κατανόηση περιεχόμενο του παραπάνω ισχυρισμού αντιμετωπίζεται επίσης *κατασκευαστικά*, ως «προϊόν» της δομής του, σε συνάρτηση με τις σημασίες των δομικών συστατικών στοιχείων του. Οι τελευταίες όμως τώρα δεν ταυτίζονται, όπως οι αναφορές τους, με τη συνεισφορά των στοιχείων αυτών στην αληθειακή αποτίμηση του έτσι συντιθέμενου ισχυρισμού, αλλά, θα λέγαμε, με τον τρόπο παρουσίασης (ή, εναλλακτικά, τον τρόπο προσδιορισμού) της αναφορικής τους διάστασης.⁶⁸ Έτσι η υποκατάσταση, σε κάποιο προτασιακό περιβάλλον, της έκφρασης «ο επιστήμονας που διατύπωσε τη θεωρία της σχετικότητας» με την αναφορικά ισοδύναμη έκφραση-όνομα «ο Αϊνστάιν», αν και δεν θίγει «εκτασιακά» το περιβάλλον αυτό (δεν αλλοιώνει την αληθειακή ισχύ του),

⁶⁷ Θα αφήσουμε εδώ σε προσωρινή αοριστία τον ακριβή χαρακτήρα αυτής της «ικανοποίησης», και θα παραβλέψουμε την πρόσθετη επιπλοκή του παρατατικού χρόνου.

⁶⁸ Η ακριβής ερμηνεία της φρεγκιανής διάκρισης σημασίας-αναφοράς συνιστά αντικείμενο εκτεταμένου ερμηνευτικού διαλόγου και αντιπαράθεσης ανάμεσα στους σχολιαστές του.

ωστόσο επιδρά στον προσδιορισμό του *προς κατανόηση* περιεχομένου του, κάτι που γίνεται ιδιαίτερα καθαρό αν αυτή η υποκατάσταση λάβει χώρα στην πρόταση «ο επιστήμονας που διατύπωσε τη θεωρία της σχετικότητας είναι ο Αϊνστάιν», μετατρέποντάς την στην πληροφοριακά ανενεργή ταυτολογία «ο Αϊνστάιν είναι ο Αϊνστάιν».

Ο Ράσελ μοιράστηκε με τον Φρέγκε τον προγραμματικό στόχο της λογικής θεμελίωσης των μαθηματικών καθώς και τη συγγενή επιδίωξη μιας σημασιολογικά «διαφανούς» γλώσσας, υπαγωγίμης σε στέρεες λογικομαθηματικές δομές. Παρέμεινε ωστόσο επιφυλακτικός απέναντι στο σημασιακό «σύμπαν» που η φρεγκιανή διάκριση σημασίας-αναφοράς έμοιαζε να συνεπάγεται. Για το φιλοσοφικό αισθητήριο του Ράσελ, η ανάλυση μιας πρότασης θα έπρεπε να μας οδηγεί σε συστατικά, των οποίων η δυνατότητα εποπτικής αναγνώρισης⁶⁹ να τους εξασφαλίζει τη σημασιακή εκείνη διάσταση που συνεισφέρουν στη σημασία της πρότασης που κατασκευάζεται από αυτά. Έτσι, η «παραπανίσια» σημασία που έμοιαζε να διαθέτει (ή, μάλλον, να απαιτεί) μια οριστική περιγραφή – όπως η περιγραφή *ο επιστήμονας που διατύπωσε τη θεωρία της σχετικότητας* του παραδείγματος – έδειχνε ύποπτη αφού, σύμφωνα με τη ματιά του Ράσελ, η μοναδική συνεισφορά που θα μπορούσε να έχει στο προτασιακό σύνολο δεν μπορούσε να είναι άλλη από το αναγνωρίσιμο πρόσωπο του Αϊνστάιν, το οποίο ως τέτοιο μπορούσε «νόμιμα» να αποτελεί σημασιακό δομικό υλικό. Αν καταλάβαινε κάποιος κάτι *άλλο* από τον Αϊνστάιν ακούγοντάς την, θα καταλάβαινε κάτι *λάθος* και αυτή η σημασιακή αδράνεια της εν λόγω έκφρασης οδήγησε τον Ράσελ να προτείνει την κάθαρσή της μέσω της υπαγωγής της στο λογικό φορμαλισμό της επιδιωκόμενης διάφανης γλώσσας, κάνοντας χρήση του συναρτησιακού μηχανισμού που είχε διατυπώσει ήδη ο Φρέγκε. Έτσι, η «ουσιαστική» απόδοση της αρχικής πρότασης του παραδείγματός μας θα ήταν η: $[υπάρχει]x \text{ τέτοιο ώστε: } ((E(x) \& \Sigma(x)) \& ([για \text{ κάθε}]y ((E(y) \& \Sigma(y)) \rightarrow (x=y \& M(y))))$, όπου E η έννοια-συνάρτηση x είναι επιστήμονας, Σ η έννοια-συνάρτηση x διατύπωσε τη σχετικότητα, M η έννοια-συνάρτηση x έχει μoustάκι, ενώ ας μην ξεχνάμε ότι ο φρεγκιανός μηχανισμός αντιμετώπιζε τον υπαρκτικό και τον καθολικό ποσοδείκτη επίσης ως συναρτήσεις δεύτερου βαθμού.

⁶⁹ Αποδίδω έτσι την έννοια *acquaintance*.

Η πρόσκρουση στα όρια της λογικής

Η διαχείριση των οριστικών περιγραφών από τον Ράσελ είναι ενδεικτική του οντολογικού συντηρητισμού του που έτεινε να δίνει όλο και μεγαλύτερη σημασιολογική «εξουσία» στον τυπικό γλωσσικό μηχανισμό, υποκαθιστώντας εκείνα τα γλωσσικά φαινόμενα, που έμοιαζε να απαιτούν παραδοχές που εκείνος αδυνατούσε να ενσωματώσει, με εκφράσεις που υπάγονταν σε αυτόν. Ωστόσο, τα συνολοθεωρητικά «παράδοξα», που ο ίδιος ο Ράσελ έμελλε να αναδείξει, έδειξαν με ιδιαίτερα δραματικό τρόπο ότι η επίκληση των λογικομαθηματικών εργαλείων κάθε άλλο παρά μπορούσε να αποτελέσει έναν «αυτόματο οδηγό» που θα έπαιρνε μπρος από κάποια προφανή αξιώματα και κάποιους γενικά αποδεκτούς συναγωγικούς κανόνες. Δεν θα σταθούμε στην «τεχνική» διάσταση αυτών των επιπλοκών που συνάντησε το πρόγραμμα της λογικής θεμελίωσης των μαθηματικών, και μέσω αυτού εκείνο της λογικής κάθαρσης της σημασιολογίας· μπορούμε πάντως να πούμε ότι δύο ήταν οι συνέπειές τους που εδώ μας ενδιαφέρουν.

Η πρώτη ήταν το ότι κατέδειξαν ότι οι λογικομαθηματικές ανάγκες δεν μπορούσαν να συμβαδίσουν «από μόνες τους» με εκείνες που έθετε η ανάλυση των προτασιακών περιεχομένων της γλώσσας μας. Πιο συγκεκριμένα, η τελευταία χρειαζόταν τα μαθηματικά εργαλεία της συνάρτησης και των συνόλων για να δώσει λογική έκφραση σε σημασιολογικές «οντότητες» και ιδιότητες, όπως οι έννοιες και η αναφορική τους διάσταση. Έτσι, η έννοια-συνάρτηση μιας ιδιότητας x είναι Φ που μπορούσε να αποδοθεί σε αντικείμενα της εμπειρίας μας έμοιαζε φυσιολογικό να κατανοείται ως η έννοια που έχει ως αναφορά το σύνολο των αντικειμένων που διαθέτουν την αντίστοιχη ιδιότητα – ή εναλλακτικά, και κάπως ακριβέστερα, που έχει ως αναφορά το σύνολο των αντικειμένων των οποίων τα ονόματα, υποκαθιστώντας τη μεταβλητή x μέσα στο πλαίσιο της, απέδιδαν περιεχόμενα των οποίων η αποφαντική προτασιακή χρήση απέδιδε αληθείς ισχυρισμούς.⁷⁰ Το παράδοξο του Ράσελ έδειξε ωστόσο ότι η συσχέτιση ανάμεσα στην απόδοση μιας ιδιότητας και στο σύνολο που αυτή ορίζει δεν είναι όσο αθώα και διαισθητικά προφανής φαίνεται να είναι. Το σύνολο των συνόλων που δεν ανήκουν στον εαυτό τους έδειχνε να είναι ένα νόμιμο σύνολο που οριζόταν από μια κατανοητή ιδιότητα και το οποίο όμως

⁷⁰ Ας μην ξεχνάμε ότι, πέρα από τις όποιες διαφοροποιήσεις ανάμεσα σε διαφορετικούς στοχαστές, ως αναφορά καλό είναι να καταλαβαίνουμε εκείνη τη σημασιακή διάσταση μιας γλωσσικής έκφρασης που συνεισφέρει στην αληθειακή αποτίμηση του προτασιακού περιεχομένου στου οποίου το σχηματισμό εμπλέκεται.

«γεννούσε» την αντίφαση να ανήκει στον εαυτό του εάν δεν ανήκει στον εαυτό του και να μην ανήκει στον εαυτό του εάν ανήκει. Η δυνατότητα των λογικών εργαλείων να διαχειριστούν ένα σύμπαν αντικειμένων, είτε μαθηματικών είτε σημασιολογικών, έμοιαζε να μην μπορεί να εξασφαλιστεί χωρίς τη συνδρομή παραδοχών και κανόνων, των οποίων η ισχύς ήταν κάθε άλλο παρά λογικά προφανής – όπως η ρασελιανή θεωρία των τύπων που ουσιαστικά «ψαλίδιζε» τις εκφραστικές δυνατότητες μιας τυπικής γλώσσας.

Η δεύτερη διάσταση του παραδόξου που μας ενδιαφέρει είναι ότι ο εντοπισμός του, σε συνάρτηση και με άλλες παράλληλες και συναφείς διεργασίες στο χώρο της λογικής, κατέδειξε ότι η τελευταία, πριν επιχειρήσει να θεμελιώσει τα μαθηματικά και τη σημασιολογία, μάλλον θα έπρεπε να στραφεί πρώτα προς το ερώτημα περί της ίδιας της δικής της θεμελίωσης. Η διάρρηξη του φαινομενικά προφανούς συσχετισμού ανάμεσα στο σχηματισμό ενός συνόλου και σε έναν αντίστοιχο κανόνα-ιδιότητα που να τον διέπει κατέδειξε ότι τα λογικομαθηματικά θεμέλια δεν παρείχαν τη ζητούμενη διαφάνεια που η θεμελιωτική φιλοδοξία τους επικαλείτο. Αξιώματα, όπως εκείνο της Επιλογής, έμοιαζαν αναπόφευκτα αλλά και αμφιλεγόμενου κύρους, και η αποδοχή τους ή μη έδειχνε πια να μην είναι ζήτημα λογικής αναγκαιότητας, αλλά μάλλον *επιλογή* που εξαρτιόταν από τις ανάγκες που αυτή ερχόταν να καλύψει. Έτσι, μια προσπάθεια που ερχόταν, μεταξύ άλλων, να εξοστρακίσει το θολό τοπίο του καντιανού συνθετικού *a priori* και της σύστοιχης υπερβατολογικής θεμελίωσης της επιστημικής εμπειρίας μας – αντιπροτείνοντας την αποκρυστάλλωση μιας «ασφαλούς» βάσης καθαρά *λογικών* αξιωμάτων και κανόνων συμπερασμού, που θα εξασφάλιζε μια νόμιμη και καθαρή διάκριση ανάμεσα στο λογικό «σκελετό» του νοήματος (και μια έγκυρη έννοια αναλυτικότητας που θα τον συνόδευε) και στην εμπειρική του διάσταση – έδειξε να σκοντάφτει στην αμφισβήτηση της ίδιας της δυνατότητας της ζητούμενης *a priori* λογικής δομής.

Η λογικοεμπειριστική ιδιωτικότητα του δεδομένου

Παρά τις παραπάνω δυσοίωνες εξελίξεις, το επιστημολογικό ρεύμα του λογικού εμπειρισμού, που με τις ποικίλες διακλαδώσεις του κυριάρχησε στο πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα, πάντρεψε, θα λέγαμε, την προοπτική μιας λογικά διαφανούς γλώσσας με μια επιστημολογική και σημασιολογική ματιά που, με τον έναν ή τον άλλον τρόπο,

ανέθετε στις δομές της τελευταίας έναν αυστηρά ορισμένο *τυπικό* ρόλο και αναζητούσε την καταγωγή του *περιεχομένου* των ισχυρισμών μας σε μια μοιραία εξω-γλωσσική συνεισφορά. Το πρόβλημα που έτσι κατέστη κομβικό ήταν η κατανόηση της δυνατότητας της σύνθεσης ανάμεσα σε μια γυμνή περιεχομένου δομή με την έξωθεν παρεχόμενη πληροφορία, που θα επέτρεπε στους ισχυρισμούς μας να διαθέτουν εμπειρικό περιεχόμενο – να κατορθώνουν δηλαδή να αναφέρονται σε καταστάσεις πραγμάτων του κόσμου που μας περιβάλλει. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της κατεύθυνσης αποτελούν οι προγραμματικοί στόχοι του Κάρναπ, όπως ο ίδιος τους συνοψίζει, προλογίζοντας τη *Λογική Κατασκευή του Κόσμου*: Το έργο των Φρέγκε και Ράσελ, όπως γράφει εκεί, τον δίδαξε τη «θεμελιώδη σημασία» της μαθηματικής λογικής για το σχηματισμό του συστήματος της γνώσης μας, καθώς και τον «καθαρά τυπικό-λογικό χαρακτήρα της, που της χαρίζει ανεξαρτησία από τις ενδεχομενικότητες του πραγματικού κόσμου». Στόχος του θα ήταν λοιπόν να ανακατασκευάσει το σύστημα της γνώσης μας, εφαρμόζοντας τα εργαλεία αυτού του «καθαρά τυπικού» μηχανισμού στα δεδομένα των αισθήσεων, στα οποία *σωστά*, όπως επισημαίνει, ο παραδοσιακός εμπειρισμός αναγνώριζε την προέλευση του *υλικού* περιεχομένου της γνώσης μας. Αυτό που έπρεπε να συνοδέψει το πρόγραμμά του ήταν ένας κατάλληλος τρόπος προσδιορισμού των βασικών εκείνων αισθητηριακών δεδομένων, επάνω στη βάση των οποίων ο τυπικός μηχανισμός της νέας λογικής θα κατασκεύαζε τις «ανώτερες» έννοιες με τις οποίες κατηγοριοποιούμε τον κόσμο και αναφερόμαστε σε αυτόν. Όπως έδειξε η ιστορία, αλλά και ήξερε και ο ίδιος ο Κάρναπ, αυτός ο *κατάλληλος* τρόπος δεν ήταν τόσο εύκολο να βρεθεί, και η εν λόγω δυσκολία δεν ήταν μια «ενδεχομενικότητα του πραγματικού κόσμου» αλλά μάλλον μια δομική αδυναμία αυτής της κατασκευαστικής λογικής, που αργότερα οδήγησε στη ριζική αμφισβήτηση της ευστάθειας των γενικότερων επιλογών του λογικού εμπειρισμού – μια αμφισβήτηση που συνιστά και το υπόβαθρο επάνω στο οποίο ο Σέλλαρς και οι επίγονοί του, που θα μας απασχολήσουν στα παρακάτω, αναπτύσσουν τις θέσεις τους.

Ωστόσο, για να είμαστε δίκαιοι, μια καθαρή λογικοεμπειριστική γραμμή σαν εκείνη που φαίνεται να ευαγγελίζεται ο Κάρναπ στο παραπάνω παράθεμα, δεν βρήκε ποτέ εκτεταμένη απήχηση, τουλάχιστον όχι στην καθαρότητα αυτή. Ο ίδιος ο Κάρναπ, μαζί με τους σύγχρονούς του στοχαστές, ζούσαν μέσα σε ένα διανοητικό κλίμα, όπου επιστημονικές εξελίξεις, όπως η επινόηση των μη ευκλείδειων

γεωμετριών και η διατύπωση της θεωρίας της σχετικότητας, αναδείκνυν τη δυνατότητα επανεξέτασης και «ανακαίνισης» του καντιανού *apriori*, ιδιαίτερα καθώς το πρόγραμμα μιας λογικιστικής αναγωγής έμοιαζε να προσκρούει στα όρια του και να αδυνατεί να περιχαρακώσει ένα πεδίο γνήσια αναλυτικών προτάσεων, των οποίων το κύρος να απορρέει αυστηρά από τις *τυπικές* δομές της προτασιακής ικανότητάς μας και σε πλήρη ανεξαρτησία από την εμπειρική συναλλαγή με τον κόσμο στον οποίο αυτή απευθύνεται. Στοχαστές όπως ο Ράιχενμπαχ αναζητούσαν πλέον μια βιώσιμη αναμόρφωση της ιδέας των υπερβατολογικά αναγκαίων συνθηκών της εμπειρίας και της σύστοιχης με αυτές απριοριστικότητας των συνεπαγόμενων επιστημικών δομών, η οποία να εναρμονίζεται με τη συγκροτητική ισχύ των γεωμετρικών ορισμών ως προς τα γεωμετρικά αντικείμενα, αλλά και με τη συγκροτητική ισχύ που έμοιαζαν να διαθέτουν στη φυσική της σχετικότητας οι κανόνες μετασχηματισμού ανάμεσα σε διαφορετικά συστήματα αναφοράς ως προς τις εκεί αποδεκτές φυσικές οντότητες.

Από κάποια άποψη, ο Κάρναπ ίσως αδικείται από την εδώ εστίασή μας στο πρόγραμμα της *Λογικής Κατασκευής του Κόσμου*, καθώς το επιστημολογικό ζήτημα της θεμελίωσης της εμπειρικής γνώσης καθίσταται δευτερεύον, στην ώριμη φάση της σκέψης του, μέσα στα πλαίσια μιας γενικότερης «φιλελεύθερης» προοπτικής, που ουσιαστικά αναγνωρίζει την πραγματιστικά κατανοούμενη λειτουργικότητα ενός εννοιολογικού πλαισίου ως εν τέλει καθοριστική των οντολογικών παραδοχών που κρίνονται ως επαρκή «εργαλεία» αναφοράς στον κόσμο. Έτσι ο Κάρναπ, στο *Empiricism, Semantics and Ontology*, συμμορφωνόμενος και με τις ευρύτερες τάσεις εκείνης της περιόδου, θα ισχυριστεί ότι το ερώτημα για την ισχύ των καταστάσεων πραγμάτων, στις οποίες αναφέρονται οι ισχυρισμοί που διατυπώνουμε μέσα στα πλαίσια ενός γλωσσικού *πλαισίου*, μπορεί να ειπωθεί είτε ως ένα «εσωτερικό» είτε ως ένα «εξωτερικό» ερώτημα.

Στην πρώτη εκδοχή του, αποτελεί ένα εμπειρικό-εσωτερικό ερώτημα (στο βαθμό τουλάχιστον που έχουμε να κάνουμε με ένα εμπειρικού «προσανατολισμού» γλωσσικό πλαίσιο, όπως αυτό του οποίου οι μεταβλητές παίρνουν τιμές από ένα πεδίο χωροχρονικά προσδιορίσιμων αντικειμένων)⁷¹ το οποίο μπορεί να απαντηθεί

⁷¹ Είναι βέβαια δυνατό οι μεταβλητές του γλωσσικού πλαισίου μας να αναφέρονται σε «θεωρητικές» οντότητες, όπως για παράδειγμα μαθηματικά αντικείμενα. Και πάλι, ωστόσο, ένα *εσωτερικό* ερώτημα για την αληθοτιμή μιας απόφασης μαθηματικού περιεχομένου είναι νόμιμο και *βρίσκει* απάντηση

εμπειρικά, σε συμφωνία με τους κανόνες παρατήρησης που είναι αποδεκτοί εντός του πλαισίου και σε αρμονία με το ευρύτερο σύστημα των πεποιθήσεων που καθίστανται αληθείς υπό το πρίσμα του. Στη δεύτερη ωστόσο εκδοχή του, το (φαινομενικά) ίδιο ερώτημα, ως ένα ερώτημα για την ισχύ του γλωσσικού πλαισίου *ως τέτοιου* και για την ανεξάρτητη από αυτό πραγματικότητα των αντικειμένων και των καταστάσεων πραγμάτων που αναγνωρίζονται εντός του, έχει να κάνει με το *πρακτικό* ζήτημα της *επιλογής* να χρησιμοποιηθεί ή όχι το εν λόγω πλαίσιο. Αυτό το ζήτημα, επισημαίνει ο Κάρναπ, δεν επιδέχεται θεωρητική ανασυγκρότηση στη βάση των όρων του πλαισίου στο οποίο αναφέρεται – αφού είναι ένα ζήτημα που εν τέλει έχει να κάνει με τη νομιμότητα ακριβώς αυτών των όρων· δεν επιδέχεται εμπειρική διερεύνηση και απάντηση ως προς την αληθοτιμή του προτασιακού περιεχομένου του, αλλά προσεγγίζεται μόνο με όρους όπως η «αποτελεσματικότητα», η «γονιμότητα» ή η «απλότητα» του αξιολογούμενου πλαισίου. Η όποια απάντηση μπορεί να δοθεί στο εξωτερικό ερώτημα βαθμολογεί το γλωσσικό πλαίσιο ως προς τις κλίμακες τέτοιων επιστημικών αξιών και δεν έχει νόημα να αποφανθεί ως προς την πραγματική ισχύ του ή μη. Η τελική υιοθέτηση ή απόρριψη του πλαισίου είναι, κατά τον Κάρναπ, *ζήτημα απόφασης*.⁷²

Η διάκριση του Κάρναπ ανάμεσα σε εσωτερικά και εξωτερικά ερωτήματα καθιστά το ρόλο των προτάσεων πρωτοκόλλου, στις οποίες θα αναφερθούμε περισσότερο όταν συζητήσουμε την επιστημολογική στρατηγική του Μακντάουελ, ιδιαίτερα αμφίσημο. Μέσα στο πλαίσιο της λογικοεμπειριστικής αναζήτησης, αυτές θα επιδιώξουν να είναι οι κατά το δυνατόν εγγύτερες, ως προς την αισθητηριακή αντιληπτικότητα του επιστημικού υποκειμένου, γλωσσικές εκφράσεις, των οποίων η διατύπωση είναι ουσιαστικά ισοδύναμη με την «ανάδυση» του αντίστοιχου περιεχομένου στους «κόλπους» της αισθητικότητας – εκφράσεις όπως, ας πούμε, η «αυτό τώρα είναι κόκκινο», απέναντι στις οποίες είναι υπόλογες οι εμπειρικές

αφού εξεταστεί με βάση τους σχετικούς κανόνες που γίνονται αποδεκτοί εντός του πλαισίου, και οι οποίοι επιτρέπουν τη διάκριση ανάμεσα σε αληθή και μη μαθηματικά περιεχόμενα.

⁷² Όπως παρατηρεί ο Κάρναπ στο *Empiricism, Semantics and Ontology* (*Revue Internationale de Philosophie* 4, 1950, σελ. 20-40), από την «εξωτερική» σκοπιά της κανονιστικής μεταγλώσσας, η ορθή μορφή ερωτήματος είναι: «‘θα εισάγουμε αυτές κι αυτές τις δομές στη γλώσσα μας;’ και στην περίπτωση αυτή, το ερώτημα δεν είναι θεωρητικό αλλά πρακτικό, ζήτημα απόφασης μάλλον παρά απόφασης». Ο Κάρναπ επισημαίνει ότι αν θέλαμε να μεταφέρουμε το πρακτικό αυτό ερώτημα σε θεωρητικό επίπεδο – δηλαδή, σε επίπεδο όπου να επιδέχεται αληθειακή αποτίμηση – θα έπρεπε να ρωτήσουμε «‘αν οι εμπειρίες [στις οποίες απευθύνεται η υπό εξέταση γλώσσα] είναι τέτοιες που οι εν λόγω δομές να καθίστανται βολικές και γόνιμες (...) εδώ όμως η απάντηση είναι ζήτημα βαθμού και όχι της μορφής ‘είναι ή δεν είναι έτσι’».

συνέπειες του συστήματος των πεποιθήσεών μας. Η διεπίπεδη προοπτική του Κάρναπ φαίνεται ωστόσο να καθιστά άνευ νοήματος την ιδέα μιας αντιπαράθεσης αυτών των οριακών προτάσεων ελέγχου της εμπειρικής γνώσης με οποιαδήποτε πραγματικότητα (είτε αισθητηριακή είτε αντικειμενώδη) που κατανοείται ως υφιστάμενη ανεξάρτητα από το γλωσσικό πλαίσιο που έχουμε αποφασίσει να υιοθετήσουμε, αφήνοντάς μας διαθέσιμη μια «εσωτερικευμένη» αληθειακή διάσταση που εν τέλει μπορεί να διατυπωθεί νόμιμα μόνο με όρους συνοχής ανάμεσα στις θεμελιακές προτάσεις πρωτοκόλλου και σε εκείνες των οποίων η αληθοτιμή καθορίζεται στη βάση των πρώτων.

Η προσπάθεια του ύστερου Κάρναπ να αποφύγει τα επιστημολογικά αδιέξοδα μιας ευθείας αντιπαράθεσης των ισχυρισμών μας προς την κατηγοριακά άμορφη πραγματικότητα που αντίκειται σε αυτούς συναντά πολλά λογικά προβλήματα.⁷³ Όπως επισημαίνει και ο Βέστφαλ,⁷⁴ μια πολύ αιχμηρή και εύστοχη παρατήρηση προέρχεται από τον Σέλλαρς, σύμφωνα με την οποία, έστω και αν η επιλογή ενός πλαισίου είναι ζήτημα πρακτικής απόφασης, που δεν επιτρέπει σε ερωτήματα για την πραγματικότητα των αντικειμένων που αναγνωρίζονται εντός του να επιδέχονται αληθειακή αποτίμηση, ωστόσο το αν αυτή η απόφαση είναι εύλογη ή δικαιολογημένη υπό το φως των επιδιώξεων της αντίστοιχης γλωσσικής κοινότητας αποτελεί ένα ερώτημα που οφείλει να απαντιέται με μια *απόφαση* και όχι με μια νέα απόφαση – και αν κάποιος επιλέξει να ορίσει ένα νέο επίπεδο μεταγλώσσας, στο οποίο να μεταθέσει μια τέτοια «μετα-απόφαση», τότε έρχεται αντιμέτωπος με την αφετηρία μιας ατελέσφορης άπειρης αναδρομής.

Τα παραπάνω υποδεικνύουν ότι το πρόβλημα της αντιπαράθεσης των επιστημικών υποκειμενικών μηχανισμών με το ό,τι συνιστά το πεδίο που αυτοί φιλοδοξούν να οικειοποιηθούν δεν «τακτοποιείται» απλά με τον ορισμό μεταγλωσσικών επιπέδων. Πέρα από τα προβλήματα που συναντά η συνεκτικιστική επιστημολογία, στην οποία έτσι παραδίνεται το εκάστοτε «κάτω» επίπεδο, και στα οποία θα αναφερθούμε αναλυτικότερα αργότερα με αφορμή τον Μακντάουελ, η ανάγκη μιας κάποιου τύπου αντιπαραβολής με αυτό που αντίκειται στα περιεχόμενα των αποβλεπτικών στάσεών μας μοιάζει να ανταποκρίνεται σε μια μη αναγώγιμη

⁷³ Δες σχετικά και τη συνοπτική αλλά αιχμηρή κριτική αποτίμηση στο *Hegel's Epistemological Realism* του Kenneth Westphal, σελ.50-67.

⁷⁴ Δες Westphal ό.π. σελ. 64.

διάσταση του έλλογου πεδίου που όσο απωθείται τόσο αναπαράγεται. Και αυτή η αναπαραγωγή μπορούμε να πούμε ότι έχει να κάνει με αυτό που ο Βέστφαλ ονομάζει ανακλαστικό πρόβλημα και που κάθε γνωσιοθεωρητική απόπειρα καλείται να λάβει υπ' όψιν: με δυο λόγια, θα πρέπει μια γνωσιοθεωρία να μεριμνά ώστε οι έλλογοι «μηχανισμοί» που νομιμοποιεί να επιτρέπουν πρώτα πρώτα τη διατύπωση των ιδίων των δικών της θέσεων. Θα δούμε ότι το φαινομενικά «απλό» αυτό αίτημα αποδεικνύεται εξαιρετικά δύσκολης διαχείρισης: καθώς πλήττει τον «πατέρα» των ιδεαλιστικών εξελίξεων Καντ, αποτελεί «καύσιμο» τόσο για τον εγγελιανό κριτικό επαναπροσδιορισμό του ιδεαλισμού, όσο και για τη βιτγκενσταϊνική ριζική επανοριοθέτηση της φιλοσοφικής στοχοθεσίας. Στην περίπτωση του Κάρναπ, το ανακλαστικό ζήτημα προκύπτει όταν αναρωτηθεί κανείς ποιο είναι εκείνο το γλωσσικό πλαίσιο εντός του οποίου νομιμοποιείται αυτός όχι μόνο να διατυπώνει τις θέσεις του περί γλωσσικών πλαισίων, αλλά και να υπερασπίζεται την «υπερ-πλαισιακή» αλήθεια τους.

Το αγκάθι της διυποκειμενικότητας

Για να επιστρέψουμε ωστόσο στις πρώιμες φιλοδοξίες του Κάρναπ, οι βασικές εμπειρίες που ήθελε να αποτελούν το επιστημικό θεμέλιο της «λογικής κατασκευής» του κόσμου δεν έπαυαν να συνιστούν μια «μονολιθική» επιστημολογική μεταφορά του λογικιστικού σχίσματος ανάμεσα στον τυπικό μηχανισμό της γλώσσας και στη συνεισφορά της εμπειρίας. Ακόμα περισσότερο, τοποθετώντας την τελευταία σε μία σφαίρα αυστηρά ιδιωτικών αισθητηριακών δεδομένων, ο Κάρναπ προσέδωσε στο έργο που έπρεπε να διεκπεραιώσει ο λογικός μηχανισμός τιτάνια έκταση, αφού η κατασκευή των «ανώτερων» εννοιών της κοσμοεικόνας μας απαιτούσε τόσο μηχανισμούς που θα έπρεπε να αντιμετωπίσουν την κατασκευαστική μερικότητα των αφετηριακών δεδομένων (κανόνες, για παράδειγμα, που να νομιμοποιούν τη «συναγωγή» ενός τρισδιάστατου αντικειμένου πάνω στη βάση δισδιάστατων αισθητών ποιοτήτων), όσο και έναν τρόπο να εξασφαλιστεί η διυποκειμενική αναγνωρισιμότητα και λειτουργικότητα κάποιων τουλάχιστον από τις υποκειμενικές κατασκευές μας. Η λύση που θα προτείνει ο Κάρναπ για το τελευταίο (και ίσως κρισιμότερο) ζήτημα είναι, θα λέγαμε, ο ορισμός μιας *ad hoc* υπεκφυγής, και θα σταθούμε λίγο σε αυτήν, κυρίως για να δείξουμε – κάτι που θα θυμηθούμε αργότερα

– πόσο δύσκολο είναι, για ένα εγχείρημα ανασυγκρότησης της επιστημικής σχέσης μας με τον κόσμο, να ανακτήσει κάποια ουσιώδη χαρακτηριστικά της τελευταίας, όταν η βάση της ανασυγκρότησης τα στερείται.⁷⁵

Έτσι, όταν έρχεται η ώρα να νομιμοποιήσει τη διϋποκειμενικότητα του κόσμου που μοιραζόμαστε, ο Κάρναπ θα χρησιμοποιήσει την έννοια της διϋποκειμενικής αντιστοίχισης: μιας σχέσης ανάμεσα σε *αντικείμενα* (κατασκευασμένες δηλαδή οντότητες επιπέδων που βρίσκονται *πάνω* από το θεμελιακό εκείνο των βασικών εμπειρικών δεδομένων) που ανήκουν στον κατασκευασμένο κόσμο του υποκειμένου X (έστω K αυτός ο κόσμος-κατασκευή) και σε αντικείμενα που ανήκουν στον κατασκευασμένο κόσμο ενός άλλου υποκειμένου Ψ (K_Ψ), *όπως αυτός κατασκευάζεται εντός του K* .⁷⁶ Παρά το διαφορετικό κατασκευαστικό ιστορικό τους, ανάμεσα στα αντικείμενα του K και σε εκείνα του K_Ψ υφίσταται κατά τον Κάρναπ μια σχέση αντιστοίχισης που στηρίζεται στις χωροχρονικές σχέσεις και στις ποιότητες των αντικειμένων των δύο κατασκευασμένων κόσμων (που και οι δύο υπάγονται εν τέλει σε έναν, εδώ στον K αφού ο K_Ψ είναι ο «ανακατασκευασμένος» από τον X κόσμος του Ψ , και μπορεί να κατανοηθεί ως υποσύνολο του K).⁷⁷ Αυτή η εγκαθίδρυση μιας σχέσης αντιστοίχισης είναι επεκτάσιμη, *πάντα* από την «οπτική γωνία» του X προς περισσότερα επιστημικά υποκείμενα (έστω K_Z ένα ακόμα υποσύνολο του K ως προς το υποκείμενο Z). Κάνοντας χρήση μιας ιδιότητας μεταβατικότητας, ο Κάρναπ θα ισχυριστεί ότι η σχέση αντιστοίχισης ανάμεσα στους K και K_Ψ , και εκείνη ανάμεσα στους K και K_Z , εγγκαθιδρύουν μια γενικευμένη σχέση αντιστοίχισης ανάμεσα και στους K_Ψ και K_Z , και κατ' επέκταση ανάμεσα σε όλους τους αντίστοιχους ανακατασκευασμένους κόσμους K_v που υπάγονται στον K , την οποία θα βαπτίσει

⁷⁵ Ουσιαστικά, όπως θα δούμε, ο Μακντάουελ καταδικάζει ως ατελέσφορη την προοπτική μιας επιστημολογικής ανασυγκρότησης στη βάση απλών δομικών υλικών, τουλάχιστον όταν αυτή επιθυμεί να ανακτήσει το σημασιολογικό πλούτο της ώριμης επιστημικής εμπειρίας. Αντίθετα, θα δούμε ότι το εγχείρημα του Μπράντομ (καθαρά ανασυγκροτητικού-κατασκευαστικού χαρακτήρα), τηρουμένων πολλών αναλογιών, πλήττεται από ένα αδιέξοδο που θυμίζει εκείνο του Κάρναπ εδώ.

⁷⁶ Ο Κάρναπ διεκδικεί και ένα ακόμα επίπεδο αντιστοίχισης, βάσει κατασκευαστικής αναλογίας, για επιστημικές οντότητες που κατοικούν επίπεδα κάτω από εκείνο των χωροχρονικών αντικειμένων, αυτό όμως δεν θα μας απασχολήσει εδώ.

⁷⁷ Ο Κάρναπ είναι αμφίσημος ως προς το αν είναι οι *σχέσεις* ανάμεσα στις ποιότητες των αντικειμένων των δύο κόσμων, ή οι ίδιες οι ποιότητες ως τέτοιες, που συνιστούν τη βάση της αντιστοίχισης. Με δεδομένο ότι, σύμφωνα με όσα λέει, ο K_Ψ είναι μέρος του K , δηλαδή ο κόσμος του Ψ ανασυγκροτούμενος από την οπτική γωνία του X με βάση την παρατήρηση της συμπεριφοράς και τις ρητές αναφορές του Ψ , και άρα είναι ένας *μεταφρασμένος* κόσμος, νομίζω ότι πρέπει να επιλέξουμε τη δεύτερη ερμηνεία.

διϋποκειμενική αντιστοίχιση!⁷⁸ Με βάση αυτήν την τελευταία έννοια, τα αντικείμενα ενός διϋποκειμενικού κόσμου θα οριστούν ως κλάσεις διϋποκειμενικά αντιστοιχήσιμων αντικειμένων, και αντίστοιχα θα οριστούν και οι διϋποκειμενικά αναγνωρίσιμες ιδιότητές τους.

Είναι όμως εμφανώς «μαγική» η γέννηση ενός διϋποκειμενικού κόσμου (τουλάχιστον όπως συνήθως κατανοούμε κάτι τέτοιο) μέσα από τη σχέση αντιστοίχισης ανάμεσα σε ανακατασκευασμένους κόσμους που όλοι υπάγονται στον – εν τέλει ιδιωτικό – κόσμο ενός επιστημικού υποκειμένου. Θα μπορούσε βέβαια εδώ να προτείνει κανείς το συνυπολογισμό της δυνατότητας αναπαραγωγής της ίδιας σχέσης «διϋποκειμενικής αντιστοίχισης» από όλα τα υποκείμενα-μέλη μιας επιστημικής κοινότητας που μοιράζεται έναν κόσμο – K^{Ψ}_X θα ήταν, για παράδειγμα, ο κόσμος του X ως ανακατασκευασμένος από τον Ψ κοκ. Και έτσι θα είχαμε στη διάθεσή μας ένα δεύτερο σετ διϋποκειμενικών αντικειμένων και ιδιοτήτων, βασισμένων στη διϋποκειμενική αντιστοίχιση των K^{Ψ}_v . Ο Κάρναπ όμως είναι σαφής ότι μια τέτοια έξοδος από το υποκειμενικό πεδίο «κοσμοκατασκευής» θα συνιστούσε μια μεταφυσική υπέρβαση που θα μας έβγαζε έξω από τα «νόμιμα» όρια του εγχειρήματός του: «Αυτές οι κατασκευές δεν συνίστανται σε κάποια υποθετική συναγωγή, ή κάποια έωλη υπόθεση κατιτίνας που δεν είναι δεδομένο, αλλά μόνο στην αναδιοργάνωση του δεδομένου. (...) Μέσα στο κατασκευαστικό σύστημα, δεν γίνονται μεταφυσικές υποθέσεις για τα αντικείμενα που κατασκευάζονται μέσω αυτής της αναδιοργάνωσης».

Ακόμα όμως και μια τέτοια κίνηση επέκτασης της σχέσης αντιστοίχισης σε άλλα επιστημικά υποκείμενα δεν θα βόηθαγε, αφού δεν υφίσταται στο σχήμα του Κάρναπ κάποια «γέφυρα» που, διαρρηγνύοντας τη σφαίρα των ιδιωτικών κατασκευών, να μπορεί να συνδέσει μεταξύ τους τα διαφορετικά αυτά σύνολα «διϋποκειμενικά αντιστοιχημένων» αντικειμένων που θα είχαμε στη διάθεσή μας. Η (συνειδητή ωστόσο) αμηχανία της λύσης που προτείνει εδώ ο Κάρναπ αξίζει να επισημανθεί, καθώς οι στοχαστές που θα μας απασχολήσουν στις επόμενες ενότητες, παρά τις διαφορές τους, είναι όλοι «στρατευμένοι» σε μια γνωσιοθεωρητική προοπτική που emphaticά προσεγγίζει τη διεπαφή ανάμεσα στο επιστημικό

⁷⁸ Ο Κάρναπ θα ισχυριστεί ότι πρόκειται για μια ένα-προς-ένα αντιστοίχιση, πράγμα που εξασφαλίζεται από τον ανοικτό χαρακτήρα αυτών των συστημάτων και τη συνεπαγόμενη δυνατότητα επέκτασής τους.

υποκείμενο και στον κόσμο – παρά το ότι αυτή παρέχει μια εν τέλει υποκειμενική διάνοιξη σε αυτόν – ως ήδη πάντα διαμεσολαβημένη από διεργασίες που προϋποθέτουν τη συμμετοχή του σε μια επιστημικά ενεργή *κοινότητα*. Με την έννοια αυτή, η διϋποκειμενικότητα αποτελεί για αυτούς *όρο* συγκρότησης των εμπειρικών συνεισφορών στο σύστημα των πεποιθήσεών μας, παρά μεταφυσική παρατυπία, όπως καθίσταται εντός της προοπτικής του Κάρναπ, η οποία χρησιμοποιεί αντίθετα ως στρατηγική επιλογή τον αυτοπεριορισμό της σε μια *ιδιωτική* σφαίρα βασικών δεδομένων.

Όπως θα δούμε αναλυτικότερα παρακάτω, για τον Σέλλαρς, η προτεραιότητα της διϋποκειμενικότητας έχει να κάνει με την υιοθέτηση του ψυχολογικού νομιναλισμού, ο οποίος αντιμετωπίζει κάθε εμπειρική φανέρωση του κόσμου ως μία γλωσσική υπόθεση. Για τον Μπράντομ, το ρόλο αυτό θα επιτελέσει η αντιμετώπιση από μέρους του της έννοιας της *εμπειρίας* ως αναγκαίου «παραγώγου» της συναγωγικής δομής που, σύμφωνα με αυτόν, αποτελεί το υπόβαθρο κάθε εκδήλωσης επιστημικότητας – και η οποία προϋποθέτει ένα πλέγμα *κοινοτικών* δεοντικών πρακτικών. Για τον Μακντάουελ πάλι η αισθητικότητα, μέσω της οποίας το υποκείμενο διανοίγεται στον κόσμο του, είναι, με έναν τρόπο που θα εξετάσουμε, οιονεί εννοιακά αρθρωμένη – πράγμα που καθίσταται δυνατό μόνο για ένα υποκείμενο που είναι μέλος μιας γλωσσικής κοινότητας που μοιράζεται μια κοσμοεικόνα με κατηγοριακή άρθρωση. Καί οι τρεις στοχαστές του άμεσου ενδιαφέροντός μας πάντως βλέπουν την προϋπόθεση της διϋποκειμενικότητας ως μια κατά βάση *γλωσσική* υπόθεση και, με την έννοια αυτή, είναι απόγονοι αυτού που συνήθως αναγνωρίζουμε, στον 20^ο αιώνα, ως «γλωσσική στροφή» της αναλυτικής φιλοσοφίας, παρά το ότι αυτή αποτελεί, όπως είδαμε, βασική παράμετρο του επιστημολογικού σκηνικού που θα γεννήσει τη φιλοσοφική αντίδρασή τους.

Η απειλή της ανοησίας

Η υπόσχεση της δυνατότητας μιας λογικής κάθαρσης της γλώσσας, που θα περιχαράκωνε ένα κοινά αποδεκτό πεδίο νόμιμων σημασιακών περιεχομένων και συμπερασμών, καλλιέργησε την ελπίδα για ένα νέο είδος «παραγωγικότητας» που θα μπορούσε να χαρακτηρίζει το φιλοσοφικό λόγο. Αν οι φιλόσοφοι ήθελαν να ξεφύγουν από έναν ατελέσφορο κύκλο μεταφυσικών διαμαχών ανάμεσα σε

συστήματα που, λόγω και του κυκλικού χαρακτήρα της τεκμηρίωσής τους, δεν έδειχναν να προσφέρονται για μια γνήσια συγκριτική αποτίμηση, η γλώσσα ωστόσο, πέρα από το να επιτρέπει τη δυνατότητα της λογικής «τακτοποίησής» της, αποτελούσε επίσης μια δημόσια περιγράψιμη δραστηριότητα, της οποίας η πραγματικότητα της χρήσης της προσέφερε τα εμπειρικά εκείνα δεδομένα ελέγχου, απέναντι στα οποία η παλαιά μεταφυσική έδειχνε αδιάφορη, ανοίγοντας έτσι τη δυνατότητα της «επιστημονικοποίησης» του φιλοσοφικού λόγου. Οι φιλοσοφικές διχοτομήσεις που καλλιεργήθηκαν στο μοντέρνο μετακαρτεσιανό τοπίο, με κυρίαρχες αυτήν ανάμεσα σε εμπειριστές και ορθολογιστές και εκείνη ανάμεσα σε ρεαλιστές και ιδεαλιστές, έμοιαζαν να πάσχουν από τη χρήση προτάσεων που, σύμφωνα με την αντιμεταφυσική κριτική, στερούνταν περιεχομένου, είτε επειδή ο σχηματισμός τους παραβίαζε τη λογική της γλώσσας (της οποίας τα νέα λογικομαθηματικά εργαλεία, που συνεχώς εξελίσσονταν μέσα και από σχετικές διαμάχες, επέτρεπαν πια τη σαφέστερη άρθρωση), είτε επειδή δεν επέτρεπαν τον προσδιορισμό εκείνων των περιστάσεων των οποίων η ισχύς θα τις καθιστούσε αληθείς και εκείνων που θα τις καθιστούσαν ψευδείς. Σύμφωνα τουλάχιστον με μια παραδοσιακή ανάγνωση, το βιτγκενσταϊνικό *Tractatus* αποτελεί την επιτομή ενός γλωσσοκεντρικού προσανατολισμού, που φιλοδοξεί να καταστήσει τη φιλοσοφία μια *λογικογραμματική* έρευνα και που αντιμετωπίζει τις όποιες επιστημολογικού, οντολογικού ή ηθικού περιεχομένου προτάσεις της ως άνευ νοήματος. Η ακριβής έννοια «ανοησίας» που χρησιμοποιείται στο *Tractatus* αποτελεί «καυτό» αντικείμενο φιλοσοφικών αντιμαχιών,⁷⁹ και η αναφορά μας εδώ σε αυτήν θα είναι χρήσιμη στο βαθμό μόνο που σχετίζεται με μια *ολιστική-κανονιστική* προσέγγιση της γλωσσικής δραστηριότητας που υιοθετείται από τον Βιτγκενστάιν, και την οποία θα δούμε να ενστερνίζονται με τον τρόπο τους και οι στοχαστές του ενδιαφέροντός μας.

Παρά τη ρητή φρεγκιανή επιταγή, κατά την οποία «μόνο στο πλαίσιο της πρότασης οι λέξεις έχουν νόημα»,⁸⁰ και παρά το γεγονός ότι ο Κάρναπ στην (αν και μιας αντίρροπης και κατασκευαστικής λογικής) *Λογική Κατασκευή του Κόσμου* εισάγει μια ανάλογη διάσταση,⁸¹ ωστόσο η συνήθης κατανόηση των νοηματικών

⁷⁹ Δες σχετικά Crarey A., Rupert R. (eds.), *The New Wittgenstein*, Routledge 2000.

⁸⁰ Δες ενδεικτικά Gottlob Frege, *The Foundations of Arithmetic*, Harper 1960, §62. Και αμέσως παρακάτω: «Αν η πρόταση θεωρούμενη ως ένα όλον έχει σημασία, μας αρκεί· αυτό είναι που προσφέρει περιεχόμενο και στα μέρη της πρότασης».

⁸¹ Σύμφωνα με αυτήν τη διάσταση, η συγκρότηση μιας έννοιας διαμεσολαβείται από τις συνθήκες αλήθειας (δηλαδή, σύμφωνα με τη μεταφρεγκιανή προοπτική, από το νόημα) του *συνόλου* των

αστοχιών της παλαιάς μεταφυσικής αναφερόταν στην χρήση συγκεκριμένων γλωσσικών εκφράσεων σε γραμματικά ορθόδοξες αλλά *συντακτικά* παραβατικές προτάσεις, μέσα στα πλαίσια των οποίων πάντως αυτές οι εκφράσεις κατόρθωναν να διατηρούν το νόημα που (υποτιθέμενα) διέθεταν *ανεξάρτητα* από τις ευρύτερες γλωσσικές δομές στις οποίες συμμετείχαν. Στο δοκίμιό του με τον εύγλωττο τίτλο *The Elimination of Metaphysics*,⁸² ο Κάρναπ διακρίνει τις μεταφυσικές νοηματικές αστοχίες ανάμεσα: 1) στην περίπτωση χρήσης λέξεων που δεν έχουν νόημα, όπου μια λέξη *α* δεν έχει νόημα όταν δεν έχουν οριστεί συνθήκες αλήθειας για τις προτάσεις Π(*α*) που την περιλαμβάνουν ως δομικό στοιχείο⁸³ και 2) στην περίπτωση όπου λέξεις με νόημα (μεν) χρησιμοποιούνται (με γραμματικό «καθωσπρεπισμό») παραβατικά (δε) ως προς τους συντακτικούς κανόνες της γλώσσας: «ο Καίσαρας είναι ένας πρώτος αριθμός», είναι το παράδειγμα που δίνει ο ίδιος ο Κάρναπ, όπου η συντακτική παράβαση έγκειται στη χρήση της λέξης «Καίσαρας» σε μια θέση που συντακτικά προορίζεται για ονόματα αριθμών (ενώ ο γραμματικός «καθωσπρεπισμός» της παραπάνω πρότασης αναδεικνύεται από την αντιπαραβολή της με την «ο Καίσαρας είναι και»). Μπορούμε να διατυπώσουμε τη νεωτερικότητα που διέθετε η ματιά του Βιτγκενστάιν μέσα στο φιλοσοφικό περιβάλλον του, παρατηρώντας ότι το *Tractatus* «εξέθεσε» την ένταση ανάμεσα στα δύο σκέλη της παραπάνω διάκρισης του Κάρναπ.

προτάσεων στις οποίες αυτή συμμετέχει. Δες και A. Coffa, *The Semantic Tradition from Kant to Carnap*, Cambridge 1991, σελ. 218. Η ολιστική διάσταση της σκέψης του Κάρναπ «ξεπηδά» σε διάφορα σημεία του εν λόγω έργου του (Rudolf Carnap, *The Logical Structure of the World*, Open Court 1967), πχ. στην ενότητα §161: «Αυστηρά μιλώντας, η ερώτηση δεν είναι ‘σε ποιο αντικείμενο αναφέρεται αυτό το σημείο;’, αλλά ‘ποιές από τις προτάσεις στις οποίες αυτό το σημείο μπορεί να εμφανιστεί είναι αληθείς; (...) ή αλλιώς, η υπόδειξη της αναφοράς ενός σημείου συνίσταται στην υπόδειξη των κριτηρίων αλήθειας για τις προτάσεις στις οποίες αυτό το σημείο μπορεί να εμφανιστεί’».

⁸² Σε αγγλική μετάφραση, στο Ayer, *Logical Positivism*, Free Press 1959.

⁸³ Εδώ συναντούμε ξανά τον «ολιστή» Κάρναπ. Με βάση την ανάλυσή του, η πρώτη αυτή περίπτωση ανάγεται εν τέλει σε μια περίπτωση παραβίασης του κανονιστικού πλαισίου της γλώσσας. Το τελευταίο απαιτεί ότι μια λέξη *α* έχει νόημα όταν έχει οριστεί από ποιές βασικές προτάσεις «πρωτοκόλλου» συνάγονται οι ατομικές (μη σύνθετες) προτάσεις στις οποίες αυτή συμμετέχει, καθώς και ποιές παραπέρα συναγωγές αυτές οι προτάσεις καθιστούν επιτρεπτές. Με άλλα λόγια, ο Κάρναπ ουσιαστικά αντιμετωπίζει την πρώτη αυτή περίπτωση που διακρίνει ως ζήτημα μη εφαρμογής των κανόνων εισαγωγής μιας λέξης στη γλώσσα, που ισοδυναμεί με την έλλειψη κριτηρίων ένταξής της στις *συναγωγικές* δομές της τελευταίας. Αυτό καθιστά ακόμα πιο άστοχη, όπως θα δούμε, στα μάτια τουλάχιστον ενός μεταβιτγκενσταϊνικού αναγνώστη, τη διατύπωση του δεύτερου σκέλους της διάκρισης που ακολουθεί.

Το νοηματικό φορτίο της σύνταξης

Η γλωσσική «θεραπεία» που προτείνεται στο Tractatus αρνείται να αποκόψει τη νοηματική επάρκεια των λέξεων από τις δομές μέσα στις οποίες (και μόνο) μπορούν αυτές να εμφανιστούν με κατανοήσιμο τρόπο. Ο Βιτγκενστάιν, μπορούμε να πούμε, προτείνει ένα «συνεχές» που ορίζεται από τη μορφική ισοδυναμία ανάμεσα στους δυνατούς συνδυασμούς αντικειμένων σε (δυνατές) καταστάσεις πραγμάτων και στους δυνατούς συνδυασμούς γλωσσικών εκφράσεων-συμβόλων σε προτάσεις με νόημα. Με την έννοια αυτή, μια δυνατή πρόταση δεν μπορεί παρά να έχει νόημα – το νόημα που συνίσταται στη δυνατή κατάσταση πραγμάτων, η οποία απεικονίζεται από τη δομή της και που την καθιστά αληθή όταν αυτή η κατάσταση πραγμάτων, πέρα από δυνατή, επίσης ισχύει. Τα συστατικά στοιχεία-σημεία από τα οποία συντίθεται η πρόταση «υλοποιούν» αυτήν ακριβώς την απεικόνιση, ως σημεία των οποίων η διάταξη εντός της προτασιακής δομής τα καθιστά σύμβολα των αντικειμένων που βρίσκονται στη σχέση που η εν λόγω δομή απεικονίζει. Έτσι, η πρόταση «ο Πάπας είναι ψηλός» έχει το νόημα που της προσδίδει το ότι αληθεύει όταν ισχύει η δομικά «επιτρεπτή» κατάσταση πραγμάτων, στην οποία το αντικείμενο-πρόσωπο Πάπας καταλαμβάνει την ανοιχτή θέση-μεταβλητή του αντικείμενου-έννοιας (για να θυμηθούμε τα φρεγκιανά εργαλεία) *χ είναι ψηλό(ς)*. Μέσα (και μόνο) στο πλαίσιο αυτό, η λέξη Πάπας καθίσταται σύμβολο που κατονομάζει τον Πάπα, καθώς παράλληλα η έκφραση *είναι ψηλός* καθίσταται σύμβολο της συνάρτησης τού να είναι κάποιος/κάτι ψηλό(ς).⁸⁴

Με την παραπάνω έννοια, κάτω από το βιτγκενσταϊνικό πρίσμα, δεν νομιμοποιούμε να μιλάμε για κάποια γλωσσική έκφραση που «κουβαλά» το νόημά της στα προτασιακά περιβάλλοντα όπου χρησιμοποιείται, με τρόπο ώστε να είναι δυνατό αυτό να συγκρούεται – κατά καρναπιανό τρόπο – με τη συντακτική δομή που την περιλαμβάνει ως δομικό στοιχείο. Αυτό δεν σημαίνει ότι το κατανοήσιμο περιεχόμενο μιας πρότασης δεν κατασκευάζεται στη βάση των σημασιών των γλωσσικών εκφράσεων που την απαρτίζουν – η κατασκευαστική διάσταση του προτασιακού περιεχομένου είναι θεμελιώδους σημασίας για την ίδια τη

⁸⁴ Δεν θα επιμείνουμε εδώ ιδιαίτερα στον προσδιορισμό της έννοιας του *αντικείμενου* που χρησιμοποιεί ο Βιτγκενστάιν στο Tractatus. Ο ίδιος πάντως είχε ξεκάθαρα επιλέξει να μην ασχοληθεί με το επιστημολογικό υπόβαθρο της ανάλυσής του, παραχωρώντας τη διερεύνηση της «φύσης» των αντικειμενωδών και νοητικών οντοτήτων που η σημασιολογική προοπτική του απαιτούσε, καθώς και του επιστημικού δεσμού ανάμεσά τους, στα «χωράφια» της επιστήμης και της ψυχολογίας. Δες και G.E.M. Anscombe, *An Introduction to Wittgenstein's Tractatus*, Harper 1965, σελ. 28.

δυνατότητα της γλωσσικής δραστηριότητας, και ο Βιτγκενστάιν του *Tractatus* φροντίζει να τη σεβαστεί επαρκώς μέσα από την επιμονή του στην αναγκαιότητα της αναλυσιμότητάς του σε στοιχειώδεις προτάσεις που συντίθενται από απλά ονόματα απλών αντικειμένων.⁸⁵ Ωστόσο, το *αν* και *ποιο* αντικείμενο σημαίνεται από μια γλωσσική έκφραση καθορίζεται από το *αν* και *ποια* δυνατή όψη της πραγματικότητας καθιστά την πρόταση στην οποία αυτή εμφανίζεται έναν αληθή ισχυρισμό για το πώς έχουν τα πράγματα.

Έτσι, για παράδειγμα, η πρόταση «ο Πάπας είναι δράκος», θα έπρεπε μάλλον να κριθεί, με τα καρναπιανά κριτήρια, ως συντακτικά παραβατική, αφού αποδίδει στον (κοινό θνητό, παρά τα φαινόμενα) Πάπα ένα κατηγορημα που αρμόζει σε μυθικές οντότητες· ωστόσο το περιεχόμενό της μπορεί κάλλιστα να είναι κατανοήσιμο, και μάλιστα ως προς δυο (τουλάχιστον) διαφορετικές δομές πραγματικότητας: η εν λόγω πρόταση μπορεί να προσδιορίζει ως δυνατές καταστάσεις πραγμάτων των οποίων η ισχύς την καθιστά αληθή, είτε την ταυτότητα του Πάπα στο κινέζικο ωροσκόπιο (οπότε η λέξη «δράκος» θα αναφέρεται σε κάποιο συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, εντός του οποίου η πρόταση απεικονίζει τη γέννηση του Πάπα να βρίσκεται), είτε τον χαρακτήρα του (οπότε ο αντίστοιχος προτασιακός ισχυρισμός θα είναι εύστοχος όταν ο Πάπας διαθέτει, ας πούμε, τη δύναμη και την επιβλητικότητα των μυθικών δράκων, στις οποίες τώρα θα αναφέρεται η λέξη «δράκος»).

Το *αν* η πρόταση έχει ή όχι ένα κατανοήσιμο περιεχόμενο καθίσταται έτσι *κριτήριο* του *αν* τα δομικά στοιχεία της επιτελούν ή όχι το συντακτικό ρόλο τους· και το *αν* έχει ή όχι κατανοήσιμο περιεχόμενο αποτελεί, στο σημασιολογικό τοπίο που διαμορφώνει ο Βιτγκενστάιν, μια κατάσταση της ίδιας «τάξης» με τη δυνατότητα ή μη του να είναι τα πράγματα όπως αυτό το περιεχόμενο τα παρουσιάζει – εν τέλει, δηλαδή, τη δυνατότητα ενός δομικού «γεγονότος». Δεν προκύπτει εδώ *οντολογικό χάσμα*, για να αναφέρουμε μια επίμαχη διατύπωση του Μακντάουελ που θα συναντήσουμε παρακάτω, όπως επιτρέπει να συμβαίνει ο διαχωρισμός ανάμεσα στους νοηματικά «ισχυρότερους» συντακτικούς κανόνες της καρναπιανής οπτικής

⁸⁵ «Η απαίτηση για τη δυνατότητα των απλών σημείων είναι η απαίτηση να είναι το νόημα καθορισμένο» (*Tractatus* 3.23). Στο προτασιακό επίπεδο, όπου η απεικονιστική σχέση με τον κόσμο (ως δομή δυνατών καταστάσεων πραγμάτων) έχει ήδη εξασφαλιστεί από την παρουσία των στοιχειωδών προτάσεων, η απαίτηση της κατασκευαστικότητας διασφαλίζεται από τα εργαλεία του προτασιακού λογισμού.

και στις αντικειμενώδεις δεσμεύσεις των γλωσσικών εκφράσεων που οφείλουν να τους σεβαστούν – και αυτό συνιστά μια σημαντική μετατόπιση που σταδιακά λαμβάνει χώρα στις λογικές-σημασιολογικές προσεγγίσεις του περασμένου αιώνα και που αποτελεί κοινό υπόβαθρο τόσο για τον Σέλλαρς όσο και για τους επιγόνους του.

Λογικές δομές και δομές του Πραγματικού

Αναφέρθηκα νωρίτερα στη διανοητική αναστάτωση που επέφεραν τόσο η διατύπωση της θεωρίας της σχετικότητας, όσο και η εμφάνιση των μη ευκλείδειων γεωμετριών, οι οποίες «αποενοχοποίησαν» την ιδέα μιας *συγκρότησης* των αντικειμένων, στα οποία μπορούν να αναφέρονται οι γλωσσικές εκφράσεις, που να διαμεσολαβείται από το λογικοσυντακτικό μηχανισμό που διέπει τη γλώσσα στην οποία αυτές ανήκουν. Αν ο σχετικός διάλογος είχε ως προνομιακό πεδίο αναφοράς τις γεωμετρικές *οντότητες* και τον κατά τα φαινόμενα αξιωματικό χαρακτήρα της εισαγωγής και αποδοχής τους ως τέτοιων από τους χρήστες μιας γεωμετρικής γλώσσας, ωστόσο το ζήτημα είχε ευρύτερη σημασία για το «πρόβλημα» της δυνατότητας του εμπειρικού περιεχομένου των ισχυρισμών μας, που στην εργασία αυτή θα μας απασχολήσει. Τα όσα επισημάναμε στην προηγούμενη ενότητα υποδεικνύουν ότι, πέρα από τη δυνατότητα διαφορετικών γεωμετρικών γλωσσών (με διαφορετικά αξιώματα και αποδεικτικούς κανόνες, αλλά και με διαφορετικά «σύμπαντα» γεωμετρικών οντοτήτων), η εκεί διαφαινόμενη επέκταση της κανονιστικής ισχύος αφορά ίσως και την εν γένει δυνατότητα αναφοράς μας στον κόσμο.

Είδαμε παραπάνω τον Βιτγκενστάιν να αίρει τα όρια ανάμεσα στην άρθρωση του κόσμου και στη δομή της γλώσσας που αναφέρεται σε αυτόν. Η κίνηση αυτή ουσιαστικά αρνείται τη δυνατότητα περιχαράκωσης μιας ιδιαίτερης σφαίρας λογικών αληθειών, που υποτιθέμενα θα αναφέρονταν σε κάποιο διακριτό πεδίο που να συγκροτείται από τα λογικά αντικείμενα και τις μεταξύ τους σχέσεις. Η προοπτική του *Tractatus* αποδέχεται μόνο προτάσεις που έχουν να πούνε κάτι για το πώς έχουν τα πράγματα, χάρη στο ότι υπάγονται σε μια δομή δυνατών γλωσσικών γεγονότων, των οποίων η δυνατότητα *είναι* η δυνατότητα κάποιων μη γλωσσικών γεγονότων (καταστάσεων πραγμάτων σε ισχύ). Είναι σημαντικό να επισημανθεί η *ταύτιση* των δύο επιπέδων δυνατότητας: όπως θα φανεί στις παρακάτω ενότητες, ίσως ο

καλύτερος σύμμαχος της επιστροφής του τόσο «μεταφυσικού» Χέγκελ στην επίκαιρη επιστημολογία – κυρίως, όπως θα δούμε, μέσω της κατά Μακντάουελ επέκτασης της γλωσσικής-εννοιακής σφαίρας μέχρι τις ίδιες τις εν τω κόσμω καταστάσεις πραγμάτων – να είναι εν τέλει ο τόσο «αντιμεταφυσικός» Βιτγκενστάιν.

Η αναλυτική-ταυτολογική αλήθεια των προτάσεων της Λογικής δεν εδραιώνει ένα δικό της πεδίο *αληθειών*, παρά αποτελεί μάλλον έκφραση των ήδη υφιστάμενων *σχέσεων* ανάμεσα σε εκείνες τις προτάσεις που «κατορθώνουν» να πούνε κάτι για το πώς έχουν τα πράγματα· και το κατορθώνουν αυτό καθώς είναι αναγώγιμες σε *στοιχειώδεις* προτάσεις, οι οποίες απεικονίζουν δυνατές καταστάσεις πραγμάτων – καταστάσεις πραγμάτων που όταν ισχύουν συνιστούν αυτό που ο Βιτγκενστάιν ονομάζει *ατομικό* γεγονός. Η αναλυσιμότητα αυτή, και το γεγονός ότι οι στοιχειώδεις προτάσεις τίθενται ως λογικά ανεξάρτητες μεταξύ τους⁸⁶ επιτρέπει στον Βιτγκενστάιν να χειριστεί τις σχέσεις ανάμεσα στα προτασιακά περιεχόμενα με τα εργαλεία του προτασιακού λογισμού και να αναδείξει τους λογικούς συνδέσμους μιας γλώσσας ως ουσιαστικά «συμβολοποίηση» των *σχέσεων ανάμεσα στις σχέσεις* εκείνες που διατυπώνουν τη συγκρότηση καθεμιάς από τις λογικά συνδεόμενες προτάσεις στη βάση στοιχειωδών προτάσεων που αντιστοιχούν σε δυνατά ατομικά γεγονότα. Έτσι, για παράδειγμα, ο ταυτολογικός χαρακτήρας της «όταν βρέχει οι δρόμοι γλιστράν και βρέχει άρα οι δρόμοι γλιστράν» (που φορμαλιστικά μπορούμε να διατυπώσουμε έτσι: $((p \rightarrow q) \& p) \rightarrow q$) δεν λέει άλλο από το ότι οι καταστάσεις πραγμάτων που καθιστούν αληθές το αριστερό σκέλος της συνεπαγωγής καθιστούν αληθές και το δεξί σκέλος· δεν υφίσταται κατανομή αληθοτιμών τέτοια ώστε να μην αληθεύει η q αλλά να αληθεύει η $((p \rightarrow q) \& p)$ – αλλιώς, αν η κατάσταση στον κόσμο είναι τέτοια ώστε να αληθεύει η σύζευξη του αριστερού σκέλους τότε είναι τέτοια ώστε να αληθεύει και το ότι οι δρόμοι γλιστράν. Ο ρόλος δηλαδή των λογικών-αναλυτικών προτάσεων δεν είναι να πούνε κάποιες λογικές αλήθειες, αλλά να «επιδείξουν» τη διασύνδεση ανάμεσα στις προτάσεις μιας γλώσσας, την οποία τους προσδίδει η δομική πρόσδεσή τους στις δυνατές αρθρώσεις της πραγματικότητας.⁸⁷

⁸⁶ Δεν υφίστανται λογικές σχέσεις ανάμεσά τους, τέτοιες ώστε η αληθοτιμή της μιας να καθορίζει την αληθοτιμή της άλλης. Δες και Anscombe, ό.π. σελ. 32, για μια κριτική εξέταση αυτής της λογικού χαρακτήρα απαίτησης.

⁸⁷ Και άρα, με βάση το απεικονιστικό μοντέλο του Tractatus, νομιμοποιούμε να πούμε ότι αυτό που κάνει η Λογική εν τέλει είναι να φανερώνει τις δομικές δυνατότητες του Πραγματικού.

Η αποενοχοποιημένη εκκοσμίκευση της αναλυτικότητας

Η διαφαινόμενη αυτή πρόσδεση της αναλυτικότητας στο δομικό «άρμα» του Πραγματικού διαπλέκεται με την αναζωογόνηση του διαλόγου για τη *συγκρότηση* των αντικειμένων στα οποία αναφέρονται οι ισχυρισμοί μας – ενός διαλόγου που, θέλει δεν θέλει, παραπέμπει στις μετακαντιανές ιδεαλιστικές επεξεργασίες της υπερβατολογικής υποκειμενικότητας και που μπορεί να αξιοποιηθεί με διαφορετικούς τρόπους, ανάλογα με τις φιλοσοφικές προδιαθέσεις μας. Έτσι, ο Κάρναπ (δες και παραπάνω ενότητα) αποφάσισε να «σώσει» την κατάσταση από το «θόλωμα» αυτό των ορίων ανάμεσα στη λογική και στην εμπειρική διάσταση των περιεχομένων των ισχυρισμών μας, μεταφέροντας ουσιαστικά την πρώτη σε ένα επίπεδο μεταγλώσσας, όπου (εκεί και μόνο) μπορεί κάποιος να αναφερθεί στα κανονιστικά χαρακτηριστικά της γλώσσας, που ορίζουν τα νόμιμα αντικείμενά της και τις νόμιμες σχέσεις στις οποίες αυτά μπορούν να εμπλέκονται, χωρίς να φοβάται μήπως τον διατάξει να σιγήσει ο Βιτγκενστάιν και χρησιμοποιώντας «ψευδοέννοιες» – όπως για παράδειγμα, σύμφωνα με την προσέγγιση αυτή, είναι εκείνη του *αντικειμένου* – προορισμένες όχι για να περιγράψουν κάποια κατάσταση πραγμάτων, όπως οι έννοιες του πρώτου επιπέδου, αλλά μάλλον για να ορίσουν τι συνιστά κατάσταση πραγμάτων για τις τελευταίες.

Αν η κίνηση του Κάρναπ προσπάθησε να περιχαρακώσει μία ιδιάζουσα σφαίρα κανονιστικών «αληθειών», με τίμημα έστω την πραγματιστική αυθαιρεσία που έμοιαζε να συνοδεύει την ευθύνη για τον προσδιορισμό τους, ο Κουάιν θα ριζοσπαστικοποίησε την βιτγκενσταϊνική «τήξη» ανάμεσα στις δομές της αναλυτικότητας και σε εκείνες του Πραγματικού⁸⁸ προς μία «αποενοχοποιημένη» πραγματιστική κατεύθυνση, επιτιθέμενος ενάντια στο τελευταίο οχυρό διαχωρισμού ανάμεσα στο αληθειακό και στο κανονιστικό επίπεδο, που προσπάθησε, χωρίς ευσταθή επιχειρήματα ωστόσο, να υπερασπιστεί ο Κάρναπ. Έτσι ο τελευταίος, παρά την παραπομπή των κανονιστικών δεσμεύσεων στο μεταγλωσσικό επίπεδο, επιμένει ωστόσο ότι στο αληθειακό επίπεδο κάποιες θεωρητικές αποφάνσεις προικίζονται με τη δεσμευτικότητα του μεταγλωσσικού επιπέδου. Έτσι, αν το τελευταίο ορίζει ένα σύμπαν χωροχρονικών οντοτήτων, η απόφαση ότι υπάρχουν χωροχρονικά σημεία

⁸⁸ Ας επιτραπεί εδώ με τον όρο *Πραγματικό* να αναφερόμαστε κάπως «χαλαρά» στο εκάστοτε κατανοούμενο ως πεδίο καταστάσεων πραγμάτων, απέναντι στο οποίο τα περιεχόμενα των προτασιακών ενεργημάτων μας είναι αληθειακά υπόλογα.

έχει κατά τον Κάρναπ στάτους αναλυτικής αλήθειας, εφόσον τουλάχιστον κατανοείται ως ένας κατά Κάρναπ εσωτερικός ισχυρισμός – δηλαδή, ως ένας ισχυρισμός που προϋποθέτει την *απόφαση* που διατυπώνεται στο μεταγλωσσικό επίπεδο. Εύλογα ο Κουάιν θα επισημάνει ότι μια τέτοια μεταβίβαση αναλυτικής ισχύος δεν είναι νόμιμη, πρώτα πρώτα επειδή δεν τη διαθέτουν ούτε οι κανονιστικές επιταγές του καρναπιανού μοντέλου. Στα *Δύο Δόγματα του Εμπειρισμού*,⁸⁹ ο Κουάιν θα αμφισβητήσει την ίδια την νοηματική ευστάθεια της διάκρισης ανάμεσα σε προτάσεις που αντλούν το κύρος τους ανεξάρτητα από την εμπειρία και σε άλλες που όχι. Για τη δική του προοπτική, το πραγματιστικό πρόταγμα διαχέεται σε όλην την έκταση των αποφάνσεων μιας γλώσσας – καμία δεν είναι εξ ορισμού ασφαλής από την πιθανότητα αναίρεσης του κύρους της, κάτω από το φώς της εμπειρικής φανέρωσης του Πραγματικού, η οποία για τον Quine διαμεσολαβείται από τα αισθητηριακά δεδομένα και αντιπαραβάλλεται με το σύνολο των ισχυρισμών μας.. Ποιοι από αυτούς είναι λιγότερο και ποιοι περισσότερο «προφυλαγμένοι» έχει να κάνει με πραγματιστικά κριτήρια επιστημονικής ευελιξίας.⁹⁰

Η έτσι αναδεικνυόμενη *ελευθερία* να «παίζουμε» με τις κανονιστικές *δεσμεύσεις* της γλώσσας μας, πειράζοντας για παράδειγμα την αξιωματοποίησή της και, μαζί με αυτήν, την αντιστοίχηση ανάμεσα στις μη αναλυτικές προτάσεις της και τις καταστάσεις πραγμάτων που τις νοηματοδοτούν, έχει τόσο σημασιολογικές όσο και επιστημολογικές διαστάσεις. Αν για τον Φρέγκε, αλλά και για τον πρώιμο Βιτγκενστάιν, η πρόταση ήταν το νοηματικό «κύτταρο» της γλώσσας, η επέκταση αυτού του κυττάρου στο *σύνολο* των δυνατών προτάσεων της τελευταίας καθιστούσε την «κατανομή» του νοήματος στις γλωσσικές εκφράσεις – άρα και στις προτάσεις που κατασκευάζονταν στη βάση τους – ζήτημα πραγματιστικά υποκινούμενης επιλογής· στο φιλοσοφικό δε κλίμα της περιόδου στην οποία αναφερόμαστε, ένας τέτοιος πραγματισμός, που έψαχνε ένα κριτήριο *αποτελεσματικότητας* για να σταθεροποιήσει το περιεχόμενο των γλωσσικών αποφάνσεων, δεν ήθελε πολύ για να αποκτήσει επιστημονιστικά χαρακτηριστικά.

Αν και μπορούμε σήμερα να πούμε ότι ο Quine κατανόησε με αφέλεια την εμπειρική επαφή με το Πραγματικό ως συνιστάμενη σε φυσικαλιστικά περιγράψιμα

⁸⁹ W.V.O. Quine, *From a Logical Point of View*, Harvard 1980, σελ. 20-46.

⁹⁰ Ο Quine δεν αρνείται ότι κάποιες αποφάνσεις είναι τοποθετημένες *πλησιέστερα* προς την ετυμολογία της εμπειρίας από άλλες, πρόκειται όμως για διαφορά *βαθμού* και όχι *είδους* ισχύος.

αισθητηριακά ερεθίσματα, καλλιεργώντας ένα δυσλειτουργικό σχίσμα ανάμεσα στην κοσμοεικόνα μας και στο εμπειρικό θεμέλιό της⁹¹, ωστόσο η παραπάνω ολιστική ματιά του σηματοδότησε μια ευρύτερη σημασιολογική και επιστημολογική μετατόπιση που ετοίμασε, θα λέγαμε, το έδαφος για τις φιλοσοφικές εξελίξεις που μας ενδιαφέρουν περισσότερο στην παρούσα εργασία. Στο πλαίσιο της νέας «ιστορικιστικής» φιλοσοφίας των επιστημών, η (επαν)ανακάλυψη της συγκροτητικής ισχύος του κανονιστικού πλαισίου ως προς τα αντικείμενα που «νομιμοποιούνται» εντός του αποτέλεσε εργαλείο ανάλυσης της εξέλιξης των επιστημονικών θεωριών, οδηγώντας σε προσεγγίσεις όπως εκείνη του Ίμρε Λάκατος ή του Τόμας Κουν, όπου οι έννοιες του *προγράμματος επιστημονικής έρευνας* και του *παραδείγματος* αντίστοιχα έρχονται ακριβώς να ονοματίσουν τη στενή συνύφανση ανάμεσα σε θεωρητικές προτάσεις «ανώτερου» επιπέδου, εργαστηριακές-πειραματικές μεθόδους αλλά και παρατηρησιακές αναφορές, που είναι τέτοια ώστε οι συνήθειες ανωμαλίες της επιστημονικής δραστηριότητας να αντιμετωπίζονται με επιλεκτικές επεμβάσεις στο ένα ή στο άλλο επίπεδο αυτού του σώματος παραδοχών και με βάση προτάγματα επιστημονικού, θα λέγαμε, πραγματισμού. Μέσα στα πλαίσια αυτής της «ιστορικιστικής» προοπτικής, η «εξαφάνιση» της αμιγώς εμπειρικής διάστασης των επιστημονικών ισχυρισμών, που συντελείται μέσω της (κουαϊνικού, θα λεγαμε, τύπου) συνύφανσης «εξωτερικής» πληροφορίας και «εσωτερικής» δομής, διαρρηγνύεται στις (όχι τόσο συχνές) περιπτώσεις, όπου η συσσώρευση μιας κρίσιμης ποσότητας ανωμαλιών καταλήγει σε μια ευρύτερη επερώτηση για τα δομικά χαρακτηριστικά του εννοιολογικού πλαισίου, όπου εντάσσεται η «κανονική» επιστημονική δραστηριότητα, και τελικά στη ριζική αναδιάρθρωση του τελευταίου – με τους όρους του Κουν, σε μια επιστημονική επανάσταση που καταλήγει σε ένα νέο επικρατέστερο παράδειγμα, μετά την εγκαθίδρυση του οποίου η επιστημονική δραστηριότητα λαμβάνει πλέον χώρα ουσιαστικά σε έναν νέο «κόσμο».

Το ιστορικιστικό ρεύμα της φιλοσοφίας της επιστήμης κατηγορήθηκε για τον ανορθολογισμό που μοιάζει να διακρίνει την διαδικασία αλλαγής παραδείγματος. Πράγματι, οι υπέρμαχοι δύο αντιμαχόμενων παραδειγμάτων, δεν φαίνεται να έχουν κάποιο κοινό έδαφος αντιπαραβολής των προοπτικών που προτείνουν, αφού η ίδια η ματιά τους στο Πραγματικό επικαθορίζεται από τις διαφορετικές δομές παραδοχών

⁹¹Πρόκειται όπως θα δούμε παρακάτω για την «ακραία νατουραλιστική» εκδοχή του επιστημολογικού αδιεξόδου, που θα δεχτεί τα βέλη της κριτικής των στοχαστών που θα μας απασχολήσουν στις επόμενες ενότητες.

που τις περιβάλλουν. Ο ίδιος ο Κουν μιλά με όρους *μεταστροφής* των επιστημόνων, που ενισχύεται μεν από την διαφαινόμενη ικανότητα ενός παραδείγματος στην επίλυση προβλημάτων, αλλά δεν εξαντλείται σ' αυτήν. Κριτήρια κομψότητας, απλότητας, η υπόσχεση μιας μελλοντικής επιστημονικής γονιμότητας που μπορεί να δίνει ένα παράδειγμα, φωτίζοντας κάποια καινούργια φαινόμενα, όλα αυτά, και όχι μόνο, συνθέτουν ένα είδος επιστημονικού πραγματισμού που δεν έχει ανάγκη κάποιο *θεμέλιο* – ας πούμε ένα κοινά αποδεκτό σώμα ετυμηγορίας της εμπειρίας, ή κάποιες «αυτονόητες» παραδοχές για την υφή του επιστημικού αντικειμένου – για να επιλύει τις επιστημονικές διαφορές.

Η ερμηνευτική διάσωση της αναφοράς

Ο Σέλλαρς, στο εκτενές δοκίμιο του *Empiricism and the Philosophy of Mind*,⁹² θα συμπεράνει μέσα από τους δικούς του δρόμους, που θα συναντήσουμε σε λίγο και οι οποίοι εκκινούν από την κριτική μιας προβληματικής αντίληψης περί του θεμελίου των εμπειρικών ισχυρισμών μας, ότι «η εμπειρική γνώση, όπως και η επιστήμη που είναι η εκλεπτυσμένη προέκτασή της, είναι ορθολογική, όχι επειδή διαθέτει κάποιο *θεμέλιο*, αλλά επειδή συνιστά ένα αυτοδιορθωνόμενο εγχείρημα, το οποίο μπορεί να αμφισβητήσει *οποιοδήποτε* ισχυρισμό εντός του, αλλά όχι *όλους* μαζί» (EPM170). Λίγο πολύ παράλληλα, ο Ντέιβιντσον, ένας από τους βασικούς συνομιλητές που χρησιμοποιεί κριτικά ο Μακντάουελ κατά την ανάπτυξη των δικών του θέσεων, θα υιοθετήσει το κουαϊνικό δίδαγμα, που θέλει τα περιεχόμενα των ισχυρισμών μας να αντιμετωπίζονται ως ένα σώμα τις εμπειρικές συναλλαγές μας με το Πραγματικό, προσπαθώντας ωστόσο να διασώσει, όσο διασώζεται, την αναφορική πρόσδεση των επιμέρους αποφάνσεών μας στο Πραγματικό, παρά την ευελιξία που μοιάζει να «πλήττει» την κατανομή του νοήματος μέσα στα πλαίσια αυτού του ενιαίου σώματος. Όπως και ο Σέλλαρς, ο Ντέιβιντσον θα περιγράψει καί αυτός, με τον δικό του τρόπο, μια έννοια ορθολογικότητας όχι μονωμένης απέναντι στις εμπειρικές συναλλαγές μας με το περιβάλλον, η οποία δεν κρατά στο απυρόβλητο καμία από τις παραδοχές του σώματος των πεποιθήσεών μας, χωρίς να μπορεί ωστόσο να το αμφισβητήσει συνολικά. Τα κύρια φιλοσοφικά εργαλεία του σε αυτό το εγχείρημα ήταν ο

⁹² W. Sellars, *Science, Perception and Reality*, Ridgeview 1991, σελ. 127-196.

σημασιολογικός ορισμός της αλήθειας από τον Άλφρεντ Τάρσκι και η ιδέα της ριζικής ερμηνείας.

Ο Τάρσκι διατύπωσε το αίτημα ότι ένας επαρκής ορισμός της αλήθειας για μια γλώσσα L θα πρέπει να είναι τέτοιος ώστε να παράγει ως θεωρήμά του, για κάθε πρόταση s της γλώσσας, το:

‘s’ είναι αληθής στην L αν και μόνο αν p (T)

όπου ‘s’ το όνομα μιας πρότασης s της L , ή αλλιώς μια συντακτική περιγραφή της (που προσδιορίζει ποιά γράμματα και με ποιά διάταξη τη συνθέτουν) και p μια πρόταση της μεταγλώσσας, στην οποία διατυπώνεται η θεωρία, που έχει το νόημα της ‘s’ – ή αλλιώς που αποτελεί μετάφραση της ‘s’ ή, με ακόμα άλλα λόγια, που μοιράζεται τις ίδιες συνθήκες αλήθειας με την ‘s’. Αν η μεταγλώσσα στην οποία διατυπώνεται η ταρσκιανή θεωρία περιλαμβάνει τη γλώσσα L ως υποσύνολο, τότε η (T) παίρνει τη μορφή:

‘s’ είναι αληθής στην L αν s

και το περίφημο παράδειγμα τέτοιου θεωρήματος είναι εδώ το:

‘Το χιόνι είναι άσπρο’ είναι αληθής στην L αν το χιόνι είναι άσπρο

Το ταρσκιανό αίτημα διατυπώνεται σε αναφορά με αυστηρά τυποποιημένες γλώσσες, αλλά φιλοδοξεί, σύμφωνα με τον Τάρσκι, να «προσεγγίσει» έναν σημασιακό ορισμό της αλήθειας που να είναι επαρκής καί για τις φυσικές γλώσσες, εφόσον τουλάχιστον ένα κρίσιμο τμήμα τους υποκατασταθεί κατάλληλα με μια τυποποιημένη εκδοχή του που θα αποκλίνει από αυτό «κατά το δυνατόν λιγότερο»⁹³. Ο ταρσκιανός ορισμός της αλήθειας, για να ανταποκριθεί στην ιδιότητα μιας γλώσσας να παράγει μια απειρία προτάσεων από ένα περατό «οπλοστάσιο» υποπροτασιακών στοιχείων, χρησιμοποιεί τους αναδρομικούς μηχανισμούς σχηματισμού σύνθετων από απλές προτασιακές συναρτήσεις, μέσω των λογικών συνδέσμων της γλώσσας. Για παράδειγμα, από τις απλές προτασιακές συναρτήσεις (εδώ μιας ελεύθερης μεταβλητής) x είναι άσπρο και x είναι κρύο, κατασκευάζεται η

⁹³ A. Tarski, *The Semantic Conception of Truth*, Philosophy and Phenomenological Research, Vol. 4, No. 3, 341-376,.

σύνθετη προτασιακή συνάρτηση x είναι άσπρο και x είναι κρύο. Μία πρόταση ορίζεται ως μία προτασιακή συνάρτηση χωρίς ελεύθερες μεταβλητές.

Ιδιαίτερα σημαντική, για όσα θα πούμε και παρακάτω, είναι η έννοια της ικανοποίησης, στην οποία στηρίζει ο Τάρσκι την κατασκευή του ορισμού του. Ο ορισμός της ικανοποίησης είναι καί αυτός αναδρομικός: ορίζεται πρώτα, για τις απλές προτασιακές συναρτήσεις, ποιά αντικείμενα τις ικανοποιούν και οι συνθήκες ικανοποίησης των σύνθετων ορίζονται στη βάση της ικανοποίησης των απλών προτασιακών συναρτήσεων από τις οποίες αυτές κατασκευάζονται. Για παράδειγμα, ένα αντικείμενο ικανοποιεί την x είναι άσπρο και x είναι κρύο αν ικανοποιεί τόσο την x είναι άσπρο όσο και την x είναι κρύο. Προκύπτει από την τεχνική άρθρωση του ταρσκιανού ορισμού ότι μία αληθής πρόταση ικανοποιείται από όλα τα αντικείμενα μιας αποτίμησης⁹⁴ των μεταβλητών της γλώσσας, ενώ μία ψευδής όχι.⁹⁵

Το ιδιοφυές εύρημα του Ντέιβιντσον είναι ότι εφόσον, μετά την κριτική του Κουάιν, δεν μπορούμε να «αγκυρώσουμε» το νόημα των γλωσσικών εκφράσεων μέσω μιας προϋποτιθέμενης διάκρισης ανάμεσα στην τυπική δομή της γλώσσας και στο εμπειρικό περιεχόμενο που αυτή οργανώνει, ο δρόμος που μας απομένει είναι μια εμπειρική διαδικασία *ερμηνείας*, μέσα και μόνο από την οποία θα νομιμοποιηθεί η αναγνώριση μιας γλωσσικής δομής, εντός της οποίας διαφορετικά είδη προτάσεων και υποπροτασιακών εκφράσεων εξυπηρετούν διαφορετικούς *ρόλους*. Αναγνωρίζοντας την ισχύ της φρεγκιανής απόδοσης σημασιολογικής προτεραιότητας στην πρόταση έναντι των δομικών στοιχείων της,⁹⁶ ο Ντέιβιντσον θα ανακαλύψει στον ταρσκιανό μηχανισμό ένα πρόσφορο εργαλείο για μια τέτοια διείσδυση στο νόημα των εκφορών μας, που να σέβεται τον ολιστικό χαρακτήρα της γλώσσας και την υπαγωγή της έννοιας του νοήματος στον τρόπο με τον οποίο αυτή διαχειρίζεται ως *όλον* τις καταστάσεις του περιβάλλοντος, και που να μην προϋποθέτει προκείμενες *εντασιακού* χαρακτήρα – πράγμα που θα σήμαινε μια ατελέσφορη κυκλικότητα, αφού

⁹⁴ Δεδομένης μιας ερμηνείας της γλώσσας που αντιστοιχίζει τα σταθερά της σύμβολα σε μέλη ενός μη κενού συνόλου αντικειμένων A , ως *αποτίμηση* ορίζεται κάθε συνάρτηση $f: M \rightarrow A$, όπου M το σύνολο των μεταβλητών της γλώσσας.

⁹⁵ Αν θέλουμε να είμαστε κάπως πιο ακριβείς τεχνικά, θα πρέπει να πούμε ότι η *ικανοποίηση* ορίζεται ως μια δυαδική σχέση ανάμεσα σε προτασιακές συναρτήσεις και ακολουθίες αντικειμένων. Μια πρόταση είναι αληθής όταν ικανοποιείται από *κάθε* τέτοια ακολουθία.

⁹⁶ Δες σχετικά και το δοκίμιο «Truth and Meaning» στο D. Davidson, *Inquiries into Truth and Interpretation*, Oxford 1984, σελ. 22: «Ο Φρέγκε υποστήριξε ότι μόνο μέσα στο πλαίσιο μιας πρότασης έχει νόημα μια λέξη· με την ίδια λογική, θα μπορούσε να υποστηρίξει ότι μόνο μέσα στο πλαίσιο της γλώσσας έχει νόημα μια πρόταση (άρα και μια λέξη)».

μια τέτοια προσέγγιση θα στηριζόταν, αναποδογυρίζοντας τις προτεραιότητες, σε νοηματικές οντότητες, των οποίων ο προσδιορισμός είναι ακριβώς το ζητούμενο.

Ο ερμηνευτής έχει ως βάση δεδομένων τη *στάση* που υιοθετεί ο ερμηνευόμενος απέναντι στις προτάσεις της γλώσσας του.⁹⁷ Χωρίς να επεκταθούμε ιδιαίτερα εδώ, πρέπει να σημειωθεί ότι, σύμφωνα με την προοπτική του Ντέιβιντσον, η θεωρία νοήματος για μια γλώσσα θα πρέπει να ανταποκριθεί σε δύο διακριτά αλλά αλληλοσυνδεόμενα «μέτωπα». Τα δεδομένα που διατίθενται στον ερμηνευτή έχουν κυρίως τη μορφή υποτιθέμενα (μέχρι αποδείξεως του εναντίου) ειλικρινών εκφορών από τον ερμηνευόμενο προτάσεων της γλώσσας του, κάτω από δημόσια παρατηρήσιμες συνθήκες.⁹⁸ Η καταχώρηση ενός τέτοιου δεδομένου στην εμπειρική βάση της ερμηνευτικής θεωρίας προϋποθέτει ότι, αν ο ερμηνευόμενος εκφέρει την πρόταση «s» της γλώσσας του, πέρα από την απαίτηση να είναι η «s» μεταφράσιμη στη μεταγλώσσα της ερμηνευτικής θεωρίας, όπου έστω «s» σημαίνει ότι p, θα πρέπει ο ερμηνευόμενος *καί να πιστεύει* ότι p, ώστε στη βάση της προϋπόθεσης της ειλικρινούς εκφοράς του να υποστηρίζεται η απαιτούμενη συσχέτιση της «s» με τις εξωτερικές καταστάσεις του περιβάλλοντος. Η ντεϊβιντσονιανή, λοιπόν, εφαρμογή του ταρσκιανού μηχανισμού στη διατύπωση μιας επαρκούς θεωρίας νοήματος για μια γλώσσα παίρνει τη μορφή μιας ευρύτερης ερμηνευτικής προσέγγισης της έλλογης συμπεριφοράς του ερμηνευόμενου. Η ερμηνεία του νοήματος των εκφορών του είναι αλληλένδετη με την αναγνώριση από τον ίδιο του συστήματος των πεποιθήσεών του και την ανάλογη συμπεριφορά του.

Η ανάγκη συσχέτισης των ερμηνευόμενων εκφορών με τις εξωτερικές συνθήκες, καθώς και η παράλληλη ανάγκη ενσωμάτωσης των δεικτικών εκφράσεων μιας γλώσσας, οδηγεί τον Ντέιβιντσον να προσαρμόσει τη γενική μορφή των ταρσκιανών θεωρημάτων-T ως εξής:

Η «p» είναι αληθής στην L όταν εκφέρεται από τον X τη χρονική στιγμή t αν και μόνο αν s στην περιοχή όπου βρίσκεται ο X κατά τη χρονική στιγμή T (T1)

⁹⁷ Για την ακρίβεια, το ότι ο ερμηνευόμενος μιλά πράγματι μια γλώσσα είναι η «υπόθεση εργασίας» του ερμηνευτή και επιβεβαιώνεται μόνο όταν γίνει κατορθωτή η διατύπωση μιας εμπειρικά επαρκούς θεωρίας αλήθειας γι' αυτήν.

⁹⁸ «Προτείνω να εκλαμβάνουμε το γεγονός ότι οι ομιλητές μιας γλώσσας θεωρούν μια πρόταση αληθή (κάτω από παρατηρήσιμες συνθήκες) ως *prima facie* ένδειξη ότι η πρόταση είναι αληθής κάτω από αυτές τις συνθήκες» (ο.π. σελ.152).

Το προσδοκώμενο βέβαια είναι η γενίκευση της (T1) επί των ομιλητών της L,⁹⁹ αφού το ζητούμενο δεν είναι μια εξατομικευμένη θεωρία νοήματος για τις εκφορές του συγκεκριμένου ομιλητή X – γενίκευση ωστόσο η οποία χρειάζεται δεδομένα της παρακάτω μορφής, τα οποία μοιραία διαπλέκονται όπως είπαμε με το σύστημα πεποιθήσεων που διέπει τη γλωσσική συμπεριφορά του X:

Ο X μιλά την L και ο X θεωρεί την «p» αληθή σε χρόνο t ανν s στην περιοχή του X κατά τη χρονική στιγμή t

Η κατασκευή μιας τέτοιας θεωρίας νοήματος για μια γλώσσα έχει το προσόν να δοκιμάζεται εμπειρικά στη βάση εκφερομένων προτάσεων που μπορούν να συσχετιστούν από τον ερμηνευτή με παρατηρήσιμες καταστάσεις του περιβάλλοντος. Η σημασιολογία των υποπροτασιακών γλωσσικών εκφράσεων επιτελείται μέσα από τους αναδρομικούς ταρσκιανούς μηχανισμούς στους οποίους έγινε αναφορά παραπάνω. Τα αξιώματα ικανοποίησης των απλών προτασιακών συναρτήσεων πρέπει να επιλέγονται έτσι ώστε να παίρνουμε ως προϊόν τα εμπειρικά επιβεβαιωνόμενα θεωρήματα της μορφής (T1). Με άλλα λόγια, η αναφορά των απλών όρων της ερμηνευόμενης γλώσσας καθίσταται, θα λέγαμε, εσωτερικό εργαλείο της ερμηνευτικής θεωρίας, παρά υποτιθέμενη αφετηρία της, αποφεύγοντας τα προβλήματα που συνοδεύουν τις λεγόμενες building-block προσεγγίσεις του νοήματος: η φιλοδοξία μιας πρότερης αντιστοίχισης μοναδιαίων όρων με εξωγλωσσικές οντότητες μας προσκολλά σε αδιέξοδα παράλληλα με εκείνα των λογικοεμπειριστικών επιστημολογιών του ιδιωτικού δεδομένου που συναντήσαμε νωρίτερα. Προϋποθέτει τη συγκροτητική ισχύ μιας δείξης της οποίας τα όρια δεν μπορούν να προσδιοριστούν παρά μόνο βγαίνοντας έξω από αυτά – προϋποθέτοντας δηλαδή μια αρθρωμένη κοσμοεικόνα που να περιλαμβάνει πράγματα που πρώτα πρώτα να μπορεί κάποιος να δείξει ως κάποιου (έστω απροσδιόριστου) είδους πράγματα.

⁹⁹ Έτσι, η γενικευμένη εκδοχή της Τα για την ερμηνευόμενη γλωσσική κοινότητα θα είναι: (X)(t)(Αν ο X ανήκει στη γλωσσική κοινότητα που μιλά την L τότε (ο X θεωρεί την «p» αληθή σε χρόνο t ανν s στην περιοχή του X κατά τη χρονική στιγμή t)). Δες και ο.π. σελ.135.

Περιορίζοντας την ολιστική αυθαιρεσία

Ένα σημαντικό ζήτημα που προκύπτει, μέσα στα πλαίσια της προοπτικής του Ντέιβιντσον, και που μοιάζει να έχει κάποιες δυσάρεστες «αντιδιαισθητικές» συνέπειες έχει να κάνει με τη δυνατότητα διατύπωσης περισσότερων από μίας εναλλακτικών και εξίσου επαρκών ως προς τα διαθέσιμα δεδομένα θεωριών νοήματος για μια γλώσσα, που μπορεί να συνοδεύονται από διαφορετικές αναφορικές σημασιοδοτήσεις των υποπροτασιακών όρων της. Ο Ντέιβιντσον ωστόσο παραθέτει μια σειρά από λόγους που αυτή η «ευελιξία» περιορίζεται, τόσο ώστε η εναπομείνσα απροσδιοριστία όχι μόνο να μην απειλεί τη λειτουργικότητα της ερμηνευτικής διαδικασίας, αλλά μάλλον να «απεικονίζει» και μια απαραίτητη πλαστικότητα που είναι σύμφυτη με τη γλωσσική επικοινωνία.

Πρώτα πρώτα, η ντεϊβιντσονιανή θεωρία νοήματος, μέσα από τον ταρσκιανό μηχανισμό στον οποίο βασίζεται, «επιβάλλει» στην ερμηνευόμενη γλωσσική συμπεριφορά τη λογική δομή μιας πρωτοβάθμιας κατηγορηματικής γλώσσας. Ύστερα, ο Ντέιβιντσον υπερασπίζεται την οιονεί υπερβατολογική αναγκαιότητα της εφαρμογής, από τον ερμηνευτή, της αρχής της χάριτος· σύμφωνα με αυτήν, είναι όρος δυνατότητας της ερμηνευτικής διαδικασίας – και, με την έννοια αυτή, προϋπόθεση κατανοησιμότητας των ερμηνευόμενων εκφορών ως καν γλωσσικών¹⁰⁰ – να αντιμετωπίζει η διατυπωνόμενη θεωρία τον ερμηνευόμενο ομιλητή ως φέροντα ένα εν γένει συνεκτικό σύστημα ως επί το πλείστον αληθών πεποιθήσεων.¹⁰¹ Αλλιώς η συγκροτητική του νοήματος ερμηνευτική σχέση δεν μπορεί καν να πάρει μπρος. Επίσης, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι η ταρσκιανής έμπνευσης θεωρία νοήματος που προτείνει ο Ντέιβιντσον λαμβάνει χώρα μέσα σε ένα περιβάλλον δημόσια παρατηρήσιμων καταστάσεων που, σύμφωνα με τις παραδοχές της, σχετίζονται αιτιωδώς με τις ερμηνευόμενες εκφορές (όπως θα συζητήσουμε και παρακάτω, σε

¹⁰⁰ «Αν δεν μπορούμε να βρούμε έναν τρόπο να ερμηνεύσουμε τις εκφορές και την εν γένει συμπεριφορά ενός πλάσματος ως σχετιζόμενη με ένα ως επί το πλείστον συνεκτικό σύστημα ως επί το πλείστον αληθών πεποιθήσεων, με βάση τα κριτήριά μας, τότε δεν έχουμε λόγο να θεωρήσουμε αυτό το πλάσμα ως έλλογο, ως φορέα πεποιθήσεων, ή ως ομιλόν κάποια γλώσσα» (ο.π. σελ.137).

¹⁰¹ Ο Ντέιβιντσον θα αξιοποιήσει την αρχή της χάριτος, πέρα από εργαλείο ερμηνείας, και ως αντισκεπτικιστικό «όπλο». Έχοντας αποδεσμεύσει την προοπτική του από μια έννοια προϋποτιθέμενου νοήματος που η ερμηνευτική διαδικασία έρχεται να *ανακαλύψει*, ο Ντέιβιντσον θα χρησιμοποιήσει το εύρημα του *παντογνώστη* ερμηνευτή, ο οποίος καί αυτός θα υπόκειται στη ρυθμιστική επιταγή της αρχής της χάριτος, καθιστώντας έτσι και τους δύο πόλους της ερμηνευτικής διαδικασίας – τον ερμηνευτή και τον ερμηνευόμενο ως ερμηνυόμενους από αυτόν – φορείς ως επί το πλείστον αληθών πεποιθήσεων. Δες σχετικά, μεταξύ άλλων, το δοκίμιό του «A Coherence Theory of Truth and Knowledge», στο LePore E. (ed.), *Truth and Interpretation*, Blackwell 1986: 307-319.

συνάρτηση με την κριτική που ασκεί ο Μακντάουελ στο σχήμα του Ντέιβιντσον), ενώ παράλληλα η διαδικασία της ερμηνείας περιλαμβάνει και τη διαχείριση καταδεικτικών προτάσεων της μορφής «Αυτό είναι άσπρο» μέσα από θεωρήματα της μορφής «Για κάθε χρήστη X της L και κάθε χρονική στιγμή t , η ‘Αυτό είναι άσπρο’ είναι αληθής όταν εκφέρεται από τον X σε χρόνο t αν το αντικείμενο που καταδεικνύεται από τον X τη χρονική στιγμή t είναι άσπρο». Κατά τον Ντέιβιντσον, η «συγκατοίκηση» υπό τη σκέπη της θεωρίας τέτοιων θεωρημάτων με εκείνα που είναι πιο χαλαρά συντονισμένα με τις εξωτερικές παρατηρήσιμες περιστάσεις περιορίζει δραστικά το εύρος των εναλλακτικών ισοδύναμων θεωριών.¹⁰² Τέλος, ο Ντέιβιντσον δεν παραλείπει να μας υπενθυμίζει ότι η ταρσκιανής έμπνευσης θεωρία που μας προτείνει αποτελεί τον κορμό, θα λέγαμε, μιας ευρύτερης θεωρίας της έλλογης συμπεριφοράς, στις μεταβλητές της οποίας θα πρέπει να περιλαμβάνονται, εκτός από τις πεποιθήσεις, και άλλες προτασιακές στάσεις του ερμηνευόμενου, όπως οι επιθυμίες του, οι ελπίδες του κλπ. Όλα τα παραπάνω περιορίζουν, κατά τον Ντέιβιντσον, το εύρος διακύμανσης μιας επαρκούς θεωρίας νοήματος τόσο όσο χρειάζεται για να κάνει τη δουλειά της.

Στην παραπάνω συνοπτική περιδιάβαση παρακολουθούμε ουσιαστικά τη σταδιακή αποκατάσταση ενός δικτύου παραδοχών, ή έστω τάσεων, που σχετίζονταν με την ιδεαλιστική φιλοσοφική «κουλτούρα», και οι οποίες είχαν πέσει σε δυσμένεια, μέσα στο πλαίσιο της αντιμεταφυσικής στροφής του 20^{ου} αιώνα. Η διαμεσολάβηση της συγκρότησης του επιστημικού αντικειμένου από έλλογες δεσμεύσεις, η ολιστική προσέγγιση της επιστημικής αλληλεπίδρασης ανάμεσα στο υποκείμενο και στο περιβάλλον του, η «μόλυνση» της αναφορικής διάστασης των ισχυρισμών μας από ερμηνευτικές και άρα έλλογες παραμέτρους, όλα αυτά θα δούμε ότι αποτελούν κατευθύνσεις με ιδεαλιστικό και εγγελιανό άρωμα, που είχαν σπρωχτεί κάτω από τη συλλογική μομφή της «μεταφυσικής ανοησίας».

¹⁰² Από καθαρά εκτασιακή άποψη, η πρόταση-Τ «η ‘το χιόνι είναι άσπρο’ είναι αληθής στην L αν το γρασίδι είναι πράσινο» μοιάζει αδιαμφισβήτητης ισχύος. Είναι μέσω της ανάγκης ερμηνείας των καταδεικτικών εκφορών που «αποφεύγουμε» ένα αξίωμα ικανοποίησης που θα ήθελε την προτασιακή συνάρτηση x είναι πράσινο να ικανοποιείται από μια ακολουθία αντικειμένων που θα περιλάμβανε το αντικείμενο «χιόνι» εντός της.

Το «ψαλίδισμα» των φιλοδοξιών του λογικού εμπειρισμού ήταν μοιραία και ένα πλήγμα ενάντια στην επιθετική καταδίκη των φιλόδοξων μεταφυσικών προγραμμάτων που προηγήθηκαν αυτού. Μέσα σε αυτό το κλίμα διάρρηξης της εμπιστοσύνης στην αντιμεταφυσική και αντιϊδεαλιστική στροφή του φιλοσοφείν τοποθετείται καί το έργο του Γουίλφρεντ Σέλλαρς, του οποίου η ρητορική στο *Empiricism and the Philosophy of Mind* θα δούμε ότι αναπτύσσεται επάνω σε ένα διαρκώς παρόν, αν και διακριτικά, υπόστρωμα ενός διαλόγου με τον Χέγκελ – παράλληλα με την ευρύτερα καντιανή ερωτηματοθεσία που διατρέχει τη σκέψη του. Όπως και οι μεταγενέστεροί του Μακντάουελ και Μπράντομ, που θα μας απασχολήσουν στα παρακάτω, ο Σέλλαρς θα υιοθετήσει επιλεκτικά κάποια από τα διδάγματα αυτού του ψαλιδίσματος, χωρίς να περιφρονήσει τον θεμιτά εμπειριστικό προσανατολισμό της λογικοεμπειριστικής παράδοσης, και παράλληλα θα τολμήσει να στρέψει ρητά (και πάντα διακριτικά) το βλέμμα του προς την παράδοση του γερμανικού ιδεαλισμού, ανοίγοντας έναν δρόμο που, αν και πληρούσαν τις θεωρητικές προϋποθέσεις, δεν υπέδειξαν ρητά ούτε ο Ντέιβιντσον ούτε ο Βιτγκενστάιν. Μέσα από αυτόν, μπορούσε πια κανείς να αναγνωρίσει επιστημολογικά εργαλεία που δεν ήταν διαθέσιμα σε όσους αφενός διέγραφαν το εγγεγραμμένο έργο από τη φιλοσοφική ατζέντα και αφετέρου διάβαζαν τον Καντ υποβαθμίζοντας την υπερβατολογικά ιδεαλιστική διάσταση της σκέψης του, ως «γέννημα» της οποίας μπορούσε και το εγγεγραμμένο έργο να αναγνωστεί με επιστημολογικά γόνιμο τρόπο.

4. Ο Σέλλαρς και το εγγελιανό ερπετό

Ο Σέλλαρς και οι μαθητές του – μια σχέση πάθους

Όπως θα δούμε σε λίγο, το εγχείρημα του Μακντάουελ ενσωματώνει κατά κρίσιμο τρόπο μια επανακατανόηση της έννοιας της *φύσης*, χωρίς την οποία καθίσταται δεσμευτικό ένα δυσάρεστο φιλοσοφικό δίλημμα ανάμεσα σε δυο επιστημολογικές προοπτικές, καμία από τις οποίες δεν μπορεί να διασφαλίσει τη δυνατότητα του εμπειρικού περιεχομένου της σκέψης μας. Μπορούμε μάλιστα να πούμε ότι, μέσα στα πλαίσια της προοπτικής του Μακντάουελ, μια τέτοια επανακατανόηση αποδεικνύεται αναγκαία, μέσα από ένα σχήμα εις άτοπον απαγωγής: θεωρώντας δεδομένο ότι *μπορούμε* να μιλάμε για τον κόσμο, συμπεραίνουμε ότι η έννοιά μας της φύσης πρέπει να τροποποιηθεί όπως προτείνεται, έτσι δηλαδή ώστε να συμπεριλαμβάνει στους κόλπους της αυτό που θα δούμε τον Μακντάουελ να ονομάζει *δεύτερη φύση*.

Η εν λόγω τροποποίηση συνιστά μάλλον έναν *εμπλουτισμό* της παραδοσιακής κατανόησης, έτσι ώστε η αναθεωρημένη εικόνα μας για το τι είναι *φυσικό* να μπορεί να συμπεριλάβει διαδικασίες που σχετίζονται με την ιστορική-πολιτιστική ανάδυση και επικύρωση των κανονιστικών δομών που διέπουν τα περιεχόμενα της νοητικής-αποβλεπτικής δραστηριότητάς μας. Αυτό δεν ταυτίζεται απαραίτητα με μια ρομαντική ή μυστηριώδη επαναμάγευση του φυσικού κόσμου, αν αναλογιστούμε ότι η ένταξη του επιστημικού υποκειμένου σε μια γλωσσική-πολιτιστική παράδοση από τη μια μπορεί να ιδωθεί ως παράμερος της *φυσικής κατάστασης* του ανθρώπου, ενώ από την άλλη του κληροδοτεί μια κατηγοριακά αρθρωμένη εικόνα του κόσμου, απέναντι στην οποία κατανοεί ως υπόλογους τους εμπειρικούς ισχυρισμούς του, και χάρη ακριβώς στην οποία μπορούν και παρουσιάζονται στην εμπειρία του εκείνες οι όψεις του κόσμου που αντιστοιχούν στη χωροχρονική διαδρομή του. Με τη λογική αυτή, αν η φύση έχει χώρο για τον άνθρωπο, τότε έχει χώρο και γι' αυτήν την κατηγοριακή οικειοποίηση του Πραγματικού, μέσω της οποίας – και καθώς αυτή ενσωματώνει τις εν πλω διορθώσεις της βάρκας του Νόιραθ – αυτό φανερώνεται στην εξελισσόμενη κοσμοεικόνα μας. Ένα από τα κρίσιμα ζητούμενα για τον ΜακΝτάουελ, αν θέλει να δώσει φιλοσοφική «σάρκα και οστά» στην προοπτική που μας προτείνει, θα είναι λοιπόν η κατάλληλη άρθρωση μιας τέτοιας επανακατανόησης

της εμπειρίας και της φύσης, που να εξασφαλίζει ότι οι κατηγοριακές προϋποθέσεις της πρώτης, αντί να εδραιώνουν μια μοιραία απόσταση του νοητικού μηχανισμού από τη «γνήσια» υφή της πραγματικότητας όπου αυτός προσκρούει, να συνιστούν αντίθετα τη δική μας οδό επιστημικής *διάνοιξης* προς αυτό που μας περιβάλλει.

Ο Μπράντομ πάλι από τη σκοπιά του, στην προσπάθειά του να δώσει τη δική του πραγματιστική εκδοχή της δυνατότητας του εμπειρικού περιεχομένου, έχει ανάγκη να επικαλεστεί μια αντίστοιχη επανακατανόηση της έννοιας του λόγου, τέτοια που οι κανονιστικές δομές της αποβλεπτικότητας να μην αντιτίθενται ως ένα τυπικό δίκτυο δεσμεύσεων απέναντι σε ένα υποτιθέμενα κανονιστικά αδρανές υλικό (που καθίσταται διαθέσιμο από τη δεκτικότητα του επιστημικού υποκειμένου), αλλά αντίθετα να υφίστανται ως η *εκφραστική συνέχεια* δεοντικών δομών που είναι ήδη παρούσες στο επίπεδο μιας πρωτογενούς αντιληπτικής σχέσης με τον κόσμο. Όπως θα συζητήσουμε παρακάτω, είναι αυτή η συνέχεια που, κατά τον Μπράντομ, νομιμοποιεί την αναγκαία διάκριση ανάμεσα στην έλλογη και μη συμπεριφορά, καθώς μπορεί να καθιστά κατανοητή, εντός μιας *επιστημονικής* ανασυγκρότησης, την ανάδυση της πρώτης μέσα στα πλαίσια ενός νομολογικά αρθρωμένου κόσμου, τον οποίο μοιραζόμαστε με είδη που, αν και επίσης αλληλεπιδρούν με το περιβάλλον τους, ωστόσο τη στερούνται. Είναι επίσης, όπως θα δούμε σε λίγο, αυτή η συνέχεια που νομιμοποιεί την πραγματιστική προοπτική του, καθώς η κατανόηση της έλλογης κανονιστικότητας ως έκφρασης μιας πρωτογενούς δεοντικότητας επιτρέπει στον Μπράντομ να την αντιμετωπίζει ως εδραζόμενη σε μια βάση πρακτικών – των δεοντικών πρακτικών που διέπουν τις εκφορές των μελών μιας γλωσσικής κοινότητας.

Οι παραπάνω επιδιώξεις των Μακντάουελ και Μπράντομ συνιστούν και άξονες της σχέσης τους προς τον Σέλλαρς – μιας σχέσης που, στην περίπτωση του Μακντάουελ διέρχεται φάσεις τόσο (φιλοσοφικής) λατρείας όσο και απόρριψης, ενώ στην περίπτωση του Μπράντομ διακρίνεται από μια διάθεση υπαγωγής της σελλαρσιανής κληρονομιάς στις δικές του φιλοσοφικές στοχεύσεις, με τρόπο που ο Μακντάουελ συνήθως κρίνει ως καταχρηστικό.

Στο κλασικό δοκίμιό του *Empiricism and the Philosophy of Mind* (EPM), ο Σέλλαρς χρησιμοποιεί μια έννοια εμπειρίας, κατα την οποία αυτή «περιέχει

προτασιακούς ισχυρισμούς» που «προκαλούνται» από τα αντικείμενά της.¹⁰³ Αυτό είναι κάτι που ο ΜακΝτάουελ δεν μπορεί παρά να δέχεται κατ' αρχήν θετικά, αφού φαίνεται να ανοίγει το δρόμο για την αντιμετώπιση της αισθητηριακής εμπειρίας ως ενός φαινομένου που είναι την ίδια στιγμή φυσικής, όπως είναι και γλωσσικής (άρα πολιτιστικής) υφής – ως ενός φαινομένου δηλαδή που μοιάζει να αντιστοιχεί στις «προδιαγραφές» της εμπλουτισμένης φύσης στην οποία αναφερθήκαμε παραπάνω. Παράλληλα, ο Μπράντομ «διαβάσει» στην προοπτική του Σέλλαρς μια στρατηγική ανάδειξης του συναγωγικού υποβάθρου ακόμα και των φαινομενικά άμεσων επεισοδίων εμπειρικής πρόσληψης του κόσμου, η οποία συνάδει βέβαια με τη δική του συναγωγικιστική στράτευση. Έτσι, τόσο ο ΜακΝτάουελ όσο και ο Μπράντομ θέλουν να βλέπουν στο έργο του Σέλλαρς την «προγραμματική διακήρυξη» που θέτει το πλαίσιο των δικών τους επεξεργασιών των προϋποθέσεων συγκρότησης του εμπειρικού περιεχομένου.

Ο Σέλλαρς ωστόσο μοιάζει να συνοδεύει την προοπτική των προτασιακά αρθρωμένων αντιληπτικών επεισοδίων με την υποστήριξη της αναγκαιότητας ενός ακόμα επιπέδου επιστημικού σχετισμού προς το Πραγματικό – και αυτό το εντοπίζει (θα δούμε πώς) στις αισθητηριακές εντυπώσεις. Ο ΜακΝτάουελ απορρίπτει αυτήν την περαιτέρω φιλοσοφική κίνηση, την οποία θα δούμε ότι αποδίδει σε μια προβληματική ανάγνωση από τον Σέλλαρς της καντιανής υπερβατολογικής οπτικής, ιδιαίτερα όπως αυτή αναπτύσσεται στο *Science and Metaphysics*.¹⁰⁴ Την απορρίπτει καθώς μια τέτοια κίνηση θέτει ένα επιστημικό επίπεδο που αντιστέκεται στη δικαιοδοσία των έλλογων σχέσεων, τις οποίες εκείνος θέλει να φτάνουν μέχρι τον *ίδιο* τον κόσμο, ώστε να καθιστούν κατανοητή τη δυνατότητα της έλλογης θεμελίωσης *σε αυτόν* των πεποιθήσεών μας. Καί για τον Μπράντομ όμως η επίκληση των εντυπώσεων δεν μπορεί παρά να συνιστά ένα σημείο έντασης στη σχέση του με το δάσκαλό του, αφού αυτές φαίνεται να αποτελούν επιστημικά στοιχεία που, αν και επιστημικά, δεν διαμεσολαβούνται από το δίκτυο των συναγωγικών δεσμεύσεων που για εκείνον καθιστούν δυνατό *κάθε* επιστημικό φαινόμενο.

Η διαχείριση των εντυπώσεων είναι ένα από τα «λεπτά» ζητήματα του Σέλλαρσιανού έργου, καθώς η αποδοχή της επιστημικής νομιμότητάς τους συνυπάρχει, τουλάχιστον στο EPM, με τον παράλληλο σεβασμό της καταστατικής

¹⁰³ W.Sellars, «Empiricism and the Philosophy of Mind», στο *Science, Perception and Reality* (SPR), Ridgeview 1991: 127-196, σελ. 144.

¹⁰⁴ W.Sellars, *Science and Metaphysics*, Ridgeview 1992.

αυτονομίας του πεδίου των έλλογων σχέσεων. Θα προσπαθήσω παρακάτω να δείξω μεταξύ άλλων ότι η επίκληση των εντυπώσεων από τον Σέλλαρς έχει να κάνει περισσότερο με την *επιστημονιστική* στράτευσή του, παρά με μια υπερβατολογική προσέγγιση της θεμελίωσης του εμπειρικού περιεχομένου. Βέβαια, καί ο επιστημονισμός του Σέλλαρς βρίσκεται σε μια ένταση με τις προοπτικές των επιγόνων του, ιδιαίτερα όμως με εκείνη του Μακντάουελ, ένταση ωστόσο που είναι μάλλον πιο εύκολα διευθετήσιμη από μια ενδεχόμενη απόκλιση ευρύτερης υπερβατολογικής στρατηγικής. Η διαχείριση από τους Μακντάουελ και Μπράντομ του ζητήματος των αισθητηριακών εντυπώσεων είναι ιδιαίτερα διαφωτιστική ως προς τις δικές τους θέσεις· θα μας επιτρέψει από τη μια να υπογραμμίσουμε την *αμεσορεαλιστική* σκοπιά του ΜακΝτάουελ, καθώς και από την άλλη να εκτιμήσουμε το εύρος της *συναγωγικοκρατικής* ματιάς του Μπράντομ. Για να δώσουμε μια πρόγευση, ο μεν πρώτος κρίνει ότι δεν υφίσταται ανάγκη για κάποια πρόσθετη επιστημική διάσταση, πέρα από εμπειρικά επεισόδια με προτασιακό δυναμικό,¹⁰⁵ ο δε δεύτερος θα διαβάσει στις σέλλαρσιανές εντυπώσεις (στρεβλά κατά τον Μακντάουελ) μια έκφραση-εξήγηση της δικής του θέσης, κατά την οποία η φαινόμενη ως αισθητηριακή φανέρωση του κόσμου είναι εν τέλει αναγώγιμη στις δεοντικές ιδιότητες που διέπουν τις διαφορικές προδιαθέσεις απόκρισης του επιστημικού υποκειμένου στις καταστάσεις του περιβάλλοντός του.

Θα σταθούμε ιδιαίτερα στα παρακάτω στις μάλλον ολιγάριθμες αλλά κρίσιμες αναφορές του Σέλλαρς στον Χέγκελ. Θα δούμε ότι τα σημεία όπου ο Σέλλαρς, σύμφωνα τουλάχιστον με τον ΜακΝτάουελ, στραβοπατά είναι και εκείνα τα σημεία όπου ο Σέλλαρς «μαζεύει» τις θέσεις του απέναντι σε αυτό που προσλαμβάνει ως την απειλή μιας «εγελιανής χίμαιρας». Ο Χέγκελ ωστόσο αποτελεί μια φιλοσοφική φιγούρα με την οποία ο Σέλλαρς αδυνατεί να μην φλερτάρει, παρά την ανησυχητική *κυκλικότητα* που καταλογίζει στις θέσεις του.¹⁰⁶ Το ζήτημα της κυκλικότητας, το οποίο συναντούμε ως κρίσιμο και στο χώρο του γερμανικού ιδεαλισμού, παραμένει κρίσιμο καί εδώ. Η προοπτική του Σέλλαρς, κατά την οποία «για να έχει κανείς μια έννοια πρέπει να έχει και πολλές ακόμα», θέτει επιτακτικά το ζήτημα της διαχείρισης ενός επιστημολογικού ολισμού, ο οποίος μοιάζει να χρειάζεται ένα σχήμα κυκλικής

¹⁰⁵ Η αναφορά σε επεισόδια με προτασιακό *δυναμικό* – παρά σε επεισόδια με προτασιακό *περιεχόμενο* – είναι εγγύτερη προς τις περισσότερο πρόσφατες επεξεργασίες της έννοιας της εμπειρίας από τον Μακντάουελ.

¹⁰⁶ Ο Ρόκμορ, στο *Hegel, Idealism and Analytic Philosophy* (ό.π. σελ. 157), αναφέρεται στον ισχυρισμό των Steckeler-Weithofer, κατά τον οποίο, «η συνειδητά αρνητική στάση των αναλυτικών απέναντι στον Χέγκελ υποβαθμάζεται από μια ασυνείτη θετική σχέση μαζί του».

αλληλονομιμοποίησης των εννοιών μας, και που ορίζει μια χρήσιμη διάσταση αντιπαραβολής των προοπτικών των επιγόνων του, στη βάση των τοποθετήσεών τους απέναντι στο θέμα αυτό. Ο μεν Μακντάουελ θα σηκώσει το γάντι, αποδεχόμενος ευθαρσώς τις ολιστικές συνέπειες της «απειρίας της έννοιας», ο δε Μπράντομ θα νιώσει την ανάγκη μιας *διαστρωματωμένης* προσέγγισης που θα ζητήσει να υποκαταστήσει μια υπερβατική «εξω-εννοιακή» νομιμοποίηση των εννοιών μας με ένα θεμελιώδες επίπεδο κοινοτικών πρακτικών που, χωρίς να προϋποθέτουν τις δομές της έλλογης κανονιστικότητας, διέπονται ωστόσο από δεοντικές δομές που βρίσκουν έκφραση στην τελευταία.

Επιστημική αδράνεια των καθέκαστα

Στην πρώτη σελίδα του EPM, ο Σέλλαρς αναφέρεται στον Χέγκελ, ως στον «μεγάλο εχθρό της αμεσότητας», που όμως – *ακόμα* κι αυτός – δεν αμφισβήτησε το ευρύτερο διανοητικό «πλαίσιο της αμεσότητας», στην εμβέλεια τουλάχιστον που δηλώνει ο Σέλλαρς ότι θα κάνει στο δοκίμιό του. Με τον όρο *αμεσότητα*, θα εννοούμε εκείνη την ιδιότητα κατά την οποία το επιστημικό υποκείμενο μπορεί να *κατέχει* κάποια επιστημικά «στοιχεία», χωρίς αυτό να προϋποθέτει την εκ μέρους του εξοικείωση με ένα ευρύτερο αρθρωμένο «δίκτυο», δια του οποίου αυτά σχετίζονται *κανονιστικά* με άλλα επιστημικά «στοιχεία». Με τον όρο «κατοχή» εννοούμε στα παραπάνω (και στα παρακάτω) ότι το επιστημικό υποκείμενο μπορεί να αναστοχαστεί την παρουσία αυτών των στοιχείων και να τα χρησιμοποιήσει αν θέλει για την έλλογη υποστήριξη άλλων επιστημικών στάσεών του – όπως για παράδειγμα εμπειρικών ισχυρισμών.¹⁰⁷ Επίσης, μιλώντας για ένα κανονιστικό δίκτυο επιστημικών «στοιχείων», αναφερόμαστε σε ένα σύστημα σχέσεων ανάμεσα σε αυτά, τέτοιο που να ορίζει κάποιους τρόπους σχετισμού προς αυτά ως επιτρεπτούς (ή κατάλληλους ή εύστοχους) ή μη – επιτρεπτούς ως προς *άλλους* δυνατούς τρόπους σχετισμού μαζί τους, και *όχι* ως προς κάποιο κριτήριο εξωτερικό προς αυτούς. Με άλλα λόγια, η αναγνώριση από το επιστημικό υποκείμενο ενός τέτοιου δικτύου σημαίνει ότι η στάση που αυτό υιοθετεί απέναντι σε κάποιο στοιχείο του υφίσταται μόνο ως θετικά

¹⁰⁷ Σύμφωνα με μια άλλη ορολογία που θα χρησιμοποιούμε, αυτά είναι «δραστικά» επιστημικά στοιχεία. Έτσι για παράδειγμα, η οπτική εμπειρία του συννεφιασμένου ουρανού αποτελεί επιστημικά δραστικό στοιχείο εφόσον κάποιος μπορεί να την επικαλεστεί για να υποστηρίξει αποφαντικά ότι ο ουρανός είναι συννεφιασμένος.

ή αρνητικά προσημασμένη, ανάλογα με τις στάσεις που αυτό είναι πρόθυμο να υιοθετήσει απέναντι σε άλλα.

Άμεσος στόχος του Σέλλαρς στο EPM είναι οι θεωρίες αισθητηριακών δεδομένων, που αποδίδουν την ιδιότητα της ως άνω προσδιοριζόμενης αμεσότητας στα τελευταία, ευρύτερος όμως στόχος του είναι *κάθε* επιστημολογική προοπτική που απομονώνει κάποιο υποτιθέμενο επιστημικό επίπεδο, τέτοιο που *καί* να είναι αυτόνομο – με την έννοια του να κατανοείται έτσι ώστε τα στοιχεία του να τίθενται ως *ατομικά* προσβάσιμα, ανεξάρτητα δηλαδή από τη συμμετοχή τους σε ένα ευρύτερο κανονιστικό δίκτυο – αλλά *καί* να είναι επιστημικά δραστικό (στη συγκεκριμένη περίπτωση των αισθητηριακών δεδομένων, για παράδειγμα, ως παρέχον μια βάση δικαιολόγησης της κοσμοεικόνας μας).

Ο Σέλλαρς θα επισημάνει ότι δεν μπορούμε να έχουμε *καί* την πίτα ολόκληρη *καί* το σκύλο χορτάτο. Για να είναι κάτι επιστημικά δραστικό – είτε συνιστώντας το ίδιο ένα επεισόδιο μη συναγωγικής γνώσης (όπως για παράδειγμα όταν γνωρίζω ότι κάτι μπροστά μου είναι κόκκινο), είτε ως αξιοποιήσιμο ως προκείμενη για τη συναγωγή μιας πεποίθησης (όπως όταν από το ότι *μου φαίνεται ότι κάτι μπροστά μου είναι κόκκινο* συνάγω, εφόσον οι συνθήκες παρατήρησης είναι κανονικές, ότι κάτι μπροστά μου είναι κόκκινο)¹⁰⁸ – πρέπει να έχει κατηγοριακή άρθρωση· και αν έχει κατηγοριακή άρθρωση, η κατοχή του δεν μπορεί παρά να προϋποθέτει την εξοικείωση με μια ευρύτερη κατηγοριακή δομή, εκείνη μέσα στην οποία η άρθρωση του μπορεί να αναγνωρίζεται ακριβώς ως τέτοια. Ο απαιτούμενος *βαθμός* αυτής της εξοικείωσης και τα γενικά χαρακτηριστικά της είναι ένα ζήτημα προς «διαπραγμάτευση». Αυτό που έχει σημασία εδώ είναι ότι η με οποιαδήποτε μορφή κατοχή ενός περιεχομένου, όπως του περιεχομένου *το Χ είναι κόκκινο*, προϋποθέτει τουλάχιστον την εξοικείωση με τη λογική δομή της υπαγωγής των καθέκαστα σε καθόλου, καθώς και τη συνυφασμένη με αυτήν ικανότητα να διακρίνει κάποιος πράγματα που μοιράζονται το ότι είναι κόκκινα από άλλα που μοιράζονται το ότι είναι, για παράδειγμα, μπλε.

Αν *πάλι* κάποιος θέλει να μιλά για κάποιου τύπου καθέκαστα που είναι, *ας* πούμε, τα πρωτογενή περιεχόμενα της αισθητηριακής «πρόσκρουσης» στο περιβάλλον μας (στο παράδειγμά μας, κάτι που θα μπορούσε ίσως να περιγραφεί

¹⁰⁸ Αυτό το είδος συναγωγής θα παίζει ιδιαίτερο ρόλο στην ανάπτυξη των θέσεων του Σέλλαρς, όπως θα δούμε παρακάτω.

εξωτερικά ως μια κόκκινη λάμψη)¹⁰⁹, τότε η δεδομενικότητα που επικαλείται είναι μια *ex hypothesi* ανερμήνευτη δεδομενικότητα που ως τέτοια δεν μπορεί να συνίσταται σε περιεχόμενα που να είναι *αναγνωρίσιμα* από το επιστημικό υποκείμενο, με τρόπο ώστε να είναι κατανοήσιμη η όποια έλλογη συνάφεια ανάμεσα σε αυτά και στα περιεχόμενα που το ίδιο αποδίδει στην εμπειρία του όταν *βλέπει* ότι *X*. Από την ώρα που εγκαταλείπουμε το πεδίο της κατηγοριακής άρθρωσης, δικαιούμαστε ίσως να αναζητούμε αιτιώδη σχήματα που εξηγούν τη «φυσική» δυνατότητα της επιστημικής σχέσης με το περιβάλλον μας (μπορούμε δηλαδή από μια εξωτερική σκοπιά να ισχυριστούμε πως το ότι ο Σ βλέπει ότι *X* προκαλείται από κάποια αντίστοιχη αισθητηριακή κατάσταση), δεν δικαιούμαστε όμως να αναζητούμε εκεί οποιεσδήποτε προκείμενες που να μπορούν να συμμετέχουν στις *εσωτερικές* διεργασίες αυτής της σχέσης. Ένα «κόκκινο αισθητηριακό δεδομένο» δεν συγκροτεί ως τέτοιο κάποια προκείμενη οποιουδήποτε είδους· η *αναγνώρισή* του ως τέτοιου, από την άλλη μεριά, *μπορεί* να συνιστά μια επιστημικά δραστική προκείμενη, προϋποθέτει όμως την κατηγοριακή διαχείρισή του και άρα την εξοικείωση με δομές που το υπερβαίνουν.

Η γλώσσα των εμφανίσεων: δεδομενικότητα χωρίς καθέκαστα:

Παρά την απόρριψη της κλασικής θεωρίας του αισθητηριακού δεδομένου, ο Σέλλαρς αναγνωρίζει ωστόσο την εξηγητική σημασία που μπορεί να έχει η υπόθεση ενός επιπέδου αισθητηριακών εντυπώσεων, ως προς το φαινόμενο της *αναληθούς* αισθητηριακής εμπειρίας. Το ζήτημα εδώ έχει να κάνει με την αναζήτηση κάποιου «κοινού αισθητηριακού παρονομαστή», τον οποίο να μοιράζεται η επιστημική κατάσταση όπου ο Ψ βλέπει ότι κάτι μπροστά του είναι κόκκινο όταν *πράγματι* κάτι μπροστά του είναι κόκκινο, με εκείνην όπου του Ψ του φαίνεται *μόνο* ότι κάτι μπροστά του είναι κόκκινο, χωρίς κάτι κόκκινο να βρίσκεται μπροστά του. Μπορεί κανείς να σκεφτεί ότι, αφού όταν ο Ψ βλέπει ότι *X* θα πρέπει και να του φαίνεται ότι *X*, τότε ο ζητούμενος κοινός παρονομαστής θα πρέπει να είναι εκείνη η επιστημική κατάσταση όπου του Ψ *φαίνεται* ότι *X*, χωρίς απαραίτητα να έχουν έτσι τα

¹⁰⁹ «Εξωτερικά», αφού στο επίπεδο αυτό ο φορέας της αισθητηριακής εμπειρίας *ex hypothesi* στερείται των όποιων μέσων κατηγοριακής διαχείρισης του προκύπτοντος στις αισθήσεις του καθεκάστου, άρα και αναγνώρισής του ως κάτι τινός. Η με κάποιον τρόπο παρουσία ενός τέτοιου καθεκάστου στην αισθητικότητα του επιστημικού υποκειμένου θα συνιστούσε στην καλύτερη περίπτωση ένα «μη επιστημικό γεγονός» (βλ. EPM§6).

πράγματα. Έτσι, η πρώτη κατάσταση (εκείνη της εμπειρικής γνώσης ότι X, η οποία μπορεί να διατυπωθεί ως ένας δημόσια ελέγξιμος ισχυρισμός από το φορέα της) μοιάζει να ταυτίζεται με το επιστημικό *άθροισμα* της δεύτερης (του *ιδιωτικού* επεισοδίου όπου του Ψ του φαίνεται ότι X) – που έτσι αναλαμβάνει το ρόλο του κοινού παρονομαστή – και του *εξωτερικού* γεγονότος ότι συμβαίνει *πράγματι* να βρίσκεται κάτι κόκκινο μπροστά από τον Ψ.¹¹⁰

Ο Σέλλαρς θα υποστηρίξει ωστόσο ότι θα ήταν λάθος να συνάγουμε από τα παραπάνω τη δυνατότητα προσδιορισμού κάποιου *αυτόνομου* γλωσσικού παιχνιδιού – ενός «παιχνιδιού» δηλαδή που να μπορεί να παίζεται χωρίς οι παίκτες του να είναι παράλληλα εξοικειωμένοι και με άλλες διαστάσεις της επιστημικής σχέσης τους με τον κόσμο – που να συνίσταται σε επεισόδια του είδους «το Σ φαίνεται X στον Ψ»,¹¹¹ τα οποία κατά κάποιον τρόπο θα εκμεταλλεύονταν την *αναγκαία* συμμετοχή τους στα αντίστοιχα επεισόδια εμπειρικής γνώσης (τη λειτουργία τους που αναγνωρίσαμε ως κοινού παρονομαστή) ώστε να συνδυάζουν την αξίωσή τους να είναι επιστημικά δραστικά με την παράλληλη αξίωση να ταυτίζονται λειτουργικά με ένα πρωτογενές επίπεδο υποκειμενικής εμφάνισης του κόσμου, που ως τέτοιο θα μπορούσε να υφίσταται ανεξάρτητα από την ένταξη των περιεχομένων του μέσα στην *ευρύτερη* κατηγοριακή δομή που διέπει τη δημόσια έκθεση και κριτική των ισχυρισμών μας.

Μια τέτοια προοπτική, που θέλει να «παντρέψει» την αδιαμφισβήτητη επιστημική λειτουργικότητα της γλώσσας των εμφανίσεων με τη φαινομενική προτεραιότητά τους στην «αλυσίδα» της επιστημικής σχέσης μας με τον κόσμο, μπορεί να πάρει εύκολα τη μορφή μιας απόπειρας επανεισαγωγής, από την πίσω

¹¹⁰ Η πραγματική παρουσία ή μη ενός κόκκινου κάτι τινός στην αντιληπτή από τον Ψ χωροχρονική περιοχή καθίσταται έτσι ένα περιστατικό επιστημικής *έννοιας*, με την έννοια ότι, με βάση τις εδώ επιτρεπτές παραδοχές, ο Ψ δεν μπορεί να αποφανθεί περί αυτής στη βάση των επιστημικών καταστάσεων που είναι σε θέση να αναγνωρίζει. Η διαφορά ανάμεσα στην κατάσταση όπου κάποιος βλέπει ότι X και σε εκείνη όπου του φαίνεται μόνο ότι X μπορεί να κριθεί μόνο από κάποιον εξωτερικό παρατηρητή με πλουσιότερο επιστημικό εξοπλισμό από εκείνον που διαθέτει το υπό εξέταση επιστημικό υποκείμενο. Μπορούμε ήδη να καταλάβουμε ότι αυτή η προοπτική μας κατευθύνει είτε προς τη νομιμοποίηση ενός *God's eye point of view*, είτε προς μια υποκατάσταση του τελευταίου από την κοινοτική αυθεντία (αφού ένας απλά δεύτερος παρατηρητής, ομόλογος του πρώτου, θα υποφέρει και αυτός από μια αντίστοιχη αδυναμία επικύρωσης των φαινόμενων περιεχομένων της αντίληψής του ως κάτι περισσότερο από απλά φαινόμενα).

¹¹¹ Θα αναφέρομαι παρακάτω στο γλωσσικό παιχνίδι που ορίζεται από τη σχέση «το Σ φαίνεται X στον Ψ» ως στη γλώσσα των εμφανίσεων ή του *φαίνεται*. Στη φάση αυτή της εδώ πραγμάτευσης, έχοντας αποκλείσει την επιστημική δραστηριότητα των καθέκαστα, νομιμοποιούμε πλέον να αποδίδουμε μια στοιχειώδη κατηγοριακή άρθρωση στα περιεχόμενα των επεισοδίων στα οποία αναφέρεται η γλώσσα των εμφανίσεων· γι' αυτό και τους αποδίδουμε τη μορφή «το Σ φαίνεται X στον Ψ», η οποία προϋποθέτει μια διάκριση ανάμεσα στο αντικείμενο της επιστημικής σχέσης και στην ιδιότητα που του αποδίδεται. Το ζήτημα, όπως θα φανεί παρακάτω, είναι αν αυτή η δυνατότητα «πρωτοκατηγορήσης» μπορεί να υφίσταται ανεξάρτητα από την ευρύτερη κατηγοριακή δομή της κοσμοεικόνας μας.

πόρτα θα λέγαμε, της δεδομενικότητας που διεκδικούσαν τα αισθητηριακά καθέκαστα. Το αποπειράται ως ένας ισχυρισμός, κατά τον οποίο οι αναφορές μας στα αισθητηριακά δεδομένα μπορούν να θεωρηθούν ως απλά μία εύκολα διαχειρίσιμη μορφή αναφοράς στα υποκειμενικά επεισόδια εμπειρικών εμφανίσεων – στα επεισόδια δηλαδή στα οποία αναφέρεται και η γλώσσα του *φαίνεται*. Πρόκειται για εκείνη τη στρατηγική που επισημαίνει ο Σέλλαρς, κατά την οποία τέτοιες αναφορές αντιμετωπίζονται ως *μόνο* μία *κωδικοποίηση* των αναφορών μας σε αδιαμφισβήτητα επιστημικές καταστάσεις της μορφής *το Σ φαίνεται X στον Ψ* . Η φιλοδοξία είναι ότι, αν τα περιεχόμενα των αισθητηριακών εμπειριών μπορούν εν γένει να αναλυθούν στη βάση της γλώσσας των εμφανίσεων, όπως φαίνεται να υπαινίσσεται το ότι η τελευταία υπεισέρχεται στις αναφορές μας τόσο σε αληθείς όσο και σε αναληθείς προσλήψεις, τότε μοιάζει να μπορούμε να επανεισάγουμε τις αξιώσεις της δεδομενικότητας κάτω από έναν νέο «μανδύα».

Η «λαθροχειρία» εδώ έγκειται στην οριζόμενη αντιστοιχία ανάμεσα, για παράδειγμα, στην πρόταση *ένα κόκκινο καθέκαστο παρουσιάζεται στην οπτική εμπειρία του X* και στην πρόταση *φαίνεται στον X ότι βλέπει κάτι κόκκινο*, η οποία αναφέρεται σε ένα «γνήσιο» επιστημικό επεισόδιο υποκειμενικής εμφάνισης κάποιας όψης του πώς έχουν τα πράγματα, και την οποία η πρώτη πρόταση κωδικοποιεί. Όπως όμως σημειώνει ο Σέλλαρς, ένας κώδικας δεν μπορεί να προσθέτει χαρακτηριστικά με εξηγητική δύναμη σε εκείνο το οποίο κωδικοποιεί. *Αν* τα επεισόδια των υποκειμενικών εμπειρικών εμφανίσεων *δεν* μπορούν να κατανοηθούν νόμιμα ως *άμεσα* αναγνωρίσιμα επεισόδια – ως επεισόδια δηλαδή που, με την ευνοϊκή συνδρομή της συγκυρίας τού να είναι *όντως* τα πράγματα όπως φαίνονται, υποστηρίζουν τα περιεχόμενα των «γνήσιων» εμπειριών (όπως όταν *βλέπουμε* ότι κάτι είναι X), *χωρίς* παράλληλα τα ίδια να προϋποθέτουν την εξοικείωσή μας με την *ευρύτερη* κατηγοριακή δομή που τα τελευταία προϋποθέτουν (*αν* την προϋποθέτουν) – τότε αυτή η αναγκαία διαμεσολάβηση δεν καταργείται από μια απλά κωδικοποιητική μεταγραφή των προτάσεων της γλώσσας του *φαίνεται* σε προτάσεις που (φαινομενικά μόνο) αναφέρονται σε ιδιωτικά προσβάσιμα αισθητηριακά καθέκαστα. Αν δηλαδή, πιο απλά, δεν μπορεί να μου φαίνεται ότι κάτι είναι κόκκινο χωρίς παράλληλα να είμαι σε θέση να αναγνωρίσω και ότι αυτό το κάτι *δεν* μου φαίνεται *μπλε*, αυτό δεν αλλάζει αν αναφερθώ στην εμπειρία μου αυτής της εμφάνισης μέσω της πρότασης «κάτι με προσέβαλε με ένα κόκκινο αισθητηριακό δεδομένο». Το ερώτημα που τίθεται είναι αν η γλώσσα των εμφανίσεων,

απαλλαγμένη από το παραπλανητικό φορτίο των αισθητηριακών δεδομένων, μπορεί να ανταποκριθεί στον επιστημικό ρόλο που της ανατίθεται, χωρίς να αναπαράγεται η φιλοδοξία να ανασυγκροτηθούν τα περιεχόμενα της εμπειρικής γνώσης ως κατασκευασμένα από υλικά που είναι επιστημικά δραστικά χωρίς ωστόσο να προϋποθέτουν με κάποιον τρόπο την εξοικείωση με την οποιαδήποτε ευρύτερη κατηγοριακή δομή.

Αν κάποιος θέλει να επενδύσει στη γλώσσα των εμφανίσεων, χωρίς παράλληλα να επιστρέψει από πλάγιο δρόμο στην επιστημική τυφλότητα των καθέκαστα, θα πρέπει να αντιμετωπίσει τα επεισόδια της μορφής *το Σ φαίνεται X στον Ψ* ως *γεγονότα* – έτσι ώστε να διασφαλίσει τη δυνατότητα της με κάποιον τρόπο αναγνώρισής τους και την επιστημική αξιοποιησιμότητά τους από το υποκείμενο της εμπειρίας. Αν παράλληλα θέλει να διεκδικήσει γι' αυτά την επιστημική αυτονομία που αξιώνει η αναζήτηση της δεδομενικότητας, θα τα αντιμετωπίσει επιπλέον ως «έσχατα και μη αναγωγήμα γεγονότα» (EPM§11). Και η γλώσσα των εμφανίσεων που αναφέρεται σε αυτά θα πρέπει τότε να είναι ανάλογα αυτόνομη ως προς άλλα γλωσσικά παιχνίδια, όπως εκείνο που προϋποθέτει τη δυνατότητα αναφοράς μας στα δημόσια παρατηρήσιμα χαρακτηριστικά των αντικειμένων της εμπειρίας μας. Αυτό σημαίνει, με άλλα λόγια, ότι αν η εν γένει κατηγοριακή άρθρωση των επεισοδίων στα οποία αυτή γλώσσα αναφέρεται δεν μπορεί να παρακαμφθεί, όπως έχουμε ήδη συζητήσει, τότε η επόμενη κίνηση του δεδομενιστή θα πρέπει να είναι να ισχυριστεί τη δυνατότητα μιας άμεσης αναγνώρισης αυτών των επεισοδίων ακόμα και ως *αρθρωμένων* γεγονότων. Αυτή όμως η προσέγγιση, κατά τον Σέλλαρς, αναποδογυρίζει τις πραγματικές προτεραιότητες. Το γλωσσικό παιχνίδι των εμφανίσεων δεν μπορεί να ανταποκριθεί στον παραπάνω ρόλο της αναφοράς σε έναν επιστημικά δραστικό και αυτόνομο χώρο, διότι η άρθρωση των εν λόγω υποτιθέμενα ιδιωτικών επεισοδίων-γεγονότων δεν μπορεί να γίνει κατανοητή ανεξάρτητα από το γλωσσικό παιχνίδι των *δημόσια* παρατηρήσιμων αντικειμένων και των ιδιοτήτων που αποδίδουμε σε αυτά, μέσω των έλλογα υποστηρίξιμων ισχυρισμών μας.¹¹²

¹¹² Μπορούμε νομίζω να συνοψίσουμε ως εξής τους κατά Σέλλαρς δυνατούς τρόπους συσχέτισης των αισθητηριακών δεδομένων (ΑΔ) με τα επεισόδια που περιγράφει η γλώσσα των εμφανίσεων: 1) Οι αναφορές σε ΑΔ είναι ένας αθώος κώδικας για τη γλώσσα των εμφανίσεων, 2) τα επεισόδια της μορφής *το Σ φαίνεται X στον Ψ* αναλύονται με όρους ΑΔ, 3) τα επεισόδια της μορφής *το Σ φαίνεται X στον Ψ* εξηγούνται με όρους ΑΔ και 4) η γλώσσα των εμφανίσεων αναφέρεται σε μη αναγωγήμα γεγονότα. Ο πρώτος τρόπος είναι φιλοσοφικά αδιάφορος, ο δεύτερος μας ξαναγυρίζει ευθέως στο αδιέξοδο των άναρθρων καθέκαστα, και ο τρίτος είναι επίσης φιλοσοφικά αδιάφορος αφού μεταφέρει το διάλογο στο επίπεδο των φυσικών και όχι επιστημικών προϋποθέσεων της εμπειρίας – ο δε τέταρτος απορρίπτεται, όπως θα δούμε αμέσως παρακάτω, μέσω της μη αυτονομίας της γλώσσας των

Η προτεραιότητα του είναι

Ενάντια στην παραπάνω απόπειρα απόδοσης επιστημικής προτεραιότητας στα ιδιωτικά επεισόδια που φαίνεται να περιγράφουν οι προτάσεις της γλώσσας του φαίνεται, ο Σέλλαρς επιστρατεύει στο EPM (§14-5) το μύθο του γραβατοπώλη Τζον, με τον οποίο θα επιδιώξει να απεικονίσει τον παράγωγο χαρακτήρα αυτού του γλωσσικού παιχνιδιού ως προς εκείνο της δημόσιας έκθεσης και κριτικής των αποφάνσεών μας. Ο εραστής της αμεσότητας θέλει τη γλώσσα του φαίνεται να μπορεί να αναφέρεται στο άμεσα προσβάσιμο «υπόστρωμα» που μοιάζει να μοιράζονται η κατάσταση όπου μια μπλε γραβάτα φαίνεται πράσινη στον Τζον, κάτω από τα ιδιαίτερα φώτα του μαγαζιού του, με εκείνη όπου ο Τζον – αντιμέτωπος με μια πράσινη γραβάτα στο φως του ήλιου – βλέπει μια πράσινη γραβάτα. Το υπόστρωμα αυτό θα φιλοδοξούσε να αποτελεί ένα «μινιμαλιστικό» αισθητηριακό γεγονός¹¹³ που, όπως το αντικειμενικό γεγονός ότι η γραβάτα είναι (πράγματι) πράσινη κατανοείται ως υφιστάμενο ανεξάρτητα από τις δυνατές στάσεις που υιοθετούμε ή δεν υιοθετούμε ως προς αυτό, έτσι κι αυτό θα έπρεπε να κατανοηθεί ως συγκροτούμενο ανεξάρτητα από το ευρύτερο σύστημα των πεποιθήσεων που υιοθετεί το επιστημικό υποκείμενο που το αναγνωρίζει στην εμπειρία του. Ο μύθος του Τζόουνς υποδεικνύει ωστόσο ότι η δυνατότητα αναγνώρισης από τον Ψ ενός τέτοιου «γεγονότος» – του ότι το X φαίνεται Φ – κατανοείται ορθότερα ως παράγωγη της δυνατότητας του Ψ να αναγνωρίσει στην εμπειρία του ότι το X είναι Φ , όπως συμβαίνει παραδειγματικά στην περίπτωση όπου ο X βλέπει ότι Φ .

Σύμφωνα με τον Σέλλαρς, «η θεμελιώδης γραμματική του κατηγορήματος κόκκινο είναι το φυσικό αντικείμενο x είναι κόκκινο σε θέση p και σε χρόνο t » (EPM§23). Ο γραβατοπώλης του μύθου μαθαίνει να χρησιμοποιεί την εκφορά «αυτή η γραβάτα μου φαίνεται πράσινη», ερχόμενος αντιμέτωπος με το περιστατικό μιας γραβάτας που, κάτω από τον ιδιαίτερο φωτισμό του καταστήματός του, δείχνει πράσινη ενώ στην πραγματικότητα είναι μπλε, όπως διαπιστώνει παρατηρώντας την στο φως του ήλιου. Χωρίς τη μεσολάβηση της αμφιβολίας για την καταλληλότητα

εμφανίσεων). Θα δούμε ωστόσο ότι μια (σημαντική) τροποποίηση του πρώτου τρόπου θα είναι εν τέλει και ο δρόμος που θα ακολουθήσει ο Σέλλαρς στη δική του θεωρία των εντυπώσεων.

¹¹³ Ως ένα «νέο είδος αντικειμενικού γεγονότος», και λίγο παρακάτω ως ένα «μινιμαλιστικό γεγονός» (minimal fact) το εισάγει στη συζήτηση ο Σέλλαρς (EPM§15). «Μινιμαλιστικό», καθώς η αναγνώρισή του από το επιστημικό υποκείμενο διατρέχει λιγότερο κίνδυνο να αποδειχθεί λαθεμένη, σε σύγκριση με την αναγνώριση του ότι, για παράδειγμα η γραβάτα είναι πράσινη. Είναι ακριβώς αυτή η σχέση προς την υποκειμενική επικύρωση του αντίστοιχου περιεχομένου που χρησιμοποιείται παρακάτω από τον Σέλλαρς, για την υποστήριξη της δικής του αντίρροπης θεώρησης.

των συνθηκών παρατήρησης, ο ήρωας του μύθου θα εκφέρει απλά την «αυτή η γραβάτα είναι πράσινη» (η οποία δεν κάνει καμία αναφορά στο σχετιζόμενο με το περιγραφόμενο γεγονός εμπειρικό επεισόδιο), καθώς η βασική λειτουργία της έννοιας *πράσινο* είναι να *περιγράφει* – από κάποια άποψη – τα αντικείμενα του περιβάλλοντός μας· τόσο η χρήση τής «αυτή η γραβάτα μου φαίνεται πράσινη», όταν υπάρχει αμφιβολία για την καταλληλότητα των συνθηκών, όσο και η χρήση τής «αυτή η γραβάτα μου φαίνεται μόνο πράσινη», όταν υπάρχει βεβαιότητα για την ακαταλληλότητά τους, όσο επίσης, σύμφωνα με τον Σέλλαρς, και η χρήση τής «*βλέπω* ότι αυτή η γραβάτα είναι πράσινη», η οποία «ενεργοποιείται» αντί της «αυτή η γραβάτα είναι πράσινη» όταν τίθεται θέμα καταλληλότητας των συνθηκών που όμως κρίνεται τελικά υπέρ τους, *προϋποθέτουν* κατά τη σελλαρσιανή αφήγηση τη δυνατότητα της υιοθέτησης, από το επιστημικό υποκείμενο, του προτασιακού ισχυρισμού *αυτή η γραβάτα είναι πράσινη* και άρα την εκεί αποφαντική χρήση της έννοιας *πράσινο*.

Η παραπάνω προσέγγιση της γλώσσας του φαίνεται έχει, κατά τον Σέλλαρς, το χάρισμα να αντιμετωπίζει τα επεισόδια στα οποία αναφέρεται ως *επιστημικά* μάλλον παρά ως φυσικά γεγονότα (§17). Σχετίζοντας το γλωσσικό ρόλο των προτάσεων του φαίνεται με την υποκειμενική *επικύρωση* του αντίστοιχου προτασιακού περιεχομένου από το χρήστη τους, καθίσταται εύλογο το γεγονός ότι αυτές μπορούν να εκφράσουν και την *καθολική* επιστημική αμφισβήτηση αυτού του περιεχομένου, όπως για παράδειγμα στην περίπτωση όπου κάποιος επιλέγει να χρησιμοποιήσει την «μου φαίνεται ότι υπάρχει μια πράσινη γραβάτα μπροστά μου».¹¹⁴ Παράλληλα, η διαχείριση του φαίνεται από τον Σέλλαρς, καθιστώντας τη χρήση του ένα είδος υποκειμενικής στάσης απέναντι σε ένα προτασιακό περιεχόμενο, παρά έκφραση της αντίληψης ενός *φυσικού* γεγονότος, μας επιτρέπει να κατανοήσουμε τη δυνατότητα των αντίστοιχων επεισοδίων να έχουν μια υφή γενικότητας – το ότι δηλαδή, για να χρησιμοποιήσουμε ένα παράδειγμα που δίνει ο ίδιος ο Σέλλαρς στο EPM, κάτι μπορεί να φαίνεται κόκκινο σε κάποιον χωρίς την ίδια στιγμή να του φαίνεται ότι έχει μια συγκεκριμένη απόχρωση του κόκκινου, κατά τρόπο ανάλογο με εκείνον που μπορεί κάποιος να υιοθετεί την *πεποίθηση* ότι ο Οβελίσκος της Κλεοπάτρας είναι ψηλός,

¹¹⁴ Ο Σέλλαρς δηλαδή παρουσιάζει μια «κλιμάκωση» της επιστημικής αμφισβήτησης, από τη μεριά του επιστημικού υποκειμένου, της αληθειακής ισχύος του προτασιακού περιεχομένου, που μας οδηγεί από τη θεμελιώδη δομή «το X είναι Φ», στην «το X μου φαίνεται Φ», από εκεί στην «το X μου φαίνεται μόνο Φ», για να καταλήξει στη «ριζική αμφιβολία» τής «μου φαίνεται ότι υπάρχει ένα X που είναι Φ».

χωρίς την ίδια στιγμή να πιστεύει ότι το ύψος του ισούται με κάποια συγκεκριμένα μέτρα (EPM§18). Όπως σημειώνουν οι deVries και Triplett,¹¹⁵ ο μύθος του Σέλλαρς ίσως δεν συνιστά κάποια αυστηρή *απόδειξη* του παράγωγου χαρακτήρα της γλώσσας του *φαίνεται*, κατορθώνει ωστόσο να παρουσιάσει μια εύλογη θεώρησή της που αποφεύγει τι δυσκολίες που συναντά η άρνηση μιας τέτοιας προοπτικής – και που δικαιώνεται, θα προσέθετα, από τη λειτουργικότητα της τελευταίας μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο της επιστημολογικής ματιάς του Σέλλαρς, η οποία θα φανεί ελπίζω πιο καθαρά στη συνέχεια.

Προς έναν συναγωγικιστικό σημασιολογικό ολισμό.

Ο τρόπος με τον οποίο ο Σέλλαρς αντιμετωπίζει τις προτάσεις τού *φαίνεται* έχει σημαντικές συνέπειες για την σημασιολογική προοπτική εκείνου που θα τον υιοθετήσει. Ο μύθος του γραβατοπώλη Τζον, πέρα από το να υποδεικνύει ότι κάποιος δεν είναι σε θέση να αναφερθεί στα επεισόδια εκείνα όπου κάποια όψη του κόσμου *εμφανίζεται* στην εμπειρία του, αν αυτός δεν είναι εξοικειωμένος με την *αποφαντική* εφαρμογή των εμπλεκόμενων κατηγοριών στην περιγραφή των *αντικειμένων* της, υποδεικνύει επίσης ότι αυτή η δυνατότητα της μεταβίβασης της αποβλεπτικής εστίασης από τα *αντικείμενα* των εμπειριών μας στις τελευταίες, ως επεισόδια του *φαίνεται*, προϋποθέτει περαιτέρω τη δυνατότητα του έλλογου κριτικού ελέγχου των περιεχομένων τους. Είναι η αποτίμηση και ενδεχόμενη διόρθωση των αποφαντικών προδιαθέσεών του, ως προς την καταλληλότητα των *συνθηκών* παρατήρησης, που «επιτρέπει» στον Τζον να εξοικειωθεί με τις αναφορές στο πώς αυτά τα αντικείμενα του *φαίνονται* στην εμπειρία του.

Αυτό όμως φαίνεται να σημαίνει, ακόμα περισσότερο, ότι δεν είναι απλά η αποφαντική-περιγραφική χρήση των *συγκεκριμένων* κατηγοριών που εμπλέκονται σε κάποιο αποβλεπτικό περιεχόμενο που προϋποτίθεται από τη δυνατότητα της χρησιμοποίησής του μέσα στο πλαίσιο των προτάσεων του *φαίνεται*, αλλά μάλλον η εξοικείωση με ένα *ευρύ* πλέγμα κατηγοριών – εκείνο χάρη στο οποίο μπορεί κάποιος να ελέγξει κριτικά την εφαρμογή τους και να τη *δικαιολογήσει* αν αυτό απαιτηθεί. Αν κάποιος δεν είναι εξοικειωμένος με εκείνο το γλωσσικό παιχνίδι, όπου οι αποφάνσεις περί των χρωμάτων των αντικειμένων αποτιμώνται ως προς την αξιοπιστία τους σύμφωνα με έλλογα προσδιορισμένα κριτήρια – αν, αλλιώς, κάποιος δεν κατανοεί

¹¹⁵ W.A.deVries και Tim Triplett, *Knowledge, Mind, and the Given*, Hacklett 2000, σελ. 23.

την κανονιστικής υφής διάσταση ανάμεσα στην (ενδεχομένως παραπλανητική) προδιάθεσή του να αποφανθεί ότι το *X* είναι (για παράδειγμα) κόκκινο και στο γεγονός ότι το *X* *είναι* κόκκινο – τότε αυτός δεν μπορεί και να παίζει το γλωσσικό παιχνίδι των (μόνο) εμφανίσεων αυτών των χρωμάτων στην υποκειμενική εμπειρία του. Αυτό δηλαδή που υποδεικνύει ο μύθος δεν είναι απλά ότι ο γραβατοπώλης Τζον δεν θα ήταν σε θέση να αναγνωρίσει ότι η γραβάτα του *φαίνεται* πράσινη, αν δεν ήταν σε θέση να ισχυριστεί για κάποια γραβάτα ότι *είναι* πράγματι πράσινη, αλλά, ακόμα περισσότερο, ότι δεν θα ήταν δυνατό να του φανεί για κάποια γραβάτα ότι αυτή έχει οποιοδήποτε χρώμα αν δεν ήταν εξοικειωμένος με τους κανόνες που διέπουν την απόδοση χρωματικών κατηγορημάτων στα αντικείμενα του περιβάλλοντός του – πράγμα που με τη σειρά του μας κατευθύνει προς το σέλλαρσιανό εννοιολογικό ολισμό, αφού η εξοικείωση με αυτούς τους κανόνες προϋποθέτει τη δυνατότητα της *διάκρισης* ανάμεσα σε διαφορετικά χρώματα, άρα και την ήδη κατακτημένη εξοικείωση, εδώ με ένα σύστημα κατηγοριών χρώματος. Έτσι, για παράδειγμα, ο κανόνας που υποστηρίζει τη χρήση από τον Τζον της γλώσσας του *φαίνεται*, θα μπορούσε να διατυπωθεί εδώ ως εξής: για μια γραβάτα που, κάτω από έναν φωτισμό σαν εκείνον του καταστήματος του Τζον, φαίνεται όπως φαίνεται μια *πράσινη* γραβάτα κάτω από κανονικές συνθήκες παρατήρησης, το ορθό είναι να υιοθετήσουμε την πεποίθηση ότι αυτή είναι *μπλέ*.¹¹⁶

Ο εννοιολογικός ολισμός του Σέλλαρς είναι, θα λέγαμε, η άλλη όψη της συναγωγικιστικής σημασιολογίας του. Καί οι δυο αυτές όψεις υποστηρίζονται από την παραπάνω στροφή προς τη συγκροτητική ως προς τις κατηγορίες μας ισχύ των *κανόνων* του αποφαντικού παιχνιδιού, όπως αυτή εκπροσωπείται από τη μη απαλείψιμη παρείσφρυση της αναφοράς στην *καταλληλότητα* των συνθηκών παρατήρησης, σε συνδυασμό και με την περαιτέρω θεώρηση αυτών των κανόνων ως *συναγωγικού* χαρακτήρα, και άρα ως διακριτών από ένα σύστημα *κανονικοτήτων* που απλά θα κατέγραφαν συστηματικά προκύπτοντα ζεύγη παρατηρήσιμων καταστάσεων πραγμάτων και εκφορών. Είναι έτσι η αποκαθήλωση από τον Σέλλαρς της

¹¹⁶ Θα μπορούσε κάποιος να σκεφτεί εδώ ένα γλωσσικό-αποφαντικό παιχνίδι του οποίου οι κανόνες να δομούνται στη βάση μόνο δύο δυνατοτήτων κατηγορήσης ενός αντικειμένου, ως *πράσινου* και ως *όχι-πράσινου* – παρά στη βάση μιας ευρύτερης δομής χρωματικών κατηγορημάτων. Μια τέτοια δομή απεικονίζει ίσως μινιμαλιστικά – ως μια, κατά κάποιον τρόπο, ελάχιστη αναγκαία συνθήκη – το θεμελιώδη ρόλο που, μέσα στο πλαίσιο μιας ολιστικής σημασιολογικής και επιστημολογικής προοπτικής, αποκτά η λειτουργία της άρνησης. Το γεγονός πάντως ότι ο κόσμος που παρουσιάζεται στην εμπειρία μας δεν είναι ένας κόσμος διχρωμίας δείχνει ότι μια τέτοια δομή θα ήταν επιστημολογικά ανεπαρκής, έστω και αν λογικά δυνατή.

σημασιολογικής προτεραιότητας των υποκειμενικών επεισοδίων εμφάνισης του κόσμου που ανοίγει το δρόμο για την αποδοχή μιας ολιστικής και συναγωγικιστικής θεώρησης της συγκρότησης των εμπειρικών εννοιών μας (και τελικά προς αυτό που παρακάτω θα συναντήσουμε ως *ψυχολογικό νομιναλισμό*). Εάν αυτή η συγκρότηση δεν συνίσταται στη συσχέτιση των κατηγοριών μας με τα υποτιθέμενα «θεμελιώδη και μη αναγώγιμα» *ιδιωτικά* γεγονότα του *φαίνεται*, τότε μοιάζει να πρέπει να αναζητηθεί στο πεδίο της χρήσης τους μέσα στο πλαίσιο των *δημόσια* ελέγχξιμων αποφάνσεων μας για τα αντικείμενα του περιβάλλοντός μας..

Αυτό που υποδεικνύεται εδώ είναι ότι η αναγνώριση από το επιστημικό υποκείμενο ενός εμπειρικού περιεχομένου που εμπλέκει την κατηγορία Φ – είτε ως εμπειρική απόφαση (το X είναι Φ), είτε ως περιεχόμενο μιας εμπειρίας (βλέπω ότι το X είναι Φ), είτε ακόμα σε υποτιθέμενα αυστηρά ιδιωτικές εμφανίσεις στην αισθητικότητα του όπως εκείνες που υποδηλώνονται από το γλωσσικό παιχνίδι των εμφανίσεων (μου φαίνεται ότι το X είναι Φ) – προϋποθέτει την εξοικείωσή του με το ευρύτερο γλωσσικό παιχνίδι της υιοθέτησης και δικαιολόγησης των ισχυρισμών μας, το παιχνίδι δηλαδή του «δούναι και λαβείν λόγον», εντός του οποίου οι έννοιές μας κατακτούν το γλωσσικό ρόλο τους: «η έννοια *φαίνεται πράσινο*, η ικανότητα να αναγνωρίσει κάποιος ότι κάτι *φαίνεται πράσινο*, προϋποθέτει την έννοια *είναι πράσινο*, και η τελευταία πάλι προϋποθέτει την ικανότητα να αποφαίνεται κάποιος για το τι χρώμα έχουν τα αντικείμενα κοιτάζοντάς τα – που, με τη σειρά του, προϋποθέτει να γνωρίζει αυτός κάτω από ποιές συνθήκες παρατήρησης μπορεί να διαπιστώσει το χρώμα ενός αντικειμένου κοιτάζοντάς το» (EPM§17). Και πρέπει εδώ να επισημανθεί ότι το «μπορεί» της τελευταίας πρότασης του παραπάνω παραθέματος, παρά το ότι έχει και μια *φυσική* διάσταση που έχει να κάνει με την «εξωτερική» περιγραφή των εν λόγω συνθηκών παρατήρησης, επιτελεί ωστόσο το ρόλο του στο συλλογισμό που αναπτύσσει ο Σέλλαρς μέσα από την *κανονιστική* του διάσταση, κατά την οποία αυτές οι φυσικές συνθήκες (κάτω από τις οποίες μπορεί κάποιος να διαπιστώσει το χρώμα ενός αντικειμένου) είναι και εκείνες κάτω από τις οποίες *νομιμοποιείται* κάποιος να αποφανθεί για το χρώμα ενός αντικειμένου. Αυτή είναι άλλωστε η διάσταση που αφορά την «ικανότητα να αποφαίνεται κάποιος για το τι χρώμα έχουν τα αντικείμενα», αφού η τελευταία δεν σημαίνει βέβαια την ικανότητα να αντιδρά κάποιος σε συμφωνία με μια κανονικότητα απέναντι σε χαρακτηριστικά του περιβάλλοντός του (αυτή άλλωστε οριακά μόνο κατανοείται ως μια *ικανότητα*), αλλά μάλλον την *έλλογη* ικανότητα κάποιου να υιοθετεί *ορθές*

πεποιθήσεις, λαμβάνοντας υπόψη του τη σχέση του ως παρατηρητή με τις συνθήκες του περιβάλλοντός του.¹¹⁷

Το αίτημα του ιντερναλισμού

Για να μπορεί λοιπόν να μας φαίνεται κάτι κάπως, πρέπει, σύμφωνα με τον Σέλλαρς, να είμαστε ήδη εξοικειωμένοι με κάποια δομή κατηγορημάτων, καθώς και με τους κανόνες που προσδιορίζουν τη νόμιμη χρήση αυτών. Πρέπει εδώ να επισημάνουμε την «ιντερναλιστική» διάσταση της παραπάνω σημασιολογικής προοπτικής. Εν γένει, δεν αρκεί για την αναγνωρισιμότητα ενός περιεχομένου να επιδεικνύει αυτό μια καλά σχηματισμένη συντακτική δομή (αυτή είναι μια αναγκαία αλλά όχι και ικανή συνθήκη). Η αναγνωρισιμότητά του ως τέτοιου σημαίνει και ότι αυτό συνιστά κάτι περισσότερο από μια σειρά σημείων¹¹⁸ (έστω καλά σχηματισμένων από συντακτική-δομική άποψη) που με κάποιον φυσικά περιγράψιμο τρόπο συνθέτουν μια ρητή έκφρασή του, και τα οποία «ενεργοποιούνται», ακολουθώντας μια *κανονικότητα*, όταν κάποιο γεγονός ενός συγκεκριμένου τύπου λαμβάνει χώρα στο περιβάλλον του επιστημικού υποκειμένου – για παράδειγμα, μια σειρά κατάλληλα χωρισμένων και τονισμένων λέξεων που αντιστοιχούν στην εκφορά *το Χ είναι πράσινο*, η οποία προκαλείται συστηματικά από την παρουσία ενός πράσινου Χ. Πρέπει ακόμα το υποκείμενο να μπορεί να *υιοθετήσει* το εν λόγω περιεχόμενο ως αντικείμενο των αποβλεπτικών επιστημικών στάσεών του – να μπορεί να *βλέπει* ότι το Χ είναι πράσινο, να το *πιστεύει* ή να το *πιθανολογεί*, να το *ελπίζει* ή ό,τι άλλο.

Για να είναι κατανοήσιμη αυτή η υιοθεσία, θα πρέπει να ακολουθεί κάποιους κανόνες· αυτό βέβαια ως μια γενική διαπίστωση είναι προφανές: αν βλέπω πάντα, ό,τι κι αν βρίσκεται κάθε φορά μπροστά μου, πως κάτι μπροστά μου είναι πράσινο, τότε δεν έχω απλά άστοχες οπτικές εμπειρίες, αλλά μάλλον κάποια παθολογική κατάσταση μου απαγορεύει να έχω καν οπτικές εμπειρίες των χρωμάτων των αντικειμένων του περιβάλλοντός μου – του πράσινου συμπεριλαμβανομένου. Οι

¹¹⁷ Είναι αυτή η προϋπόθεση της έλλογης ικανότητας αποτίμησης της σχέσης ανάμεσα στην ευστοχία των αποφάνσεων και στις συνθήκες υιοθέτησής τους που επιτρέπει στον Σέλλαρς να υποστηρίξει ότι χαρακτηρίζοντας μια εμπειρία ως την εμπειρία τού να βλέπει κάποιος κάτι «εφαρμόζουμε σε αυτήν την εμπειρία τη σημασιολογική έννοια της αλήθειας» (ΕΡΜ§16).

¹¹⁸ Μιλώντας για σημεία, μπορεί να αναφερόμαστε σε ήχους, εγγραφές ή και νοητικά σημεία. Τα τελευταία, ως μη δημόσια παρατηρήσιμα, προϋποθέτουν επιπλέον μια θεωρία για τη συγκρότησή τους. Θα το συναντήσουμε αυτό, όταν αναφερθούμε στην αποκατάσταση από τον Σέλλαρς της νομιμότητας των εσωτερικών επεισοδίων (σκέψεων και εντυπώσεων).

κανόνες όμως που προϋποτίθενται από την επιστημική αναγνώριση ενός περιεχομένου οφείλουν επιπλέον να διαφέρουν ριζικά από κάποια «εξωτερική» κανονικότητα, η οποία θα μπορούσε να κατανοηθεί ανεξάρτητα από την επικύρωσή της από το επιστημικό υποκείμενο – αλλιώς, θα έπρεπε να δεχτούμε ότι ένας μηχανικός αισθητήρας πράσινων X είναι εξοικειωμένος με το περιεχόμενο *το X είναι πράσινο* επειδή ανάβει το φωτάκι του όποτε ένα πράσινο X περνά από κοντά του. Σύμφωνα με την προοπτική που υιοθετεί ο Σέλλαρς, θα πρέπει το επιστημικό υποκείμενο να *αναγνωρίζει* την ισχύ αυτών των κανόνων, αν πρόκειται να μπορεί να αναγνωρίζει και το εν λόγω περιεχόμενο ως αντικείμενο των όποιων επιστημικών στάσεών του· με άλλα λόγια, θα πρέπει να γνωρίζω ότι το περιεχόμενο *το X είναι πράσινο* είναι τέτοιο ώστε να υιοθετείται *ορθά* ως περιεχόμενο μιας πεποίθησης στην κάτω από κανονικές συνθήκες παρουσία ενός πράσινου αντικειμένου στο περιβάλλον του φορέα της, αν πρόκειται να μπορώ να πιστεύω, να ελπίζω, να εύχομαι, ακόμα – είδαμε – και να βλέπω ή να μου φαίνεται ότι το X είναι πράσινο. Έτσι μόνο μπορούμε να διακρίνουμε την ενδεχόμενη μηχανική αστοχία του αισθητήρα, από τον οποίο δεν έχει νόημα να ζητηθούν *ευθύνες* περί πλημμελούς εφαρμογής των κανονικότητων στις οποίες ήταν αναμενόμενο να συμμορφωθεί, από την επιστημική αστοχία του έλλογου παρατηρητή, ο οποίος είναι *υπεύθυνος* για το περιεχόμενο και τη δικαιολόγηση των ισχυρισμών του.

Ισχυρισμοί μέσα στις εμπειρίες και το αίτημα του ψυχολογικού νομιναλισμού

Αφού λοιπόν η θεμελιώδης χρήση των εμπειρικών εννοιών είναι, κατά τον Σέλλαρς, εκείνη δια της οποίας διατυπώνουμε ισχυρισμούς για τα αντικείμενα του περιβάλλοντός μας, θα πρέπει να χειριστούμε ανάλογα και το ερώτημα που τέθηκε νωρίτερα για τον κοινό παρονομαστή που φαίνεται να μοιράζονται οι δυο διακριτές επιστημικές καταστάσεις της αληθούς και αναληθούς πρόσληψης. Ο Σέλλαρς θα αναγνωρίσει στις δυο παραπάνω καταστάσεις έναν κοινό *ισχυρισμό*. Όταν λέμε α) ότι ο Σ βλέπει ότι κάτι μπροστά του είναι κόκκινο και β) ότι του φαίνεται (μόνο) του Σ ότι κάτι μπροστά του είναι κόκκινο, ο κοινός παρονομαστής των δυο καταστάσεων που περιγράφουμε είναι το προτασιακό περιεχόμενο *κάτι μπροστά στον Σ είναι κόκκινο*, το οποίο στην πρώτη περίπτωση αποδίδουμε στην εμπειρία του X και υιοθετούμε, και στη δεύτερη περίπτωση αποδίδουμε στην εμπειρία του X και αρνούμαστε να υιοθετήσουμε. Αυτό είναι και το περιεχόμενο που *ορίζεται* ως εκείνο

που υιοθετείται ορθά από κάποιον ως ισχυρισμός, στην παρουσία ενός κόκκινου αντικειμένου στο οπτικό πεδίο του κάτω από κανονικές συνθήκες παρατήρησης (δες και EPM§18).

Θα λέγαμε δηλαδή ότι ο Σέλλαρς αναποδογυρίζει την προοπτική του «δεδομενιστή», η οποία καθιστούσε την ευστοχία του υιοθετούμενου περιεχομένου μια απλά συγκυριακή – εξωτερική προς τους όρους της συγκρότησής του – προσθήκη, της οποίας ρόλος θα ήταν να συνοδεύει, κατά ενδεχομενικό τρόπο, την πρώτη και να είναι απύσχα από τη δεύτερη επιστημική κατάσταση. Μέσα στο πλαίσιο της δικής του ανάλυσης, είναι η αληθειακή σχέση του επιστημικού υποκειμένου με το Πραγματικό, η κριτική αναγνώριση από μέρους του των όρων της *ορθής* επιστημικής απόκρισης σε αυτό και όχι τα υποκειμενικά επεισόδια της φαινόμενης παρουσίας του, που είναι ο ζητούμενος κοινός παρονομαστής, και τύπος όπου γίνεται δυνατή η εξοικείωση με τις κατηγορίες που διαμεσολαβούν τις εμφανίσεις του κόσμου στην υποκειμενική αισθητηριακή εμπειρία, καθιστώντας έτσι πρώτα πρώτα δυνατή την τελευταία. Έτσι, μια υποκειμενική αισθητηριακή κατάσταση μπορεί και πρέπει, μέσα από το σέλλαρσιανό πρίσμα, να αντιμετωπιστεί όχι ως ένα φυσικό συμβάν, αλλά πρωτίστως ως μια επιστημική στάση απέναντι σε κάποιο *προτασιακό* περιεχόμενο – εκείνο το περιεχόμενο του οποίου η αποφαντική εκφορά κάτω από κανονικές συνθήκες παρατήρησης θα μπορούσε να είναι εύστοχη.

Τα παραπάνω μας κατευθύνουν προς τη θέση του ψυχολογικού νομιναλισμού. Είδαμε ότι αν κάποιος δεν ξέρει να παίζει το παιχνίδι της δικαιολόγησης, μέσα στο πλαίσιο του οποίου μπορεί να υποστηρίζεται ή να αντικρούεται η ευστοχία ως προς το Πραγματικό των περιεχομένων των δυνατών αποφαντικών στάσεων μας, τότε δεν μπορεί να παίζει οποιοδήποτε άλλο επιστημικό παιχνίδι, ούτε και εκείνο των εμφανίσεων του κόσμου στην ιδιωτική αισθητηριακή εμπειρία του. Με την παραπάνω έννοια, είναι μια *δημόσια διαλογική πρακτική* που τίθεται ως προϋπόθεση της ίδιας της δυνατότητας της αναγνώρισης των φαινομένων της υποκειμενικής εμπειρίας, *εφόσον* τουλάχιστον κάποιος δεν αντιμετωπίζει τις σχέσεις δικαιολόγησης ως κάποιες τυπικές δομές τις οποίες, κατά κάποιον «πλατωνικό» τρόπο, μπορεί να εποπτεύσει το επιστημικό υποκείμενο. Αν όμως μια τέτοια πλατωνική προοπτική δεν υιοθετηθεί, τότε κάθε υποκειμενική εμπειρική αναγνώριση όψεων του κόσμου – είτε με τη μορφή κάποιων καθέκαστα, είτε με εκείνη που είδαμε να θέλει να αντικαταστήσει τα τελευταία με τα μη αναγώγιμα φυσικά γεγονότα του *φαίνεται* – μοιάζει να προϋποθέτει τη συμμετοχή του αναγνωρίζοντος υποκειμένου στο

γλωσσικά διαμεσολαβημένο πεδίο της αντιπαράθεσης των ισχυρισμών μας με την πραγματική ή απλά δυνατή αμφισβήτηση της ευστοχίας τους. Η θέση του ψυχολογικού νομιναλισμού, κατά την οποία «κάθε αναγνώριση ειδών, ομοιοτήτων, γεγονότων κ.λπ., με δυο λόγια κάθε αναγνώριση αφηρημένων οντοτήτων – στην πραγματικότητα, κάθε αναγνώριση ακόμα και των καθέκαστα, είναι μια γλωσσική υπόθεση» (EPM§29), επικυρώνει τη σημασιολογική προτεραιότητα αυτού του πεδίου, του οποίου τη δομή θα δούμε να αναλαμβάνει αργότερα να σκιαγραφήσει στο δικό του έργο ο Μπράντομ, με τρόπο ώστε να δικαιώσει τόσο το συναγωγικό (αυτονόητα, ως ενός πεδίου σχέσεων δικαιολόγησης), όσο και τον υλικό χαρακτήρα του: όχι δηλαδή ως μιας δομής που να συνίσταται σε ένα σύστημα τυπικών κανόνων, που θα όφειλε να αναγνωρίσει το επιστημικό υποκείμενο ώστε να τους εφαρμόσει σε δεύτερο χρόνο στο υλικό περιεχόμενο των εμπειριών του, αλλά μάλλον ως ενός δικτύου αποφαντικών δεσμεύσεων και αδειοδοτήσεων που ρυθμίζουν δεοντικά τις γλωσσικές πρακτικές μιας επιστημικά ενεργής κοινότητας.

Σημασιολογική εξάρτηση και επιστημολογική προτεραιότητα

Θα πρέπει εδώ να διακριθεί η σημασιολογική προτεραιότητα που αποδίδεται από τον Σέλλαρς στο δημόσιο χώρο της δικαιολόγησης από το επιστημολογικό ζήτημα της θεμελίωσης των εμπειρικών ισχυρισμών μας. Όπως θα δούμε παρακάτω, ο Σέλλαρς κάθε άλλο παρά αρνείται τη νομιμότητα των αναφορών μας σε ένα επίπεδο ιδιωτικών επεισοδίων εμφάνισης του κόσμου στην εμπειρία μας, κάτω βέβαια από ένα συγκεκριμένο πρίσμα κατανόησης, στα οποία και να μπορούμε νόμιμα να απευθυνθούμε για την τεκμηρίωση των εμπειρικών αποφάνσεών μας, όπως για παράδειγμα όταν στηρίζουμε τον ισχυρισμό μας για μια γραβάτα ότι είναι κόκκινη στο γεγονός ότι βλέπουμε ότι αυτή η γραβάτα είναι κόκκινη.¹¹⁹ Σε αντίθεση δηλαδή με την προοπτική που θα υιοθετήσει ο Μπράντομ, ο Σέλλαρς δεν επιθυμεί να απαλλαγεί από την επιστημολογική αναγκαιότητα της επίκλησης των επεισοδίων αισθητηριακής πρόσληψης του κόσμου· αντίθετα μάλιστα θα υποστηρίξει το συμβιβάσιμο ανάμεσα στη σημασιολογική διαμεσολάβησή τους από τη συμμετοχή του υποκειμένου στο γλωσσικό παιχνίδι των αποφαντικών ισχυρισμών, από τη μια,

¹¹⁹ Καί η πιο «μινιμαλιστική» εκδοχή πάντως του γεγονότος που αντιστοιχεί στην μου φαίνεται ότι αυτή η γραβάτα είναι κόκκινη επίσης εύλογα μπορεί να συνιστά τεκμήριο ενίσχυσης της αξιοπιστίας του αντίστοιχου ισχυρισμού – τουλάχιστον όταν ο φορέας του δεν πιστεύει παράλληλα ότι οι συθήκες παρατήρησης είναι παραπλανητικές.

και από την άλλη στην επιστημολογική εκείνη διάσταση κατά την οποία οι τελευταίοι εξαρτώνται από αυτά για τη νομιμοποίησή τους.

Από την ώρα που σεβόμαστε το ιντερναλιστικό αίτημα της εξοικείωσης του επιστημικού υποκειμένου με τους κανόνες που είδαμε να διέπουν τις παρατηρησιακές αναφορές μας – από την ώρα δηλαδή που απαιτούμε από αυτό να αναγνωρίζει τη δεοντικού τύπου δέσμευση κατά την οποία, όταν φαίνεται σε κάποιον ότι βρίσκεται αντιμέτωπος με κάποιο αντικείμενο X που είναι Φ , κάτω από κατάλληλες συνθήκες παρατήρησης, τότε αυτός νομιμοποιείται να εκφέρει την απόφαση *το X είναι Φ* – τα ιδιωτικά παρατηρησιακά επεισόδια μπορούν πλέον να ενταχθούν και αυτά, μέσα ακριβώς από δεσμεύσεις της παραπάνω μορφής, στο πεδίο της δικαιολόγησης. Έξω από αυτό το πεδίο, αυτό που νομιμοποιούμαστε να πούμε για τις αισθητηριακές παρατηρησιακές καταστάσεις μας είναι μόνο ότι υφίστανται ως εκείνο το «φυσικό» υπόστρωμα ανερμήνευτων συμβάντων που είναι αναγκαίο ως, θα λέγαμε, η πρώτη ύλη που επιτρέπει τη διατύπωση δεσμεύσεων σαν την παραπάνω. Είναι λοιπόν η αρθρωμένη ανάδυση αυτών των δεσμεύσεων, την οποία αυτά τα συμβάντα καθιστούν με την παραπάνω έννοια δυνατή, η οποία πάλι με τη σειρά της τους επιτρέπει να βρουν το ρόλο τους, ως *νόμιμες* παρατηρησιακές αναφορές, μέσα στο πλαίσιο της επιστημικής σχέσης μας με τον κόσμο. Με τα λόγια του Σέλλαρς, «αν υπάρχει μια λογική διάσταση, κατά την οποία οι υπόλοιπες εμπειρικές πράξεις στηρίζονται σε αναφορές παρατηρήσεων, υπάρχει άλλη μια λογική διάσταση κατά την οποία οι τελευταίες εξαρτώνται από τις προηγούμενες» (EPM§38).

Αστοχίες της πρόσληψης – το υπόλοιπο του περιγραφικού περιεχομένου

Στα όσα αναφέρθηκαν μέχρι εδώ, μπορούμε να αναγνωρίσουμε μια διάσταση της σκέψης του Σέλλαρς απέναντι στην οποία ο ΜακΝτάουελ νιώθει φιλοσοφικά συγγενής. Η ανατομία της κατά Σέλλαρς εμπειρίας δεν αποκαλύπτει επιστημικά δραστικές δεδομενικότητες, παρά κατηγοριακά δομημένα περιεχόμενα που διατίθενται προς «αξιοποίηση» κατά την υιοθέτηση των επιστημικών στάσεών μας, τόσο των αποφαντικών, όσο και εκείνων που εκφράζονται με τη γλώσσα του φαίνεται. Είδαμε βέβαια παραπάνω ότι ο Σέλλαρς θα προνοήσει για την επιστημική αναβάθμιση των αισθητηριακά προσλαμβανόμενων δεδομενικότητων, με βάση ωστόσο τη μέχρι εδώ έκθεση της προοπτικής του αυτό καθίσταται δυνατό μόνο μέσα από τη συσχέτισή τους με το συναγωγικό δίκτυο που διέπει τη δικαιολόγηση των

ισχυρισμών μας. Σε κάποια ωστόσο κείμενά του, ο Σέλλαρς δείχνει να *επιμένει* στη νομιμότητα της αναζήτησης ενός υποστασιακά «βαρύτερου» οντικού προσδιορισμού ενός αισθητηριακού επιπέδου εντυπώσεων που να «παρεμβάλλεται» ανάμεσα στα αντικείμενα του περιβάλλοντός μας και στα κατηγοριακά αρθρωμένα περιεχόμενα που αναφέρονται σε αυτά. Ο λόγος που ο Σέλλαρς επιμένει σε έναν τέτοιο προσδιορισμό των εντυπώσεων, που να μην περιορίζεται από τα συναγωγικά όρια της κατηγοριακής οικειοποίησης του κόσμου, δεν διατυπώνεται με αρκετή καθαρότητα από τον ίδιο. Στο EPM§7 αποδέχεται ωστόσο το θεμιτό ενός ερωτήματος που γεννάται από τη δυνατότητα της μη αληθούς πρόσληψης, και το οποίο εκεί διατυπώνει με όρους φυσικής δυνατότητας, ως εξής: «Πώς είναι δυνατόν κάποιος να έχει την εμπειρία που περιγράφει λέγοντας ‘είναι σαν να είδα ένα κόκκινο και τριγωνικό αντικείμενο’, όταν είτε δεν υπάρχει εκεί οποιοδήποτε φυσικό αντικείμενο είτε, αν υπάρχει, δεν είναι ούτε κόκκινο ούτε τριγωνικό;» Λίγο πριν χαρακτηρίζει το ερώτημα ως «μια απόπειρα να εξηγηθούν τα γεγονότα της αισθητηριακής αντίληψης με *επιστημονικό* τρόπο» (δική μου υπογράμμιση).

Είδαμε όμως μόλις ότι η ανάλυση του Σέλλαρς μας προτρέπει να χειριστούμε τα υποκειμενικά αισθητηριακά επεισόδια ως επιστημικά συμβάντα, με όρους προτασιακών περιεχομένων που αναφέρονται στα αντικείμενα του περιβάλλοντός μας: στο μύθο που ήδη συναντήσαμε, για παράδειγμα, όταν του Σ του φαίνεται ότι μια μπλε γραβάτα είναι πράσινη, λόγω κάποιας ιδιομορφίας του φωτισμού, ο Σ βρίσκεται σε μια επιστημική κατάσταση που, εάν ο αντίστοιχος ισχυρισμός (ότι η γραβάτα είναι πράσινη) ήταν αληθής, θα ταυτιζόταν (ως τύπος) με εκείνη όπου ο Σ βλέπει ότι μια (πράσινη) γραβάτα είναι πράσινη, κάτω από κανονικές συνθήκες παρατήρησης (βλ. EPM§22). Η αστοχία της υποκειμενικής πρόσληψης έχει βέβαια να κάνει με το ότι οι συνθήκες παρατήρησης δεν είναι κανονικές – και μπορεί κανείς εύλογα να υποθέσει ότι η εν λόγω μη κανονικότητα έχει ως αποτέλεσμα ότι η φυσικά περιγράψιμη κατάσταση στον αμφιβληστροειδή του Σ στην πρώτη περίπτωση (της αναληθούς πρόσληψης) ταυτίζεται (ως τύπος) με εκείνη που προκαλείται από την παρουσία της πράσινης γραβάτας στη δεύτερη περίπτωση. Και εάν ο Σ είναι εν γνώσει της ανωμαλίας των συνθηκών παρατήρησης, τότε δεν θα υιοθετήσει την αντίστοιχη πεποίθηση που *μόνο μοιάζει* να προκαλείται από κάποιο αντικείμενο του περιβάλλοντός του, στην περίπτωσή τους. Όπως παρατηρεί ο ΜακΝτάουελ,¹²⁰ αν

¹²⁰ «Having the World in View», *The Journal of Philosophy*, XCV, No.9 1998: 431-491., σελ. 443-4.

κάποιος ψάχνει να βρει τι μοιράζεται η αναληθής πρόσληψη με την αληθή (πέρα από το κοινό προτασιακό περιεχόμενο – στο παράδειγμά μας, το *η γραβάτα είναι πράσινη*) που να εξηγεί το πώς προκύπτει η πρώτη, δεν έχει παρά να απευθυνθεί στις συνθήκες παρατήρησης και σε κάποια φυσικά περιγράψιμη ομοιότητα ανάμεσα στον τρόπο με τον οποίο «προσβάλλονται», κάτω από αυτές τις συνθήκες, οι αισθητηριακοί δέκτες του πλανημένου επιστημικού υποκειμένου από τις καταστάσεις του περιβάλλοντός του και σε εκείνον τον τρόπο με τον οποίο προσβάλλονται όταν δεν πλανάται.¹²¹ Στο EPM§21, ο Σέλλαρς δέχεται ότι τέτοιες εξηγήσεις «είναι καλές, αλλά αυτό δεν σημαίνει με τίποτα ότι εξηγήσεις κάποιου άλλου είδους δεν θα μπορούσαν να είναι εξίσου καλές, αν όχι και πιο διεισδυτικές».

Μια *επιστημονική* εξήγηση άλλου είδους που ψάχνει κάτι πιο «διεισδυτικό», θα το αναζητήσει πέρα από αυτό το *φυσικά περιγράψιμο* επίπεδο της προσβολής του αισθητηριακού μηχανισμού και των σχέσεων ομοιότητας που μπορεί να φιλοξενεί, στις *επιστημικές καταστάσεις* του υποκειμένου που προκαλούνται από αυτήν· θα αναζητήσει δηλαδή επιστημικά επεισόδια αναγνώρισης ενός άλλου τύπου περιεχομένου – πέρα από αυτό που στο παράδειγμά μας συνυφαίνεται με τη γνήσια παρουσία μιας πράσινης γραβάτας στην αληθή πρόσληψη – που να ευθύνονται *άμεσα* για τη φαινόμενη παρουσία μιας πράσινης γραβάτας στην εμπειρία του υποκειμένου, όταν καμία πράσινη γραβάτα δεν βρίσκεται στο περιβάλλον του.¹²² Αυτό το *άλλο* περιεχόμενο ο Σέλλαρς το ονομάζει *περιγραφικό* περιεχόμενο (EPM§22) και θα δούμε παρακάτω πώς ακριβώς το διαχειρίζεται, μέσα στα πλαίσια της δικής του θεωρίας περί *εντυπώσεων*. Η αποδοχή της νομιμότητας της ανάγκης για μια τέτοια περαιτέρω εξήγηση είναι και το σημείο όπου ο δρόμος του χωρίζει από εκείνον που θα ακολουθήσει ο ΜακΝτάουελ και γι' αυτό θα είναι διαφωτιστικό να μείνουμε για λίγο ακόμα στο υπόβαθρο αυτής της απόκλισης.

Το ζήτημα της μύησης σε μια ολιστική δομή

Η με κάποιον τρόπο παρουσία των «περιγραφικών περιεχομένων» δεν μπορεί να αποτελεί ένα μόνο φυσικό γεγονός, αφού ως τέτοιο θα ήταν επιστημικά αδρανής,

¹²¹ «Γιατί αυτό το αντικείμενο φαίνεται κόκκινο; Επειδή είναι πορτοκαλί και παρατηρείται κάτω από αυτές κι αυτές τις περιστάσεις», είναι ένα παράδειγμα επαρκούς εξήγησης που δίνει και ο ίδιος ο Σέλλαρς στο EPM§21.

¹²² Η «αμεσότητα» εδώ αναφέρεται στο ότι, όπως θα δούμε και παρακάτω, η παρουσία των περιγραφικών περιεχομένων υποτίθεται ότι καθιστά *αναπόδραστη* την παρουσία κάποιων αντίστοιχων εμφανίσεων στην εμπειρία του επιστημικού υποκειμένου.

τόσο όσο και οι φυσικά περιγράψιμες συνθήκες προσβολής του αισθητηριακού μηχανισμού του επιστημικού υποκειμένου, και δεν θα προσέθετε κάτι στην ήδη διαθέσιμη εξηγητική δυνατότητα των τελευταίων. Ούτε πάλι μπορούν τέτοια περιεχόμενα να επαναλαμβάνουν την ήδη απορριφθείσα αξίωση ενός επιστημικού επιπέδου αναγνωρίσιμων περιεχομένων που θα προσέφεραν στο υποκείμενο μια, ας πούμε, πρωτογενή δυνατότητα αναφοράς στο περιβάλλον του, ανεξάρτητης από το κατηγοριακά αρθρωμένο δίκτυο που διέπει την ευρύτερη κοσμοεικόνα του. Αυτός είναι ο λόγος που, στο EPM§7, ο Σέλλαρς μας προϋποθέτει ότι οι αισθητηριακές εντυπώσεις – γι’ αυτές μιλάμε – ίσως να μπορούν να κατανοηθούν ως «*sui generis* γεγονότα, ούτε επιστημικά ούτε φυσικά, με τη δική τους λογική γραμματική». Γιατί όμως μας είναι τόσο απαραίτητη η εισαγωγή ενός νέου *sui generis* λογικού χώρου;

Ακόμα και κάποιος που, στο παράδειγμά μας, γνωρίζει ότι στην πραγματικότητα η γραβάτα είναι μπλε και ότι οι συνθήκες φωτισμού είναι ιδιάζουσες δεν μπορεί να αποφύγει το ότι αυτή του φαίνεται πράσινη. Ο Σέλλαρς φαίνεται να νομίζει ότι μπορούμε να βρούμε έναν τρόπο να μιλήσουμε για την αισθητηριακή/επιστημική (ή ίσως να πούμε *sui generis*;) βάση αυτής της αναπόδραστης εμφάνισης.¹²³ Αν η τελευταία *επιβάλλεται* από την κάποιου τύπου αναγνώριση εκ μέρους του επιστημικού υποκειμένου ενός υποτιθέμενου *περιγραφικού* περιεχομένου, τότε το σχήμα αυτό θα μπορούσε ίσως να γενικευτεί και να επεκταθεί καί στις περιπτώσεις αληθούς πρόσληψης. Και τότε ίσως θα είχαμε έναν τρόπο να αποφύγουμε τις όποιες επιλοκές – εκείνες, ανάμεσα σ’ άλλες, που έχουν να κάνουν με τις ολιστικές συνέπειές του «εγκλωβισμού» μας σε ένα πλαίσιο κατηγοριακά αρθρωμένων επεισοδίων – συνοδεύουν την επιστημική κυριαρχία των προτασιακών περιεχομένων.

Είδαμε παραπάνω ότι, σύμφωνα με την ανάλυση του Σέλλαρς, για να είναι δυνατό να φαίνεται σε κάποιον ότι, για παράδειγμα, το Χ είναι κόκκινο, θα πρέπει να είναι αυτός εξοικειωμένος με την αποφαντική χρήση της έννοιας *κόκκινο*, άρα και με τις εννοιες άλλων χρωμάτων από τις οποίες αυτή θα πρέπει να διακρίνεται, καθώς και

¹²³ Ας θυμηθούμε εδώ ότι αν αρνηθούμε αυτήν την τροπή της σελλαρσιανής συλλογιστικής, θα πρέπει να αρκεστούμε να πούμε ότι, λόγω των συνθηκών παρατήρησης, ο Σ απλά βρίσκεται σε μια επιστημική κατάσταση *του ίδιου τύπου* με εκείνη που προκαλείται από την υπό κανονικές συνθήκες παρουσία μιας πράσινης γραβάτας στο περιβάλλον του: την κατάσταση, με άλλα λόγια, που αντιστοιχεί στο περιεχόμενο *κάτι μπροστά μου είναι γραβάτα και αυτό είναι πράσινο* – με τη μόνη διαφορά ότι, στην περίπτωση του Σ, το περιεχόμενο *η γραβάτα είναι πράσινη* φαινομενικά μόνο προκαλείται από την παρουσία μιας πράσινης γραβάτας. Δεν προϋποθέτει αυτή η εξήγηση την παρουσία κάποιου «θεμελιωδέστερου» αισθητηριακού περιεχομένου, τουλάχιστον σύμφωνα με την προοπτική που θα επιλέξει να ακολουθήσει ο Μακντάουελ.

με τους κανόνες ορθής εφαρμογής της, με την έννοια των κανονικών συνθηκών παρατήρησης κλπ. Αυτό μοιάζει να έχει την παράδοση συνέπεια ότι «κάποιος δεν μπορεί να σχηματίσει την έννοια *είναι κόκκινο*, και ομοίως και των άλλων χρωμάτων, αν δεν τις κατέχει ήδη» (EPM§19, υπογράμμιση δική μου)¹²⁴. Ο Σέλλαρς χαρακτηρίζει αυτήν την *ολιστική* προσέγγιση των εμπειρικών κατηγοριών ως «Εγγελιανούς Στοχασμούς» (EPM§20), κάνοντας μια από τις λιγοστές στο EPM αλλά καίριες ρητές αναφορές στον Χέγκελ. Πιο συγκεκριμένα, ο Σέλλαρς αποδίδει το εγγελιανό των στοχασμών στο αίτημα της *συνοχής* που, *χωρίς* την εισαγωγή του αμφισβητούμενου επιπέδου των εντυπώσεων, μοιάζει να καλύπτει την *πλήρη* έκταση του «λογικού χώρου» των αναφορών μας στα φυσικά χωροχρονικά αντικείμενα. Αυτό ωστόσο δεν φαίνεται να σημαίνει κάτι περισσότερο από αυτό που υποδεικνύεται στο προηγηθέν παράθεμα: ότι δηλαδή οι εμπειρικές κατηγορίες μας δεν συγκροτούνται ως επιστημικά «εργαλεία» στη βάση κάποιων θεμελιωδέστερων αισθητηριακών εμφανίσεων που τις υποστηρίζουν, ανεξάρτητα τη μία από την άλλη, αλλά μάλλον στο βαθμό που τις κατέχουμε τις κατέχουμε όλες μαζί, ή έστω κατά ευρείες ομάδες, με τρόπο που η εξοικείωση με την καθεμιά να προϋποθέτει την εξοικείωση με τις υπόλοιπες – χωρίς παράλληλα, όπως συζητήσαμε, να σημαίνει αυτό και ότι μια τέτοια «συστημική» ανάδυσή τους δεν μπορεί να προϋποθέτει ένα υπόβαθρο φυσικά περιγράψιμων συσχετίσεων ανάμεσα σε αυτές και στις καταστάσεις πραγμάτων που τις προκαλούν, μέσω της διαμεσολάβησης των ιδιωτικών αισθητηριακών καταστάσεων.

Ο Σέλλαρς ωστόσο αναζητά κάτι περισσότερο από μόνο φυσικά περιγράψιμες συσχετίσεις στο υπόβαθρο του εννοιακού δικτύου. Ο Σέλλαρς αναγνωρίζει ότι η επιστημική βιωσιμότητα ενός εννοιολογικού ολισμού προϋποθέτει μια διαδικασία μαθησιακής μύησης σε αυτόν, μια «μακρά ιστορία απόκτησης τμηματικών έξεων απόκρισης σε διάφορα αντικείμενα κάτω από διαφορετικές συνθήκες» (EPM§19). Η ιδέα είναι ότι αυτό το ιστορικό έξεων, όπως αυτές ενισχύονται και από τον κοινωνικό περίγυρο του επιστημικού υποκειμένου, κάποια στιγμή *μετουσιώνεται* στο ανεπτυγμένο κατηγοριακό δίκτυο μέσα από το οποίο αναφερόμαστε στο περιβάλλον μας. Καθώς πριν από τη στιγμή αυτή δεν μπορούμε να μιλάμε για κατηγοριακά αρθρωμένα περιεχόμενα, θα πρέπει η εν λόγω διαδικασία μάθησης να στηρίζεται σε κάποιου άλλου τύπου επιστημικά στοιχεία – και *εδώ* είναι που τα περιγραφικά

¹²⁴ Και λίγο παρακάτω: «Κάποιος δεν μπορεί να έχει οποιαδήποτε έννοια για τις παρατηρήσιμες ιδιοτητες των φυσικών αντικειμένων [...] αν δεν τις έχει όλες».

περιεχόμενα των αισθητηριακών εντυπώσεων μοιάζουν ιδιαίτερα χρήσιμα. Ο Σέλλαρς ουσιαστικά δέχεται ότι, χωρίς τη βοήθεια των εντυπώσεων, η ολοκλήρωση των εγγελιανών στοχασμών θα σήμαινε είτε την οριστική απόρριψη της δυνατότητας του προσδιορισμού ενός λογικού χώρου επιστημικά θεμελιωδέστερου από αυτόν των χωροχρονικών αντικειμένων, είτε την απόδειξη ότι και αν ένας τέτοιος χώρος προσδιοριζόταν θα είχε επίσης ολιστική δομή (EPM§20). Και δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι, για τον Σέλλαρς, ο Χέγκελ είναι μια *απειλητική* φιλοσοφική φιγούρα.

Αν οι Εγγελιανοί Στοχασμοί ολοκληρώνονταν – φαίνεται να φοβάται ο Σέλλαρς – θα είχαμε πρόβλημα να κατανοήσουμε τη δυνατότητα του παραπάνω μαθησιακού σχηματισμού των εννοιών (οδηγούμενοι ίσως έτσι σε μια εγγελιανή «συνεκτικιστική» σούπα που κανείς δεν ξέρει πώς άρχισε να βράζει). Η νομιμοποίηση των αισθητηριακών εντυπώσεων, πέρα από τη συμπληρωματική εξηγητική προσφορά της ως προς το επιστημικό φαινόμενο της αναληθούς πρόσληψης, μοιάζει να απαιτείται και για την υποστήριξη της δυνατότητας σχηματισμού εκείνου του υποστρώματος των έξεων απόκρισης που «γεννά» το δίκτυο των εμπειρικών εννοιών μας. Στο (*suī generis*) λογικό χώρο των εντυπώσεων μπορούμε – είναι εδώ η φιλοδοξία – να απεμπλακούμε από τις ολιστικές δεσμεύσεις των εννοιών μας και έτσι να κατανοήσουμε τη δυνατότητα *τμηματικών διαφορικών αποκρίσεων* σε διαφορετικά ερεθίσματα, που θα πρέπει να υπόκεινται της δυνατότητας των αντικειμενωδών κατηγοριακών αναφορών μας στον κόσμο. Μιλώντας κάπως χαλαρά, θα λέγαμε ότι, σε αυτόν το λογικό χώρο, μια εντύπωση κόκκινου θα ισοδυναμούσε με μια «πρωτοεμφάνιση» κόκκινου, στην οποία θα μπορούσαμε να *μάθουμε* να αντιδρούμε αλλιώς από όπως στις πρωτοεμφανίσεις άλλων χρωμάτων, μέχρι αυτές οι διαφορικές σχέσεις να μετουσιώνονταν σε εκείνο το κατηγοριακό δίκτυο που θα μας επέτρεπε να μας *φαίνεται* (ή να βλέπουμε, ή να αποφαινόμαστε) ότι κάτι είναι κόκκινο. Δεν είναι τυχαίο ότι στο EPM§7, όταν πρωτοθέτει το «επιστημονικό» ερώτημα της αναληθούς πρόσληψης, ο Σέλλαρς το συσχετίζει με τη δυνατότητα ενός βρέφους να έχει αισθητηριακές εντυπώσεις, παρά το ότι αυτό ούτε βλέπει, ούτε του φαίνεται ότι βλέπει φυσικά αντικείμενα. Θα μας βοηθήσει εδώ, στην προσπάθειά μας να εκτιμήσουμε τη νομιμότητα της επίκλησης των εντυπώσεων, να απευθυνθούμε στην κριτική στάση του Μακντάουελ απέναντι σε αυτήν.

Ο ΜακΝτάουελ, στην κριτική του ανάγνωση του Σέλλαρς στο *Having the World in View*, δεν αναφέρεται απευθείας στο ζήτημα της δυνατότητας του σχηματισμού των εννοιών. Μας παραπέμπει όμως στο *Science and Metaphysics* (SM) όπου, όπως ισχυρίζεται, ο Σέλλαρς ακολουθεί μια άλλη – υπερβατολογική – στρατηγική υπεράσπισης του επιστημικού επιπέδου των αισθητηριακών εντυπώσεων. Πράγματι, εκεί ο Σέλλαρς, προσεγγίζοντας κριτικά την καντιανή διάκριση ανάμεσα σε εννοιακές παραστάσεις και εποπτείες, επισημαίνει ότι ο Καντ «θόλωσε» την αναγκαία – όπως θα υποστηρίξει – διάκριση ανάμεσα σε παραστάσεις που «αν και κατά κάποιον τρόπο προκύπτουν στη δεκτικότητα, ανήκουν ωστόσο σε ένα πλαίσιο που [...] προϋποθέτει τις γενικές έννοιες» και σε παραστάσεις «ριζικά διαφορετικές [...] που ανήκουν στην ωμή δεκτικότητα και δεν είναι κατά κανέναν τρόπο εννοιακές»¹²⁵. Η ιδέα είναι ότι ο Καντ επέκτεινε τη συνθετική δράση του νου μέχρι και τις χωροχρονικά διατεταγμένες εποπτείες της αισθητικότητας, με τρόπο που δεν φαίνεται να αφήνει χώρο για μια ριζικότερη έννοια δεκτικότητας που να αντιστοιχεί «στο 'ωμό γεγονός' ή στον δεσμευτικό χαρακτήρα της αντιληπτικής εμπειρίας». Παρά τις συγχύσεις που του αποδίδει, ο Σέλλαρς ωστόσο θέλει τον Καντ να αποδέχεται την αναγκαιότητα ενός τέτοιου ριζικού επιπέδου δεκτικότητας, «για λόγους υπερβατολογικούς, που έχουν να κάνουν με την αναγνώριση της έννοιας κατά την οποία η ανθρώπινη γνώση βασίζεται – αν και δεν συνίσταται – στην πρόσκρουση σε μια ανεξάρτητη πραγματικότητα».¹²⁶

Ο Σέλλαρς ωστόσο θα σπεύσει να επισημάνει αμέσως παρακάτω ότι αυτό το υπερβατολογικό πλαίσιο είναι μάλλον ξεπερασμένο και, σε σημερινούς όρους, θα αντιστοιχούσε μάλλον σε μια «θεωρητική κατασκευή» με ανεξάρτητες εξηγητικές αξιώσεις.¹²⁷ Στη βάση αυτή, μιας ανεξάρτητης από τον υπερβατολογικό «κύκλο» υποστήριξης του εύλογου της εξηγητικής υπόθεσης των αισθητηριακών εντυπώσεων, αναπτύσσει το κύριο μέρος του δοκιμίου του· και κατά τούτο, ο ΜακΝτάουελ δεν έχει δίκιο όταν του αποδίδει μια υπερβατολογική αφετηρία που μάλλον αυθαίρετα θα προϋπέθετε ότι οι αισθητηριακές εντυπώσεις είναι «ο μόνος τρόπος να είναι

¹²⁵ *Science and Metaphysics*, ό.π. σελ. 7.

¹²⁶ Ό.π. σελ. 9.

¹²⁷ «Η έννοια αυτού του [υπερβατολογικού] πολλαπλού είναι, με σύγχρονους όρους, αυτή της θεωρητικής κατασκευής. [...] Ας καλέσουμε τα στοιχεία αυτού του πολλαπλού 'αισθητηριακές εντυπώσεις' και ας εξετάσουμε ανεξάρτητα την ιδέα ότι είναι εύλογη η υπόθεσή τους» (ό.π. σελ. 9).

κατανοητή η εννοιακή διαμόρφωση της αισθητηριακής συνείδησης» (HWV444, δική μου η υπογράμμιση).¹²⁸ Ο Σέλλαρς ακολουθεί μάλλον έναν άλλο δρόμο, που μας παραπέμπει και στην ιδιαίτερα βαρύνουσα *επιστημονιστική* διάσταση της σκέψης του. Αυτό που περισσότερο επιδιώκει είναι να υποδείξει την εξηγητική δυναμική των εντυπώσεων ως προς κάποια – κρίσιμα κατά τη γνώμη του – ζητήματα της αντιληπτικής εμπειρίας.

Το ζήτημα της ανάδυσης της διαφοράς: το εξηγητικό δυναμικό των εντυπώσεων

Το βασικό ερώτημα που θέτει ο Σέλλαρς, τόσο στο SM όσο και στο EPM, δεν αφορά τη δυνατότητα της κατανόησης των επεισοδίων της εννοιακά δομημένης εμπειρίας ως τέτοιων (δεν απαντά, αλλιώς, στο *τι είναι* να βλέπω ότι κάτι μπροστά μου είναι κόκκινο), αλλά μάλλον έχει να κάνει με τις προϋποθέσεις της φυσικής δυνατότητάς τους. Ο Σέλλαρς ρωτά: «Γιατί ο αντιλαμβανόμενος *αναπαριστά εννοιακά* ένα κόκκινο (μπλε κλπ) ορθογώνιο (κυκλικό κλπ) αντικείμενο στην παρουσία ενός αντικειμένου με αυτές τις ιδιότητες;», τονίζοντας ότι εδώ η έμφαση τίθεται στο ερώτημα για το φυσικά αναγκαίο υπόβαθρο της δυνατότητας αυτής της διαφοροποίησης που συναντούμε στο επίπεδο των κατηγοριακά αρθρωμένων εμπειρικών περιεχομένων (SM18). Αυτό δηλαδή που τίθεται εδώ προς εξήγηση είναι πρώτα πρώτα το ζήτημα των φυσικά περιγράψιμων προϋποθέσεων της δυνατότητας της διάκρισης ανάμεσα σε τύπους ποιότητων. Για να το θέσουμε κάπως χονδροειδώς ίσως, αλλά όχι παραπλανητικά, γιατί να βλέπω ότι κάτι είναι κόκκινο και όχι, ας πούμε, μπλε; Ή ακόμα, γιατί να μην τα βλέπω όλα μπλε; Ο Σέλλαρς πιστεύει ότι ο καλύτερος τρόπος να εξηγηθεί η ύπαρξη της διαφοράς στο επίπεδο της κατηγοριακά δομημένης εμπειρίας είναι να υποθέσουμε ότι αυτή κατά κάποιον τρόπο αντιστοιχεί σε μια *πρωτογενή* διαφορά που υφίσταται στο επίπεδο της άμεσης έκθεσης στα ερεθίσματα του περιβάλλοντός μας.

Ο Σέλλαρς εξετάζει σύντομα και απορρίπτει δυο πιθανές απαντήσεις στο παραπάνω ερώτημα που να αποφεύγουν την προϋπόθεση μιας διαφοράς τέτοιας που να δίδεται άμεσα στην αισθητηριακή εμπειρία. Σύμφωνα με την πρώτη, η

¹²⁸ *Having the World in View*, ό.π. σελ. 444 – η υπογράμμιση δική μου. Μια τέτοια προϋπόθεση, τιθέμενη με όρους υπερβατολογικής ανάλυσης, είναι είτε περίπου ταυτολογική (πρέπει κάτι να προσβάλλει την αισθητικότητά μας για να μπορούμε να βλέπουμε κάτι, να ακούμε κάτι κλπ), είτε πρόδηλα αυθαίρετη, αν υποστηρίζει ότι αυτό το κάτι μπορεί μόνο να είναι (κατά υπερβατολογική αναγκαιότητα) οι αισθητηριακές εντυπώσεις *όπως* τις κατανοεί ο Σέλλαρς.

εννοιολογική ικανότητα της διάκρισης τύπων ποιοτήτων είναι εγγενής – πρόκειται για μια, με όρους Καντ, δογματική λύση, την οποία ο Σέλλαρς δεν κάνει καν τον κόπο να εξετάσει αναλυτικά. Η δεύτερη απάντηση όμως, όπως ομολογεί, είναι πιο ενδιαφέρουσα: κατ'αυτήν, «κάποιος *μαθαίνει* από τους γλωσσικούς συντρόφους του, οι οποίοι ήδη έχουν τις ανάλογες έννοιες και προδιαθέσεις, να παίζει το γλωσσικό παιχνίδι των χρωμάτων και των σχημάτων, και έτσι αποκτά και ο ίδιος αυτές τις έννοιες και προδιαθέσεις» (SM18-9, υπογράμμιση δική μου). Βλέπουμε εδώ ότι το ζητούμενο μιας εξηγητικά επαρκούς «γενετικής» αναφοράς στο σχηματισμό των εννοιών είναι ένα θέμα που απασχολεί τον Σέλλαρς και στο οποίο συχνά αυτός επανέρχεται. Το θέμα εδώ δεν είναι οι εν γένει υπερβατολογικές προϋποθέσεις της κατηγοριακά δομημένης εμπειρίας, αλλά μάλλον οι «υλικές» διεργασίες μέσα από τις οποίες αυτή πραγματώνεται.

Πέρα όμως από μια απλά παράπλευρη συνεισφορά με κάποια ενδιαφέροντα εξηγητικά οφέλη, η άρθρωση μιας εύλογης θεωρίας για αυτές τις διεργασίες μοιάζει να προτείνεται από τον Σέλλαρς και ως, κατά κάποιον τρόπο, ο σύγχρονος διάδοχος της υπερβατολογικής φιλοσοφικής στρατηγικής, ο οποίος ουσιαστικά δικαιώνεται (όπως θα συζητήσουμε παρακάτω) από το ότι συνιστά εκείνη τη θεώρηση που θα μπορούσε ίσως να συναντηθεί με τις απαιτήσεις που τίθενται από την ευρύτερα αναπτυσσόμενη επιστημονική εικόνα του ανθρώπου.¹²⁹ Η επίκληση ωστόσο της γλωσσικής κοινότητας και του κληροδοτούμενου από αυτήν γλωσσικού παιχνιδιού των εμπειρικών κατηγοριών δεν είναι κατά τον Σέλλαρς επαρκής, αν και στη σωστή κατεύθυνση, αφού «η ικανότητα να διδάξεις σε ένα παιδί το γλωσσικό παιχνίδι των χρωμάτων και των σχημάτων μοιάζει να προϋποθέτει την ύπαρξη σημαδιών (cues) που συστηματικά αντιστοιχούν στις κατηγοριακές οικογένειες των χρωμάτων και των σχημάτων» (SM19).

Η μάθηση, που προϋποτίθεται από την κατηγοριακή αντίληψη του ώριμου επιστημικού υποκειμένου, απαιτεί *παραδείγματα*, μοιάζει να μας λέει ο Σέλλαρς. Είδαμε παραπάνω ότι αυτά δεν μπορούμε να τα βρούμε στα περιεχόμενα που εκφράζονται στη γλώσσα των εμφανίσεων, αφού η τελευταία ήδη προϋποθέτει η ίδια τη δυνατότητα της κατηγοριακής αναφοράς στα αντικείμενα του περιβάλλοντός μας. Το συμπέρασμα του Σέλλαρς είναι ότι θα πρέπει να αποδεχτούμε την επιστημική

¹²⁹ Οι θέσεις του Σέλλαρς δεν γίνονται πλήρως κατανοητές, αν δεν δοθεί η απαιτούμενη προσοχή στις επιστημονιστικές αφετηρίες τους. Ίσως το άρθρο-διακήρυξη των τελευταίων είναι το *Philosophy and the Scientific Image of Man*.

παρουσία κάποιων καταστάσεων του υποκειμένου που από τη μια βρίσκονται έξω από την εμβέλεια της όποιας συνθετικής νοητικής δραστηριότητας, και από την άλλη επιδεικνύουν τις απαιτούμενες διαφορές που χρησιμεύουν ως τα αφετηριακά παραδείγματα της μύησης στο δίκτυο των εμπειρικών εννοιών. Αυτός θα είναι ο ρόλος των αισθητηριακών εντυπώσεων, που στο SM κατανοούνται ως *μη συνειδητές* καταστάσεις του επιστημικού υποκειμένου που «μοιάζουν και διαφέρουν αναμεταξύ τους κατά τρόπους αντίστοιχους εκείνων που μοιάζουν και διαφέρουν αναμεταξύ τους οι εννοιακές αναπαραστάσεις των χρωμάτων και των σχημάτων» (SM18).

Υπερβατολογική παράβαση ή επιστημονικός ρεαλισμός:

Ο Σέλλαρς αποφεύγει στο SM να ορίσει τις εντυπώσεις ως ένα υπερβατολογικά απαιτούμενο, από τη δυνατότητα της εννοιακά δομημένης αντίληψης, επίπεδο *συνειδητότητας* – σίγουρα τουλάχιστον όχι με μια έννοια υπερβατολογικού λόγου που να τον περιορίζει μέσα στο ευρύτερο πεδίο των τρόπων *επιστημικής αναφοράς* μας στον κόσμο. Στην πραγματικότητα, το υπερβατολογικό επιχείρημα του Σέλλαρς είναι εκείνη η συλλογιστική γραμμή του EPM, που είδαμε να εδραιώνει την *προτεραιότητα* της κατηγοριακής αναφοράς στα χωροχρονικά αντικείμενα απέναντι σε κάθε δυνατή υποκειμενική αναγνώριση περιεχομένων. Αυτό που μάλλον προσπαθεί να καταφέρει στο SM (αλλά σε έναν βαθμό και στο EPM) είναι όχι να προσθέσει περαιτέρω επιστημικές διαστάσεις ομόλογες αυτών που ήδη συνιστούν την υπερβατολογική σκοπιά, αλλά μάλλον να αναγνωρίσει ένα «συμπληρωματικό» πρίσμα θεώρησης του επιστημικού φαινομένου, που να επιτρέπει τον προσδιορισμό ενός τύπου καταστάσεων του υποκειμένου, τέτοιων που να συμπληρώνουν την υπερβατολογική σκοπιά με μια *θεωρητική αναφορά*, που να μπορεί να εξηγή την «ανάδυση» των κατηγοριακών διαφορών που προϋποτίθενται από κάθε αποβλεπτικό επιστημικό επεισόδιο.

Αυτός ίσως είναι και ο λόγος που, τόσο στο EPM όσο και στο SU, ο Σέλλαρς κατανοεί τελικά τις αισθητηριακές εντυπώσεις ως *θεωρητικές οντότητες* και αφιερώνει αρκετές σελίδες για να τονίσει ότι ακριβώς ως τέτοιες δεν στερούνται, όχι μόνο εξηγητικής αξίας, όπως θα αρκούσε σε έναν ινστρουμενταλιστή, αλλά και αξιώσεων ύπαρξης – λίγο πολύ όπως, για παράδειγμα, η παραδοχή ενός είδους μη παρατηρήσιμου υποατομικού σωματιδίου μπορεί μεν να υιοθετηθεί για λόγους ευστάθειας ενός θεωρητικού μοντέλου εξήγησης κάποιων παρατηρήσιμων φυσικών

φαινομένων, χωρίς αυτό να αποκλείει ότι, εφόσον το μοντέλο δουλεύει καλά και εδραιώνεται στην κοινή συνείδηση, δεν μπορεί να γίνει αποδεκτή η ύπαρξη τέτοιων σωματιδίων και (υπό συνθήκες) εφικτή ακόμα και η παρατήρησή τους. Ο Σέλλαρς άλλωστε δεν κουράζεται να υπενθυμίζει ότι «σε ό,τι αφορά την περιγραφή και την εξήγηση του κόσμου, η επιστήμη είναι το μέτρο όλων των πραγμάτων, αυτών που υπάρχουν ότι υπάρχουν και αυτών που δεν υπάρχουν ότι δεν υπάρχουν» (EPM§42).

Εδώ βέβαια τίθενται ζητήματα που έχουν να κάνουν με τον επιστημονισμό του Σέλλαρς, και κυρίως με την τοποθετησή του στην κεντρική για τη φιλοσοφία της επιστήμης μεταφυσική διαμάχη ανάμεσα στον επιστημονικό ρεαλισμό και στον ινστρουμενταλισμό. Ο Σέλλαρς υιοθετεί εν γένει μια προοπτική, κατά την οποία τα κριτήρια υπαρκτικότητας των οντοτήτων που θέτει η γλώσσα της επιστήμης δεν μπορεί παρά να τελικά να τίθενται από την ίδια. Η κοσμοεικόνα μας, οι βασικές κατηγορίες με τις οποίες διαχειριζόμαστε τις παραστάσεις και αναγνωρίζουμε τα αντικείμενα της παρατηρήσιμης καθημερινότητάς μας, αυτό δηλαδή που ο Σέλλαρς ονοματίζει *έκδηλη* εικόνα, *οφείλουν* να συντονιστούν με την εικόνα του κόσμου όπως αυτή αναγνωρίζεται από τις κατηγορίες του επιστημονικού λόγου – και όχι το ανάποδο, να αποτελεί δηλαδή κριτήριο για την αποδοχή ή μη στο σύνολο των αντικειμένων που ανήκουν στην «επίπλωση» του κόσμου η συμμόρφωση ή όχι με τις δομές που αναγνωρίζει ως τελικός κριτής η *έκδηλη* εικόνα. Παρά λοιπόν το χαρακτήρα τους ως *θεωρητικών* οντοτήτων που μια επιστημονική (ή έστω πρωτοεπιστημονική) εικόνα μοιάζει να έχει ανάγκη για να εξηγήσει την αλληλεπίδραση ανάμεσα στα φαινόμενα της εμπειρικής αποβλεπτικότητας και σε εκείνα της φυσικά περιγράψιμης αισθητηριακής επαφής με τον κόσμο, η επιστημική λειτουργικότητά των αισθητηριακών εντυπώσεων, εάν υφίσταται, κάθε άλλο παρά εμπόδιο είναι για τις υπαρκτικές αξιώσεις τους – ιδιαίτερα καθώς ο ρόλος τους καταδεικνύεται ιδιαίτερα σημαντικός για το κρίσιμο, για τον Σέλλαρς, ζητούμενο του συμβιβασμού ανάμεσα στις νομολογικές δομές της επιστημονικής εικόνας με τις έλλογες της αποβλεπτικότητας.

Η παρεξήγηση με τον Μακντάουελ

Ο ΜακΝτάουελ στο HWV θα αντιδράσει σε αυτό που ερμηνεύει ως μια *εξωτερική* υπερβατολογική στρατηγική του Σέλλαρς: σαν δηλαδή ο τελευταίος να θέλει, μέσα από μια επιστημολογική νομιμοποίηση των αισθητηριακών εντυπώσεων

να επεκτείνει (και όχι να συμπληρώσει, με την έννοια που αναπτύχθηκε παραπάνω) τον επιστημικό «χάρτη» του υπερβατολογικού εκείνου εγχειρήματος, που είδαμε να εδραιώνει το προτασιακό δυναμικό της εμπειρίας και να κλείνει τον υπερβατολογικό «κύκλο» του *εκεί*. Αντιδρά δηλαδή ο Μακντάουελ σαν ο Σέλλαρς να ζητά να υποστηρίξει την *κατανοησιμότητα* της υποκειμενικής αναγνώρισης περιεχομένων που αναφέρονται στα αντικείμενα του περιβάλλοντός μας (την κατανοησιμότητα δηλαδή του εμπειρικού περιεχομένου) μέσω της προϋπόθεσης κάποιων ιδιωτικών μεν, αλλά ωστόσο κατηγοριακά ανέγγιχτων, επιστημικών καταστάσεων που κατά κάποιον τρόπο αντανακλούν τις *ποιοτικές* διαφοροποιήσεις στους τρόπους με τους οποίους το περιβάλλον προσβάλλει κάθε φορά τον επιστημικό μηχανισμό μας. Για τον ΜακΝτάουελ, όπως συζητάμε αλλού, η υπερβατολογική εξέταση της επιστημικής σχέσης μας με τον κόσμο παραστρατεί όποτε εγκολπώνει υποτιθέμενα επεισόδια που δεν ανήκουν, με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, στη σχέση αυτή· κατά τη γνώμη του, με άλλα λόγια, μια υπερβατολογική προοπτική μπορεί μεν να νομιμοποιεί τη δυνατότητα ενός τύπου αναγνώρισης περιεχομένων από το επιστημικό υποκείμενο μέσω της προϋπόθεσης ενός άλλου – υπερβατολογικά αναγκαίου – τύπου συνειδητότητας, δεν μπορεί όμως να αναζητά υπερβατολογικά θεμέλια σε συμβάντα που θέλουν να συγκροτούνται έξω από την εν γένει υπαγωγή τους στις διαδικασίες που διέπουν την επιστημική σχέση.

Προσπάθησα ωστόσο να δείξω ότι, σύμφωνα τουλάχιστον με μια δυνατή ανάγνωση, ο Σέλλαρς δεν αρνείται το ότι ο υπερβατολογικός «κύκλος» ανοίγει και κλείνει με τα εννοιακά αρθρωμένα περιεχόμενα των αναφορών μας στα αντικείμενα της πραγματικότητας που μας περιβάλλει. Φαίνεται όμως παράλληλα να πιστεύει ότι αν η φιλοσοφία δεν μπορεί να συναντήσει την επιστήμη σε μια «συνεργατική» αναφορά στους υποκείμενους μηχανισμούς που ακριβώς υποστηρίζουν, μέσα στα πλαίσια μιας εύστοχης κατανόησης του κόσμου, αυτήν την πραγματική, θα λέγαμε, δυνατότητα της επιστημικής προτεραιότητας της έννοιας, τότε η εν λόγω προτεραιότητα κινδυνεύει να κατανοηθεί ως μια αυθαιρεσία της έννοιας.

Η έκδηλη απειλή της επιστημονικής εικόνας

Ο χώρος των κατηγοριακά αρθρωμένων εμπειρικών περιεχομένων, αν και όχι υπερβατολογικά αναγώγιμος σε κάτι «θεμελιωδέστερο» από αυτόν, φαίνεται ωστόσο να «προκαλείται» ως αποτέλεσμα (με μια ευρεία έννοια) της αισθητηριακής τριβής

μας με το περιβάλλον· αυτό άλλωστε μας «λένε» και οι ίδιες οι εμπειρικές παραστάσεις μας – κάτω από ένα τέτοιο πρίσμα τις κατανοούμε ακριβώς ως φανερώσεις ενός κόσμου που επιδρά στις αισθήσεις μας. Για τον Σέλλαρς, όπως ήδη συζητήσαμε, αν η φιλοσοφία στερείται εργαλείων με τα οποία να μπορεί να συνεισφέρει σε μια κοσμοεικόνα που να είναι «φιλόξενη» προς το φαινόμενο της μετάβασης από το «ωμό» γεγονός της τριβής με τον κόσμο στην έλλογη σφαίρα των εννοιακά δομημένων αντικειμενικών αναπαραστάσεων, τότε αδυνατεί να συνεισφέρει στην «αρθρωμένη και ολοκληρωμένη εικόνα του ανθρώπου-μέσα-στο-σύμπαν, που ήταν πάντα ο στόχος της» (EPM§40). Ίσως ο καλύτερος τρόπος να καταλάβουμε την αντίθεση που εντοπίσαμε ανάμεσα στους Σέλλαρς και ΜακΝτάουελ ως προς το ζήτημα των αισθητηριακών εντυπώσεων είναι να απευθυνθούμε εδώ για λίγο στο δοκίμιο του δεύτερου *Philosophy and the Scientific Image of Man*.

Εκεί ο Σέλλαρς διατυπώνει, θα λέγαμε, ένα προσχέδιο της κατ' αυτόν ζητούμενης σύνθεσης ανάμεσα σε δυο διαφορετικούς τρόπους αυτοκατανόησης του ανθρώπου – και αντίστοιχα κατανόησης της εν γένει σχέσης του με το περιβάλλον του: ανάμεσα στην *έκδηλη* εικόνα, που αντιστοιχεί στη συνειδητή αλληλεπίδρασή μας με τα αντικείμενα της καθημερινής εμπειρίας και τις ιδιότητες που αυτά εμφανίζουν, και στην *επιστημονική* εικόνα, η οποία αντιστοιχεί στη θεωρητική ανασυγκρότηση της πραγματικότητας (και της θέσης του ανθρώπου εντός της) από την συστηματική επιστημονική σκέψη και τις μεθόδους της, με κυρίαρχη ανάμεσα στις τελευταίες την υπόθεση θεωρητικών μη παρατηρήσιμων οντοτήτων για την εξήγηση παρατηρήσιμων φαινομένων. Καθεμιά από τις δυο εικόνες, ως τρόπος αυτοκατανόησης του ανθρώπου και της θέσης του στο ευρύτερο περιβάλλον όπου ανήκει, ορίζεται από μια προϋπόθεση περί της φύσης του Πραγματικού και διαθέτει επιστημική «αυτάρκεια», με την έννοια ότι αντίστοιχα ορίζει και κάποια – εσωτερικά στην ίδια – κριτήρια «αλήθειας και λάθους». Οι δυο εικόνες είναι ανταγωνιστικές, αφού και οι δυο έχουν αξιώσεις αντικειμενικής ισχύος αλλά και διαφορετικές κατηγορίες διαχείρισης του Πραγματικού.

Η πρώτη «λειτουργεί» με βάση τον κόσμο των φυσικών χωροχρονικών αντικειμένων της καθημερινής εμπειρίας και των επιστημικών και πρακτικών στάσεών μας απέναντι σε αυτά.¹³⁰ Για αυτήν την εικόνα, στο βαθμό που θέλει να

¹³⁰ Μιλώντας για επιστημικές και πρακτικές στάσεις, αναφερόμαστε εδώ σε ένα μεγάλο φάσμα αποβλεπτικών σχέσεων προς τον κόσμο: αντιληπτικές εμπειρίες, όπως όταν βλέπω ότι κάτι είναι κόκκινο, επαγωγικούς συμπερασμούς και ισχυρισμούς που εκφέρουμε, αλλά και εσωτερικά

διατηρήσει την κυριαρχία της, η επιστημονική εικόνα μπορεί να έχει μόνο μια παράγωγη νομιμοποίηση – ως εργαλείο πρόβλεψης των *δικών της* φαινομένων, ή ως μια πιο καθαρή ή λεπτομερειακή ματιά σε αυτά, τα οποία όμως δεν παύουν να συνιστούν το πεδίο ορισμού του όντως υπαρκτού. Από τη μεριά της, η επιστημονική εικόνα – μια εικόνα σε εξέλιξη, όπως δεν ξεχνά να υπενθυμίζει ο Σέλλαρς – αξιώνει για τις κατασκευές της το προνόμιο να είναι αυτές που φανερώνουν τη *θεμελιωδέστερη* πραγματικότητα που υπόκειται των φαινομένων της έκδηλης εικόνας. Το ότι συγκροτείται ως ένα διανοητικό εγχείρημα εξήγησης αυτών ακριβώς των τελευταίων, και με βασικό εργαλείο για τις εξηγήσεις της την υπόθεση μη παρατηρήσιμων οντοτήτων και σχέσεων αναμεταξύ τους (δες SPR19), δεν της στερεί το δικαίωμα να ισχυρίζεται ότι είναι εν τέλει οι *δικοί της* θεωρητικοί ισχυρισμοί που αναφέρονται στο όντως υπαρκτό, περιορίζοντας έτσι την έκδηλη εικόνα σε μια οντολογικά «υποδεέστερη» θέση ενός *μόνο* φαινομένου κόσμου.

Η δυσκολία ενσωμάτωσης της κανονιστικότητας

Ο Σέλλαρς φαίνεται να κατανοεί την επιστημονική εικόνα ως κυριαρχούμενη από τις κατασκευές της θεωρητικής φυσικής, με τις οποίες τείνουν να «ενοποιηθούν» και εκείνες άλλων διακριτών επιστημονικών πεδίων.¹³¹ Μέσα στα πλαίσιά της, η ταύτιση ανάμεσα σε νευροφυσιολογικά ή βιοχημικά φαινόμενα και σε φυσικές αλληλεπιδράσεις ανάμεσα σε υποατομικά σωματίδια μπορεί να συνιστά στόχο μιας μάλλον «ομαλής» και επιθυμητής διανοητικής προσπάθειας. Η αλληλοαναιρετική όμως σχέση ανάμεσα στα αιτήματα της έκδηλης και σε εκείνα της επιστημονικής εικόνας δεν αποτελεί ζήτημα τέτοιας τάξης, που να μπορεί δηλαδή να επιλυθεί μέσα από μια ενδο-οικογενειακή διευθέτηση προτεραιοτήτων. Η σύγκρουση ανάμεσα στις δυο εικόνες γίνεται «έκδηλη», καθώς τότε φανερώνεται ως εστιασμένη στη *ρίζα* της απόκλισής τους, όταν η επιστημονική εικόνα προσπαθήσει να συμπεριλάβει εντός της την *κανονιστική* υφή εκείνων των φαινομένων που συμφύονται με τη δυνατότητα της αυτοκατανόησης του επιστημικού υποκειμένου ως *υπεύθυνου* φορέα σκέψης και πράξης, και που ως τέτοια μοιάζει να διεκδικούν την καταστατική αυτονομία τους ως προς τα υπόλοιπα επιστημονικά αντικείμενα. Μια αυτονομία στην ανάδυση της

επιστημικά επεισόδια που είναι διαθέσιμα στον αναστοχασμό μας, όπως επιθυμίες, σκέψεις που κάνουμε, καθώς και αισθητηριακές ποιότητες που νιώθουμε κατά την επαφή μας με το περιβάλλον.

¹³¹ Ο Σέλλαρς επισημαίνει τη διάκριση ανάμεσα σε μια ταύτιση σε επίπεδο θεωρητικών οντοτήτων και σε μια ενοποίηση θεωρητικών αρχών, εξηγώντας ότι η πρώτη δεν προϋποθέτει τη δεύτερη.

οποίας η επιστημονική εικόνα δεν δείχνει καλά εξοπλισμένη για να αναφερθεί, όταν για παράδειγμα προσπαθεί να εξηγήσει πώς ένα σύνθετο φυσικό σύστημα, όπως δέχεται ότι είναι ο άνθρωπος,¹³² «βρίσκει τον εαυτό του αναμετρούμενο με κανόνες (standards) (ηθικούς, λογικούς κλπ.) που συχνά συγκρούονται με τις επιθυμίες και τις ορμές του, και προς τους οποίους μπορεί να συμμορφωθεί αλλά μπορεί και όχι» (SPR38). Σύμφωνα με αυτήν την κανονιστική διάσταση της έκδηλης εικόνας, το ίδιο «το να μπορεί κανείς να σκέφτεται είναι το να μπορεί να αντιπαραβάλλει τις σκέψεις του προς κριτήρια ορθότητας και τεκμηρίωσης» (SPR6). Και είναι αυτή η ανεξάλειπτη κανονιστικότητα που η επιστημονική εικόνα δεν μπορεί απλά να αγνοήσει.

Ο Σέλλαρς αναγνωρίζει έναν μη αναγώγιμο «πυρήνα» κατηγοριών που από τη μια είναι απαραίτητες για τη συγκρότηση της ίδιας της ιδέας του ανθρώπου ως φορέα έλλογης συμπεριφοράς και από την άλλη αντιστέκονται στην ενσωμάτωσή τους σε μια επιστημονική ανασυγκρότηση της έκδηλης εικόνας. Οι κανονιστικές δομές που υποστηρίζουν τη δυνατότητα της συγκρότησης των εμπειρικών πεποιθήσεών μας ουσιαστικά υπάγουν τις τελευταίες σε ένα δίκτυο δεσμεύσεων και νομιμοποιήσεων που συγκροτείται ολιστικά, με την έννοια ότι μόνο υπαγόμενο σε αυτό και στις σχέσεις του που έτσι προσδιορίζονται προς άλλες επιστημικές καταστάσεις να μπορεί ένα επεισόδιο να έχει αναγνωρίσιμο επιστημικό ρόλο.¹³³ Η προτεραιότητα που έτσι κατακτά η εξοικείωση με την ευρύτερη δομή ως προς την αναγνώριση των επιμέρους καταστάσεων που συγκροτούνται εντός της θέτει ένα σοβαρό εμπόδιο, όταν η επιστημονική εικόνα ζητά να την κατανοήσει ως φαινόμενο *τμηματικά*, ως το προϊόν μιας σύνθεσης επιμέρους διαδικασιών που είναι νόμιμες εντός της, αλλά και άσχετες προς τις δομές της αποβλεπτικότητας.¹³⁴

Στο επίπεδο της γνωσιοθεωρίας, η δυσκολία αυτή εμφανίζεται ως το ερώτημα για το πώς οι αιτιώδεις επιδράσεις των καταστάσεων του περιβάλλοντος στην αισθητικότητα του επιστημικού υποκειμένου «μεταφράζονται» στην εννοιακά

¹³² Δες Science, Perception and Reality, ό.π. σελ. 29.

¹³³ Ας επισημανθεί ότι εδώ μιλάμε για τον ολιστικό χαρακτήρα μιας κανονιστικής δομής, χωρίς να αναφερόμαστε και σε θέματα κυκλικότητας, που προκύπτουν όταν μια θεώρηση, όπως για παράδειγμα εκείνη του Μπράντομ, αντιμετωπίσει τη δομή, όχι ως έναν τρόπο διαχείρισης των αποβλεπτικών περιεχομένων της εμπειρίας μας με βάση κάποιες ανεξάρτητα από αυτά τυπικές αρχές κύρους, αλλά μάλλον ως έκφραση του δεοντικού δυναμικού το οποίο *αυτά τα ίδια* φέρουν, ορίζοντας έτσι έναν κύκλο αλληλονομιμοποίησης ανάμεσα στις τυπικές και στις υλικές προϋποθέσεις του εμπειρικού περιεχομένου.

¹³⁴ Ο Σέλλαρς δείχνει τον Βιτγκενστάιν σαν εκείνον που κατάδειξε την αδυνατότητα μιας τέτοιας τμηματικής ανασυγκρότησης.

«ώριμη» εικόνα μας του κόσμου – μια εικόνα μάλιστα που φαίνεται να μπορεί να αυτονομείται από το ενδεχομενικής φύσης γενετικό ιστορικό της, αναλαμβάνοντας να θέσει η ίδια τα *κριτήρια* ως προς τα οποία θα πρέπει να αποτιμάται η ευστοχία των αποβλεπτικών συμπεριφορών που αναπτύσσονται εντός της. Αν και κατανοούμε τα περιεχόμενα της εμπειρικής σκέψης μας ως αιτιωδώς σχετιζόμενα με τον κόσμο, με την έννοια τουλάχιστον ότι μια διαφορετική ροή των πραγμάτων προκαλεί μια διαφορετική ροή εμπειριών, κατανοούμε παράλληλα τη δυνατότητα κάποιου να τα χρησιμοποιεί ως αλληλένδετη με τη δυνατότητά του να αναγνωρίζει τις δεοντικές συνέπειες και προϋποθέσεις μιας τέτοιας χρήσης τους – με τη δυνατότητά του δηλαδή να τα υπάγει σε μια ευρύτερη κανονιστική δομή, της οποίας οι εκδηλώσεις δεν είναι αναγώγιμες σε ένα, οσοδήποτε σύνθετο, σύνολο αιτιακών δράσεων. Έτσι, όταν μπροστά σε μια πράσινη γραβάτα ισχυρίζομαι ότι αυτή η γραβάτα είναι πράσινη, ξέρω τι λέω όταν ξέρω πώς είναι να βλέπω μια πράσινη γραβάτα σε κανονικό φως και επίσης ότι όταν συμβαίνει αυτό η αποφαντική εκφορά μου «αυτή η γραβάτα είναι πράσινη» είναι εύστοχη. Ως χρήστης του αντίστοιχου περιεχομένου, *οφείλω* να μπορώ να επικαλεστώ τη νομιμοποιητική ισχύ της εμπειρίας μου (του ότι μου φαίνεται πράσινη η γραβάτα) ως προς τον ισχυρισμό μου· δεν ωφελούμαι ωστόσο στο επίπεδο αυτό από την οποιαδήποτε αναφορά μου στους συγκεκριμένους φυσικά περιγράψιμους αισθητηριακούς δρόμους υποστηρίζουν αιτιωδώς τις παραστάσεις μου.

Μια τέτοια προοπτική υιοθετεί μια ριζική ποιοτική διάκριση ανάμεσα στο πεδίο των έλλογων σχέσεων που διέπουν τις αποβλεπτικές στάσεις μας και σε εκείνο των νομολογικά προσδιορισμών επεισοδίων που ευθύνονται για τις όποιες κανονικότητες υφίστανται ανάμεσα σε αυτές και στους τύπους καταστάσεων που αντιμετωπίζουμε στο περιβάλλον μας. Και αυτήν την προοπτική της ριζικής διάκρισης, η οποία αποτελεί και το βασικό λόγο που η επιστημονική εικόνα εμφανίζεται εχθρική προς τα φαινόμενα της αποβλεπτικότητας, τη μοιράζεται ο Σέλλαρς τόσο με τον Μπράντομ όσο και με τον Μακντάουελ. Ίσως να είχε νόημα εδώ μια, σχετική ως προς το εδώ ζήτημα, σύνοψη της σχέσης ανάμεσα στους δυο επιγόνους και στον κοινό τους δάσκαλο. Ο μεν Μπράντομ, σηκώνοντας το γάντι της πρόκλησης, μπορούμε να πούμε ότι απαντά σε αυτήν προτείνοντας μια εμπλουτισμένη επανακατανόηση του πεδίου των έλλογων σχέσεων, με τρόπο ώστε (συζητάμε αλλού πώς) αυτό να μπορεί να συμπεριλάβει στην εμβέλειά του μια υλική βάση πρακτικών με δεοντικό δυναμικό, οι οποίες και να ικανοποιούν το αίτημα για μια αναφορά στις συνθήκες ανάδυσης της

έλλογης κανονιστικότητας με τρόπο που η τελευταία να είναι εν τέλει ενσωματώσιμη στο πλαίσιο της επιστημονικής εικόνας. Ο Μακντάουελ, από τη δική του μεριά, θα υπερασπιστεί μια εμπλουτισμένη επανακατανόηση του πεδίου της φύσης, με τρόπο ώστε αυτή να μπορεί να συμπεριλάβει επεισόδια που αν και συνιστούν εκδηλώσεις της φυσικά περιγράψιμης αλληλεπίδρασης ανάμεσα στις αισθήσεις και στο περιβάλλον μας, μπορούν ωστόσο την ίδια στιγμή ως τέτοιες να είναι υπαγώγιμα σε μια κατηγοριακή δομή. Και αν θέλουμε να χωρέσουμε και τον Σέλλαρς μέσα σε αυτήν τη σχηματοποίηση, δεν θα ήταν λάθος να πουμε ότι η δική του απάντηση στην πρόκληση του γεφυρώματος του παραπάνω ποιοτικού άλματος έχει να κάνει περισσότερο με μια εμπλουτισμένη επανακατανόηση της *επιστήμης*, με τρόπο ώστε, όπως ζητά και το EPM, να μπορεί να είναι ενσωματώσιμες στη δική της εικόνα τύποι επιστημικών καταστάσεων που συμφύονται με την αυτοσυνείδητη διάσταση του επιστημικού υποκειμένου, την οποία ο Σέλλαρς θεωρεί αλληλένδετη με την ιδιότητα του τελευταίου ως μέλους μιας γλωσσικής κοινότητας.

Η πρωτοεπιστημονική νομιμοποίηση της υποκειμενικής αποβλεπτικότητας

Η παραπάνω επιλογή του Σέλλαρς θα τον οδηγήσει να αντιμετωπίσει τις αισθητηριακές εντυπώσεις ως εκείνο το προνομιακό επιστημικό επίπεδο όπου θα μπορούσαν να συναντηθούν τα θεωρητικά εργαλεία μιας επιστημονικής θεώρησης με τις καταστάσεις της αυτοσυνείδητης (και κοινοτικά διαμεσολαβημένης) εμπειρίας. Ήδη μέσα στα πλαίσια της έκδηλης εικόνας και με τα δικά της εργαλεία διαθέσιμα, η ανάγκη για μια τέτοια σύγκλιση απαντιέται σε δυο μέτωπα.

Στο πρώτο μέτωπο, έχουμε την επισήμανση από τον Σέλλαρς της λειτουργικότητας της υπόθεσης κάποιου τύπου ιδιωτικών-εσωτερικών επεισοδίων (σκέψεων και εντυπώσεων), μέσα στα πλαίσια μιας «πρωτοεπιστημονικής» απόπειρας να εξηγηθεί το έλλογο συνεχές της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Στο EPM, αυτή η «πρωτοεπιστημονική» προσέγγιση των ιδιωτικών επεισοδίων εισάγεται με το «μύθο το Τζόουνς» (το δεύτερο μύθο, μετά από εκείνον του γραβατοπώλη Τζον) που χρησιμοποιεί εκεί ο Σέλλαρς. Ο «ραϋλιανός πρόγονος» Τζόουνς είναι εξοπλισμένος με ένα λεξιλόγιο αναφοράς σε δημόσια παρατηρήσιμα χωροχρονικά συμβάντα, καθώς και εξοικειωμένος με τους βασικούς λογικούς μηχανισμούς αλλά και με τη χρήση του υποτακτικο-υποθετικού λόγου. Μπορεί ακόμα να αναφέρεται στις εκφορές των συνομιλητών του χρησιμοποιώντας σημασιολογικό λεξιλόγιο, που όμως κατά τον

Σέλλαρς οφείλει να κατανοείται με λειτουργιστικούς-ενδογλωσσικούς όρους και άρα πάλι δεν προϋποθέτει την αναφορά σε οποιεσδήποτε εσωτερικές επιστημικές καταστάσεις.¹³⁵ Το ζητούμενο τίθεται ακριβώς ως η δυνατότητα νομιμοποίησης, στη βάση αυτών των γλωσσικών εφοδίων, που αντανακλούν τη θέση του Σέλλαρς για την προτεραιότητα της γλώσσας του *είναι*, ενός ιδιαίτερου πεδίου αναφοράς του αποβλεπτικού λεξιλογίου σε επιστημικά λειτουργικά *ιδιωτικά* επεισόδια. Και οδός μιας τέτοιας νομιμοποίησης είναι η κατάδειξη του ότι οι σημασιολογικές κατηγορίες αναφοράς σε τέτοια επεισόδια «είναι κατά βάθος κατηγορίες που αρμόζουν στις έκδηλες λεκτικές εκφορές», εκείνες δηλαδή στις οποίες ο ραϋλιανός πρόγονος μπορεί *ήδη* να αναφερθεί.

Έτσι, όταν ο X ισχυρίζεται ότι η γραβάτα είναι πράσινη, ο «πρωτοεπιστήμονας» Τζόουνς του μύθου μπορεί να υποθέσει, μέσα στο πλαίσιο της έτσι αναδυόμενης θεωρίας του, ότι ο ισχυρισμός του X δίνει έκφραση σε μια *σκέψη* του ότι η γραβάτα είναι πράσινη, την οποία ο X μπορεί να αναγνωρίζει ως «δική» του και να ενεργεί με βάση αυτήν. Και αυτή η υποκειμενική αναγνώριση εξηγείται, με τη σειρά της, από την περαιτέρω υπόθεση ότι η παρουσία μιας πράσινης γραβάτας στο περιβάλλον του προκαλεί στον X κάποιον τύπο επιστημικής κατάστασης, τον οποίο η θεωρία του Τζόουνς ερμηνεύει με όρους αισθητηριακών *εντυπώσεων*, που στο παράδειγμά μας θα πρέπει να είναι του τύπου εκείνου που υπό κανονικές συνθήκες προκαλούνται από την παρουσία μιας πράσινης γραβάτας στο περιβάλλον του X, αλλά και του ίδιου τύπου με εκείνον που συναντιέται και στις περιπτώσεις όπου κάποιου του φαίνεται *μόνο* ότι μια γραβάτα στο περιβάλλον του είναι πράσινη – εξηγώντας έτσι την κοινή, ανάμεσα στις δυο καταστάσεις, υποκειμενική προδιάθεση για την αποφαντική εκφορά του αντίστοιχου περιεχομένου.

Το δεύτερο μέτωπο, στο οποίο ο Σέλλαρς προσδοκά να υπάρξει πρόοδος στο ζήτημα της σύγκλισης ανάμεσα στην επιστημονική εικόνα και στα φαινόμενα της αποβλεπτικότητας, έχει να κάνει με την κοινοτικά διαμεσολαβημένη διάσταση αυτών – με το ότι δηλαδή, σύμφωνα με την εγγελιανίζουσα ματιά του Σέλλαρς, η συμμετοχή του φορέα τους σε μια γλωσσική κοινότητα είναι ουσιώδης παράμετρος της συγκρότησής τους ως επιστημικών καταστάσεων. Η μελέτη των κοινοτικών μηχανισμών που συνδέονται με την ανάδυση της αυτοσυνειδησίας θα μπορούσε έτσι

¹³⁵ Όπως θα δούμε και αλλού, η εξοικείωση κάποιου με το ταρσκιανό σημασιολογικό λεξιλόγιο που υιοθετεί ο Σέλλαρς δεν προϋποθέτει κάποια υπερβατική προς αυτό επιστημολογική ή οντολογική δέσμευση.

να αποτελέσει ίσως την οδό οικειοποίησης της έλλογης κανονιστικότητας από την επιστημονική κοσμοεικόνα – για την ακρίβεια, την οδό ενός κρίσιμου εμπλουτισμού της τελευταίας: «Το εννοιολογικό πλαίσιο των προσώπων δεν είναι κάτι που πρέπει να συμβιβαστεί, αλλά μάλλον κάτι που πρέπει να συμπληρώσει την επιστημονική εικόνα. Για να ολοκληρωθεί η επιστημονική εικόνα πρέπει να την εμπλουτίσουμε όχι με περισσότερους τρόπους να λέμε πώς έχουν τα πράγματα, αλλά με το λεξιλόγιο των κοινοτήτων και της ιδιωτικής προθετικότητας», σημειώνει ο Σέλλαρς κλείνοντας το *Philosophy and the Scientific Image of Man*. Ήδη από την αρχή του δοκιμίου, μας είχε προειδοποιήσει ότι «δεν υπάρχει σκέψη χωρίς κριτήρια ορθότητας [...] που σχετίζουν αυτό που σκέφτομαι εγώ με αυτό που θα έπρεπε ο οποιοσδήποτε να σκέφτεται» (SM16-7). Για τον Σέλλαρς, η συγκρότηση των αναγκαίων στη σκέψη κριτηρίων ορθότητας είναι ένα κυρίαρχα κοινοτικό φαινόμενο – και αυτό είναι ένα σημείο στο οποίο θα επιμένει και ο Μπράντομ, προσπαθώντας αργότερα να περιγράψει την άρθρωση ακριβώς ενός κοινοτικού πλαισίου δεοντικότητας που να μπορεί να υποστηρίξει τις κανονιστικές δομές της έλλογης συμπεριφοράς μας. Αυτό είναι επίσης ένα σημείο όπου ο Σέλλαρς αναγνωρίζει τη διανοητική τομή που επιφέρει ο Χέγκελ, έστω και παραμένοντας εκείνος μέσα στα πλαίσια της έκδηλης εικόνας, μέσω της αναβάθμισης, εντός της προοπτικής της σκέψης του, της κοινωνικής διαμεσολάβησης της συγκρότησης της υποκειμενικότητας σε προνομιακή οδό φανέρωσης των δομών της αυτοσυνειδησίας. Για τον Σέλλαρς, η κοινότητα είναι εκείνος ο επιστημικά δραστικός παράγοντας που ευθύνεται για την «αντίθεση ανάμεσα στο ‘εγώ’ και στο ‘οποιοσδήποτε’ που είναι ουσιώδης για την έλλογη σκέψη».¹³⁶ Το να ολοκληρωθεί η επιστημονική εικόνα με το λεξιλόγιο της κοινότητας θα πρέπει άρα να είναι και όρος της δυνατότητάς μας να αναφερθούμε με επιστημονική επάρκεια στις αρχές της έλλογης σκέψης, και με την έννοια αυτή όρος δυνατότητας και για μια επιστημολογία που δεν θα είναι ανταγωνιστική προς τη γνωσιακή πρωτοκαθεδρία του επιστημονικού λόγου.

Το φιλοσοφικό χρέος της συμφιλίωσης: εννοιακά περιεχόμενα και λειτουργισμός

Ο Σέλλαρς απορρίπτει μια φιλοσοφία που απλά θα έκλεινε τα μάτια στον ανταγωνισμό που είδαμε να προκύπτει ανάμεσα στην έκδηλη και στην επιστημονική

¹³⁶ Στην αναγωγή αυτή του ζητήματος των κριτηρίων ορθότητας στην αντίθεση εγώ-οποιοσδήποτε αναγνωρίζουμε εκείνη τη σελλαρσιανή γραμμή σκέψης που αξιοποιεί με τον τρόπο του ο Μπράντομ (και που πριν από αυτόν έχουν αξιοποιήσει, με τον δικό τους τρόπο, οι Κρίπκι και Ράιτ).

εικόνα, παραχωρώντας άκριτα στη δεύτερη την «τελική» λέξη ως προς τις παραπάνω εξηγητικές προκλήσεις. Το πρόβλημα είναι ότι η επιστημονική εικόνα φιλοδοξεί εκ συστάσεως να γεμίσει το πεδίο του Πραγματικού με τα *δικά της* αντικείμενα και τις δικές της καταστάσεις πραγμάτων, και αν αυτή δεν έχει χώρο για αυτό που καταλαβαίνουμε ως τη δυνατότητα του επιστημικού υποκειμένου να αναγνωρίζει την κανονιστική ισχύ των κριτηρίων ως προς τα οποία αποτιμώνται οι ισχυρισμοί του, τότε η αυτοκατανόηση που συνοδεύει την έκδηλη εικόνα – μια αυτοκατανόηση του ανθρώπου ως έλλογα αποκρινόμενο στις καταστάσεις του περιβάλλοντός του, που εν τέλει σηματοδοτεί την ίδια την εμφάνιση του ανθρώπου στο σκηνικό της φυσικής ιστορίας – απειλείται. Η απειλή είναι κρίσιμη, καθώς η εν λόγω αυτοκατανόηση συνυφαίνεται, με την παραπάνω έννοια, με την ίδια την *ύπαρξη* του ανθρώπου ως ανθρώπου: «στο βαθμό που η έκδηλη εικόνα δεν επιβιώνει [...] δεν μπορεί να επιβιώσει και ο ίδιος ο άνθρωπος», αφού ουσιαστικά καταπίπτει μαζί της και η αντίστοιχη έκδηλη κατανόηση του ανθρώπου ως φορέα έλλογης συμπεριφοράς. (PSIM18).

Είδαμε ήδη πώς ο Σέλλαρς προσπαθεί να αποκρούσει αυτήν την απειλή στο EPM, επιχειρώντας να συσχετίσει το (έκδηλο) φαινόμενο της έλλογης εν τω κόσμω συμπεριφοράς μας με το εξηγητικό πλαίσιο που επινοεί ο Τζόουνς, το οποίο κάνει χρήση ενός από τα κατά Σέλλαρς εμβληματικά εργαλεία της επιστημονικής εικόνας, εκείνου της υπόθεσης μη παρατηρήσιμων οντοτήτων και μηχανισμών που υπόκεινται των παρατηρήσιμων φαινομένων. Όπως δεν ξεχνά να επισημαίνει ο Σέλλαρς, η επιστημονική δεν παύει (παρά τον «επεκτατισμό» της) να βρίσκεται σε μια συνέχεια με τις παραδοχές και τις ερμηνείες της έκδηλης εικόνας. Ο Τζόουνς θα θέσει τις θεωρητικές οντότητες των *σκέψεων*¹³⁷ ως εργαλείο εξήγησης της φαινομενικά έλλογης συμπεριφοράς μας και θα χρησιμοποιήσει ως θεωρητικό *μοντέλο* τους τις ρητές εκφορές μας,¹³⁸ «απεικονίζοντας» με αυτόν τον τρόπο τα έτσι υποτιθέμενα ιδιωτικά περιεχόμενα με προτασιακούς όρους – σαν ένα είδος εσωτερικής ομιλίας

¹³⁷ Με τον όρο «σκέψεις», ο Σέλλαρς αναφέρεται κυρίως σε ιδιωτικά επεισόδια εμπειρικής αντίληψης, «όπως το να βλέπει κάποιος ότι το τραπέζι είναι καφετί, να ακούει ότι το πιάνο είναι ξεκούρδιστο κλπ» (EPM§60), επεισόδια εν γένει υποκειμενικών φανερώσεων όψεων του κόσμου στην εμπειρία.

¹³⁸ Όπως θα φανεί και παρακάτω, η σχέση ενός *μοντέλου* προς τις θεωρητικές οντότητες που αυτό «απεικονίζει» είναι κρίσιμη για την ευστοχία του μύθου του Τζόουνς. Ο Σέλλαρς με δυο λόγια εκμεταλλεύεται το ότι οι θεωρητικές οντότητες μπορούν να κληρονομήσουν τις λειτουργικές ιδιότητες των οντοτήτων του μοντέλου, οι οποίες έτσι μεταγράφονται ως δικοί τους λειτουργικοί ρόλοι, μέσα στα πλαίσια των εξηγητικών σχημάτων που εξυπηρετούν, χωρίς αυτό να καθιστά αναγκαία την ταύτισή τους με το ότι φέρουν τις εν λόγω ιδιότητες – χωρίς δηλαδή να σημαίνει ότι περιγράφονται πλήρως με αναφορά στις τελευταίες.

που να μπορεί να εξηγήσει πώς, για παράδειγμα, μπορεί κάποιος να λαμβάνει υπόψη στις ενέργειές του την παρουσία ενός λιονταριού στην περιοχή του, χωρίς να είναι απαραίτητο να *εκφέρει* τον οποιονδήποτε συναφή ισχυρισμό (έναν δηλαδή ακόμα από εκείνους που συνιστούν το *δημόσιο* πεδίο όπου αναπτύσσεται η διαθέσιμη στον Τζόουνς σημασιολογία).

Αντίστοιχα θεωρητικό είναι και το πλαίσιο, μέσα στο οποίο ο Σέλλαρς θα επιδιώξει να αποκαταστήσει τη νομιμότητα των αισθητηριακών εντυπώσεων. Αντιμέτωπος με το ανοιχτό ερώτημα για το κοινό, ανάμεσα στις περιπτώσεις της αληθούς και αναληθούς πρόσληψης, περιγραφικό υπόβαθρο, που εξηγεί τη δυνατότητα «να έχει κάποιος την εμπειρία που περιγράφει λέγοντας ‘είναι σαν να είδα ένα κόκκινο και τριγωνικό αντικείμενο’, όταν είτε δεν υπάρχει εκεί οποιοδήποτε φυσικό αντικείμενο είτε, αν υπάρχει, δεν είναι ούτε κόκκινο ούτε τριγωνικό» (EPMIV), ο Τζόουνς θα προτείνει μια θεωρία της αισθητηριακής αντίληψης, όπου την παραπάνω ανάγκη έρχεται να ικανοποιήσει η υποτιθέμενη άμεση εμπειρία των εντυπώσεων. Οι τελευταίες τίθενται από τη διατυπωνόμενη θεωρία ως επιστημικές καταστάσεις του υποκειμένου που προκαλούνται ως επίδραση των αντικειμένων και των καταστάσεων του περιβάλλοντος στον αισθητηριακό μηχανισμό του. Οι εντυπώσεις εισάγονται έτσι ως θεωρητικές οντότητες και μοντελοποιούνται ως «εσωτερικά αντίγραφα» των αντικειμενικών καταστάσεων που υπό κανονικές συνθήκες τις προκαλούν. Καθώς όμως θα συνιστούσε κατηγοριακό ολίσθημα να μιλήσουμε για μια κόκκινη και τριγωνική εντύπωση (δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι οι εντυπώσεις είναι επιστημικές καταστάσεις), θα ήταν ορθότερο να πούμε ότι οι εντυπώσεις υπάγονται, μέσω του μοντέλου, σε ένα σύστημα «διαφορών και ομοιοτήτων» που αντιγράφει – για την ακρίβεια είναι «δομικά ομόλογο» με – εκείνο στο οποίο υπάγονται οι ιδιότητες των δημόσια παρατηρήσιμων αντικειμένων των εκφορών μας.

Παραβλέποντας εδώ την απειλή που θέτει η ιδέα της δομικής ομοιομορφίας στη δυνατότητα απόδοσης *υλικού* περιεχομένου στις εντυπώσεις, μπορούμε να επισημάνουμε ότι η γενική στρατηγική του Σέλλαρς είναι να υποδείξει τη συνάφεια ανάμεσα στις πρωτοεπιστημονικές απόπειρες του μυθικού Τζόουνς και στα λογικά σχήματα της επιστήμης· όπως μοιάζει να πιστεύει ο Σέλλαρς, ο καμβάς που στήνεται από τις θεωρητικές οντότητες των υποκειμενικών σκέψεων και εντυπώσεων είναι προνομιακός ως προς την «προσεγγισιμότητά» του από τη σκοπιά της δικής της τάξης πραγμάτων. Ένας ακόμα λόγος να αισιοδοξεί ο Σέλλαρς είναι ότι ο μύθος του

Τζόουνς καταδεικνύει τα εσωτερικά εμπειρικά επεισόδια που θέτει εξηγητικά ως δύναμει *παρατηρήσιμα*: αφενός, η θεωρητική προοπτική στην οποία εντάσσονται δεν *προδικάζει* το οντικό καθεστώς τους, αφετέρου η λειτουργιστική κατανόηση των εντυπώσεων (αυτή δηλαδή που επικαλείται το δομικά ομόλογο του συστήματός τους με εκείνο των σχέσεων ανάμεσα στις στις παρατηρήσιμες ιδιότητες των αντικειμένων) προδιαγράφει και μια λειτουργιστική κατανόηση της ίδιας της έννοιας της παρατήρησης, η οποία έτσι μάλλον καθίσταται ζήτημα εξοικείωσης με ένα σύστημα διαφορών, παρά ζήτημα αναγνώρισης κάποιων (μυστηριωδώς) προικισμένων με αντικειμενώδεις ιδιότητες καθέκαστα.¹³⁹

Ο Σέλλαρς έτσι θα επισημάνει για τα επεισόδια της εσωτερικής εμπειρίας ότι «το ότι δεν εισάγονται ως φυσικές οντότητες δεν αποκλείει, σε ένα ύστερο [...] στάδιο να ‘δειχθεί’ ότι, κατά κάποιον τρόπο, είναι» (EPM§58). Επίσης, είναι ανοικτή η δυνατότητα να αποτελέσουν αντικείμενα εσωτερικής παρατήρησης, όταν η θεωρητική γλώσσα που αναφέρεται σε αυτά εδραιωθεί καλά, μέσα και από τη συστηματική χρήση της, στον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνεται ο καθένας τον εαυτό του και τη σχέση του με τον κόσμο. Τότε, «κάτι που ξεκίνησε ως μια γλώσσα με καθαρά θεωρητική χρήση θα έχει πια αποκτήσει αναφορικό (reporting) ρόλο» (EPM§59). Σύμφωνα πάντως με το μύθο, τα μέλη της κοινότητας του Τζόουνς μαθαίνουν τελικά να αναφέρονται παρατηρησιακά στις εισαχθείσες από τη θεωρία του οντότητες-επιστημικές καταστάσεις, και να μιλάνε για τις σκέψεις που μπορεί να είχαν ή για τις εντυπώσεις που μπορεί να ένιωσαν.

Ίσως ένας ακόμα σημαντικότερος λόγος σελλαρσιανής αισιοδοξίας είναι ότι, σύμφωνα τουλάχιστον με τα πρωτοεπιστημονικά μοντέλα του Τζόουνς, τα θεωρητικά τιθέμενα εσωτερικά επεισόδια κληρονομούν, οι μεν σκέψεις τη σημασιολογία των δημόσιων αποφαντικών εκφορών, οι δε εντυπώσεις τη δομική συστοίχιση προς τις ιδιότητες που, μέσα από τέτοιες εκφορές, αποδίδουμε στα αντικείμενα του περιβάλλοντός μας. Αυτό όμως σημαίνει ότι η επιστημική λειτουργικότητά τους προϋποθέτει την εξοικείωση του υποκειμένου με το γλωσσικό παιχνίδι τού *είναι* που, για τον Σέλλαρς, όπως συζητήσαμε αλλού, είναι το παιχνίδι που παίζεται με τους κανόνες του δημόσιου αποφαντικού λόγου, εκεί δηλαδή όπου τίθεται το ζήτημα του ελέγχου και της αποτίμησης περί της δικαιολογημένης ή μη υιοθέτησης των

¹³⁹ Αυτήν τη φορμαλιστική κατανόηση της παρατήρησης προς την οποία ρέπει ο Σέλλαρς την ακολουθεί πρόθυμα ο Μπράντομ, ενώ για τον περισσότερο «υλιστή» Μακντάουελ αποτελεί παράμετρο της σελλαρσιανής σκέψης που καλύτερα θα ήταν να έλειπε.

περιεχομένων των εκφορών μας ως προς το πώς έχουν τα πράγματα. Αυτή η δυποκειμενική διάσταση της «εσωτερικής» εμπειρίας, διαχωρίζει αυτήν ακριβώς την εσωτερικότητά της από ένα – εύκολα συνδέσιμο μαζί της – αίτημα για κάποιου τύπου νοηματοδότησή της που θα ήταν υπερβατική ως προς το δημόσιο γλωσσικό πεδίο μιας επιστημικής κοινότητας, τα μέλη της οποίας αλληλεπιδρούν τόσο μεταξύ τους, όσο και με τα αντικείμενα του κοινού περιβάλλοντός τους. Η επιστήμη λοιπόν θα ολοκληρωθεί όταν βρει επαρκείς τρόπους να αναφέρεται στα φαινόμενα αυτής της κοινοτικής επιστημικότητας, με τα εργαλεία της οποίας και μόνο, καθώς φαίνεται, μπορούμε να αποκτήσουμε πρόσβαση το χώρο των εσωτερικών εμπειρικών επεισοδίων. Παρά τη δυσκολία του εγχειρήματος, καθώς απαιτεί έναν εμπλουτισμό της επιστημονικής γλώσσας, οι προοπτικές είναι ωστόσο ευοίωνες, καθώς η διαθεσιμότητα τόσο των εκφορών μας, όσο και των εξωτερικών καταστάσεων, παρέχουν ένα *δημόσια* προσβάσιμο υλικό φαινομένων με τα οποία συνδέεται, σύμφωνα με τη θεωρία, ο εσωτερικός μηχανισμός μας.

Ο Σέλλαρς φαίνεται λοιπόν να υποστηρίζει ότι η οριστική συμφιλίωση ανάμεσα στην έκδηλη και στην επιστημονική εικόνα προϋποθέτει ότι η δεύτερη θα βρει τρόπους να μιλήσει για τα μη αναγώγιμα φαινόμενα της κοινωνικής διάστασης του ανθρώπου, από τις δομές της οποίας διαμεσολαβούνται τόσο η σκέψη όσο και η πράξη εκείνων των όντων που συγκροτούνται ως *πρόσωπα* εντός τους (PSIM39-40). Ο δρόμος για μια τέτοια προοπτική ανοίγει, σύμφωνα και με το μύθο που συζητήσαμε, όταν κατανοήσουμε τα εσωτερικά επεισόδια εμπειρικής αναγνώρισης όψεων του κόσμου – με τους όρους του Σέλλαρς, τις εμπειρικές *σκέψεις* μας, όπως όταν ο Σ βλέπει ότι *το X είναι Φ – λειτουργιστικά*: όταν δηλαδή κατανοήσουμε τα περιεχόμενά τους ως υπαγόμενα σε μια σημασιολογική δομή που *δεν είναι άλλη* από εκείνην που προσδιορίζεται από τους *ρόλους* των προτάσεων που εκφράζουν ρητά αυτά τα περιεχόμενα, μέσα στα πλαίσια της έλλογης συμπεριφοράς των μελών της αντίστοιχης γλωσσικής κοινότητας, και μέσα στην οποία προσδιορίζονται «οι σχέσεις των προτάσεων ανάμεσά τους, καθώς και οι σχέσεις ανάμεσα σε αυτές και στις περιστάσεις όπου χρησιμοποιούνται» (PSIM34).¹⁴⁰

¹⁴⁰ Η σημασιολογική λειτουργιστική δομή, δηλαδή, όπου προσδιορίζεται το περιεχόμενο των δυνατών εκφορών μας, κατορθώνει να «φιλοξενεί», πέρα από ενδογλωσσικές σχέσεις (όπως, για παράδειγμα, τη σχέση ανάμεσα στα υιοθετήσιμα περιεχόμενα στον Σ φαίνεται ότι *το X είναι Φ*, οι *συνθήκες παρατήρησης* για τον Σ είναι κανονικές και *το X είναι Φ*) καί σχέσεις που συνδέουν τις καταστάσεις του περιβάλλοντος με τύπους γλωσσικών αποκρίσεων (όπως τη σχέση ανάμεσα στην ίδια την παρουσία ενός X που είναι Φ και στο υιοθετήσιμο περιεχόμενο *το X είναι Φ*).

Παράλληλα, ο Σέλλαρς υιοθετεί μια σημασιολογική προοπτική, κατά την οποία η απόδοση νοήματος σε μια γλωσσική έκφραση, όπως ας πούμε αυτή διατυπώνεται στο σχήμα της μορφής *π σημαίνει p*, δεν κατορθώνεται μέσα από μια συσχέτιση της εν λόγω έκφρασης προς κάποια εξωγλωσσική οντότητα, την οποία αυτή θα «εκπροσωπούσε» στο γλωσσικό πεδίο, συνεισφέροντας στο νόημα των πιο σύνθετων εκφράσεων όπου συμμετέχει την έτσι ανεξάρτητα συγκροτημένη σημασία της. Για τον Σέλλαρς, το σχήμα *π σημαίνει p* μας λέει ότι η έκφραση που αναφέρεται στο αριστερό σκέλος του έχει τον ίδιο γλωσσικό ρόλο (στη γλώσσα της οποίας έκφραση αποτελεί) με εκείνον που διέπει τη χρήση της έκφρασης που «επιδεικνύεται» («χρησιμοποιείται κατά έναν ιδιαίτερο τρόπο», όπως λέει ο ίδιος στο EPM§30) στο δεξί σκέλος του σημασιολογικού αυτού ισχυρισμού. Ουσιαστικά, επιδεικνύεται στο δεξί σκέλος ο *ρόλος* της εκεί έκφρασης ως αλλά οιονεί *φυσικού* (αν και γλωσσικής προέλευσης) σημείου ως προς άλλα τέτοια.

Δεν διαφοροποιείται η εδώ διατύπωση της θέσης του Σέλλαρς ως προς το αν μιλάμε για υποπροτασιακές μόνο, ή καί για προτασιακές εκφράσεις. Αντίστοιχα λειτουργιστική είναι, για παράδειγμα, η αντιμετώπιση της «‘there is a green necktie over there’ σημαίνει *υπάρχει μια πράσινη γραβάτα εκεί*», με την υποσημείωση ότι ο κανόνας που εδώ, ανάμεσα και σε άλλους, προσδιορίζει τον επιδεικνυόμενο ρόλο της έκφρασης στα δεξιά είναι από εκείνους που κινούνται «στα όρια» του γλωσσικού πεδίου, συσχετίζοντας γλωσσικές συμπεριφορές με τις παρατηρήσιμες καταστάσεις του περιβάλλοντός μας.

Σύμφωνα με την ευρύτερη στρατηγική του Σέλλαρς, και με τη βοήθεια της ευελιξίας που χαρακτηρίζει τη λειτουργιστική αντιμετώπιση των όρων που εμφανίζονται στο δεξί σκέλος των σελλαρσιανών σημασιολογικών δηλώσεων, από εδώ δεν μοιάζει παρά λίγα επιστημονικά βήματα για την επέκταση αυτής της λειτουργιστικής ταύτισης ανάμεσα στη δομή όπου σημασιοδοτούνται τα εσωτερικά επεισόδια εμπειρικής σκέψης και σε εκείνην όπου προσδιορίζονται οι γλωσσικοί ρόλοι των εκφορών μας, μέχρι μια περαιτέρω ταύτιση με εκείνην την *επίσης* λειτουργιστική δομή που φαίνεται να διέπει τη συγκρότηση και τις διαδικασίες των νευροφυσιολογικών συμβάντων. Σύμφωνα με μια τέτοια επέκταση, το να σκέφτομαι ότι η γραβάτα είναι πράσινη στην παρουσία μιας πράσινης γραβάτας είναι το να βρίσκομαι σε μια νευροφυσιολογική κατάσταση, της οποίας ο δομικός (νευροφυσιολογικός) ρόλος είναι αντίστοιχος με εκείνον της γλωσσικής εκφοράς «η γραβάτα είναι πράσινη»· η τελευταία αυτή πρόταση εκφέρεται ορθά στην παρουσία

μιας πράσινης γραβάτας κάτω από κανονικές συνθήκες παρατήρησης, ενώ η δομικά ανάλογη νευροφυσιολογική κατάσταση είναι του τύπου που προκαλείται υπό κανονικές συνθήκες από την παρουσία μιας πράσινης γραβάτας και αντιστοιχεί σε μια σκέψη, το περιεχόμενο της οποίας ανάγεται στο ρόλο που έχει η αντίστοιχη εκφορά στη γλωσσική οικονομία της κοινότητας.

Και μοιάζει κατανοητή, κάτω από αυτούς τους όρους, η αισιοδοξία ότι θα είναι τελικά εφικτή η πρόσδεση σε αυτήν την αλυσίδα λειτουργιστικής ταύτισης καί των εντυπώσεων: μια εντύπωση πράσινου στην παρουσία μιας κόκκινης γραβάτας, μια εντύπωση δηλαδή του τύπου που υπό κανονικές συνθήκες προκαλείται από πράσινα αντικείμενα, εξηγεί την πιθανή προδιάθεσή μου να εκφέρω έναν αντίστοιχα εσφαλμένο παρατηρησιακό ισχυρισμό. Και είδαμε ότι η *πρασινότητα* της εντύπωσης συγκροτείται ως υπαγόμενη σε ένα σύστημα διαφορών ομόλογο εκείνου των αντιληπτών ιδιοτήτων που αποδίδουμε στα αντικείμενα των ισχυρισμών μας, και έτσι τελικά υπόκειται και αυτή στη λειτουργιστική σημασιολογία του αποφαντικού λόγου. Η *πρασινότητα* εν τέλει καθίσταται, μέσα στα πλαίσια αυτής της προοπτικής, ένα είδος δομικού κόμβου που συνίσταται στις σχέσεις του προς άλλους τέτοιους κόμβους, όπως αυτές ορίζονται με όρους λειτουργικής αλληλεπίδρασης – με αναφορά δηλαδή προς τους είτε γλωσσικούς είτε νευροφυσιολογικούς ρόλους των σχετιζόμενων κόμβων. Η *πρασινότητα*, με άλλα λόγια, έχει ως *εντύπωση* μια θέση στο σύστημα των εντυπώσεων, αντίστοιχη αυτής που έχει η κατηγορία *πράσινο* στο σύστημα των ιδιοτήτων που αποδίδουμε στα αντικείμενα του περιβάλλοντός μας. Και αυτό το σύστημα δεν είναι άλλο από εκείνο που εκδηλώνεται ρητά με τον αποφαντικό λόγο, μέσω του οποίου αναφερόμαστε σε αυτά τα αντικείμενα και τις μεταξύ τους σχέσεις, και ο οποίος από τον Σέλλαρς προσεγγίζεται, όπως είδαμε, με μια λειτουργιστική σημασιολογία που δεν εξαρτά το νόημα των γλωσσικών όρων από την οποιαδήποτε (άμεση τουλάχιστον) συσχέτιση με κάποια εξωγλωσσική οντότητα. Η φιλοδοξία είναι λοιπόν ότι, υπό τη λειτουργιστική παραδοχή, μετά και την ενσωμάτωση των εντυπώσεων, δεν θα υπάρχει εξηγητικό «υπόλοιπο» που να ξεφεύγει από την εμβέλεια μιας τέτοιας επέκτασης της δομικής ομολογίας, στο βαθμό βέβαια που αυτή θα είναι όντως επιστημονικά εφικτή (στο βαθμό δηλαδή που μπορούν να αναγνωριστούν στο χώρο των νευροφυσιολογικών φαινομένων κατάλληλα διαχειρίσιμες λειτουργικές δομές). Η αναζήτηση μιας *παραπέρα* ταυτότητας για τα ποιοτικά χαρακτηριστικά της αισθητηριακής πρόσληψης αφενός αποτελεί κίνηση επιστροφής στα αδιέξοδα του μύθου του δεδομένου, αφετέρου

αγνοεί το γεγονός ότι, όπως επισημάναμε νωρίτερα, η σελλαρσιανή προοπτική επιτρέπει τη δυνατότητα της παρατηρησιακής αναφοράς στα εσωτερικά επεισόδια της εμπειρίας μας.

Αυτή είναι περίπου η στρατηγική την οποία ο Σέλλαρς υποδεικνύει ως τη θεωρητική οδό, μέσω της οποίας η επιστημονική εικόνα μπορεί να ενσωματώσει τη δυνατότητα των υποκειμενικών επεισοδίων στα οποία συνίσταται τόσο η εμπειρική παρατήρηση (σκέψεις) όσο και η αισθητηριακή πρόσληψη (εντυπώσεις), με τρόπο ώστε αυτά από τη μια να είναι υπαγώγιμα στο ευρύτερο δίκτυο των διαδικασιών που η επιστημονική εικόνα αποδέχεται, καί από την άλλη να σέβονται τόσο τον ιδιωτικό χαρακτήρα της σκέψης που είναι συνυφασμένος με την έκδηλη εικόνα, όσο και την κανονιστική υφή των αποβλεπτικών περιεχομένων, που τα θέλει (σε αρμονία με τη θέση περί της προτεραιότητας της γλώσσας του *είναι*) να συγκροτούνται μέσω της συμμετοχής τους στο πεδίο του έλλογου ελέγχου της αποφαντικής δραστηριότητάς μας – πράγμα που είδαμε τον Σέλλαρς να εξασφαλίζει, μέσα από την παραπάνω υπόθεση της εκτεταμένης δομικής αναλογίας που εν τέλει εδραιώνει τη σημασιολογική προτεραιότητα του κανονιστικού πλαισίου που διέπει τη συγκρότηση των κατηγοριακά αρθρωμένων περιεχομένων των δυνατών αποφάνσεών μας, το οποίο έτσι μεταβιβάζεται στις ομόλογές δομές της εσωτερικής εμπειρίας, κουβαλώντας μαζί του ένα έλλογα αποτιμήσιμο δίκτυο σχέσεων τόσο ανάμεσα στα περιεχόμενα που ορίζονται εντός του, όσο και ανάμεσα σε αυτά και τις εξωτερικές καταστάσεις του περιβάλλοντος.

5. Έννοια και Φύση στον Μακντάουελ

Η αναζήτηση της άναρθρης δικαιολόγησης και το αφετηριακό δίλημμα

Ο Τζον ΜακΝτάουελ δεν έχει γράψει, ακόμα τουλάχιστον, κάποιο βιβλίο ειδικά για τον Χέγκελ· ανήκει ωστόσο σε εκείνους τους στοχαστές με αναλυτική φιλοσοφική παιδεία που έχουν «τολμήσει» να τον επικαλεστούν για να υποστηρίξουν τους φιλοσοφικούς στόχους τους. Στις παρακάτω σελίδες, θα προσπαθήσουμε να κατανοήσουμε τους δρόμους, μέσα από τους οποίους αυτές οι εγελιανές επικλήσεις σχετίζονται με τις βασικές κατευθύνσεις του επιστημολογικού προγράμματος του ΜακΝτάουελ. Θα δούμε, μεταξύ άλλων, ότι ο διάλογος του ΜακΝτάουελ με τον Χέγκελ είναι παράλληλα και ένας διάλογος με τον Καντ, αφού – σύμφωνα με τον ΜακΝτάουελ – η εγελιανή προσέγγιση «διορθώνει» τα καντιανά παραστρατήματα προς έναν ανεπιθύμητο υποκειμενισμό που «θολώνει» το κατά τ' άλλα γόνιμο καντιανό επιστημολογικό τοπίο. Θα δούμε ακόμα ότι, μέσω των εγελιανών αποχρώσεων που διεκδικεί για την επιστημολογία του, ο ΜακΝτάουελ φέρνει σε γόνιμο διάλογο με τον Χέγκελ και άλλους συγγενείς στον ίδιο στοχαστές της αναλυτικής παράδοσης, όπως είναι ο Βιτγκενστάιν και ο Σέλλαρς. Θα πρέπει όμως πρώτα να σκιαγραφήσουμε το κεντρικό επιστημολογικό πρόβλημα που θέλει να επιλύσει ο ΜακΝτάουελ, καθώς και τη λύση που επιθυμεί να δώσει. Θα παρακολουθήσουμε πρώτα την προγραμματική παρουσίαση των θέσεων του στο κλασικό πλέον βιβλίο του *Mind and World*,¹⁴¹ και πιο μετά θα απευθυνθούμε και σε άλλες δημοσιεύσεις του που παρέχουν σχετικές αναγκαίες διευκρινίσεις.

Στο *Mind and World* (MW), ο Τζον ΜακΝτάουελ καταπιάνεται με αυτό που αναγνωρίζει ως ένα αδιέξοδο επιστημολογικό δίλημμα· ένα δίλημμα που μπορούμε να πούμε ότι εν τέλει ανάγεται στη φιλοσοφική ατζέντα που άνοιξε ο Καντ, πατώντας κι αυτός πάλι στην επιστημολογική θεματολογία που είχε πριν από τον ίδιο οριστεί από τη μετακαρτεσιανή αναπαραστασιακή επιστημολογική προοπτική. Το δίλημμα που ορίζει ως πρόβλημα ο ΜακΝτάουελ μπορεί να αντιμετωπιστεί τόσο επιστημολογικά, ως ένα ζεύγος αντιτιθέμενων θεωρήσεων που αφορούν τη δυνατότητα δικαιολόγησης των εμπειρικών ισχυρισμών μας, όσο και σημασιολογικά, ως ζεύγος θεωρήσεων που αφορούν την ίδια τη δυνατότητα των εμπειρικών

¹⁴¹ J.McDowell, *Mind and World*, Harvard 1994.

ισχυρισμών μας να αναφέρονται πράγματι στον κόσμο ως προς τον οποίο είναι υπόλογοι για την ευστοχία τους – δυνατότητα που προϋποτίθεται βέβαια για να έχουν νόημα, όταν έχουν.

Ο αφετηριακός προβληματισμός στο MW τίθεται πάντως με επιστημολογικούς όρους. Το δίλημμα διατυπώνεται ως ένα ανάμεσα σε αυτές τις προσεγγίσεις που θέτουν τα έσχατα θεμέλια δικαιολόγησης του γνωσιακού οικοδομήματος ως συγκροτούμενα ανεξάρτητα από τις σχέσεις που διέπουν το κανονιστικά αρθρωμένο πεδίο των έλλογων ισχυρισμών μας – σχέσεις που, σε έναν μεγάλο βαθμό (θα δούμε πόσο μεγάλο) ανάγονται σε συναγωγικού τύπου δεσμεύσεις που διέπουν την άσκηση των νοητικών ικανοτήτων μας – και σε εκείνες που δέχονται ότι οι αφετηρίες της δικαιολόγησης των πεποιθήσεών μας για τον κόσμο δεν μπορεί παρά να είναι *καί* αυτές κάποιου είδους πεποιθήσεις, και άρα διαμεσολαβημένες από την, με κάποιον τρόπο, εφαρμογή του επιστημικού μηχανισμού μας και τη «μορφοποιητική» επίδραση εκείνων των λογικών δομών που ακριβώς μας επιτρέπουν να αντιλαμβανόμαστε τον κόσμο ως έναν κόσμο καταστάσεων πραγμάτων.

Το δίλημμα τίθεται σε πρώτη όψη ως επιστημολογικό· μιλώντας για «θεμέλια» και «αφετηρίες», μιλάμε εδώ για ένα επιστημικά προσβάσιμο θεμέλιο που φιλοδοξεί να φανερώνει στο επιστημικό υποκείμενο τα δεδομένα που του προσπορίζει η αισθητηριακή *τριβή* με το περιβάλλον του, με τρόπο ώστε η επίκλησή τους να συνιστά μια *εύλογη* υποστήριξη της εικόνας που τελικά διαμορφώνει για αυτό. Θα γίνει ωστόσο φανερό στα παρακάτω ότι η έγνοια του ΜακΝτάουελ είναι κυρίως σημασιολογική, με την έννοια που είδαμε νωρίτερα, πράγμα που άλλωστε είναι εύλογο, αφού για να συζητάμε τα ζητήματα της δικαιολόγησης θα πρέπει να υφίστανται πρώτα πρώτα δικαιολογήσιμοι ισχυρισμοί.¹⁴² Το «βαθύτερο» ολίσθημα του προβληματικού διλήμματος θα είναι ότι καί οι δύο αυτές προοπτικές δεν κατορθώνουν να διασώσουν πρώτα-πρώτα τη δυνατότητα του εμπειρικού περιεχομένου των πεποιθήσεών μας – την ίδια δηλαδή τη δυνατότητά μας να έχουμε πεποιθήσεις που πράγματι αναφέρονται στον κόσμο στον οποίο είναι υπόλογες για την ευστοχία τους.

Η σχέση ανάμεσα στα δύο σκέλη του προβληματικού ζεύγους τίθεται με όρους αποκλειστικής διάζευξης, με την έννοια ότι – ισχύουσας της ευστάθειας του

¹⁴² Όπως άλλωστε θα γίνει φανερό στα πλαίσια αυτής της εργασίας, η εμπλοκή των συναγωγικών δομών στο επίπεδο *όχι μόνο* της μορφής, αλλά και σε εκείνο του *περιεχομένου* των ισχυρισμών μας καθιστά τα δύο επίπεδα ανάλυσης αλληλοεξαρτώμενα.

διλήμματος – το ένα (και μόνο) από τα δύο σκέλη θα πρέπει να αληθεύει. Η αποκλειστικότητα της διάζευξης, όπως θα φανεί πιο καθαρά στη συνέχεια, εδράζεται με τη σειρά της σε ένα υποκείμενο ζεύγος αλληλοαποκλειόμενων παραδοχών, μία εκ των οποίων δέχεται ότι ένα επιστημικό επεισόδιο που συνιστά την *παρουσία* μιας όψης του κόσμου στην αισθητηριακή εμπειρία του επιστημικού υποκειμένου *μπορεί* να συνιστά και ένα περιεχόμενο έτσι *αρθρωμένο*, με κάποιου τύπου προς διερεύνηση δομή, που να το καθιστά υπαγωγίμο *ως τέτοιο* στις κατηγοριακές δομές των κρίσεών μας, ενώ η άλλη δεν είναι παρά η άρνηση της πρώτης. Θα δούμε παρακάτω ότι και τα δύο σκέλη του επιστημολογικού διπόλου που εντοπίζει ο ΜακΝτάουελ επιλέγουν να υιοθετήσουν την αρνητική όχθη του εν λόγω ζεύγους ισχυρισμών, και ότι είναι αυτή η επιλογή που τους επιτρέπει να παρουσιάζεται η καθεμιά σαν αποκλειστική εναλλακτική λύση ως προς τον αντίπαλο πόλο.¹⁴³

Η πρώτη κατηγορία προσεγγίσεων, εκείνες που αντιστοιχούν στο πρώτο σκέλος του διλήμματος, ουσιαστικά προϋποθέτουν μια (υποτίθεται)¹⁴⁴ καντιανά υποκινούμενη διάκριση ανάμεσα στη νόηση και στην αισθητικότητα, που φαίνεται να αντιμετωπίζει τις λογικές δομές των κρίσεων ως μορφές τυπικής οργάνωσης του εξωγενούς υλικού με το οποίο μας τροφοδοτεί η αλληλεπίδραση της αισθητικότητάς μας με τον κόσμο. Δέχονται, με άλλα λόγια, ότι οι πρωτογενείς φανερώσεις του κόσμου, αν πρόκειται πράγματι να συνιστούν φανερώσεις και όχι *κατασκευές*, θα πρέπει να κατανοούνται ως υφιστάμενες εκτός του πλαισίου που ορίζει η *σε μεταγενέστερο στάδιο* μορφική επεξεργασία τους από τις δομές της συνθετικής λειτουργίας των κατηγοριών, που *τότε* πλέον συγκροτούν το *επιστημικό* αντικείμενο ως υπαγωγίμο στις προτασιακές δομές των ισχυρισμών μας. Η προοπτική όμως αυτή καθίσταται σχεδόν έκδηλα ανεπαρκής, από την ώρα που κάποιος σαν τον Μακντάουελ υπενθυμίσει το αίτημα της *έλλογης* υποστήριξης της εμπειρικής γνώσης από μια βάση επεισοδίων αισθητηριακής φανέρωσης του κόσμου, μια βάση δηλαδή που να επιτρέπει σε κάποιον να την επικαλεστεί ως *λόγο* υιοθέτησης των ισχυρισμών

¹⁴³ Το ότι ο Μακντάουελ θα υπερασπιστεί ενεργά τη θετική όχθη του ζεύγους, υπογραμμίζει ότι, πέρα από τη διάσταση εκείνη κατά την οποία *απενεργοποιεί* το «ένοχο» επιστημολογικό δίπολο μέσα από την ιδέα της δευτέρας φύσης που θα συναντήσουμε παρακάτω, παράλληλα εντοπίζει και μια βασική και μάλλον κρυμμένη παραδοχή του, της οποίας η «επιδιόρθωση» μπορεί να διασώσει τις *καλές* προθέσεις των δύο πλευρών του – τις οποίες ο ΜακΝτάουελ *αναγνωρίζει*. Για την ακρίβεια, οι δύο διαδικασίες, της απενεργοποίησης και της επιδιόρθωσης αλληλοϋποστηρίζονται.

¹⁴⁴ Έχουμε εδώ να κάνουμε ουσιαστικά με την «ισχυρή» ερμηνεία της καντιανής υπερβατολογικής διάκρισης ανάμεσα στα φαινόμενα και στα πράγματα καθ' εαυτά που, όπως είδαμε νωρίτερα, δεν είναι η μόνη δυνατή ανάγνωσή της. Η παρούσα ενότητα προϋποθέτει γενικότερα την εξοικίωση με τα βασικά χαρακτηριστικά της καντιανής επιστημολογίας που έχουμε ήδη συζητήσει.

του. Δεν μπορεί ωστόσο να επικαλεστεί κάποιος κάτι τι που στερείται κατηγοριακής άρθρωσης σε μια απόπειρα έλλογης υποστήριξης του ισχυρισμού του. Η τελευταία, όπως και αν ανασυγκροτηθούν οι λεπτομέρειές της, θα πρέπει τελικά να απευθυνθεί σε κάποια προκείμενη που να υποστηρίζει το κύρος του εκάστοτε υπό ανάγκη τεκμηρίωσης ισχυρισμού: για παράδειγμα, αν ισχυρίζομαι ότι κάτι κόκκινο ήταν μπροστά μου και επικαλεσθώ προς τεκμηρίωση του ισχυρισμού μου ότι πράγματι είδα κάτι κόκκινο, το *περιεχόμενο* της οπτικής εμπειρίας που επικαλούμαι μπορεί να επιτελέσει τον υποστηρικτικό ρόλο του μόνο όταν διαθέτει εκείνη την άρθρωση που να επιτρέπει την προτασιακή οικειοποίησή του και, επόμενα, τη συναγωγική αξιοποίησή του.¹⁴⁵

Το δεύτερο σκέλος του προβληματικού διπόλου που αναγνωρίζει ο ΜακΝτάουελ αναγνωρίζει την ευστάθεια της παραπάνω συλλογιστικής, και εν τέλει υιοθετεί το ντεϊβιντσονιανό φιλοσοφικό «σύνθημα» κατά το οποίο «τίποτα δεν μπορεί να συνιστά λόγο υιοθέτησης μιας πεποίθησης παρά μια άλλη πεποίθηση».¹⁴⁶ Μπορεί εδώ να χαλαρώσει κάποιος τους όρους του συνθήματος και να επισημάνει, κάπως πιο ήπια, ότι αν πρόκειται μια αισθητηριακή αναφορά να έχει δικαιολογητικό ρόλο, θα πρέπει το περιεχόμενό της να έχει υποστεί μια πρώτη συνθετική διαδικασία αντικειμενοποίησης, έτσι ώστε – χωρίς να χρειάζεται να συνιστά το προτασιακό περιεχόμενο μιας πεποίθησης – να παρουσιάζεται ωστόσο κατηγοριακά οικειοποιήσιμο και συναγωγικά αξιοποιήσιμο.¹⁴⁷ Αντιμετωπίζοντας ωστόσο την κατηγοριακή άρθρωση ως προϊόν μιας ενεργού εφαρμογής των λογικοσυναγωγικών δομών, η προσέγγιση αυτού του δεύτερου σκέλους προσπαθεί, απέναντι στην απειλή ενός μοιραίου υποκειμενισμού, να διασώσει τη δυνατότητα μιας γνήσιας αναφορικής συσχέτισης ανάμεσα στα περιεχόμενα των πεποιθήσεών μας και σε ένα πεδίο καταστάσεων πραγμάτων που να υφίστανται ανεξάρτητα από τις επιστημικές συναλλαγές μας με τον κόσμο, μέσω μιας υποτιθέμενης σχέσης ανάμεσα στην

¹⁴⁵ Δεν χρειάζεται εδώ να κατανοήσουμε τη δικαιολόγηση ως μια λογική παραγωγή. Τόσο η *Βλέπω ότι ο ουρανός είναι συννεφιασμένος άρα ο ουρανός είναι συννεφιασμένος*, όσο και η *Βλέπω ότι ο ουρανός είναι συννεφιασμένος άρα είναι πιθανό ότι η εκδρομή θα αναβληθεί*, είναι εξίσου νόμιμες απόπειρες δικαιολόγησης και χρειάζονται εξίσου κατηγοριακά αρθρωμένα περιεχόμενα *και* στο αριστερό σκέλος τους.

¹⁴⁶ Donald Davidson, «A Coherence Theory of Truth and Knowledge», ανατυπώθηκε στο Ernest LePore (έπιμ.), *Truth and Interpretation: Perspectives on the Philosophy of Donald Davidson*, Basil Blackwell, Όξφόρδη 1986, σελ. 307-319. Το εν λόγω «σύνθημα» (σελ. 310) μας επιτρέπει να αναφερόμαστε στην προοπτική αυτή του δεύτερου σκέλους ως *συνεκτικιστική*.

¹⁴⁷ Όπως θα δούμε παρακάτω, ο ίδιος ο ΜακΝτάουελ, στα πιο πρόσφατα δοκίμιά του, μετατοπίζεται προς μια τέτοια επανακατανόηση του ντεϊβιντσονιανού αιτήματος, και σε μια αντίστοιχη επαναδιατύπωση της θέσης που είχε παρουσιάσει στο MW.

πρωτογενή τριβή του υποκειμένου με το περιβάλλον του και στα περιεχόμενα των πεποιθήσεών του γι' αυτό, τέτοιας που να υφίσταται ανεξάρτητα από την προϋπόθεση της δυνατότητας του επιστημικού υποκειμένου (του συγκεκριμένου υποκειμένου ενός αισθητηριακού επεισοδίου ή και όποιου άλλου) να επικαλεστεί κάποια προκείμενη προς υποστήριξη των εμπειρικών ισχυρισμών του. Ο Μακντάουελ θα υποδείξει ως παράδειγμα μιας τέτοιας στρατηγικής το ερμηνευτικό σχήμα του Ντέιβιντσον, που ζητά ακριβώς να συμβιβάσει την *αιτιώδη* αλληλεπίδραση ανάμεσα στον κόσμο και στις πεποιθήσεις μας γι' αυτόν με το συναγωγικά κλειστό «σύμπαν», μέσα στο οποίο είναι δικαιολογήσιμα και προσδιορίζονται τα περιεχόμενα των τελευταίων.¹⁴⁸

Οι πρώτες προσεγγίσεις, αντιμέτωπες με το αίτημα της κατηγοριακής άρθρωσης των επιστημικά θεμελιακών αισθητηριακών φανερώσεων του κόσμου (και υπό το πρίσμα της άρνησης της δυνατότητας μιας προτασιακά αξιοποιήσιμης άρθρωσης αυτών), θα προσπαθήσουν να προτείνουν κάποιον τρόπο *δείξης* εκείνων των επιστημικών και μη κατηγοριακά αρθρωμένων «περιεχομένων» που φιλοδοξούν να αποτελούν τα υποτιθέμενα πρωτογενή προϊόντα της επιστημικής επαφής μας με τον κόσμο (δείξης, αφού εξ ορισμού αυτά δεν είναι υπαγώγιμα στις λογικές δομές της γλώσσας) και ύστερα να προτείνουν ένα προτασιακό υποκατάστατό τους που να μπορεί ως τέτοιο να αξιοποιηθεί ως εμπειρικό τεκμήριο μέσα στο κανονιστικό πλαίσιο που διέπει τις συναγωγικές διαστάσεις των εμπειρικών πεποιθήσεών μας¹⁴⁹ – εμμένοντας έτσι στην άρνηση της δυνατότητας μιας άμεσης αισθητηριακής

¹⁴⁸ Είδαμε και νωρίτερα ότι ο Ντέιβιντσον αρθρώνει μια επιστημολογική-σημασιολογική προσέγγιση που εδράζεται στο ερμηνευτικό τρίγωνο ερμηνευτή-ερμηνευόμενου-κόσμου, το οποίο λειτουργεί με την προϋπόθεση μιας αιτιώδους συσχέτισης ανάμεσα στον τελευταίο και στις πεποιθήσεις των δύο πρώτων. Πρέπει να παρατηρήσουμε ωστόσο εδώ ότι μιλώντας για «αιτιώδη αλληλεπίδραση» δεν αναφερόμαστε σε κάποιον αυστηρά νομολογικό προσδιορισμό των περιεχομένων των πεποιθήσεών μας από τις καταστάσεις του περιβάλλοντος. Ο ντεϊβιντσονιανός ερμηνευτής καταγράφει *παρατηρήσιμους συσχετισμούς* ανάμεσα στις δεύτερες και σε εκφορές του ερμηνευόμενου και διαμορφώνει τη θεωρία του για το νόημα των τελευταίων στη βάση μιας παραδοχής ότι μέσα σε ένα κοινό περιβάλλον εξωτερικών συνθηκών θα πρέπει να μοιράζεται με τον ερμηνευόμενο ένα εν πολλοίς κοινό σύνολο εμπειρικών πεποιθήσεων – παραδοχή που υποβάλλει μεν μια εν γένει αιτιώδη συνάφεια ανάμεσα στις συνθήκες και στις πεποιθήσεις, χωρίς όμως να απαιτεί μια νομολογική σχέση ανάμεσά τους, η οποία άλλωστε θα καθιστούσε την πλάνη αδύνατη και άρα θα συνιστούσε ένα *reductio* του ντεϊβιντσονιανού σχήματος. Θα ήταν ορθότερο να πούμε ότι ο ερμηνευτής παντρεύει το αίτημα της ορθολογικότητας του ερμηνευόμενου με εκείνο μιας – τηρουμένων των όποιων αναλογιών και υπό το ευρύτερο φως και άλλων αποδιδόμενων προτασιακών στάσεων του ερμηνευόμενου (επιθυμίες, ελπίδες κλπ) – «παρόμοιας» προς τον ίδιο επιδράσης των εξωτερικών καταστάσεων στο περιεχόμενο των πεποιθήσεών του. Δες ιδιαίτερα τα δοκίμια «Radical Interpretation» και «Belief and the Basis of Meaning», στο *Inquiries into Truth and Interpretation*, Oxford, σελ. 125-154.

¹⁴⁹ Ίσως η εντυπωσιακότερη και συστηματικότερη προσπάθεια σε μια τέτοια κατεύθυνση να έγινε από τον Κάρναπ στο *The Logical Structure of the World*. Ο ΜακΝτάουελ στο MW θα χρησιμοποιήσει τον Γκάρεθ Έβανς σαν εκπρόσωπο της εν λόγω προσέγγισης.

φανέρωσης του κόσμου να επιδεικνύει ως τέτοια κάποιου τύπου κατηγοριακή συνάφεια με τις δομές των πεποιθήσεών μας.

Η άδοξη μοίρα του πρωτοκόλλου

Είναι χρήσιμο εδώ να αναφερθούμε συνοπτικά στη φιλολογία περί των προτάσεων πρωτοκόλλου που αναπτύχθηκε μέσα στα πλαίσια του ευρύτερου ρεύματος του λογικού εμπειρισμού και που απεικονίζει πρακτικά, θα λέγαμε, τη «διαλεκτική αποσύνθεση» που υφίστανται οι επιστημολογίες του πρώτου σκέλους του διλήμματος. Οι προτάσεις πρωτοκόλλου θα έπρεπε να συνιστούν την εγγύτερη δυνατή γλωσσική αποτύπωση των παρατηρησιακών αισθητηριακών επεισοδίων – παρατηρησιακές αναφορές, θα λέγαμε, απέναντι στις οποίες θα ήταν υπόλογο το σώμα των πεποιθήσεών μας, τόσο με την έννοια ότι οι προτάσεις πρωτοκόλλου θα έπρεπε να είναι συναγώγιμες από αυτό, όσο και με την έννοια ότι το νόημα μιας πρότασης θα ανάγεται, σύμφωνα με αυτήν την προοπτική, στη μέθοδο της επαλήθευσής της, που θα έπρεπε τελικά να ορίζει κάποιες συνθήκες αλήθειας αναγώγιμες σε τέτοιες παρατηρησιακά ελέγξιμες και άμεσα επαληθεύσιμες¹⁵⁰ προτάσεις πρωτοκόλλου. Για να ανταποκριθούν στο θεμελιοκρατικής έμπνευσης καθήκον τους, οι προτάσεις πρωτοκόλλου θα έπρεπε να χαίρουν ενός ιδιαίτερου στάτους ως προς τις υπόλοιπες προτάσεις της γλώσσας στην οποία εντάσσονταν. Στην πρώιμη καρναπιανή εκδοχή του «εδώ τώρα κόκκινο», θα έπρεπε να είναι οιονεί αναλυτικές προτάσεις, με την έννοια ότι θα αρκούσε το γεγονός του ότι έχουν σχηματιστεί με βάση τους κανόνες σχηματισμού τέτοιων προτάσεων για να είναι αληθείς. Και μόνο η διατύπωση-καταγραφή μιας πρότασης πρωτοκόλλου δηλώνει τις συνθήκες αληθείας της και βεβαιώνει ότι αυτές πράγματι ισχύουν. Η «εδώ τώρα κόκκινο», που έχει σχηματιστεί σε συμφωνία με τους κανόνες πρωτοκόλλησης μιας αισθητηριακής εμπειρίας κόκκινου, την ίδια στιγμή που προβάλλεται ως το εγγύτερο προς τον κόσμο επιστημικά αξιοποιήσιμο στοιχείο, δεν παύει να είναι με την παραπάνω οριακή έννοια αληθής χάρη και μόνο στο νόημά της· δηλώνει τις συνθήκες παρατηρησιακής επιβεβαίωσής της και βεβαιώνει την ικανοποίησή τους απλά με την εκφορά της.

¹⁵⁰ Χωρίς δηλαδή να απαιτείται μια δευτεροβάθμια αναγωγή σε κάποιου άλλου τύπου θεμελιωδέστερες προτάσεις.

Στοχαστές όπως ο Νόιραθ δεν δυσκολεύτηκαν ωστόσο να διαγνώσουν εδώ λαθροχειρία. Στο βαθμό που και οι προτάσεις πρωτοκόλλου διέθεταν την απαιτούμενη κατηγοριακή άρθρωση που τους επέτρεπε να λειτουργούν εντός του συναγωγικού δικτύου των πεποιθήσεών μας, το αίτημα για την οιονεί λογική βεβαιότητα της ισχύος τους έδειχνε να αποτελεί έναν δογματικό διαχωρισμό τους από το ευρύτερο σύστημα των πεποιθήσεών μας. Ο Νόιραθ, όπως και οι εκπρόσωποι του ιστορικισμού στη φιλοσοφία των επιστημών, και όπως και ο Κουάιν με τη δική του επίθεση στη διάκριση μεταξύ αναλυτικών και συνθετικών προτάσεων, ήταν πια έτοιμοι να αποδεχτούν αποενοχοποιημένα την «κλειστότητα» του σύμπαντος των πεποιθήσεών μας και τη *συλλογική* ευθύνη των τελευταίων ως υπόλογων απέναντι στις πληροφορίες με τις οποίες μας τροφοδοτεί η αισθητηριακή συναλλαγή με τον κόσμο. Η κατά Νόιραθ εκδοχή των προτάσεων πρωτοκόλλου, κατάλληλα διαμορφωμένη ώστε να εξασφαλίζεται η δημόσια αξιοποιησιμότητά τους, αλλά και ο *έλεγχός* τους, τις καθιστά μάλλον *μαρτυρίες* των οποίων η αξιοπιστία αποτιμάται με όρους *συνοχής* τους με το ευρύτερο σώμα των πεποιθήσεών μας.

Κάναμε νωρίτερα μια σύντομη περιδιάβαση στη σταδιακή «ιδεαλιστικοποίηση» στην οποία διολίσθησε ο αναλυτικός λόγος, μέσα από μια αξιολογική ωστόσο διαδικασία εσωτερικής κριτικής ανίχνευσης των ορίων του, που συμπυκνώθηκε στον Βιτγκενστάιν· τη ξανασυναντούμε κι εδώ. Η κλασική «εικονογράφηση» από τον Νόιραθ της εμπειρικής γνώσης ως μιας βάρκας στη μέση της θάλασσας, της οποίας οι επιδιορθώσεις γίνονται μόνο εν κινήσει – κατά τη διάρκεια της πλεύσης – τονίζει το λάθος μιας προοπτικής που αναζητεί επιστημολογικά θεμέλια, πέραν δυνατότητας αμφισβήτησης, σε οποιοδήποτε κατηγοριακά αρθρωμένο επίπεδο επιστημικής συναλλαγής μας με τον κόσμο, όση εγγύτητα προς την αισθητικότητα κι αν αυτό διεκδικεί. Η κατηγοριακή άρθρωση είναι το στίγμα εκείνων των περιεχομένων που νοηματοδοτούνται μόνο ως συμμετέχοντα σε ένα σύστημα πεποιθήσεων που αντιμετωπίζει το «δικαστήριο της εμπειρίας» (για να θυμηθούμε την έκφραση του Κουάιν) ως ενιαίο σώμα, και μέσα στο οποίο *κάθε* πρόταση είναι υπαγώγιμη στην έλλογη αποτίμηση της αλήθειάς της. Αυτή η στροφή προς τη συστημική συνοχή ως κριτήριο επιστημολογικής ευστάθειας της εμπειρικής γνώσης, αλλά και ως υπόβαθρο σημασιοδότησης των γλωσσικών εκφράσεων (αν η αλήθεια μιας πρότασης, στο μοντέλο αυτό, κατανοείται με όρους συνοχής, τότε με αντίστοιχους όρους θα μπορεί να προσδιοριστεί και η δομική συνεισφορά – άρα και το νόημα – των

υποπροτασιακών εκφράσεων στην αληθειακή αποτίμηση των προτάσεων που τις φιλοξενούν) αναπαράγεται ουσιαστικά στο δεύτερο σκέλος του διπόλου.

Το δεδομένο ως πρόφαση

Η πρώτη στρατηγική (ας την πούμε, «του δεδομένου») θέλει και την πίτα ολάκερη και το σκύλο χορτάτο, με το να ζητά να συνδυάσει την κατηγοριακή άρθρωση κάποιων θεμελιακών προτάσεων με την υποτιθέμενη εξαίρεσή τους από την ισχύ του συναγωγικού δικτύου που διέπει τα περιεχόμενα των πεποιθήσεών μας. Προσπαθεί έτσι να δείξει προς ένα θεμέλιο που *καί* είναι κατηγοριακής άρθρωσης *καί* την ίδια στιγμή «δανείζεται» τον υποτιθέμενα «σκληρά» δεδομενικό χαρακτήρα του Πραγματικού – εθελουφλώντας, θα λέγαμε, απέναντι στο γεγονός ότι το Πραγματικό οφείλει το χαρακτηρισμό του ως τέτοιου *ακριβώς* στην υποτιθέμενη ανεξαρτησία του από την κατηγοριακή διαχείρισή του. Αν πάλι επιλέξει κάποιος να αναζητήσει έλλογη δικαιολόγηση εκεί όπου απλά απουσιάζει η κατηγοριακή άρθρωση θα πρέπει να εφεύρει – πράγμα αδύνατο – συναγωγικούς κανόνες που να ορίζουν τις νόμιμες μεταβάσεις ανάμεσα σε (ουσιαστικά άναρθρες) λογικά αδόμητες «εκτάσεις πληροφορίας» και σε λογικά δομημένες προτάσεις, οι οποίες χρωστούν τις συναγωγικές ιδιότητές τους ακριβώς στα *δομικά* χαρακτηριστικά τους.¹⁵¹ Σύμφωνα με τα χαρακτηριστικά που διαθέτει η έννοια της δικαιολόγησης, τόσο για τον ΜακΝτάουελ όσο και για τους Σέλλαρς και Μπράντομ, αν πρόκειται η εμπειρία να παρέχει λόγους υιοθέτησης των πεποιθήσεών μας, αυτοί οι λόγοι θα πρέπει ως τέτοιοι να είναι υπαγώγιμοι στις *κανονιστικού* χαρακτήρα δεσμεύσεις που διέπουν το δίκτυο των πεποιθήσεών μας, και άρα δεν μπορούν να πάψουν να αποτελούν εν τέλει και αυτοί *τοποθετήσεις* εντός του συναγωγικού «παιχνιδιού».

Ο ΜακΝτάουελ χαριτολογεί, γράφοντας ότι οι επιστημολογίες του «δεδομένου» εκεί που αναζητούσαμε λόγους μας δίνουν «στην καλύτερη περίπτωση προφάσεις» (MW13). Στην πραγματικότητα, θα δούμε σύντομα ότι η σημασιολογική «αφασία» που, κατά τον ίδιο, δημιουργείται από την επιλογή να τοποθετούνται οι αισθητηριακές φανερώσεις του κόσμου σε ένα ουσιαστικά προεπιστημικό επίπεδο, όπου τα περιεχόμενά τους εξ ορισμού δεν είναι αναγνωρίσιμα από τις κατηγορίες

¹⁵¹ Ας δεχτούμε έστω ότι η συντακτική αναγνώριση μιας συγκεκριμένης «έκτασης πληροφορίας» που αντιστοιχεί σε ένα παρατηρησιακό περιεχόμενο είναι δυνατή. Ουσιαστικά οι επιστημολογίες του δεδομένου αναζητούν στα αισθητηριακά περιεχόμενα μια γλώσσα «του κόσμου» που να... μην είναι γλώσσα και που να είναι ωστόσο μεταφράσιμη στη γλώσσα του επιστημικού υποκειμένου.

μας, τους απαγορεύει ακόμα και έναν τέτοιο χαρακτηρισμό, αφού καθιστά *πρόβλημα* πρώτα πρώτα την ίδια την ιδέα του περιεχομένου τους. Ουσιαστικά, το επιχείρημα είναι το ίδιο και απειλεί με σημασιολογική αφασία εξίσου καί τις επιστημολογίες του δεύτερου σκέλους του διπόλου.

Το αιτιώδες πέπλο του συνεκτικισμού

Είναι αλήθεια ότι με το πρώτο σκέλος του διλήμματος – εκείνο των δεδομενιστών – «ξεμπερδεύει» κανείς σχετικά εύκολα, κυρίως επειδή η ίδια η ιστορική διαδρομή των λογικοεμπειριστικών προσεγγίσεων έχει δείξει τα όριά του, όπως ήδη συζητήσαμε. Τα πράγματα είναι κάπως πιο περίπλοκα ωστόσο με την προοπτική του δεύτερου σκέλους. Είδαμε νωρίτερα ότι αυτή, ομονοώντας με την πρώτη ως προς το «διαζύγιο» ανάμεσα στα περιεχόμενα της αισθητικότητας και στις αναγνωρίσιμες δομές των κατηγοριών μας, κρίνει ως ουσιαστικά ανόητο το εγχείρημα του εντοπισμού μιας *έλλογης* συσχέτισης ανάμεσα στις προτάσεις μιας γλώσσας και σε κάποιο εξω-γλωσσικό πεδίο καταστάσεων. Είδαμε ακόμα ότι η θεωρία αλήθειας του Τάρσκι, σε συνδυασμό με την ερμηνευτική προοπτική του Ντέιβιντσον (την οποία ο Μακντάουελ αντιμετωπίζει ως παραδειγματικό εκπρόσωπο της εν λόγω προοπτικής), επέτρεπαν σε μια τέτοια *συνεκτικιστική* ματιά στη δικαιολόγηση και στο περιεχόμενο των ισχυρισμών μας να υποστηρίζει ότι διασώζει τη δυνατότητα του εμπειρικού περιεχομένου μέσω της εν-το-κόσμω και εγγενώς διυποκειμενικής διαδικασίας της ερμηνείας. Μέσα στα πλαίσια της τελευταίας, η συσχέτιση ανάμεσα στις πεποιθήσεις μας και στην αισθητηριακή αλληλεπίδρασή μας με τον κόσμο προκύπτει μέσα από τη διασφάλιση ενός «πεδίου νοήματος» στον τριγωνικό χώρο που παράγουν ο ερμηνευτής, ο ερμηνευόμενος και ο κόσμος, εντός του οποίου ο ερμηνευτής ελέγχει τη θεωρία που διαμορφώνει για τη σημασία των εκφορών του δεύτερου, υπό τη συνεχή ροή νέων παρατηρήσιμων δεδομένων συσχέτισης ανάμεσα στις εκφορές του και σε καταστάσεις του περιβάλλοντος.

Με βάση το παραπάνω σχήμα, οι επιστημολογίες του συνεκτικισμού δεν έχουν ανάγκη, για τη διατύπωσή τους, μια επιστημικά ενεργό υποκειμενική αισθητικότητα που να φανερώνει όψεις του κόσμου στο φορέα της, *βάσει* των οποίων ο τελευταίος θα διαμόρφωνε μια αντίληψη του περιβάλλοντός του ως ενός κόσμου γεγονότων· δεν

αρνούνται βέβαια ότι η αισθητικότητα *είναι* η αιτιώδης οδός,¹⁵² μέσα από την οποία οι πεποιθήσεις μας αποκρίνονται στις «εξωτερικές» καταστάσεις πραγμάτων, αυτό όμως συνιστά μια, κατά κάποιον τρόπο, δευτερεύουσα κουβέντα, ως προς εκείνη που προτάσσεται από την «υγιή» εμπειριστική απαίτηση (που υιοθετεί ο Μακντάουελ) για τη διασφάλιση της δυνατότητας της *έλλογης* υποστήριξης των πεποιθήσεών μας από τα περιεχόμενα με τα οποία μας εφοδιάζει η αισθητικότητά μας. Όπως θα δούμε και παρακάτω, η νομιμοποίηση της αμεσότητας με την οποία μπορεί κάποιος *εύλογα* να πιστεύει ότι το X είναι Φ *επειδή βλέπει* ότι το X είναι Φ είναι «το πολύ και το λίγο» που θέτει ο ΜακΝτάουελ ως αναγκαία συνθήκη της δυνατότητας του εμπειρικού περιεχομένου των πεποιθήσεών μας.

Το σχήμα του Ντέιβιντσον, απέναντι στο οποίο στέκεται κριτικά ο ΜακΝτάουελ, εξασφαλίζει ως, θα λέγαμε, υπερβατολογικά αναγκαία την εναρμόνιση ανάμεσα σε κάποια τουλάχιστον παρατηρησιακά περιεχόμενα και στις καταστάσεις πραγμάτων ως προς τις οποίες η αποφαντική υιοθέτησή τους είναι η γλωσσικά «πρέπουσα». Ο ερμηνευτής θα ξεχωρίσει μέσα από τον εμπειρικό έλεγχο των T-προτάσεων κάποιες από τις *προτάσεις* του ερμηνευόμενου που έχουν παρατηρησιακό ρόλο στο σύστημα των πεποιθήσεών του και θα θεωρήσει ότι αυτές προκαλούνται κάτω από τις ίδιες παρατηρησιακές συνθήκες που «νομιμοποιούν», από τη δική του μεριά, την εκφορά των μεταφράσεών τους στη γλώσσα του. Και, όπως είδαμε και αλλού, η σημασιολογική υποπροτασιακών γλωσσικών εκφράσεων θα επιτευχθεί μέσα από τον «εσωτερικό» ταρσκιανό μηχανισμό της ικανοποίησης. Η επιστημολογική ουδετερότητα των ταρσκιανών σημασιολογικών εργαλείων επιτρέπει σε μια συνεκτικιστική προοπτική, που αποσύρεται συνειδητά από την προσπάθεια έλλογης συσχέτισης των γλωσσικών περιεχομένων με εξωγλωσσικές καταστάσεις πραγμάτων, να μιλά για «αληθείς εκφορές» των πρώτων, χωρίς να σημαίνει αυτό ότι μια αληθής εμπειρική πεποίθηση οφείλει να είναι και δικαιολογημένη, με την έννοια της δυνατότητας υποκειμενικής απεύθυνσης του φορέα της σε κάποιο αισθητηριακό επιστημικό επεισόδιο αναγνώρισης από μέρους του μιας όψης του κόσμου που να τεκμηριώνει την πεποίθησή του.

Είναι αρκετά χαρακτηριστικό ότι στο *A Coherence Theory of Truth and Knowledge* ο Ντέιβιντσον υπερασπίζεται μια έννοια δικαιολόγησης περισσότερο *ρυθμιστικού* παρά επιστημικού χαρακτήρα. Σύμφωνα με τον Ντέιβιντσον, κάθε

¹⁵² Δες εδώ σχετικά την υποσημ. 8 του παρόντος.

πεποίθηση είναι *prima facie* δικαιολογημένη, στα μάτια τουλάχιστον εκείνου που κατανοεί *τι είναι* να έχει κανείς μια πεποίθηση. Και είδαμε αλλού ότι οι δεσμεύσεις που διέπουν τη ριζική ερμηνεία, οι οποίες στο ντεϊβιντσονιανό σχήμα καθίστανται έτσι όροι συγκρότησης του νοήματος των αποδιδόμενων πεποιθήσεων, απαιτούν την εν γένει αλήθεια του σώματος των πεποιθήσεών μας. Οι τελευταίες μπορούν και αναφέρονται στον δημόσια παρατηρήσιμο κόσμο, τον οποίο ο ριζικός ερμηνευτής χρησιμοποιεί άλλωστε για τον έλεγχο των T-προτάσεων της θεωρίας του, και δεν μπορούν να είναι μαζικά ψευδείς – αν και μπορούν βέβαια να εμφανίζουν τοπικές αστοχίες.

Η δικαιολόγηση όμως, την οποία επιμένει να αναζητεί ο ΜακΝτάουελ στην αισθητηριακή εμπειρία, και μάλιστα ως έλλογη, δεν μπορεί να ταυτιστεί με την υπερβατολογικά, θα λέγαμε, επιβεβλημένη ισχύ της αρχής της χάριτος που εδώ αξιοποιεί κυρίως αντισκεπτικιστικά ο Ντέιβιντσον, και η οποία κατανέμει έναν συστημικής υφής λόγο υπέρ της αλήθειας της ευρείας πλειοψηφίας των πεποιθήσεών μας, χωρίς να μας βοηθά όμως να ξεχωρίσουμε τη μειοψηφία της πλάνης. Η δικαιολόγηση που δεν παρέχει το ντεϊβιντσονιανό σχήμα είναι η *επιστημική* δικαιολόγηση που θα νομιμοποιούσε κάποιον να επικαλεσθεί – όπως άλλωστε είναι πολύ φυσικό – τις *αισθήσεις* του για να υποστηρίξει έναν συγκεκριμένο εμπειρικό ισχυρισμό. Ο Ντέιβιντσον δεν θα αποφύγει τη φυσικαλιστική κατανόηση της αισθητηριακής εμπειρίας που του κληροδότησε ο Κουάιν (αλλά και οι «αντίπαλές» του επιστημολογίες του δεδομένου) και θα αντιμετωπίσει την αισθητικότητα περιορισμένα ως την αιτιώδη οδό, μέσω της οποίας οι καταστάσεις του περιβάλλοντός μας προκαλούν σε εμάς (κάποιες από) τις πεποιθήσεις μας. Σύμφωνα όμως με τους όρους του ίδιου του Ντέιβιντσον, αυτή η πρόκληση δεν συνιστά και λόγο υιοθέτησης των τελευταίων. Για την ακρίβεια, το ντεϊβιντσονιανό επιστημικό υποκείμενο είναι αντιμέτωπο με το ωμό γεγονός της κανονικότητας με την οποία κάποιες πεποιθήσεις του προκαλούνται από παρατηρήσιμες καταστάσεις του περιβάλλοντός του, βρίσκεται όμως στη «δυσάρεστη» θέση να μην έχει λόγο να πιστεύει ότι αυτή η κανονικότητα εγγυάται (έστω σε κάποιον βαθμό) και την ορθότητα των *συγκεκριμένων* εμπειρικών πεποιθήσεων που μέσα στα πλαίσιά της προκαλούνται (παρά το ότι, όπως είπαμε, έχει λόγους να δέχεται ότι οι περισσότερες από τις πεποιθήσεις του είναι αληθείς). Η αναφορική αποτίμηση των υποπροτασιακών εκφράσεων, που κατορθώνεται με τον ταρσκιανό μηχανισμό, δεν μπορεί να σώσει εδώ την κατάσταση. Ακόμα και όταν γνωρίζω ότι η παρουσία ενός

γουρουνιού μου προκαλεί συστηματικά εμπειρικές πεποιθήσεις για κάποιο γουρούνι που βρίσκεται στο οπτικό πεδίο μου, η (όποια) εμπειρική *αναγνώριση* του γουρουνιού ως γουρουνιού δεν παύει να είναι παράγωγη της *κανονικότητας* που χαρακτηρίζει την πρόκληση των αντίστοιχων εμπειρικών πεποιθήσεων, και δεν συναρτάται με την *παρουσία* του τετραπόδου στο περιεχόμενο της αισθητηριακής εμπειρίας μου.

Αλλιώς διατυπωμένα, όταν κάποιος επικαλείται την εμπειρία του για να υποστηρίξει έναν εμπειρικό ισχυρισμό, για παράδειγμα λέγοντας «το είδα το γουρούνι να περνά μπροστά μου», *δεν* επικαλείται, στο σχήμα του Ντέιβιντσον, μια παθητική διάνοιξη της αισθητικότητας του επιστημικού υποκειμένου σε μια όψη του κόσμου (πράγμα που θα ζητούσε κανείς αν επρόκειτο αυτή η επίκληση να συνηγορεί όντως υπέρ του αντίστοιχου ισχυρισμού παρέχοντάς του «αισθητηριακή υποστήριξη»). Αυτό που επικαλείται είναι ακόμα ένας – παρατηρησιακός, έστω – ισχυρισμός που, έστω και αν είναι καλύτερα συντονισμένος από άλλους – μη παρατηρησιακούς – στις καταστάσεις του περιβάλλοντος, παραμένει ωστόσο *εξίσου* με αυτούς τόσο λογικά όσο και φαινομενολογικά ασύνδετος από την αισθητικότητα του υποκειμένου.

Μπορεί ο Ντέιβιντσον να ξεχωρίσει έναν βίσωνα από μια αγελάδα;

Ο Ντέιβιντσον συνδυάζει τη συνεκτικιστική προοπτική του με την ερμηνευτική θεωρία νοήματος που διατυπώνει, κατά την οποία το εμπειρικό περιεχόμενο των ισχυρισμών μας – αυτό δηλαδή χάρη στο οποίο κατανοούνται ως αναφερόμενοι στον κόσμο – έγκειται εν τέλει στις κανονικότητες, που εξ ορισμού αξιοποιεί η τριγωνική ερμηνευτική διαδικασία, ανάμεσα στις πεποιθήσεις που φέρουμε και στις δημόσια παρατηρήσιμες καταστάσεις του περιβάλλοντος: «Η επικοινωνία αρχίζει εκεί που οι αιτίες συγκλίνουν: η εκφορά σου σημαίνει το ίδιο πράγμα με τη δικιά μου, όταν η πίστη στην αλήθεια τους προκαλείται συστηματικά από τα ίδια αντικείμενα και συμβάντα».¹⁵³ Αξίζει εδώ να σκεφτούμε πώς αντιμετωπίζεται, στην προοπτική αυτή, η *τοπική αστοχία* μιας «παρατηρησιακής» πεποίθησης, όταν για παράδειγμα ο Χ πιστεύει ότι βλέπει μια αγελάδα ενώ βρίσκεται μπροστά σε έναν βίσωνα.

Πρώτα πρώτα, μπορεί να παρατηρήσει κανείς ότι αν ο φορέας της εν λόγω ψευδούς πεποίθησης ήταν εξοικειωμένος (μέσα και από την κατάλληλη διδασχή) με τις κανονικότητες που συσχετίζουν την παρουσία των βισώνων με τις πεποιθήσεις μας

¹⁵³ «A Coherence Theory of Truth and Knowledge», ό.π. σελ. 318.

(πράγμα που στο ντεϊβιντσονιανό τοπίο καθίσταται ταυτόσημο με τη δυνατότητα εμπειρικής αναγνώρισης ενός βίσωνα) τότε το ενδεχόμενο επιστημικό σφάλμα του θα μπορούσε να κατανοηθεί μόνο ως μια τυχαία οιονεί *μηχανική* δυσλειτουργία. Δεν υφίσταται δηλαδή θεωρητική δυνατότητα επιστημικής ανάλυσης του λάθους που μπορεί να κάνει ο εξοικειωμένος χρήστης της γλώσσας – πράγμα αναμενόμενο, αφού δεν υπάρχει κάτι, μες στον ορίζοντα του ντεϊβιντσονιανού συνεκτικισμού, που να μπορεί να διακρίνει ανάμεσα στο περιεχόμενο της όποιας αισθητηριακής εμπειρίας χαίρει το επιστημικό υποκείμενο όταν βρίσκεται απέναντι σε έναν βίσωνα και σε εκείνο όταν βρίσκεται απέναντι σε μια αγελάδα. Στην πραγματικότητα, δεν έχει νόημα να πει κανείς «είδε τον βίσωνα και τον πέρασε για αγελάδα». Οποτεδήποτε βλέπουμε κάτι, το *περνάμε* και για αυτό το κάτι, επειδή το θεμελιακότερο που μας επιτρέπεται εδώ δεν μπορεί παρά να είναι μια προτασιακή πεποιθήση – και οι κατηγορίες που αρθρώνουν την τελευταία δεν τοποθετούνται από τον Ντέιβιντσον στο αισθητηριακό αλλά στο *ενεργά* συνθετικό επίπεδο της νόησης.

Έτσι, μεταφερόμενοι στην περίπτωση ενός χρήστη της γλώσσας που απλά δεν είναι εξοικειωμένος με τους ιδιαίτερους κανόνες που αφορούν τις παρατηρησιακές αναφορές μας σε βίσωνες, δεν νομιμοποιούμαστε να θεωρούμε έστω ότι αυτός *βλέπει* ένα ζώο που, με βάση τις διαθέσιμες σε αυτόν κατηγορίες, αναγνωρίζεται ως αγελάδα, αλλά που ίσως, αν ήταν περισσότερο έμπειρος χρήστης της γλώσσας, θα αναγνώριζε ως βίσωνα. Το κατηγοριακό κενό στο επίπεδο της αισθητικότητας απαγορεύει σε ένα τέτοιο αισθητηριακό υπόβαθρο να καθιστά με *επιστημικούς* όρους εξηγήσιμη την αστοχία. Υπάρχουν βέβαια «παρατηρησιακές» πεποιθήσεις περί ζώων που προκαλούνται συστηματικά από την παρουσία τους στο περιβάλλον. Η *λογική* σχέση ανάμεσα στις προτάσεις «είδα έναν βίσωνα» και «είδα ένα ζώο» ανασυγκροτείται, στο ντεϊβιντσονιανό τοπίο, μέσα από τη διατύπωση μιας ταρσκιανής θεωρίας αλήθειας για τη γλώσσα, που σημασιοδοτεί τους υποπροτασιακούς όρους της και *έτσι* φωτίζει τις συναγωγικές σχέσεις ανάμεσα στα προτασιακά σύνολα όπου αυτοί συμμετέχουν.¹⁵⁴ Αυτή όμως η λογική-συναγωγική σχέση δεν ανταποκρίνεται σε κάποια συναφή *δόμηση* του «περιεχομένου» της αισθητηριακής εμπειρίας, όπου το να δώ μια αγελάδα είναι το να δώ *κάτι* (ένα ζώο) που αναγνωρίζω ως αγελάδα – και που όταν πράγματι είναι αγελάδα, η πεποίθησή

¹⁵⁴ Έτσι, οι εξωτερικές καταστάσεις που προκαλούν τις βίσωνο-πεποιθήσεις (ας τις πούμε έτσι) συνιστούν, στο εδώ παράδειγμα, ένα υποσύνολο εκείνων που προκαλούν τις ζωο-πεποιθήσεις.

μου ότι πέρασε από μπροστά μου μια αγελάδα υποστηρίζεται με όρους *δικαιολόγησης* από την αισθητηριακή εμπειρία μου του κόσμου.

Ίσως είναι στο σημείο αυτό απόκλισης από τις «ιδεαλιστικές» συνέπειες του συνεκτικισμού που η πρωτότυπη επιστημολογική συμβολή του Μακντάουελ διακρίνεται πιο καθαρά. Ο Μακντάουελ θα πασχίσει να συμβιβάσει τα ορθά συμπεράσματα των συνεκτικιστικών προσεγγίσεων, σύμφωνα με τα οποία δεν μπορούν να υφίστανται συναγωγικές γέφυρες δικαιολόγησης ανάμεσα στις κατηγοριακά αρθρωμένες πεποιθήσεις μας και σε υποτιθέμενα άμορφα¹⁵⁵ δεδομένα της αισθητικότητας, με το «υγιές» εμπειριστικό αίτημα να υποστηρίζει η τελευταία με έλλογο τρόπο τις πρώτες. Σε μια άστοχη εμπειρική απόκριση, κατά την οποία πιστεύω ότι βλέπω μια αγελάδα ενώ έχω μπροστά μου έναν βίσωνα, το μακνταουελιανό επιστημικό υποκείμενο μπορεί να *αναστοχαστεί* την αισθητηριακή κατάσταση στην οποία βρέθηκε, εφόσον αμφισβητηθεί ο ισχυρισμός του, και να *εξηγήσει* το λάθος του λέγοντας ότι του *φάνηκε* μόνο σαν το ζώο που είδε να ήταν αγελάδα – ή ακόμα, στην περίπτωση μιας ψευδαίσθησης, όπου κανένα ζώο δεν βρισκόταν στην πραγματικότητα κοντά του, να πει ότι του *φάνηκε* μόνο ότι είδε μια αγελάδα. Το μακνταουελιανό υποκείμενο, δηλαδή, φέρει την ευθύνη της διαχείρισης της αισθητηριακής σχέσης του με τον κόσμο· το κατορθώνει αυτό, επειδή ακριβώς ο Μακντάουελ δεν συμμαρτίζει την – κοινή για τα σκέλη του αφετηριακού διλήμματος – άρνηση του αρθρωμένου χαρακτήρα της αισθητικότητας, και άρα γι' αυτόν η τελευταία «φορτώνει» το επιστημικό υποκείμενο με *κάποιου τύπου περιεχόμενα* απέναντι στα οποία αυτό *μπορεί* να είναι υπόλογο.

Στο ντεϊβιντσονιανό τοπίο, αντίθετα, είδαμε ότι το επιστημικό υποκείμενο (μέσα και από τη διαδικασία της μύησής του σε μια γλωσσική κοινότητα) βρίσκει τον εαυτό του φορτωμένο *από την αρχή* με παρατηρησιακές *πεποιθήσεις* – χωρίς να έχει τη δυνατότητα απεύθυνσης σε ένα ιδιαίτερο στρώμα αισθητηριακών περιεχομένων που να τις υποστηρίζουν ή όχι – το εμπειρικό περιεχόμενο των οποίων ανάγεται εν τέλει στις αιτιώδεις κανονικότητες που τις συσχετίζουν με καταστάσεις του περιβάλλοντος μέσα στα πλαίσια μιας γλώσσας. Αν πράγματι συμβεί (ουσιαστικά, όπως θα έλεγε ίσως ο Μακντάουελ, *αν τύχει*) να έχω μπροστά μου μια αγελάδα, τότε η πεποίθησή μου του παραδείγματος συνιστά γνώση, αφού υποστηρίζεται έλλογα από

¹⁵⁵ Άμορφα, με την έννοια ότι δεν επιδεικνύουν κάποιου τύπου άρθρωση που, με κάποιον τρόπο, να τα καθιστά υπαγώγιμα στον κατηγοριακό μηχανισμό και με αυτόν τον τρόπο συναφή προς τις εμπειρικές πεποιθήσεις που «υποστηρίζουν».

την *εν γένει* αλήθεια των πεποιθήσεών μας που η αρχή της χάριτος εξασφαλίζει¹⁵⁶. Αν πάλι σφάλλω, θα θέλαμε να πούμε ότι κάπως πρέπει να «μπερδεύτηκα» κατά την αναγνώριση των καταστάσεων του περιβάλλοντός μου από τις αισθήσεις μου – αποδεχόμενοι όμως το συνεκτικιστικό πλαίσιο, θα πρέπει μάλλον να πούμε ότι οι καταστάσεις είναι εκείνες που, κατά κάποιον τρόπο, θα πρέπει να μπερδεύτηκαν αναμεταξύ τους (κάπως σαν να μπλέχτηκαν τα «καλώδια» της αιτιώδους διασύνδεσής τους με τη γλωσσική συμπεριφορά μας) αφού έτσι κι αλλιώς η υποκειμενική απεύθυνση προς τα επεισόδια της αισθητικότητας δεν μπορεί να έχει ρόλο επιστημικής εξήγησης της διαμόρφωσης των παρατηρησιακών πεποιθήσεών μας, αλλά μόνο να συνδέεται λογικοσυναγωγικά μαζί τους, όπως και κάθε άλλη πεποίθηση του συνεκτικού συστήματος.¹⁵⁷ Αν, ας πούμε, δεχτούμε το μόνο που μας απομένει να δεχτούμε, ότι δηλαδή το ντεϊβιντσονιανό υποκείμενο (ίσως λόγω της μη εξοικειώσής του με τις κανονικότητες των βίωνο-πεποιθήσεων) λειτούργησε *ως εάν* να βρισκόταν *υπό την επίδραση* περιβαλλοντικών καταστάσεων που αντιστοιχούν στις αγελαδο-πεποιθήσεις (και βέβαια, με τη συνδρομή συναγωγικά συγγενών *πεποιθήσεων*, όπως ότι μια αγελάδα είναι τετράποδη ή ότι είναι μεγαλύτερη από έναν σκύλο), τότε δεν μοιάζει να μπορούμε να του προσάψουμε κάποιο αισθητηριακό «υπόβαθρο», ως προς το οποίο εκείνο υιοθέτησε μια λάθος στάση. Η στάση που υιοθέτησε ως προς την εμπειρία του του κόσμου είναι μια λάθος στάση *ως προς τον κόσμο* ίσως, *όχι* όμως και ως προς την εμπειρία του του κόσμου. Αυτή ακριβώς η απόκλιση που προκύπτει, ανάμεσα στην επιστημική αποτίμηση μιας παρατηρησιακής στάσης υπό το φως του *πώς έχουν τα πράγματα* και σε εκείνην υπό το φως του *πώς προσλαμβάνονται τα πράγματα*, είναι κατά τον Μακντάουελ μοιραία για την ευστάθεια της ίδιας της ιδέας του εμπειρικού περιεχομένου.

Το «ειρωνικό» είναι ότι το εγχείρημα του ντεϊβιντσονιανού συνεκτικισμού έχει ως αφετηρία την απόφαση να αποσπαστεί η έννοια της δικαιολόγησης από εκείνη των επιστημικών ενδιαμέσων, μιας και τα τελευταία, κατά τον Ντέιβιντσον, την

¹⁵⁶ «Η απάντηση στο πρόβλημά μας είναι να βρούμε έναν λόγο για να υποθέτουμε ότι οι περισσότερες πεποιθήσεις μας είναι αληθείς, ο οποίος να μην συνιστά κάποια μορφή τεκμηρίου (evidence)» (CTTK146).

¹⁵⁷ «Η έμφαση στην αισθητικότητα σε επιστημολογικά ζητήματα πηγάζει από την προφανή σκέψη ότι οι αισθήσεις είναι αυτές που συνδέουν τον κόσμο με τις πεποιθήσεις μας και προσφέρονται ως βάση δικαιολόγησης αφού συνήθως έχουμε συνείδηση της παρουσίας τους. Το πρόβλημα που συναντούμε είναι ότι η δικαιολόγηση μοιάζει να εξαρτάται από αυτήν τη συνείδηση, δηλαδή από ακόμα μια πεποίθηση» (CTTK142).

καθιστούν ουσιαστικά ανέφικτη.¹⁵⁸ Το αποτέλεσμα ωστόσο, κατά τον Μακντάουελ, είναι ακριβώς το αντίθετο. Ο τρόπος που για τον ντεϊβιντσονιανό συνεκτικισμό αποσυνδέεται το εμπειρικό περιεχόμενο (ως αιτιώδης συσχέτιση του κόσμου με τις νοητικές αποβλεπτικές καταστάσεις μας) από την εμπειρία (ως επιστημική συσχέτιση του κόσμου με τις νοητικές αποβλεπτικές καταστάσεις μας) είναι, για την οπτική του Μακντάουελ, μοιραίος· το θέμα δεν είναι απλά ότι η δικαιολόγηση χάνει την «άγκυρα» μιας άμεσης τριβής με τον κόσμο, αλλά ακόμα περισσότερο ότι, όταν το πεδίο του λόγου, μέσα στο οποίο αυτή διεξάγεται, δεν αξιοποιεί την αναγνώριση επιστημικών επεισοδίων όπου ο κόσμος *μάς φαίνεται όπως πράγματι είναι*, η έννοια της δικαιολόγησης γίνεται μια «εσωτερική» υπόθεση που εν τέλει δεν διαθέτει κάποιο *κριτήριο* ικανοποίησης. Εντός του πεδίου του λόγου, θα ισχυριστεί ο Μακντάουελ στο δοκίμιό του *Knowledge and the Internal*, «όλα σκοτεινιάζουν».¹⁵⁹

Αίροντας τη βάση του διλήμματος

Είδαμε ότι, παρά τις αδυναμίες τους, καί οι δύο κατηγορίες προσεγγίσεων του διπόλου που εντοπίζει ο Μακντάουελ έχουν ως αφετηρία τους νόμιμα επιστημολογικά ζητούμενα. Οι πρώτες αναγνωρίζουν την ανάγκη της δικαιολόγησης των εμπειρικών πεποιθήσεών μας από τα *δεδομένα* που μας παρέχει η επιστημική τριβή με τον κόσμο· «εκτροχιάζονται» όταν κατανοούν τη δεδομενικότητα που παρέχει αυτή η τριβή ως συνώνυμη με την απουσία οποιασδήποτε κατηγοριακής άρθρωσης. Οι δεύτερες αναγνωρίζουν ότι μόνο επιστημικά επεισόδια με κατηγοριακά αρθρωμένο περιεχόμενο μπορούν να λειτουργήσουν ως *λόγοι* υποστήριξης των πεποιθήσεών μας· «εκτροχιάζονται» όταν συνάγουν από τη θέση αυτή – ουσιαστικά ταυτολογικά – ότι ο ρόλος της αισθητικότητας είναι αυστηρά και μόνο να *επιτρέπει* την *αιτιώδη* επίδραση του κόσμου στις αποβλεπτικές καταστάσεις μας. Καί οι δυο τους προϋποθέτουν, όπως είδαμε, ότι μια αισθητηριακή φανέρωση του κόσμου στο

¹⁵⁸ Σύμφωνα με μια πολύ ξεκάθαρη διατύπωση των θέσεων του Ντεϊβιντσον στο CTTK144, «δεν έχει νόημα [η αντιπαραβολή των πεποιθήσεών μας με την εμπειρία μας] επειδή προφανώς δεν μπορούμε να βρούμε έξω από το πετσί μας για να ανακαλύψουμε τι προκαλεί τα εσωτερικά συμβάντα των οποίων έχουμε συνείδηση. Η παρεμβολή ενδιάμεσων σταδίων και οντοτήτων – αισθημάτων και παρατηρήσεων – κάνει το επιστημολογικό πρόβλημα ακόμα πιο φανερό. Γιατί αν τα ενδιάμεσα είναι απλά αιτίες, τότε δεν δικαιολογούν τις πεποιθήσεις που προκαλούν, ενώ αν μεταφέρουν πληροφορία μπορεί να ψεύδονται [...] Αφού δεν μπορούμε να είμαστε βέβαιοι για την αξιοπιστία των ενδιάμεσων δεν θα πρέπει να τα παρεμβάλλουμε ανάμεσα στις πεποιθήσεις μας και στα αντικείμενα του κόσμου. Φυσικά υπάρχουν αιτιακά ενδιάμεσα. Αυτό που πρέπει να αποφύγουμε είναι τα επιστημικά ενδιάμεσα».

¹⁵⁹ J.McDowell, «Knowledge and the Internal», στο *Philosophy and Phenomenological Research*, 55 (1995): 877-893, σελ.889.

επιστημικό υποκείμενο συνιστά ένα επεισόδιο που δεν μπορεί να αναλυθεί με όρους κατηγοριακής άρθρωσης. Έτσι, οι μεν πρώτες αναγκάζονται να κατασκευάζουν τη δεδομενικότητα που αναζητούν είτε με φυσικαλιστικούς όρους, είτε μέσα από «τεχνάσματα» που προσπαθούν να τη μεταφράσουν σε ειδικού τύπου προτάσεις που (υποτίθεται) έχουν νόημα ανεξάρτητα από τη συστημική εξάρτησή τους από το κατηγοριακά αρθρωμένο γλωσσικό όλον στο οποίο ανήκουν. Οι δεύτερες πάλι κατανοούν τη δικαιολόγηση των ισχυρισμών μας με όρους συστημικής συνοχής, αυτοί όμως δεν είναι αρκετοί για να ανασυγκροτηθεί στη βάση τους η δυνατότητα του επιστημικού υποκειμένου να επικαλεστεί την εμπειρία του προς υποστήριξη των συγκεκριμένων εμπειρικών ισχυρισμών του – πράγμα που καθιστά τη συγκρότηση του περιεχομένου των τελευταίων προβληματική.

Ο ΜακΝτάουελ συμμερίζεται τις αφετηριακές στοχεύσεις των δύο πλευρών: μια επιστημολογική θεώρηση που θέλει να προφυλάξει τη δυνατότητα του εμπειρικού περιεχομένου των πεποιθήσεών μας – την κατανοησιμότητα, αλλιώς, της αναφορικής συσχέτισής τους με τον κόσμο – έχει ανάγκη τόσο την υποστήριξη της κοσμοεικόνας μας από ένα στρώμα δεδομενικότητας, όσο και τον έλλογο χαρακτήρα αυτής της υποστήριξης.¹⁶⁰ Η μέχρι τώρα ανάπτυξη των δύο αντιπαραβαλλόμενων προοπτικών του διπόλου ήδη προδικάζει τη μοναδική λογικά δυνατή οδό διαφυγής από το αδιέξοδο που αυτό το δίπολο υποστηρίζει, ως περίπου επιβεβλημένη· και αυτή δεν είναι άλλη από την άρνηση της άρνησης (που μοιράζονται οι δυο πλευρές) του ότι μια αισθητηριακή παρουσία του κόσμου μπορεί ως τέτοια – και όχι ως μια παρατηρησιακή πεποίθηση που την επικυρώνει – να επιδεικνύει μια τέτοια άρθωση που να την καθιστά διαχειρίσιμη από τον εννοιολογικό-κατηγοριακό μηχανισμό μας, και έτσι να της επιτρέπει να συνιστά λόγο υιοθέτησης μιας εμπειρικής πεποίθησης, να είναι δηλαδή υπαγώγιμη στο δίκτυο των σχέσεων δικαιολόγησης μέσω των οποίων η κοσμοεικόνα μας κατορθώνει να γίνεται κατανοητή ως η εικόνα ενός κόσμου ως προς τον οποίο οι πεποιθήσεις μας είναι υπόλογες. Τι σόι άρθρωση θα πρέπει να είναι αυτή; Αυτό είναι το κρίσιμο πεδίο επιστημολογικής-σημασιολογικής έρευνας που η κριτική του Μακντάουελ ανοίγει μπροστά μας, και ίσως ο καλύτερος τρόπος για να αρχίσουμε να το προσεγγίζουμε είναι το παρακάτω αγαπημένο του χωρίο από την

¹⁶⁰ Ας προσέξουμε εδώ πάλι ότι, κατά τον ΜακΝτάουελ, η δυνατότητα του εμπειρικού περιεχομένου συνυφίνεται με το επιστημολογικό ζήτημα της δικαιολόγησης των πεποιθήσεών μας. Η διαπλοκή αυτών των δύο διαστάσεων διατρέχει όλο το MW, και σχετίζεται με τις σελλαρσιανές καταβολές του ΜακΝτάουελ, που αναπτύσσονται σε άλλη ενότητα και σύμφωνα με τις οποίες, οι συναγωγικές ιδιότητες των προτασιακών στάσεών μας έχουν *συγκροτητικό* ρόλο ως προς τα περιεχόμενά τους.

Κριτική του Καθαρού Λόγου: «Η ίδια λειτουργία που προσδίνει ενότητα στις διάφορες παραστάσεις σε μια κρίση, προσδίνει επίσης ενότητα και στην απλή σύνθεση διάφορων παραστάσεων σε μια εποπτεία [...] η οποία [ενότητα], γενικά εκφραζόμενη, ονομάζεται καθαρή έννοια του νου» (A79/B104-5).

Η παθητική όψη της αυτενέργειας

Η καντιανή υπαγωγή των παραστάσεων στην ενότητα της αυτοσυνειδησίας, είδαμε και νωρίτερα, διέπεται από τους κανόνες βάσει των οποίων τα περιεχόμενα της αισθητικότητας καθίστανται υπαγώγιμα στις δομές άρθρωσης των κρίσεών μας. Η παραπάνω είναι μια λειτουργία που, στο καντιανό τοπίο, αποδίδεται στην αυτενέργεια: συνιστά μια συνεισφορά στην επιστημική σχέση από τη μεριά του επιστημικού υποκειμένου, όπως όταν η παρουσία ενός βίσωνα στην αυλή του «μεταφράζεται» σε μια πεποίθησή του με το κατηγοριακά αρθρωμένο περιεχόμενο ότι ένας βίσωνας βρίσκεται στην αυλή του – μια πεποίθηση, μπορούμε να προσθέσουμε, που (από τη στιγμή που την υιοθετεί δημόσια ως απόφαση) το επιστημικό υποκείμενο μπορεί πλέον και να υπερασπιστεί ενεργά, αν αμφισβητηθεί η ευστοχία της, εκμεταλλευόμενο τις συναγωγικές σχέσεις που τη συνδέουν με άλλες πεποιθήσεις του, όπως ότι οι βίσωνες είναι μεγάλα τετράποδα θηλαστικά, ότι αυτή είναι η αυλή του, ότι είδε τον βίσωνα στην αυλή του κλπ. Σύμφωνα με *αυτήν* την όψη της «ίδιας λειτουργίας» που επικαλείται το καντιανό παράθεμα, η αισθητηριακή κατάσταση στην οποία βρίσκεται κάποιος, όταν ένας βίσωνας κάνει βόλτα στην αυλή του, δεν είναι υπαγώγιμη στην έλλογη και αυτοσυνείδητη διαχείρισή της, μέχρι να αποκτήσει φωνή, διοχετευόμενη στα κατηγοριακά «κανάλια» που καθιστά διαθέσιμα ο νοητικός «μηχανισμός».

Μπορούμε να πούμε ότι αυτή είναι και η όψη που κατέστη κυρίαρχη στην αξιοποίηση της καντιανής κληρονομιάς από τις λογικοεμπειριστικές επιστημολογικές αναζητήσεις του 20^{ου} αιώνα, που συζητήσαμε αλλού. Αυτές αναπτύχθηκαν υπό την ισχύ της προϋπόθεσης ενός δυϊσμού ανάμεσα σε ένα εννοιολογικό σχήμα οργάνωσης της εμπειρίας και σε ό,τι τέλος πάντων οργανώνεται από αυτό. Ακόμα και η ριζοσπαστική παρέμβαση του Κουάιν, όπως υπέδειξε αργότερα ο Ντέιβιντσον, δεν απείλησε το σχίσμα ανάμεσα σε έναν κατηγοριακά αρθρωμένο υποδοχέα της κατηγοριακά άναρθρης συνεισφοράς της αισθητηριακής εμπειρίας, όσο και αν αποκαθήλωσε την ιδέα της διάκρισης ανάμεσα στις προτάσεις μιας γλώσσας που

φέρουν εμπειρικό περιεχόμενο και σε εκείνες των οποίων η αληθειακή αποτίμηση είναι ανεξάρτητη από κάθε δυνατή εμπειρία. Απόπειρες απόδοσης κάποιου τύπου φωνής στη συνεισφορά της αισθητικότητας, μέσα σε ένα τέτοιο πλαίσιο, όπως μέσα από το επιστημολογικό εργαλείο των προτάσεων πρωτοκόλλου, ήταν μοιραία «λειψές», αφού οι τελευταίες δεν μπορούσαν, όπως είδαμε, να πατάν σε δυο βάρκες – να είναι μαζί, δηλαδή, καί προτάσεις της γλώσσας καί ουσιαστικά αποκομμένες από τις έλλογες δομές της τελευταίας, αφού ήθελαν να νοηματοδοτούνται ουσιαστικά *άμεσα*, μέσα από την προϋποτιθέμενη βεβαιότητα του υποτιθέμενου συντονισμού τους με τον κόσμο, κατανοούμενο ως ένα πεδίο συγκροτούμενο ανεξάρτητα από αυτές.

Τη διαφορά ωστόσο στην επιστημολογική διαλεκτική που εδώ συζητάμε την κάνει η άλλη όψη της «ίδιας» αυτής λειτουργίας: αυτή που, σύμφωνα με τον Καντ, «προσδίνει ενότητα στην απλή σύνθεση διάφορων παραστάσεων σε μια εποπτεία». Αυτή είναι η όψη που ακριβώς αντίκειται στην κοινή παραδοχή των επιστημολογιών της συνοχής και του δεδομένου που συγκροτούν το κατά Μακντάουελ προβληματικό δίπολο – την κοινή παραδοχή που παρουσιάζει και την επιλογή μιας εξ αυτών ως επιβεβλημένη. Θα δούμε στη συνέχεια πώς ακριβώς ο Μακντάουελ τεκμηριώνει σήμερα τη νομιμότητα της άρνησης της εν λόγω παραδοχής, λαμβάνοντας υπόψη ότι οι θέσεις του έχουν πλέον εμπλουτιστεί, και σε κάποιον βαθμό διαφοροποιηθεί, ως προς το προγραμματικό πλαίσιο που τίθεται στο *Mind and World*, στο οποίο μέχρι τώρα κυρίως αναφερόμαστε.

Η προγραμματική θέση τού MW θέλει την αισθητηριακή εμπειρία να «φορτώνει» το επιστημικό υποκείμενο με περιεχόμενα που, την ίδια στιγμή που φέρουν κάποιου τύπου κατηγοριακή άρθρωση, δεν παύουν ωστόσο να αναγνωρίζονται *παθητικά* από αυτό – να *είναι* δηλαδή δεδομένα, στα οποία μπορεί το υποκείμενο να στρέψει την επιστημική προσοχή του, μεταγράφοντάς τα ως περιεχόμενα μιας αντίστοιχης εμπειρικής πεποίθησης. Η κίνηση που ζητά να εξουδετερώσει ο Μακντάουελ είναι εκείνη που επικυρώνει αναπόδεικτα την προϋπόθεση κατά την οποία κάθε κατηγοριακή δόμηση των αισθητηριακών περιεχομένων αρνείται αναγκαστικά τη δεδομενικότητά τους. Αν ισχύει ένα τέτοιο ασυμβίβαστο, τότε όταν βλέπουμε ότι ο ουρανός είναι συννεφιασμένος, το περιεχόμενο της αισθητηριακής εμπειρίας μας θα είναι κάτι *άλλο* από την κατάσταση πραγμάτων <ο ουρανός είναι συννεφιασμένος>, και το εύλογο του αντίστοιχου

ισχυρισμού θα έγκειται στο ότι αυτός υιοθετείται ως η πρέπουσα υποκειμενική *απόκριση* σε κάποιο σύνολο συνθηκών, που θα πρέπει όμως να μπορούν να οριστούν χωρίς καμία αναφορά σε νοητικούς όρους.¹⁶¹ Ο ΜακΝτάουελ θα προσπαθήσει να καταστήσει κατανοητό ότι η, με κάποιον τρόπο, εμπλοκή των νοητικών δυνατοτήτων μας στο επίπεδο της αισθητικότητας, όχι μόνο δεν απαγορεύει σε μια όψη του ίδιου του κόσμου να είναι *άμεσα* παρούσα στην αισθητικότητά μας, αλλά αντίθετα μπορεί να ειδωθεί ως όρος ακριβώς μιας τέτοιας δυνατότητας. Αυτή η εμπλοκή των νοητικών δυνατοτήτων μας έχει, στην περίπτωση αυτή, τον *παθητικό* χαρακτήρα της ενεργοποίησης (θα λέγαμε) της δεκτικότητας, παρά έναν ρόλο *κατασκευής* αποβλεπτικών αντικειμένων στη βάση, ας πούμε, κάποιου προγενέστερα δοθέντος αισθητηριακού υλικού. Το κατορθώνει αυτό, όπως θα δούμε και παρακάτω, ενεργοποιώντας *εποπτειακές ενότητες*, τέτοιες που να επιτρέπουν στο υποκείμενο της αισθητηριακής εμπειρίας να αναγνωρίσει, ως περιεχόμενο της τελευταίας, τις καταστάσεις πραγμάτων που «ανήκουν» στον κόσμο που το περιβάλλει, υποσκάπτοντας έτσι μια προοπτική, κατά την οποία το αντικειμενώδες περιεχόμενο της αντίληψης δεν μπορεί παρά να αντιμετωπίζεται ως επιστημική οντότητα διαφορετικού είδους από τις καταστάσεις εκείνες που τοποθετούνται στην τάξη του κόσμου ως συγκροτούμενου ανεξάρτητα από τα αποβλεπτικά ενεργήματά μας.

Έτσι, όταν βλέπω ότι ο ουρανός είναι συννεφιασμένος, το ότι ο ουρανός είναι συννεφιασμένος αποτελεί μια όψη του κόσμου που «αφήνεται» να επιβληθεί στη δεκτικότητά μου και όχι ένα προϊόν συνθετικής νοητικής δραστηριότητας που θα έπρεπε να εφαρμόζεται επί κάποιου προγενέστερου υλικού, ή να αποκρίνεται σε κάποιο αντίστοιχο, αλλά οντολογικά διακριτό, ερέθισμα. Σύμφωνα λοιπόν με την προοπτική που προτείνει ο ΜακΝτάουελ, τα περιεχόμενα που αναγνωρίζουμε στην αισθητηριακή εμπειρία μας και που ως τέτοια – ως αρθρωμένα και υπαγώγιμα στον προτασιακό-κατηγοριακό μηχανισμό μας – χρησιμοποιούμε για τη δικαιολόγηση των ισχυρισμών μας δεν χρειάζεται και δεν πρέπει να τοποθετούνται κάπου «πριν» έναν κόσμο καθ'εαυτό, ώστε να καθίσταται απαραίτητη η διατύπωση ενός «μηχανισμού» που να τα συνδέει αξιόπιστα με τον τελευταίο (ή εναλλακτικά μια καντιανή επιστημική σεμνοτυφία που να τον θέτει ως γνωσιακά μη προσβάσιμο). Όταν οι

¹⁶¹ Ο καθορισμός αυτών των συνθηκών είναι ουσιαστικά ζήτημα φιλοσοφικού γούστου. Μπορεί, για παράδειγμα, κάποιος να μιλήσει για αιτιώδεις σχέσεις ανάμεσα στις όψεις του κόσμου που μας «προσβάλλουν» και στα εμπειρικά περιεχόμενα που αυτές επιφέρουν. Ή μπορεί πάλι κάποιος να παρεμβάλλει μια διαδικασία κοινοτικού score-keeping ανάμεσα σε αυτές και στις πεποιθήσεις που τους αντιστοιχούν, όπως θα δούμε να κάνει ο Μπράντομ στην, κατά τον ΜακΝτάουελ, παραμορφωτική ανάγνωσή του του Χέγκελ.

νοητικές δυνατότητες του επιστημικού υποκειμένου εφαρμόζονται παθητικά, εξασφαλίζουν ακριβώς τη δεκτικότητα αυτού σε *νοητά περιεχόμενα* που την ίδια στιγμή αποτελούν και *άμεσες* παρουσίες όψεων του κόσμου στην εμπειρία του. Όπως μάλιστα επισημαίνει ο ΜακΝτάουελ, είναι ακριβώς χάρη σε αυτήν την παθητική συμμετοχή νοητικών παραμέτρων στις αισθητηριακές εμφανίσεις του κόσμου, που μπορούν αυτές και εντάσσονται στην κατηγοριακά δομημένη κοσμοεικόνα μας και έτσι μπορούν και αναγνωρίζονται *καν* ως όψεις μιας πραγματικότητας ανεξάρτητης και ευρύτερης από τη συγκεκριμένη εμπειρία που τις φιλοξενεί.¹⁶²

«Απειρία του νου» και δομή της αισθητικότητας

Ο ΜακΝτάουελ πιστεύει ότι η λύση που δίνει είναι κατά το ήμισυ καντιανή. Είναι άλλωστε, κατά τη γνώμη του, ο Καντ εκείνος που πρώτος δείχνει ότι ακόμα και η δεκτικότητα του επιστημικού υποκειμένου είναι κατηγοριακά διαμεσολαβημένη (εφόσον τουλάχιστον απαιτούμε από αυτήν να διαθέτει μια αναγνωρίσιμη ενότητα), και ότι έτσι μόνο γίνεται δυνατό να μας παρέχει αυτή *αντικειμενώδεις* παραστάσεις – όψεις δηλαδή ενός κόσμου που αντιμετωπίζεται ως ανεξάρτητος από τις ιδιαίτερες υποκειμενικές συνθήκες των συγκεκριμένων εμπειριών μας.

Την ίδια επίκληση ενός σωστά κατανοημένου Καντ μαρτυρά και η συχνή απεύθυνση του ΜακΝτάουελ στο χωρίο από την *Κριτική του Καθαρού Λόγου* που παραθέσαμε λίγο νωρίτερα.¹⁶³ Σύμφωνα με τον ΜακΝτάουελ, μας είναι αρκετή αυτή η διατύπωση, κατάλληλα κατανοημένη, για να αναγνωρίσουμε τη δυνατότητα τού να διέπεται η αισθητηριακή φανέρωση όψεων του κόσμου στη δεκτικότητά μας – σε φαινομενική αντίθεση με την παθητικότητα που χαρακτηρίζει την πρόσληψή τους – από λογικές δομές του ίδιου *είδους* με εκείνες που διέπουν τις κρίσεις μας, τις παραδειγματικά δηλαδή *ενεργητικές* εφαρμογές των νοητικών δυνατοτήτων μας. Κι αν έτσι έχουν τα πράγματα, τότε η επιστημολογική έρευνα χάνει το οποιοδήποτε κίνητρο για να αναζητήσει κάποιο περαιτέρω επίπεδο που να λειτουργεί ως το

¹⁶² Το εν λόγω επιχείρημα χρησιμοποιεί τη φαινομενολογία της αντίληψης προς επίρρωση της επιστημολογικής προοπτικής του ΜακΝτάουελ. Η τριβή μας με τον κόσμο δεν θα μπορούσε *καν* να γίνεται αντιληπτή σαν τριβή *με τον κόσμο*, αν η (παθητική) συμμετοχή σε αυτήν των νοητικών ικανοτήτων μας δεν τη συνέδεε με το ευρύτερο κατηγοριακά δομημένο σύστημα που συνιστά την κοσμοεικόνα μας.

¹⁶³ Ο ΜακΝτάουελ δεν αξιοποιεί το εν λόγω χωρίο στο MW, κάνει ωστόσο ιδιαίτερα εκτενή χρήση του σε μεταγενέστερες δημοσιεύσεις. Ενδεικτικά αναφέρω τα *Having the World in View: Essays on Kant, Hegel and Sellars*, Harvard 2009, σελ. 30, και «Avoiding the Myth of the Given» στο *Experience, Norms and Nature*, Blackwell 2008, σελ.4.

εγγύτατο στην αισθητηριακή αλληλεπίδραση ανάμεσα στο επιστημικό υποκείμενο και στον κόσμο του.

Εάν πράγματι δεχτούμε ότι δεν υφίσταται κίνητρο, εντός τουλάχιστον επιστημολογικής ανάλυσης, για να *προϋποτίθενται* ως διακριτές οι βασικές δομές της έλλογης σκέψης ως προς τις όποιες δομές διέπουν το Πραγματικό,¹⁶⁴ τότε μοιάζει να μπορούμε πια να ισχυριστούμε ότι η τεκμηρίωση της δυνατότητας της επιστημικής εξοικειώσής μας με αυτό δεν χρεώνεται το φορτίο της διαχείρισης ενός προδεδομένου ορίου, τέτοιου που να αντιδιαστέλλει τις δομές της δικαιολόγησης των εμπειρικών ισχυρισμών μας προς εκείνες του κόσμου (απέναντι στον οποίο θα πρέπει αυτοί οι ισχυρισμοί να είναι εν τέλει αποτιμήσιμοι) και το οποίο φορτίο καθιστά τη δικαιολόγηση, αλλά και την ίδια τη δυνατότητα του εμπειρικού περιεχομένου, προβλήματα προς επίλυση. Σε συνάφεια ακριβώς με αυτήν την επιδίωξη της άρνησης ενός *προειλημμένου* (ως προς τις απαιτήσεις της επιστημολογικής έρευνας) χάσματος του και κόσμου, επικαλείται ο Μακντάουελ την εγγελιανή ρητορική της «απειρίας του νου», στην κρίσιμη δεύτερη ενότητα του MW – μέσω της οποίας μπορούμε, όπως ισχυρίζεται, «να αρχίσουμε να οικειοποιούμαστε τη ρητορική του Απόλυτου [εγγελιανού] Ιδεαλισμού» (MW44).

Την ίδια ουσιαστικά θέση μιας «αποοντοποίησης» της διάκρισης ανάμεσα στις εννοιακές και στις κοσμικές δομές,¹⁶⁵ καλείται να υποστηρίξει και το χωρίο από τη *Φαινομενολογία του Νου* που επικαλείται ο ΜακΝτάουελ, κλείνοντας την πρώτη ενότητα του βιβλίου του: «Στο νοεόν είμαι ελεύθερος, γιατί δεν είμαι σε κάποιον άλλο» (ΦΝ§197). Δεν έχουμε εδώ να κάνουμε, τουλάχιστον σε ό,τι αφορά τις προθέσεις του Μακντάουελ, με μια οντολογική θέση που να θέλει να ισχυριστεί κάποια πρωταρχική οντική ενότητα, ή οτιδήποτε παρόμοιας γεύσης. Αλλά μάλλον μιλάμε για την «πριμοδότηση» της επιστημικής σχέσης ως όρου δυνατότητας για τις όποιες διακρίσεις οντολογικής ή άλλης υφής γίνονται μέσα στα πλαίσιά της, και για την επισήμανση ότι τέτοιες διακρίσεις παύουν βέβαια να έχουν νόημα, όταν αντιστρατεύονται τη δυνατότητα της σχέσης που τις καθιστά πρώτα πρώτα δυνατές.

¹⁶⁴ Ενδεχομένως, η επιστημονική εξέλιξη να υιοθετεί σε κάποιες φάσεις της μια τέτοια προϋπόθεση· αυτό όμως είναι ένα διαφορετικής τάξης ζήτημα, *εσωτερικό* θα λέγαμε στην επιστημονική έρευνα ως ένα κρίσιμο τμήμα της σύνολης επιστημικής σχέσης μας με τον κόσμο.

¹⁶⁵ Η θέση μιας προειλημμένης διάκρισης ως υπερβατικής ως προς την επιστημική σχέση συνιστά μια κίνηση οντοποίησης, με την έννοια ότι οι όροι που αυτή η διάκριση θέτει κατανοούνται ως (προ)υφιστάμενοι και διακριτοί, ανεξάρτητα από τη συμμετοχή τους στην όποια επιστημικού χαρακτήρα αλληλεπίδραση στην οποία υποτίθεται ότι συμμετέχουν. Δες σχετικά και τα περί της εγγελιανής *Φαινομενολογίας* στο παρόν.

Η επίθεση στο επιστημολογικό δίπολο που συγκροτούν ο δεδομενισμός μαζί με το συνεκτικισμό, τονίζει ακριβώς ότι και οι δυο αυτές προοπτικές, με το να προϋποθέτουν ανεπερώτητα (μεταφυσικά, θα λέγαμε) την οντική απόσταση ανάμεσα στα περιεχόμενα του κόσμου και στα περιεχόμενα της σκέψης για τον κόσμο (καθιστάμενες έτσι «τυφλές», όπως είδαμε, ως προς τη δυνατότητα μιας άμεσης και *μαζί* αρθρωμένης αισθητηριακής παρουσίας του κόσμου), επιτρέπουν τη διατύπωση του διλήμματος ανάμεσά τους, το οποίο σύμφωνα με την κριτική του Μακντάουελ αντιστρατεύεται εν τέλει την ίδια τη δυνατότητα της σκέψης που μπορεί να αναφέρεται στον κόσμο. Το γεγονός ότι, όταν έχω αισθητηριακή επαφή με τον κόσμο, μοιάζει να βρίσκω τον εαυτό μου παθητικά «φορτωμένο» με τις (οπτικές, ακουστικές ή άλλες) εμφανίσεις του, αυτό δεν χρειάζεται να σημαίνει και ότι αυτές οι άμεσες εμφανίσεις υπάγονται σε δομές που είναι διαφορετικού *είδους* από εκείνες που διέπουν την άρθρωση των κριτικών ενεργημάτων μας, όπως δεν σημαίνει, από την άλλη μεριά, και το να έχουν «κατασκευαστεί» μέσα από μια συνθετική διαδικασία. Στην περίπτωση μιας αληθούς αντίληψης ότι *το X είναι Φ*, καθίσταται έτσι επιτρεπτό για την κατά Μακντάουελ δεκτικότητα να μορφοποιείται με τρόπο ώστε το περιεχόμενο της αισθητηριακής πρόσληψης να μην είναι κάτι άλλο από το *ίδιο* το γεγονός ότι *το X είναι Φ*.

Η ένσταση της νευροφυσιολογίας

Το επιστημονικό κεκτημένο, κατά το οποίο στην αισθητηριακή διεπαφή κόσμου και επιστημικού υποκειμένου τοποθετείται μια ομάδα φαινομένων που ανήκουν στη σφαίρα της νευροφυσιολογίας αντιμετωπίζεται από τον Μακντάουελ με υποπροσωπικούς όρους – και με την έννοια αυτή δεν σχετίζεται οργανικά, όσο και αν σχετίζεται αιτιωδώς, προς την εννοιολογική έρευνα περί της δυνατότητας του εμπειρικού *περιεχομένου*, η οποία άλλωστε τοποθετείται ευρύτερα μέσα σε ένα πλαίσιο επεξεργασίας της καντιανής υπερβατολογικής αναζήτησης. Η υποπροσωπικότητα αυτών των φαινομένων τα πετά εκτός της δυναμικής της αυτοσυνειδησίας, που αποτελεί ουσιαστική αφετηρία του μετακαντιανού επιστημολογικού τοπίου, όπου εντάσσεται και ο Μακντάουελ. Με τη γενικότερη αμφισβήτηση του κύρους της υπερβατολογικής ανάλυσης, συνδυάζεται και ένα είδος ενστάσεων που αναπτύσσονται σε αντιπαράθεση προς την παραπάνω στάση του Μακντάουελ, κυρίως στη βάση τού ότι θα ήταν απαραίτητο σε μια πλήρη

επιστημολογική προοπτική, που θα ήθελε να εδραιώσει την επιστημική φερεγγυότητα των αισθητηριακών περιεχομένων ως λόγων υιοθέτησής τους, να εξασφαλίσει τη σχέση ανάμεσα σε αυτά και σε ένα τέτοιο επίπεδο νευροφυσιολογικών συμβάντων. Και η άρνηση του Μακντάουελ να δει τα τελευταία ως συναφή προς το εγχείρημά του επιτρέπει την υποψία της λήψης του ζητουμένου, με την έννοια ότι οτιδήποτε μπορεί να φέρει πληροφορία για τον κόσμο κατανοείται από αυτόν ως *ex hypothesi* αναγνωρίσιμο περιεχόμενο, με όσες συνέπειες συνοδεύουν αυτήν την επιλογή του.

Δεν είναι βέβαια λάθος να πει κανείς ότι μια υπερβατολογικής υφής διερεύνηση των όρων συγκρότησης του εμπειρικού περιεχομένου δεν θα όφειλε αναγκαία να συνοδεύεται και από μια αναφορά για το φυσικαλιστικά περιγράψιμο υπόστρωμα αυτών των όρων – ότι δηλαδή εν τέλει έχουμε εδώ να κάνουμε με δυο διακριτά επίπεδα ανάλυσης της σχέσης μας με τον κόσμο. Ο φορμαλισμός – θα λέγαμε – του πρώιμου Μακντάουελ του επιτρέπει ωστόσο να αντιμετωπίζει αυτά τα επίπεδα ως κάτι περισσότερο από απλά διακριτά· για τη ματιά του, η υπερβατολογική-εννοιολογική ανάλυση δεν φέρει την οποιανδήποτε οφειλή να είναι συμβιβάσιμη με εκείνην των όποιων νευροφυσιολογικών διεργασιών τοποθετούνται στην αισθητηριακή διεπαφή κόσμου-υποκειμένου. Αυτό έχει ως συνέπεια το ότι η προφανής αντιληπτικότητα των μη έλλογων ζώων, καθώς και η δυνατότητα εκτέλεσης υπολογισμών προς επίτευξη πρακτικών στόχων που παρατηρούμε σε πολλά είδη, να αντιμετωπίζονται ως ένα είδος «επιστημικότητας» τελείως διαφορετικό από εκείνο που χαρακτηρίζει την ανθρώπινη κατάσταση, κάτι που ο Μακντάουελ σηματοδοτεί μιλώντας για τη διαφορά ανάμεσα στο να ενεργεί κάποιος/κάτι εντός ενός *περιβάλλοντος* και εντός ενός *κόσμου*.¹⁶⁶ Επιλέγει δηλαδή ο Μακντάουελ, με βάση την παραπάνω λογική, να αντιμετωπίσει την ανθρώπινη επιστημικότητα συγκεκριμένα – και *όχι* την επιστημικότητα *εν γένει* ως ιδιότητα των έμβιων οργανισμών – ως ένα φαινόμενο που επιδέχεται *αυτόνομη* φιλοσοφική ανάλυση.

Θα δούμε αλλού ότι η παραπάνω στάση δεν είναι αυτονόητη· τόσο ο Σέλλαρς, όσο και ο Μπράντομ κρίνουν, αντίθετα από τον Μακντάουελ, ότι οφείλουν να προσφέρουν μια συνολική εικόνα τού πώς η αναζήτηση των όρων δυνατότητας του εμπειρικού περιεχομένου εντάσσεται σε μια ευρύτερη εικόνα της επιστημικότητας *εν*

¹⁶⁶ Θα δούμε παρακάτω ότι ο ύστερος Μακντάουελ επαναδιατυπώνει το αίτημα της άρθρωσης της αισθητικότητας, με τρόπο ώστε οι γέφυρες ανάμεσα σε αυτήν και σε εκείνην άλλων οργανισμών να μην χωρίζονται από το χάσμα που επιβάλλει το πρώιμο αίτημα για μια *προτασιακού* τύπου άρθρωση.

γένει, η οποία να περιλαμβάνει καί τις συναλλαγές των μη έλλογων οργανισμών με το περιβάλλον τους, υποστηρίζοντας έτσι μια προοπτική που για τον Μακντάουελ είναι προβληματική, και η οποία θέλει να βλέπει την έλλογη επιστημικότητα να μοιράζεται με τη μη έλλογη εκδοχή της μια κοινή βάση φυσικαλιστικά περιγράψιμου αισθητηριακού υποστρώματος.¹⁶⁷ Ο Μακντάουελ ισχυρίζεται βέβαια ότι μια τέτοια προοπτική μας οδηγεί εγγυημένα στις λογικές της μυθικής δεδομενικότητας, αφού φιλοδοξεί να «οικοδομήσει» το δίκτυο των έλλογων δεσμεύσεων της επιστημικής συμπεριφοράς μας επάνω σε μια βάση που διέπεται από ριζικά διαφορετικές αρχές που διέπουν το νομολογικά δομημένο πεδίο της φύσης – αυτή όμως η αντίρρηση έχει νόημα όταν μόνο η εν λόγω *οικοδόμηση* κατανοείται με όρους έλλογης δικαιολόγησης, όταν δηλαδή φιλοδοξεί να καταστήσει τις έλλογες δεσμεύσεις μας *έλλογες* υπό το φως ενός αφετηριακού υποβάθρου που κατανοείται χωρίς καμία αναφορά σε αποβλεπτικούς όρους. Το ερώτημα ωστόσο που προκύπτει, και που ίσως διαλευκανθεί σε κάποιον βαθμό στη συνέχεια, είναι αν έτσι, αποκλείοντας *εκ προοιμίου* την έξοδο από το πεδίο των αποβλεπτικών φαινομένων, η στρατηγική του Μακντάουελ αντιμετωπίζει την πιθανή μομφή μιας φαύλης κυκλικότητας.¹⁶⁸

Το βάρος της υπερβατολογικής διάκρισης και η μομφή περί ιδεαλισμού

Η πρόταση ΜακΝτάουελ είναι κατά το ήμισυ καντιανή, αφού ο Καντ συνοδεύει αυτήν την εικόνα, που θέλει τις δομές που αναγνωρίζουμε παθητικά στη δεκτικότητα να καθορίζονται από τις ίδιες λειτουργίες που διέπουν και την ενεργητική κριτική δραστηριότητά μας, με την υπερβατολογική διάκριση ανάμεσα στα φαινόμενα, που διαμεσολαβούνται από την άσκηση των νοητικών ικανοτήτων μας, και στα πράγματα καθ'εαυτά που δεν τα «θίγει» μια τέτοια διαμεσολάβηση. Ανεξάρτητα από τη συγκεκριμένη ερμηνεία της υπερβατολογικής διάκρισης που θα υιοθετήσει κάποιος,¹⁶⁹ η τελευταία δεν παύει να παρουσιάζει τα φαινόμενα της κατά Καντ

¹⁶⁷ Κάθε άλλο παρά σημαίνει αυτό ότι οι Σέλλαρς και Μπράντομ δεν αναγνωρίζουν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που προσδιορίζουν το εννοιακό-συναγωγικό πεδίο και διέπουν τα φαινόμενά του. Αναγνωρίζουν όμως επίσης στην αισθητηριακή αλληλεπίδρασή μας με το περιβάλλον (ή έστω σε ένα κομμάτι της) έναν ελάχιστο κοινό παρονομαστή με την επιστημικότητα που διέπει τη συμπεριφορά και των μη έλλογων οργανισμών (όπως είναι τα ζώα, αλλά και τα βρέφη).

¹⁶⁸ Η αποενοχοποίηση της κυκλικότητας του φιλοσοφικού λόγου, εφόσον αυτή απαιτείται από το υπό εξέταση αντικείμενο, αποτελεί διάσταση τόσο του μακνταουελιανού όσο και του εγελιανού εγχειρήματος.

¹⁶⁹ Στο MW, ο ΜακΝτάουελ υιοθετεί μια «ισχυρή» ερμηνεία της υπερβατολογικής διάκρισης, μια ερμηνεία δύο κόσμων, όπου ο καντιανός «υπεραισθητός» κόσμος των πραγμάτων καθ'εαυτά είναι η επιστημικά μη-προσεγγίσιμη πηγή των ερεθισμάτων επάνω στα οποία η νόηση οικοδομεί τον κατηγοριακά δομημένο κόσμο των φαινομένων. Σε μεταγενέστερες δημοσιεύσεις του, όπως στο

δυνατής εμπειρίας ως το δικό μας (μόνο) τρόπο οικειοποίησης μιας πραγματικότητας, η (απόλυτα) αληθινή υφή της οποίας όμως δεν είναι προσιτή στις επιστημικές δυνατότητές μας. Αναγνωρίζοντας την ανάγκη περαιτέρω διευκρινίσεων, ο ΜακΝτάουελ δεν διστάζει ωστόσο να παρουσιάσει προκαταρκτικά τη θέση του ως ένα «ψαλίδισμα» της υπερβατολογικής διάκρισης από την καντιανή επιστημολογική κατασκευή (MW43), πράγμα που ήδη από την αρχή τον φέρνει σε μια γραμμή συγγένειας προς την εγελιανή εκδοχή της κριτικής προσέγγισης της καντιανής γνωσιοθεωρίας, εκδοχή που επίσης δεν αναγνωρίζει την αναγκαιότητα, αλλά ούτε και την ευστάθεια, της θέσης ενός πεδίου πραγματικότητας εξ ορισμού μη συναφούς προς τις δομές του επιστημικού μηχανισμού μας. Καί για την προοπτική που προτείνει ο ΜακΝτάουελ, η υπερβατολογική υπεράσπιση της δυνατότητας της εμπειρίας δεν χρειάζεται μια τέτοια υπερβατική έξοδο από το πεδίο της επιστημικής σχέσης. Η αναθεωρημένη κατανόηση της δεκτικότητας φιλοδοξεί ακριβώς να καταδείξει την απουσία πραγματικού κινήτρου για ένα επίπεδο Πραγματικού, που θα περιέβαλε ένα άλλο δεύτερο, το οποίο θα συμμετείχε ως όρος της στην επιστημική αλληλεπίδραση με το υποκείμενο της εμπειρίας. Η υπεράσπιση του, με την παραπάνω έννοια, εμμενούς χαρακτήρα της επιστημικής σχέσης αποτελεί μια από τις παραμέτρους της μακνταουελανής επιστημολογίας που υπόκειται των επικλήσεων της στην εγελιανή παράδοση.

Στο MW43 (υποσημείωση αρ.18), ο ΜακΝτάουελ επισημαίνει ότι η απόρριψη μιας διάκρισης ανάμεσα στις συνθήκες δυνατότητας της γνώσης μας των πραγμάτων και στις συνθήκες δυνατότητας των ίδιων των πραγμάτων¹⁷⁰ δεν είναι απαραίτητο να μας οδηγεί σε μια υποκειμενιστική ανάγνωση του Καντ, και επικαλείται μάλιστα την περίπτωση του Χέγκελ προς επίρρωση του ισχυρισμού του. Η ένσταση που εδώ προσπαθεί να προβλέψει ο ΜακΝτάουελ είναι ότι, αν εγκαταλείψει κανείς την εν λόγω διάκριση, τότε καταργεί την απόσταση ανάμεσα στην κατασκευαστική δραστηριότητα του επιστημικού υποκειμένου και στα ιδιοχαρακτηριστικά των αντικειμένων που προσβάλλουν την αισθητικότητά του, ανοίγοντας έτσι το δρόμο για μια αδιέξοδη παλινδρόμηση ανάμεσα σε έναν αφελή προκριτικό επιστημικό ρεαλισμό, που απλά κλείνει τα μάτια στην καντιανή αποκάλυψη του

Having the World in View, θα προτιμήσει, ως συγγενέστερη προς δική του προοπτική, μια «ασθενή» ερμηνεία, κατά την οποία τα πράγματα καθ'εαυτά είναι τα ίδια πράγματα που κατοικούν τον κόσμο των φαινομένων, θεωρημένα με «αφαίρεση» του τρόπου με τον οποίο εντάσσονται στο σώμα της γνώσης μας. Σε θέματα διαχείρισης της καντιανής διάκρισης αναφέρομαι αναλυτικότερα αλλού.

¹⁷⁰ Έτσι διατυπώνει την καντιανή υπερβατολογική διάκριση ο Χένρι Άλισον στο *Kant's Transcendental Idealism: An Interpretation and Defense*, Yale 1983.

υπερβατολογικού ρόλου της υποκειμενικότητας, και σε έναν εξίσου προβληματικό φαινομεναλισμό που αντιμετωπίζει τα χαρακτηριστικά των εμπειρικών αντικειμένων μονόδρομα ως υποκειμενικές κατασκευές. Ανάλογη είναι η κριτική που απευθύνει στον ΜακΝτάουελ ο Μ. Φρίντμαν.¹⁷¹ Σύμφωνα με τη δική του ανάγνωση του MW, απύσασ της διάκρισης, ακόμα και αν δεχτούμε το εύρημα των παθητικών και ωστόσο κατηγοριακά δομημένων αισθητηριακών επαφών μας με τον κόσμο, ωστόσο αυτό που τελικά εξασφαλίζει την αντικειμενικότητα της κατά ΜακΝτάουελ εμπειρίας είναι η υπαγωγή αυτών των επιστημικών συναλλαγών σε μια ευρύτερη εννοιακά αρθρωμένη κοσμοεικόνα, και αυτό είναι κάτι που, με τους όρους της ανάλυσης του ίδιου του ΜακΝτάουελ, επιτελείται από την ενεργητική διάσταση της καντιανής αυτενέργειας. Έτσι, κατά τον Φρίντμαν, ο ΜακΝτάουελ δεν μπορεί να γλιτώσει τις ιδεαλιστικές συνέπειες της στρατηγικής του.

Οι κριτικές αυτού του προσανατολισμού ισχυρίζονται ότι η περιφρόνηση του υπερβατολογικού ρόλου των πραγμάτων καθ'εαυτά αποτελεί μια αναπόδραστα ιδεαλιστική επιλογή (αν δεν είναι απλά φιλοσοφικά αφελής), κατά την οποία το Πραγματικό, όσες υποσημειώσεις κι αν προστεθούν, οφείλει τελικά να είναι, με τον έναν ή τον άλλον τρόπο, σύμμορφο προς τις έλλογες δεσμεύσεις που διέπουν τα υποκειμενικά ενεργήματα. Όσο «παθητική» κι αν είναι η διαδικασία διαμόρφωσης των αισθητηριακών περιεχομένων, ισχυρίζεται ο Φρίντμαν, δεν παύει να απαιτείται να προσληφθούν ως τέτοια για να επιτελέσουν τον επιστημικό ρόλο τους – η ταυτότητά τους ως όψεων του κόσμου εναπόκειται δηλαδή εν τέλει σε ένα *ενέργημα* του επιστημικού υποκειμένου.¹⁷² Κρίσιμο ρόλο στην απόκρουση από τον ΜακΝτάουελ της μομφής περί ιδεαλισμού θα δούμε ότι έχει η εγγελιανής αύρας αμφισβήτηση της φορμαλιστικής σύλληψης του καντιανού υπερβατολογικού υποκειμένου, και παράλληλα η εισαγωγή της έννοιας της δεύτερης φύσης – κινήσεις που φιλοδοξούν να επαναπροσδιορίσουν το είδος της ετερότητας που προϋποτίθεται από την εμπειρική σκέψη.

Η Δεύτερη Φύση

Ανεξάρτητα από τη δομή της επιχειρηματολογίας του ΜακΝτάουελ, και πέρα από το ζήτημα της ευστοχίας ή μη της απεύθυνσής του στην εγγελιανή ρητορική,

¹⁷¹ Δες Μ. Friedman, «Exorcising the Philosophical Tradition: Comments on John McDowell's Mind and World», στο *The Philosophical Review*, Vol. 105, No. 4, 1996:427-467.

¹⁷² Ο.π. σελ. 464.

προκύπτει ένα ερώτημα: ποιός είναι ο λόγος που οι δύο αντίπαλες προσεγγίσεις – εκείνες που συγκροτούν το επιστημολογικό δίλημμα που αντιμετωπίζεται στο MW – είναι τυφλές στη λύση ΜακΝτάουελ; Η τελευταία άλλωστε, επιτρέποντας μια άμεση φανέρωση του κόσμου στην αισθητικότητά μας μοιάζει να προικίζεται με μια ελκυστική διαφάνεια, όσο και αν η απόδειξη της δυνατότητας μιας τέτοιας φανέρωσης προϋποθέτει φιλοσοφική δουλειά. Αντίστοιχη είναι η διαφάνεια που χαρακτηρίζει το παράθεμα από τις *Φιλοσοφικές Έρευνες* του Βιτγκενστάιν (§95), το οποίο ο ΜακΝτάουελ σχετίζει άμεσα τόσο με τη δική του επιστημολογική πρόταση, όσο και με τα εγγελιανά παραθέματα στα οποία ήδη αναφερθήκαμε, σύμφωνα με το οποίο «όταν λέμε – και εννοούμε – ότι έτσι-κι-έτσι έχουν τα πράγματα, εμείς – και το νόημά μας – δεν σταματάμε κάπου πριν το γεγονός, αλλά εννοούμε ότι: αυτό-είναι-έτσι» (βλ. MW27,44). Ποιός είναι ο λόγος που οι αντίπαλες προοπτικές μένουν ασυγκίνητες από τη σημασιολογική διαφάνεια που η λύση του ΜακΝτάουελ υπόσχεται;

Η διάγνωση του ΜακΝτάουελ στο MW επικαλείται ένα «διανοητικό εμπόδιο» (MW69) που έχει να κάνει με μια προειλημμένη εικόνα για τη φύση, ιδιαίτερα όπως αυτή μοιάζει να υποστηρίζεται από τη σύγχρονη φυσική επιστήμη. Σύμφωνα με αυτήν την εικόνα, οι δομές που διέπουν τα νοητικά ενεργήματά μας ορίζουν ένα πεδίο σχέσεων που είναι τελείως διαφορετικού είδους από εκείνες που διέπουν το φυσικό κόσμο. Οι πρώτες διέπονται από μια αρχή ορθολογικότητας, η οποία «πραγματώνεται» από ένα πλέγμα κανονιστικών σχέσεων ανάμεσα σε κατηγοριακά δομημένα περιεχόμενα – περιεχόμενα των οποίων η συγκρότηση διαμεσολαβείται από αυτές ακριβώς τις έλλογες δεσμεύσεις στις οποίες είναι υπόλογη η υιοθέτησή τους ή μη από το επιστημικό υποκείμενο. Οι δεύτερες είναι νομολογικού χαρακτήρα και μεταφράζονται σε ένα πλέγμα αιτιακών σχέσεων ανάμεσα σε φυσικές οντότητες – οντότητες δηλαδή που ακριβώς ορίζονται από τη συμμετοχή τους σε μια τέτοια νομολογική δομή, και χωρίς καμία αναφορά στην αποβλεπτικότητα του επιστημικού υποκειμένου. Έτσι, η νομολογική αναγκαιότητα, κατά την οποία η επιτάχυνση ενός φυσικού σώματος είναι ανάλογη της δύναμης που εφαρμόζεται σε αυτό, είναι μια δέσμευση τελείως άλλου είδους από εκείνη που ορίζει, για παράδειγμα, ότι αν πιστεύω ότι βρέχει θα πρέπει να πιστεύω και ότι ο ουρανός έχει σύννεφα. Αντίστοιχα, ένα φυσικό σώμα είναι το είδος εκείνο οντότητας που συμμετέχει στις «σκληρές» κανονικότητες των φυσικών νόμων, ενώ το περιεχόμενο ο ουρανός έχει σύννεφα, μπορεί να αναγνωρίζεται ως τέτοιο μόνο όταν αναγνωρίζεται και η ισχύς των

κανονιστικών σχέσεών του με άλλα περιεχόμενα δυνατών προτασιακών στάσεων – όπως, στο παραπάνω παράδειγμα, με το περιεχόμενο *βρέχει*.¹⁷³

Από τα παραπάνω γίνεται φανερό ότι, τόσο τα είδη σχέσεων που διέπουν τα δύο αυτά πεδία, όσο και οι «κάτοικοί» τους, χωρίζονται από μια ριζική διαφορά *είδους*: το τι είναι για κάτι να αποτελεί αποβλεπτικό περιεχόμενο δεν περιλαμβάνει καμία αναφορά σε φυσικούς-νομολογικούς όρους, και το τι είναι για κάτι να είναι φυσική οντότητα δεν περιλαμβάνει καμία αναφορά σε νοητικούς-κανονιστικούς όρους. Καταλαβαίνουμε τώρα ότι, παρά τη φαινομενικά αθώα διατύπωσή της, η πρόταση του ΜακΝτάουελ «σκοντάφτει» στην ισχύ της παραπάνω δυϊστικής πρόσληψης της σχέσης (ή, θα μπορούσαμε ίσως να πούμε, της μη σχέσης) λόγου-φύσης. Το να δεχθεί κανείς ότι ένα αισθητηριακό περιεχόμενο είναι κατηγοριακά αρθρωμένο, ενώ την ίδια στιγμή δεν αποτελεί τίποτα λιγότερο από μια όψη του ίδιου του κόσμου, έρχεται σε ευθεία αντίθεση με εκείνη την εικόνα που θέλει τον κόσμο που προσβάλλει την εμπειρία μας να συγκροτείται στη βάση αρχών που είναι τελείως διαφορετικές από εκείνες τις έλλογες που δεσμεύουν τη συγκρότηση των περιεχομένων των εμπειρικών πεποιθήσεών μας. Είναι εν τέλει η αποδοχή *αυτής* της εικόνας είναι που ωθεί το φιλόσοφο στην «τραμπάλα» ανάμεσα, από τη μια, στην αναζήτηση ενός προ-κατηγοριακού και ωστόσο επιστημικά αναγνωρίσιμου στρώματος δεδομένων, και από την άλλη στην αναζήτηση μη έλλογων σχέσεων που να γεφυρώνουν το οντολογικό «χάσμα» ανάμεσα στα περιεχόμενα των εμπειρικών πεποιθήσεων και στις όψεις του κόσμου στις οποίες αυτές αναφέρονται – που τον ωθεί δηλαδή στο επιστημολογικό-σημασιολογικό δίλημμα στο οποίο απευθύνεται το MW.

Όταν ο ΜακΝτάουελ ισχυρίζεται στο MW ότι «δεν υπάρχει οντολογικό χάσμα ανάμεσα στο είδος πράγματος που μπορεί κανείς να σκέφτεται και στο είδος πράγματος που μπορεί να ισχύει [στον κόσμο]» (MW27), δεν αγνοεί το ότι αυτή η προοπτική κινδυνεύει να κατανοηθεί ως μια «οπισθοδρόμηση προς μια προ-επιστημονική ιδεοληψία, μια παράλογα νοσταλγική απόπειρα επαναμάγευσης του φυσικού κόσμου» (MW72). Θέλοντας να αποφύγει αυτήν την παγίδα, ο ΜακΝτάουελ επικαλείται την αριστοτελική έννοια της «πρακτικής σοφίας», κατά την οποία, σύμφωνα με την ανάγνωσή του, οι ηθικές ποιότητες που κάποιος αναγνωρίζει δεν επικυρώνονται μεν μέσω της εδραίωσής τους σε κάποια φυσική «εξω-ηθική»

¹⁷³ Δες σχετικά και MW xiv-xv.

πραγματικότητα, δεν τοποθετούνται σε κάποιο πεδίο του Πραγματικού *άλλο* από εκείνο όπου ορίζονται τα ηθικά φαινόμενα, ούτε όμως και αποτελούν αυθαίρετες υποκειμενικές κατασκευές – αν και ποιότητες με άμεση αναφορά στις υποκειμενικές στάσεις και συμπεριφορές μας, αλλά μάλλον *φανερώνονται* άμεσα ως τέτοιες στην (παθητική) ηθική δεκτικότητα του, όπως αυτή διαμορφώνεται μέσα από μια φυσική διαδικασία *μύησης* σε μια κοινότητα που μοιράζεται έναν αντίστοιχο τρόπο ζωής, ο οποίος πριμοδοτεί κάποιες νόρμες συμπεριφοράς και αποθαρρύνει κάποιες άλλες. Ο ΜακΝτάουελ ισχυρίζεται ότι, κάπως ανάλογα, πρέπει να επαναπροσδιορίσουμε την επιστημική σχέση μας με τον κόσμο, για να αρθεί το διανοητικό εμπόδιο που καθιστά την πρότασή του «δυσκολοχώνευτη»· και στην υπηρεσία ενός τέτοιου επαναπροσδιορισμού, μας παραπέμπει ξανά, στο MW83στην εγγεγραμμένη «απειρία του νου».

Σύμφωνα με τον ΜακΝτάουελ, μπορούμε να νοήσουμε, σε παραλληλία με το προαναφερθέν αριστοτελικό πλαίσιο και χωρίς παλινδρόμηση προς προεπιστημονικές αντιλήψεις, ότι είναι μια διαδικασία γλωσσικής-πολιτιστικής ανατροφής και μύησης σε μια αντίστοιχη επιστημική *κοινότητα* – μια διαδικασία *φυσική* για τον άνθρωπο – που μας «ανοίγει τα μάτια» σε δομές που, αν και κατηγοριακής υφής, δεν ανάγονται ωστόσο σε παράγωγα υποκειμενικών ενεργημάτων ή δεσμεύσεων, αλλά μάλλον αποτελούν όψεις μιας αντικειμενώδους πραγματικότητας – είναι, θα λέγαμε, ο τρόπος μας ακριβώς να γινόμαστε *δεκτικοί* απέναντι στην τελευταία. Ή αλλιώς, μπορούμε να νοήσουμε ότι η κατηγοριακή δόμηση της εμπειρίας κατανοείται ορθά όχι ως το σημάδι μιας υποκειμενικής διαχείρισης της πρόσκρουσης του υποκειμενικού «μηχανισμού» στο περιβάλλον του, αλλά μάλλον ως ο τρόπος με τον οποίο εμείς οι άνθρωποι *μαθαίνουμε*, μέσα από την – φυσική για εμάς – ένταξη σε μια αντίστοιχη κοινότητα, ακριβώς να είμαστε επιστημικά «ανοικτοί» στην παρουσία του. Ο ΜακΝτάουελ θα προτείνει την εισαγωγή της έννοιας της *Δεύτερης Φύσης*, για να σηματοδοτήσει αυτόν το *φυσικό* (για εμάς) χαρακτήρα της κατηγοριακά διαμεσολαβημένης ανοικτότητάς μας στον κόσμο – για να φυσικοποιήσει, θα λέγαμε, την καντιανή αυτενέργεια, *χωρίς* όμως να σημαίνει αυτό και μια αναγωγή της σε μη νοητικούς όρους – και έτσι να φέρει σε συνάφεια τα δύο πεδία σχέσεων που είδαμε παραπάνω να κατανοούνται ως τελείως διαφορετικού είδους από μια παραδοσιακή επιστημονίστικη αντίληψη. Ή αλλιώς, για να χρησιμοποιήσουμε μια διατύπωση του συναντήσαμε νωρίτερα, αν η φύση έχει χώρο για τη Δεύτερη Φύση, το «οντολογικό χάσμα ανάμεσα στο είδος πράγματος που μπορεί κανείς να σκέφτεται και στο είδος

πράγματος που μπορεί να ισχύει στον κόσμο», καθίσταται μια διάκριση εντός ενός ευρύτερου πλαισίου επιστημικής οικειοποίησης του Πραγματικού – και όχι μια προειλημμένη αναπόδεικτη προϋπόθεση. Και είναι αυτή η εσωτερικότητά της που παραπέμπει καί εδώ στην εγγεληνική ρητορική της άπειρης έννοιας, όπως θα γίνει και πιο κατανοητό όταν αναφερθούμε πιο αναλυτικά σε κάποια στοιχεία της εγγεληνικής παράδοσης.

Καντιανός φορμαλισμός και εγγεληνική τόλμη

Ο ΜακΝτάουελ στο MW111 θα συνδέσει την προοπτική που προτείνει με την αμφισβήτηση του φορμαλιστικού χαρακτήρα που έχει το καντιανό υπερβατολογικό υποκείμενο – μια αμφισβήτηση που, όπως και εκείνη της υπερβατολογικής διάκρισης, έλκει την καταγωγή της από τον μετακαντιανό γερμανικό ιδεαλισμό.

Αναπτύσσοντας την έννοια της δεύτερης φύσης, ο ΜακΝτάουελ επισημαίνει ότι, χωρίς αυτήν, το καντιανό υπερβατολογικό εγώ – η έδρα της κανονιστικής δομής που διέπει την επιστημική διαχείριση της τριβής μας με τον κόσμο – καθίσταται ένα «γεωμετρικό» σημείο, μια γυμνή οπτική γωνία, που ως τέτοια αδυνατεί να αποτελέσει επαρκή βάση για τη φιλοσοφική υπεράσπιση της δυνατότητας της επιστημικής σχέσης μας με την πραγματικότητα που μας περιβάλλει. Ο ΜακΝτάουελ φαίνεται να πιστεύει ότι αυτό είναι ένα καρτεσιανό κατάλοιπο που, θα λέγαμε, εμποδίζει τον Καντ να ακολουθήσει τις πιο γόνιμες συνέπειες του κριτικού ιδεαλισμού του και να υπερβεί τα «βαρίδια» της παραδοσιακής φιλοσοφίας. Στο MW111, ισχυρίζεται ότι ο Χέγκελ είναι εκείνος που κατόρθωσε – «στηριζόμενος στις πλάτες του γίγαντα Καντ» – να αποτολμήσει μια τέτοια υπέρβαση.

Η κεντρική ιδέα αυτής της υπέρβασης έχει να κάνει με το ότι, για την προοπτική που θέλει να υποστηρίξει ο ΜακΝτάουελ, το επιστημικό υποκείμενο δεν μπορεί παρά να κατανοείται ως ήδη πάντοτε υπαγόμενο σε μια επιστημική διαδικασία οικειοποίησης του κόσμου. Ο ΜακΝτάουελ θέλει να αμφισβητήσει την ευστάθεια μιας «εξωτερικής» υπερβατολογικής προοπτικής, που πρώτα απομακρύνει την έδρα της αποβλεπτικότητας από τον κόσμο και ύστερα προσπαθεί να κατανοήσει πώς είναι δυνατόν η πρώτη να «γεμίζει» με περιεχόμενα του δεύτερου. Η αφετηριακή απομάκρυνση είναι μοιραία και δεν μπορεί να γεφυρωθεί, σε δεύτερη φάση, από μία φιλοσοφική κατασκευή· αντίθετα είναι *αυτήν* που οφείλουμε να αμφισβητήσουμε: «ένα υποκείμενο της εμπειρίας και της πράξης είναι ένας ζωντανός οργανισμός, με

ενεργητικές και παθητικές φυσικές ικανότητες που είναι γνήσια δικές του· είναι το ίδιο σωματικά και εμπράγματα παρόν μέσα στον κόσμο του οποίου την εμπειρία έχει και στον οποίο επιδρά με τις πράξεις του. Αυτό είναι ένα πλαίσιο που θα μπορούσε να καταστήσει παρωχημένη την παραδοσιακή φιλοσοφία» (MW111).

Προφανώς, το ζήτημα δεν είναι εδώ να υποστηριχτεί το αυτονόητο – ότι δηλαδή τα κριτήρια αποτίμησης των επιστημικών ενεργημάτων μας επηρεάζονται και εξελίσσονται, μέσα από την πραγματική αλληλεπίδραση ανάμεσα σε εμάς και στον κόσμο που μας περιβάλλει. Το ζήτημα είναι μάλλον η υπερβατολογική διαχείριση αυτής της αλληλεπίδρασης, η στρατηγική αναζήτησης των όρων της δυνατότητάς της. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι η παρέμβαση του ΜακΝτάουελ γίνεται με καντιανούς όρους και εμπνέεται από την κριτική πρόσληψη της καντιανής φιλοσοφίας από τους ιδεαλιστές επιγόνους της. Σε αυτό το πλαίσιο, κομβική θέση έχει η καντιανή διάκριση ανάμεσα στις έννοιες και στις εποπτείες μας. Στην *Κριτική του Καθαρού Λόγου*, ο Καντ δείχνει ότι η διαμεσολάβηση των πρώτων είναι *αναγκαία* για τη συγκρότηση αντικειμενικών παραστάσεων· η αναγνώριση στην εμπειρία αντικειμένων προϋποθέτει την κανονιστικά δομημένη οργάνωση – σε αρμονία με τις «καθαρές» κατηγορίες του νου – του υλικού με το οποίο μας τροφοδοτεί η αισθητικότητα μέσω των χωροχρονικά διατεταγμένων εποπτειών. Αν πρόκειται όμως αυτή η αναγκαιότητα να μην καθίσταται συνώνυμη με μια μοιραία παρεμβολή ενός *μόνο* υποκειμενικού επιστημικού πρίσματος ανάμεσα σε εμάς και στον κόσμο, θα πρέπει η εν λόγω συμμόρφωση των αντικειμένων της εμπειρίας προς τις κατηγορίες να καταδειχθεί, με κάποιον τρόπο, και ως αίτημα που υποβάλλεται από τη δομή του ίδιου του πεδίου της αντικειμενώδους πραγματικότητας.

Συνηγορώντας υπέρ ενός τέτοιου προσανατολισμού, στη δεύτερη έκδοση της *Υπερβατολογικής Παραγωγής*, ο Καντ επισημαίνει ότι το χωροχρονικά διατεταγμένο υλικό των εποπτειών μας *ήδη ως τέτοιο* υπόκειται στη συνθετική επίδραση των κατηγοριών – πράγμα που υποδεικνύει ότι οι τελευταίες δεν αντανακλούν μια μονομερώς υποκειμενική διαχείριση των δεδομένων που μας παρέχει η τριβή με το περιβάλλον μας. Ο ΜακΝτάουελ εγκρίνει κατ' αρχήν αυτήν την καντιανή κίνηση, καθώς μοιάζει να μας κατευθύνει προς μια εγελιανίζουσα σύγκλιση, που και ο ίδιος επιθυμεί, ανάμεσα στις υποκειμενικές και στις αντικειμενικές δεσμεύσεις του εμπειρικού περιεχομένου. Αν σταματούσαμε εδώ, τότε θα μπορούσαμε ίσως να ολοκληρώσουμε την υπερβατολογική αποστολή μας, μέσα από μια θεώρηση που θα έδειχνε πώς η αναγκαία εφαρμογή των κατηγοριών μας μπορεί να έχει ενεργητικό

χαρακτήρα, κατά την υπεύθυνη υιοθέτηση των πεποιθήσεών μας, χωρίς αυτό να θέτει μια απόσταση ανάμεσα στα περιεχόμενα των τελευταίων και σε εκείνα του κόσμου, αφού τα αντικείμενα τα ίδια, όπως παρουσιάζονται στη δεκτικότητά μας, ήδη υπάγονται στο ίδιο δίκτυο δεσμεύσεων.¹⁷⁴

Το πρόβλημα για τον ΜακΝτάουελ έγκειται στον καντιανό ισχυρισμό, όπως αυτός αναπτύσσεται στην *Υπερβατολογική Αισθητική*, κατά τον οποίο η χωροχρονική υφή των αντικειμενωδών εποπτειών μας αποτελεί έναν όρο που τίθεται από την *ιδιαιτέρη* δομή της αισθητικότητάς μας. Η ιδεατότητα του χώρου και του χρόνου ως απριорικά δοσμένων μορφών της εποπτείας ενθαρρύνει μια ανασυγκρότηση της καντιανής υπερβατολογικής στρατηγικής προς μια άλλη κατεύθυνση από εκείνη που θέλει να αναδείξει ο ΜακΝτάουελ. Σύμφωνα με αυτήν, η άρθρωση των όρων δυνατότητας της εμπειρίας δεν μπορεί να απαλλαγεί από μια υπερβατολογική προϋπόθεση έξωθεν προσβολής του σύνολου επιστημικού «μηχανισμού» μας, επάνω στη βάση της οποίας η χωροχρονική δομή της ανθρώπινης αισθητικότητας, σε συνεργασία με τις κατηγορίες του νου, «στήνουν» τον κόσμο της δυνατής εμπειρίας, τον κόσμο δηλαδή των φαινομένων. Και αυτή η προοπτική είναι ουσιαστικά η προοπτική του φορμαλιστικά κατανοημένου υπερβατολογικού εγώ, κατανοημένου ως σημειακού φορέα ενός αισθητικού-νοητικού μηχανισμού, που αντλεί το περιεχόμενό του μοιραία από ένα επιστημικά υπερβατικό «εξωτερικό» πεδίο. Η άλλη επιλογή είναι, όχι να αγνοήσει κανείς την καντιανή «ανακάλυψη» του υπερβατολογικού υποκειμένου, επιστρέφοντας έτσι σε ένα προκριτικό γνωσιοθεωρητικό τοπίο, αλλά να κατανοήσει αυτό ως ήδη πάντοτε – και παράλληλα προς το συγκροτητικό ρόλο του – *προϊόν* της σχέσης του με τον κόσμο που το περιβάλλει. Αυτήν τη στόχευση εξυπηρετεί ουσιαστικά και η έννοια της δεύτερης φύσης, η οποία αντιμετωπίζει την επιστημική υποκειμενικότητα ως διάσταση μιας ιστορικά τοποθετημένης κοινότητας και της εξελισσόμενης αλληλεπίδρασής της με το περιβάλλον όπου είναι ενταγμένη.

Το φόβητρο του ιδεαλισμού

Τόσο η έννοια της δεύτερης φύσης, όσο και η εγγελιανή ρητορική που επιστρατεύει ο ΜακΝτάουελ, στοχεύουν προς μια επανακατανόηση της επιστημικής

¹⁷⁴ Και εδώ κάπου ανοίγει ο δρόμος για μια θεώρηση που αντί να αναζητά τον ορθό και πάγιο (ουσιαστικά έναν μεταφυσικό) τρόπο διάκρισης ανάμεσα στην υποκειμενική και στην αντικειμενική συνεισφορά στο εμπειρικό περιεχόμενο της γνώσης, εξετάζει ακριβώς την εν τω χρόνω εξέλιξη αυτής της διάκρισης ως επιστημικού φαινομένου.

σχέσης μας με τον κόσμο, με τρόπο ώστε η δυνατότητα του εμπειρικού περιεχομένου να μην συνιστά πλέον φιλοσοφικό πρόβλημα. Είδαμε μέχρι εδώ ότι η φιλοσοφική αγωνία, σύμφωνα με την προσέγγισή του, εκδηλώνεται πρώτα ως μια παλινδρόμηση ανάμεσα σε δυο αδιέξοδες επιστημολογικές προοπτικές, εκείνην που θέλει να προσδώσει επιστημικό ρόλο σε μια υποτιθέμενα κατηγοριακά αδόμητη τριβή με τον κόσμο, και εκείνην που επιδιώκει να τα βγάλει πέρα αποδεχόμενη την επιστημική «αδράνεια» της εν λόγω τριβής και αυτοπεριοριζόμενη στο πεδίο των αποβλεπτικών στάσεων μας. Είδαμε ακόμα ότι, κατά τον ΜακΝτάουελ, το αδιέξοδο αυτό δίλημμα εδράζεται σε μια προειλημμένη παραδοχή, που μοιράζονται καί οι δύο πλευρές του, κατά την οποία οι (κανονιστικές) σχέσεις που ορίζουν τη δομή των νοητικών λειτουργιών μας είναι τελείως διαφορετικού είδους από εκείνες (τις νομολογικές) που διέπουν την «αληθινή» υφή του κόσμου που μας περιβάλλει. Ο ΜακΝτάουελ αντίθετα προτείνει να αμφισβητήσουμε αυτήν τη ριζική διαφορετικότητα και έτσι να απεγκλωβιστούμε από το σύστοιχό της φιλοσοφικό δίλημμα. Να μας επιτρέψουμε δηλαδή να δεχτούμε ότι τα περιεχόμενα με τα οποία μας φέρνει «αντιμέτωπους» η αισθητηριακή εμπειρία είναι επιστημικά λειτουργικά, ως κατηγοριακά δομημένα, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν συνιστούν γνήσιες εμφανίσεις του κόσμου στη δεκτικότητα μας – γνήσιες, με την έννοια ότι δεν αποτελούν δευτερογενή παράγωγα μιας υποτιθέμενης επεξεργασίας της πρωτογενούς τριβής μας με το περιβάλλον, αλλά μάλλον, θα λέγαμε, δίνουν ακριβώς «φωνή» στην τελευταία.

Για τον ΜακΝτάουελ, αυτή σίγουρα δεν είναι μια ιδεαλιστική επιλογή. Από τη στιγμή που επιτρέπουμε στην παθητική λειτουργία της αισθητηριακής εμπειρίας να επιδεικνύει λογικές δομές ομόλογες εκείνων που χαρακτηρίζουν τις ενεργητικά ανειλημμένες πεποιθήσεις μας, αυτό που μπορεί να επισείσει το φόβητρο του ιδεαλισμού είναι ίσως μια επιστημονιστική άποψη, κατά την οποία οι καταστάσεις πραγμάτων που φανερώνονται στις αισθήσεις μας, από την ώρα που επιδεικνύουν κάποια αναγνωρίσιμη άρθρωση, δεν μπορούν παρά να είναι στην πραγματικότητα απλά τρόποι εμφάνισης μιας πραγματικότητας που περιγράφεται ορθά μόνο με όρους φυσικής επιστήμης, και η οποία δεν είναι διόλου απαραίτητο να έχει την οποιαδήποτε φαινομενολογική συνάφεια με όσα εμείς – έστω παθητικά – αναγνωρίζουμε στις

εμπειρίες της καθημερινότητάς μας· μπορεί π.χ. να είναι «σμήνη άχρωμων σωματιδίων, ή οτιδήποτε» (HWV468).¹⁷⁵

Ένας τέτοιος επιστημονισμός μπορεί ίσως να ειπωθεί ως μια εκσυγχρονισμένη εκδοχή της υπερβατολογικής διάκρισης, που ουσιαστικά αρνείται να προσδώσει χαρακτήρα «γνήσιας» πραγματικότητας σε οτιδήποτε καθίσταται άμεσα παρόν στη συνείδηση του επιστημικού υποκειμένου, από φόβο ότι μια τέτοια παραχώρηση ανοίγει την πόρτα σε έναν κακό ιδεαλισμό που θέλει τη σκέψη να προσδιορίζει τα χαρακτηριστικά του Πραγματικού. Και μπορούμε να δώσουμε, σύμφωνα και με όσα έχουμε ήδη πει, μια εύλογη εξήγηση αυτού του φιλοσοφικού ανακλαστικού. Από τον Καντ και μετά, γίνεται εν γένει δεκτό ότι η συνειδητή εμπειρία διαμεσολαβείται συγκροτητικά από τις δομές που θέτει το αίτημα της αυτοσυνειδησίας, αφού δεν μπορώ να έχω εμπειρίες αν δεν μπορώ να τις αποδώσω στο *Εγώ* που πρέπει πάντα να μπορεί να τις συνοδεύει. Και στην *Κριτική* γίνεται προοδευτικά σαφές ότι αυτή η διαμεσολάβηση φτάνει μέχρι και τα περιεχόμενα των «ενοποιημένων» εποπτειών που μας παρέχει η αισθητικότητα. Έτσι, η άρνηση μιας κάποιας εκδοχής της καντιανής υπερβατολογικής διάκρισης (η άρνηση δηλαδή ενός υπερβατικού, ως προς την επιστημική σχέση, τόπου καταγωγής του υλικού των εποπτειών), μοιάζει να ισοδυναμεί με τη θέση ότι τα περιεχόμενα των εποπτειών, *την ίδια στιγμή* που συνιστούν παρουσία όψεων του κόσμου, είναι και, κατά κάποιον τρόπο, παράγωγα των ενεργημάτων που αποδίδονται στην υποκειμενική αυτενέργεια.

Είναι αλήθεια ότι κάποιες τουλάχιστον εγελιανίζουσες διατυπώσεις του ΜακΝτάουελ, ιδιαίτερα αν αποσπαστούν από την ευρύτερη προοπτική του, μπορεί να δίνουν λαβή σε τέτοιες φοβίες. Στο *Having the World in View*, υποστηρίζοντας ότι η υπερβατολογική υπεράσπιση της δυνατότητας της εμπειρίας δεν έχει ανάγκη να προϋποθέσει ένα επιστημικά υπερβατικό πεδίο που προσβάλλει «έξωθεν» την κατηγοριακά δομημένη δεκτικότητά μας, υπερασπίζει την εγελιανή προοπτική απέναντι σε όσους ισχυρίζονται ότι, αρνούμενη την υπερβατολογική διάκριση, αυτή πλήττει την ανεξαρτησία του πραγματικού: «Ο εγελιανός Λόγος δεν έχει ανάγκη τον έξωθεν περιορισμό του, ακριβώς επειδή περιλαμβάνει ως στιγμή εντός του τη

¹⁷⁵ Δες *Having the World in View*, ό.π. σελ.468. Ο ΜακΝτάουελ χρεώνει στον Σέλλαρς μια τέτοια επιστημονιστική εκδοχή της καντιανής υπερβατολογικής διάκρισης. Συναφές εδώ είναι και το άρθρο του τελευταίου «Philosophy and the Scientific Image of Man» (W.Sellars, *Science, Perception and Reality*, Ridgeview 1991, σελ. 1-40), στο οποίο αναφερόμαστε εκτενέστερα αλλού, και όπου αναπτύσσεται η διάκριση ανάμεσα στην «έκδηλη» και στην «επιστημονική» εικόνα της πραγματικότητας.

δεκτικότητα που ο Καντ αποδίδει στην αισθητικότητα».¹⁷⁶ Τέτοιες διατυπώσεις δίνουν λαβές σε σχολιαστές, όπως ο Φρίντμαν που συναντήσαμε παραπάνω, να αντιτείνουν ότι, αν μη τι άλλο, η κατά ΜακΝτάουελ (και κατά Χέγκελ) ανεξαρτησία του πραγματικού δεν παύει να εξαρτάται ουσιωδώς από το ότι εμείς την προσλαμβάνουμε ως τέτοια. Ακόμα και αν οι όψεις του κόσμου που παρουσιάζονται στην κατά ΜακΝτάουελ εμπειρία δεν αποτελούν «κατασκευές» της αυτενέργειας, η αντικειμενικότητά τους δεν παύει να είναι κατ'αρχήν μια νοούμενη αντικειμενικότητα.

Η αναζήτηση της ισορροπίας

Σε αυτό το σημείο είναι μάλλον χρήσιμο να επισημάνουμε ένα μοτίβο της σκέψης του ΜακΝτάουελ, το οποίο προσπαθεί ακριβώς να απενεργοποιήσει την παραπάνω κριτική, και το οποίο έχει να κάνει, θα λέγαμε, με ένα αίτημα «ισορροπίας» ανάμεσα στην υποκειμενική και στην αντικειμενική διάσταση του εμπειρικού περιεχομένου. Ο ΜακΝτάουελ αντιλαμβάνεται βέβαια το αντι-ιδεαλιστικό ρίγος που ξυπνά ο ισχυρισμός του, που ήδη συναντήσαμε, κατά τον οποίο «δεν υφίσταται οντολογικό χάσμα ανάμεσα στο είδος πράγματος που μπορεί κανείς να σκέφτεται και στο είδος πράγματος που μπορεί να ισχύει στον κόσμο». Το ρίγος προκαλείται εύλογα, αν θεωρήσει κάποιος ότι η παραπάνω θέση συνεπάγεται τη δυνατότητα ανάλυσης του *τι είναι* να ανήκει κάτι στο πεδίο του Πραγματικού (ενός πεδίου που εξ ορισμού υφίσταται ανεξάρτητα από τις επιστημικές στάσεις μας ως προς αυτό) με όρους, των οποίων ο ρόλος ορίζεται εντός του κανονιστικά δομημένου πεδίου της αποβλεπτικότητας.

Από τη στιγμή όμως που η διάκριση ανάμεσα στα δυο πεδία απενεργοποιείται, με την έννοια ότι καθίσταται εσωτερική στην επιστημική αλληλεπίδραση ανάμεσά τους, ο φόβος του ιδεαλιστή γίνεται το ίδιο βάσιμος και το ίδιο ανόητος με τον αντίρροπό του – έναν φόβο δηλαδή μην και θελήσουμε να ανασυγκροτήσουμε τα αποβλεπτικά φαινόμενα, ανάγοντάς τα στις ξένες προς την αποβλεπτικότητα δομές του Πραγματικού. Μια απεικόνιση αυτής της στρατηγικής του ΜακΝτάουελ θα

¹⁷⁶ Ό.π. σελ. 466. Δες επίσης το «Hegel and the Myth of the Given» (W.Welsch, K. Vieweg (eds.), *Herausg, Das Interesse des Denkens: Hegel aus heutiger Sicht*, München 2003 – οι αναφορές εδώ στη βάση χειρόγραφης προδημοσίευσης), σελ. 16: «Ο Χέγκελ δεν αναγκάζεται να αρνηθεί τον περιορισμό από τη συγκεκριμένη υφή του εμπειρικού κόσμου. Μπορεί να τον ενσωματώσει σε αυτό που θεωρεί ελεύθερη αυτο-έκπτυξη του λόγου».

μπορούσε νομίζω να είναι ο ακόλουθος ισχυρισμός συνωνυμίας, ο οποίος βρίσκεται στα όρια της κοινοτοπίας:

(p)(q) (*H p είναι αληθής και η p αναφέρεται στην q =_{syn} η q πράγματι υφίσταται*)

όπου p ονοματίζει μια πρόταση της γλώσσας μας και q ονοματίζει (ή έστω δείχνει) μια κατάσταση πραγμάτων στον κόσμο. Η παραπάνω συνωνυμία¹⁷⁷ ισχύει βέβαια καί προς τις δύο κατευθύνσεις. Έτσι, αν το να αποδίδεται πραγματικότητα σε κάτι μπορούσε να αναλυθεί πλήρως με όρους αλήθειας και αναφοράς (όρους δηλαδή που προϋποθέτουν την επιστημική σχέση μας μαζί του –ακολουθώντας εδώ τη φορά προς τα αριστερά), αυτό δεν θα ήταν τρομακτικό, αφού αυτοί οι όροι θα εξυπηρετούσαν αυτόν ακριβώς το σκοπό – αυτό θα ήταν το νόημά τους (ακολουθώντας τώρα τη φορά προς τα δεξιά). Σύμφωνα με τη διατύπωση του ΜακΝτάουελ στο MW28, «δεν υπάρχει λόγος να αναζητήσουμε προτεραιότητα σε οποιανδήποτε από τις δυο κατευθύνσεις».

Συναντούμε μια παραλλαγή του ίδιου ουσιαστικά μοτίβου στο «Hegel and the Myth of the Given», όπου ο ΜακΝτάουελ τονίζει τα χαρίσματα της – «ψαλιδισμένης» από την υπερβατολογική διάκριση – καντιανής επιστημολογικής προοπτικής. Αφού αναφέρεται στην καντιανή επέκταση των κατηγοριακών δομών στο επίπεδο της αισθητικότητας, επισημαίνει ότι, με αυτήν την κίνηση, οι υποκειμενικές συνθήκες της εμπειρίας «γίνονται την ίδια στιγμή και εξίσου συνθήκες των ίδιων των αντικειμένων». Λέει ότι αυτή είναι μια «ιδέα συνθηκών που είναι μαζί υποκειμενικές και αντικειμενικές, όχι πρωταρχικά το ένα και παράγωγα το άλλο» και επικροτεί το ότι «σε αυτήν την προοπτική, με την ισορροπία ανάμεσα σε υποκειμενικό και αντικειμενικό, ανάμεσα σε σκέψη και πραγματικότητα, έχουμε κάτι που μοιάζει εμβρυακά εγγενικό. Μια τέτοια προοπτική μπορεί να υπερβεί κάθε απειλή ενός αγεφύρωτου χάσματος νου και κόσμου».¹⁷⁸

Αξίζει εδώ να παρατηρήσουμε την πλατιά συμμαχία όρων, με τους οποίους ο ΜακΝτάουελ εξαίρει τη σημασία μιας «ισόρροπης» θεώρησης της σχέσης

¹⁷⁷ Το σύμβολο της ισότητας εδώ είναι σύμβολο συνωνυμίας (εντασιακής και όχι υλικής ισοδυναμίας), καθώς ο ΜακΝτάουελ στο MW28 θέτει το ζήτημα ως ζήτημα προτεραιότητας κατανόησης μεταξύ κόσμου και αποβλεπτικότητας. Ωστόσο, ο όρος «οντολογικό χάσμα» που χρησιμοποιεί νωρίτερα μοιάζει να μας παραπέμπει σε μια υλική ισοδυναμία ανάμεσα στις δυο πλευρές. Αυτή η χαλαρότητα ανάμεσα στις δυο οπτικές διατρέχει γενικότερα τις θέσεις του στο MW δεν είναι όμως ζημιογόνα στο παρόν πλαίσιο, αφού η εντασιακή ισοδυναμία συνεπάγεται εδώ την υλική ισοδυναμία.

¹⁷⁸ Ο.π. σελ. 11.

υποκειμενικού-αντικειμενικού («μαζί», «την ίδια στιγμή και εξίσου», «(όχι) πρωταρχικά» και «(όχι) παράγωγα»). Έχει ίσως μια αύρα ευκολίας αυτή η ρητορική του ισορροπισμού, μπορούμε πάντως να πούμε ότι συνιστά μια πρώτη απόπειρα του Μακντάουελ να αρχίσει να οικειοποιείται μια εγελιανή σχεσιακή προοπτική υπαγωγής των όρων της επιστημικής σχέσης στις δεσμεύσεις που τίθενται από τη μεταξύ τους σχέση. Με την έννοια αυτή, η αναζήτηση ενός ισορροπιστικού πρίσματος ανάγεται σε μια εγελιανής απόχρωσης αναζήτηση μιας προοπτικής εμμένειας για την προσέγγιση της επιστημικής σχέσης.¹⁷⁹

Είδαμε παραπάνω ότι η παραδοσιακή επιστημολογία, δεσμευμένη από μια φορμαλιστική σύλληψη του υπερβατολογικού υποκειμένου ως έδρας τυπικών κανόνων, αδυνατεί να δώσει μια πειστική απάντηση για το πώς αυτοί οι κανόνες «δένουν» με τα περιεχόμενα ενός κόσμου που συγκροτείται στη βάση ενός διαφορετικού πλαισίου δεσμεύσεων. Η ετερότητα που έτσι υποβάλλεται, ανάμεσα στους τρόπους μας να συλλαμβάνουμε την πραγματικότητα και στην τελευταία, ανάμεσα δηλαδή στη *μορφή* της κατανόησής μας του κόσμου και στη συγκεκριμένη *ύλη* με την οποία αυτή τροφοδοτείται από τον κόσμο, δημιουργεί την αναγκαιότητα της κατασκευής μιας φιλοσοφικής γέφυρας ανάμεσά τους που, από τη μια αδυνατεί να αποκαταστήσει τη φαινομενολογική διαφάνεια με την οποία ο κόσμος παρουσιάζεται στις αισθήσεις μας, και από την άλλη, όπως είδαμε καθιστά φιλοσοφικά προβληματική τη δυνατότητα του εμπειρικού περιεχομένου των πεποιθήσεών μας γι' αυτόν.

Κάτω από αυτό το πρίσμα, η εύκολη διέξοδος μοιάζει να είναι η «εύκολη» κατάργηση της απόστασης, μέσα από μια κίνηση αναγωγής, είτε προς τη μια είτε προς την άλλη κατεύθυνση. Αυτός είναι ο δρόμος είτε ενός μπερκλεϊανής έμπνευσης ιδεαλισμού που κατανοεί το Πραγματικό ως – με τον ένα ή τον άλλο τρόπο – αναγώγιμο σε νοητικές παραμέτρους, είτε κάποιας μορφής νατουραλιστικού αναγωγισμού που αντιμετωπίζει τα νοητικά φαινόμενα ως «στρεβλές» αποδόσεις

¹⁷⁹ Μπορούμε να δούμε το αίτημα αυτό της «ισορροπίας» ως συναφές με την κατανόηση από τον Φαράκλα του εγελιανού απείρου ως «σχέσης των σχέσεων των όρων [της σχέσης]» – ως «άπειρης σχέσης της άπειρης και της περατής σχέσης απείρου και περατού» (*Γνωσιοθεωρία και Μέθοδος στον Έγελ*, σελ. 91). Με την έννοια αυτή, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι ο Μακντάουελ βλέπει τη λύση των παραδοσιακών διλημάτων σε μια κατανόηση της επιστημικής σχέσης με τρόπο ώστε να μην ταυτίζεται αυτή ούτε με μια συγκρότηση του αντικειμένου από τις έννοιές μας, ούτε και με έναν (προκριτικό) προσδιορισμό των τελευταίων από το πρώτο, αλλά μάλλον να συνιστά τη σχέση αυτών των σχέσεων. Ότι δηλαδή το αντικείμενο υπάγεται όντως στην έννοιά του, όταν αυτή του επιτρέπει να την σχηματίσει, πράγμα που είναι δυνατόν όταν αυτό καθίσταται περιεχόμενο της, άρα όχι πια κάτι άλλο από αυτήν – όταν, θα λέγαμε, και οι δυο όροι αφήσουν ο καθένας τον άλλο του να είναι ο ενεργός πόλος της σχέσης.

συμβάντων, η *ορθή* περιγραφή των οποίων δεν περιλαμβάνει οποιαδήποτε αναφορά στην αποβλεπτικότητα του επιστημικού υποκειμένου. Η ρητορική της ισορροπίας, σε αντίθεση με τέτοιες αναγωγιστικές απόπειρες άρσης της προβληματικής ετερότητας, φιλοδοξεί να *επαναπροσδιορίσει*, και όχι να την εξαφανίσει ως μόνο φαινομενική την τελευταία, αλλά ούτε και να τη γεφυρώσει «εξωτερικά» – με μια γέφυρα, δηλαδή, η οποία θα άφηνε άθικτη την κατανόησή μας των γεφυρωνόμενων πλευρών. Λέμε το ίδιο, αν πούμε ότι η απόσταση ανάμεσα στις τελευταίες προτείνεται έτσι να κατανοηθεί ως μια επιστημική, και όχι ως μια οντολογική διάκριση. Αυτήν τη μετατόπιση της φιλοσοφικής ματιάς έρχεται να υποστηρίξει η έννοια της *παράδοσης*.

Παράδοση, γλώσσα και προτεραιότητα της επιστημικής σχέσης

Στο MW117, ο ΜακΝτάουελ αναφέρεται ξανά στον Χέγκελ ως κοινή έμπνευση των Μαρξ και Γκάνταμερ, οι οποίοι – καθένας από τη σκοπιά του – τόνισαν τη διάκριση ανάμεσα στη «μορφή ζωής» των έλλογων και σε εκείνη των μη έλλογων οργανισμών. Οι δεύτεροι κατοικούν ένα *περιβάλλον* που ορίζεται από μια διαδοχή βιολογικών αναγκών, οι οποίες και καθορίζουν τις συμπεριφορές τους. Οι πρώτοι όμως, από την ίδια τη φύση τους, αναπτύσσουν μια θεωρησιακή στάση (και την ίδια στιγμή απόσταση) προς το περιβάλλον τους, χάρη στην οποία και βιώνουν την αντικειμενική παρουσία ενός *κόσμου*, ως προς τον οποίο συγκροτείται και η υποκειμενικότητά τους.

Συνήθως, η δυνατότητα των μη έλλογων οργανισμών να αντιλαμβάνονται αισθητηριακά καταστάσεις του περιβάλλοντός τους, η οποία καθίσταται προφανής από το γεγονός ότι αυτοί μπορούν και κινούνται μέσα σε αυτό ικανοποιώντας ανάγκες τους, χρησιμοποιείται ως επιχείρημα ενάντια σε μια θεώρηση, όπως του ΜακΝτάουελ, που θέλει την αισθητικότητα να «μολύνεται» από κατηγοριακές (ή έστω οιονεί κατηγοριακές) δομές, μέχρι και στο πιο θεμελιώδες επίπεδο της τριβής με τον κόσμο. Το επιχείρημα λέει ότι αυτό το επίπεδο είναι κάτι που μοιραζόμαστε με τα υπόλοιπα ζώα· αν δεχόμαστε ότι σε αυτά δεν μπορεί παρά να είναι κατηγοριακά αδόμητο, τότε το ίδιο θα πρέπει να ισχύει και στην περίπτωσή μας. Είναι *από εκεί και πάνω*, συνεχίζει αυτός ο αντίλογος, που επεμβαίνει ο ιδιαζόντως ανθρώπινος μηχανισμός της νόησης, για να προσδώσει αντικειμενώδη δομή σε ό,τι για τα άλλα ζώα παραμένει ένα άθροισμα βιολογικών επιταγών.

Επικαλούμενος μια «γραμμή» σκέψης με εγελιανή καταγωγή, ο ΜακΝτάουελ θέλει να στρέψει το παραπάνω επιχείρημα υπέρ της δικής του προοπτικής. Αυτό που πρέπει να μάθει κανείς από τη σύγκριση της εμπειρίας των ανθρώπων με εκείνη των υπόλοιπων ζώων είναι ότι τόσο μια αυτοσυνείδητη υποκειμενικότητα, όσο και η σύστοιχή της ιδέα μιας αντικειμενικότητας, αποτελούν επιστημικές «οντότητες» που αναδύονται *μαζί*, καθώς ένας άνθρωπος, μινούμενος σε μια γλώσσα και σε μια αντίστοιχη παράδοση «ιστορικά συσσωρευμένης σοφίας», μαθαίνει να ζει – σκεπτόμενος και πράττοντας – μέσα στον κόσμο (βλ. MW124-6). Σε αντίθεση με τα (υπόλοιπα) ζώα, που στην καλύτερη περίπτωση αντιπαραθέτουν μια «πρωτο-υποκειμενικότητα» σε ένα περιβάλλον βιολογικών αναγκών, στη φυσική ανάπτυξη ενός ανθρώπινου οργανισμού ανήκει η ωρίμανση της επιστημικής (και όχι απλά βιολογικής) σχέσης του με το περιβάλλον του.

Η «παραδοσιακή» φιλοσοφία, όπως την κατανοεί ο ΜακΝτάουελ, δουλεύει με μια ιδέα αντικειμενικότητας, και αντίστοιχα υποκειμενικότητας, οι οποίες προσδιορίζονται μάλλον ως όρια της επιστημικής αλληλεπίδρασης ανάμεσά τους, παρά ως όροι της, των οποίων η ταυτότητα συγκροτείται μέσα από τις διεργασίες που λαμβάνουν χώρα εντός της. Τα πράγματα έρχονται στη θέση τους, σύμφωνα με την αναθεωρημένη ματιά που προτείνει ο ΜακΝτάουελ, όταν αναγνωρίσουμε ότι η διάκριση ανάμεσα στις νοητικές δομές μας και σε εκείνες του Πραγματικού αναδύεται μόνο εντός μιας *ήδη πάντοτε παρούσας* και εξελισσόμενης επιστημικής σχέσης ανάμεσά τους. Και αυτός δεν είναι ένας ιδεαλιστικός ισχυρισμός, καθώς αυτή η προτεραιότητα της σχέσης αντιπροσωπεύει το φυσικό (ή, ακριβέστερα, «δευτεροφυσίτικο») γεγονός ότι ο τρόπος που ένα έλλογο ον μαθαίνει να αντιλαμβάνεται το περιβάλλον του είναι κληρονομώντας παράλληλα μια κατηγοριακά αρθρωμένη κοσμοεικόνα που συνοδεύει τη γλωσσική (και όχι μόνο) παράδοση όπου συντελείται αυτή η μάθηση.

Η κληρονομούμενη κοσμοεικόνα, χάρη ακριβώς στην κατηγοριακή (και όχι δεδομένη) υφή της μπορεί να αμφισβητηθεί, ή και να ανατραπεί· οι πεποιθήσεις μας για την ακριβή υφή της πραγματικότητας εξελίσσονται διαρκώς και μαζί τους εξελίσσεται και η εν γένει κατανόησή μας του τι εστί αντικειμενικό. Το καταλαβαίνουμε αυτό καλύτερα, όταν σκεφτούμε ότι η εν λόγω κατανόηση θεματοποιείται τότε, όταν η κοσμοεικόνα που μας παραδίδεται, και που μέχρι εκείνη τη στιγμή απλά βιώνεται ως φυσικό δεδομένο, για κάποιο λόγο αμφισβητείται ριζικά. Έτσι, η πρόοδος της σύγχρονης φυσικής έριξε πολλές σκιές στην αξιοπιστία των

αισθήσεων ως προς την ορθή σύλληψη του πραγματικού, οδηγώντας έτσι και σε μια αναθεωρημένη ιδέα αντικειμενικότητας, κατά την οποία τα φαινόμενα απατούν.¹⁸⁰ Το ανεξάλειπτο της ένταξης του υποκειμένου σε μια παράδοση – το θέμα με το οποίο ο ΜακΝτάουελ επιλέγει να ολοκληρώσει το MW – σημαίνει λοιπόν ότι η διάκριση ανάμεσα στις αποβλεπτικές δομές και σε εκείνες του Πραγματικού δεν κατανοείται ορθά ως μια *συνθήκη* που εξηγεί φιλοσοφικά τη δυνατότητα της επιστημικής σχέσης μας με τον κόσμο, αλλά μάλλον ως «εσωτερική» διάσταση της τελευταίας – ως *τρόπος* που αυτή υφίσταται εξελισσόμενη.¹⁸¹ Και προς αυτήν ακριβώς την κατεύθυνση δείχνει το προαναφερθέν εγχειρίδιο, περί της δεκτικότητας ως «στιγμής εντός του Λόγου [που δεν έχει ανάγκη τον έξωθεν περιορισμό του]».

Η κανονιστική διαμεσολάβηση των αναφορικών σχέσεων

Μπορούμε να ρίξουμε περισσότερο φως στις προγραμματικές θέσεις του ΜακΝτάουελ, εξετάζοντας τον τρόπο με τον οποίο αυτές σχετίζονται προς τη σελλαρσιανή ανάλυση των σημασιολογικών ισχυρισμών αναφοράς: ισχυρισμών που (μοιάζει *μόνο* να) συσχετίζουν νοητικές οντότητες με στοιχεία μιας εξωνοητικής πραγματικότητας, με τρόπο ώστε να προσδίδεται υλικό περιεχόμενο στα νοητικά ενεργήματα, στα οποία οι πρώτες συμμετέχουν. Σύμφωνα με την προσέγγιση του Σέλλαρς, η δήλωση *το «χιόνι» αναφέρεται στο χιόνι*¹⁸² δεν εκφράζει στην πραγματικότητα τη σημασιολογική συσχέτιση μιας λέξης της γλώσσας μας με κάποια εξωγλωσσική οντότητα – εδώ, θα ήθελε κάποιος να πει, με το χιόνι ως φυσική οντότητα. Η αληθινή λογική της παραπάνω δήλωσης συσχετίζει το *ρόλο* που έχει μια λέξη (η λέξη που αναφέρεται στο αριστερό σκέλος της δήλωσης) ως στοιχείο της δομής της γλώσσας μας, με τις λειτουργιστικά κατανοούμενες κανονικότητες που επιδεικνύει μια λέξη (ακριβέστερα, *η χρήση* της λέξης στο δεξί σκέλος της δήλωσης)

¹⁸⁰ Σίγουρα, το ότι τα φαινόμενα απατούν ήταν με κάποιον τρόπο γνωστό και πριν την ανάπτυξη της σύγχρονης φυσικής (βλ. σκεπτικισμό, για παράδειγμα). Όχι όμως με *εκείνον* τον τρόπο που ουσιαστικά εδραίωσε την ισχύ του επιστημονικού λόγου ως τελικού κριτή του τι πραγματικά υπάρχει – μεταβάλλοντας έτσι την προθεωρητική αντίληψή μας για την υφή της αντικειμενικότητας.

¹⁸¹ Στο MW81, αναπτύσσοντας την έννοια της δεύτερης φύσης, ο ΜακΝτάουελ αναφέρεται στον Νόιραθ και τη διάσημη μεταφορά του της βάρκας που επιδιορθώνεται αναγκαστικά εν πλω. Η αναφορά γίνεται ως προς τη θεμελίωση της αντικειμενικότητας των ηθικών επιταγών, την οποία όπως είδαμε παραλληλίζει με εκείνη των επιστημικών επιταγών. Το ζουμί είναι το ίδιο: η ζητούμενη αντικειμενικότητα αναδύεται *εντός* της διαδικασίας ελέγχου και αναθεώρησης της ηθικής (επιστημικής) κοσμοεικόνας μας. Δεν θεμελιώνει την τελευταία «εξωτερικά».

¹⁸² Η ομωνυμία εδώ βοηθά την οικονομία του λόγου, ίσως όμως συσκοτίζει κάπως τα πράγματα. Μπορεί κανείς να κατανοήσει καλύτερα το χαρακτήρα της εν λόγω δήλωσης αν, αντί αυτής, θεωρήσει τη δήλωση *η λέξη «snow» στα αγγλικά αναφέρεται στο χιόνι*.

ως οιονεί-φυσική οντότητα (ως εκφορά, θα λέγαμε), μέσα στην ευρύτερη «γλωσσική οικονομία» της κοινότητας που τη χρησιμοποιεί. Ο Σέλλαρς, με αυτόν τον τρόπο, αρνείται τη δυνατότητα ενός άμεσου σημασιολογικού συσχετισμού ανάμεσα σε στοιχεία του γλωσσικού (και κατά «αναλογική προέκταση» νοητικού) με στοιχεία του εξωγλωσσικού (και αναλογικά εξω-νοητικού) πεδίου, αντικαθιστώντας τη με μια έννοια δομικής ισομορφίας, ανάμεσα σε ρόλους που γλωσσικά στοιχεία επιτελούν ως μετέχοντα στη δομή μιας – ευρέως κατανοούμενης – γλωσσικής συμπεριφοράς.¹⁸³

Ο ΜακΝτάουελ ισχυρίζεται ότι η παραπάνω στάση του Σέλλαρς δεν είναι παρά μια αντανάκλαση της γενικότερης επιλογής του να υιοθετήσει μια «κακή» εκδοχή της διάκρισης (ως διάκρισης είδους) ανάμεσα στα κανονιστικά δομημένα περιεχόμενα της νόησης και στον κόσμο θεωρημένο ως ανεξάρτητο από την αποβλεπτικότητα αυτής.¹⁸⁴ Για τον ΜακΝτάουελ, μια ταρσκιανή σημασιολογική προοπτική μπορεί να παρέχει μια επαρκή κατανόηση της αναφορικής σχέσης, που να συνάδει με τη δική του θέση, κατά την οποία η αναφορά στο εξω-νοητικό πεδίο είναι δυνατή, χωρίς ωστόσο να χρειάζεται να εγκαταλείψουμε το χώρο των αποβλεπτικών κατηγοριών μας επικαλούμενοι σχέσεις ισομορφίας ανάμεσα σε αυτόν και σε κάτι που τον περιορίζει «εξωτερικά». Πιο συγκεκριμένα, θα λέγαμε ότι ο ΜακΝτάουελ αξιοποιεί την *ντεϊβιντσονιανή* εφαρμογή του ταρσκιανού φορμαλιστικού μηχανισμού στις φυσικές γλώσσες – που είναι άλλωστε και το δικό του πεδίο αναφοράς.¹⁸⁵

Δεν είναι εδώ η θέση μιας εκτενούς αναφοράς στη θεωρία αλήθειας του Άλφρεντ Τάρσκι και στην αξιοποίησή της από το φιλοσοφικό πρόγραμμα του Ντέιβιντσον. Πολύ συνοπτικά, ο Τάρσκι απαίτησε από έναν επαρκή ορισμό του κατηγορήματος «είναι αληθές στη γλώσσα L» να συνεπάγεται λογικά όλες τις προτάσεις-T της L και μόνο αυτές. Το σχήμα των προτάσεων-T είναι το ακόλουθο: *H S είναι αληθές αν και μόνο αν p* (όπου p μια πρόταση της L και S το όνομά της· το «αν και μόνο αν» εκφράζει εδώ υλική ισοδυναμία – ο Τάρσκι ενδιαφέρθηκε για έναν εκτασιακό ορισμό του κατηγορήματος της αλήθειας και όχι για το *νόημα* της

¹⁸³ Ευρέως κατανοούμενης, ώστε να συμπεριλαμβάνει, εκτός από ενδογλωσσικές κανονικότητες συναγωγικού τύπου, και κανονικότητες εισόδου (παρατήρηση) και εξόδου από τη γλώσσα (πράξεις).

¹⁸⁴ Η ίδια επιλογή είναι που τον οδηγεί και να υπεραπίζετα μια «εξωτερική» υπερβατολογική προοπτική που συντηρεί με τον τρόπο της την αναγκαιότητα της καντιανής διάκρισης μεταξύ φαινομένων και πραγμάτων καθ'εαυτά.

¹⁸⁵ Πράγματι, κινητήριος στόχος του ίδιου του Τάρσκι είναι η διατύπωση ενός ορισμού της αλήθειας (μιας σημασιολογικής-κανονιστικής έννοιας) που δεν χρησιμοποιεί σημασιολογικούς όρους – κάτι που σίγουρα δεν ταιριάζει στο φιλοσοφικό «γούστο» του ΜακΝτάουελ. Αυτό ωστόσο που εδώ αξιοποιείται είναι ο λογικός μηχανισμός που ο πρώτος έθεσε στην υπηρεσία του στόχου του.

αλήθειας).¹⁸⁶ Για να το πετύχει αυτό, όρισε την αλήθεια μέσω μιας «ενδιάμεσης» – επίσης σημασιολογικού χαρακτήρα – έννοιας: εκείνης της *ικανοποίησης*, η οποία, σε γενικές γραμμές, αντιστοιχεί στις αναφορικές σχέσεις που συστοιχίζουν γλωσσικούς όρους με εξω-γλωσσικά στοιχεία της πραγματικότητας. Η ικανοποίηση πάλι ορίστηκε με τη σειρά της με λογικομαθηματικούς όρους, αποφέροντας έτσι τον ορισμό της αλήθειας με μη σημασιολογικούς όρους που ήταν και ο στόχος του Τάρσκι.

Ο λογικός μηχανισμός του Τάρσκι, παρά το ότι έχει εφαρμογή σε τυπικές μόνο γλώσσες, ρίχνει φως σε δυο τουλάχιστον κυρίαρχα – και αλληλένδετα – χαρακτηριστικά καί των φυσικών γλωσσών: στο ότι η αλήθεια των προτάσεων μιας γλώσσας εξαρτάται συστηματικά από τη δομή τους και στο γεγονός ότι από ένα περιορισμένο οπλοστάσιο όρων και κανόνων είναι δυνατός ο σχηματισμός άπειρων προτάσεων. Αξιοποιώντας αυτά τα χαρακτηριστικά, ο Ντέιβιντσον εφαρμόζει τον ταρσκιανό μηχανισμό για την κατασκευή μιας θεωρίας νοήματος για μια φυσική γλώσσα, μιας θεωρίας δηλαδή που αντιπροσωπεύει όσα χρειάζεται να ξέρει κάποιος για να κατανοεί τα περιεχόμενα των προτάσεων που μπορούν να σχηματιστούν σε αυτήν τη γλώσσα.¹⁸⁷ Στα πλαίσια της ντεϊβιντσονιανής εφαρμογής, η αλήθεια των προτάσεων-T εξαρτάται από τις αναφορές των γλωσσικών εκφράσεων που συμμετέχουν στο σχηματισμό τους – αναφορές που αποτυπώνονται στα αξιώματα αναφοράς της αντίστοιχης θεωρίας αλήθειας για την ερμηνευόμενη γλώσσα. Ωστόσο, οι αναφορικές σχέσεις, με τη σειρά τους, δεν είναι κατανοητές ανεξάρτητα από αυτήν τη συστηματική συνεισφορά τους: προσδιορίζονται μόνο ως «εσωτερικά εργαλεία», μέσα στα πλαίσια μιας ευρύτερης θεωρίας αλήθειας για μια γλώσσα, που οφείλει να παρέχει – μέσω των παραγόμενων προτάσεων-T – τις συνθήκες αλήθειας κάθε δυνατής πρότασης αυτής της γλώσσας. Αυτό λοιπόν που δανείζεται ο ΜακΝτάουελ από τον Ντέιβιντσον είναι ότι οι αναφορικές σχέσεις προσδιορίζονται μέσω της συστηματικής συμβολής τους στον καθορισμό των «συνθηκών ορθής εκφοράς των ισχυρισμών μας» (βλ. HWV487). Τα παραπάνω σημαίνουν ότι ο προσδιορισμός των αναφορικών σχέσεων δεν απαιτεί μεν την έξοδό μας από το πεδίο των κανονιστικών

¹⁸⁶ Η παρουσίαση εδώ είναι αρκετά απλουστευμένη. Ορθότερο είναι να πούμε ότι S είναι μια δομική περιγραφή μιας πρότασης της L (μια περιγραφή δηλαδή που καθιστά έκδηλη τη δομή της) και p η μετάφραση της πρότασης αυτής στη γλώσσα της θεωρίας (στην οποία διατυπώνεται ο ορισμός της αλήθειας και οι συνεπαγόμενες προτάσεις-T). Για παράδειγμα: Η $s^n o^w i^s w^h i^t e$ είναι αληθής αν το χόνι είναι άσπρο.

¹⁸⁷ Τα «αντιπροσωπεύει», όχι με την έννοια ότι κάποιος που κατανοεί την ερμηνευόμενη γλώσσα θα πρέπει να κατέχει απαραίτητα αυτήν τη θεωρία σε έκδηλα προτασιακή μορφή. Η θεωρία όμως είναι μια «ανεπτυγμένη» μορφή των προϋποθέσεων της ερμηνευτικής ικανότητάς του.

απαιτήσεων που διέπουν τα αποβλεπτικά ενεργήματά μας, χωρίς ωστόσο αυτό να τους απαγορεύει να συνιστούν συσχετισμούς ανάμεσα σε γλωσσικά και εξω-γλωσσικά «στοιχεία» (όπως αυτοί διατυπώνονται στα αξιώματα αναφοράς μιας ταρσκιανής θεωρίας αλήθειας). Ο ΜακΝτάουελ συμπεραίνει ότι η συσχέτιση των εννοιών μας προς το πραγματικό «ενσωματώνεται στο πεδίο του νοητού» – ή, πράγμα που είναι το ίδιο, ότι συνιστά *εσωτερική* διάσταση της αποβλεπτικότητας, και άρα δεν χρειάζεται υποστήριξη από σχέσεις ανάμεσα στους μηχανισμούς της τελευταίας και σε κάτι «ξένο» προς αυτούς που τους περιορίζει – και ξανά τονίζει τις εγγειανές αποχρώσεις αυτού του συμπεράσματος (βλ. HWV488).

«Απειρία του νου» και χωρόχρονος

Αν οι παραπάνω συλλογισμοί μπορούν να υποστηρίξουν τη σημασιολογική προοπτική του ΜακΝτάουελ, ως προς τη δυνατότητα της αναφορικής σχέσης των εκφράσεων της γλώσσας μας (και κατ' αναλογία των εννοιών μας) προς την εξω-γλωσσική πραγματικότητα, ωστόσο είδαμε ότι – μέσω της έννοιας των ορθών συνθηκών εκφοράς – προϋποθέτουν την έννοια της αλήθειας ως ιδιότητας των ισχυρισμών μας (και κατ' αναλογία των πεποιθήσεών μας).¹⁸⁸ Ο ταρσκιανός μηχανισμός καθιστά μεν κατανοητή τη συστηματική εξάρτηση της αλήθειας των προτάσεων από τα αναφορικά χαρακτηριστικά των συστατικών τους εκφράσεων, αυτή όμως παραμένει μόνο μια εκτασιακή ανάλυση που δεν απευθύνεται στο υπερβατολογικό ερώτημα για τη δυνατότητα των ορθά εκφερόμενων ισχυρισμών μας να «συλλαμβάνουν» επιστημικά όψεις του πραγματικού.

Είδαμε παραπάνω ότι ο Ντέιβιντσον απευθύνεται στην αιτιώδη επίδραση των χαρακτηριστικών του περιβάλλοντος για να εξασφαλίσει την επιστημική επαφή με τον κόσμο, και πώς ο ΜακΝτάουελ απορρίπτει αυτήν τη στρατηγική. Ο τελευταίος θέλει να αποκαταστήσει τη διαισθητική διαφάνεια της ρήσης του Βιτγκενστάιν, που νωρίτερα αναφέραμε, ώστε να μπορούμε νόμιμα να πούμε ότι όταν πιστεύουμε (ορθά) ότι τα πράγματα είναι έτσι-κι-έτσι δεν σταματάμε κάπου πριν *το ίδιο* το γεγονός – ότι, δηλαδή, το περιεχόμενο της (ορθής) πεποίθησής μας *είναι* το γεγονός που την καθιστά ορθή. Κλείνοντας τη σειρά διαλέξεων HWV, ο ΜακΝτάουελ αναγνωρίζει ότι η αποτελεσματική υπεράσπιση της θέσης του δεν μπορεί παρά «να

¹⁸⁸ Μπορούμε να πούμε ότι εδώ έχουμε μια αντιστοιχία με την επιλογή του Ντέιβιντσον να προκρίνει την αλήθεια ως βασική έννοια που θα του επέτρεπε να κατανοήσει τις υπόλοιπες αποβλεπτικές κατηγορίες μας.

θέτει το περιεχόμενο των εποπειών, κατανοούμενο όπως υποδεικνύει ο Καντ, στο κέντρο της εικόνας μας για το εννοιολογικό» (HWV489). Και ο ΜακΝτάουελ εδώ ουσιαστικά αναφέρεται στο αγαπημένο του χωρίο της ΚΚΛ, κατά το οποίο «η ίδια λειτουργία που προσδίνει ενότητα στις διάφορες παραστάσεις σε μια κρίση, προσδίνει επίσης ενότητα και στην απλή σύνθεση διάφορων παραστάσεων σε μια εποπτεία».

Είδαμε ακόμα νωρίτερα ότι αυτή η συνάφεια ανάμεσα στην *απλή* (σε ορολογία ΜακΝτάουελ, παθητική) σύνθεση που χαρακτηρίζει τη δεκτικότητα των εποπειών και στην ενεργητική σύνθεση που χαρακτηρίζει τις κρίσεις μας αποτελεί το «κλειδί» για να κατανοήσουμε την δυνατότητα της άμεσης παρουσίας όψεων του κόσμου στα περιεχόμενα των ορθών εμπειρικών πεποιθήσεών μας.¹⁸⁹ Όπως είδαμε και ότι η επέκταση των κατηγοριακών επιταγών στο επίπεδο της εποπτείας, όπως αυτή παρουσιάζεται στη δεύτερη έκδοση της καντιανής υπερβατολογικής παραγωγής, καλωσορίζεται από τον ΜακΝτάουελ ως (σχεδόν) δικαίωση μιας τέτοιας προοπτικής, όπου η σύμπτωση υποκειμενικών και αντικειμενικών όρων της εμπειρίας καθιστά την ίδια τη διάκριση ανάμεσά τους *επιστημική*, και όχι ένα «εξωτερικό» όριο των επιστημικών δυνατοτήτων μας.

Στο HKMG, ο ΜακΝτάουελ επισημαίνει ότι αυτό που δεν επιτρέπει στον Καντ να ολοκληρώσει αυτήν την εικόνα εγελιανίζοντας «ισορροπίας», μέσα στο περιβάλλον της οποίας μπορεί να εξασφαλιστεί η ζητούμενη γι' αυτόν υπερβατολογική προτεραιότητα της επιστημικής σχέσης ως προς τον προσδιορισμό των όρων της, είναι η επιμονή του στην ιδεατότητα των *μορφών* της εποπτείας – δηλαδή, του χώρου και του χρόνου ως *δοσμένων* τρόπων με τους οποίους η ανθρώπινη αισθητικότητα μπορεί να προσλάβει το πραγματικό. Αν δηλαδή ο Καντ έδειξε ότι οι υποκειμενικές κατηγοριακές απαιτήσεις είναι καί συνθήκες δυνατότητας των ίδιων των αντικειμένων των εποπειών μας, ωστόσο το γεγονός ότι αυτά μας δίνονται ως χωροχρονικές οντότητες παρέμεινε ένα ωμό υποκειμενικό δεδομένο – ένα χαρακτηριστικό της ιδιάζουσας ανθρώπινης αντίληψης που δεν έχει να κάνει με την πραγματική υφή του κόσμου καθ'εαυτόν (βλ. HKMG14-16).

¹⁸⁹ Χρησιμοποιώ τον προσδιορισμό «άμεση» για να τονίσω τον παθητικό και μη εργαλειακό ρόλο του επιστημικού μηχανισμού μας στην κατά ΜακΝτάουελ εμπειρία. Ωστόσο δεν πρέπει ποτέ να ξεχνάμε ότι η εν λόγω αμεσότητα, μέσα στα πλαίσια της εγελιανίζουσας προοπτικής του ΜακΝτάουελ, καθίσταται κατανοητή μόνο ως «στιγμή» μιας ήδη πάντοτε παρούσας επιστημικής σχέσης με τον κόσμο.

Ο ΜακΝτάουελ δηλώνει ευθαρσώς ότι αν θέλουμε να οικειοποιηθούμε την εγγελιανή ρητορική θα πρέπει «να πάψουμε να αντιμετωπίζουμε τη χωρικότητα και τη χρονικότητα ως άμεσα δεδομένα. Αυτό που στον Καντ είναι ένας εξωτερικός περιορισμός της νόησης πρέπει να επανακατανοηθεί ως τίποτα περισσότερο από ένα στοιχείο εσωτερικό στην ελεύθερη αυτο-ανάπτυξη του λόγου» (HKMG15).¹⁹⁰ Έχουμε δει νωρίτερα πώς, για τον ΜακΝτάουελ, αυτός ο στόχος, όχι μόνο δεν απειλεί την ιδέα της ανεξαρτησίας του κόσμου από τις δεσμεύσεις που διέπουν τη συνθετική δράση του νου (αυτό άλλωστε το ζητούμενο, κατά την προοπτική του, διαφυλάσσεται από τον *παθητικό* χαρακτήρα της δεκτικότητας, που συνάδει με εκείνη την άλλη καντιανή γραμμή σκέψης που αντιμετωπίζει τη χωροχρονική ενότητα ως μια κατηγοριακά διαμεσολαβημένη ενότητα), αλλά αντίθετα την υπερασπίζεται. Η παραπάνω καντιανή επιλογή, από την άλλη μεριά, επαναφέρει την αναγκαιότητα μιας επιστημολογικής διάρρηξης του πλαισίου που ορίζει η επιστημική σχέση, ώστε να διασφαλιστεί η τοποθέτηση του Πραγματικού σε ένα υπερβατικό ως προς αυτήν επίπεδο. Το κάνει αυτό, αφού είναι η επιμονή στο δοσμένο χαρακτήρα του χώρου και του χρόνου που εμφανίζει τελικά τις κατηγοριακές συνθήκες της εμπειρίας (που είδαμε ωστόσο να παρουσιάζονται στην *Υπερβατολογική Παραγωγή* ως *μαζί* υποκειμενικές και αντικειμενικές) ως τελικά *μόνο* εργαλειακή διαχείριση της πρόσκρουσής μας στον κόσμο. Είναι δηλαδή η καντιανή ιδεατότητα του χωρόχρονου εκείνη που – κατά κάποιον τρόπο οπισθοχωρώντας ως προς την εμπειριστικά «υγιή» τάση της καντιανής πραγμάτευσης και αποτυπώνοντας μια ένταση που, όπως είδαμε και αλλού, διατρέχει την Κριτική – καθιστά το αντικειμενικό περιεχόμενο των εποπτειών μας, ως προϊόν «διαχείρισης» του χωροχρονικού πολλαπλού, απλά το *δικό μας* τρόπο να δομούμε τον κόσμο.

Σε συμφωνία με τα παραπάνω, ο ΜακΝτάουελ προτείνει ως προγραμματικό στόχο τη φιλοσοφική διαχείριση των χωροχρονικών συνθηκών της εμπειρίας με τρόπο ανάλογο εκείνου με τον οποίο ο Καντ διαχειρίστηκε τις κατηγοριακές συνθήκες της. Αν ο Καντ έδειξε στην ΚΚΛ ότι «οι όροι της δυνατότητας της εμπειρίας εν γένει είναι συγχρόνως όροι της δυνατότητας των αντικειμένων της εμπειρίας» (A158/B197), όπου εδώ οι «όροι δυνατότητας της εμπειρίας εν γένει» αντιστοιχούν στην κατηγοριακή άρθρωσή της, το ίδιο πρέπει να δειχτεί και για τους ειδικούς όρους της αισθητικότητας, τηρουμένων των όποιων αναγκαίων αναλογιών.

¹⁹⁰ «Αυτό είναι το είδος εγγελιανής γλώσσας που έχουμε ανάγκη να οικειοποιηθούμε», συνεχίζει αμέσως παρακάτω ο ΜακΝτάουελ!

Όχι ότι αυτοί – υιοθετώντας μια προκριτική στάση – αντιμετωπίζονται ως άμεσα επιβεβλημένοι από κάποιο πεδίο ετερότητας που συγκροτείται αδιάφορα προς τις δομές της επιστημικής σχέσης μας μαζί του, ούτε πάλι ότι αποτελούν ένα τυπικό πλαίσιο που η αισθητικότητά μας επιβάλλει δευτερογενώς σε ένα άμορφο πολλαπλό που εισάγει από «έξω» η εποπτεία· αλλά ότι είναι «αδιάφορα υποκειμενικοί και αντικειμενικοί όροι, όχι πρωταρχικά το ένα ή το άλλο» (HKMG18). Ο ΜακΝτάουελ χαρακτηρίζει ένα τέτοιο πρόγραμμα ως εγγελιανής έμπνευσης. Το ζητούμενο είναι η διατύπωση μιας τέτοιας διαμεσολάβησης, ανάμεσα στην υποκειμενική και στην αντικειμενική διάστασή τους, που θα μας επιτρέψει να κατανοήσουμε τη χωροχρονική μορφή των εποπτειών μας ως «εναρμονισμένη με το πώς οποιαδήποτε πραγματικότητα θα έπρεπε να είναι» (HKMG ό.π.).

6. Σέλλαρς, Μακντάουελ και εντυώσεις

Οι εντυώσεις πάλι

Είναι σχετικά εύκολο να δεχτούμε ότι, στην περίπτωση των κατά Σέλλαρς σκέψεων, η λειτουργιστική θεώρησή τους από την επιστημονική εικόνα σε συνδυασμό και με τις προσδοκώμενες επιστημονικές εξελίξεις, θα μπορούσε ίσως προοπτικά να υποστηρίξει μια αναφορά στο φαινόμενο της συγκρότησης και τη λειτουργίας τους που να μην αφήνει εξηγητικά υπόλοιπα. Αυτό όπως είδαμε μεθοδεύεται, καθώς οι εμπειρικές σκέψεις τίθενται ως δομικά ανάλογα *προτάσεων* που, σύμφωνα με τον Σέλλαρς, οφείλουν το νόημά τους όχι σε κάποιον υποτιθέμενο συσχετισμό τους προς κάποιον τύπο άμεσης υποκειμενικής εμπειρίας, ούτε σε κάποια πρόσδεσή τους σε οποιαδήποτε εξωγλωσσική οντότητα, αλλά στο *ρόλο* που αυτές έχουν στις γλωσσικές πρακτικές μιας επιστημικά ενεργής κοινότητας. Έτσι, όταν σκέφτομαι ότι η γραβάτα είναι πράσινη, η αποβλεπτικότητα της επιστημικής κατάστασης στην οποία βρίσκομαι δεν πηγάζει από κάποια υποκειμενική αναγνώριση της αντικειμενώδους «πρασινότητας» της γραβάτας στην οποία αναφέρομαι, ούτε και από κάποια αιτιώδη-σημασιολογική πρόσδεση της σκέψης μου σε μια εξωγλωσσική συνθήκη, αλλά μάλλον «μεταφέρει» το σημασιολογικό γεγονός ότι η πρόταση «η γραβάτα είναι πράσινη» είναι μια πρόταση που εκφέρεται ορθά από τον Σ όταν στο περιβάλλον του Σ βρίσκεται μια πράσινη γραβάτα, και οι συνθήκες παρατήρησης είναι κανονικές.¹⁹¹ Με δυο λόγια, η υπερβατολογική προτεραιότητα του λογικού χώρου των δημόσια παρατηρήσιμων χωροχρονικών φυσικών αντικειμένων και των αποφαντικών αναφορών μας σε αυτά δεν φαίνεται να απειλείται, τουλάχιστον από τα κατηγοριακά αρθρωμένα εσωτερικά επεισόδια της εμπειρικής σκέψης.¹⁹²

¹⁹¹ Εδώ ουσιαστικά αναγνωρίζουμε το αίτημα του «ψυχολογικού νομιναλισμού» που ασπάζεται ο Σέλλαρς, και κατά τον οποίο «δεν υφίσταται οποιαδήποτε αναγνώριση κάποιου λογικού χώρου που να είναι πρότερη, ή ανεξάρτητη, από την εξοικείωση με μια γλώσσα» (EPM§31). Είναι νομίζω σαφές η σύμπλευση αυτού του αιτήματος, που δεν θα μπορούσε βέβαια να ανεχτεί έναν λογικό χώρο γλωσσικά αδιαμεσολάβητων υποκειμενικών εμπειριών, με τη στρατηγική μοντελοποίησης των τελευταίων πάνω στη σημασιολογία των αποφαντικών εκφορών μας. Το ζήτημα που τίθεται είναι το αν, σε φαινομενική αντίθεση προς το ψυχολογικό νομιναλισμό του, ο ίδιος ο Σέλλαρς, και για ποιους λόγους, επιμένει να κρατά στη ζωή την ιδέα ενός λογικού χώρου αισθητηριακών εντυώσεων που φιλοδοξεί να διαφεύγει των γλωσσικών δομών που διέπουν τη συγκρότηση των εμπειρικών περιεχομένων.

¹⁹² Ούτε θα πρέπει να ξεγελαστεί κανείς από δηλώσεις του είδους η λέξη «πράσινο» σημαίνει την ιδιότητα του να είναι κάτι πράσινο, θεωρώντας ότι εδώ υποστηρίζεται έναν πρότερο νοηματοδοτικός συσχετισμός της αναφερόμενης λέξης προς κάποια εξωγλωσσική «ποιοτική οντότητα». Είδαμε ήδη ότι, σύμφωνα με τον Σέλλαρς, τέτοιες δηλώσεις συνήθως αντανακλούν τη συστηματική λειτουργική συνεισφορά της λέξης που αναφέρεται στο αριστερό σκέλος τους στις προτάσεις όπου αυτή μπορεί να συμμετέχει, εκμεταλλευόμενες τη λειτουργιστική ισοδυναμία της με την έκφραση που «επιδεικνύεται»

Θα μπορούσε να πει κανείς ότι μέχρι εδώ ο Σέλλαρς δίνει μια εικόνα της εμπειρίας που, πέρα από τις επιστημονιστικές προκείμενες που δεν φαίνεται να συμερίζεται ο ΜακΝτάουελ, ωστόσο διαθέτει εκείνα τα κρίσιμα χαρακτηριστικά που θέλει για την ίδια και ο τελευταίος. Τα περιεχόμενά της – οι κατά Σέλλαρς *σκέψεις* που «μοντελοποιούνται» πάνω στις γλωσσικές εκφορές μας – είναι κατά μη αναγώγιμο τρόπο κατηγοριακά αρθρωμένα και την ίδια στιγμή αποτελούν όψεις του αντικειμενικού χωροχρονικού περιβάλλοντος, στις οποίες το επιστημικό υποκείμενο έχει άμεση (μη συναγωγική) πρόσβαση μέσω της αισθητικότητάς του. Ο Σέλλαρς όμως φαίνεται να προσθέτει στην παραπάνω διατύπωση δυο κρίσιμες υποσημειώσεις. Πρώτα, ότι – στο βαθμό που η επιστήμη είναι το «μέτρο όλων των πραγμάτων» – ο κόσμος στην αλήθειά του *είναι* κάτι διαφορετικό (αν και όχι άσχετο) από το αντικειμενώδες περιβάλλον στο οποίο αναφέρονται οι κατηγορίες της έκδηλης εικόνας.¹⁹³ Ύστερα, δείχνει να πιστεύει ότι η επιστημονική αποκατάσταση των κατηγοριακά αρθρωμένων περιεχομένων της εμπειρίας, όπως επιτελείται με τη λειτουργιστική θεώρηση των επεισοδίων της εμπειρικής σκέψης, αφήνει ακόμα ανεξήγητη την *ποιοτική* διάστασή της, αυτό δηλαδή που είδαμε αλλού να κατονομάζεται ως «περιγραφικό περιεχόμενο» – το ποιοτικό, θα λέγαμε, στίγμα κάποιου εμπειρικού επεισοδίου, που μαζί με το προτασιακό περιεχόμενό του (το οποίο «τακτοποιείται» λειτουργιστικά από την επιστημονική εικόνα) το προσδιορίζει ως το επεισόδιο που είναι.

στο δεξί (στο συγκεκριμένο παράδειγμα, όπου η γλώσσα αναφοράς είναι η ίδια στα δυο σκέλη της σημασιολογικής δήλωσης, δεν θα ήταν ίσως λάθος να πούμε ότι αυτό που μαθαίνουμε από την τελευταία είναι απλά ότι το να πω για το X ότι είναι/φαίνεται/μπορεί να είναι πράσινο δεν διαφέρει, από άποψη γλωσσικής λειτουργικότητας, από το να πω ότι το X έχει/φαίνεται να έχει/μπορεί να έχει την ιδιότητα να είναι πράσινο, πράγμα που εν τέλει μας λέει ότι η υπαγωγή του αντικειμένου στην ισχύ του κατηγορήματος, ανεξάρτητα από την τροπικότητά της, προϋποθέτει τη δυνατότητα απόδοσης σε αυτό μιας αντίστοιχης *αντικειμενικής* ιδιότητας, υποδεικνύοντας έτσι, από έναν άλλο δρόμο, την πρωτοκαθεδρία του γλωσσικού παιχνιδιού του είναι). Στο συγκεκριμένο παραπάνω παράδειγμα μοιάζει ίσως ορθότερο να πούμε ότι έχουμε να κάνουμε με μια («μεταμφιεσμένη» σε σημασιολογική) γραμματική δήλωση που εκθέτει *ρητά* το γραμματικοσυντακτικό ρόλο της λέξης «πράσινο», κάνοντας χρήση μιας μεταγλώσσας που επιτρέπει τη ρητή αναφορά σε αυτόν (στο ρόλο δηλαδή της *ιδιότητας*)· αυτή όμως η επιλογή κινδυνεύει να παραβιάσει το νομιναλιστικό αίτημα, αξιοποιώντας έναν προειλημμένο, ως προς τη γλωσσική χρήση, λογικό χώρο αντικειμένων και ιδιοτήτων. Το συμπέρασμα ως προς την προτεραιότητα του *είναι* διατηρείται πάντως και στις δυο περιπτώσεις.

¹⁹³ Όπως τονίζει συχνά ο Σέλλαρς, αυτό δεν σημαίνει ότι οι συνήθεις ισχυρισμοί μας για τα αντικείμενα του περιβάλλοντος είναι ψευδείς. Μέσα στα πλαίσια της έκδηλης εικόνας, ισχυρισμοί που χρησιμοποιούν τις κατηγορίες της μπορούν να είναι αληθείς – παρά το ότι η ύπαρξη των οντοτήτων που αυτές οι κατηγορίες προσδιορίζουν μπορεί να μην είναι εν τέλει αποδεκτή εντός της επιστημονικής εικόνας. Αν αυτή είναι η κυρίαρχη εκδοχή της θέσης του Σέλλαρς, τότε τον καθιστά ιδιαίτερα φιλικό προς μια καντιανίζουσα προοπτική δυο αληθειακών επιπέδων, στην οποία αντιτάχθηκε η εγγελιανή σκέψη.

Αναφερόμενοι πρωτίτερα στο *Sciense and Metaphysics*, είδαμε τον Σέλλαρς να αναζητά στις αισθητηριακές εντυπώσεις την *καταγωγή* των διαφορών εκείνων που εξασφαλίζουν τη διακριτότητα ανάμεσα στις εμπειρικές κατηγορίες μας – το υπόστρωμα, αλλιώς, που καθιστά δυνατές τις διαφορικές αποκρίσεις μας σε διαφορετικού τύπου καταστάσεις του περιβάλλοντος, οι οποίες και μεταφράζονται, για το έλλογο επιστημικό υποκείμενο, στο σύστημα των εμπειρικών εννοιών με τις οποίες αυτό οικειοποιείται τον κόσμο. Μια τέτοια ανάγκη έμοιαζε να επιβάλλεται από την απειλή ότι, χωρίς ένα «πάτημα» σε κάτι που δεν υπάγεται στον ολιστικά συγκροτούμενο μηχανισμό των κατηγοριών μας, δεν θα μπορούσαμε να κατανοήσουμε πώς αυτός «παίρνει μπρος». Πώς μπορεί κανείς να εξοικειωθεί με την ορθή εφαρμογή διακριτών κατηγοριών, αν όχι στη βάση ενός υποστρώματος έξεων απόκρισης (κατάλληλα ενισχυόμενων από την αντίστοιχη γλωσσική κοινότητα) προς κάποιου τύπου επιστημικές παρουσίες που να διέπονται από διαφορές που, με κάποιον τρόπο, να αντιστοιχούν προς τις κατηγοριακές διακρίσεις μας; Προσπάθησα παραπάνω να υποδείξω ότι ο Σέλλαρς εδώ δεν υποκινείται τόσο από μια υπερβατολογική αγωνία νομιμοποίησης του εμπειρικού περιεχομένου – αυτό το νομιμοποιεί όταν ισχυρίζεται ότι δεν μπορώ να έχω εμπειρική αναγνώριση του οτιδήποτε ως κάτι, αν δεν μπορώ ήδη να αναφέρομαι αληθειακά (μέσα από το γλωσσικό παιχνίδι του *είναι*) στον κόσμο – όσο μάλλον από το φιλοσοφικό χρέος (όπως το αναπτύσσει στο PSIM) να εντάξει αυτήν την αυτάρκεια του εννοιακού πεδίου σε μια ευρύτερη εικόνα, όπου αυτό να μπορεί να «συνομιλεί» με την επιστημονική εικόνα του ανθρώπου ως «σύνθετου φυσικού συστήματος».

Αν όμως στην περίπτωση των *σκέψεων*, ως επεισοδίων υποκειμενικής αναγνώρισης εμπειρικών περιεχομένων, η λειτουργιστική προσέγγιση ενθαρρύνει την προοπτική μιας νευροφυσιολογικής αναγωγής, στην περίπτωση του περιγραφικού περιεχομένου – δηλαδή, των εντυπώσεων – τα πράγματα είναι πιο δύσκολα. Το επιθυμητό θα ήταν, για τον Σέλλαρς, να μπορεί κανείς να μιλήσει – σε αναλογία με την περίπτωση των σκέψεων – για δυο επίπεδα δομικής αναλογίας. Στο πρώτο επίπεδο, οι αισθητηριακές εντυπώσεις θα έπρεπε να διέπονται από διαφορές που να είναι, κατά κάποιον τρόπο, αντίστοιχες των διακρίσεων που δομούν το χώρο των εμπειρικών κατηγοριών μας. Στο δεύτερο επίπεδο, η προηγούμενη αναλογία θα έπρεπε να επεκτείνεται προς το χώρο των φυσικών-νευροφυσιολογικών συμβάντων και, μέσω της λειτουργιστικής αναλογίας με αυτά, οι εντυπώσεις να «ενσωματώνονται» στο σωματιδιακό σύμπαν της θεωρητικής φυσικής.

Απαντώντας στην απαίτηση του πρώτου επιπέδου, θα θυμηθούμε ότι στο SM18 ο Σέλλαρς προτείνει ότι οι ομοιότητες και οι διαφορές στο χώρο των εντυπώσεων (κατανοούμενων ως «άμεσων μη εννοιακών καταστάσεων του υποκειμένου») είναι «αντίστοιχες» εκείνων ανάμεσα στις *εννοιακές αναπαραστάσεις* των αντιληπτών χαρακτηριστικών των αντικειμένων – όπως των χρωμάτων, των σχημάτων κλπ. Στο EPM, ο Σέλλαρς προτείνει την παραλλαγή ότι οι αισθητηριακές (οπτικές, στα εκεί παραδείγματα) εντυπώσεις «σχετίζονται αναμεταξύ τους με ένα δίκτυο σχέσεων ομοιότητας και διαφοράς δομικά παρόμοιο με τους τρόπους με τους οποίους μοιάζουν και διαφέρουν αναμεταξύ τους τα χρώματα και τα σχήματα των αντικειμένων» (EPM§61) – και θα ήταν ίσως χρήσιμο να επισημάνουμε εδώ ότι με «χρώματα και σχήματα» ο Σέλλαρς εννοεί τις αντίστοιχες *κατηγορίες* με τις οποίες αναφερόμαστε σε αυτές τις ποιότητες των αντικειμένων του περιβάλλοντός μας. Στην περίπτωση των εμπειρικών περιεχομένων (των κατά Σέλλαρς *σκέψεων*), η αντίστοιχη αναλογία εξυπηρετεί την κληροδότηση της σημασιολογίας του αποφαντικού λόγου στο επίπεδο της κατηγοριακά αρθρωμένης εμπειρίας, και την έτσι επιτελούμενη λειτουργιστική σύγκλιση του αποβλεπτικού χαρακτήρα της τελευταίας με τις απαιτήσεις μιας προσδοκώμενης επιστημονικής ολοκλήρωσης. Στο επίπεδο των εντυπώσεων όμως, «η αναλογία έχει να κάνει με την ίδια την ποιότητα» (PSIM35) – και μια αναλογία δομικών ρόλων μοιάζει να μην μπορεί να συλλάβει ακριβώς την ποιοτική ταυτότητα των «περιγραφικών περιεχομένων». Αυτό το «φορμαλιστικό εμπόδιο» έχει την παραπέρα συνέπεια ότι εύλογα μοιάζει να ακυρώνει και το δεύτερο επιδιωκόμενο βήμα, που επεκτείνει την αναλογία προς το χώρο της νευροφυσιολογίας, και το οποίο είναι εξίσου απαραίτητο με το πρώτο για να γίνει κατορθωτή η ταύτιση των εντυπώσεων με φυσικά περιγράψιμες καταστάσεις της επιστημονικής εικόνας. Με δυο λόγια, το εξηγητικό υπόλοιπο του περιγραφικού περιεχομένου μοιάζει ανεξάλειπτο, καθώς (με τους όρους του PSIM) η «απόλυτη ομοιογένεια της έκδηλης εικόνας» αντιμάχεται την «απόλυτη μη ομοιογένεια του συστήματος των επιστημονικών αντικειμένων» (PSIM36). Ή, πράγμα που είναι το ίδιο, η δεύτερη – αλλά όχι και η πρώτη – επιτρέπει μια λειτουργιστική *εξάντληση* του περιεχομένου που της αντιστοιχεί.

Ο Σέλλαρς θα παραμείνει αισιόδοξος ότι η εξέλιξη της επιστήμης μπορεί να βρει τρόπους υπέρβασης αυτού του ποιοτικού εμποδίου που ανθίσταται στην επιστημονική ενσωμάτωση: «η επιστημονική εικόνα δεν έχει ακόμα ολοκληρωθεί· δεν έχουμε ακόμα διαλευκάνει όλα τα μυστικά της φύσης» (PSIM37). Ανάλογα και

στο EPM, οι εντυπώσεις που εισάγονται εξηγητικά από τον Τζόουνς του μύθου πιάνουν μια μάλλον «θεωρητική θέση» που ενδεχόμενοι εμπλουτισμοί του επιστημονικού οπλοστασίου θα βρουν τρόπο να καταλάβουν καλύτερα στο μέλλον. Ο εξηγητικός ρόλος των εντυπώσεων – το ότι είναι *αυτές* προς τις οποίες «αποκρίνεται ο οργανισμός όταν φαίνεται στο επιστημικό υποκείμενο να βρίσκεται εκεί ένα κόκκινο και τριγωνικό αντικείμενο» (EPM§61)¹⁹⁴, αντί για έναν πράσινο κύβο για παράδειγμα – τους προσδίδει μάλιστα μια τέτοια θεωρητική «χρησιμότητα» που, όπως και στην περίπτωση των σκέψεων, μέσα από τη συστηματική αναφορά σε αυτές για την εξήγηση επιστημικών φαινομένων, κάποια στιγμή καθίστανται αντικείμενα *παρατηρησιακών* αναφορών.

Η προοπτική που υιοθετείται στο EPM διαφέρει από εκείνη του SM, κατά το ότι στο πρώτο κυρίαρχη είναι η διϋποκειμενική (βλέπε κανονιστική) διαμεσολάβηση της συγκρότησης των εντυπώσεων, οι οποίες μοντελοποιούνται (ως σύστημα διαφορών) πάνω στις *κατηγορίες* με τις οποίες αναφερόμαστε στις ιδιότητες των παρατηρήσιμων αντικειμένων και άρα κατανοούνται ως ουσιαστικά «παράγωγο» της νοητικής δυνατότητας του επιστημικού και κοινοτικά ενταγμένου υποκειμένου. Βέβαια, όπως ήδη είπαμε, είναι δυνατή η σχετική αυτονόμησή τους από αυτήν την κανονιστική καταγωγή τους και ακόμα και η μετάβασή τους σε ένα καθεστώς παρατηρησιμότητας. Κι αυτό όμως ακόμα το τελευταίο *δεν πάει* να κατανοείται ως ουσιαδώς συναρτημένο προς τις νοητικές δυνατότητες του επιστημικού υποκειμένου. Είναι *χάρη* σε αυτές που υφίσταται η εν λόγω προοπτική της παρατηρησιμότητας, σε αντίθεση με τις εντυπώσεις του SM που, παρά την αναλογία τους προς τις παρατηρησιακές κατηγορίες μας, τίθενται ρητά ως «μη εννοιακές αναπαραστάσεις», ως φυσικά δηλαδή συμβάντα – συμβάντα, αλλιώς, που συναντούμε στην αισθητικότητα τόσο του ανθρώπου όσο και των μη έλλογων ζώων – που απλά *συμβαίνει* να παρέχουν και τη βάση για τις διαφορικές αποκρίσεις του υποκειμένου, χωρίς να φέρουν οποιαδήποτε άλλη οργανική σύνδεση προς την επιστημική

¹⁹⁴ Μεταφράζω εδώ ως «επιστημικό υποκείμενο» το «person» του Σέλλαρς, για λόγους καθαρότητας του νοήματος και συνάφειας προς την ορολογία που χρησιμοποιώ ευρύτερα στην παρούσα εργασία. Με τον όρο «πρόσωπο», ο Σέλλαρς υπογραμμίζει την κανονιστική διάσταση του επιστημικού υποκειμένου, που είναι αλληλένδετη με τη συμμετοχή του σε μια γλωσσική κοινότητα και έκφραση της οποίας είναι η κατηγοριακή οικειοποίηση του κόσμου στην εμπειρία. Στο συγκεκριμένο απόσπασμα, ο Σέλλαρς δεν αποκλείει την πιθανότητα η μελλοντική επιστήμη να ανακαλύψει κάποια *καθέκαστα* ως τις επιστημονικές οντότητες που τελικά ευθύνονται γι' αυτές τις αποκρίσεις του οργανισμού.

δραστηριότητα του τελευταίου, και χωρίς να καθίστανται διαθέσιμες για την αποβλεπτική εμβέλεια του επιστημικού υποκειμένου.

Η διαμεσολάβηση των εντυπώσεων του EPM από το διϋποκειμενικά συγκροτημένο δίκτυο των κατηγοριών μας τις καθιστά εμφανώς συναφείς προς τη σελλαρσιανή επίθεση ενάντια στις διάφορες μορφές του μύθου του δεδομένου, αφού αυτές κατανοούνται εν τέλει ως ακόμα μια «γλωσσική υπόθεση». Ωστόσο, στο *Having the World in View*, ο Μακντάουελ επισημαίνει ότι η νομιμοποίησή τους ως συνειδησιακών – δυνάμει παρατηρήσιμων – αντικειμένων τις παρουσιάζει παράλληλα ως ένα επίπεδο επιστημικής συνειδητότητας που *παρεμβάλλεται* ανάμεσα στις καταστάσεις του περιβάλλοντος και στην αναγνώριση αυτών στα κατηγοριακά αρθρωμένα επεισόδια των σελλαρσιανών εμπειρικών σκέψεων, καθιστώντας έτσι την *υιοθέτηση* των αντίστοιχων περιεχομένων προϊόν ενός τύπου (παρατηρησιακής) *συναγωγής*, που έχει ως προκείμενη την αναγνώριση των εντυπώσεων ως αποβλεπτικών αντικειμένων, η οποία σε συνδυασμό με την αναγνώριση της καταλληλότητας ή μη των συνθηκών της παρατήρησης μπορεί και *νομιμοποιεί* την «καθοδήγηση» των παρατηρησιακών ισχυρισμών μας από την μέσω των εντυπώσεων αισθητηριακή αλληλεπίδρασή μας με τον κόσμο.

Η παραπάνω «συναγωγικοποίηση» των παρατηρησιακών πεποιθήσεων αποτελεί μια δυνατή ανάγνωση της σελλαρσιανής προοπτικής, την οποία θα δούμε ότι ο μεν Μπράντομ υιοθετεί με τον τρόπο του, μέσα από τη δική του «κατασκευή» της *συναγωγής αξιοπιστίας*, ο δε Μακντάουελ αποτιμά ως περίπου καταστροφική για την ίδια τη δυνατότητα του εμπειρικού περιεχομένου. Από την άλλη μεριά, οι ενυψώσεις του SM, σύμφωνα τουλάχιστον με την ανάγνωση του Μακντάουελ στο HWV, παρά το ότι παρουσιάζονται από τον Σέλλαρς ως σύμπτωμα μιας υπερβατολογικής αναγκαιότητας την οποία ο πρώτος απορρίπτει, έχουν ωστόσο το παράπλευρο προσόν ότι, με το να μην είναι διαθέσιμες ως συνειδησιακά αντικείμενα (και άρα ως αντικείμενα κάποιας επιστημικής στάσης του υποκειμένου), αποφεύγουν την παγίδα της εν λόγω συναγωγικοποίησης – δεν αποτελούν δηλαδή κάτι που μπορεί να παρεμβάλλεται στην επιστημική ματιά του υποκειμένου ως αναγκαία προκείμενη υποστήριξης της εικόνας που αυτό υιοθετεί για το πώς έχουν τα πράγματα. Την ίδια στιγμή όμως παρουσιάζονται ως μια ουσιαστικά περιττή (από επιστημολογική τουλάχιστον άποψη) κατασκευή, αφού, όπως επισημαίνει ο Μακντάουελ, με την ίδια λογική που μπορεί κάποιος να ισχυριστεί ότι τα φυσικά συμβάντα των εντυπώσεων αποτελούν όρο συγκρότησης των εμπειρικών πεποιθήσεών μας, μπορεί (στην

περίπτωση εδώ της οπτικής εμπειρίας) και να ισχυριστεί το ίδιο για τις γωνίες, ας πούμε, πρόσπτωσης του φωτός στον αμφιβληστροειδή. Με δυο λόγια, η εισαγωγή των εντυπώσεων είτε απειλεί την αμεσότητα της εμπειρικής παρατήρησης (και θα συναντήσουμε αλλού τις δυσάρεστες συνέπειες αυτής της άρνησης), είτε αποπειράται να αποδώσει κάποιον ιδιαίτερο επιστημικό ρόλο σε επεισόδια που *ex hypothesi* δεν είναι επιστημικά – πράγμα που ισοδυναμεί με επιστροφή στο μύθο του δεδομένου.¹⁹⁵

Το χρώμα της έννοιας

Οι δυσκολίες που πλήττουν την προσπάθεια μιας ικανοποιητικής ανασυγκρότησης της διαχείρισης των σελλαρσιανών εντυπώσεων δεν είναι άσχετη από τις ιδιαίτερες δυσχέρειες που συναντά η ενσωμάτωσή τους στην επιστημονική εικόνα. Ο λόγος που δεν καθίσταται δυνατή η νευροφυσιολογική αναγωγή του λογικού χώρου των εντυπώσεων είναι ότι η καταστατική αναλογία του προς εκείνον των εμπειρικών κατηγοριών μας κατανοείται από τον Σέλλαρς ως μια *δομική ισομορφία*, που ως τέτοια αδυνατεί να μεταβιβάσει στα στοιχεία του πρώτου χώρου τις ποιοτικές «ταυτότητες» απέναντι στις οποίες συνιστούν αποκρίσεις τα περιστατικά χρήσης των στοιχείων του δεύτερου χώρου. Στο σχήμα που υποστηρίζεται στο EPM, η πρωτοεπιστημονική θεωρία που θέτει τις εντυπώσεις ως οντότητές της δέχεται ως *μοντέλο* τους τα φυσικά αντικείμενα της εμπειρίας μας και τις ποιότητες που αυτά επιδεικνύουν. Μιλάμε, στην πρωτοεπιστημονική γλώσσα του σελλαρσιανού μύθου, για την εντύπωση μιας κόκκινης τριγωνικής επιφάνειας, «κατ' αναλογία» με μια κόκκινη τριγωνική επιφάνεια που αναγνωρίζουμε στην (κατηγοριακά «μολυσμένη») εμπειρία μας. Αυτή όμως η αναλογία επιτυγχάνεται διαφορετικά: αυτό που εκφράζει είναι ότι το σύστημα των διαφορών ανάμεσα στην *εντύπωση* μιας τριγωνικής και σε εκείνη μιας τετραγωνικής και σε εκείνη μιας πενταγωνικής κ.ο.κ. επιφάνειας είναι ισόμορφο προς το σύστημα των διαφορών ανάμεσα σε μια τριγωνική, σε μια τετραγωνική και σε μια πενταγωνική κ.ο.κ. επιφάνεια· καθώς επίσης και ότι το σύστημα των διαφορών ανάμεσα στην *εντύπωση* μιας κόκκινης και σε εκείνη μιας πράσινης και σε εκείνη μιας κίτρινης κ.ο.κ. επιφάνειας «αντανακλά» επίσης ισομορφικά το σύστημα των διαφορών ανάμεσα σε μια κόκκινη και σε μια πράσινη και σε μια κίτρινη κ.ο.κ. επιφάνεια.

¹⁹⁵ Δες σχετικά HWV 446-7 για τις σχετικές κριτικές επισημάνσεις του Μακντάουελ.

Για να γίνουμε λίγο πιο ακριβείς ως προς την έννοια της δομικής ισομορφίας που εδώ αναδεικνύεται κρίσιμη, θα παραθέσω το σχετικό ορισμό που δίνει ο Στάθης Ψύλλος στην εργασία του *Μεταξύ Εμπειρισμού και Ρεαλισμού: οι Περιπέτειες του Δομισμού στη Φιλοσοφία της Επιστήμης*, ορισμό του οποίου την αφετηριακή επεξεργασία αποδίδει στον Μπέρτραντ Ράσελ: «Δύο δομές M και M' είναι ισόμορφες αν υπάρχει μια 1-1 αντιστοιχία f του πεδίου της M στο πεδίο της M' τέτοια ώστε για κάθε σχέση R στην M υπάρχει μια σχέση R' στην M' τέτοια ώστε $R(x_1 \dots x_n)$ αν $R'(fx_1 \dots fx_n)$. Με άλλα λόγια, δύο δομές είναι ισόμορφες (για να είμαστε πιο ακριβείς δύο σχεσιακά συστήματα έχουν την ίδια αφηρημένη δομή) αν διαφέρουν μόνο ως προς τα ονόματα των αντικειμένων που τις απαρτίζουν. Η εστίαση στη δομή μας επιτρέπει να αφαιρέσουμε όλα τα χαρακτηριστικά των αντικειμένων του συστήματος που δεν σχετίζονται με τον *τρόπο* που αυτά συνδέονται μεταξύ τους» (δικιά μου έμφαση).¹⁹⁶

Μοιάζει εύλογο να σκεφτεί κανείς, με βάση τα παραπάνω, ότι ο Σέλλαρς υιοθετεί εν τέλει την προοπτική ενός (αλλά Πουανκαρέ) δομικού ρεαλισμού, ο οποίος υπερασπίζεται την αντικειμενικότητα των επιστημονικών κατασκευών ισχυριζόμενος το δομικό ισομορφισμό ανάμεσα στις οντότητες που τίθενται εντός τους και στα «πραγματικά αντικείμενα».¹⁹⁷ Μια τέτοια στάση συναντά βέβαια τα δικά της κρίσιμα προβλήματα, με κυριότερο την ένσταση, η οποία όπως επισημαίνει ο Ψύλλος απευθύνεται σε κάθε απόπειρα μιας «σκληρής» δομιστικής αναγωγής του αντικειμενικού περιεχομένου της εμπειρικής γνώσης, και κατά την οποία η συστοίχιση ανάμεσα στις οντότητες της θεωρητικά διαμεσολαβημένης κοσμοεικόνας μας και στα αντικείμενα του Πραγματικού – συστοίχιση που θα πρέπει να εξασφαλίζει το εμπειρικό περιεχόμενο των πρώτων – δεν μπορεί να εξασφαλίσει κάτι περισσότερο από την πληθική ισοδυναμία των δυο σχετιζόμενων πεδίων.¹⁹⁸ Αν θέλουμε να κατοχυρώσουμε κάποια *ισχυρότερη* από αυτήν δυνατότητα αντικειμενικής περιγραφής του κόσμου για τα θεωρητικά σχήματά μας, θα πρέπει, σύμφωνα με την κριτική αυτή, να εμπλουτίσουμε την εικόνα του δομικού ισομορφισμού με κάποιες *μη*

¹⁹⁶ Στάθης Ψύλλος, *Μεταξύ Εμπειρισμού και Ρεαλισμού: οι Περιπέτειες του Δομισμού στη Φιλοσοφία της Επιστήμης*, σελ. 3.

¹⁹⁷ «Οι αληθείς σχέσεις μεταξύ των πραγματικών αντικειμένων είναι η μοναδική πραγματικότητα που μπορούμε να αποκτήσουμε, και ο μόνος όρος είναι οι ίδιες σχέσεις να υπάρχουν μεταξύ αυτών των αντικειμένων όπως και μεταξύ των εικόνων με τις οποίες είμαστε αναγκασμένοι να τα αντικαταστήσουμε», υποστηρίζει ο Πουανκαρέ στο παράθεμα που δίνει ο Ψύλλος (ό.π. σελ.15).

¹⁹⁸ Ψύλλος, ό.π. σελ.17.

δομιστικές προκειμένες, που να επιβάλλουν κάποιο είδος συνάφειας ανάμεσα στις θεωρητικές και στις «πραγματικές» οντότητες που να υπερβαίνει την παραπάνω «ψιλή» απαίτηση της πληθικότητας.

Ο Σέλλαρς διατυπώνει την ιδέα της δομικής αναλογίας, χωρίς να μπαίνει στη διαδικασία μιας αναλυτικότερης εξέτασης των λογικομαθηματικών χαρακτηριστικών της. Σε κάθε περίπτωση, αν η προοπτική του μπορεί να παραλληλίσει τη διαφορικότητα των αισθητηριακών εντυπώσεων προς εκείνη των παρατηρησιακών κατηγορημάτων μας, ωστόσο δεν μοιάζει να διαθέτει εκείνη τη μη δομιστική προκειμένη που θα αντανακλούσε το γεγονός ότι κάτι που είναι, για παράδειγμα, πράσινο προσβάλλει την αισθητικότητα του επιστημικού υποκειμένου κατά κάποιον *ποιοτικά προσδιορισμένο* τρόπο, ο οποίος και θα υποστήριζε *εξηγητικά* τη διαφορετικότητα μιας τέτοιας προσβολής από μian άλλη την οποία θα προκαλούσε η αισθητηριακή επαφή με ένα κόκκινο ας πούμε αντικείμενο. Και αυτή η αδυναμία μοιάζει να υποσκάπτει τις ίδιες τις προθέσεις που συνιστούν πρώτα πρώτα το λόγο που ο Σέλλαρς θέλει να κρατήσει στην εικόνα του τις εντυπώσεις – τις προθέσεις δηλαδή μιας «υλικής» εξήγησης, και όχι μόνο μιας τυπικής χαρτογράφησης, της διαφορικότητας των αποκρίσεών μας στις καταστάσεις του περιβάλλοντος.

Αξίζει εδώ να θυμηθούμε ότι, στην περίπτωση των εμπειρικών σκέψεων, η επιλογή ως μοντέλου τους των δηλωτικών εκφορών ενέπλεκε, πέρα από το σύστημα των σημασιολογικών σχέσεων ανάμεσα στις τελευταίες, καί τις σχέσεις ανάμεσα σε αυτές και στις *συνθήκες* της ορθής εκφοράς τους. Ο Σέλλαρς προϋποθέτει, κατά την ανάπτυξη του μύθου του Τζόουνς, ότι τα μέλη της γλωσσικής κοινότητας όπου αυτός ανήκει είναι εξοικειωμένα με μια γλώσσα σημασιολογικής αναφοράς στις δυνατές εκφορές τους. Αν και οι προτάσεις μιας τέτοιας σημασιολογικής γλώσσας αναλύονται «λειτουργιστικά» από τον Σέλλαρς με τρόπο που, όπως είδαμε και αλλού, αποφεύγει την όποια αντιπαραβολή ανάμεσα σε γλωσσικές και εξωγλωσσικές οντότητες, ωστόσο η κατανόηση μιας πρότασης της μορφής «*p*» *εννοεί q* ως ενός ισχυρισμού ισοδυναμίας γλωσσικού ρόλου ανάμεσα στα δύο σκέλη της αξιοποιεί, ανάμεσα σε άλλα λειτουργικά στοιχεία, καί την ομοιότητα ανάμεσα στους τύπους συνθηκών που καθιστούν «κατάλληλη» τη χρήση της γλωσσικής έκφρασης που αναφέρεται στο αριστερό σκέλος με εκείνες που καθιστούν κατάλληλη τη χρήση της έκφρασης που

«επιδεικνύεται» στο δεξί σκέλος.¹⁹⁹ Έτσι, για παράδειγμα, το εμπειρικό περιεχόμενο της σκέψης ότι βλέπω μια πράσινη γραβάτα έχει ως σύστοιχό του, στο μοντέλο της θεωρίας του Τζόουνς, την εκφορά *βλέπω μια πράσινη γραβάτα*, η οποία είναι σημασιολογικά διακριτή από την εκφορά, για παράδειγμα, *βλέπω μια κόκκινη γραβάτα*, μεταξύ άλλων επειδή η πρώτη εκφορά αποτελεί μια *κατάλληλη* («κατοχυρωμένη» από τα γλωσσικά ήθη της αντίστοιχης κοινότητας) απόκριση στην παρουσία μιας πράσινης γραβάτας στο περιβάλλον εκείνου που την εκφέρει – πράγμα που δεν ισχύει για τη δεύτερη εκφορά.

Θα μπορούσε άραγε να ευοδωθεί η σελλαρσιανή στρατηγική για τις εντυπώσεις, αν το μοντέλο τους των εμπειρικών παρατηρησιακών κατηγοριών εμπλουτιζόταν κι αυτό αντίστοιχα με τις σχέσεις ανάμεσα σε αυτές και στις συνθήκες ορθής εφαρμογής τους; Ένας τέτοιος εμπλουτισμός μοιάζει σε πρώτη όψη αναπόφευκτος αφού έχουμε δει τον Σέλλαρς να υποστηρίζει ακριβώς ότι η εξοικείωση με μια εμπειρική έννοια, για παράδειγμα εκείνην του *πράσινου*, προϋποθέτει ανάμεσα σε άλλα τη δυνατότητα της αποφαντικής χρήσης της και τη γνώση των κανονικών συνθηκών παρατήρησης των αντικειμένων – ότι, για παράδειγμα, η έννοια αυτή αποδίδεται ορθά σε ένα πράσινο αντικείμενο που παρατηρείται κάτω από κανονικές συνθήκες. Βέβαια, μια ορθή *απόκριση*, όπως φαίνεται και από την αμέσως παραπάνω διατύπωση, δεν μπορεί να κατανοείται ως η εκφορά μιας υποπροτασιακής γλωσσικής έκφρασης, όπως ενός κατηγορήματος σαν το *πράσινο*. Και αυτό φαίνεται να υποδεικνύει – κάτι που θα καλοσώριζε με θέρμη ο Μακντάουελ – ότι στο βαθμό που οι εντυπώσεις πρόκειται να είναι με κάποιον επιστημικό τρόπο αναγνωρίσιμες, αυτός ο τρόπος θα *αντλεί* αυτήν την αναγνωρισιμότητα από εκείνην που διέπει τη σχέση του υποκειμένου με τα προτασιακά περιεχόμενα των εμπειρικών σκέψεών του.²⁰⁰

Ο Σέλλαρς ωστόσο επιμένει στο EPM να προτείνει, δια «στόματος» Τζόουνς, ένα μοντέλο *υπο-προτασιακών* όρων για τις εντυπώσεις, και αυτή η ασυνέπεια μάλλον οφείλεται στην αγωνία του να κρατήσει, για τους λόγους που έχουμε δει,

¹⁹⁹ Ουσιαστικά ο Σέλλαρς, στην ανάλυσή του της λογικής των σημασιολογικών ισχυρισμών, αξιοποιεί την ντεϊβιντσονική εφαρμογή του ταρσκιανού μηχανισμού στην υπηρεσία μιας θεωρίας νοήματος για μια γλώσσα (δες σχετική ενότητα του παρόντος).

²⁰⁰ Η εκφορά «Πράσινο!», κατανοούμενη ως απόκριση στην παρουσία ενός πράσινου αντικειμένου είναι ισοδύναμη ως προς το γλωσσικό ρόλο της με την εκφορά «Μπροστά μου έχω κάτι πράσινο», καθώς και υπαγόμενη σε αυτήν ως προς το σημασιολογικό περιεχόμενό της. Ας μην ξεχνάμε ότι, όπως και οι υπόλοιποι στοχαστές του ενδιαφέροντός μας, ο Σέλλαρς ακολουθεί την καντιανή και φρεγκιανή «γραμμή» απόδοσης σημασιολογικής προτεραιότητας στην *κρίση*.

αυτόν το λογικό χώρο έξω από την εμβέλεια του ολιστικά συγκροτημένου δικτύου εντός του οποίου συγκροτούνται εκείνες οι προτασιακές στάσεις μας που μπορούν να αναφέρονται αποβλεπτικά στις καταστάσεις πραγμάτων του περιβάλλοντος. Για την προοπτική του ΜακΝτάουελ αντίθετα, θα δούμε ότι η κάποιου τύπου συνάφεια ανάμεσα στην προτασιακή δόμηση των αποβλεπτικών περιεχομένων και στα όποια περιεχόμενα της αισθητικότητας είναι ό,τι χρειαζόμαστε για να αποκαταστήσουμε επιστημολογικά *καί* την ποιοτική υφή της τελευταίας. Σε ευθεία αντίθεση με τη φορμαλιστική προσέγγιση που μοιάζει να υιοθετεί ο Σέλλαρς, αυτός υποστηρίζει ότι «τα εννοιακά επεισόδια [σ.σ.: οι κατά Σέλλαρς *σκέψεις*] δεν είναι φαινομενολογικά άχρωμα, για να πρέπει να συσχετιστούν με οπτικές εντυπώσεις, έτσι ώστε κάποιο σύνθετο μόρφωμα [...] να είναι αναγνωρίσιμα οπτικό. Αυτά τα εννοιακά επεισόδια είναι ήδη, ως τα εννοιακά επεισόδια που είναι, σχηματισμοί (shapings) της οπτικής συνείδησης» (HWV442).

Ο ρόλος του συντακτικού υποβάθρου του περιεχομένου

Είναι χρήσιμο να σταθούμε εδώ στην απόκλιση ανάμεσα τη σελλαρσιανή επιμονή σε αναφορά με τις εντυπώσεις και στην προοπτική που υιοθετεί ο Μακντάουελ. Κάτω λοιπόν από τη ματιά του τελευταίου, η αποβλεπτική διάσταση της εμπειρίας *δεν συνίσταται* στην όποια επιστημική σχέση του υποκειμένου προς τις εσωτερικές διεργασίες ενός *συντακτικού* μηχανισμού, ενός δηλαδή υποπροσωπικού μηχανισμού διακίνησης πληροφορίας,²⁰¹ ο οποίος θα είχε ως αφετηρία τις καταστάσεις των αισθητηριακών οργάνων και θα κατέληγε σε κάποια τελικά επεξεργασμένη μορφή τους – ίσως κάπου στον εγκέφαλο του οργανισμού – η οποία και θα αντιστοιχούσε στο αντικειμενώδες περιεχόμενο που αναγνωρίζεται από το επιστημικό υποκείμενο ως η κατάσταση των πραγμάτων στο περιβάλλον του.

Στο *The Content of Perceptual Experience* (CPE),²⁰² ο Μακντάουελ υπογραμμίζει την κρισιμότητα της διάκρισης ανάμεσα σε δυο επίπεδα αναφοράς στη σχέση ανάμεσα στην αντικειμενώδη εικόνα μας του περιβάλλοντος και στις νευροφυσιολογικές διαδικασίες που διαβιβάζουν την πληροφορία για την εκάστοτε

²⁰¹ Με την έννοια του *υποπροσωπικού* εννοούμε εδώ ότι η εσωτερικά διαβιβαζόμενη πληροφορία δεν καθίσταται αντικείμενο αναγνώρισης από το *υποκείμενο* της επιστημικής σχέσης ως τέτοιο. Κατανοείται μάλλον ως *συντακτικά* προσδιορισμένες σειρές δεδομένων που διαβιβάζονται από τμήμα σε τμήμα του οργανισμού.

²⁰² John McDowell, «The Content of Perceptual Experience», στο *Mind, Value and Reality*, Harvard 1998: 341-358.

κατάσταση των αισθητηριακών οργάνων στα όποια κέντρα ελέγχου της συμπεριφοράς του οργανισμού, γλωσσικής και μη. Το πρόβλημα προκύπτει, σύμφωνα με τη ματιά του Μακντάουελ, όταν – συγχέοντας τα επίπεδα αυτά – η φυσική προϋπόθεση της παρεμβολής ενός μηχανισμού διαβίβασης της πληροφορίας που προκαλείται, για παράδειγμα από κάποιο πράσινο αντικείμενο, προς τα διαφορετικά κέντρα διαχείρισής της του οργανισμού, αντιμετωπίζεται από κάποιους²⁰³ ως παράμετρος της κατανόησης του *τι είναι* για το επιστημικό υποκείμενο να αναγνωρίζει ότι ένα πράσινο αντικείμενο βρίσκεται μπροστά του.

Μια τέτοια σύγχυση ανάμεσα στις καταστατικές και στις φυσικές προϋποθέσεις της εμπειρίας, οδηγεί σε μια επιστημολογική προοπτική που τείνει να συγκρούεται με τη φαινομενολογία των εμπειρικών επεισοδίων, κατά τα οποία μπορούμε προφανώς να αναγνωρίζουμε με μια μη συναγωγική αμεσότητα το αντικειμενώδες περιβάλλον μας – μπορούμε δηλαδή να αναγνωρίζουμε ένα σημασιακά φορτισμένο περιβάλλον, χωρίς το περιεχόμενο *αυτής* της αναγνώρισης να έχει να κάνει με τις συντακτικές δομές της «εσωτερικής» διαβίβασης των αισθητηριακών πληροφοριών (δεν είναι *αυτές* το αντικείμενο της υποκειμενικής απόβλεψης, αλλά μάλλον κάποιο αντικείμενο του περιβάλλοντος), αλλά ούτε και να προκύπτει ως το αποτέλεσμα μιας συναγωγής από αυτές που θα υιοθετούσε το επιστημικό υποκείμενο. Ουσιαστικά, για την προοπτική που πρεσβεύει ο Μακντάουελ, το παραπάνω ισοδυναμεί με μια «φιλοσοφικά ανιστόρητη» επιστροφή σε μια προκριτική θεώρηση που θα ήταν εύαλωτη σε μια αποδομητική κριτική, η οποία θα επεσήμαινε την αδυναμία ανασυγκρότησης των αντικειμενωδών σημασιών που συγκροτούν το εκάστοτε περιεχόμενο της εμπειρίας μας ως κατά κάποιον τρόπο συναγόμενων, εν είδει συμπεράσματος, από μια αλυσίδα υποπροσωπικής διαβίβασης πληροφοριών που κατανοούνται ως συντακτικά προσδιορίσιμα δεδομένα χωρίς την οποιαδήποτε σημασιακή επένδυση.

Είναι αυτή η συνέπεια – μιας θεώρησης των περιεχομένων της εμπειρικής πρόσληψής μας του κόσμου ως, κατά κάποιον (μοιραία μυστηριώδη) τρόπο, *συναγόμενων* από μια πρότερη αναγνώριση από το επιστημικό υποκείμενο του πληροφοριακού περιεχομένου που, στο τέλος μιας συντακτικής αλυσίδας, του προσκομίζει ο αισθητηριακός μηχανισμός του – που κατά τον ΜακΝτάουελ «βιάζει»

²⁰³ Στο CPE ο Μακντάουελ εστιάζει την κριτική του κυρίως στις θέσεις του Ντένετ, αυτή ωστόσο αφορά ευρύτερα μια γραμμή σκέψης που αξιοποιεί τις προόδους της γνωσιακής επιστήμης για μια αναγωγή του εμπειρικού περιεχομένου σε μια υποπροσωπική βάση.

τη φαινομενολογία της εμπειρίας, καθώς δεν συμβιβάζεται με την αμεσότητα με την οποία τα *ίδια* τα αντικείμενά της φαίνεται να παρίστανται στη συνείδηση του επιστημικού υποκειμένου.²⁰⁴ Έτσι κι αλλιώς όμως, η δυνατότητα μιας συναγωγής σαν την παραπάνω εικαζόμενη καθίσταται δυσνόητη από το λογικό χάσμα ανάμεσα στον αυστηρά συντακτικό χαρακτήρα του πληροφοριακού υλικού και στην κατηγοριακή άρθρωση των (υποτίθεται) συναγόμενων περιεχομένων.²⁰⁵ Ακόμα όμως και αν κάναμε την παραχώρηση και δεχόμασταν την αντικειμενώδη άρθρωση του πληροφοριακού υλικού, και πάλι η παραδοχή του *υποπροσωπικού* χαρακτήρα του πληροφοριακού μηχανισμού θα άφηνε ανοιχτό το ερώτημα για τη δυνατότητα εστίασης της υποκειμενικής αποβλεπτικότητας στην υποτιθέμενη εξωτερική πηγή αυτού του υλικού.²⁰⁶

Ο πληροφοριακός ρεαλισμός του Έβανς

Στο σημείο αυτό μπορούμε να αναγνωρίσουμε τη συμβολή σε αυτόν το διάλογο, που εστιάζεται στο ρόλο των εντυπώσεων, του (πρόωρα χαμένου φιλοσοφικού συντρόφου του Μακντάουελ) Γκάρεθ Έβανς, και της προσπάθειάς του να νομιμοποιήσει ένα επίπεδο αδιαμεσολάβητης επιστημικής σχέσης με τον κόσμο, του οποίου τα περιεχόμενα εξαρτώνται από την παρουσία του ίδιου του αντικειμένου, καθώς η συγκρότησή τους προϋποθέτει μια εδραιωμένη *πληροφοριακή* σχέση ανάμεσα σε αυτό και στο επιστημικό υποκείμενο, χάρη στην οποία το δεύτερο φέρει την προδιάθεση να προσαρμόζει τη σκέψη του για το εν λόγω αντικείμενο στα δεδομένα αυτής της σχέσης.²⁰⁷ Παρά τη «μη εννοιολογική» υφή που αποδίδει ο Έβανς στον κρίσιμο πληροφοριακό δεσμό ανάμεσα στους όρους της επιστημικής σχέσης, ο οποίος με βάση την διάκριση που είδαμε να υπογραμμίζει ο Μακντάουελ

²⁰⁴ «[Είναι αναντίστρεπτη η ζημιά που γίνεται] στην ιδέα ότι το αντικείμενο το ίδιο παρουσιάζεται στην εμπειρική συνείδηση (awareness) κάποιου» (CPE343).

²⁰⁵ Ο Μακντάουελ δέχεται ότι μπορούμε να αποδώσουμε σε καταστάσεις της συντακτικής πληροφοριακής «αλυσίδας» ένα οιονεί περιεχόμενο («as if...»), ιδιαίτερα καθώς τις εντάσσουμε σε ένα σχήμα εξήγησης της σχέσης που έχουν, ορθά εννοούμενης, με τα περιεχόμενα των οποίων συνιστούν φυσική προϋπόθεση. Έτσι, μια συντακτική δομή που αντιστοιχεί στην πληροφοριακή αλυσίδα που ξεκινά από την παρουσία ενός πράσινου αντικειμένου στο περιβάλλον του επιστημικού υποκειμένου και καταλήγει στην εμπειρική πεποίθηση για την παρουσία του, η οποία μαζί με άλλες ανάλογες πεποιθήσεις εκδηλώνονται στη συμπεριφορά του υποκειμένου, μπορεί ίσως να περιγραφεί καταχρηστικά ως η δομή της παρουσίας ενός πράσινου αντικειμένου, όπου όμως ο έτσι αποδιδόμενος χαρακτηρισμός είναι προφανώς σημασιολογικά *παράγωγος* των κατηγοριακά αρθρωμένων περιεχομένων των οποίων συνιστά φυσική προϋπόθεση.

²⁰⁶ Δες ιδιαίτερα CPE 345-6.

²⁰⁷ Ο Έβανς αναπτύσσει τις θέσεις του αυτές στο G.Evans (ed. J.McDowell), *The Varieties of Reference*, Oxford 1982. Δες ιδιαίτερα σελ. 121-138.

θα έπρεπε μάλλον να καταχωρηθεί στο πεδίο των *φυσικών* προϋποθέσεων της εμπειρικής σκέψης, η εικόνα που προσπαθεί να υποστηρίξει επιτρέπει τη δυνατότητα ενός επιστημολογικά θεμελιώδους επιπέδου εμπειρικής σκέψης, τέτοιας που το περιεχόμενό της να είναι συναρτημένο με την ύπαρξη των αντικειμένων στα οποία αναφέρεται, καθώς και με τη δυνατότητα του επιστημικού υποκειμένου να τα παρακολουθεί μέσα σε ένα χωροχρονικό συνεχές, μέσα στο οποίο αντιλαμβάνεται ως τοποθετημένο καί τον εαυτό του. Επιδίωξη έτσι, στο σχήμα του Έβανς, είναι να εξασφαλιστεί ένα επιστημικό επίπεδο επαφής με τον κόσμο, όπου η αναγκαία συμμετοχή των αντικειμένων του περιβάλλοντος στη συγκρότηση της εκεί *δεικτικής* αποβλεπτικότητας, να καθιστά τα περιεχόμενα της τελευταίας αξιόπιστη επιστημολογική βάση της κοσμοεικόνας μας, αλλά και σημασιολογική «εγγύηση» για τις κατηγορίες με τις οποίες οικειοποιούμαστε τον κόσμο, καθώς το *μη κενό* της αναφοράς στο επίπεδο αυτό είναι εξασφαλισμένο.²⁰⁸

Αξίζει εδώ να κάνουμε τρεις παρατηρήσεις που θα μας φανούν χρήσιμες. Παρά την αμεσότητα τέτοιων δεικτικού χαρακτήρα επεισοδίων, όπως για παράδειγμα όταν κάποιος βλέπει ότι αυτή η γάτα είναι μαύρη ή όταν κάποιος αποφαινεται «Εδώ κάνει ζέστη», ο Έβανς δεν αρνείται το προφανές ενδεχόμενο της αστοχίας τους λόγω κακής λειτουργίας του αισθητηριακού μηχανισμού. Είναι δηλαδή δυνατό μια τέτοια δυσλειτουργία να ευθύνεται για μια κατάσταση του υποκειμένου λειτουργικά ισοδύναμη με εκείνην στην οποία βρίσκεται αυτό (υπό κανονικές συνθήκες) όταν πράγματι βλέπει μια μαύρη γάτα ή νιώθει ζέστη. Δεν κινδυνεύουν ωστόσο τα κατά Έβανς δεικτικά επεισόδια από μια αστοχία του τύπου εκείνου που οφείλεται στη λογική απόσταση που χωρίζει μια οριστική περιγραφή από τη συγκεκριμένη οντότητα στην οποία αυτή αναφέρεται· εδώ, η δυνατότητα αναγνώρισης και παρακολούθησης του αντικειμένου *προϋποτίθεται*, δεν είναι το αποτέλεσμα εφαρμογής μιας εννοιακά αρθρωμένης κατασκευής σε κάτι άλλο από αυτήν.

Η δεύτερη επισήμανση είναι ότι, παρά την αμεσότητά τους ως μη συναγωγικών στάσεων απέναντι στις καταστάσεις του περιβάλλοντος, τα περιστατικά *υιοθέτησης*

²⁰⁸ Είναι δηλαδή διπλή η συνεισφορά της κατά Έβανς «δεικτικής αναγνώρισης». Στην επιστημολογική διάσταση, τα επεισόδιά της συνιστούν περιστατικά όπου τα αντικείμενα του περιβάλλοντος «καθοδηγούν» τη σκέψη γι' αυτά και άρα εύλογα έχουν θεμελιωτικό ρόλο ως προς τις πεποιθήσεις που συνθέτουν την κοσμοεικόνα μας. Στη σημασιολογική πάλι διάσταση, απόντος ενός τέτοιου επιπέδου *παθητικής* πρόσληψης των αντικειμένων του περιβάλλοντος, καθίσταται αμφίβολη η κατανοησιμότητα του αποτιμήσιμου χαρακτήρα των περιεχομένων της εμπειρικής σκέψης, άρα και της (νοηματοδοτικής γι' αυτές) συνεισφοράς των γλωσσικών εκφράσεών μας σε αυτόν, όπως άλλωστε έχουμε δει να υποστηρίζει και ο Μακντάουελ.

τέτοιων δεικτικών περιεχομένων προϋποθέτουν ωστόσο την εξοικείωση του επιστημικού υποκειμένου με κάποιες νοητικές δομές (ή, ίσως καλύτερα, δυνατότητες). Στο παράδειγμα της γάτας, ας πούμε, προϋποθέτουν τη δυνατότητά του να αποδώσει το κατηγορήμα *μαύρος* καί σε άλλα δυνατά αντικείμενα της αντίληψής του. Αντίστοιχα, θα πρέπει να είναι σε θέση να αποδώσει και άλλα κατηγορήματα, πέρα από εκείνο του μαύρου, στο αντικείμενο της δεικτικής απόβλεψής του.²⁰⁹ Στη γλώσσα του Έβανς, αυτό προϋποθέτει πάλι είτε να διαθέτει κάποιος μια θεμελιώδη ιδέα δ του αντικειμένου της απόβλεψής του, είτε να γνωρίζει τι είναι να ισχύει για ένα αντικείμενο α ότι $\alpha = \delta$, όπου με την έννοια της *θεμελιώδους ιδέας* ο Έβανς ουσιαστικά αναφέρεται στη δυνατότητα *διάκρισης* ενός αντικειμένου ανάμεσα σε άλλα, και μέσα στα πλαίσια ενός χωροχρονικού συνεχούς – όπου εδώ εννοείται μια πρακτική δυνατότητα αναγνώρισης των διακριτικών γνωρισμάτων του (ενός επιστημικού «αφήματος», θα λέγαμε, στην παρουσία του αντικειμένου), παρά μια υπαγωγή του αντικειμένου σε μια οριστική περιγραφή.²¹⁰

Η τρίτη παρατήρηση είναι ότι η προοπτική του Έβανς, όχι μόνο καταδεικνύει τα *ίδια* τα φυσικά αντικείμενα ως συγκροτητικά των περιεχομένων της δεικτικής αναγνώρισης, αλλά ακόμα περισσότερο «ανοίγει την πόρτα» της τελευταίας σε αφηρημένα αντικείμενα: αντικείμενα-είδη που «πραγματώνονται» φυσικά σε δείγματα που μοιράζονται εκείνες τις ιδιότητες που συνιστούν και τα διακριτικά γνωρίσματα της θεμελιώδους ιδέας του είδους τους. Αυτό σημαίνει – πράγμα ιδιαίτερα ενδιαφέρον για τη μπραντομιανή εκδοχή της εμπειρικής παρατήρησης – ότι η εξοικείωση με τα ιδιαίτερα γνωρίσματα, που διακρίνουν μια μη παρατηρήσιμη «αφηρημένη» οντότητα από άλλες, επιτρέπει την κατ' αρχήν δεικτική αναγνωρισιμότητά της από το επιστημικό υποκείμενο. Με αυτόν τον τρόπο, το θεμελιώδες επίπεδο της επιστημολογικής εικόνας του Έβανς καθίσταται αρκετά «φιλελεύθερο» ως προς το εύρος των αντικειμένων που μπορούν να προσλαμβάνονται «παθητικά» στα επεισόδια της δεικτικής αναγνώρισης, καθορίζοντας έτσι το περιεχόμενο αυτών. Μπορούμε έτσι να αντιλαμβανόμαστε δεικτικά όχι μόνο *κάτι* που είναι μαύρο, αλλά *μια γάτα* που είναι μαύρη, για παράδειγμα (και μάλιστα χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η αναγνωρισιμότητά της

²⁰⁹ Μιλάμε ουσιαστικά για την Αρχή της Γενικότητας, την οποία υιοθετεί ο Έβανς, που θέλει τα περιεχόμενα της εμπειρικής σκέψης «ουσιωδώς αρθρωμένα» (δες VR 100-2).

²¹⁰ Στην περίπτωση της δεικτικής αναγνώρισης, αυτή η δυνατότητα συναρτάται, σύμφωνα με τη ματιά του Έβανς, από τη δυνατότητα του υποκειμένου να προσδιορίζει τη θέση του αντικειμένου του σε έναν εγωκεντρικό χώρο, ο οποίος υπάγεται με τη σειρά του στο δημόσιο «αντικειμενικό» χώρο.

εξαρτάται από την ικανοποίηση μιας οριστικής περιγραφής) – πράγμα που σημαίνει παραπέρα ότι, ακόμα κι αν κάποιος επιμένει να αντιμετωπίζει την πληροφοριακή σύνδεση του επιστημικού υποκειμένου με το περιβάλλον του με συντακτικούς υποπροσωπικούς (αλλιώς, μη εννοιολογικούς) όρους, ωστόσο τα περιεχόμενα εκείνων των επεισοδίων που είναι άμεσα συντονισμένα με αυτήν τη σύνδεση φέρνουν το υποκείμενο της εμπειρίας σε επαφή «με τα ίδια τα δημόσια αντικείμενα και όχι με κάποιο εσωτερικό υποκατάστατό τους».²¹¹

Συνοψίζοντας, θα ήταν λάθος, για μια προοπτική που υπερασπίζεται την άμεση παρουσία των αντικειμένων του κόσμου σε κάποια αντιληπτικά επεισόδια, να καλλιεργεί κανείς μια εικόνα κατά την οποία τα τελευταία προκύπτουν ως υποκειμενικές επιστημικές αποκρίσεις απέναντι σε κάποιο ανεξάρτητα από αυτά συγκροτημένο πληροφοριακό περιεχόμενο. Αν κάποιος επιμένει να δώσει μια συναγωγική χροιά στη συμμετοχή ενός επιπέδου υποπροσωπικού πληροφοριακού «περιεχομένου» στις δεικτικές αναφορές μας στον κόσμο, θα πρέπει, εφόσον τουλάχιστον θέλει να σεβαστεί και τη διάκριση που είδαμε να θέτει ο Μακντάουελ, να μιλήσει ίσως για το υλικό υπόστρωμα της γενικότερης εικόνας που έχει το επιστημικό υποκείμενο για το περιβάλλον του, και μέσα στα πλαίσια της οποίας τοποθετούνται τα εκάστοτε αντιληπτικά ενεργήματά του. Θα μπορούσε έτσι να μιλήσει ίσως κάποιος για την ήδη «ενσωματωμένη» σε αυτήν την εικόνα πληροφορία για το ότι, για παράδειγμα, ο καιρός είναι βροχερός, η οποία προσδίδει στην αντίληψή μου μιας λάμψης ενώ βρίσκομαι στο σαλόνι μου το χαρακτήρα της δεικτικής αναφοράς σε μια αστραπή – ενώ, απύσας της πληροφορίας, θα είχα ίσως μετακινηθεί κοντά στο παράθυρο για να δω τι συμβαίνει. Με τη διευρυμένη αυτή έννοια, μπορεί ίσως να επιμείνει κάποιος ότι είναι εύλογη η ιδέα μιας συνειδητής αντιληπτικής αμεσότητας, που ωστόσο προϋποθέτει έναν μη συνειδητό «συντονισμό» προς την ευρύτερα διαθέσιμη πληροφορία – χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι θα πρέπει να επισυνάψω μια υποκείμενη συναγωγή στη φαινομενολογία της εμπειρικής αντίληψης, ως μιας άμεσης επιστημικής πρόσβασης στα αντικείμενα του δημόσιου χώρου, και χωρίς αυτή η προϋπόθεση να συνεπάγεται μια επιστημική προτεραιότητα (επιστημολογικού ή σημασιολογικού χαρακτήρα) κάποιων *εσωτερικών* αντικειμένων απέναντι στα αντικείμενα αυτά.

²¹¹ Δες VR 198-9.

Η επιστημολογική διαχείριση που θα επιφυλάξει κάποιος για τον εσωτερικό μηχανισμό συντακτικής διαχείρισης της πληροφορίας, έχει να λάβει υπόψη τη λογική διαφορά ανάμεσα σε τμηματικά «πακέτα» συντακτικά προσδιορισμένης πληροφορίας και σε περιεχόμενα που φορτίζονται σημασιακά μέσα στο ολιστικά συγκροτημένο πεδίο της γλωσσικής συμπεριφοράς – και ένας βασικός λόγος που η διάκριση που θέτει ο Μακντάουελ είναι πειστική είναι ίσως αυτή η λογική απόσταση που καθιστά κατ' αρχήν δυσνόητη τη δυνατότητα της έλλογης στήριξης της κατηγοριακά αρθρωμένης κοσμοεικόνας μας στο πληροφοριακό υπόβαθρό της. Θα ήταν χρήσιμο εδώ να επισημάνουμε μια ακόμα λογική διάσταση, κατά την οποία μια τέτοια απόπειρα ανάδειξης ενός θεμελίου, που να «προηγείται» της αντίληψης των δημόσιων χωροχρονικά τοποθετημένων αντικειμένων, είναι προβληματική – και αυτή η διάσταση έχει να κάνει με την απειλή της κανονιστικής αναδρομής που συναντήσαμε και αλλού. Αν δηλαδή επιλέξουμε να «διορθώσουμε» το λογικό χάσμα ανάμεσα στα προσωπικά προσβάσιμα περιεχόμενα και στην υποπροσωπικά διακινούμενη πληροφορία, επιτρέποντας να προσδιορίσουμε τις υποπροσωπικές πληροφοριακές καταστάσεις με βάση ακριβώς τα οιονεί *περιεχόμενα*, με τα οποία «παραφάζεται» ο ρόλος τους στη φυσική πραγμάτωση των αντιληπτικών επεισοδίων, τότε το αίτημα μιας συναγωγικής στήριξης των περιεχομένων των τελευταίων στη διαθέσιμη στο υποκείμενο πληροφορία – δηλαδή σε κάτι που, με βάση την παραπάνω επιδιόρθωση, είναι καί το ίδιο υποκειμενικά αναγνωρίσιμο και άρα εν τέλει το είδος επιστημικής οντότητας που επιδέχεται αποτίμηση και είναι υπόχρεη σε δικαιολόγηση – μοιάζει να μας δεσμεύει σε έναν ερμηνευτικό κύκλο, εκεί που αναζητούσαμε θεμέλια.

Αν έτσι επιστρέψουμε στο παραπάνω παράδειγμα και δοκιμάσουμε να αναπτύξουμε λίγο περισσότερο την απαίτηση μιας πληροφοριακής κατάστασης υποβάθρου, μέσα στην οποία καθίσταται δυνατή η δεικτική αναγνώριση της αστραπής από το σαλόνι μου, επιτρέποντας την κατηγοριακή αναφορά μας στα «περιεχόμενα» αυτής της κατάστασης, τότε θα αναλύσουμε ίσως την προϋποτιθέμενη αντίληψη από το επιστημικό υποκείμενο του καιρού ως βροχερού στην προτασιακά δομημένη ενημερότητά του για το ότι ήταν μεσημέρι, τα παράθυρα ανοικτά αλλά και ότι το σπίτι πολύ σκοτεινό: σε ένα σύνολο δηλαδή προτασιακών αποφαντικών στάσεων που ως τέτοιες φέρουν με τη σειρά τους η καθεμία τις δικές της ανάγκες υποστήριξης από την πληροφοριακή κατάσταση του υποκειμένου. Έτσι, η αντίληψη των ανοικτών παραθύρων αναλύεται, με τη σειρά της, στην αντίληψη της θέσης των

τζαμιών και των κουρτινών κλπ. Η έτσι αναδυνάμενη απειλή μιας φαύλης αλυσίδας περιεχομένων, που το καθένα θα ζητά τη δική του υποστήριξη στην πληροφοριακή κατάσταση του επιστημικού υποκειμένου, υποδεικνύει ότι αυτή η στήριξη δεν μπορεί να είναι *αναγκαία* προτασιακή, άρα όχι και αναγκαία συναγωγικής υφής, τουλάχιστον σε όλη της την «έκταση».

Αν θελήσουμε να ακριβολογήσουμε, θα πούμε ότι, σε κάποια τουλάχιστον φάση της ανάλυσης ενός αντιληπτικού επεισοδίου, θα πρέπει να μιλήσουμε για «ως εάν» (*as if*) περιεχόμενα, που αντιστοιχούν σε πληροφοριακά φορτισμένες καταστάσεις του μηχανισμού της δεκτικότητας, οι οποίες και προσδιορίζουν, θα λέγαμε, το *πλαίσιο* μέσα στο οποίο μπορούν και ενεργοποιούνται οι *αναγνωριστικές* αντιληπτικές δυνατότητες του επιστημικού υποκειμένου. Όταν οι τελευταίες υποστηρίζουν μια *δεικτικού* χαρακτήρα σχέση του τελευταίου με το αντικείμενό του, τότε η επιστημική σχέση του υποκειμένου με το αντίστοιχο πληροφοριακό υπόβαθρο δεν μπορεί να αναλυθεί με όρους *αναγνώρισης* περιεχομένων, παρά μόνο κατά μεταφορικό τρόπο,²¹² και πάντως *εξωτερικά* προς την επιστημική σχέση του με το καθαυτό αντικείμενό του: στην κατά Έβανς δεικτική σχέση, δεν είναι συναγωγικής φύσης η αναγνώριση του περιεχομένου της, αλλά μάλλον το τελευταίο προσδιορίζεται άμεσα από τη κατάσταση του αντικείμενου του – *χωρίς* αυτό να σημαίνει κιόλας ότι η εξοικείωση του υποκειμένου με τις αντικειμενώδεις δομές τέτοιων επεισοδίων είναι ανεξάρτητη από την εξοικείωσή του με το *ευρύτερο* συναγωγικό δίκτυο όπου είναι υπαγώγιμα τα κατηγοριακά αρθρωμένα περιεχόμενα της εμπειρικής σκέψης.²¹³

Με τους όρους του Έβανς θα λέγαμε ότι, αν ένα αντιληπτικό περιεχόμενο δεν κατανοηθεί τα ίδια ως ένα γνήσιο επεισόδιο *δεικτικής* αναγνώρισης, θα πρέπει, για να είναι καν αντιληπτικό, να συναρτάται με ένα *πρόσθετο* βήμα αναγνώρισης, τέτοιο που να σχετίζει το αντικείμενό του με τη *θεμελιώδη* ιδέα ενός αντικείμενου που το

²¹² Αυτό δεν σημαίνει βέβαια ότι το επιστημικό υποκείμενο δεν μπορεί να θεματοποιήσει τις πληροφοριακές προϋποθέσεις της αντίληψής του, αν στρέψει σε αυτές την επιστημική προσοχή του.

²¹³ Η εξοικείωση του υποκειμένου με τη συναγωγική δομή του αποφαντικού λόγου είναι σε κάθε περίπτωση προϋπόθεση αναγνώρισης οποιουδήποτε εμπειρικού περιεχομένου, τουλάχιστον για τους στοχαστές που εδώ μας ενδιαφέρουν. Το ζήτημα όμως που εδώ συζητάμε είναι αν η δεικτική αναγνώριση κάποιου αντικείμενου εμπλέκει ως επιστημικό επεισόδιο την ενεργοποίηση των συναγωγικών δυνατοτήτων του υποκειμένου ή όχι. Έτσι, το να ισχυριστεί κάποιος ότι αυτή η λάμψη ήταν μια αστραπή προϋποθέτει προφανώς την εξοικείωσή του με τη δομή της κατηγορήσεως, που με τη σειρά της είναι οργανική παράμετρος των έλλογων συναγωγικών δυνατοτήτων του. Μπορεί ωστόσο να αναγνωρίσει κάποιος δεικτικά μια αστραπή, για να επιστρέψουμε στο παράδειγμά μας, χωρίς να είναι σε θέση να αποφανθεί, όχι τουλάχιστον με την ίδια αμεσότητα, για το αν τα παράθυρα είναι κλειστά ή ανοιχτά.

υποκείμενο να μπορεί να διακρίνει και να παρακολουθεί «παθητικά», προσαρμόζοντας σε αυτό την επιστημική στάση του. Μπορώ να αντιληφθώ, για παράδειγμα, ότι η γάτα του Γιώργου πέρασε από μπροστά μου αν την ταυτίζω με μια γάτα που μπορώ να διακρίνω από τις άλλες γάτες και από τα υπόλοιπα αντικείμενα του περιβάλλοντός μου, και για την οποία οι πεποιθήσεις μου προσδιορίζονται από την κατάστασή της, χάρη στον πληροφοριακό δεσμό που με συνδέει μαζί της.²¹⁴ Θα πρέπει δηλαδή, με ορολογία Έβανς, το επιστημικό υποκείμενο να υιοθετεί την *η γάτα του Γιώργου*=*δ*, όπου *δ* η θεμελιώδης ιδέα μιας συγκεκριμένης γάτας, την οποία το επιστημικό υποκείμενο μπορεί να τοποθετήσει στο χωροχρονικό συνεχές όπου και το ίδιο ανήκει. Χωρίς την παραπάνω πρόσθετη ταύτιση, τότε – ακόμα κι αν δεχτούμε ότι ο όρος *η γάτα του Γιώργου* συνιστά μια μη κενή οριστική περιγραφή – δεν παύουμε να «σκοντάφτουμε» στο γεγονός ότι «δεν υφίσταται περιγραφικό περιεχόμενο, του οποίου η κατοχή να μπορεί να εγγυηθεί τον απαιτούμενο δεσμό με τις πληροφοριακές διεργασίες του φορέα του».²¹⁵

Τα παραπάνω σημαίνουν ότι τα μόνα περιεχόμενα που δεν θέτουν το αίτημα της δικαιολογησιμότητάς τους – παρά το ότι ως περιεχόμενα ανήκουν κι αυτά στο είδος «οντότητας» που είναι από τη «φύση» της υποκειμενικά αναγνωρίσιμη, και που στην αποφαντική εκδοχή της *οφείλει* να είναι έλλογα υποστηρίξιμη – και έτσι διαφεύγουν την απειλή μιας συναγωγικής αναδρομής, είναι αυτά που εμπλέκουν μια ιδέα του αντικειμένου τους, τέτοια που να ανατανακλα έναν πληροφοριακό συντονισμό που να επιτρέπει την προσαρμογή σε αυτό της υποκειμενικής αναγνώρισης και επιστημικής στάσης απέναντί του.²¹⁶ Και αυτός ο περιορισμός – η απαίτηση δηλαδή μιας κατά Έβανς θεμελιώδους ιδέας του αντικειμένου ως πληροφοριακής «άγκυρας» στον κόσμο – δεν είναι όσο στενός φαίνεται σε πρώτη όψη, αφού στην κατά Έβανς εκδοχή της θεμελιώδους ιδέας μπορούν να υπαχθούν και αφηρημένα αντικείμενα ή αντικείμενα είδους – ώστε να μπορώ για παράδειγμα να

²¹⁴ Μια ανάλογη κατάσταση έχουμε σε περιπτώσεις όπου η οπτική πρόσληψη του *τμήματος* κάποιου αντικειμένου, του χεριού μιας φίλης μου για παράδειγμα, μπορεί ή όχι, ανάλογα με την ευρύτερη εικόνα που έχει το επιστημικό υποκείμενο για το περιβάλλον του, να συνιστά και δεικτική αναγνώριση του αντικειμένου – στο παράδειγμα, της ίδιας της φίλης μου.

²¹⁵ Varieties of Reference, ό.π. σελ. 135 (υποσημ.23). Με το γλαφυρό λεξιλόγιο του Μακντάουελ, ο εγκλωβισμός μας σε ένα πεδίο περιγραφικών περιεχομένων θα ισοδυναμούσε με το ελεύθερο (χωρίς τριβή) στροβίλισμα της αυτενέργειας (δες και MW14).

²¹⁶ Αυτό δεν σημαίνει ότι η δομή της αναγνώρισης κάποιου αντικειμένου δεν έχει την παραδειγματική και καταγωγική έκφρασή της στις συναγωγικές «ώριμες» λειτουργίες της αυτενέργειας του υποκειμένου. Είναι ακριβώς ο συνδυασμός αυτής της υποκειμενικής καταγωγής με τον αντικειμενικό προσδιορισμό του εκάστοτε περιεχομένου της εν λόγω δομής που αποτελεί άλλωστε έναν από τους βασικούς στόχους του Μακντάουελ.

έχω τη θεμελιώδη ιδέα ενός συγκεκριμένου ζώου που παρατηρώ, ίσως από απόσταση, χωρίς να έχω μια πολύ συγκεκριμένη εικόνα γι' αυτό.

Αυτό όμως που έχει περισσότερη σημασία εδώ είναι ότι, τόσο η επιστημολογική εικόνα που αποδώσαμε στον Σέλλαρς,²¹⁷ όσο και αυτή που αναγνωρίζουμε στον Έβανς, μοιράζονται μια θεώρηση, κατά την οποία τα πληροφοριακά εγγύτερα στον κόσμο επιστημικά επεισόδια από τη μια έχουν *αντικειμενώδη* άρθρωση, από την άλλη όμως δεν συνιστούν επεισόδια όπου αυτή η άρθρωση προκύπτει ως προϊόν μιας εφαρμογής των νοητικών μηχανισμών μας πάνω στην υποτιθέμενα πρότερη *αναγνώριση* κάποιου πληροφοριακού περιεχομένου. Μιλάμε αντίθετα για μια αντικειμενώδη άρθρωση που, την *ίδια* στιγμή που συνιστά πραγμάτωση των νοητικών αυτών μηχανισμών, παράλληλα αντανακλά παθητικά τον επιστημικό συντονισμό του υποκειμένου προς το αντικείμενο της αναγνώρισής του. Στο αίτημα αυτό άλλωστε έρχεται να ανταποκριθεί και η μακνταουελιανή επιστημολογία.

Δόγμα και Κύκλος

Θα είναι χρήσιμο να επισημάνουμε εδώ τη διαφορικότητα που προκύπτει, σύμφωνα με τα παραπάνω, στην αντιμετώπιση των λογικών-επιστημολογικών προοπτικών που τίθενται από το τρίλημμα του Αγρίππα, που συναντήσαμε αλλού, προσαρμοσμένου εδώ ώστε να αφορά το εγχείρημα νομιμοποίησης του εμπειρικού περιεχομένου της σκέψης μας – των προοπτικών δηλαδή που προσφεύγουν είτε σε έναν κύκλο, είτε σε μια άπειρη αναδρομή, είτε τέλος σε μια δογματική επικύρωση της εν λόγω επίδικης εξασφάλισης της δυνατότητάς μας να αναφερόμαστε με τη γλώσσα μας στη μη γλωσσικά προσδιορισμένη πραγματικότητα. Ήδη μπορούμε να υποψιαστούμε ότι η επιστημολογική ματιά που «ψηλαφούμε» εδώ προσβλέπει, θα λέγαμε, στη νομιμοποίηση μιας θεώρησης που συνδυάζει μια έννοια *κυκλικής αλληλονομιμοποίησης* με την παράλληλη αποδοχή ενός *ιδιαιτερου* είδους *δογματικής* περαίωσης της αναζήτησης των όρων δυνατότητας της εμπειρικής οικειοποίησης του κόσμου.

Έτσι, είναι από τη μια μεριά αλήθεια ότι κάθε αντικειμενωδώς αρθρωμένο περιεχόμενο χαρακτηρίζεται ουσιαστικά από την υπαγωγιμότητά του σε μια ευρύτερη

²¹⁷ Αναφέρομαι εδώ σε αυτό που αναγνώρισα ως υγιώς υπερβατολογική θεώρηση του Σέλλαρς και όχι στην *εξηγητική* ματιά του, που εισάγει την αναγκαιότητα αναφοράς στις αισθητηριακές εντυπώσεις.

κατηγοριακή δομή μέσα στην οποία είναι υπαγώγιμο, πράγμα που, τουλάχιστον για τους στοχαστές που εδώ συζητάμε, είναι ισοδύναμο με το ότι ένα τέτοιο περιεχόμενο μπορεί να νοείται μόνο ως συμμετέχον σε ένα συναγωγικό «δίκτυο», όπου η υιοθέτησή του αφενός συνιστά λόγο υιοθέτησης ή απόρριψης άλλων περιεχομένων και αφετέρου είναι η ίδια υποκείμενη σε έλλογο έλεγχο. Με την παραπάνω έννοια, η δυνατότητα της εμπειρικής οικειοποίησης μιας συγκεκριμένης όψης του κόσμου σε κάποιο επεισόδιο εμπειρικής αντίληψης προϋποθέτει την ευρύτερη κατηγοριακά αρθρωμένη κοσμοεικόνα μας, μέσα στην οποία αυτή η όψη, αλλά και το αντίστοιχο αντιληπτικό ενέργημα, τοποθετούνται. Από την άλλη μεριά, η εν λόγω ευρύτερη κοσμοεικόνα κατοχυρώνει τον ίδιο το χαρακτήρα της ως *κοσμοεικόνας* χάρη ακριβώς στα επιστημολογικά θεμελιώδη ως προς αυτήν εκείνα επεισόδια, των οποίων τα περιεχόμενα προσδιορίζονται από την κατάσταση των αντικειμένων στο οποίο αυτά αναφέρονται, χωρίς η συγκρότησή τους να να διαμεσολαβείται από την οποιαδήποτε *ενεργοποίηση* των συναγωγικών δυνατοτήτων του επιστημικού υποκειμένου – επεισόδια των οποίων ωστόσο καί αυτών η αντικειμενώδης άρθρωση προϋποθέτει την εξοικείωση μαζί της.

Στην παραπάνω διατύπωσή του, ο εν λόγω κύκλος υιοθετεί ουσιαστικά την εβανσιανή ιδέα των δεικτικών περιεχομένων, την οποία αξιοποιεί με το δικό του τρόπο και ο Μακντάουελ, και η οποία μιλά για έναν αδιαμεσολάβητο προσδιορισμό του περιεχομένου ενός επεισοδίου δεικτικής αναγνώρισης από το αντικείμενό του. Θα ήταν χρήσιμο να αντιπαραβληθεί εδώ αυτή η διατύπωση του κύκλου με εκείνη που εδραιώνεται από αυτό που νωρίτερα αναγνωρίσαμε ως υπερβατολογική προοπτική του Σέλλαρς, και την οποία ο μύθος του Τζόουνς θέλει να καταστήσει κατανοητή. Σε αυτήν είδαμε ότι τα εμπειρικά αντιληπτικά επεισόδια «περιέχουν προτασιακούς ισχυρισμούς», πράγμα που εν τέλει ανάγεται στις γλωσσικές-διυποκειμενικές προϋποθέσεις της συγκρότησής τους, οι οποίες και ορίζουν ένα ευρύτερο σύστημα κανονιστικών δεσμεύσεων στο οποίο υπάγονται οι δυνατότητες υιοθέτησης των περιεχομένων τους. Παράλληλα, κάποια από αυτά τα περιεχόμενα, και συγκεκριμένα εκείνα που προσδιορίζονται από τον Σέλλαρς ως *παρατηρησιακές αναφορές*, συνιστούν ένα θεμελιώδες για την κοσμοεικόνα μας επίπεδο επιστημικής επαφής με τον κόσμο, τόσο από σημασιολογική όσο και από επιστημολογική άποψη. Μπορούμε όμως εδώ να διακρίνουμε δυο διαφορετικούς τρόπους, με τους οποίους μπορεί να κατανοηθεί η σχετική προτεραιότητα αυτού του επιπέδου.

Σύμφωνα με τον πρώτο, ένα παρατηρησιακό επεισόδιο, όπως για παράδειγμα αυτό που χαρακτηρίζεται από το περιεχόμενο της εκφοράς *αυτό είναι πράσινο*, μπορεί να κατανοηθεί ως επεισόδιο παρατηρησιακής γνώσης – και έτσι να συνεισφέρει στη συγκρότηση ενός επιστημολογικά θεμελιώδους (με τη σχετική έννοια θεμελίου που επιτρέπει η κυκλικότητα της σελλαρσιανής οπτικής) υποστρώματος του ευρύτερου σώματος της εμπειρικής γνώσης μας – υπό τον αυστηρό όρο ότι ο φορέας του εν λόγω επεισοδίου είναι εξοικειωμένος με το γεγονός (στο παράδειγμά μας) ότι η εκφορά *αυτό είναι πράσινο* αποτελεί, στη γλωσσική πρακτική της αντίστοιχης γλωσσικής κοινότητας, *αξιόπιστο σύμπτωμα* της παρουσίας πράσινων αντικειμένων κάτω από κανονικές συνθήκες παρατήρησης.²¹⁸ Αυτή είναι η εκδοχή του σελλαρσιανού κύκλου που αντιστοιχεί στο υπερβατολογικό σχήμα του θεμελιώδους της δυνατότητας του εμπειρικού περιεχομένου: τα θεμελιώδη επεισόδια παρατηρησιακής γνώσης, μέσω της παραπάνω απαίτησης, προϋποθέτουν την εξοικείωση με ένα ευρύτερο σύστημα κατηγοριών, εκείνο που με τη σειρά του «εξυπηρετεί» μια κοσμοεικόνα που εδραιώνεται, τόσο από επιστημολογική-γνωσιοθεωρητική άποψη με όρους *δικαιολόγησης*, όσο και από σημασιολογική άποψη ως δυνατότητα *αναφοράς* στον κόσμο, σε αυτά τα επεισόδια.

Η παραπάνω υπερβατολογική, θα λέγαμε, διατύπωση του σελλαρσιανού κύκλου πρέπει ωστόσο να έμοιασε απειλητική στη φιλοσοφική ματιά του Σέλλαρς. Το «ολίσθημα» που μπορεί να αποδοθεί στον τελευταίο είναι ότι, υιοθετώντας ουσιαστικά μια σύγχυση ανάμεσα στην αλληλονομιμοποιητική σχέση (που η ίδια η υπερβατολογική ματιά του υποδεικνύει), ανάμεσα στα περιεχόμενα της παρατήρησης και στο ευρύτερο δίκτυο των κατηγοριών μας, με την απειλή μιας φάυλης κυκλικότητας εγγελιανής χροιάς, σπεύδει να προσθέσει, ως ένα είδος ασφαλιστικής δικλείδας εξόδου από τον κύκλο, ένα μη συνειδητό επίπεδο «πρωτοεπιστημικής» συναλλαγής με τον κόσμο: εκείνο που αντιστοιχεί στην πρακτική και σωρευτικής φύσης διαδικασία εδραίωσης εκείνων των έξεων απόκρισης που συνιστούν το υπόστρωμα, θα λέγαμε, των γεγονότων της μορφής *το X είναι αξιόπιστο σύμπτωμα του Ψ* που είδαμε να προϋποτίθενται από τα επεισόδια παρατηρησιακής γνώσης που συγκροτούν τον έναν από τους «πόλους» του σελλαρσιανού υπερβατολογικού κύκλου.

²¹⁸ Βλ. ιδιαίτερα EPM36-7. Αυτήν τη διάσταση της ανάλυσης του Σέλλαρς θεωρεί ότι δικαιώνει με τη δική του συνεισφορά ο Μπράντομ, για τον οποίο, όπως θα δούμε, η δομή της παρατήρησης συνυφαίνεται με εκείνη της συναγωγής αξιοπιστίας.

Η τελευταία αυτή κίνηση του Σέλλαρς μοιάζει να υπονομεύει την ανεξάρτητη ευστάθεια της υπερβατολογικής ματιάς του, αλλά όπως ήδη υποστηρίχτηκε είναι περισσότερο συναφής με την επιθυμία του να μπορέσει να υποστηρίξει μια αναφορά στους *φυσικούς* όρους δυνατότητας του επιστημικού φαινομένου, που τελικά αποσκοπεί στην ενσωματωσιμότητα του τελευταίου στην – κατά Σέλλαρς – ευρύτερη και κατ' αρχήν έγκυρη *επιστημονική* εικόνα. Το σχήμα ωστόσο στο οποίο καταλήγει αυτό το μείγμα των σέλλαρσιανών προθέσεων οδηγεί σε μια μάλλον προβληματική ανασυγκρότηση της παρατηρησιακής δραστηριότητάς μας. Η τελευταία απεικονίζεται τελικά ως μια διαδικασία δύο βημάτων: Στο πρώτο, το επιστημικό υποκείμενο αναγνωρίζει την αισθητηριακή κατάσταση που έχει μάθει να σχετίζει ως αξιόπιστο σύμπτωμα με κάποιον τύπο εκφοράς,²¹⁹ και το περιεχόμενο της οποίας ισχυρίζεται (στην αποφαντική χρήση του) την παρουσία του αντικειμένου που ευθύνεται για το αντίστοιχο ερέθισμα που σχετίζεται μαζί της. Στο δεύτερο βήμα, το επιστημικό υποκείμενο επικαλείται αυτήν ακριβώς τη γνώση του παραπάνω σχετισμού, ώστε να υιοθετήσει παρατηρησιακά (ουσιαστικά μέσω μιας εφαρμογής του *modus ponens*) το περιεχόμενο κατά το οποίο βρίσκεται σε αντιληπτική επαφή με κάποιο αντικείμενο του τύπου που υπό κανονικές συνθήκες ευθύνεται για το αφετηριακό ερέθισμα.

Πρόκειται εδώ ουσιαστικά για την ίδια «γραμμή» σκέψης που, ζητώντας ένα επίπεδο επιστημικής αναγνώρισης που να διαφεύγει την εμβέλεια του αλληλονομιμοποιητικού κυκλώματος, που συνδέει το σύστημα των κατηγοριών μας με τα περιεχόμενα των παρατηρησιακών επεισοδίων, καταφεύγει σε ένα υπόβαθρο αισθητηριακών εντυπώσεων – εντυπώσεων που, στο σχήμα του Σέλλαρς, ενσωματώνονται στον κύκλο της επιστημικής σχέσης, μέσα από τη μαθησιακή συνεισφορά τους στη διαμόρφωση των γεγονότων αξιοπιστίας που οφείλει να «κατέχει» το υποκείμενο της παρατήρησης, ενώ παράλληλα, μέσα από τον ισχυρισμό της δομικά ισομορφικής σχέσης τους με τις παρατηρήσιμες ιδιότητες των αντικειμένων, ο Σέλλαρς υποδεικνύει έναν ερευνητικό «ορίζοντα» για την *επιστημονική* αξιοποίησή τους. Είδαμε ωστόσο νωρίτερα ότι από τη μια η ιδέα του δομικού ισομορφισμού δεν είναι αρκετή για να προσδώσει περιεχόμενο στις έτσι προσδιοριζόμενες επιστημικές οντότητες, ενώ από την άλλη βέβαια το αίτημα για έναν τύπο επιστημικής αναγνώρισης που να είναι ανεξάρτητη από την ευρύτερη

²¹⁹ Ας θυμηθούμε εδώ ότι ο Σέλλαρς, μέσα από το μύθο του προγόνου Τζούνους, έχει φροντίσει να νομιμοποιήσει τη δυνατότητα μιας τέτοιας *αισθητηριακής* αναγνώρισης.

κατηγοριακή άρθρωση της εμπειρικής σκέψης θα μας επανέφερε στα αδιέξοδα των μύθων του δεδομένου.

Η παγίδα της συναγωγής

Στο *Knowledge and the Internal* (αλλά και αλλού),²²⁰ ο Μακντάουελ καταπιάνεται με την προβληματικότητα μιας τέτοιας θεώρησης δύο σταδίων για τα επεισόδια παρατηρησιακής γνώσης. Η κατ' εξοχήν επιζήμια συνέπειά της είναι ότι υποκαθιστά την ιδέα ενός άμεσου *αντικειμενώδους* προσδιορισμού του παρατηρησιακού περιεχομένου, που είδαμε να υποστηρίζεται και από την έννοια της κατά Έβανς δεικτικής αναγνώρισης, με μια εικόνα (την οποία με τον τρόπο του θα χρησιμοποιήσει και ο Μπράντομ) κατά την οποία κάθε τέτοιο επεισόδιο, χωρίς εξαιρέσεις, εδραιώνεται σε ένα συναγωγικό ενέργημα – εκείνο που επιτρέπει στο επιστημικό υποκείμενο να σχετίσει την εκάστοτε αισθητηριακή κατάσταση στην οποία βρίσκεται με εκείνον τον τύπο εκφοράς που αποτελεί αξιόπιστο σύμπτωμά της.

Για μια «αμεσορεαλιστική» επιστημολογική προοπτική, σαν εκείνην που προσπαθεί να αρθρώσει ο Μακντάουελ, η θεώρηση των δυο σταδίων, που διακρίνει το παρατηρησιακό *ερέθισμα* από την παρατηρησιακή *αναγνώριση* του αντικειμένου, είναι απορριπτέα τόσο επειδή εναντιώνεται στη φαινομενολογία της αντίληψης, όσο και για λόγους γνωσιοθεωρητικής «λογικής». Σύμφωνα με την πρώτη ένσταση, η εν λόγω θεώρηση προφανώς αντιστρατεύεται την αμεσότητα που, σύμφωνα τουλάχιστον με τη φαινομενολογία της αντίληψης, χαρακτηρίζει την εμπειρική πρόσληψη των αντικειμένων του περιβάλλοντος και των παρατηρήσιμων ιδιοτήτων τους. Αν όμως κάποιος βρίσκει «ύποπτο» το χαρακτήρα των επιχειρημάτων με φαινομενολογικές προκείμενες – και όχι άδικα, αφού επικαλούνται μια προφάνεια που όσο εύκολο είναι να την επικαλεστεί, άλλο τόσο εύκολο είναι για κάποιον να την αρνηθεί – η δεύτερη γραμμή μιας «λογικής» κριτικής υποδεικνύει ότι το παραπάνω αίτημα του σεβασμού του μη συναγωγικού χαρακτήρα της εμπειρικής παρατήρησης απευθύνεται ουσιαστικά, όχι τόσο στη φαινομενολογία της παρατηρησιακής εμπειρίας, όσο στη φαινομενολογία, θα λέγαμε, της συναγωγικής δραστηριότητας.

Η τελευταία προϋποθέτει την αναγνώριση από το φορέα της ενός κριτηρίου αποτίμησης, χάρη στο οποίο ακριβώς το επιστημικό υποκείμενο είναι σε θέση να

²²⁰ J.McDowell, «Knowledge and the Internal», στο *Philosophy and Phenomenological Research*, 55 (1995): 877-893.

αναγνωρίσει σε κάποια κατάσταση την απαιτούμενη ισχύ αξιοπιστίας, που της επιτρέπει να τη μεταβιβάσει και στο συμπέρασμα του συναγωγικού ενεργήματος. Στην περίπτωση της εμπειρικής παρατήρησης, η ζητούμενη αξιοπιστία έχει να κάνει με τη φαινόμενη παρουσία ενός αντικειμένου στον αντιληπτικό ορίζοντα του υποκειμένου. Αν αυτή η παρουσία δεν μπορεί παρά πάντα, σε κάθε επεισόδιο παρατηρησιακής γνώσης, να προϋποθέτει ένα συναγωγικό ενέργημα, τότε συνάγεται ότι δεν μπορεί ποτέ να υφίσταται επιστημικό επεισόδιο που να χαρακτηρίζεται από τη *βεβαιότητα* για την παρουσία του αντικειμένου που το περιεχόμενό του ισχυρίζεται – ή ακριβέστερα, η παρατηρησιακή «βεβαιότητα» είναι ήδη πάντοτε διαμεσολαβημένη από τη συναγωγική δράση του υποκειμένου, και αυτό σημαίνει ότι το ζητούμενο κριτήριο αποτίμησης των παρατηρησιακών περιεχομένων δεν μπορεί να συγκροτηθεί, αφού όλα τους είναι *ισότιμα* ως προς αυτήν τη διαμεσολάβηση – εκεί που αντίθετα είχαμε ανάγκη ακριβώς την «εγκαθίδρυση» μιας ποιοτικής-λογικής διαφοράς ανάμεσα στη βεβαιότητα μιας αντικειμενικής παρουσίας και στη συναγόμενη αποδοχή της, τέτοιας που να υποστηρίζει τη δυνατότητα της δεύτερης. Με τα λόγια του «αμεσορεαλιστή» ΜακΝτάουελ, αν κάποιος στερήσει από την εμπειρία το «δικαίωμα» να φιλοξενεί επεισόδια όπου το επιστημικό υποκείμενο υιοθετεί *δικαιολογημένα* μια εμπειρική πεποίθηση «στη βάση τέτοιων αδιαμεσολάβητων τρόπων επιστημικής επαφής με τα γεγονότα, όπως είναι η αντίληψη, τότε η εικόνα μας του πεδίου του λόγου δεν μπορεί να κατανοηθεί ως η εικόνα ενός πεδίου που δομείται από έλλογες σχέσεις, όπως το να θεωρεί κάποιος κάτι ως αξιόπιστη βάση για να συναγάγει κάτι άλλο»²²¹.

Πρόκειται εδώ για ένα μάλλον υπερβατολογικής υφής επιχείρημα, το οποίο παραλληλίζεται με – και κατά κάποιον τρόπο συμπληρώνει – τη σελλαρσιανή θέση περί της προτεραιότητας της γλώσσας τού *είναι* έναντι εκείνης του *φαίνεται*. Σύμφωνα με αυτήν, δεν μπορώ να έχω στην επιστημολογική εικόνα μου οποιοδήποτε επεισόδιο αναγνώρισης μιας κατάστασης πραγμάτων ως *φαινόμενης* (που ως τέτοιο θα μπορούσε να αποτελεί λόγο για την υιοθέτηση μιας αντίστοιχης πεποίθησης), χωρίς να έχω επεισόδια εμπειριών όπου βλέπω, ακούω κλπ. ότι τα πράγματα *είναι* έτσι-κι-έτσι. Ο ΜακΝτάουελ συμπληρώνει, θα λέγαμε, ότι αν δεν επιτρέψουμε σε (κάποια τουλάχιστον από) αυτά τα προϋποτιθέμενα επεισόδια να συνίστανται σε μια συναγωγικά αδιαμεσολάβητη επαφή του υποκειμένου με το *ίδιο* το γεγονός στο οποίο

²²¹ *Knowledge and the Internal*, ό.π. σελ. 890.

αναφέρονται, τότε απειλείται ο υπερβατολογικός ρόλος που τους ανατίθεται. Η ίδια η ιδέα τού να αποτελεί κάτι βάση συναγωγής για κάτι άλλο φαίνεται να απαιτεί επιστημικά επεισόδια, όπου κάποιο γεγονός *επιβάλλει* την παρουσία του στη συνείδησή μας, αφού αλλιώς η διάσταση της μεταβίβασης κύρους που εμπεριέχεται στην έννοια της συναγωγής δεν μπορεί να νομιμοποιηθεί.²²²

Στο KI890, ο ΜακΝτάουελ επισημαίνει ότι η προϋπόθεση, από τη δυνατότητα της εμπειρίας, της εξοικείωσης με ένα ευρύτερο «σώμα» κατηγοριακά αρθρωμένης αντικειμενικής γνώσης (που ορθά επισημαίνεται από τον Σέλλαρς) δεν είναι ασυμβίβαστη με την «απλή ιδέα ότι το κύρος μιας εμπειρικής παρατήρησης συνίσταται στο γεγονός ότι τα πράγματα είναι *έκδηλα* έτσι» (υπογράμμιση δική μου). Έχουμε εδώ την επίκληση μιας «διαφάνειας» που όμως δεν διεκδικεί να μεταφράσει αυτήν την ιδιότητα στην έωλη δεδομενικότητα, που συναντήσαμε σε εκείνες τις γνωσιοθεωρητικές προσεγγίσεις που αναζητούν σε κάποια υποτιθέμενα «αυτόφωτα» αισθητηριακά επεισόδια ένα είδος περιεχομένου που να μπορεί να αποτελέσει μια, *ανεξάρτητη* από αυτό, βάση του σώματος των εμπειρικών πεποιθήσεών μας. Αντίθετα, η εδώ υποδεικνυόμενη διαφάνεια, μέσα στα πλαίσια μιας προοπτικής σαν του ΜακΝτάουελ, καθίσταται κατανοήσιμη μόνο ως η ιδέα της διάνοιξης της υποκειμενικής δεκτικότητας σε μια όψη ενός *κόσμου* – *προϋποθέτει* δηλαδή την εξοικείωση του επιστημικού υποκειμένου με ένα ευρύτερο σύστημα κατηγοριών που του επιτρέπουν να «έχει» και να διαχειρίζεται μια γενικότερη αντίληψή του για το πώς έχουν τα πράγματα. Με την έννοια αυτή, πρόκειται για μια διαμεσολαβημένη διαφάνεια, και η πρόκληση, για κάποιον που υιοθετεί τη δυνατότητά της, είναι να διατυπώσει μια συμβατή με αυτήν εικόνα της αισθητικότητας – πρόκληση, αφού η εικόνα που χρειαζόμαστε εδώ είναι αυτή μιας αισθητικότητας που στηρίζει την κοσμοεικόνα μας την ίδια στιγμή που την προϋποθέτει, απαιτώντας έτσι τη νομιμοποίηση της κυκλικής θεώρησης που ήδη επισημάναμε. Αυτό είναι και ένα από τα στοιχήματα της επιστημολογικής συνεισφοράς του ΜακΝτάουελ.

²²² Βλ. και KI890 (υποσημ. 24). Εκεί, ο ΜακΝτάουελ τονίζει το ότι η προϋπόθεση ενός ευρύτερου σώματος αντικειμενικής γνώσης από τη δυνατότητα της εμπειρίας – που ορθά επισημαίνεται από τον Σέλλαρς – δεν είναι ασυμβίβαστη με την «απλή ιδέα ότι το κύρος μιας εμπειρικής παρατήρησης συνίσταται στο γεγονός ότι τα πράγματα είναι *έκδηλα* έτσι» (υπογράμμιση δική μου).

7. Η μη-εμπειρία του Μπράντομ

Ένας κύκλος με επίπεδα

Αν ο ΜακΝτάουελ αναγνωρίζει μια θεμιτή επιστημολογική «υπέρβαση» στην εγγελιανή ρητορική της «απειρίας του νου», την οποία ζητά να οικειοποιηθεί, ο Μπράντομ ισχυρίζεται πρώτα απ' όλα ότι η φιλοσοφική πρότασή του – μια πρόταση που, όπως και του ΜακΝτάουελ αλλά και εκείνη του Σέλλαρς, ζητά πριν από οτιδήποτε άλλο να νομιμοποιήσει τη δυνατότητα του εμπειρικού περιεχομένου που οι αντίπαλες προοπτικές καθιστούν προβληματική – είναι εγγελιανής απόχρωσης ως προς τη μέθοδο. Βασικό επιχείρημα του Μπράντομ για τον παραπάνω φιλόδοξο ισχυρισμό είναι ότι η επιστημολογική προοπτική που μας προτείνει δεν κάνει άλλο από το να αναπτύσσει έκδηλα τις προϋποθέσεις που ήδη υπόρρητα διέπουν την αφετηρία της, επιδεικνύοντας έτσι μια *εκφρασιοκρατική* (expressivist) στρατηγική που ο Μπράντομ θεωρεί ότι μοιράζεται με τον Χέγκελ.

Ξεκινώντας από ένα «μινιμαλιστικό» επίπεδο συνειδητότητας, όπου απουσιάζουν τα λογικά εργαλεία που είναι απαραίτητα για τη θεματοποίηση και ρητή ανάδειξη των συναγωγικών σχέσεων ανάμεσα στα περιεχόμενα των εκεί γλωσσικών εκφορών, άρα (σύμφωνα με τη συναγωγιστική ματιά του Μπράντομ, την οποία ο ίδιος θεωρεί ότι κληρονομεί από τη σκέψη του Σέλλαρς) και για την πλήρη εξοικείωση με τα περιεχόμενά τους, η ανάλυση του Μπράντομ φιλοδοξεί να δείξει πώς αυτά τα εννοιολογικής «φύσης» εργαλεία, που εν τέλει σχετίζονται με την αυτοσυνείδητη διάσταση του επιστημικού υποκειμένου, από τη μια μεριά αναλύονται στη βάση αυτού του θεμελιώδους συνειδησιακού επιπέδου, ενώ από την άλλη μεριά η ανάδυσή τους επιτρέπει την *επανοικειοποίηση* αυτού του επιπέδου και τη «βαθύτερη» κατανόηση των δομών που το διέπουν καθώς και της σχέσης τους με τους «ανώτερους» λογικούς μηχανισμούς που αυτές υποστηρίζουν.²²³ Με την έννοια αυτή, η σχέση ανάμεσα στο προτεινόμενο ως θεμέλιο της μπραντομιανής επιστημολογίας και στο «εποικοδόμημά» του θέλει να είναι δυναμική: το πρώτο αποτελεί βάση

²²³ Στην πραγματικότητα, όπως θα δούμε στη συνέχεια, η ανάλυση του Μπράντομ διακρίνει τρία (και όχι δύο) επίπεδα: αυτό των (υλικών) δεοντικών κοινοτικών αλληλεπιδράσεων, εκείνο των προτασιακών περιεχομένων που τις καθιστούν ρητές, και τέλος εκείνο όπου το (τυπικό) λογικό λεξιλόγιο καθιστά με τη σειρά του ρητές τις συναγωγικές σχέσεις ανάμεσα στα δεύτερα. Το γεγονός ωστόσο ότι, όπως θα δούμε, το μπραντομιανό προτασιακό περιεχόμενο ουσιαστικά *είναι* οι συναγωγικές του ιδιότητες μας επιτρέπει μια συνοπτική παρουσίαση του σχήματος ως «διόροφου». με κρίσιμα «άκρα» τις υλικές συναγωγές της βάσης και τις λογικά ανεπτυγμένες συναγωγές της «ταράτσας».

αναγωγής του δεύτερου, η οποία ωστόσο δεν μπορεί να είναι πλήρως κατανοητή και επαρκώς περιγράψιμη, παρά μόνο υπό το αναλυτικό «φως» που καθίσταται διαθέσιμο από το δεύτερο.²²⁴ Έτσι, αν και τα περιεχόμενα των αποβλεπτικών στάσεων μας καθίστανται πλήρως κατανοητά μόνο σε εκείνο το επίπεδο όπου η ρητή ανάπτυξη των συναγωγικών ιδιοτήτων τους γίνεται δυνατή, ωστόσο οι «ρίζες» του νοήματός τους τρέφονται, όπως σύντομα θα δούμε, από το «γήινο» υλικό των υλικών δεοντικών αλληλεπιδράσεων ανάμεσα στα μέλη μιας κοινότητας.

Επιστημονική εικόνα και προτεραιότητα των κοινοτικών πρακτικών

Στο δοκίμιό του *Philosophy and the Scientific Image of Man*, ο Σέλλαρς παρουσιάζει μια αντιπαλότητα ανάμεσα σε δυο εννοιολογικά πλαίσια θεώρησης του ανθρώπου: εκείνο της έκδηλης εικόνας, που σέβεται τη φαινομενολογία της εμπειρίας και την έλλογη συσχέτιση με αυτήν των αποβλεπτικών στάσεων μας, και εκείνο της επιστημονικής εικόνας που εγκρίνει αυστηρά και μόνο την πραγματικότητα των επιστημονικών αντικειμένων, τα οποία συναπαρτίζουν έναν νομολογικά δομημένο κόσμο που στερείται την ομοιογένεια της έκδηλης εικόνας και την προθετικότητα που φαίνεται να χαρακτηρίζει την ανθρώπινη σκέψη και πράξη. Κλείνοντας το εν λόγω δοκίμιο, ο Σέλλαρς εναποθέτει τις ελπίδες του για μια δημιουργική λύση αυτής της αντίθεσης στην προοπτική μιας μελλοντικής επισύναψης, στην επιστημονική εικόνα, ενός συμπληρωματικού, θα λέγαμε, εννοιολογικού πλαισίου που να επιτρέπει την αναφορά στα πρόσωπα ως μέλη μιας κοινότητας, μέσα και μόνο στην οποία καθίστανται γι' αυτά διαθέσιμα «αρχές και κριτήρια», τέτοια που «να καθιστούν δυνατή την έλλογη επικοινωνία και την ορθολογικότητα».²²⁵ Τι είναι όμως εκείνο που θα επέτρεπε σε ένα τέτοιο εννοιολογικό πλαίσιο προσώπων να αποφύγει τα αδιέξοδα που σε πρώτη όψη φαίνεται να αδυνατεί να υπερπηδήσει από μόνη της η έκδηλη εικόνα των αντιληπτών αντικειμένων της καθημερινής εμπειρίας και των υποκειμενικών θεωρητικών και πρακτικών στάσεων απέναντι σε αυτά;

²²⁴ «Το αποτέλεσμα είναι μια αναφορά με δομή που είναι αναγνωρίσιμη ως εγγεληνή: μια ρασιοναλιστική εκφρασιοκρατική ανάλυση της συνείδησης παρέχει το θεμέλιο για μια σύστοιχη ανάλυση της αυτοσυνείδησής, που κατόπιν καλείται να εμβαθύνει την αρχική αναφορά, παρέχοντας ένα μοντέλο κατανόησης του είδους συνείδησης με την οποία ξεκίνησε η όλη αναφορά», γράφει ο Μπράντομ (R.Brandom, *Articulating Reasons*, Harvard 2000, σελ. 22). Δεν είναι τυχαίο άλλωστε το απόσπασμα από τα Τέσσερα Κουαρτέτα του Τ.Σ.Έλιοτ με το οποίο προλογίζει το *Making it Explicit* (Harvard 1994).

²²⁵ W.Sellars, «Philosophy and the Scientific Image of Man», στο *Science, Perception and Reality*, Ridgeview 1991: 1-40, σελ. 40. Στα του δοκιμίου αυτού θα αναφερθούμε εκτενέστερα αλλού.

Ο Σέλλαρς δείχνει να ελπίζει ότι η επιστημονική πρόοδος στη μελέτη της εξέλιξης των ανθρώπινων κοινωνιών – αξιοποιώντας και την (έστω καθυστερημένη) «ανακάλυψη» από τη φιλοσοφία της διαμεσολάβησης της αποβλεπτικής σχέσης του υποκειμένου με τον κόσμο από τη συμμετοχή του σε μια *κοινότητα* υποκειμένων²²⁶ – θα ρίξει το απαιτούμενο φως στις εξελικτικές διαδικασίες, οι οποίες διαμορφώνουν εκείνες τις κοινοτικές διυποκειμενικές δομές που διέπουν τα φαινόμενα της αποβλεπτικότητας – φαινόμενα που, καθώς επιτάσσουν μια ολιστική αντιμετώπιση, αντιστέκονται σε πρώτη όψη στις προσπάθειες να προσεγγιστούν σε αρμονία με τους μηχανισμούς που αποδέχεται η επιστημονική εικόνα, καθώς και στην προσπάθεια να κατανοηθεί η ανάδυσή τους σε συνέχεια με την πρότερη αυτών κατάσταση.²²⁷ Ωστόσο, οι υφιστάμενες επιστημονικές κατηγορίες που εξετάζει στο δοκίμιό του ο Σέλλαρς δεν μοιάζουν ικανές να ανταποκριθούν στο χρέος αυτό. Οι έννοιες που χρειαζόμαστε για τον απαιτούμενο εμπλουτισμό της επιστημονικής εικόνας με τη γλώσσα των προσώπων δεν είναι έννοιες περιγραφικές, με ταξινομητικό ή εξηγητικό ρόλο, αλλά τέτοιες που να επιτρέπουν την επαρκή αναφορά σε ένα «δίκτυο δικαιωμάτων και υποχρεώσεων» – ένα δίκτυο που να καθιστά κάθε συμπεριφορά που υπόκειται σε αυτό συμπεριφορά ενός όντος που οφείλουμε να αναγνωρίσουμε ως ουσιαστικά αυτοκατανοούμενο ως μέλος μιας κοινότητας που προσδιορίζεται από ένα πλαίσιο αρχών και κανόνων (το πλαίσιο δηλαδή που «πραγματώνεται» με εκείνες τις δεσμεύσεις και αδειοδοτήσεις που οι ζητούμενες έννοιες θα πρέπει να μπορούν να οικειοποιούνται).²²⁸

Ένας τρόπος να προσεγγίσουμε το πρόγραμμα του Μπράντομ είναι ως μια απόπειρα εκπλήρωσης αυτής της προσδοκίας του δασκάλου του. Έτσι, η δική του πρόταση για τη νομιμοποίηση της δυνατότητας του εμπειρικού περιεχομένου θέτει ως θεμελιώδες ένα επίπεδο *κοινοτικής* πρακτικής, κατά την οποία κάθε μέλος μιας

²²⁶ Ο Σέλλαρς αποδίδει στον Χέγκελ την εν λόγω φιλοσοφική «ανακάλυψη». Η φιλοσοφία ωστόσο, ως υπαγόμενη στο «στρατόπεδο» της έκδηλης εικόνας αδυνατεί να αξιοποιήσει επαρκώς αυτήν την πρόοδο: «Κάθε απόπειρα να εξηγηθεί αυτή η διαμεσολάβηση μέσα στο πλαίσιο της έκδηλης εικόνας ήταν καταδικασμένη να αποτύχει, καθώς η έκδηλη εικόνα μπορεί να υποστηρίξει μια τέτοια απόπειρα μόνο με την έννοια ότι παρέχει το θεμέλιο επάνω στο οποίο η επιστημονική θεωρία μπορεί να αρθρώσει ένα εξηγητικό πλαίσιο» (PSIM17). Παρατηρούμε καί εδώ τη σελλαρσιανή διαπλοκή ανάμεσα σε εξηγητικές παραμέτρους και ερωτήματα υπερβατολογικής υφής (ερωτήματα περί ορών δυνατότητας) που συζητάμε και αλλού.

²²⁷ Βλ. PSIM 6: «Η δυνατότητα του σκέπτεσθαι είναι η δυνατότητα του να αποτιμά κάποιος τις σκέψεις του με κριτήρια ορθότητας, συνάφειας, τεκμηρίωσης. Με αυτήν την έννοια, ένα διαφοροποιημένο εννοιολογικό πλαίσιο είναι ένα όλον που [...] δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί ως συντιθέμενο από κομμάτια που είναι ήδη εννοιολογικού χαρακτήρα». Έτσι, μέσα στο πλαίσιο της έκδηλης εικόνας, η μετάβαση στην «εποχή της έννοιας» δεν μπορεί παρά να συνιστά ένα «ολιστικό» άλμα μη αναγώγιμο σε δεδομένα που προϋπήρχαν αυτού.

²²⁸ Βλ. PSIM 39-40.

γλωσσικής κοινότητας καταγράφει τις μεταβολές στο «δεοντικό στάτους», του ίδιου αλλά και των γλωσσικών «συντρόφων» του, που επιφέρουν οι κινήσεις, του ίδιου και εκείνων, μέσα σε ένα πεδίο δυνατών δεοντικών *στάσεων* που αυτό και τα άλλα μέλη της κοινότητας υιοθετούν. Ένα είδος δηλαδή αμοιβαίας καταγραφής δεοντικού σκορ που ο Μπράντομ θα θελήσει να αναδείξει ως μια βάση ενδοκοινοτικών αλληλεπιδράσεων, που είναι μεν περιγράψιμες *ανεξάρτητα* από αποβλεπτικούς όρους, και ωστόσο ικανές να υποστηρίξουν το «παιχνίδι» επίκλησης και απαίτησης *λόγων* (το παιχνίδι, αλλιώς, της δικαιολόγησης), υπό το πρίσμα και μόνο του οποίου η γλωσσική συμπεριφορά των μελών της κοινότητας μπορεί και καθίσταται αποφαντικού χαρακτήρα και συνακόλουθα (σύμφωνα με τις συναγωγιστικές προκείμενες που θα δούμε να υιοθετεί ο Μπράντομ) οι εκφορές τους (οι οποίες, στο θεμελιώδες επίπεδο, αντιμετωπίζονται ως όχι προϋποτιθέμενα αποβλεπτικού χαρακτήρα κινήσεις στη δεοντική σκακιέρα) αποκτούν αντικειμενώδες περιεχόμενο (επιδεικνύοντας έτσι την κυκλική επανοικειοποίηση της αφετηρίας, στην οποία αναφερθήκαμε παραπάνω).

Ερμηνευτική αναδρομή και προτεραιότητα των κοινοτικών πρακτικών

Πριν προχωρήσουμε σε μια περισσότερο αναλυτική χαρτογράφηση των δεοντικών στάσεων που αποτελούν τα υλικά της εν λόγω θεμελιώδους κοινοτικής πρακτικής, θα ήταν χρήσιμο να επισημάνουμε μια ακόμα επιταγή που ζητά να καλύψει το παραπάνω ιδιόμορφο είδος αναγωγιστικής διαχείρισης των προτασιακών περιεχομένων.²²⁹ Το μπραντομιανό υπόστρωμα πρακτικών-δεοντικών αλληλεπιδράσεων, αν πετυχαίνει να εξυπηρετεί καί τους δύο προαναφερθέντες στόχους, τόσο τη μη αποβλεπτικά προσδιορισμένη περιγραφσιμότητά του, όσο και την ουσιώδη συνάφειά του προς το «παιχνίδι» της δικαιολόγησης, τότε πετυχαίνει και να απαντά στο πρόβλημα της άπειρης ερμηνευτικής αναδρομής που συνοδεύει την καντιανή μετάβαση σε μια *κανονιστική* κατανόηση των νοητικών ικανοτήτων μας και αντίστοιχα της συγκρότησης των περιεχομένων που συνιστούν τα αντικείμενα της απόβλεψής τους. Μια κατανόηση που, με τη συνδρομή και του φιλοσοφικού ρεύματος του πραγματισμού, προοδευτικά εκτόπισε την παραδοσιακή ουσιοκρατική θεώρηση των εννοιών και που βρήκε ίσως την εμβληματική ολοκλήρωσή της στη

²²⁹ Παρά τον κυκλικό χαρακτήρα του, το εγχείρημα του Μπράντομ δεν παύει να περιλαμβάνει, ως *εσωτερική* έστω στον επιστημολογικό κύκλο, μια κίνηση αναγωγής του προτασιακού στο μη προτασιακό.

βιτγκενσταϊνική «ταύτιση» ανάμεσα στο νόημα και στη *χρήση* μιας γλωσσικής έκφρασης.²³⁰

Έτσι, αν οι έννοιές μας συνίστανται εν τέλει στους *κανόνες* της ορθής εφαρμογής τους (τόσο στο επίπεδο της σχέσης μας με τον κόσμο, κατά την αισθητηριακή αλλά και την πρακτική αλληλεπίδρασή μας με αυτόν, όσο και στο επίπεδο των συναγωγικών σχέσεων που *οφείλουμε* να αναγνωρίζουμε ανάμεσα στα περιεχόμενα που συντίθενται από αυτές), τότε η εξοικείωσή μας μαζί τους δεν μπορεί παρά πάντοτε να δεσμεύεται από προϋποθέσεις ερμηνευτικού χαρακτήρα, να προϋποθέτει δηλαδή τη δυνατότητα της *ορθής* αναγνώρισης των συνθηκών εκείνων που καλούν για την εφαρμογή τους (των συνθηκών δηλαδή που υπάγονται στην ισχύ των κανόνων χρήσης τους), αλλά και τη δυνατότητα της αναγνώρισης από το χρήστη τους της *ορθόδοξης* ή μη εφαρμογής των κανόνων που τις διέπουν, ως προς τις εκάστοτε δεδομένες συνθήκες. Το παραπάνω όμως αίτημα μιας ορθότητας, που τοποθετείται στο επίπεδο της εφαρμογής των κανόνων, αναπαράγει το αίτημα της ορθής ερμηνείας στο (μετα)επίπεδο της αναγνώρισης και ερμηνείας των *ιδίων* αυτών των κανόνων. Αν στο πρώτο επίπεδο μας απασχολεί το αν ο κανόνας εφαρμόστηκε ορθά ή όχι ως προς τις συνθήκες εφαρμογής του (καθώς και το αν οι τελευταίες αναγνώστηκαν ορθά), στο δεύτερο επίπεδο το ζήτημα είναι αν πρώτα πρώτα ο κανόνας αναγνωρίστηκε ορθά *ως τέτοιος*, ερώτημα που επαναθέτει το ζήτημα της υποκειμενικής απόκρισης σε ένα αντίστοιχο πλαίσιο κριτηρίων ορθότητας.

Μια ιδιαίτερα γλαφυρή εκδήλωση της ερμηνευτικής αναδρομής παρέχεται από τις παρατηρησιακές έννοιές μας. Η έννοια *κόκκινο*, για παράδειγμα, χρησιμοποιείται ορθά όταν εκφέρουμε «αυτό είναι κόκκινο», στην παρουσία ενός κόκκινου αντικειμένου κάτω από συνθήκες παρατήρησης που είναι κατάλληλες για την αναγνώριση των χρωμάτων των αντικειμένων. Το παραπάνω, μπορούμε να πούμε, συνιστά έναν κανόνα που διέπει τη χρήση της λέξης «κόκκινο», άρα και το περιεχόμενο της έννοιας που μέσω αυτής εφαρμόζουμε στη διαχείριση της εμπειρίας μας: δεν μπορεί κάποιος να κατέχει την εν λόγω έννοια, αν δεν μπορεί να διακρίνει ανάμεσα στις κατάλληλες και μη περιστάσεις και τρόπους εφαρμογής της, όπως αυτά προσδιορίζονται από κανόνες σαν τον παραπάνω. Ωστόσο, τόσο η ανάγκη χρήσης της

²³⁰ Τα εδώ εισαγωγικά δηλώνουν ότι, ανάλογα βέβαια και με την ερμηνευτική προσέγγιση του έργου του, ο όρος «ταύτιση» μπορεί να κριθεί ως ιδιαίτερα παραπλανητικός ως παραπομπή στη σημασιολογική θέση του Βιτγκενστάιν. Δεν είναι παραπλανητικό ωστόσο να πει κανείς ότι μέσα από τη συσχέτιση ανάμεσα στο νόημα και στη χρήση, ο Βιτγκενστάιν από τη μια σεβάστηκε την καντιανή κανονιστική στροφή, και από την άλλη πρότεινε μια λύση για το πρόβλημα της ερμηνευτικής αναδρομής που γεννήθηκε στους κόλπους της.

ίδιας της υπό νομιμοποίηση έννοιας στη διατύπωση του κανόνα εφαρμογής της, όσο και η αναφορά σε μια έννοια *καταλληλότητας* συνθηκών παρατήρησης, που ρητά επανεισάγει ένα αίτημα ορθής ερμηνείας της και αντίστοιχα προσδιορισμού *κριτηρίων* καταλληλότητας, καθιστούν έκδηλη την ανάγκη εισαγωγής ενός νέου κανονιστικού πλαισίου που θα απαντά σε αυτές τις «εκκρεμότητες». Και η κατάσταση δεν αλλάζει, για όσο «γυροφέρνουμε» σε μια θεωρητική-ερμηνευτική εκδοχή της κανονιστικής συγκρότησης των εννοιών, αναπαράγοντας σε κάθε βήμα μας την ανάγκη για ένα νέο πλαίσιο κριτηρίων ορθότητας.²³¹

Η ερμηνευτική αναδρομή που έτσι αναπτύσσεται, ως προϋπόθεση εξοικείωσης του φορέα των εννοιών με αυτές, φαίνεται να επιβάλλει την, σε κάποιο σημείο της ανάλυσης, απεύθυνση προς ένα επίπεδο όπου η χρήση των εννοιών δεν διαμεσολαβείται από μια ερμηνευτική προϋπόθεση, αλλά μάλλον «επιβάλλεται» από μια πρακτική, μέσα και μόνο στην οποία γίνεται πρώτα πρώτα κατορθωτό να αρθρωθούν κανόνες τέτοιοι που να καθιστούν με τη σειρά τους δυνατή τη συγκρότηση των εννοιών. Ο Μπράντομ συνοψίζει το πρόβλημα της ερμηνευτικής αναδρομής στο ME20-21, αποδίδοντας εκεί την επισήμανσή του στον Βιτγκενστάιν. Καταλήγει ότι «χωρίς έναν πρακτικό τρόπο αναγνώρισης των κανόνων, η δυνατότητα διάκρισης ανάμεσα σε ορθές και μη εφαρμογές – περιπτώσεων όπου ενεργούμε σε συμφωνία μαζί τους ή ενάντιά τους – δεν μπορεί να γίνει κατανοητή. Οι κανόνες θα ήταν μη κατανοήσιμοι». Ένας δεύτερος λοιπόν τρόπος να προσεγγιστεί η συνεισφορά του στο ζήτημα του εμπειρικού περιεχομένου είναι ακριβώς η ανταπόκριση σε αυτό το αίτημα ενός επιπέδου πρακτικής σχέσης του επιστημικού υποκειμένου με το κανονιστικό πλαίσιο που διέπει τη νοητική δράση του.²³²

Η προτεραιότητα της συναγωγής

Μια τρίτη προϋπόθεση που θέλει να σεβαστεί η σημασιολογική πρόταση του Μπράντομ συνδέεται με την προηγούμενη και έχει να κάνει με την ανάδειξη της συναγωγικής διάστασης των αποβλεπτικών περιεχομένων σε θεμελιώδη ως προς τον αναπαραστασιακό χαρακτήρα τους, στον οποίο ακριβώς αυτό που ο Μπράντομ

²³¹ Στο επίπεδο της λογικής, το φαινόμενο της ερμηνευτικής αναδρομής αποτυπώνεται όμορφα στο παράδοξο του Κάρολ, στο οποίο αναφερόμαστε αλλού..

²³² Ο Βιτγκενστάιν είναι βέβαια εκείνος που, στις *Φιλοσοφικές Έρευνες*, στράφηκε με επιμέλεια προς το πρόβλημα της ακολούθησης των κανόνων. Η επεξεργασία της σχέσης των Μπράντομ και Μακντάουελ, αλλά και του Σέλλαρς, με το έργο του θα απαιτούσε πραγμάτευση, η έκταση της οποίας καθιστά πιο συνετό να μην εισέλθουμε σε αυτήν.

αναγνωρίζει ως παραδοσιακή εμπειριστική σκέψη εδράζει, κατά αντίστροφη θεώρηση, τις αποβλεπτικές ιδιότητές τους, και ως απόρροια αυτών τις συναγωγικές συγγένειες αναμεταξύ τους. Η τρίτη αυτή μπραντομιανή προϋπόθεση αναγνωρίζει και αυτή την αφετηρία της στην προαναφερθείσα καντιανή θεώρηση των εννοιών ως *κανόνων* οργάνωσης του υλικού της εποπτείας, σε συνδυασμό με το ότι αυτές, σε συμφωνία με τις καντιανές επιταγές, αν και επιτελούν τον επιστημικό ρόλο τους μόνο με τη «συνεργασία» της αισθητικότητας και χάρη στα περιεχόμενα που αυτή προσπορίζει, έχουν ωστόσο την «έδρα» τους στο τυπικό πεδίο της *δομής* των δυνατών κρίσεων μας, ως στοιχεία της οποίας και κατακτούν την ταυτότητά τους.

Η μετακαντιανή «υποβάθμιση» του ρόλου της εποπτείας από την ιδεαλιστική παράδοση²³³ καθιστά την τυπική αυτή διάσταση της συνεισφοράς των εννοιών στην άρθρωση των κρίσεων κυρίαρχη και πλέον οδηγεί, σχεδόν αναγκαία, προς μια λογική ανασυγκρότησης του επαπειλούμενου περιεχομένου της εποπτείας μέσα από τις συναγωγικές-συλλογιστικές σχέσεις ανάμεσα στις δυνατές κρίσεις μας. Μας οδηγεί, με άλλα λόγια, ουσιαστικά σε μια προσπάθεια να υποκατασταθεί η υποτιθέμενη επιστημική λειτουργικότητα της αλληλεπίδρασης ανάμεσα σε έννοιες και εποπτείες με την αλληλεπίδραση ανάμεσα στους διαφορετικούς ρόλους που επιτελούν οι έννοιές μας, μέσα στο συναγωγικό δίκτυο όπου αρθρώνονται και δικαιολογούνται οι αποφάνσεις μας. Αυτή τουλάχιστον είναι η οδός – ή έστω μια από τις οδούς – μέσα από την οποία θα δούμε ότι ο Μπράντομ θα επιδιώξει να προσδέσει το άρμα της φιλοσοφίας του σε εκείνο του Χέγκελ (στον οποίο ο Μπράντομ αποδίδει την υπεράσπιση μια τέτοιας συναγωγιστικής φιλοσοφικής κατεύθυνσης),²³⁴ καθώς και σε εκείνο του Φρέγκε (που, όπως έχουμε δει, καθιστά την κρίση, και όχι μια πρότερη αναφορική πρόσδεση των εννοιών στον κόσμο, αφετηρία της σημασιολογικής προοπτικής του),²³⁵ αλλά και σε εκείνο του Σέλλαρς που και αυτός, σύμφωνα με τη ματιά τού Μπράντομ, πιάνει το νήμα αυτής της ευρύτερης συναγωγιστικής παράδοσης, αν και αρκετά αργότερα.

²³³ Έχουμε δει αλλού ότι, ξεκινώντας από την καντιανή επέκταση της συνθετικής δραστηριότητας του νου στο χώρο της αισθητικότητας, η ιδεαλιστική παράδοση εστιάζει προοδευτικά το ενδιαφέρον της στη δομή της αυτοσυνειδησίας, καθιστώντας παράλληλα τη συνεισφορά του Πραγματικού στο γνωσιακό περιεχόμενο πρόβλημα προς επίλυση.

²³⁴ Όπως θα περίμενε κανείς, η πρόσληψη της εγγεληνής σκέψης από τον Μπράντομ είναι τέτοια που να εξυπηρετεί το δικό του πρόγραμμα. Δεν είναι ψέμα ωστόσο να πει κανείς για τον Χέγκελ ότι στη σκέψη του είναι το επιστημικό περιβάλλον του *συλλογισμού*, των σχέσεων δηλαδή ανάμεσα σε κρίσεις, και όχι μια ευθεία αντιπαράθεση προς ένα εξω-εννοιακό πεδίο, όπου οι έννοιες «κατακτούν» την αλήθειά τους.

²³⁵ Δες και τη σχετική ενότητα του παρόντος.

Ηερμηνευτική δίνη

Έχει θέση αυτονόητου, για τον παραδοσιακή αναπαραστασιακή προσέγγιση, το ότι για να λογίζεται κάποιος χρήστης της έννοιας κόκκινο, για παράδειγμα, θα πρέπει πρώτα πρώτα να είναι σε θέση να αναπαριστά ορθά ως κόκκινα τα κόκκινα αντικείμενα του περιβάλλοντός του, έτσι ώστε σε «δεύτερο χρόνο» να καθίσταται δυνατή η παραπέρα κανονιστική δικτύωση της έννοιας κόκκινο και των περιεχομένων στα οποία αυτή συμμετέχει – όπως, για παράδειγμα, το ότι δεν μπορεί κάποιος να ισχυρίζεται για κάποιο αντικείμενο ότι αυτό είναι κόκκινο και, την ίδια στιγμή, ότι αυτό είναι μπλε (αφού τότε σίγουρα θα παραβίαζε τα κριτήρια ορθής αναπαράστασης που θα ήθελαν ένα μπλε αντικείμενο να αναπαρίσταται ως μπλε και όχι ως κόκκινο, και το ανάποδο), ή το ότι δεν νομιμοποιείται κάποιος να ισχυριστεί για κάποιο αντικείμενο που του φαίνεται κόκκινο ότι είναι κόκκινο, κάτω από συνθήκες παρατήρησης στις οποίες τα κόκκινα αντικείμενα φαίνονται μπλε (αφού τότε και πάλι θα παραβίαζε τους κανόνες ορθής εφαρμογής της έννοιας που χρησιμοποιεί). Στα πλαίσια δηλαδή αυτής της προοπτικής, είναι οι κανόνες της ορθής εφαρμογής μιας έννοιας η βάση επάνω στην οποία ορίζονται οι υπόλοιπες ιδιότητες των περιεχομένων στα οποία αυτή συμμετέχει, και που έτσι την καθιστούν (δευτερογενώς) λειτουργική και συναγωγικά ενεργή, μέσα στα πλαίσια της γλωσσικής συμπεριφοράς μας. Αυτό όμως σημαίνει ότι η ανάγκη που επισημάναμε λίγο πριν, για μια πρακτική «αγκύρωση» στον κόσμο της κανονιστικά κατανοούμενης επιστημικής δραστηριότητάς μας δεν είναι ποτέ δυνατό να καλυφθεί. Η ίδια η «διεπιφάνεια» ανάμεσα στον κόσμο και στο επιστημικό υποκείμενο είναι, σύμφωνα με το αναπαραστασιακό παράδειγμα, ερμηνευτικής υφής, όπως μοιάζει να επιβάλλει το αίτημα της ορθής εφαρμογής των κριτηρίων επιτυχούς αναπαράστασης που το συνοδεύει.²³⁶

²³⁶ Ας προσέξουμε εδώ ότι το επιστημικό υποκείμενο διαφοροποιείται ως έλλογα αποκρινόμενο στο περιβάλλον του από έναν, για παράδειγμα, μηχανικό αισθητήρα κόκκινων αντικειμένων, από το ότι οφείλει να αναγνωρίζει το ίδιο τον εαυτό του ως ακριβώς έλλογα αποκρινόμενο, σε συμφωνία με κάποια αντίστοιχα κριτήρια εύστοχης απόκρισης που μπορεί να θεματοποιήσει και να επικαλεστεί αν χρειαστεί, στο περιβάλλον του. Φέρει το επιστημικό χρέος της ορθής αναπαράστασης αυτού και της μετέπειτα ορθής χρήσης τού έτσι (αναπαραστασιακά) υποστηριζόμενου περιεχομένου σε παραπέρα συνάψεις με άλλα αποβλεπτικά περιεχόμενα – και έχει συνείδηση αυτού του χρέους. Έτσι, η αναπαραστασιακή πρόσληψη του κόσμου «κλειδώνει» θα λέγαμε την ατελέσφορη ερμηνευτική αναδρομή που απειλεί την κανονιστική θεώρηση των εννοιών, καθώς καθιστά κάθε εκδήλωση επιστημικότητας ζήτημα ερμηνείας και εφαρμογής κριτηρίων ορθότητας. Θα δούμε ότι ο συναγωγικισμός του Μπράντομ από τη μια *σέβεται* και από την άλλη ζητά να αντιμετωπίσει αυτό το συμπέρασμα.

Ο φαινομενικά τελεσίδικος εγκλωβισμός μας στην ερμηνευτική «δίνη», που φαίνεται να επιφέρει η αναπαραστασιακή προοπτική, έχει να κάνει με την αποδοχή της κατ' αρχήν δυνατότητας αντιπαραβολής, που αυτή προϋποθέτει, ανάμεσα σε οντότητες που εξ ορισμού υπάγονται σε διαφορετικά πεδία συγκρότησης, όπως είναι τα εννοιακά αρθρωμένα αναπαραστασιακά περιεχόμενα και οι εξωγλωσσικές αναπαριστώμενες οντότητες, με βάση τις οποίες και υποτίθεται ότι ορίζονται τα ανεξάρτητα από τα ίδια κριτήρια ευστοχίας των πρώτων. Υπό το φως του συγκροτησιακού χάσματος που χωρίζει τις δυο πλευρές, το αίτημα αυτό των κριτηρίων ευστοχίας, που συνοδεύει αναλυτικά το αναπαραστασιακό παράδειγμα, θέτει το ζήτημα του προσδιορισμού τους με τρόπο που είναι προβληματικά διλημματικός. Εάν μεν αυτά τίθενται, με κάποιον τρόπο, από την πλευρά του επιστημικού υποκειμένου, ο κύκλος που ενσκήπτει είναι προφανής. Εξ ορισμού, η αναπαράσταση δεν μπορεί να υποστηρίζει γνήσια αποβλεπτικά περιεχόμενα, παρά μόνο όταν η ορθότητά της κρίνεται ως προς μέτρα και σταθμά που τίθενται από την πλευρά της αναπαριστώμενης – το χρέος της ορθότητας βαρύνει τον αναπαριστώντα.

Από την άλλη μεριά, αν τα κριτήρια απλά βρίσκονται «κάπου εκεί έξω» για να ανακαλυφθούν από το επιστημικό υποκείμενο, το αίτημα της *αναγνώρισής* τους δεν μπορεί και πάλι να κατανοηθεί ως ανεξάρτητο από τη δυνατότητα της ερμηνευτικής *επικύρωσης* από την πλευρά του υποκειμένου (ξαναρίχνοντάς μας έτσι στην κατάσταση της ερμηνευτικής «δίνης») – και *ακόμα και αν αυτό ήταν δυνατό* (αν δηλαδή τα κριτήρια, με κάποιον τρόπο, απλά *επιβάλλονταν* στο επιστημικό υποκείμενο), τότε θα αναγκαζόμασταν να υιοθετήσουμε εκείνη την προοπτική που έχουμε ήδη συναντήσει κάτω από τον τίτλο του «μύθου του δεδομένου», αναπαράγοντας τα προβλήματα του μύθου και – για να χρησιμοποιήσουμε την έκφραση του Μακντάουελ – παρέχοντας «προφάσεις» εκεί που εμείς αναζητούμε σχέσεις έλλογης θεμελίωσης των αναπαραστασιακών περιεχομένων.

Η απεύθυνση του Μπράντομ σε ένα θεμελιώδες υπόβαθρο ενδοκοινοτικών δεοντικών αλληλεπιδράσεων, στη βάση των οποίων «οικοδομείται» ο αναπαραστασιακός χαρακτήρας της αποβλεπτικότητας, θέλει αφενός να βάλει ένα πρακτικό «στοπ» στο φαινόμενο της αναπαραγώμενης ερμηνευτικής αναδρομής, μέσα, θα λέγαμε, από τη «μαλακή» αγκύρωσή της στο δυναμικό επίπεδο των δεοντικών συναλλαγών. Αφετέρου, εκμεταλλευόμενος την «πρωτοκανονιστική» υφή αυτού του επιπέδου, το ότι δηλαδή αυτό συνίσταται σε ένα δίκτυο δεσμεύσεων και αδειοδοτήσεων που καθίσταται έκδηλο στη συναγωγική άρθρωση των περιεχομένων

των αποβλεπτικών στάσεών μας, ο Μπράντομ διασώζει την τοποθέτησή του υπέρ μιας αυτόνομης θεώρησης του έλλογου πεδίου, παραδοχή που μοιράζεται με τον Μακντάουελ και με τον Σέλλαρς (και η οποία συνιστά μια διάσταση που κάνει όλους μαζί να νιώθουν μια ιδιαίτερη συνάφεια προς τη μετακαντιανή ιδεαλιστική σκέψη). Στα φιλοσοφικά μάτια του Μπράντομ, «το να μιλάμε για έννοιες είναι να μιλάμε για ρόλους σε συλλογισμούς» (AR11). Και το να χρησιμοποιεί κάποιος μια έννοια είναι το να είναι εξοικειωμένος με τη συναγωγική *χρήση* της: «να γνωρίζει (με την πρακτική έννοια του να μπορεί να διακρίνει – ένα είδος knowing how) σε τι άλλο δεσμεύεται χρησιμοποιώντας την έννοια, τι του επιτρέπει να τη χρησιμοποιεί και τι θα του στερούσε αυτό το δικαίωμα (AR11). Το πεδίο των εννοιών δομείται έτσι πάνω στη βάση ενός κανονιστικού *πρέπει*, το οποίο μας επιτρέπει να αναγνωρίσουμε το δεοντικό περιβάλλον μας ως ένα περιβάλλον δεσμεύσεων και δικαιωμάτων, και το οποίο είναι εξ ορισμού μη αναγώγιμο στο νομοτελειακό *πρέπει* που διέπει, για παράδειγμα, τις κινήσεις των φυσικών σωμάτων. Σε αντίθεση με το τελευταίο, η δεσμευτικότητα του κανονιστικού *πρέπει* υφίσταται μόνο ως *αναγνωριζόμενη* από κάποιον που αναγνωρίζει τον εαυτό του ως αναγνωρίζοντα εκείνη. Είναι αυτή η ιδιότητα που διακρίνει το πεδίο όπου συγκροτούνται οι έννοιες από ένα πεδίο που απλά διέπεται από κανονικότητες, και τον έλλογο χρήστη τους από έναν μηχανικό αισθητήρα ιδιοτήτων, για τον οποίο ωστόσο δεν μπορούμε να πούμε ότι *αποφαίνεται* ως προς τις ιδιότητες που του γίνονται αντιληπτές.²³⁷

Η ολιστική δέσμευση

Ο Σέλλαρς – τον οποίο ο Μπράντομ θεωρεί περίπου φιλοσοφικό «πατέρα»²³⁸ – είναι από τους πρώτους στοχαστές της αναλυτικής οικογένειας που επικαλέστηκαν, έστω με μινιμαλιστικό τρόπο, την εγελιανή σκέψη. Μια από τις αφετηρίες του γι' αυτήν την επίκληση είναι, όπως συζητάμε αναλυτικότερα αλλού, η ολιστική σημασιολογική προοπτική που υπερασπίζεται ο Χέγκελ, η οποία μοιάζει να γίνεται απαραίτητη όταν κανείς αποφασίσει να αφαιρέσει από την αναπαράσταση το θεμελιωτικό ρόλο που ήθελε γι' αυτήν η παραδοσιακή εμπειριστική επιστημολογία,

²³⁷ Έτσι, το σχίσμα ανάμεσα στο έλλογο και στο μη έλλογο, υπενθυμίζει εδώ τη φιλοσοφική αγωνία του Σέλλαρς για την ανάγκη συμφιλίωσης ανάμεσα στην έκδηλη και στην επιστημονική εικόνα, που συναντήσαμε παραπάνω.

²³⁸ Ας σημειωθεί ότι ο Μπράντομ έχει γράψει και τον οδηγό ανάγνωσης για την Harvard 1997 έκδοση του κομβικού δοκιμίου του Σέλλαρς *Empiricism and the Philosophy of Mind*.

και η οποία συνιστά ακόμα έναν «πυλώνα» του εγχειρήματος του Μπράντομ. Στην πραγματικότητα, ο τεχνικός όρος «αναπαράσταση» θολώνει ίσως τα νερά του προβλήματος στο οποίο απαντά η επιλογή του ολισμού. Το κρίσιμο εδώ είναι η ίδια η ιδέα μιας υποκειμενικής αποβλεπτικής απόκρισης σε μια εξωγλωσσική οντότητα, τέτοιας που να φέρει το βάρος της σημασιολόγησης του σχετιζόμενου με την τελευταία αποβλεπτικού ενεργήματος. Στο δοκίμιό του *Meaning as Functional Classification*,²³⁹ ο Σέλλαρς υποδεικνύει πώς κάθε μεταγλωσσική δήλωση που φαίνεται να δηλώνει τη σημασιοδότηση μιας έννοιας συσχετίζοντάς την με μια εξωγλωσσική οντότητα, όπως για παράδειγμα φαίνεται να κάνει η πρόταση «Η κόκκινο σημαίνει κόκκινο» (όπου στο αριστερό σκέλος συναντούμε μια έννοια της γλώσσας μας, ενώ στο δεξί μοιάζει να εισάγεται μια μη-γλωσσική ιδιότητα στην οποία αυτή αναφέρεται) μπορεί – και πρέπει, μέσα στα πλαίσια μιας συνεκτικής θεωρίας νοήματος για μια γλώσσα – να αναγνωστεί ως μια πρόταση που ισχυρίζεται την ομοιότητα ανάμεσα στο γλωσσικό ρόλο μιας έκφρασης, στην οποία αναφερόμαστε στο αριστερό σκέλος μέσω ενός διανεμητικού μοναδιαίου όρου,²⁴⁰ και σε έναν οικείο γλωσσικό ρόλο ο οποίος «απεικονίζεται» στο δεξί σκέλος μέσω μιας γλωσσικής έκφρασης με τη χρήση της οποίας προϋποτίθεται η εξοικείωσή μας.²⁴¹

Παράλληλα, στο *Inference and Meaning*,²⁴² ο Σέλλαρς έχει υποστηρίξει ότι πέρα από τον τυπικό σκελετό μιας γλώσσας, που ορίζεται από τους κανόνες του τυπικού συμπερασμού, και μέσα στον οποίο ορίζεται αντίστοιχα η τυπική-λογική λειτουργικότητα των εκφράσεών της, εξίσου αναγκαίοι για τη γλωσσική λειτουργικότητα των εννοιών μας είναι οι κανόνες υλικού συμπερασμού που, σύμφωνα με την εκεί επιχειρηματολογία του Σέλλαρς (την οποία συμμερίζεται ο Μπράντομ) δεν είναι αναγώγιμοι στους πρώτους. Σε αρμονία με τις παραπάνω λειτουργιστικές θέσεις του, κατά τις οποίες το νόημα μιας γλωσσικής έκφρασης συνίσταται στο ρόλο της μέσα στο πλαίσιο της γλώσσας που τη «φιλοξενεί», ο Σέλλαρς θα υιοθετήσει έτσι μια στάση «σκληρού» συναγωγικισμού, την οποία θα

²³⁹ W.Sellars, «Meaning as Functional Classification», *Synthese* 27, 1974: 417-37.

²⁴⁰ Ένας διανεμητικός μοναδιαίος όρος *ο/η/το X* διαβάζεται ορθά ως *κάθε X* (ή *ένα X* με την έννοια του *κάθε X*), όπως για παράδειγμα στην «η γάτα / κάθε γάτα / μια γάτα είναι εφτάψυχη».

²⁴¹ Η διαχείριση αυτών των μεταγλωσσικών προτάσεων από τον Σέλλαρς μπορεί να γίνει ευκολότερα κατανοητή ίσως αν στο αριστερό σκέλος χρησιμοποιήσουμε άλλη γλώσσα από εκείνη στην οποία ανήκει η έκφραση-ρόλος που χρησιμοποιείται στο δεξί σκέλος, όπως στην: «‘Red’ σημαίνει *κόκκινο*». Η παραπάνω δηλώνει ότι ο γλωσσικός ρόλος της έκφρασης «red» είναι όμοιος με το γλωσσικό ρόλο οποιασδήποτε έκφρασης έχει τον ίδιο ρόλο με εκείνον που έχει στη γλώσσα μας η έκφραση «κόκκινο».

²⁴² W.Sellars, «Inference and Meaning», στο *Mind*, Vol.62, No.247, 1953:313-338.

ενστερνιστεί και ο Μπράντομ, σύμφωνα με την οποία οι εν λόγω υλικοί κανόνες καθορίζουν ακόμα και το *περιγραφικό* περιεχόμενο εκείνων των γλωσσικών εκφράσεων που χαρακτηρίζουμε ως παρατηρησιακές και που ο παραδοσιακός εμπειρισμός θέλει να νοηματοδοτούνται μέσω μιας ευθείας σχέσης υποκειμενικής απόκρισης προς τις εξωγλωσσικές καταστάσεις που τις «πυροδοτούν».

Η εν λόγω σχέση απόκρισης συνιστά βέβαια ένα είδος κανόνα γλωσσικής συμπεριφοράς προς τον οποίο μαθαίνουμε να συμμορφωνόμαστε εκπαιδευόμενοι από τους ήδη έμπειρους χρήστες της γλώσσας, με τεχνικές θετικής ενίσχυσης των ορθών αποκρίσεων – «ορθών», με την έννοια της τήρησης μιας κανονικότητας που θα *πρέπει* να ακολουθεί ο συσχετισμός ενός τύπου εκφοράς με την παρουσία ενός συγκεκριμένου τύπου αντικειμένου στο περιβάλλον του επιστημικού υποκειμένου. Αυτή είναι μια διαδικασία που *δεν* αμφισβητεί ο Σέλλαρς. Είναι λάθος ωστόσο να συμπεράνουμε εδώ ότι το νόημα της αντίστοιχης γλωσσικής έκφρασης – έστω, για παράδειγμα, «αυτό είναι κόκκινο» – *συνίσταται* στον ψυχολογικής υφής συσχετισμό της με τα κόκκινα αντικείμενα (ή, ίσως ακριβέστερα, με την κοκκινότητα των αντικειμένων) που «προκαλούν» την εκφορά της στον εκπαιδευθέντα και υποστηρίζουν έτσι την κανονικότητα της συμπεριφοράς του. Η σημασιολογική ανεπάρκεια ενός τέτοιου συμπεράσματος καταδεικνύεται, κατά τον Σέλλαρς, μεταξύ άλλων και από το γεγονός ότι η διατύπωση της αντίστοιχης μεταγλωσσικής πρότασης, που θα διεκδικούσε σημασιολογική ισχύ, θα *προϋπέθετε* τη χρήση της υπό σημασιοδότηση έκφρασης (έτσι, στην περίπτωση του εδώ παραδείγματος, ο αντίστοιχος σημασιοδοτικός κανόνας θα όριζε ότι «στα *κόκκινα* αντικείμενα αποκρίνεται κανείς με την εκφορά ‘κόκκινο’»).²⁴³

Ούτε και μπορεί, για τη σελλαρσιανή προοπτική, να συνίσταται το νόημα μιας εκφοράς σε μια δήλωση *αιτιώδους* συνάφειας ανάμεσα σε αυτήν και σε μια εξωγλωσσική κατάσταση πραγμάτων που την προκαλεί. Το «πρέπει» που διέπει την κανονικότητα του εν λόγω συσχετισμού δεν είναι νομολογικού χαρακτήρα. Παρά το ότι αναφέρεται σε ένα επίπεδο άμεσης (μη συναγωγικής) πρόσληψης από το υποκείμενο όψεων του περιβάλλοντός του, και παρά το ότι μεταφράζεται ψυχολογικά (μετά και από την πρέπουσα εκπαίδευση) σε ένα δίκτυο *προδιαθέσεων* που φέρει το υποκείμενο για να ανταποκριθεί διαφορικά σε αυτές τις διαφορετικές όψεις, δεν παύει ωστόσο αυτό να έχει ως ρόλο όχι να προσαρμόζεται σε μια *άμεσα δεδομένη*

²⁴³ Δες «Inference and Meaning», ό.π. σελ. 335-6.

κανονικότητα, αλλά μάλλον να νομιμοποιεί μια ενσταλαζόμενη τέτοια, χωρίς το παραπάνω να σημαίνει ωστόσο ότι η τελευταία δεν εμπλέκει το «εξωτερικό» περιβάλλον του υποκειμένου ως ένα πεδίο που προκαλεί καταστάσεις στην αισθητικότητά του. Δεν παύει έτσι να ανήκει αυτό το πρέπει στην «όχθη» εκείνων των κανονιστικών *πρέπει* που δεν είναι αναγώγιμα σε μια νομολογική θεμελίωση.

Έτσι, σύμφωνα με τον Σέλλαρς, η ορθή κατανόηση των σημασιολογικών κανόνων είναι τέτοια ώστε αυτοί να μην προϋποθέτουν την πρότερη αντιστοίχιση ανάμεσα σε γενικές έννοιες και εξωγλωσσικά καθέκαστα, αλλά μάλλον να φωτίζουν – μέσα από μεταγλωσσικές δηλώσεις ενδογλωσσικής λειτουργιστικής ομοιότητας που ουσιαστικά ορίζουν κλάσεις εκφράσεων ισοδύναμων ως προς τις δυνατότητες συμμετοχής τους σε κανονιστικά προσδιορισμένους γλωσσικούς μετασχηματισμούς – τη *συναγωγική* δομή μιας γλώσσας· μέσα σε αυτήν και μόνο (και κάπως έτσι η συναγωγιστική στράτευση του Σέλλαρς «παράγει» και την ολιστική διάσταση της σημασιολογικής ματιάς του) οι γλωσσικές εκφράσεις καθίστανται στοιχεία ενός εννοιολογικού *πλαισίου* οικειοποίησης του κόσμου, το οποίο αρθρώνεται μέσα στο περιβάλλον μιας ήδη πάντα υπό κρίση και νομιμοποίηση δεδομενικότητας, που προσδιορίζεται από τις εγκαθιδρυόμενες διαφορικές προδιαθέσεις απόκρισης στα εξωγλωσσικά καθέκαστα, χωρίς ωστόσο να σημαίνει αυτό ότι απευθύνεται στις τελευταίες *ως τέτοιες* για τη συγκρότηση του περιεχομένου του.²⁴⁴

Απόλυτος συναγωγισμός

Η εικόνα που έτσι καλλιεργεί ο «δάσκαλος» του Μπράντομ θέτει μια πρόκληση, απέναντι στην οποία ο μαθητής θα «σηκώσει το γάντι», διασάφησης του χαρακτήρα που θα πρέπει να έχει μια κανονιστική δομή γλωσσικών μετασχηματισμών, αν πρόκειται να είναι αυτή επαρκής για την εξασφάλιση περιεχομένου στα αποβλεπτικά ενεργήματά μας – και πιο συγκεκριμένα, για να χρησιμοποιήσουμε και τη διάκριση που κάνει ο ίδιος ο Σέλλαρς στο *Inference and Meaning*, του πώς «οι υλικοί κανόνες μετασχηματισμού»²⁴⁵ καθορίζουν το

²⁴⁴ Σύμφωνα με τη διατύπωση του EPM, «ενώ η διαδικασία απόκτησης της έννοιας ‘πράσινο’ μπορεί να περιλαμβάνει – και περιλαμβάνει – ένα μακρύ ιστορικό απόκτησης επιμέρους σταδιακών έξεων ανταπόκρισης προς διάφορα αντικείμενα σε διάφορες συνθήκες, κατά κάποιον τρόπο, που έχει τη σημασία του, δεν έχει κανείς καμμία έννοια που να αναφέρεται στις παρατηρήσιμες ιδιότητες φυσικών αντικειμένων μέσα στο χώρο και το χρόνο, αν δεν τις έχει όλες» (EPM58).

²⁴⁵ Ο Σέλλαρς χρησιμοποιεί εναλλακτικά τον καρναπιανό τεχνικό όρο των *κανόνων μετασχηματισμού*, για να αναφερθεί σε αυτό που κατανοεί ο ίδιος ως κανόνες (υλικής και τυπικής) συναγωγής.

περιγραφικό περιεχόμενο των εκφράσεων μιας γλώσσας, μέσα στο πλαίσιο που θέτουν οι λογικοί κανόνες μετασχηματισμού». (IM336) Αυτή περίπου είναι η διάσταση εκείνη της σκέψης του Σέλλαρς που, όπως θα δούμε, εξελίσσεται στη σκέψη του Μπράντομ σε έναν συναγωγικισμό που θα θελήσει μάλιστα να είναι σημασιολογικά *απόλυτος* – απόλυτος με την έννοια ότι οι συναγωγικές δομές που αναγνωρίζει καθιστούν σημασιολογικά περιττή την επίκλησή μας σε κάποιο μη συναγωγικά διαμεσολαβημένο επίπεδο επιστημικής εμπειρίας, καθώς είναι οι ίδιες επαρκείς για τη συγκρότηση εκείνης της σημασιολογικής διάστασης, κατά την οποία τα περιεχόμενα που συγκροτούνται στους κόλπους τους είναι κατά κάποιον τρόπο «υπόλογα» απέναντι σε ένα πεδίο καταστάσεων πραγμάτων που κατανοείται ως αντικειμενικό, θέτοντας έτσι τα κριτήρια ορθότητας που έχει ανάγκη η αληθειακή διάσταση των αποφάνσεών μας.

Θα ήταν ίσως σκόπιμο να σημειώσουμε εδώ, σε σχέση και με την παραπάνω διατύπωση ενός αιτήματος *κατανόησης* κάποιου πεδίου ως αντικειμενικού μέσα στα πλαίσια της συναγωγικιστικής προοπτικής, ότι και οι τρεις στοχαστές που αποτελούν το κύριο ενδιαφέρον αυτής της εργασίας, αντιμετωπίζονται κυρίως ως προς τη συνεισφορά τους στη σημασιολογική διάσταση του ερωτήματος για τη δυνατότητα του εμπειρικού περιεχομένου (πώς μπορούμε να αναφερόμαστε στον κόσμο;). Ενώ όμως, όπως διαρκώς διαπιστώνουμε, οι συνάψεις αυτής με την επιστημολογική διάστασή του (πώς μπορούμε να γνωρίζουμε τον κόσμο;) δεν επιτρέπουν πρακτικά την αυστηρή διάκριση ανάμεσά τους, η οντολογική διάσταση του ερωτήματος είναι αντίθετα τέτοια που να μπορεί έως και να αγνοηθεί, αν τουλάχιστον η προοπτική που ενώνει τους στοχαστές του ενδιαφέροντός μας εν τέλει δικαιώνεται. Κι αυτό διότι, κάτω από το φως της τελευταίας, το ερώτημα για τις οντολογικές διακρίσεις που «πλασιώνουν» την επιστημική σχέση δεν υφίσταται ανεξάρτητα από τις δυο προηγούμενες διαστάσεις, αφού αλλιώς θα ταυτιζόταν με ένα προκριτικό αίτημα για κάποιο επίπεδο νοήματος που να αρθρώνεται ανεξάρτητα από τους *επιστημικούς* όρους συγκρότησής του. Μέρος τουλάχιστον της στόχευσης του παρόντος πονήματος είναι να φωτίσει ακριβώς το τοπίο που διαμορφώνεται από αυτήν την υπαγωγή των όποιων οντολογικών φιλοσοφικών διαθέσεων στις απαιτήσεις μιας «εσωτερικής» μελέτης²⁴⁶ του διαρκώς εξελισσόμενου περιβάλλοντος των επιστημικών συναλλαγών

²⁴⁶ Μιας μελέτης δηλαδή που δεν αναζητά τις υποτιθέμενες οντολογικές προϋποθέσεις του επιστημικού εγχειρήματος, αλλά μελετά τις δομές του, όπως αυτές αναπτύσσονται και εξελίσσονται στους κόλπους του.

μας με τον κόσμο, μέσα στο οποίο νομιμοποιούνται ή απονομιμοποιούνται οι διακρίσεις που τις συνοδεύουν, με κυρίαρχη εκείνην ανάμεσα στον υποκειμενικό και στον αντικειμενικό «πόλο» της επιστημικής σχέσης. Αυτή τουλάχιστον θεωρείται εδώ ότι είναι μια βασική – ίσως και η βασικότερη – φιλοσοφική τροπή που απορρέει από την «κοπερνίκεια» μεταρρύθμιση του Καντ.²⁴⁷ Τα παραπάνω σημαίνουν ότι αν ο Μπράντομ κατορθώνει να νομιμοποιεί την κατανοησιμότητα ενός πεδίου ως αντικειμενικού, μέσα στα πλαίσια της ανάλυσής του, τότε, *για τις δικές του ανάγκες*, νομιμοποιεί και τη δυνατότητά του να είναι τέτοιο. Και αν ο συναγωγικισμός του είναι τέτοιος που να «τακτοποιεί» εντός του τις μη συναγωγικού χαρακτήρα συνεισφορές στο επιστημικό εγχείρημα, τότε μπορούμε ίσως να τον αποακλέσουμε απόλυτο.

Αυτά περίπου τα διδάγματα υιοθετεί ο Μπράντομ από τον τρόπο που προσλαμβάνει τη σκέψη του Σέλλαρς – διδάγματα που, όπως θα δούμε αλλού, είναι διαφορετικά, σε κάποια κρίσιμα σημεία, από εκείνα που αποκομίζει ο Μακντάουελ. Και μέσα σε αυτό το πλαίσιο θα αρθρωθούν τα διαφορετικά υποερωτήματα που ένας απόλυτος (με την παραπάνω έννοια) συναγωγισμός συνεπάγεται. Ο Μπράντομ ωστόσο, απογοητεύοντας σχολιαστές του όπως ο Ρόρτι, και παρά το εξ ορισμού «μαλάκωμα» κάθε δυνατής έννοιας δεδομενικότητας που, εντός της προοπτικής του, μπορεί να κατανοείται μόνο ως μια *νομιμοποιημένη* δεδομενικότητα, θεωρεί ωστόσο αναγκαίο να είναι ανακατασκευάσιμη, μέσα στο πλαίσιο του συναγωγισμού του, η *αναπαραστασιακή* διάσταση των αποβλεπτικών περιεχομένων, εκείνη δηλαδή κατά την οποία αυτά κατανοούνται ως αναφερόμενα σε καταστάσεις πραγμάτων, οι οποίες κατορθώνουν, από τη μια να συγκροτούνται ανεξάρτητα από το κανονιστικό δίκτυο που δεσμεύει τα ίδια, και από την άλλη να θέτουν κριτήρια ορθότητας, που μεταφραζόμενα στις συνθήκες αληθείας τους εν τέλει συμμετέχουν, ως ένα είδος λαθραίου εξωτερικού κριτή, στη δόμηση του κανονιστικού δικτύου που τα συγκροτεί.

Πραγματισμός και αναπαράσταση

Η κριτική ενός φιλοσόφου με τα «μεταμοντέρνα» γούστα του Ρόρτι καταγγέλει, σε γενικές γραμμές, την επιμονή του Μπράντομ ως προς την αναγκαιότητα διάσωσης της αναπαραστασιακής διάστασης των περιεχομένων ως μια οπισθοχώρηση προς μια υπερβατική (ως προς τις συναγωγικές δομές που προσδιορίζουν το πεδίο των

²⁴⁷ Ο καντιανός ορισμός της κοπερνίκειας στροφής στο ΚΚΛ Β XVI-XVII.

επιστημικών φαινομένων) έννοια απόλυτης αληθειακής αποτίμησης, κάτι που η ίδια η θεμελιωδώς συναγωγική υφή των μπραντομιανών περιεχομένων μοιάζει ωστόσο να αποκλείει, προς όφελος ενός εν γένει πραγματιστικού προσανατολισμού που ο ίδιος ο Σέλλαρς, στο *Inference and Meaning*, είχε καλωσορίσει ως αποτέλεσμα της δικής του κανονιστικής προοπτικής: «Αναγνωρίζουμε ότι υφίσταται ένας απροσδιόριστος αριθμός δυνατών εννοιολογικών δομών (γλωσσών) ή συστημάτων τυπικών και υλικών κανόνων, καθένα από τα οποία είναι υποψήφιο για υιοθέτηση από το ον εκείνο που αναγνωρίζει κανόνες, και κανένα από τα οποία δεν φέρει κάποια εποπτεύσιμη σφραγίδα γνησιότητας. Πρέπει να ανταγωνιστούν το ένα το άλλο στην αγορά των πρακτικών που ακολουθούν οι χρήστες της γλώσσας και να ελπίζουν να γίνουν αποδεκτά έστω διστακτικά και υπό αίρεση. Με δυο λόγια έχουμε οδηγηθεί σε μια ‘πραγματιστική έννοια του απριόρι’» (IM337).

Ο Ρόρτι, παραμένοντας πιστός στο παραπάνω σελλαρσιανό συμπέρασμα, επισημαίνει ότι, ως συγκροτησιακά διαμεσολαβημένο από τις πρακτικές μιας γλωσσικής κοινότητας, το συναγωγικό δίκτυο του Μπράντομ δεν μπορεί (και, για τη ματιά του Ρόρτι, δεν χρειάζεται) να υποστηρίξει το αίτημα ενός εξωτερικού προς το ίδιο κριτηρίου επικύρωσης των περιεχομένων του – και αυτή η δυσκολία είναι κάτι που πράγματι θα συναντήσουμε στα παρακάτω.²⁴⁸ Δεν θα πρέπει ωστόσο να ξεχνάμε, σε σχέση με μια τέτοια «εξ αριστερών» κριτική στον Μπράντομ, ότι ο τελευταίος φροντίζει να μας θυμίζει τακτικά ότι ο τρόπος με τον οποίο κατανοεί και χρησιμοποιεί ο ίδιος μια μεταγλωσσική σημασιολογική έννοια X δεν παύει να δεσμεύεται από μια πραγματιστική προϋπόθεση, σύμφωνα με την οποία, το ερώτημα «τι είναι X;» («τι είναι να είναι κάτι αντικείμενο;», για παράδειγμα) ανάγεται στο ερώτημα για το τι σημαίνει για το κοινοτικό παιχνίδι της επίκλησης και απαίτησης λόγου (το παιχνίδι της δικαιολόγησης) η αναγνώριση ενός κάτι ως X και η υιοθέτηση αντίστοιχων αποβλεπτικών στάσεων από τους παίκτες του. Στην περίπτωση έτσι της έννοιας του *αντικειμένου*, για παράδειγμα, το αντίστοιχο μπραντομιανό μεταγλωσσικό ερώτημα θα είχε να κάνει με τις συνέπειες που έχει η υιοθέτηση αντικειμενωδώς αρθρωμένων περιεχομένων στις συναγωγικές ισορροπίες που

²⁴⁸ Ο Ρόρτι αποφαινεται ότι το «παιχνίδισμα» των κοινωνικών προοπτικών, στο τοπίο του Μπράντομ, μπορεί ίσως να νομιμοποιεί «μια διάκριση ανάμεσα στα κακά εργαλεία του ενός και στα καλύτερα του άλλου [...] είναι αμφίβολο όμως αν μας δίνουν μια διάκριση ανάμεσα σε κάποιον που αναπαριστά την πραγματικότητα με ακρίβεια και σε κάποιον που όχι» (R.Rorty, *Truth and Progress: Philosophical Papers*, Volume 3, Cambridge 1998, σελ. 134).

αποτυπώνονται στις δεοντικές πρακτικές των μελών μιας γλωσσικής κοινότητας – στις οποίες εν τέλει και ανάγονται, σύμφωνα με το κυκλικό σχήμα του Μπράντομ.²⁴⁹

Μπορεί ίσως έτσι ο Μπράντομ να ανταπαντήσει ότι η προοπτική του όχι απλά δεν επιζητά τη νομιμοποίηση ενός υπερβατικού κριτηρίου αναπαραστασιακής ακρίβειας, αλλά ακόμα περισσότερο *ανακατασκευάζει* την ιδέα ενός τέτοιου «εξωτερικού» επιπέδου αποτίμησης των αποβλεπτικών περιεχομένων – η οποία ωστόσο μοιάζει αναπόσπαστη από την αληθειακή τους διάσταση και τη δυνατότητα της *αποφαντικής* χρήσης τους (που για τον Μπράντομ, όπως και για τον Μακντάουελ, έχει θεμελιώδη ρόλο ως προς την παραπέρα δυνατότητά τους να υποστηρίζουν τα συναγωγικά δίκτυα στα οποία εμπλέκονται) – από υλικά που αντλούνται από ένα πρακτικά οικοδομημένο δίκτυο δεοντικών συναλλαγών ανάμεσα στα μέλη μιας γλωσσικής κοινότητας, και με βάση πάντα την *πραγματιστική* προϋπόθεση, που δεν ενδιαφέρεται για το οντολογικό καθεστώς του εξωτερικού κριτηρίου αλλά για τις συνέπειες της αναγνώρισής του ως τέτοιου για τις πρακτικές των χρηστών της γλώσσας. Μπορεί ίσως κάποιος να κατηγορήσει τον Μπράντομ ότι θέλει να κρατήσει δυο καρπούζια σε μια μασχάλη – και θα δούμε ότι η κριτική του Μακντάουελ έχει να κάνει, σε μεγάλο βαθμό, με την κατ’ αυτόν αδυναμία μιας τέτοιας ανακατασκευής από τέτοια υλικά – είναι όμως μάλλον άδικο να υποστηρίξει κανείς ότι η επιστημολογική κατασκευή του φιλοδοξεί να «τακτοποιήσει» εντός της κάτι περισσότερο από ένα *πραγματιστικά* κατανοημένο απριόρι. Ας δούμε όμως από λίγο πιο κοντά τα υλικά του Μπράντομ.

Ρίχνοντας άγκυρα στο μη κανονιστικό

Είδαμε μόλις ότι ο πραγματιστικός προσανατολισμός του Μπράντομ μεταγράφει ερωτήματα της μορφής «τι σημαίνει να *είναι* κάτι X;» σε ερωτήματα που έχουν να κάνουν με τις *πρακτικές συνέπειες* του να υιοθετεί κάποιος μια στάση κατά την οποία *αναγνωρίζει* κάτι ως X. Επισημάναμε ακόμα ότι αυτή η στρατηγική ακολουθείται από τον Μπράντομ τόσο σε ένα πρωτοβάθμιο επίπεδο επιστημικής σχέσης με τον κόσμο, όσο και στο μεταγλωσσικό επίπεδο των αναφορών μας σε

²⁴⁹ Η αντίστοιχη πραγματιστική προτεραιότητα διέπει καί το χειρισμό των πρωτοβάθμιων (μη μεταγλωσσικών) εννοιών. Για παράδειγμα, είναι οι δυνατές δεοντικές «παρενέργειες» των αποβλεπτικών στάσεων με τις οποίες κάτι *αναγνωρίζεται* ως κόκκινο εκείνες στις οποίες συνίσταται το περιεχόμενο του κατηγορήματος «κόκκινο», και όχι η αντιστοίχισή του προς κάποιο – υπερβατικό ως προς το κοινοτικά διαμεσολαβημένο επίπεδο των δεοντικών αλληλεπιδράσεων – *καθόλου*.

αυτήν.²⁵⁰ Σε κάθε περίπτωση πάντως, οι συνέπειες στις οποίες αναφέρεται το πραγματιστικό ερώτημα καταμετρώνται όχι με όρους ανακατατάξεων στις «εσωτερικές» αποβλεπτικές στάσεις του επιστημικού υποκειμένου, αλλά με όρους ανακατατάξεων στις δυναμικές ισορροπίες που διέπουν το δημόσιο παιχνίδι της επίκλησης και απαίτησης λόγων. Αυτός είναι ο δρόμος, μέσα από τον οποίο ο Μπράντομ φιλοδοξεί να εξασφαλίσει το δικαίωμά του να ισχυρίζεται ότι η δεοντική βάση που θέλει να υποστηρίξει την έλλογη σχέση μας με τον κόσμο μπορεί να περιγραφεί ανεξάρτητα από όρους που προϋποθέτουν την υποκειμενική προθετικότητα – ανεξάρτητα δηλαδή από όρους που ακριβώς που είναι χαρακτηριστικοί της έλλογης αυτής σχέσης που η βάση θέλει να υποστηρίξει.

Η ορθή ανάγνωση αυτού του φαινομενικά θεμελιοκρατικού σχήματος είναι κρίσιμη για τη γενικότερη αποτίμηση της εγελιανής ή μη φυσιογνωμίας της επιστημολογικής ματιάς του Μπράντομ. Διατυπώνοντας το λεξιλόγιο που περιγράφει τις ενδοκοινοτικές δεοντικές συναλλαγές, ο Μπράντομ μοιάζει να δίνει προοπτική στο ανοιχτό αίτημα που είδαμε να θέτει ο Σέλλαρς, στο *Philosophy and the Scientific Image of Man*, για ένα πλαίσιο αναφοράς σε φαινόμενα που έχουν να κάνουν με εκείνη τη μη αναγώγιμη διάσταση του ανθρώπου ως εντός κοινότητας προσώπου, και που να μπορεί ωστόσο να επισυναφθεί στην επιστημονική εικόνα και να τη συμπληρώσει. Εκεί, ας θυμηθούμε, το σημαντικότερο εμπόδιο ήταν η ενσωμάτωση του κανονιστικού *πρέπει*, που φαίνεται να διέπει τα φαινόμενα της έκδηλης εικόνας, στους νομολογικούς μηχανισμούς που γίνονται κατ' αρχήν αποδεκτοί από την επιστημονική εικόνα. Το συμπληρωματικό αυτό πλαίσιο θα πρέπει άρα να παρέχει τη δυνατότητα μιας συμβατής προς την επιστημονική εικόνα περιγραφής της κανονιστικότητας. Είναι έτσι κατανοητό το ότι ο Μπράντομ απευθύνεται, γι' αυτόν το σκοπό, σε ένα κοινοτικό δίκτυο αδειοδοτήσεων και απαγορεύσεων, η αναφορά στις οποίες θεωρεί ότι δεν προϋποθέτει το πλήρως ανεπτυγμένο λογικο-συναγωγικό λεξιλόγιό μας, αφού το εν λόγω δίκτυο είναι αναγνώσιμο ως ένα σύστημα κανονικοτήτων· και αν και «οι κανόνες δεν είναι απλά κανονικότητες, ωστόσο για να κατανοήσουμε σωστά κάποιον που τους ακολουθεί, ή που ακόμα τους θεσμίζει με τη

²⁵⁰ Το τι είναι να είναι κάτι κόκκινο ανάγεται εν τέλει στο ερώτημα για τις πρακτικές συνέπειες, στο παιχνίδι της δικαιολόγησης, της αναγνώρισης από κάποιον κατιτίνας ως κόκκινου. Και το τι είναι να είναι κάτι αντικείμενο ανάγεται, όπως θα δούμε σύντομα, στις συναγωγικές πρακτικές (όπως οι *de re* αναφορικοί μηχανισμοί) που καθίστανται δυνατές μόνο με την αποδοχή από τη γλωσσική κοινότητα μιας οντολογίας αντικειμένων.

συμπεριφορά του (μαζί και με τους συντρόφους του), τίποτα περισσότερο δεν απαιτείται παρά μια ικανότητα συμμόρφωσης προς κανονικότητες» (ME156).

Ειδικά στην περίπτωση μας εδώ, αυτές οι δημόσια παρατηρήσιμες κανονικότητες που ενισχύονται από τις πρακτικές της κοινότητας, έχουν να κάνουν με την ιδιαίτερη εκείνη δραστηριότητα των *αποφαντικών* ενεργημάτων, εκείνων που σύμφωνα με τον Μπράντομ έχουν προνομιακή συνάφεια προς αυτό που αναγνωρίζουμε (όταν μας επιτρέψουμε πλουσιότερο μεταγλωσσικό λεξιλόγιο) ως *συναγωγικές* σχέσεις ανάμεσα στα περιεχόμενα των πεποιθήσεών μας, καθώς και προς την αληθειακή διάστασή τους.²⁵¹ Παραμένοντας ωστόσο στο πρωτογενές επίπεδο των δεοντικών πρακτικών, μοιάζει να ισχυρίζεται το παραπάνω παράθεμα, δεν έχουμε ανάγκη να απευθυνθούμε ούτε σε πεποιθήσεις ούτε σε περιεχόμενα για να περιγράψουμε αυτό που εκεί συμβαίνει. Η «ικανότητα συμμόρφωσης προς τις κανονικότητες» που διέπουν τις κοινοτικές αποφαντικές πρακτικές υποστηρίζεται κι αυτή από ένα σύστημα *ποιών και επιβραβεύσεων*, οι οποίες δεν ορίζονται *απαραίτητα* με αποβλεπτικούς όρους, και μοιάζει να *εξαρτάται*²⁵² από το ότι αυτές μεταφράζονται στις *προδιαθέσεις* των μελών της γλωσσικής κοινότητας να αποκρίνονται αποφαντικά κατά συγκεκριμένους τρόπους σε διαφορετικές περιστάσεις, συμμορφωνόμενα έτσι προς ένα δίκτυο κανονικοτήτων που ορίζουν τις δυνατές επιτρεπτές αποφαντικές στάσεις που μπορεί κάποιος να υιοθετήσει και πότε – διαμορφώνοντας έτσι αυτός, το δεοντικό «προφίλ» του και επηρεάζοντας, λιγότερο ή περισσότερο, μέσω αυτού και τις δεοντικές *ισορροπίες* στην ευρύτερη γλωσσική κοινότητα.

Παρά πάντως την εξάρτηση από ένα σύστημα προδιαθέσεων, η «διευκόλυνση» που παρέχει η (προϋποτιθέμενη από τον Μπράντομ) δυνατότητα αναφοράς σε ένα *πρακτικό* αποφαντικό παιχνίδι είναι σημαντική, αφού η σύμφυτα κοινοτική διάστασή του επιτρέπει μια τέτοια άρθρωση των εμπλεκόμενων σε αυτό πρακτικών στάσεων που να επιτρέπει, με τη σειρά της, στον Μπράντομ να αναγνωρίζει, σε αυτήν την άρθρωση, την αναγκαία δομή συγκρότησης της αντικειμενώδους διάστασης των περιεχομένων τους. Η απόδοση σε κάποιον μιας αποφαντικής στάσης είναι την ίδια στιγμή και υπαγωγή τού (φερόμενου ως) φορέα της σε ένα δεοντικό δίκτυο

²⁵¹ «Το μόνο είδος συναγωγικής πρακτικής που είναι έτσι κοινωνικά αρθρωμένο, ώστε να προϋποτίθεται για τη συγκρότηση του προτασιακού περιεχομένου, με τη μορφή αντικειμενικών συνθηκών αληθείας, είναι η αποφαντική, και άρα η γλωσσική πρακτική» (ME153).

²⁵² Ένα κρίσιμο ερώτημα που θα κουβεντιάσουμε παρακάτω είναι ακριβώς το είδος εξάρτησης που εδώ προϋποτίθεται.

δεσμεύσεων και αδειοδοτήσεων που απορρέουν από την υιοθέτησή της, αλλά και υπαγωγή εκείνου που την αποδίδει στις δεσμεύσεις και αδειοδοτήσεις που απορρέουν από την απόδοσή της. Έτσι, ο φερόμενος ως φέρων την εν λόγω στάση θα *πρέπει* ίσως να είναι πρόθυμος να υιοθετήσει και κάποιες άλλες, ως πρακτικές-δεοντικές συνέπειες της πρώτης. Θα *πρέπει* επίσης να είναι νομιμοποιημένος για την υιοθέτηση της συγκεκριμένης στάσης – να μην του την *απαγορεύει*, ίσως, μια πρότερη στάση του, όπως και η εν λόγω στάση του μπορεί κι αυτή με τη σειρά της να τον *αποκλείει* από την υιοθέτηση κάποιων άλλων αποφαντικών στάσεων. Σε ένα δεύτερο επίπεδο διαπροσωπικής επέκτασης του δεοντικού δικτύου, η στάση που υιοθετεί κάποιος μπορεί να *νομιμοποιεί* κάποιες στάσεις για τους γλωσσικούς συντρόφους του που του την αποδίδουν, ή και να τους *αποκλείει* από κάποιες άλλες, ανάλογα και με το δεοντικό «σκορ αξιοπιστίας», ή κάποιον άλλο φορέα δεοντικής «εξουσίας» που να μπορεί να προσδιορίζει τις ενδοκοινοτικές διαπροσωπικές ροές μεταβίβασης νομιμοποίησης.²⁵³ Τέτοια είναι τα υλικά (και όχι μια καταγραφή «εξωτερικών» δεδομένων συχνότητας επανάληψης συμπεριφορών) με τα οποία ο Μπράντομ θα επιδιώξει να θεμελιώσει το ανεπτυγμένο δίκτυο των συναγωγικών σχέσεων ανάμεσα στα αποβλεπτικά περιεχόμενα των σκέψεών μας, αλλά και, όπως θα δούμε σύντομα μέσω του σχήματος της συναγωγής αξιοπιστίας, ανάμεσα σε αυτά και στον κόσμο.

Το δικαστήριο της δεοντικότητας

Η πρόθεση του Μπράντομ μοιάζει γενικά αμφίσημη. Μια εγγελανίζουσα προοπτική στο ζήτημα της συγκρότησης του εμπειρικού περιεχομένου (όπως τουλάχιστον με το έργο του υποστηρίζει ο Μακντάουελ, αλλά και όπως και ο ίδιος ο Μπράντομ φαίνεται γενικά να αναγνωρίζει) δεν θα ήταν φιλική προς ένα *αναγωγιστικό* εγχείρημα, που θα ζητούσε να καταστήσει την έλλογη σχέση με τον κόσμο αναλύσιμη σε υλικά που να ανήκουν σε ένα υπόβαθρο «εξωτερικά» (ως προς την ίδια) περιγράψιμων κανονικοτήτων – οι οποίες θα εξασφαλιζόνταν από έναν «μηχανικά» περιγράψιμο ποινικό μηχανισμό, συνοδευόμενο από έναν μηχανικό καταγραφέα «δεοντικού» σκορ (που, με τα δεδομένα τουλάχιστον που μας διατίθενται, θα καταμετρούσε μάλλον τυχαίες τεχνικές *δυσλειτουργίες* του δεοντικού μηχανισμού, παρά κάτι που θα μπορούσαμε να αναγνωρίσουμε ως την επίδοση των

²⁵³ Το αν ένα κέντρο δεοντικής εξουσίας είναι απαραίτητο στο πρακτικό επίπεδο του μπραντομισμού θεμελίου, ή αν το δεοντικό σκορ διαμορφώνεται με δημοκρατική πολυκεντρικότητα, είναι καθ' εαυτό ένα ιδιαίτερα ενδιαφέρον ερώτημα.

συμμετεχόντων σε ένα παιχνίδι με κανόνες που θα αναγνωρίζονταν ως τέτοιοι *από τους ίδιους*). Σε μια πρώτη ανάγνωση ωστόσο, *αυτή* φαίνεται να είναι μια τουλάχιστον τάση της φιλοσοφικής στόχευσης του Μπράντομ.

Αντιμέτωπος, θα λέγαμε, με τα «θολά νερά» που διαχωρίζουν τα *πρέπει* μιας συναγωγικά ανεπτυγμένης κανονιστικότητας από τα *πρέπει* (και τα *μπορεί*, τα *νομιμοποιεί*, τα *αποκλείει* και τα *απαγορεύει*) που μοιραία «εισβάλλουν» στην προσπάθειά του να αναφερθεί στις δεσμεύσεις και αδειοδοτήσεις που συνιστούν το δεοντικό περιβάλλον όπου εκτυλίσσονται οι αποφαντικές *πρακτικές* της κοινότητας, ο Μπράντομ ουσιαστικά δεν φαίνεται να έχει κάτι λιγότερο κανονιστικό για να πιαστεί, ώστε να μπορέσει να υποστηρίξει τη διαστρωματωμένη στρατηγική της ανάλυσής του, από τη δυνατότητα μιας «εξωτερικής» περιγραφής των δημόσια παρατηρήσιμων διαδικασιών – ποινών και επιβραβεύσεων – που ασκούν την απαραίτητη (αλλά μη κανονιστική, με τη «γεμάτη» έννοια της αυτοσυνείδητης αναγνώρισης και ακολούθησης κανόνων) δεοντική ισχύ που η δυνατότητα ενός δεοντικού περιβάλλοντος κατ' αρχήν προϋποθέτει. Έτσι, αν και ο Μπράντομ στο ΜΕ δεν τους δίνει ίσως τη σημασία που θα έπρεπε, αφιερώνοντάς τους ίσως ένα εκτενέστερο «αυτόνομο» κεφάλαιο,²⁵⁴ οι διάσπαρτες και επίμονες αναφορές του σε αυτές τις διαδικασίες είναι ενδεικτικές, καθώς προσπαθούν να φωτίσουν, θα λέγαμε, ένα μίνιμουμ «κανονιστικά αδιαμεσολάβητου» εδάφους.

Αν και μπορεί μια ποινή για μη συμμόρφωση προς τις δεοντικές κανονικότητες να έχει δεοντικό χαρακτήρα – να συνίσταται, για παράδειγμα, σε μια έκπτωση της αξιοπιστίας (της δεοντικής ισχύος δηλαδή, θα λέγαμε) του μη συμμορφωμένου²⁵⁵ – ωστόσο αυτό δεν είναι *αναγκαίο*, αφού το ρόλο της ποινής μπορούν να έχουν και ενέργειες τόσο «εξωτερικά» περιγράψιμες όσο ένα ξυλοφόρτωμα ή και η εκτέλεση του παραβάτη. Ή πάλι, ο Μπράντομ χρησιμοποιεί το παράδειγμα του εισιτηρίου εισόδου σε κάποιον χώρο για να απεικονίσει εκείνη τη δεοντική «διαλεκτική», κατά την οποία το *δικαίωμα* που παρέχει στον κάτοχό του το εισιτήριο ως τεκμήριο αδειοδότησης συνυφαίνεται, ως η άλλη όψη της, με την *υποχρέωση* του ελεγκτή να επιτρέπει την είσοδο σε κάποιους (τους κατόχους εισιτηρίου) και σε κάποιους άλλους όχι – ένα είδος αμοιβαίας δεοντικής αναγνώρισης που είναι συγκροτητική του αντίστοιχου δεοντικού θεσμού, αλλά και του *περιεχομένου* εκείνου που συνίσταται

²⁵⁴ Ο Μπράντομ αφιερώνει τις σελίδες 34-46 του ΜΕ στις διαδικασίες θετικής και αρνητικής ενίσχυσης, αλλά επανέρχεται τακτικά σε αυτές.

²⁵⁵ Αυτή η δυνατότητα είναι σύμφυτη με το συγκεκριμένο δεοντικό παιχνίδι που αφορά τον Μπράντομ, δηλαδή το *αποφαντικό*.

στη *διάκριση* των μελών της κοινότητας ανάμεσα στους κατόχους και μη της εν λόγω άδειας. Ο Μπράντομ φαίνεται να αναγνωρίζει σε τέτοιες πρακτικές, σαν του εισιτηρίου, εκείνο το επίπεδο δεοντικής αλληλεπίδρασης που, παρά το κανονιστικό «δυναμικό» τους, συνίστανται ωστόσο σε «πρακτικές τέτοιου είδους που να μπορούν να περιγραφούν καθαρά με όρους αποκρίσεων που αρμόζουν σε προγλωσσικές κοινότητες» (ME161). Για να συνεχίσει λίγο παρακάτω ότι «οι κοινοτικές διαδικασίες που εφαρμόζονται όταν κάποιος αναγνωρίζεται ως αδειοδοτημένος μπορούν να προσδιοριστούν με μη κανονιστικούς όρους» (ME162).

Όπως είπαμε ωστόσο, μια εγελιανή ματιά θα έπρεπε να είναι εχθρική προς ένα εξωκανονιστικό σημασιοδοτικό υπόβαθρο, και η αμφισημία στην οποία αναφερθήκαμε νωρίτερα έχει να κάνει με το γεγονός ότι είναι αμφίβολο αν οι δομές που επιθυμεί να εμφανίσει ως μη αναγκαία κανονιστικά περιγράψιμες ο Μπράντομ, είναι όντως τέτοιες. Δεν πρέπει άλλωστε να ξεχνάμε ότι ο *ίδιος* ο Μπράντομ θέλει να διαβάξει στο σημασιολογικό σχήμα του μια κίνηση εγελιανής *επιστροφής*, όπου η «αλήθεια» αυτού του υποβάθρου δεοντικών κανονικοτήτων εν τέλει συνίσταται στο ρόλο που αυτό επιτελεί στην ανάδυση και άρθρωση του ανεπτυγμένου συναγωγικού δικτύου, μέσα στο οποίο συγκροτούνται και τα αποφαντικά περιεχόμενα. Με άλλα λόγια, πρέπει να είναι κατά κάποιον τρόπο εγγενές χαρακτηριστικό αυτών των δεοντικών κανονικοτήτων το ότι αποτελούν την ύλη της συναγωγικής κανονιστικότητας, και άρα δεν μπορούν να είναι όσο «αδιάφορες» προς την τελευταία, όσο κάποιες αναφορές του Μπράντομ μοιάζει να υποδεικνύουν. Η κατασκευή του Μπράντομ μπορεί ίσως να αναγνωστεί ως ένα γνήσιο δείγμα της φιλοσοφικής αγωνίας που προκαλεί η ένταση ανάμεσα στην ανάγκη για έναν πρακτικά *αυτονομιμοποιούμενο* «βράχο» – που θα καταστέλλει την ερμηνευτική αναδρομή, η οποία ζητά να εισάγει σε κάθε επιστημική κατάσταση του υποκειμένου τη *νομιμοποιητική* συμμετοχή της αυτοσυνείδητης «φύσης» του, αλλά και θα θέτει μια βάση για την προοπτική μιας εγγύτερης προς την επιστημονική προσέγγισης του κανονιστικού πεδίου – και στην αναγνώριση του ολιστικού χαρακτήρα της επιστημικής σχέσης, που δεν επιτρέπει σε κάποιον όρο της να κατανοηθεί ορθά, παρά μόνο ακριβώς ως όρος της, και άρα ως υπαγόμενος στις κανονιστικού χαρακτήρα δεσμεύσεις της. Ουσιαστικά, έχουμε να κάνουμε με ένα ακόμα σύμπτωμα της φιλοσοφικής ανησυχίας που καλλιεργεί τόσο την προσπάθεια του Σέλλαρς να διασώσει τις αισθητηριακές εντυπώσεις, όσο και εκείνη του Μακντάουελ να

διασφαλίσει τον παθητικό χαρακτήρα της αισθητηριακής εμπειρίας χωρίς να διολισθήσει στις παγίδες του δεδομένου.

Η μομφή περί αναγωγισμού

Η ένταση που προκύπτει γίνεται αισθητή όταν, παρά την επιθυμία του να αναδείξει το εν γένει «προκανονιστικό» στάτους ενός ποινικού πλαισίου συμμόρφωσης των παικτών ενός παιχνιδιού προς το σύστημα κανονικότητων του, ο Μπράντομ παράλληλα εκμεταλλεύεται τον ιδιάζοντα δεοντικό χαρακτήρα του αποφαντικού παιχνιδιού, το οποίο («από τη φύση του», θα λέγαμε) δομείται γύρω από τις έντονα κανονιστικής «γεύσης» δεοντικές διαστάσεις της *δέσμευσης* (που πρακτικά αντιστοιχεί στις παραπέρα αποφαντικές στάσεις στις οποίες μπορεί να μας δεσμεύει μια συγκεκριμένη απόφασή μας) και της *αδειοδότησης* (που πρακτικά αντιστοιχεί στην υποχρέωση κάποιου, στον οποίο αποδίδεται μια αποφαντική στάση, να μπορεί να υποστηρίξει τη νομιμότητα της τελευταίας επικαλούμενος άλλες αποφαντικές τοποθετήσεις του ίδιου, ή ίσως και άλλων συμπαικτών του).²⁵⁶ Όπως θα δούμε αμέσως παρακάτω, είναι σχετικά εύκολο για τον Μπράντομ, με *τέτοια* υλικά στη διάθεσή του, να ανασυγκροτήσει (σε μια, κατά τη γνώμη του, πραγματιστική βάση κοινοτικών πρακτικών) το σχετικά «αιθέριο» δίκτυο των «ώριμων» συναγωγικών δεσμών που συγκροτούν τα αποφαντικά περιεχόμενα και διέπουν τις σχέσεις ανάμεσά τους. Η αμφισημία ωστόσο διαρκώς επανενσκήπτει.

Ας θυμηθούμε το γενικό εκφρασιοκρατικό σχήμα του Μπράντομ: σε πρώτη φάση, αντιμετωπίζει τα προτασιακά περιεχόμενα των αποφαντικών στάσεών μας ως συνιστάμενα, θα λέγαμε, στη *ρητή* αποτύπωση των δεοντικών σχέσεων ανάμεσα στις δυνατές πρακτικές αποφαντικές στάσεις που τα υιοθετούν ή που αποδίδουν την υιοθέτησή τους σε κάποιον παίκτη του αποφαντικού παιχνιδιού. Σε μια δεύτερη κίνηση «ανέλιξης», το λογικό λεξιλόγιο θα εισαχθεί ως μηχανισμός έκθεσης των συναγωγικών δομών που νομιμοποιούνται ανάμεσα σε αυτά τα περιεχόμενα, και που από τη μια υποστηρίζονται (με μια προς διερεύνηση έννοια) από τις προηγούμενες δεοντικές σχέσεις, και από την άλλη εκφράζουν ρητά το περιεχόμενο που αυτές έχουν, σε ένα *μεταγλωσσικό* επίπεδο αναφοράς στην αποφαντική δραστηριότητά μας. Στην τρίτη φάση της προσέγγισής του, εκείνην που φιλοδοξεί να αποτελεί μια

²⁵⁶ Πρέπει να θυμόμαστε, εδώ και γενικότερα, ότι το ότι ένας χρήστης της γλώσσας οφείλει να είναι εξοικειωμένος με τις δυνατότητες δικαιολόγησης των αποφαντικών περιεχομένων *δεν* σημαίνει ότι θα πρέπει πάντα οι αποφαντικές στάσεις του να υιοθετούνται ως προϊόν συμπερασμού.

εγελανίζουσα επιστροφή και μαζί νομιμοποίηση της αφετηρίας (ως εν τέλει συναφούς προς την κανονιστική «σφαίρα» και άρα όχι ένοχης για διολίσθηση στο μύθο του δεδομένου), ο Μπράντομ χρησιμοποιεί την ανεπτυγμένη συναγωγική άρθρωση των προτασιακών περιεχομένων για να αναδείξει τον επίσης κανονιστικό χαρακτήρα των κοινοτικών πρακτικών που αποτέλεσαν την «πρώτη ύλη» του. Στην πραγματικότητα, τώρα *μόνο* μπορούν να αναγνωριστούν ως δεοντικού χαρακτήρα οι κανονικότητες που εδραιώνονται αρχικά ως προδιαθέσεις απόκρισης, όπως αυτές ενισχύονται μέσα από τους μηχανισμούς ενθάρρυνσης και αποθάρρυνσης. Οι τελευταίοι ωστόσο δεν παύουν, κατά τον Μπράντομ, να μπορούν να προσεγγιστούν κατ' αρχήν και με τον παρακάτω κανονιστικά αδρανή, κατά τη γνώμη του, τρόπο: «Το να αντιμετωπιστεί ένα ενέργημα ως ορθό (μη ορθό) προσλαμβάνεται ως η θετική (αρνητική) επικύρωσή του, δηλαδή η θετική (αρνητική) ενίσχυσή του. Το να ενισχύεται θετικά (αρνητικά) η προδιάθεση για την επιτέλεση ενός ενεργήματος, ως απόκρισης σε κάποιο ερέθισμα συγκεκριμένου τύπου, είναι να αντιδρά κανείς σε αυτήν την απόκριση με τρόπο ώστε να καθίσταται περισσότερο (λιγότερο) πιθανό να προκαλείται στο μέλλον μια απόκριση αυτού του τύπου από ερεθίσματα του αντίστοιχου τύπου» (ME35).

Όπως αμέσως παρακάτω συνοψίζει τη στρατηγική του ο Μπράντομ, σε μια από τις αρκετές προσπάθειές του να τη σχηματοποιήσει για τον αναγνώστη, το «σκάψιμο» που φέρνει στο φως το θεμέλιο της κανονιστικότητας περνά πρώτα από την αναγνώριση των κανονιστικών *στάσεων* μας,²⁵⁷ οι οποίες εκφράζουν την «πρακτική αντίληψη που έχουμε της συμπεριφοράς μας ως υπαγόμενης σε κανόνες», συνεχίζει αντιμετωπίζοντας αυτές τις στάσεις ως πρακτικές *αποτιμήσεις* ενεργημάτων ως ορθών ή μη ως προς κάποιον κανόνα, τις κατανοεί περαιτέρω ως προδιαθέσεις θετικής ή αρνητικής επικύρωσης των εν λόγω ενεργημάτων, οι οποίες τέλος κατανοούνται με τους όρους θετικής και αρνητικής ενίσχυσης που συναντήσαμε παραπάνω, όρους που ανάγονται εν τέλει στις «πραγματικές συνέπειες» που έχουν οι επικυρωτικές αποκρίσεις στις προδιαθέσεις απόκρισης εκείνων των οποίων τα ενεργήματα ενισχύονται θετικά ή αρνητικά. Με αυτήν τη διάσταση της ανάλυσής του (που δεν είναι ωστόσο η μόνη), ο Μπράντομ θα επιδιώξει να ανταποκριθεί στο (σελλαρισανό) αίτημα να «γίνει κατανοητό πώς ιδιαιζόντως κανονιστικές συμπεριφορές μπορούν να αναδυθούν εντός του φυσικού κόσμου» (ME35).

²⁵⁷ Για τον Μπράντομ, η μετάβαση στο πεδίο των *στάσεων* συνιστά και μετάβαση σε ένα *πρακτικό* επίπεδο κανονιστικής συμμόρφωσης.

Παράλληλα όμως με αυτήν τη φαινομενικά αναγωγιστική ροπή, θα ήταν λάθος να μην επισημάνουμε το ότι ο Μπράντομ αναγνωρίζει ότι από υλικά που είναι κανονιστικά «γυμνά» – όπως εκείνα των αυξομειώσεων των συχνοτήτων εμφάνισης κάποιων συμπεριφορών, που επικαλείται η κατανόηση των διαδικασιών θετικής και αρνητικής ενίσχυσης – δεν μπορεί να μαγειρευτεί μια κανονιστική «σούπα»: ένας αναγωγισμός που θα υποστήριζε ότι η γεύση της τελευταίας *είναι* το άθροισμα των γεύσεων των πρώτων δεν ανήκει και αυτός στις προθέσεις του. Θα ήταν ορθότερο να πούμε ότι αυτό που η διαστρωματωμένη προοπτική του Μπράντομ θέλει να εξασφαλίσει είναι μάλλον οι *υλικά αναγκαίες συνθήκες* που καθιστούν δυνατή την ανάπτυξη ενός δικτύου με κανονιστικά χαρακτηριστικά, *χωρίς* αυτό να σημαίνει ότι *το τι είναι* να αναγνωρίζει κανείς τα τελευταία αναλύεται σε όρους που έχουν να κάνουν με το τι είναι να υπόκειται στις πρώτες: «Το να πούμε ότι ισχυρισμοί που αφορούν το [επίπεδο των γεγονικόν κανονικοτήτων] δηλώνουν αναγκαίες συνθήκες για την εφαρμοσιμότητα του λεξιλογίου που ιδιάζει [στο επίπεδο των ρητών κανόνων, καθώς και σε εκείνο των δεοντικών πρακτικών μας] δεν συνιστά έναν αναγωγιστικό ισχυρισμό», προσπαθεί να ξεκαθαρίσει ο Μπράντομ στο ME46.²⁵⁸

Αν ωστόσο η πρώτη γραμμή άμυνας του Μπράντομ, απέναντι στη μομφή περί αναγωγισμού, έχει να κάνει με την παραπάνω κατανοητή διάκριση ανάμεσα σε αναγκαίες συνθήκες και σε βάση ανάλυσης των φαινομένων της κανονιστικότητας, αυτός φαίνεται να νιώθει υποχρεωμένος να υποστηρίξει περαιτέρω την αθωότητά του. Έτσι, θα επισημάνει παράλληλα ότι το πρακτικό επίπεδο που του χρειάζεται για τη θεμελίωση του φαινομένου της κανονιστικότητας δεν είναι απλά ένα επίπεδο κανονικοτήτων, που θα μπορούσαν να περιγραφούν επαρκώς με το λεξιλόγιο που αρμόζει στα νομολογικά αρθρωμένα φαινόμενα, αλλά ένα επίπεδο που «κατοικείται» από *στάσεις* – τοποθετήσεις δηλαδή εντός ενός πεδίου κοινοτικής αλληλεπίδρασης, όπου αυτές είναι *αποτιμήσιμες* ως προς την καταλληλότητά τους, άρα και ενδεχομένως αποκλίνουσες από την τελευταία, και άρα όχι *νομολογικά* προσδιορισμένες συμπεριφορές. Άλλωστε, τι νόημα θα είχε και η φιλολογία περί των κοινοτικών διαδικασιών ενίσχυσης, αν ήταν αλλιώς; Αν οι επιπτώσεις των ενισχυτικών πρακτικών στις προδιαθέσεις αποφαντικών αποκρίσεων είναι μετρήσιμες

²⁵⁸ Στο σημείο του παραθέματος, ο Μπράντομ αναφέρεται σε τρία επίπεδα: εκείνο των γεγονικόν κανονικοτήτων, εκείνο των κανόνων που διέπουν υπόρρητα τις πρακτικές μας και εκείνο των ρητών κανόνων. Το πρώτο, μας λέει, είναι αναγκαία συνθήκη των υπόλοιπων, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι οι αναφορές μας σε φαινόμενα του δεύτερου και του τρίτου είναι (νοηματικά) υποκαταστάσιμες από αναφορές σε φαινόμενα του πρώτου.

ως εξωτερικά περιγράψιμες,²⁵⁹ αυτό δεν ακυρώνει το ότι η ίδια η ιδέα τους προϋποθέτει τη δυνατότητα αναγνώρισης ενός τύπου δεσμευτικότητας που είναι διακριτός ως προς «την αιτιώδη τροπικότητα που διέπει τα απλά φυσικά συμβάντα» (ME35). Από την άλλη μεριά, αυτή η εκ των προτέρων εισαγωγή μιας αναγνωριζόμενης – και όχι τυφλά ακολουθούμενης – δεσμευτικότητας μοιάζει να κινδυνεύει να υποπέσει στο λογικό «αμάρτημα» της λήψης του ζητουμένου. Πόση εγγύτητα επιτρέπεται να έχει η «πρωτοκανονιστικότητα» του μπραντομιανού θεμελίου προς τη «γεμάτη» κανονιστικότητα της υποστηριζόμενης από αυτό έλλογης συγκρότησης των αποφαντικών περιεχομένων και των μεταξύ τους σχέσεων; Ποιό είναι το νόημα εν τέλει της διαστρωμάτωσης της προοπτικής του Μπράντομ, αν η διάκριση ανάμεσα στην ορθή ή μη ακολουθήση των κανόνων είναι ορατή για εκείνους που υπόκεινται σε αυτούς *ήδη* από την αρχή;

Η κοινότητα ως υπερυποκείμενο ή ως απρόσωπος μηχανισμός

Μια άμυνα του Μπράντομ απέναντι στην παραπάνω μομφή έχει να κάνει με τον αυτοσυνείδητο ή μη χαρακτήρα της αναγνώρισης των κριτηρίων εκείνων που διακρίνουν τις πρέπουσες από τις μη πρέπουσες αποφαντικές αποκρίσεις. Η επίκληση ενός μηχανισμού διασφάλισης της *κοινοτικά* επιβαλλόμενης συμμόρφωσης προς αυτά επιτρέπει στον Μπράντομ να αποδίδει την αναγνώριση της δεοντικής δεσμευτικότητας του αποφαντικού παιχνιδιού σε αυτόν, και όχι στην *υποκειμενική* οπτική των χρηστών της γλώσσας. Με αυτόν τον τρόπο, μπορεί να ισχυριστεί (με αμφιλεγόμενη ωστόσο επιτυχία, όπως θα δούμε) ότι οι τελευταίοι στερούνται το χαρακτηριστικό της αυτονομίας, που στη μετακαντιανή φιλοσοφική εποχή κατέστη διακριτικό σημάδι του όντος που αναγνωρίζει και ακολουθεί κανόνες. Τα μέλη της μπραντομιανής κοινότητας (όπως θα φανεί και από το επιστημολογικό νοητικό πείραμα των εργατών αναγνώρισης του φύλου των κοτόπουλων) δεν είναι, στο πρακτικό «πρωτοκανονιστικό» επίπεδο, σε θέση να αναγνωρίσουν τα κριτήρια που διακρίνουν τις ορθές από τις άστοχες αποφαντικές αποκρίσεις τους. Η δεοντική διάσταση των στάσεών τους, που τις καθιστά και αποτιμήσιμες, προκύπτει μόνο εντός της εμβέλειας της «απρόσωπης» δεοντικής ισχύος ενός είδους κοινοτικού αλληλοελέγχου, ο οποίος στηρίζεται στην πρωτογενή, θα λέγαμε, για τον Μπράντομ

²⁵⁹ Υπενθυμίζω στον αναγνώστη ότι, εκτός αν διευκρινίζεται αλλιώς, ο προσδιορισμός της «εξωτερικότητας» χρησιμοποιείται εδώ με την έννοια αυτού που είναι περιγράψιμο χωρίς αναφορά σε όρους αποβλεπτικότητας (άρα και σε όρους κανονιστικής καταγωγής).

διάκριση ανάμεσα σε δυο είδη «τοποθέτησης» στο αποφαντικό παιχνίδι: εκείνην της υιοθέτησης μιας στάσης και εκείνην της απόδοσης μιας στάσης υιοθέτησης σε κάποιον γλωσσικό «σύντροφο». Και μιλάμε εδώ ακόμα για την υιοθέτηση μιας *στάσης*, και όχι ενός περιεχομένου, ακριβώς επειδή οι υποκειμενικές στάσεις αυτού του βασικού επιπέδου πρακτικών είναι κανονιστικά «τυφλές» – και χωρίς εξοικείωση με κανόνες, για τη φιλοσοφική προοπτική που εδώ μας απασχολεί, δεν υφίσταται ούτε εξοικείωση με περιεχόμενα.

Έτσι, η διαχείριση του κοινοτικού δεοντικού πλαισίου είναι εξαιρετικά σημαντική για την προοπτική του Μπράντομ, αφού αυτό είναι που φιλοδοξεί να αποτελεί εκείνον τον «αντιδραστήρα», μέσ στον οποίο πετάμε την πρώτη ύλη των θετικών και αρνητικών ενισχυμένων προδιαθέσεων υιοθέτησης υποκειμενικών *στάσεων* και των ενεργών (αλλά όχι κανονιστικά ανεπτυγμένων)²⁶⁰ εκδηλώσεών τους, για να πάρουμε στην έξοδο ένα συναγωγικά αρθρωμένο δίκτυο αποβλεπτικών περιεχομένων που μπορούν να υιοθετούνται ως περιεχόμενα αποφαντικών ενεργημάτων αυτοσυνειδητών φορέων μιας έλλογα συγκροτημένης κοσμοεικόνας – αντιδραστήρα που έτσι καθίσταται και «σύνορο» (το σύνορο που η συνεισφορά του Μπράντομ στην αναζήτηση των όρων συγκρότησης του εμπειρικού περιεχομένου έχει ανάγκη) ανάμεσα στο πεδίο της κανονιστικότητας και σε εκείνο των εξωτερικά ως προς την ίδια περιγράψιμων φαινομένων επάνω στα οποία αυτή οικοδομείται. Πρέπει ωστόσο να επισημάνουμε – παρατήρηση που είναι κρίσιμη όχι μόνο σε σχέση με την προσέγγιση της σημασιολογικής σκέψης του Μπράντομ, αλλά και σε σχέση με οποιαδήποτε απόπειρα να αποδοθεί στη γλωσσική κοινότητα συγκροτητικός ρόλος ως προς τον προσδιορισμό των κριτηρίων ορθότητας που η αποφαντική δραστηριότητα έχει ανάγκη – ότι δεν κερδίζουμε κάτι αν αντιμετωπίσουμε την κοινοτική διαμεσολάβηση ως την εισαγωγή ενός είδους «υπερ-υποκειμένου», που είναι κατά κάποιον τρόπο προικισμένο με τη δυνατότητα αναγνώρισης των πρεπουσών κανονικοτήτων απόκρισης κάτω από διαφορετικές συνθήκες. Μια τέτοια κίνηση δεν συνεισφέρει στην προσπάθεια αποφυγής του αδιεξόδου της ερμηνευτικής αναδρομής, αφού το κοινοτικό υπερ-υποκείμενο θα ήταν επιφορτισμένο κι αυτό με το χρέος μιας επιλεκτικής ανάγνωσης των εξωτερικά περιγράψιμων φαινομένων, που θα ξεχώριζε εκείνες τις προνομιακές ακολουθίες τους που συμμορφώνονται προς τα κριτήρια που ο κοινοτικός έλεγχος θα όφειλε να ενισχύει, υπαγόμενο έτσι σε μια

²⁶⁰ Όπως έχει γίνει σαφές (ελπίζω), ο φορέας μιας «κανονιστικά ανεπτυγμένης» στάσης την υιοθετεί ως υπαγόμενη σε ένα δίκτυο δεοντικών δεσμεύσεων που τη σχετίζουν με άλλες δυνατές στάσεις.

ερμηνευτική απαίτηση, χωρίς μάλιστα να έχει πια διαθέσιμη μια δίοδο «διαφυγής», όπως εκείνη που μας επιτρέπει να μεταβούμε από τις αναδρομές της υποκειμενικής αποβλεπτότητας στις πρακτικές της ευρύτερης κοινότητας.

Ίσως περιττεύει εδώ να σημειώσουμε ότι δεν θα είχε περισσότερο νόημα να επικαλεστούμε μια προϋποτιθέμενη ισχύ της κοινοτικής αυθεντίας, που θα έθετε με δογματική τελεσιδικία τη διάκριση ανάμεσα στις πρέπουσες και μη αποφαντικές συμπεριφορές, αφού αυτό βέβαια δεν θα ήταν παρά η μετονομασία μιας επίκλησης του δεδομένου· οι κοινοτικά πριμοδοτούμενες κανονικότητες, που θα όφειλαν να ακολουθούν οι χρήστες της γλώσσας, θα προσδιορίζονταν εξωτερικά προς τις διαδικασίες που διέπουν την επιστημική σχέση με τον κόσμο, και αυτό δεν θα το άλλαζε η φαινομενικά «δημοκρατική» καταγωγή τους. Όπως σημειώνει ο Μπράντομ, το ότι το δεοντικό αποφαντικό παιχνίδι μπορεί να παίζεται μόνο από τα μέλη μιας γλωσσικής κοινότητας δεν αναιρεί το γεγονός ότι τα ενεργήματα εντός του, η υιοθέτηση και αποτίμηση αποφαντικών στάσεων, είναι ενεργήματα *επιστημικών* υποκειμένων – είναι οι *δικές τους* αποτιμήσεις που διαμορφώνουν το δεοντικό σκορ.

Εδώ κάπου έγκειται ένας ακόμη (ίσως ο ουσιαστικότερος) λόγος που η διαστρωματωμένη προοπτική του Μπράντομ δεν κινδυνεύει να υποπέσει στο αμάρτημα του αναγωγισμού. Μέσα στα πλαίσια του αποφαντικού παιχνιδιού, το γεγονός ακριβώς της απουσίας μιας εξωεπιστημικής αυθεντίας προσδιορισμού των κριτηρίων αποτίμησης των κινήσεων των παικτών καθιστά το ίδιο το ενεργήμα της αποτίμησης εγγενώς αποτιμήσιμο. Μιλώντας με όρους διαδικασιών ενίσχυσης ή αποθάρρυνσης προδιαθέσεων απόκρισης, η εφαρμογή τους μπορεί να είναι καί αυτή η πρέπουσα ή όχι – είναι δηλαδή *καί* αυτή αποτιμήσιμη. Αλλά και χωρίς να βάλουμε στην εικόνα το δεοντικό «ποινολόγιο» μιας κοινότητας, μια θεμελιώδης μορφή αποτίμησης προκύπτει κατά την απόδοση από κάποιο μέλος της κοινότητας μιας αποφαντικής στάσης σε κάποιο άλλο. Η θετική αποτίμηση μιας αποδιδόμενης στάσης σημαίνει και την επίσης αποτιμήσιμη δέσμευση εκείνου που την αποδίδει στην υιοθέτησή της καί από τον ίδιο, η αρνητική όχι. Και βέβαια, η στάση απόδοσης μπορεί είτε να συνοδεύεται από μια τέτοια δέσμευση του αποδίδοντος, είτε όχι· η μη δέσμευση δηλαδή του αποδίδοντος στην αποδιδόμενη στάση «ισοδυναμεί» με μια επίσης αποτιμήσιμη στάση αρνητικής αποτίμησης της τελευταίας. Με δυο λόγια, *δεν υπάρχει στάση, εντός του αποφαντικού παιχνιδιού, που να μην είναι αποτιμήσιμη*. Η μη αποτιμησιμότητα μας μεταφέρει εκτός των ορίων του αποφαντικού παιχνιδιού. Με βάση τις παραπάνω σκέψεις, ο Μπράντομ μπορεί να ισχυριστεί ότι το «παράδειγμα»

των διαδικασιών θετικής και αρνητικής ενίσχυσης των προδιαθέσεων απόκρισης ως μέσου αποτίμησης είναι «συμβατό» με μια προοπτική που βλέπει κανόνες «παντού» («norms all the way down» – ME44).

Ποδόσφαιρο με πολλούς διαιτητές.

Ο Μπράντομ θέτει έναν παραλληλισμό, με τις συγκλίσεις και τις αποκλίσεις του, ανάμεσα στο πρακτικό-δεοντικό παιχνίδι των αποφάσεων και σε ένα «κλασικό» παιχνίδι, όπως είναι για παράδειγμα το ποδόσφαιρο²⁶¹. Επισημαίνει την ομοιότητα στο ότι οι ενέργειες των παικτών ορίζονται ως τέτοιες μόνο χάρη στην υπαγωγή τους στην ισχύ των κανόνων του παιχνιδιού. Πέρα όμως από αυτόν το φορμαλιστικό προσδιορισμό τους, έχουν και μια υλική διάσταση: στο ποδόσφαιρο, το φάουλ μπορεί να «ενσαρκώνεται» σε μια κλωτσιά στο καλάμι του αντιπάλου· στο αποφαντικό παιχνίδι, αυτή η διάσταση θα πρέπει να έχει να κάνει με το υπόβαθρο των υλικών αναγκών προϋποθέσεων που συζητήσαμε νωρίτερα. Έχει κάποια σημασία ωστόσο να σημειώσουμε εδώ ότι, σε αυτήν την υλική διάσταση, ο Μπράντομ μοιάζει, σε πρώτη όψη, να μην εντάσσει μόνο φυσικαλιστικής υφής στοιχεία όπως, ας πούμε, τις εκφορές των χρηστών της γλώσσας ως (αυστηρά) φωνητικά ενεργήματα, ή ακόμα τις μετρήσιμες επιπτώσεις μιας εξωτερικά περιγράψιμης ποινής στη συχνότητα αυτών, αλλά να συμπεριλαμβάνει και φαινόμενα ξεκάθαρα δεοντικού χαρακτήρα, όπως «το ποιές εκφορές συνιστούν ανάληψη ποιών δεσμεύσεων, ή επικαλούνται την ισχύ αποφάσεων άλλων χρηστών της γλώσσας, ή ακόμα επικαλούνται την ισχύ της μη συναγωγικής αποκριτικής προδιάθεσης του φορέα τους» – έτσι τουλάχιστον μας λέει στο ME184. Αυτό δεν είναι δα παράξενο, αφού όπως είδαμε νωρίτερα, εντός της προοπτικής του Μπράντομ, δεν απομονώνεται τελικά κάποιο δεοντικό «γυμνό» επίπεδο. Παντού έχουμε αποτιμήσιμες στάσεις, άρα υπαγωγή σε δεοντικές επιταγές.

Δεν πρέπει όμως, από την άλλη μεριά, να χάνουμε από τη ματιά μας το «τρικ», με το οποίο ο Μπράντομ ζητά να στηρίξει την εξηγητική δυναμική της διαστρωμάτωσης που κατασκευάζει: οι αποτιμήσιμες στάσεις του «υλικού επιπέδου» δεν παύουν να κατανοούνται ως εξωτερικεύσεις προδιαθέσεων, που ως τέτοιες δεν έχουν αποβλεπτικό περιεχόμενο, παρά το δεοντικό «προσανατολισμό» τους. Έτσι, το να αποτελεί μια εκφορά ανάληψη μιας δέσμευσης είναι, στο επίπεδο αυτό, ισοδύναμο

²⁶¹ Ο Μπράντομ χρησιμοποιεί το μπέιζμπολ ως μοντέλο, για να επεξηγήσει την έννοια του δεοντικού σκορ, στο ME 182-6. Το ποδόσφαιρο είναι πιο οικείο σε μας (ποτέ μου δεν κατάλαβα το μπέιζμπολ) και προτιμάται εδώ ως παράδειγμα.

με το να «αποτυπώνει» αυτή μια *προδιάθεση* αντίστοιχης διαχείρισης του δεοντικού σκορ: με το ότι δηλαδή αυτή συνοδεύεται από περαιτέρω προδιαθέσεις προς άλλες εκφορές, εκείνες των οποίων τα περιεχόμενα (θα μπορούσαμε να πούμε, αν μας επιτρεπόταν εδώ το συναγωγικό λεξιλόγιο) συνάγονται από το περιεχόμενο της πρώτης, καθώς και από προδιαθέσεις αρνητικής ενίσχυσης άλλων πάλι εκφορών, εκείνων των οποίων τα περιεχόμενα (για να «καταχραστούμε» ξανά το συναγωγικό λεξιλόγιο) είναι ασυμβίβαστα με το δικό της. Το συναγωγικό λεξιλόγιο δεν είναι ωστόσο διαθέσιμο στο υποκείμενο αυτού του πρακτικού υποβάθρου· ο εκφρασιοκρατικός χαρακτήρας που διεκδικεί η προοπτική του Μπράντομ έγκειται ακριβώς στο ότι αυτό έρχεται να «αποκρυσταλλώσει» σε έλλογα διαχειρίσιμες δομές την (αποβλεπτικά μη ανεπτυγμένη) δυναμική των προδιαθέσεων που συναντούμε εκεί.

Ο Μπράντομ επισημαίνει ότι στο αποφαντικό παιχνίδι, σε αντιδιαστολή προς το ποδόσφαιρο όπου κατοχυρώνεται η αυθεντία του διαιτητή, η τήρηση του σκορ είναι πολυκεντρική. Κάθε παίκτης διαθέτει ένα «τεφτέρ», όπου καταγράφει το δικό του προσωπικό δεοντικό σκορ, και ένα ακόμα (με πολλά χωρίσματα) όπου καταγράφει το δεοντικό σκορ των συμπαίκτών του. Τα σκορ που αποδίδονται σε κάποιον παίκτη από δύο άλλους συμπαίκτες του κατ' αρχήν διαφέρουν, σε κάποια τουλάχιστον έκταση, σύμφωνα και με τις διαφορετικές προδιαθέσεις αποφαντικών αποκρίσεων που αυτοί φέρουν. Όπως θα δούμε και παρακάτω τα κριτήρια εκείνα που κατανοούνται ως ανεξάρτητα από τις στάσεις των παικτών, και που ευθύνονται για εκείνη τη διάσταση *αντικειμενικότητας* που τις υπερβαίνει, καθιστώντας τις *υπόλογες* απέναντί της, δεν προσδιορίζονται από κάποιο υποτιθέμενο κανονιστικό πλαίσιο που *επιβάλλεται* σε μια «άμορφη» μάζα τέτοιων προδιαθέσεων (θα είχαμε τότε να κάνουμε με την αναπαραγωγή ενός εμπειριστικού δυϊσμού μορφής-περιεχομένου), αλλά είναι ακριβώς προϊόν της αλληλεπίδρασης ανάμεσα στις ενδοκοινοτικές προοπτικές που έτσι αναπτύσσεται. Το *Making it Explicit* μπορεί να θεωρηθεί, χωρίς να παρερμηνεύεται, ως μια απόπειρα αναγνώρισης των δομών που διέπουν αυτήν την πρακτική αλληλεπίδραση – άρα και την «ανάδυση» της αντικειμενικής διάστασης που (κατά τον Μπράντομ) συγκροτείται μέσω αυτής. Για την προοπτική του ΜΕ, είναι αυτές οι «υλικές» δομές που βρίσκουν την έκδηλη έκφρασή τους στους κανόνες που αναγνωρίζονται από το αυτοσυνείδητο αποβλεπτικό υποκείμενο ως δεσμευτικό πλαίσιο της έλλογης δραστηριότητας της δικαιολόγησης. Χρέος του Μπράντομ, για να «δέσει» η πρότασή του, είναι να περιγράψει τα δρώμενα του πρακτικού

υποβάθρου που ορίζει με τρόπο ώστε να εγκυμονούν, χωρίς όμως να προϋποθέτουν, την ανεπτυγμένη προτασιακή και λογική άρθρωση των «ώριμων» αποβλεπτικών ενεργημάτων μας.

Αποκριτικές προδιαθέσεις και αντικειμενικότητα

Συνοψίζοντας, ο Μπράντομ απαντά στην πρόκληση του Σέλλαρς, για μια ενοποιημένη προοπτική που θα συμφιλιώνει τις κανονιστικές παραμέτρους της έλλογης δραστηριότητάς μας με τις νομολογικά αρθρωμένες υλικές προϋποθέσεις της, υιοθετώντας μια πραγματιστική ανάλυση της αποβλεπτικότητας που, στην ιδέα της συναγωγής, βρίσκει την «ποιότητα» εκείνη που καθιστά τον κανονιστικό χαρακτήρα των αποβλεπτικών ενεργημάτων μας συναφή με το υπόστρωμα των πρακτικών στάσεων που καθιστούν δυνατή την άρθρωση εκείνων των συναγωγικών δομών που παράλληλα τις νοσηματοδοτούν, καθώς επιτρέπουν τη ρητή έκφραση των περιεχομένων, ως προς τα οποία «ρυθμίζονται» – χωρίς να τα έχουν, *ως τέτοιες*, σε θέα – οι πρακτικές αποφαντικές προδιαθέσεις μας. Ο λογικός μηχανισμός της γλώσσας μας προϋποθέτει το δίκτυο των τελευταίων, αυτές πάλι όμως δεν μπορούν να κατανοηθούν επαρκώς ανεξάρτητα από αυτήν τη «συμβολή» τους. Ένα από τα χρέη του Μπράντομ είναι λοιπόν να αναδείξει την «οργανική» σχέση ανάμεσα στο πλέγμα των αδειοδοτήσεων και απαγορεύσεων που τις διέπει και στους τυπικά αποκρυσταλλωμένους κανόνες συμπερασμού που δεσμεύουν τους συλλογισμούς μας.

Είδαμε ήδη ότι ο πραγματισμός του Μπράντομ φιλοδοξεί να απαντήσει στο πρόβλημα που θέτει η δυνατότητα της εξοικείωσής μας με τα περιεχόμενα των αποβλεπτικών ενεργημάτων μας, από την ώρα που αναγνωρίζουμε τις κανονιστικές προϋποθέσεις τους – ότι δηλαδή αυτά υφίστανται μόνο ως υπόλογα, ως προς την καταλληλότητά τους (με μια έννοια που χρήζει διευκρίνισης), απέναντι ακριβώς στα αντικείμενα της απόβλεψής τους. Σύμφωνα με την ανάγνωση από τον Μπράντομ της φιλοσοφικής παράδοσης, ο Καντ εγκαινιάζει μια σημασιολογική προοπτική, κατά την οποία η αναγνώριση από το επιστημικό υποκείμενο των αποβλεπτικών περιεχομένων της έλλογης σχέσης του με τον κόσμο προϋποθέτει την αναγνώριση από μέρους του τού κύρους των κανόνων ορθής «εφαρμογής» τους. Και τότε, όπως συζητήσαμε παραπάνω, η δυνατότητα του περιεχομένου απειλείται από μια άπειρη ερμηνευτική αναδρομή που, σε κάθε επίπεδό της, αναζητά τους κανόνες που θα προσδιορίσουν τα κριτήρια της ορθής εφαρμογής των προηγούμενων τους. Ακολουθώντας ένα κατ’

αυτόν βιτγκενσταϊνικό μονοπάτι, ο Μπράντομ θα θελήσει να φωτίσει το πρακτικό αποφαντικό παιχνίδι ως εκείνη τη «μορφή ζωής» που θέτει τέλος στην ερμηνευτική αναδρομή, χωρίς παράλληλα να καθιστά μια τέτοια διέξοδο ισοδύναμη με μια αφελή φυσικαλιστική αναγωγή – και για να εξασφαλιστεί αυτό, θα πρέπει ο ιδιαιζόντως δεοντικός χώρος των αποφαντικών πρακτικών της μπραντομιανής κοινότητας να φέρει κάποιου τύπου *εμμενή* προσανατολισμό προς τις ανεπτυγμένες δομές της κανονιστικότητας που δίνουν λαλιά στα περιεχόμενα που εντός του, θα λέγαμε, υποθάλλονται, κάτω από το πέπλο των αποκριτικών προδιαθέσεων. Οι τελευταίες φέρουν το βάρος της σύνδεσης αφενός ανάμεσα στην υπερβατική, ως προς τις υποκειμενικές στάσεις μας, διάσταση των κοινοτικά ενισχυμένων κανόνων της έλλογης συμπεριφοράς και στη μερικότητα αυτών των στάσεων, αφετέρου δε ανάμεσα στην αυτόνομη επικράτεια του λόγου – όπως αυτή «περιχαράκωνεται» από τις δομές της κανονιστικότητας – και στο ευρύτερα φυσικό περιβάλλον όπου αυτή έτσι εντάσσεται, ανοίγοντας την προοπτική μιας επιστημονικά έγκυρης οικειοποίησής της, σαν αυτήν που προσδοκούσε ο Σέλλαρς.

Αν υποθέσουμε ότι ο Μπράντομ φιλοδοξεί έτσι να διατυπώσει μια πειστική απάντηση στο πρόβλημα της ερμηνευτικής αναδρομής, υπερασπίζοντας εν τέλει μια ευρύτερα καντιανή παράδοση απέναντι στις ποικιλόμορφες προσπάθειες αναγωγής του κανονιστικού στο μη-κανονιστικό, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι αναγνωρίζει επίσης και ένα παράλληλο χρέος, στο οποίο θα πρέπει να ανταποκρίνεται αυτός ο κοινοτιστικός πραγματισμός του. Παρά το ότι υφίστανται ως έκδηλες εκφράσεις πρακτικών *στάσεων*, τα περιεχόμενα κάποιων τουλάχιστον αποβλεπτικών ενεργημάτων μας θα πρέπει να είναι τέτοια ώστε η εξοικείωση με αυτά να προϋποθέτει την κατανόησή τους ως συγκροτούμενων *ανεξάρτητα* από τις όποιες επιστημικές στάσεις μας, *ακόμα* και αν αυτές φέρουν την επικύρωση της κοινοτικής αποδοχής και επικύρωσής τους. Μπορεί όμως η κοινοτιστική προοπτική του Μπράντομ να είναι συμβιβάσιμη με το σεβασμό μιας τέτοιας ιδέας αντικειμενικότητας ως μιας *γνήσιας* αρχής, παρά ως ενός – έστω αναπόφευκτου – επιστημικού φαινομένου που η αλληλεπίδραση ανάμεσα στις αποφαντικές στάσεις μας υποβάλλει, χωρίς αυτό να εγγυάται την ανεξάρτητη από αυτές ισχύ του; Η συνέπεια του προγράμματός του προς το πραγματιστικό πρόταγμα οδηγεί τον Μπράντομ στο να επιδιώξει την «παραγωγή» της ιδέας της αντικειμενικότητας από τα υλικά της πρακτικής-δεοντικής βάσης του, εστιάζοντας στο πρακτικό «γεγονός» της διάστασης ανάμεσα στις απαγορευτικές και στις αδειοδοτικές παραμέτρους των

δεσμεύσεων που διέπουν την τελευταία. Άλλωστε, έχουμε δει ότι το ερώτημα για το τι είναι να έχει κάτι αντικειμενική ισχύ μεταφράζεται, κάτω από το πραγματιστικό πρίσμα, στο ερώτημα για το τι είναι να προσλαμβάνεται κάτι, εντός της έλλογης δραστηριότητας, ως έχον αντικειμενική ισχύ. Το ζήτημα όμως που παραμένει σε εκκρεμότητα, όπως θα δούμε και παρακάτω, είναι αν αυτό είναι αρκετό για να υποστηρίξει την έλλογη δραστηριότητα, με τα χαρακτηριστικά που και ο ίδιος ο Μπράντομ της αποδίδει. Πριν όμως, πρέπει να μείνουμε ακόμα λίγο στο ζήτημα της εμμενούς συνάφειας που πρέπει να προσδένει τα δεοντικά χαρακτηριστικά του μπραντομιανού πρακτικού υποβάθρου στις τυπικά ανεπτυγμένες δομές της κανονιστικότητας – συνάφειας που είναι κρίσιμη, αν θέλουμε να αποφύγουμε τις παγίδες του «μύθου του δεδομένου».

Η προτεραιότητα των υλικών συναγωγών

Ας σκεφτούμε το προτασιακό περιεχόμενο ο ουρανός είναι συννεφιασμένος που, σε μια ανεπτυγμένη γλωσσική κοινότητα, μπορεί κάποιος να υιοθετήσει ως περιεχόμενο ενός ισχυρισμού του.²⁶² Η παράδοση που ασπάζεται ο Μπράντομ θέλει την εξοικείωση με ένα τέτοιο περιεχόμενο, που μπορεί να υιοθετείται από κάποιον σε ένα αποφαντικό ενέργημά του, να προηγείται της μερικότερης εξοικείωσης με τα συστατικά στοιχεία του: ο Μπράντομ αυτοτοποθετείται σε μια σημασιολογική παράδοση που εγκαινιάζει ο Καντ, και συνεχίζει ο Φρέγκε, κατά την οποία μονάδα επιστημολογικής ανάλυσης είναι η κρίση. Σύμφωνα με αυτήν, δεν μπορώ να έχω τη δυνατότητα να χρησιμοποιώ την κατηγορία του ουρανού, ή εκείνην του να είναι κάτι συννεφιασμένο, χωρίς να έχω τη δυνατότητα να χρησιμοποιώ τις παραπάνω κατηγορίες για το σχηματισμό της κρίσης του παραδείγματός μας, καθώς και άλλων δυνατών κρίσεων που τις εμπλέκουν, και των οποίων την «καταλληλότητα» μπορώ να εκτιμώ σε συνάρτηση με τις συνθήκες εκφοράς τους.²⁶³ Μπορούμε να κάνουμε τον ίδιο ουσιαστικά ισχυρισμό, λέγοντας ότι δεν μαθαίνω πρώτα να ταξινομώ τον

²⁶² Σε μια «μη ανεπτυγμένη» γλωσσική κοινότητα, όπως εκείνη του μπραντομιανού υποβάθρου, θα μπορούσε κάποιος να έχει μόνο την προδιάθεση προς την αντίστοιχη εκφορά, χωρίς να μπορεί ωστόσο να λογίζεται και χρήσης του περιεχομένου της.

²⁶³ Το αίτημα αυτό θέτει, με τον δικό του τρόπο, και ο Γκάρεθ Έβανς, με τη Συνθήκη της Γενικότητας που διατυπώνει στο *Varieties of Reference*: «Η Ιδέα ενός αντικειμένου είναι λοιπόν αυτό που καθιστά δυνατό, για ένα υποκείμενο, να σκεφτεί ένα αντικείμενο σε μια σειρά απροσδιόριστα πολλών σκέψεων, σε καθεμιά από τις οποίες θα το σκέφτεται με τον ίδιο τρόπο [...] κάθε σκέψη με περιεχόμενο ότι το *a* είναι *F* προϋποθέτει μια ικανότητα – τη γνώση τού τι είναι για κάτι να είναι *F* – που μπορεί να εξασκηθεί σε απροσδιόριστα πολλές διακριτές σκέψεις» (VR103). Για τη συμβολή του Έβανς σε αυτόν το διάλογο δεξ και τη σχετική ενότητα του παρόντος, στα περί Μακντάουελ.

κόσμο και ύστερα να μιλώ γι' αυτόν, αλλά μάλλον μαθαίνω να τον ταξινομώ *μιλώντας* γι' αυτόν.

Η μετακαντιανή μετάβαση σε μια κανονιστική θεώρηση της έλλογης σχέσης μας με τον κόσμο απαιτεί από το επιστημικό υποκείμενο την εξοικειώσή του με τις δεσμεύσεις που διέπουν το «παιχνίδι» των κρίσεων. Η σημασιολογική προτεραιότητα της κρίσης δεν μπορεί να αφορά όμως την προτεραιότητα κάποιων μεμονωμένων προνομιακών κρίσεων· όπως κατέδειξαν προσεγγίσεις, σαν αυτή του Κουάιν, μια κρίση υφίσταται μόνο ως συμμετέχουσα σε ένα ευρύ σώμα δυνατών κρίσεων, που «αντανακλούν» την κατηγοριακή διαχείριση του περιβάλλοντός μας, και το υποσύνολο των οποίων που συνίσταται από εκείνες από αυτές που είμαστε πρόθυμοι να υιοθετήσουμε προσδιορίζει εν τέλει την κοσμοεικόνα μας. Έχω έτσι τη δυνατότητα να πιστεύω (κάτω από κάποιες συνθήκες) ότι ο ουρανός είναι συννεφιασμένος, όταν είμαι εξοικειωμένος με τις σχέσεις που φέρει η εν λόγω κρίση προς τις υπόλοιπες αυτού του ευρύτερου σώματος. Προϋποθέτοντας τη διαθεσιμότητα του λογικού λεξιλογίου, αυτές οι σχέσεις μπορούν να αποτυπωθούν ως εφαρμογές τυπικών κανόνων συμπερασμού επί των περιεχομένων των αντίστοιχων δυνατών κρίσεων. Έτσι, κάτω από μια τέτοια προοπτική, αν όταν βρέχει συνάγω ότι ο ουρανός είναι συννεφιασμένος, αυτή η συναγωγική κίνησή μου κατανοείται ως μια περίπτωση εφαρμογής του *modus ponens*, όπως φαίνεται στην παρακάτω «σχηματοποίηση»:

(1) $\forall p \forall t [(σε\ χώρο\ p\ και\ σε\ χρόνο\ t\ βρέχει) \supset (σε\ χώρο\ p\ και\ σε\ χρόνο\ t\ ο\ ουρανός\ είναι\ συννεφιασμένος)]$

(2) *Εδώ τώρα βρέχει*

άρα

(3) *(εδώ τώρα) ο ουρανός είναι συννεφιασμένος*

Ο παραπάνω τρόπος παρουσίασης του εν λόγω συλλογισμού *προϋποθέτει* την ισχύ μιας τυπικής δομής, επάνω στην οποία εδραιώνει το κύρος της μετάβασης από την υιοθέτηση του περιεχομένου της (2) στην υιοθέτηση εκείνου της (3). Ο Μπράντομ ακολουθεί ωστόσο τον Σέλλαρς σε μια προσέγγιση που αρνείται την κατ' αρχήν αντιμετώπιση της ισχύος των συναγωγών μας ως απορρέουσας από την υπαγωγή τους σε μια τυπικά έγκυρη μορφή, επιλέγοντας αντίθετα να αντιμετωπίσει

την τελευταία ως την τυπικά «διάφανη» *έκφραση* των συναγωγικών πρακτικών μας, όπως αυτές διεξάγονται και επικυρώνονται μέσα στο πλαίσιο ενός κοινωνικού διαλογικού χώρου, εντός του οποίου οφείλουμε να παρέχουμε και να απαιτούμε λόγους για την υιοθέτηση της μιας ή της άλλης αποφαντικής στάσης από τα μέλη του – όπως δηλαδή αυτές διεξάγονται και επικυρώνονται *πρακτικά* σε αυτό που συνήθως αποκαλούμε εδώ «παιχνίδι» της δικαιολόγησης.

Σύμφωνα λοιπόν με την προοπτική του Μπράντομ, η φορμαλιστική προσέγγιση αναποδογυρίζει τις προτεραιότητες, καθώς θεωρεί δεδομένη την εξοικείωση με μια τυπική – αδιάφορη προς τα εμπλεκόμενα περιεχόμενα – διάσταση συναγωγικού κύρους, η οποία όμως στην πραγματικότητα προϋποθέτει το *υλικό* συναγωγικό κύρος, το οποίο έχει να κάνει ακριβώς με τα αποβλεπτικά *περιεχόμενα* που εν τέλει «ευθύνονται» για τις αποκριτικές-αποφαντικές προδιαθέσεις των χρηστών της γλώσσας και τις μεταξύ τους δεοντικές αλληλεπιδράσεις. Στο ME104, ο Μπράντομ φαίνεται να επισημαίνει ότι η κοινοτική ρύθμιση αυτών των προδιαθέσεων, μέσω των μηχανισμών θετικής και αρνητικής ενίσχυσης, αντί να ακολουθεί κάποια εξωτερικά ως προς την ίδια κριτήρια ορθότητας, είναι *πραγματιστικά* προσδιορισμένη, εξυπηρετώντας εκείνα τα ενδιαφέροντα που η κοινότητα επιθυμεί να καλυφθούν μέσα από τις διαλογικές πρακτικές της. Αν έτσι το λογικό λεξιλόγιο «φωτίζει» εκείνες τις συναγωγικές πρακτικές που εξυπηρετούν τις *αναπαραστασιακές* ανάγκες των χρηστών της γλώσσας, δεν υφίσταται κατ' αρχήν εμπόδιο, μέσα στο πλαίσιο της ίδιας γλώσσας, να προσδιοριστούν εκείνες οι «υλικά» ορθές συναγωγικές πρακτικές που εξυπηρετούν για παράδειγμα, τα θεολογικά ενδιαφέροντά τους· αρκεί να προσδιοριστεί εκείνο το (θεο-λογικό) λεξιλόγιο που είναι τέτοιο ώστε μια θεολογικά αποδεκτή συναγωγική κίνηση να παραμένει (θεολογικά) αποδεκτή, για κάθε δυνατή υποκατάσταση δομικών γλωσσικών συστατικών της, που δεν ανήκουν στο θεο-λογικό λεξιλόγιο της γλώσσας, από άλλα γλωσσικά στοιχεία που επίσης δεν ανήκουν σε αυτό. Σύμφωνα με το επιχείρημα του Μπράντομ, «η έννοια της τυπικά έγκυρης συναγωγής προκύπτει με φυσικό τρόπο από εκείνην της υλικά ορθής συναγωγής, ενώ το αντίστροφο δεν ισχύει. Γιατί, με δεδομένο ένα με κάποιον τρόπο πριμοδοτούμενο υποσύνολο του λεξιλογίου, μια συναγωγή μπορεί να αντιμετωπιστεί ως τυπικά καλή, τότε και μόνο τότε όταν είναι μια υλικά καλή συναγωγή και δεν μπορεί να μετατραπεί σε μια υλικά κακή συναγωγή με υποκαταστάσεις του μη-πριμοδοτούμενου

λεξιλογίου της» (ME104).²⁶⁴ Αυτή είναι η ορθή «ιεραρχία» ανάμεσα στις δυο ποικιλίες συναγωγικού κύρους, κατά τον Μπράντομ, και γι' αυτόν το λόγο συναγωγικές κινήσεις σαν εκείνην του παραπάνω παραδείγματος ανάμεσα στις αποφάνσεις (2) και (3) δεν πρέπει να αντιμετωπίζονται ως «εκφυλισμένες» συντομογραφίες-συντμήσεις τυπικά έγκυρων συμπερασμών.

Το παραπάνω επιχείρημα, παρά τον ελκυστικό φιλελευθερισμό με τον οποίο αντιμετωπίζει τις τυπικές δομές της κανονιστικότητας και την τόλμη με την οποία τις υπάγει στις υλικά προσδιορισμένες «περιεχομενικές» προτεραιότητες του κοινοτικού διαλόγου, ή μάλλον ακριβώς λόγω αυτών των χαρακτηριστικών, είναι ενδεικτικό της έντασης που διατρέχει τη σημασιολογική προοπτική του Μπράντομ, στην προσπάθειά της να αποποιηθεί τις αναπαραστασιακές προτεραιότητες. Μοιάζει εδώ να υποστηρίζεται ότι η αναπαραστασιακή διάσταση της γλώσσας – εκείνη δηλαδή που είναι συναφής προς το λογικό-αληθειακό λεξιλόγιο και τους υποκαταστασιακούς μηχανισμούς που επιτρέπουν την αναγνώριση *αντικειμενωδών* καταστάσεων πραγμάτων, ως προς τις οποίες είναι υπόλογα τα περιεχόμενα των *υποκειμενικών* επιστημικών καταστάσεών μας – αποτελεί μια, κατά κάποιον τρόπο, προαιρετική επιλογή «τύπου δεοντικότητας», που μπορεί να κάνει ή να μην κάνει μια γλωσσική κοινότητα ανάμεσα σε άλλες, η οποία κοινότητα άρα θα ήταν δυνατό να εφαρμόζει μια θεολογική, για παράδειγμα, δεοντική διαλογικότητα *χωρίς* να έχει διαθέσιμους τους μηχανισμούς της αναπαραστασιακότητας.

Δεν μπορεί όμως να έχουν έτσι τα πράγματα, και αν όντως όχι, τότε ένα βασικό επιχείρημα υπέρ της μπραντομιανής αντιστροφής προτεραιότητας ανάμεσα στην υλική και στην τυπική συναγωγικότητα, μένει έωλο. Ο λόγος είναι ότι η σημασία του λογικού μηχανισμού και των τυπικών κανόνων συμπερασμού που αυτός «υποστηρίζει» δεν έγκειται στη «στατική», θα λέγαμε, έκφραση της ισχύος κάποιων (ανεξάρτητων από αυτόν τον τυπικό μηχανισμό) έγκυρων συναγωγικών πρακτικών μας, οι οποίες έτσι θα έπρεπε απλά να *αποτυπώνουν* (ως κάτι *δεδομένο*) την πρακτική «εμπλοκή» των αντίστοιχων περιεχομένων σε δημόσια παρατηρήσιμες δεοντικά

²⁶⁴ Έτσι, για να δώσουμε ένα έστω «οριακό» παράδειγμα, ο τελεστής *Ο Θεός βρίσκεται στο Χ* μας δίνει μια έγκυρη θεολογική στάση για *κάθε* τιμή που μπορούμε να δώσουμε στη μεταβλητή *X*. Η τυπικά-θεολογικά κατοχυρωμένη ισχύς των προτάσεων που προκύπτουν για τις δυνατές υποκαταστάσεις της μεταβλητής αντανακλούν εδώ την πρακτική αποδοχή από τα μέλη της κοινότητας του θεολογικού δεδομένου της πανταχού παρουσίας του Θεού. Η δεδομενικότητα της τελευταίας *εκφράζεται* από τον παραπάνω «προνομιακό» ρόλο του τελεστή στη γλώσσα των πιστών. Το καταλαβαίνουμε αυτό ακόμα καλύτερα αν σκεφτούμε ότι, μέσα στο πλαίσιο της επιστημονικής κοσμοεικόνας, το τι βρίσκεται πού είναι ένα κατ' εξοχήν εμπειρικό ζήτημα.

φορτισμένες κανονικότητες, των οποίων η δεοντική «καλοσύνη» ή μη συναρτάται εν τέλει από αυτά. Αντίθετα, η ιδιάζουσα σημασία της *λογικής* εκφραστικότητας, όπως άλλωστε και ο ίδιος ο Μπράντομ θα υποστηρίξει αλλού, έγκειται στο ότι χάρη σε αυτήν καθίσταται δυνατός ο έλλογος δημόσιος *κριτικός έλεγχος* των υιοθετούμενων περιεχομένων, ο οποίος, με βάση τη μπραντομιανή διαστρωμάτωση, δίνει ουσιαστικά «λαλιά» στην υποκείμενη *διαρκή* διαδικασία πρακτικής αποτίμησης των ενεργημάτων μας – ανάμεσα στα οποία *καί* των αποτιμητικών. Στο ζήτημα αυτό όμως θα επανέλθουμε αναλυτικότερα παρακάτω.

Η δημοκρατικότητα της δεοντικότητας

Ο Μπράντομ ορθά επισημαίνει, όπως είδαμε και στον παραπάνω παραλληλισμό με το ποδόσφαιρο, ότι οι αποφαντικές πρακτικές που υποστηρίζουν το λογικό μηχανισμό της γλώσσας είναι αλληλένδετες με τον (εμμενώς, όπως τελικά μοιάζει να συνεπάγεται η προοπτική του) αποτιμήσιμο χαρακτήρα των αποφαντικών συμπεριφορών μας,²⁶⁵ τόσο των «πρωτογενώς εξωστρεφών» (εκείνων δηλαδή που είναι περισσότερο συντονισμένες προς τις καταστάσεις του περιβάλλοντος), όσο όμως και εκείνων που συνιστούν στάσεις αποτίμησης αυτών, ή σε ένα δεύτερο επίπεδο κι αυτών των τελευταίων κ.ο.κ. Η αποτιμησιμότητα των αποτιμήσεων είναι ουσιαστικά ένας ακόμα τρόπος για να (ξανα)πούμε ότι την ίδια στιγμή που το πρακτικό υπόβαθρο που περιγράφει ο Μπράντομ δεν προϋποθέτει την αναφορά σε ήδη συγκροτημένα αποβλεπτικά περιεχόμενα για την περιγραφή του, δεν παύει ωστόσο να *μην* είναι απλά ένα δίκτυο κανονικοτήτων που «ως εκ των πραγμάτων» – ως ένα είδος δεδομενικότητας – ακολουθούνται από τους χρήστες της γλώσσας. Στην περίπτωση αυτή, οι εκπαιδευτικοί-μυητικοί μηχανισμοί της κοινότητας, χάρη στους οποίους τα μέλη της μετέχουν των κριτηρίων δεοντικής καταλληλότητας, θα ήταν στην πραγματικότητα απλά οχήματα επιτάχυνσης της εδραίωσης εκείνων των αποφαντικών ανακλαστικών που εξ ορισμού θα βρίσκοναν σε αρμονία με τις δεδομένες κανονικότητες. Θα κινδύνευε έτσι εδώ να καταστεί *καταχρηστική* η

²⁶⁵ Η αποτιμησιμότητα μιας στάσης είναι θεμελιώδης έννοια στο σύστημα του Μπράντομ, κάτι σαν η προϋποτιθέμενη ενέργεια που επιτρέπει την εκδήλωσή της σε δεοντικά φορτισμένες αλληλεπιδράσεις, ανεξάρτητα από τη διάσταση του όποιου κριτηρίου της αποτίμησης – ένα, θα λέγαμε, πρακτικό απριόρι. Χωρίς την εμμένεια, που ισχυρίζομαι ως αναγνώστης του Μπράντομ, αυτής της ιδιότητας σε κάποια ενεργήματά μας, το δεοντικό παιχνίδι δεν θα μπορούσε να «σηκωθεί» από το έδαφος. Δεν θα υπήρχε «εξωτερικός» λόγος, άλλος πέρα από τη διαθέσιμη αυτή δεοντική «ενέργεια», να θεωρηθούν κάποια σημεία ως σημεία σε ένα δεοντικό δίκτυο.

αντιμετώπιση τέτοιων διαδικασιών ως κατά οποιονδήποτε τρόπο «εκπαιδευτικού» χαρακτήρα. Η μπραντομιανή κοινότητα είναι μια κοινότητα σελλαρσιανών προσώπων· ακόμα και στο επίπεδο των μπραντομιανών δεοντικών πρακτικών, οι φορείς τους συμμορφώνονται προς κανονικότητες που οι ίδιοι (μαθαίνουν να) αναγνωρίζουν και αποδέχονται ως δεσμευτικές. Η ορθοφροσύνη των χρηστών της γλώσσας πρέπει να είναι νομιμοποιημένη και όχι επιβεβλημένη.

Ο Μπράντομ αναγνωρίζει βέβαια τις ενδοκοινοτικές πρακτικές συγκεντρωποίησης δεοντικής ισχύος, όπως συμβαίνει για παράδειγμα με τους *ειδικούς*, που μπορεί να αποδέχεται μια κοινότητα. Όπως όμως παρατηρεί στο ME39, «το να είναι κάποιος ειδικός είναι ένα κανονιστικό ζήτημα». Ακόμα και ένας υποτιθέμενος δεοντικός μονάρχης δεν θα μπορούσε να κατέχει αυτήν τη θέση ανεξάρτητα από την αναγνώριση του κύρους του από τα υπόλοιπα μέλη της κοινότητας. Η πραγματιστική δέσμευση που είδαμε να μετασχηματίζει κάθε ερώτημα της μορφής *τι είναι να είναι κάτι Φ* στο *τι είναι να αναγνωρίζεται κάτι ως Φ*, υποσκάπτει εξ ορισμού τις όποιες φιλοδοξίες για μια εξωεπιστημικά απορρέουσα δεοντική αυθεντία, αφού το ερώτημα για την ταυτότητά της μετακυλίεται έτσι κι αλλιώς «αυτόματα» σε εκείνο για τους *όρους* της αποδοχής της. Η οδός διαφυγής από την απειλή της ερμηνευτικής αναδρομής δεν μπορεί να είναι εδώ μια επιστροφή σε μια δεδομενικότητα, αυτήν τη φορά με τη μορφή της δεοντικής αυθαιρεσίας. Δεν μοιάζει ωστόσο εύκολο να αποφύγει κανείς τη γενικότερη ανάγκη για μια κάποιου τύπου δομή *ισχύος*, στο επίπεδο της πρακτικής αποφαντικής δεοντικότητας, τέτοιας που να επιτρέπει την πριμοδότηση εκείνων των κανονικοτήτων που οι κοινοτικές πρακτικές εν τέλει θα ενθαρρύνουν.

Θεωρώντας δεδομένο ότι το πεδίο του λόγου προσδιορίζεται από το θεμέλιο των δεοντικών πρακτικών, και αρνούμενος παράλληλα στο τελευταίο κάθε δυνατή πρόσμιξη αναπαραστασιακότητας, ως μιας διάστασης κατά την οποία η δεοντική καταλληλότητα των εκεί πρακτικών θα ήταν αποτιμήσιμη ως προς κάτι «εξωτερικό» προς τις δομές των ενδοκοινοτικών διαπροσωπικών αλληλεπιδράσεων, ο Μπράντομ θα επιφορτιστεί το δύσκολο έργο της ανάδειξης δεοντικών δομών τέτοιων που, παρά τον ενδοκοινοτικό προσδιορισμό τους, να μην έχουν την ανάγκη κάποιου εξωτερικού «φραγμού» που να θέτει τέλος στην άπειρη *αναδρομή ισχύος* που μοιάζει να προκύπτει όταν περιοριζόμαστε σε μια πρώτη ύλη ισότιμων, ως εξίσου αποτιμήσιμων, αποτιμητικών αποφαντικών προδιαθέσεων.

Μπορούμε εδώ, με την ευκαιρία, να σημειώσουμε ότι ένας μάλλον διαφωτιστικός τρόπος να αντιμετωπίσει κάποιος τη διάσταση ανάμεσα στην προοπτική του Μπράντομ και σε εκείνην που υιοθετεί ο Μακντάουελ είναι ακριβώς σε αναφορά προς το είδος της «δυναμικής ισχύος» που απαιτείται (αν απαιτείται) από ένα δεοντικό πεδίο συναλλαγών, για να μπορεί αυτό να υποστηρίξει την έλλογη δραστηριότητά μας. Αν δεν υφίσταται με κάποιον τρόπο μια τέτοια δυναμική, τότε η πριμοδότηση κάποιων (και όχι κάποιων άλλων) κανονικοτήτων ως δεσμευτικών για τις δεοντικές πρακτικές της κοινότητας θα πρέπει να κατανοείται ως απλά τυχαία, ουσιαστικά έτσι καταργώντας την όποια «φιλοσοφικότητα» διέθετε το ζήτημα του εμπειρικού περιεχομένου. Αν πάλι αυτή η δυναμική δεν δεσμεύεται από οποιαδήποτε άλλη προϋπόθεση πέρα από εκείνη της αποτιμησιμότητας των υποκειμενικών στάσεων, τότε δεν μοιάζει να μπορεί να αποφευχθεί μια φαύλη δεοντική αναδρομή, αφού και η ισχύς μιας κοινοτικής επικύρωσης που θα φιλοδοξούσε να θέσει τέρμα σε μια άπειρη αλληλουχία αναγνωρισμένων νομιμοποιήσεων, δεν θα έπαυε να έχει ανάγκη αναγνώρισης και η ίδια. Η γραμμή που ακολουθεί ο Μπράντομ στο ζήτημα αυτό είναι δεδηλωμένα «αντιεξουσιαστική»: «Η εικόνα που εδώ παρουσιάζεται δεν στηρίζεται σε μια ιεραρχία ισχύος. Οι έννοιες της υποχρέωσης και της άδειας, όπως και των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων, μπορούν να ανασυγκροτηθούν με όρους δεσμεύσεων και νομιμοποιήσεων» (ME160).

Είναι δύσκολο να πει κανείς πού μπορεί να τραβήξει τη γραμμή ο Μπράντομ, στην προσπάθειά του ουσιαστικά να αποκλείσει κάθε πιθανή διείσδυση της αναπαραστασιακότητας με τη μορφή ενός εξωτερικού προς τη κοινότητα κριτηρίου. Τι απομένει αλήθεια στην ιδέα μιας δέσμευσης, που επιφέρει σε μένα το όποιο ενέργημά μου, αν δεν είμαι *υποχρεωμένος* να συμμορφωθώ προς αυτήν; Πώς μπορεί, σε τελευταία ανάλυση, να παίρνει μπρος ο μηχανισμός των κοινοτικών ποινών, χωρίς μια σύστοιχη εξουσιαστική δομή που να μπορεί να επιβάλλει τον *πόνο* εκείνου που την αναγνωρίζει; Και αν αυτήν τη δομή δεν μπορεί να τη «σηκώσει» στους ώμους του ο οποιοσδήποτε αποτιμητής, ως εξ ορισμού υποκείμενος κι εκείνος σε αποτίμηση, τότε μοιάζει να προκύπτει η ανάγκη για κάποιου τύπου «εξωτερική» βοήθεια, που να μπορεί να γλιτώσει τον εκφυλισμό της ενδοκοινοτικής δεοντικής δυναμικής, είτε σε μια αυτονομιμοποιούμενη αυθαιρεσία (κοινοτική ή άλλη) είτε σε μια στατική τυπική δομή που δεν έχει λόγο να «κινηθεί» προς τα οπουδήποτε. Και μάλλον εδώ οι δύο εκδοχές δεν είναι και τόσο διαφορετικές, αφού η όποια αυτονομιμοποιούμενη αυθαιρεσία θα δυσκολευόταν έτσι κι αλλιώς να αποκτήσει από

μόνη της το όποιο υλικό περιεχόμενο, με μόνα διαθέσιμα υλικά εκείνα του δεοντικού υπερβατολογικού φορμαλισμού που αρθρώνει η ανάλυση του Μπράντομ, αναγόμενη έτσι μάλλον σε μια αδιάφορη τυχαιότητα. Θα έμοιαζε έτσι πια το «σύστημα» του Μπράντομ με ένα ουσιαστικά πάγιο απριωρικό δίκτυο δεοντικών «κατηγοριών» – όπως εκείνες της *ανάληψης* και της *απόδοσης* μιας στάσης, της *επιτρεπτότητας* κάποιων στάσεων και του *αποκλεισμού* κάποιων άλλων – το οποίο θα ήταν ευάλωτο σε μια κριτική ανάλογη με εκείνην που απηύθυνε, πολύ νωρίτερα, ο Χέγκελ στο καντιανό σύστημα των κατηγοριών, το οποίο και θεωρούσε αυθαίρετο ως αναπόδεδεικτο.²⁶⁶

Η ένσταση του Μακντάουελ και η περατότητα του μπραντομιανού θεμελίου

Πράγματι, αυτή είναι περίπου και η κριτική που απευθύνεται στον Μπράντομ από τον Μακντάουελ, όταν ο τελευταίος επισημαίνει το φιλοσοφικό κίνδυνο που ενσκήπτει, αν κάποιος επιδιώξει να αντιμετωπίσει μια κανονιστική (ή και μόνο δεοντική, αν ευσταθεί η διάκριση που χρειάζεται ο Μπράντομ) δομή ως συγκροτούμενη ανεξάρτητα από κάθε κριτήριο αποτίμησης της αποτελεσματικότητάς της, κατά την ενεργό διαχείριση των περιεχομένων στα οποία αυτή υποτίθεται ότι απευθύνεται. Θα δούμε και αλλού ότι είναι αυτή ακριβώς η επισήμανση της αναγκαιότητας να δοθεί «λαλιά», ήδη από την αρχή στο θεμελιακό δεοντικό επίπεδο, στο κριτήριο της αποτίμησης των *εκεί αποτιμήσεων*, που θα σηματοδοτούσε τον ιδιότυπα αναπαραστασιακό εμπειρισμό του Μακντάουελ, αν επρόκειτο αυτός να διατυπωθεί με μπραντομιανή ορολογία. Ή αλλιώς, αν αυτό το κριτήριο απορρέει οιονεί αναλυτικά από τις τυπικές δεοντικές δομές που προσδιορίζει ο Μπράντομ, τότε γίνεται δύσκολο να κατανοήσουμε πώς θα *κινητοποιηθεί* ο δεοντικός μηχανισμός που αυτές συνθέτουν, και ο οποίος θα πρέπει – αν πρόκειται να έχει νόημα η παρουσία του – να επιτρέπει να *νομιμοποιούνται* ποινές προς όφελος της ενίσχυσης *κάποιων* αποκριτικών προδιαθέσεων έναντι *κάποιων άλλων*, ακριβώς χάρη στη δυνατότητα αποτίμησης των *ιδίων των αποτιμητικών προδιαθέσεων*, χάρη δηλαδή στην επιστημικά ενεργό παρουσία ενός κριτηρίου ως προς το οποίο οι δεοντικές «τάσεις», που αναπύσσονται πάνω στη βάση των μπραντομιανών δεοντικών κατηγοριών, είναι υπόλογες. Η επιλογή του Μπράντομ να παρουσιάσει το κριτήριο αυτό ως

²⁶⁶ «Δεν κουράστηκε ιδιαίτερα να ανακαλύψει τις κατηγορίες», γράφει για τον Καντ ο Χέγκελ στη Μικρή Λογική (§42).

ανακατασκευάσιμο σε δεύτερο μόνο χρόνο, όταν θα' χει κατακτηθεί μια ώριμη ιδέα αναπαραστασιακότητας, στη βάση ενός θεμελίου που δεν το προϋποθέτει, είναι βασικό σημείο απόκλισης της προοπτικής του από εκείνη του Μακντάουελ. Όπως ίσως θα' λεγε ο τελευταίος, για να χρησιμοποιήσουμε μια μεταφορά από το *Knowledge and the Internal*, η επιλογή αυτή του Μπράντομ ρίχνει το δεοντικό θεμέλιο στο επιστημικό σκοτάδι, ή έστω καταδικάζει την ανάδυση επάνω του της κανονιστικότητας σε μια πράξη μαγείας.

Ο Μπράντομ αναγνωρίζει βέβαια το πρόβλημα της δεοντικής αναδρομής, που άλλωστε δεν κάνει άλλο από το να εξειδικεύει το γενικότερο πρόβλημα της κανονιστικής-ερμηνευτικής αναδρομής στο επίπεδο των μπραντομιανών κοινοτικών πρακτικών, θεωρεί ωστόσο ότι η πραγματιστική στράτευσή του τού απαγορεύει κάτι περισσότερο από τη χαρτογράφηση του συστήματος των τύπων δεοντικών τοποθετήσεων και αλληλεπιδράσεων που αναγνωρίζει ως όρους του δεοντικού παιχνιδιού, αφού η επίκληση κάποιας «εξωτερικής» προς αυτούς βοήθειας σηματοδοτεί γι' αυτόν τον εγκλωβισμό στα αδιέξοδα της αναπαραστασιακότητας.²⁶⁷ Για τον Μακντάουελ, η εύλογη άρνηση του Μπράντομ να επανεισάγει τη δεδομενικότητα, με τη μορφή μιας αυθαίρετης (μη αποτιμήσιμης) υπεροχής της ματιάς ενός υποτιθέμενου κοινοτικού «υπερυποκειμένου» (έστω και αν διεσπαρμένου σε ένα δίκτυο ειδικών), επεκτείνεται – καίγοντας θα λέγαμε μαζί με τα ξερά και τα χλωρά – σε μια παραπέρα άρνηση εισαγωγής, στο επίπεδο της δεοντικής πρακτικότητας, οποιασδήποτε αρχής απέναντι στην οποία να είναι υπόλογα τα δικά της *πρέπει*.

Κατά την προοπτική του Μπράντομ, η κοινοτική αυτοθέσμιση διαθέτει εκείνους τους μηχανισμούς που είναι μεν υπεύθυνοι, όπως θα δούμε σε λίγο, για την ανάδυση (σε ένα παράγωγο επίπεδο) μιας τέτοιας – φαινόμενης ίσως, αναγκαίας πάντως – διάστασης «εξωτερικής» αποτίμησης, χωρίς αυτό να απαιτεί ωστόσο την παρουσία, στο θεμελιακό επίπεδο, κάποιας αντίστοιχης διάστασης αποτίμησης μιας όποιας ιδέας αποτελεσματικότητας των δεοντικών πρακτικών μας, που να *αναγνωρίζεται* στο επίπεδο των πρακτικών δεοντικών αλληλεπιδράσεων, και που να

²⁶⁷ Θα μπορούσε κανείς να συνάγει εδώ ότι τα εν λόγω αδιέξοδα είναι αναπόφευκτα. Πράγματι, η στρατηγική του Μακντάουελ ως προς την αναπαραστασιακότητα, είναι όχι να αποφύγει τα αδιέξοδά της, αλλά μάλλον να επανανοηματοδοτήσει τους όρους διατύπωσής τους, έτσι ώστε, ορθά κατανοημένα, να μην συνιστούν πια φιλοσοφική απειλή.

προσδιορίζεται ανεξάρτητα από αυτές.²⁶⁸ Αυτήν τη διάσταση αποτίμησης, που ο Μακντάουελ θέλει να τη βλέπει στην *εμπειρία*, και που στη δικιά του προοπτική αποτελεί *προϋπόθεση* συγκρότησης της όποιας δεοντικής διάστασης της αποφαντικής δραστηριότητας, ο Μπράντομ τη βλέπει, με τον δικό του βέβαια τρόπο, ως φαινόμενο ουσιαστικά *επιγενόμενο* δράσεων που αν και αποφαντικές διαπλέκονται μέσα από δεοντικές δυναμικές που, πάντα κατά τον Μπράντομ, μπορούν να περιγραφούν χωρίς αναφορά προς κάποιο αίτημα «ευθύνης» των εμπλεκόμενων δράσεων απέναντι σε κάποιο εξωτερικό προς τις δυναμικές αυτές κριτήριο καταλληλότητας. Κι αυτό είναι ένας άλλος τρόπος να πούμε ότι, για τον Μπράντομ, το πεδίο του λόγου οφείλει να είναι προικισμένο με μια *αυτάρκεια* ως προς τη σχέση του με το αντικείμενο των αποβλέψεών του.

Ακριβώς αυτή η αυτάρκεια που υπερασπίζεται ο πραγματισμός του Μπράντομ, πέρα από ένα σημείο κρίσιμης απόκλισης από τον εμπειρισμό του Μακντάουελ, μπορούμε να πούμε ότι συνιστά και μια διάσταση κατά την οποία, και παρά τον ισχυρισμό του περί μεθοδολογικής συνάφειάς του με τον Χέγκελ, αυτός δείχνει να μην συμμερίζεται το κατευθυντήριο αίτημα (αλλά και συμπέρασμα) της σκέψης του τελευταίου για μια «απολυτοποίηση» του έλλογου πεδίου. Η μόνωση του συγκροτησιακού υποβάθρου της κανονιστικότητας απέναντι στην όποια *ευθύνη* των δεοντικών στάσεων απέναντι στο μη δεοντικά αρθρωμένο πεδίο του κόσμου υποδεικνύει ότι η μπραντομιανή δεκτικότητα δεν καθίσταται «στιγμή εντός του Λόγου», για να θυμηθούμε το παράθεμα που χρησιμοποιεί επιδοκιμαστικά ο Μακντάουελ. Θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι ένας από τους λόγους που ο πραγματισμός του Μπράντομ δεν κατορθώνει, όπως τουλάχιστον υποστηρίζεται εδώ, να απαλλαχθεί από τις εντάσεις του είναι ότι δεν κατορθώνει να γίνει απόλυτος.

Η σημασία του λογικοσυντακτικού μηχανισμού

Ας επιστρέψουμε όμως στο ζήτημα της διαχείρισης από τον Μπράντομ της ανάδυσης και νομιμοποίησης του λογικοσυντακτικού λεξιλογίου της γλώσσας. Το τελευταίο, σύμφωνα με την προοπτική του Μπράντομ, εξυπηρετεί δύο παράλληλους και αλληλένδετους (σύμφωνα και με τις συναγωγιστικές προκειμένες του) σκοπούς. Είναι απαραίτητο τόσο για τη ρητή έκφραση των περιεχομένων που υπόρρητα μόνο εμπλέκονται στο θεμελιακό δεοντικό επίπεδο ως περιεχομένων που κατανοούνται

²⁶⁸ Όπως θα ισχυριστώ σε παρακάτω ενότητα, είναι σαν το ποδόσφαιρο να παίζεται από παίκτες που δεν έχουν αίσθηση του σκορ.

αναπαραστασιακά (ως αντικείμενα δηλαδή αποβλεπτικών ενεργημάτων, τα οποία είναι υπόλογα σε αυτά), όσο και για τη ρητή έκφραση του θεμελιακού φαινομένου της διαρκούς υπαγωγής του δεοντικού σκορ στις δεοντικές αλληλεπιδράσεις ανάμεσα στα μέλη της γλωσσικής κοινότητας, δίνοντας σε αυτές τις αλληλεπιδράσεις το ρητό και *έλλογα ελέγξιμο* σχήμα λογικά αρθρωμένων συλλογισμών. Ο Μπράντομ αφιερώνει πολλές σελίδες του ΜΕ ακριβώς για να υποστηρίξει την ανάδυση από το πρακτικό-δεοντικό επίπεδο γλωσσικών μηχανισμών, όπως εκείνοι της υποκατάστασης και της αναφοράς, οι οποίοι αφενός επιτρέπουν την αντικειμενώδη δομή των προτασιακών εκφορών μας, η οποία συμφύεται με την ιδέα της αναπαραστασιακότητας ως επιστημικής ευθύνης απέναντι σε ένα διδόμενο αντικειμενικό πεδίο, και αφετέρου, την ίδια στιγμή, προσδίδουν σε αυτές τις εκφορές την απαραίτητη άρθρωση, για να είναι δυνατή η διατύπωση των συναγωγικών σχέσεων ανάμεσά τους, και άρα να γίνεται δυνατή η έλλογη επικοινωνία και κριτική αλληλοαναγνώριση των μελών της κοινότητας. Σύμφωνα με τα παραπάνω, καί το θεολογικό (για να θυμηθούμε το παράδειγμα που δώσαμε νωρίτερα) ή οποιοδήποτε άλλο λεξιλόγιο, δεν μπορεί παρά να συνυπάρχει με το αναπαραστασιακό λεξιλόγιο, τουλάχιστον αν πρόκειται να μπορεί να ορίζει ένα αντίστοιχο *διαλογικό* πεδίο όπου να είναι απαραίτητες οι συναγωγικές διαστάσεις της γλωσσικής συμπεριφοράς μας.

Στην περίπτωση του παραδείγματος συναγωγής που χρησιμοποιήσαμε παραπάνω, δεν είναι η ισχύς του (έστω συντετμημένου) *modus ponens* που διασφαλίζει το κύρος της μεταβίβασης ισχύος ανάμεσα στις δυο πλευρές του συναγωγικού δεσμού – ανάμεσα δηλαδή στο περιεχόμενο της πεποίθησής μου ότι εδώ τώρα βρέχει και σε εκείνο της πεποίθησης ότι ο ουρανός τώρα είναι συννεφιασμένος, την οποία *οφείλω* να υιοθετώ αν υιοθετώ την πρώτη. Είναι μάλλον η *πρακτική* ασυμβατότητα ανάμεσα στη στάση υιοθέτησης του πρώτου περιεχομένου και στη στάση μη-υιοθέτησης του δεύτερου, η οποία επικυρώνεται από τις κοινοτικές διαδικασίες ενίσχυσης των αποκριτικών προδιαθέσεων και που μόνο καθίσταται έκδηλη από την ανεπτυγμένη τυπική μορφή του αντίστοιχου συλλογισμού. Τέτοιοι δεσμοί «αντανακλούν», για τον Μπράντομ, τις *δεοντικές προδιαθέσεις* που τα μέλη της κοινότητας μαθαίνουν να επιδεικνύουν, μέσα στα πλαίσια του πρακτικού δεοντικού παιχνιδιού, με τη σημαντική βέβαια υποσημείωση ότι, στο θεμελιακό αυτό επίπεδο, αυτές οι προδιαθέσεις δεν *αναγνωρίζονται* από τους φορείς τους ως απευθυνόμενες στα παραπάνω περιεχόμενα, αφού εκεί δεν μπορούμε ακόμα να μιλάμε καν για αντικειμενώδη περιεχόμενα.

Η αντικειμενική διάσταση του συναγωγικού δεσμού – με όρους Μπράντομ, το ότι η ορθότητά του *προσλαμβάνεται* ως εν τέλει ανεξάρτητη από τις στάσεις των χρηστών της γλώσσας – αναλύεται από τον Μπράντομ ως ένα ζήτημα «διαπλοκής» ανάμεσα τις διαφορετικές «ποικιλίες» αυτών των δεοντικών στάσεων, και συγκεκριμένα ανάμεσα στην στάση *απόδοσης* σε κάποιον και σε εκείνην της *ανάληψης* μιας αποφαντικής δέσμευσης. Το κύρος του συναγωγικού δεσμού δεν απορρέει έτσι από το (αναπαραστασιακής υφής) γεγονός ότι η *αλήθεια* της προκείμενης μεταβιβάζεται στην αλήθεια του συμπεράσματος: «Η ιδιότητα της αλήθειας δεν χαρακτηρίζει μια νόμιμη δέσμευση που αποδίδεται σε κάποιον, αλλά απλά υποδεικνύει του ότι εκείνος που την αποδίδει σε αυτόν ως γνώση οφείλει να την υιοθετήσει καί ο ίδιος» (ME297).

Έτσι, η αληθειακή εκδοχή του *modus ponens* *εκφράζει*, για τον Μπράντομ, το δεοντικό γεγονός ότι αν κάποιος αποδίδει σε κάποιον άλλο μια αποφαντική δέσμευση, ως επιβαλλόμενη – σε αρμονία με δεοντικές πρακτικές που *καί ο ίδιος* εφαρμόζει – από κάποια άλλη στάση που *ήδη* του αποδίδει, τότε, αν υιοθετεί *καί* αυτός την τελευταία, οφείλει να υιοθετήσει *καί* την πρώτη. Το κρίσιμο σημείο που, όπως θα δούμε αναλυτικότερα και παρακάτω, είναι για τον Μπράντομ *αναγκαία* συνθήκη για να μπορεί αυτό το δεοντικό αίτημα να *προσλαμβάνεται* από τους χρήστες της γλώσσας ως *αντικειμενική* υποχρέωση είναι ακριβώς η δυνατότητα *απόκλισης* ανάμεσα στις δεοντικές προοπτικές που υιοθετούνται από τον αποδίδοντα μια δέσμευση και από εκείνον στον οποίο αυτή αποδίδεται. Τόσο στο επίπεδο της προκείμενης μιας τέτοιας δεοντικής σχέσης ανάμεσα σε δυο στάσεις-δεσμεύσεις, όσο και στο επίπεδο της ίδιας της μετάβασης από τη μία στην άλλη, μπορεί ο καταγραφέας του δεοντικού σκορ να μην καταγράφει το σκορ με τον ίδιο τρόπο που αυτό καταγράφεται από το φορέα της αποδιδόμενης στάσης. Μπορεί δηλαδή είτε να κρίνει ως μη νόμιμη, εντός του δεοντικού παιχνιδιού, την ανάληψη μιας στάσης που κάποιος «συμπαίκτης» του υιοθετεί, είτε να ασπάζεται μια διαφορετική χαρτογράφηση των δεοντικών συνεπειών της από εκείνη που ασπάζεται ο τελευταίος – ή ίσως ακόμα και τα δύο μαζί. Με δεδομένο ότι ο Μπράντομ δεν φιλοδοξεί να υποκαταστήσει την αναπαραστασιακή εκδοχή της αντικειμενικότητας με τη ματιά ενός κοινοτικού επιστημικού «υπερυποκειμένου», ούτε και με κάποια άλλη εξωδεοντική εξουσία, η δική του εκδοχή αυτής θα πρέπει να προκύπτει αυστηρά από το παιχνίδισμα αυτών των διυποκειμενικών αποκλίσεων. Αυτό, σε μεγάλο βαθμό,

είναι το στοίχημα που θέτει στο *Making it Explicit* ο Μπράντομ – έστω και αν φιλόσοφοι σαν το Ρόρτυ θεωρούν ένα τέτοιο στοίχημα περιττό.

Ο θεμελιωτικός ρόλος της υλικής ασυμβατότητας

Η προτεραιότητα των υλικών συναγωγών επιτρέπει στον Μπράντομ να ξεφύγει από την απειλή της ερμηνευτικής αναδρομής, όπως αυτή προκύπτει υπό το μετακαντιανό φως της κανονιστικής προσέγγισης των εννοιών, καθώς, όπως είδαμε, η εφαρμογή/ακολούθηση κάθε έννοιας/κανόνα θα έπρεπε να επιβάλλεται από έναν νέο μετα-κανόνα, στον οποίο ο πρώτος θα όφειλε την κανονιστική ισχύ του. Το φράγμα στην αναδρομή τίθεται από τις πρακτικές-υλικές *ασυμβατότητες* ανάμεσα στις δυνατές αποφαντικές στάσεις που μπορούν να υιοθετήσουν τα μέλη της γλωσσικής κοινότητας· αυτές είναι που εν τέλει «χαράζουν» τα περιγράμματα των αποφαντικών περιεχομένων αυτών των στάσεων, καθιστώντας τα διαθέσιμα για την υπαγωγή τους στους λογικοσυντακτικούς γλωσσικούς μηχανισμούς, που με τη σειρά τους τα καθιστούν προσβάσιμα στο δημόσιο έλλογο έλεγχο και υπαγώγιμα στην ισχύ των τυπικών κανόνων της γλώσσας. Η έννοια της υλικής ασυμβατότητας έχει κεντρικό ρόλο στη σκέψη του Μπράντομ. Ένας λόγος είναι ότι, κατ' αυτόν, αυτή μπορεί να περιγραφεί με πρακτικούς-δεοντικούς όρους, παρέχοντας έτσι το ανεξάρτητα περιγράψιμο υπόστρωμα επί του οποίου μπορεί πια να ασκήσει την εκφραστική λειτουργία του το λογικό λεξιλόγιο, και το κάνει κάπως έτσι: «Μια σχέση συναγωγής [...] μπορεί να συναχθεί σύμφωνα με την αρχή ότι από την *p* συνάγεται η *q* τότε και μόνο τότε όταν οτιδήποτε ασύμβατο με την *q* είναι ασύμβατο και με την *p*» (ME115), όπου όμως η ασυμβατότητα που εδώ εννοείται δεν είναι μια τυπική-λογική ασυμβατότητα, δεν απορρέει δηλαδή από κάποιες τυπικές-μορφικές ιδιότητες των ασύμβατων περιεχομένων, αλλά από την *υλική* διάστασή τους, εκείνη δηλαδή που διατυπώνεται – υπόρρητα ακόμα – από τις κοινοτικές πρακτικές που προσδιορίζουν τις δέουσες αποφαντικές συμπεριφορές, με τις οποίες αυτά εμπλέκονται.²⁶⁹

Ένα άλλος λόγος που η υλική ασυμβατότητα έχει ιδιαίτερη σημασία για τον Μπράντομ είναι ότι φέρνει την οπτική του σε επαφή με μια βασική διάσταση της εγελιανής σημασιολογίας, ως μια προσέγγιση παράλληλη εκείνης που σηματοδοτεί για τον Χέγκελ η χρήση από τον τελευταίο της έννοιας της *αντίφασης* καθώς και του

²⁶⁹ Και λίγο παρακάτω, «η τυπική άρνηση ενός ισχυρισμού συγκροτείται ως το ελάχιστο ασύμβατο με αυτόν: τον ισχυρισμό που απορρέει ως δέσμευση από κάθε έναν από τους ισχυρισμούς που είναι ασύμβατοι με εκείνον του οποίου είναι άρνηση».

σχήματος της ορισμένης άρνησης. Ο Μπράντομ επικαλείται, προς επίρρωση της προοπτικής που προτείνει, την εγελιανή *Φαινομενολογία*. Σύμφωνα με την ανάγνωσή του, « η ‘ορισμένη άρνηση’ είναι ο όρος [του Χέγκελ] για την υλική ασυμβατότητα, αφαίρεση της οποίας θεωρεί την ιδέα της τυπικής άρνησης. Τα περιεχόμενα των εννοιών συγκροτούνται από τους λειτουργικούς ρόλους που αυτά έχουν σε ιστορικά εξελισσόμενα δίκτυα που δομούνται από σχέσεις μεσολάβησης και ορισμένης άρνησης, δηλαδή από τις μεταξύ [των περιεχομένων] σχέσεις υλικής συναγωγής και ασυμβατότητας» (ME 92).

Έναν ενισχυτικό, ως προς τον παραπάνω ισχυρισμό του Μπράντομ, σχολιασμό της εγελιανής προοπτικής βρίσκουμε στο *Analytic Philosophy and the Return of Hegelian Thought* του Πολ Ρέντινγκ.²⁷⁰ Εκεί, ο Ρέντινγκ διερευνά μεταξύ άλλων τη σχέση της εγελιανής στρατηγικής, ιδιαίτερα όπως αυτή ξεδιπλώνεται στη *Φαινομενολογία*, και πιο συγκεκριμένα στα κεφάλαια που μας οδηγούν από τη σφαίρα της Συνείδησης σε εκείνη της Αυτοσυνειδησίας, από τη μια με την προτασιακή λογική, όπως αυτή διατυπώθηκε αργότερα από τον Φρέγκε, και από την άλλη με την αριστοτελική λογική, που σε αντίθεση με την προηγούμενη ήταν δομημένη γύρω από τους *όρους* των προτάσεων, οδηγούμενος στο συμπέρασμα ότι ο Χέγκελ αξιοποιεί καί τις δύο «ποικιλίες» λογικής, ανάλογα με τις ανάγκες που προκύπτουν στη διαδρομή της παρατηρούμενης στη *Φαινομενολογία* συνείδησης.

Όπως συζητάμε αναλυτικότερα αλλού, αφετηρία αυτής της διαδρομής είναι η – φαινομενικά «υγιής» – φιλοδοξία της συνείδησης να συλλάβει το αντικείμενό της άμεσα, όπως αυτό *είναι*, ανεξάρτητα από την όποια *ενεργή* ανάμειξή της στην επιστημική σχέση μαζί του. Η αναδεικνυόμενη ωστόσο αδυναμία της συνείδησης να διατυπώσει τον οποιοδήποτε ισχυρισμό για το αντικείμενό της, χωρίς να το υπάγει σε κάποια δομή προσδιορισμών που να το διακρίνουν ως τέτοιο, καθιστά αναγκαία την επόμενη επιστημική στάση, εκείνη της αντίληψης, όπου πλέον το αντικείμενο κατανοείται ως προσδιοριζόμενο από τις αντιληπτές ιδιότητές του, χάρη στις οποίες η συνείδηση κατορθώνει αφενός να το αναγνωρίσει ως υπαγόμενο σε κάποιο *είδος* αντικειμένου, και αφετέρου να το διακρίνει ως κάποιον *συγκεκριμένο* εκπρόσωπο του είδους του – όπως όταν κάποιος κρίνει, για παράδειγμα, ότι αυτό το μήλο είναι κόκκινο. Προκύπτει έτσι η ανάγκη για μια «διεπίπεδη» θεώρηση του επιστημικού αντικειμένου: κάποια «ουσιώδη» χαρακτηριστικά που του αποδίδονται εξασφαλίζουν

²⁷⁰ P.Redding, *Analytic Philosophy and the Return of Hegelian Thought*, Cambridge 2007.

την πρόσληψή του ως κάτι τινός (στο παράδειγμα, ως μήλου) και κάποια «επουσιώδη» εξασφαλίζουν την εξατομίκευσή του (ως αυτού του κόκκινου μήλου). Η αριστοτελική λογική των όρων παρέχει ένα κατάλληλο πλαίσιο, σύμφωνα με τον Ρέντινγκ, για τη διαχείριση αυτού του αντιληπτικού επιπέδου της επιστημικής σχέσης, καθώς εξυπηρετεί όχι μόνο τις εγελιανές ανάγκες, σε αυτήν τη φάση της *Φαινομενολογίας*, αλλά απαντά και σε συναφείς διακρίσεις που καί ο Καντ είχε κάνει νωρίτερα.

Όπως επισημαίνει ο Ρέντινγκ, ο Καντ αποδεχόταν μια διάκριση ανάμεσα στη λογική άρνηση, εκείνη δηλαδή όπου αρνούμαστε την απόδοση ενός κατηγορήματος στο υποκείμενο ενός ισχυρισμού (όπως όταν λέμε ότι *δεν ισχύει ότι αυτό το μήλο είναι κόκκινο*) και στην *πραγματολογική* άρνηση, όπου αρνούμαστε μεν πάλι την απόδοση του κατηγορήματος, αλλά ως την «άλλη όψη» της απόδοσης σε αυτό κάποιου άλλου *αντιτιθέμενου* κατηγορήματος, όπως όταν αντιλαμβανόμαστε ότι αυτό το μήλο, *ως πράσινο*, δεν είναι κόκκινο. Το πρώτο είδος σχετίζεται με την λογικού χαρακτήρα αντίφαση που προκύπτει, όταν κάποιος ισχυρίζεται την ίδια στιγμή ότι αυτό το μήλο είναι και δεν είναι κόκκινο. Στη δεύτερη περίπτωση, δεν υφίσταται κάποια λογική αντίφαση ανάμεσα στο να είναι το μήλο κόκκινο και στο να είναι πράσινο, υφίσταται όμως ένα «πραγματολογικό εμπόδιο», θα λέγαμε, που απαγορεύει στο ίδιο μήλο να καταλαμβάνει αυτές τις δυο διαφορετικές θέσεις στο φάσμα των χρωματολογικών κατηγορημάτων. Είναι αυτή η δεύτερη περίπτωση που συγγενεύει, κατά τον Ρέντινγκ, με την αριστοτελική υλομορφική προσέγγιση, που θέλει τις μη ουσιώδεις ιδιοτητες του αντικειμένου (εκείνες που δεν απορρέουν από τη μορφή του) να αντλούνται από τέτοια πεδία αντιτιθέμενων κατηγορημάτων που εξαντλούν τις σχετικές δυνατότητες, όπως παραπάνω εκείνο των χρωματικών προσδιορισμών που είναι δυνατό να χαρακτηρίζουν το παρατηρούμενο αντικείμενο. Και είναι αυτή η δεύτερη περίπτωση, σύμφωνα με την παραπάνω προσέγγιση, που στο εγελιανό σκηνικό αξιοποιείται στο μηχανισμό της ορισμένης άρνησης, που μας επιτρέπει να αρνούμαστε στο αντικείμενό μας έναν προσδιορισμό όχι «τυφλά», αλλά μεταβαίνοντας παράλληλα σε έναν ορθότερο χαρακτηρισμό του.

Σύμφωνα με τον Ρέντινγκ, είναι αυτό το αριστοτελικό «πρίσμα» λογικής ανάλυσης που μας βοηθά να κατανοήσουμε την καντιανή κριτική εκδοχή της ιδέας ενός ενιαίου κόσμου, που προϋποτίθεται από τη δυνατότητα της εμπειρίας μας, και που βρίσκει την κατηγοριακή έκφρασή της στην τρίτη από κάθε ομάδα του καντιανού πίνακα των κατηγοριών. Η δυνατότητα προσδιορισμού των αντικειμένων μέσω της

σχέσης αλληλοαποκλεισμού ανάμεσα στα διαθέσιμα στις κρίσεις μας κατηγορήματα μοιάζει να παρέχει εκείνο το επιστημολογικό «κλειδί» που επιτρέπει τη συνάντηση (έστω «εφαπτομενικά») ανάμεσα στις δεσμεύσεις που περιορίζουν το εύρος των δυνατών *υποκειμενικών* στάσεων μας, απέναντι στα αντικείμενα της εμπειρίας μας, και στους *αντικειμενικούς* περιορισμούς που διέπουν τις αντιληπτές ιδιότητες των τελευταίων. Και μπορούμε να πούμε ίσως ότι η υπερβατολογική προοπτική, όπως εισάγεται από τον Καντ και «ριζοσπαστικοποιείται» από τον Χέγκελ, κρίνεται ως προς τον *ιδεαλιστικό* ή μη χαρακτήρα της από το βαθμό στον οποίο οι πρώτες συμπίπτουν με τους δεύτερους.

Έτσι ο Καντ, σε αντίθεση με τον Χέγκελ, θα κρίνει απαραίτητο να αντιτάξει σε αυτόν τον κόσμο των αλληλοαποκλειόμενων ιδιοτήτων, που προσφέρεται στην αριστοτελική λογική διαχείριση, τον κόσμο των πραγμάτων καθ' εαυτά, ο οποίος διαφεύγει κάθε νοητού προσδιορισμού. Ο Χέγκελ, από την άλλη μεριά, για να επιστρέψουμε πίσω στην αντιληπτική φάση της φαινομενολογικά παρατηρούμενης συνείδησης, θα εκμεταλλευτεί τα αδιέξοδα που γεννά αυτή, όταν προσλαμβάνεται ως η ορθή κατανόηση της επιστημικής σχέσης, ως την οδό που θα μας οδηγήσει σε μια ευρύτερη και πληρέστερη θεώρηση της τελευταίας. Η αντιληπτική συνείδηση της *Φαινομενολογίας* «προσκρούει» στο ότι δεν έχει επαρκή μέσα για να θεμελιώσει τις διακρίσεις που της είναι απαραίτητες, ανάμεσα στις ουσιώδεις και στις επουσιώδεις ιδιότητες του αντικειμένου της. Δεν έχει, για να το πούμε αλλιώς, ανεξάρτητα κριτήρια που να της επιτρέπουν να διακρίνει τη συνεισφορά στην επιστημική σχέση του τελευταίου από τη δική της – που να της επιτρέπουν να είναι βέβαιη για το αν η ενότητα του αντικειμένου της είναι μια αντικειμενικά υφιστάμενη ή μια υποκειμενικά προβαλλόμενη ενότητα. Το αντικείμενο της αντίληψης προσδιορίζεται μέσω του σχήματος της ορισμένης άρνησης, που αποκλείει κάποιες λογικά δυνατές κατηγορήσεις προς όφελος κάποιων άλλων, με τις οποίες οι προηγούμενες δεν είναι συμβιβάσιμες – διαδικασία που αντιστοιχεί στην καντιανή διαζευκτική κρίση και την αντίστοιχή της κατηγορία της *κοινωνίας*, στην οποία, σύμφωνα με την προσέγγιση του Ρέντινγκ, μπορούμε να αναζητήσουμε και την υπερβατολογική προϋπόθεση του χωροχρονικού προσδιορισμού του αντικειμένου της καντιανής εποπτείας. Η αναζήτηση ωστόσο βεβαιότητας, για την ισχύ των κρίσεων που προσδιορίζουν κάποιο αντικείμενο *έτσι* και όχι *αλλιώς*, ωθεί το επιστημικό υποκείμενο στην αναγνώριση δεσμευτικών σχέσεων ανάμεσα στα αντικείμενα της εμπειρίας του, που να εδραιώνουν τα αντίστοιχα υποκειμενικά ενεργήματα αξιοποίησης του σχήματος

της ορισμένης άρνησης σε μια βάση που να χαρακτηρίζεται από την αναγκαιότητα την οποία η υποκειμενική ματιά εξ ορισμού στερείται· και μια τέτοια βάση αναγκαιότητας προβάλλει ως το νομολογικό πλαίσιο δυναμικών αλληλεπιδράσεων που σηματοδοτεί την επόμενη μορφή επιστημικής σχέσης, την οποία ο Χέγκελ καταχωρεί στην αφήγησή του ως *Διάνοια*.

Σύμφωνα με την προσέγγιση του Ρέντινγκ, εδώ είναι που η εγελιανή προοπτική αναγκάζεται πια να εγκαταλείψει την αριστοτελική λογική των όρων, για να απευθυνθεί στη σημασιολογική προτεραιότητα των προτάσεων, εκείνων δηλαδή των γλωσσικών μονάδων που εμπλέκονται στους υποθετικούς συλλογισμούς (αν p τότε q) που μπορούν να δώσουν έκφραση στις νομολογικές αναγκαιότητες που αναγνωρίζει η νοούσα πλέον συνείδηση. Αυτό που εδώ μας ενδιαφέρει είναι η μπραντομιανή διαχείριση των παραπάνω, καθώς υπάρχει εδώ έδαφος υποστήριξης της προτεραιότητας των υλικών έναντι των τυπικών συναγωγικών δομών, με τρόπο μάλιστα που μπορεί να προσδίδει και σε αυτόν τον Αριστοτέλη μια γεύση πραγματισμού. Έτσι, σύμφωνα με την παρουσίαση του Ρέντινγκ, η *λογική* αντίφαση που τυπικά αποτυπώνεται στην $p \ \& \ \sim p$ υποστηρίζεται από το ότι η υιοθέτηση της p από κάποιον χρήστη της γλώσσας – ιδωμένη ως *κατηγορήμα* που μπορεί να είναι αποδόσιμο σε αυτόν – είναι *πραγματολογικά* ασυμβίβαστη με την παράλληλη υιοθέτηση της $\sim p$ από τον ίδιο χρήστη (ιδωμένη κι αυτή ως *κατηγορήμα* που *πραγματολογικά* αρνείται το πρώτο)· ή, με άλλα λόγια, η τυπική αντιφατικότητα που μπορεί να αποδοθεί σε μια πρόταση μπορεί έτσι να θεωρηθεί παράγωγη των δεοντικών κανονικοτήτων που δεσμεύουν τις επιτρεπτές και μη κρίσεις των χρηστών της γλώσσας και που εκφράζονται, όπως είδαμε, με τη χρήση της εστιασμένης στο *κατηγορήμα* *πραγματολογικής* εκδοχής της αριστοτελικής άρνησης.

Επεκτείνοντας τις συνάφειες που φέρει αυτή η τελευταία, ως άρνηση ενός κατηγορήματος *μέσω* της αντίθεσής του προς κάποιο άλλο, προς την εγελιανή ορισμένη άρνηση ως εργαλείο κίνησης της συνείδησης ανάμεσα στους αντιτιθέμενους προσδιορισμούς που συνθέτουν το αντιληπτικό πεδίο της, μπορούμε εδώ να καταλάβουμε γιατί, για τη ματιά του Μπράντομ, η ανάδυση της συλλογιστικής δυναμικής της συνείδησης ως *διάνοιας*, με τη συναγωγική δομή κοσμοαντίληψης που τη συνοδεύει (επιτρέποντάς της να αναγνωρίζει τη νομολογική άρθρωση του νοητού πλέον κόσμου μέσω υποθετικών συμπερασμών), εδραιώνεται πάνω σε μια βάση αλληλοαποκλειόμενων προσδιορισμών, όπου ο εν λόγω αλληλοαποκλεισμός φέρεται από τις δεοντικές πρακτικές της γλωσσικής κοινότητας.

Έτσι, για παράδειγμα, η τυπική αντίφαση που πλήττει την πρόταση *αυτό το μήλο είναι κόκκινο και δεν είναι κόκκινο* είναι, για τη σκοπιά του Μπράντομ, απότοκη των δεοντικών πρακτικών, μέσω των οποίων τα μέλη της κοινότητας μαθαίνουν να προσδιορίζουν τα χρώματα των αντικειμένων, υιοθετώντας αντίστοιχες αποφαντικές στάσεις και εκπαιδευόμενα να τις αντιπαραθέτουν, μέσα στα πλαίσια της κοινοτικής «ζύμωσης», με άλλες δυνατές ομολογές τους στάσεις, αναλαμβάνοντας και τις δεοντικές συνέπειες των (αποφαντικών) πράξεών τους.

Ο λογικός μηχανισμός της άρνησης, με τις συναγωγικές κανονιστικές δομές που αυτός υποστηρίζει, ανάγεται λοιπόν από τον Μπράντομ σε σχέσεις *υλικής* ασυμβατότητας, οι οποίες συνυφαίνονται με τις κοινοτικές δεοντικές πρακτικές που τις εμπεδώνουν. Και «σε πρακτικούς όρους κανονιστικού στάτους, το να αντιμετωπίζεις τους p και q ως [υλικά] ασύμβατους ισχυρισμούς είναι να θεωρείς ότι η υιοθέτηση ενός από αυτούς αποκλείει το δικαίωμα στην υιοθέτηση του άλλου». Το δίπολο που συγκροτούν από τη μια οι δεσμευτικές συνέπειες που απορρέουν από την ανάληψη κάποιας πρακτικής αποφαντικής στάσης ως προς τη στάση εκείνου που την υιοθετεί απέναντι σε άλλες δυνατές κινήσεις στη δεοντική «σκακιέρα», και από την άλλη το *δικαίωμα* που μπορεί να έχει ή να μην έχει κάποιος για να αναλάβει ή όχι κάποια αποφαντική τοποθέτηση στο δεοντικό παιχνίδι, είναι το εργαλείο με το οποίο ο Μπράντομ θα επιδιώξει να αναλύσει το πρακτικό συναγωγικό περιβάλλον, με τρόπο ώστε να καθίσταται κατανοητή η «οικοδόμηση», επάνω στη βάση του, της αναπαραστασιακής διάστασης της εμπειρικής σκέψης, για την οποία κάποια τουλάχιστον περιεχόμενα γίνονται κατανοητά ως υφιστάμενα ανεξάρτητα από τις όποιες αποβλεπτικές στάσεις μας απέναντί τους. Προσπαθώντας να προσεγγίσουμε αυτήν του την προσπάθεια, θα είναι χρήσιμο να ασχοληθούμε πρώτα με τις συνέπειες των επιλογών του Μπράντομ στην κατανόηση της (υποτίθεται) βασικής διόδου διάνοιξης των περιεχομένων της σκέψης μας προς τον κόσμο – της εμπειρίας.

Ενάντια στην αναπαραστασιακότητα

Ο Μπράντομ περηφανεύεται ότι η «εμπειρία» δεν ανήκει στο φιλοσοφικό λεξιλόγιό του. Η ανατομία του δεοντικού παιχνιδιού, με τη διάσταση ανάμεσα στις δεσμευτικές και αδειοδοτικές παραμέτρους του, επαρκεί, σύμφωνα τουλάχιστον με την πραγματιστική φιλοδοξία του, για την ανασυγκρότηση του ό,τι ήταν αυτό που η αναπαραστασιακά προσανατολισμένη επιστημολογία προσπάθησε να αποδόσει με

την έννοια της εμπειρίας. Για την εμπειριστική σημασιολογική προοπτική, το περιεχόμενο μιας εμπειρικής πεποιθήσης συνίσταται στις συνθήκες της αλήθειάς του. Σύμφωνα με μια τέτοια προοπτική, μπορούμε να πούμε για κάποιον χρήστη της γλώσσας ότι είναι εξοικειωμένος με το περιεχόμενο *ο ουρανός είναι συννεφιασμένος* όταν ξέρει *τι είναι* να είναι πράγματι ο ουρανός συννεφιασμένος, και το ξέρει αυτό όταν ξέρει *πότε* είναι πράγματι συννεφιασμένος ο ουρανός, άρα και πότε νομιμοποιείται αυτός να υιοθετήσει τον αντίστοιχο αποφαντικό ισχυρισμό. Η εμπειρία επιτρέπει, υποτίθεται, στο επιστημικό υποκείμενο αυτήν τη δυνατότητα – τη δυνατότητα δηλαδή να *βλέπει*, όταν ο ουρανός είναι συννεφιασμένος, ότι ο ουρανός είναι συννεφιασμένος, και όταν αυτός είναι ξάστερος ότι είναι ξάστερος. Και σύμφωνα με την παραδοσιακή εμπειριστική επιστημολογική στρατηγική, προτάσεις που δεν είναι άμεσα συντονισμένες με τις εμπειρικά αντιληπτές καταστάσεις του περιβάλλοντος, θα πρέπει με κάποιον τρόπο να είναι αναλύσιμες με τρόπο τέτοιο, ώστε να καθίσταται δυνατή η αντιπαραβολή τους με τα τεκμήρια που εν τέλει παρέχει η εμπειρική σχέση με τον κόσμο.

Η αναπαραστασιακή εκδοχή της εμπειρίας χρησιμεύει λοιπόν για να μεταγράψει τις αντικειμενώδεις «εξωτερικές» σε δυνατές συνειδητές «εσωτερικές» καταστάσεις – σε εκείνες δηλαδή των οποίων η εσωτερική παρουσία (όταν τουλάχιστον είναι αξιόπιστη και μη παραπλανητική) *πιστοποιεί* την εξωτερική παρουσία των πρώτων, έτσι νοηματοδοτούμενη. Κάτω από το πρίσμα αυτό, το πεδίο του νοήματος μοιάζει να συνίσταται σε υποψήφια προς υιοθέτηση περιεχόμενα, τα οποία αντλούν τη σημασία τους από την – *εξωτερική* προς τις όποιες μεταξύ τους διασυνδέσεις – σχέση τους προς τις αντικειμενώδεις καταστάσεις πραγμάτων των οποίων είναι *σημεία*. Είναι μια τέτοια παραδοσιακά εμπειριστική κίνηση που ο Μπράντομ καταλογίζει στον ΜακΝτάουελ, όταν ο τελευταίος φαίνεται να υποστηρίζει ότι το επιστημικό υποκείμενο βρίσκει, στην εμπειρία, τον εαυτό του *φορτωμένο* με περιεχόμενα που «επιβάλλονται» από τα αντικείμενά της, τα *ίδια* που μπορεί αυτό να υιοθετήσει ως περιεχόμενα των αντίστοιχων εμπειρικών πεποιθήσεών και ισχυρισμών του – «μια εικόνα ενός νέφους απλά υφιστάμενων υιοθετήσιμων περιεχομένων που περιμένουν μια άσκηση της βούλησης, δια της οποίας αρπάζουμε κάποια από αυτά»²⁷¹. Και αν πράγματι ένα τέτοιο «νέφος» συνοψίζει και εξαντλεί την εικόνα του ΜακΝτάουελ, τότε η ένσταση του Μπράντομ είναι βάσιμη: τα υιοθετήσιμα

²⁷¹ R.Brandom, «No Experience Necessary», philpapers.org, σελ.8.

περιεχόμενα είναι όλα ισότιμα ως τέτοια – ως δυνατές εσωτερικές καταστάσεις του επιστημικού υποκειμένου – και δεν φαίνεται να υπάρχει τίποτα που να τα διακρίνει και να αποφασίζει ποια θα «αρπάξουμε» και ποιά όχι, πέρα από την εν τέλει αυθαίρετη βούλησή μας.

Για την προοπτική που ασπάζεται ο Μπράντομ, η *εξίσωση* του περιεχομένου με τις συνθήκες αληθείας του, όπως και η παράλληλη απόπειρα υπαγωγής των υλικών σε τυπικούς συναγωγικούς κανόνες, «δεν αφήνει χώρο για το υλικό περιεχόμενο των εννοιών» (ME129). Πρόκειται πάλι για μια αντιστροφή της πραγματικής επιστημολογικής «ιεραρχίας», όπου αυτό που πρέπει να κατανοηθεί ως μια, θα λέγαμε, ανεπτυγμένη έκφραση του πρακτικού δεοντικού ιστού που συγκροτεί τα περιεχόμενα, υποκαθιστά το εκφραζόμενο και κατανοείται έτσι ως συγκροτόν τα περιεχόμενα, στη θέση του. Η αλήθεια ως αναπαραστασιακή ορθότητα καθίσταται *θεμελιώδης* έννοια, και η συναγωγική μεταβίβασή της – όπως αυτή εξασφαλίζεται από τυπικούς συλλογιστικούς κανόνες – παρέχει την αντίστοιχα θεμελιώδη δομή που υποτίθεται ότι υποστηρίζει και νομιμοποιεί τις συναγωγικές πρακτικές μας. Σε αδρές γραμμές, το αποβλεπτικό περιεχόμενο *ο ουρανός είναι συννεφιασμένος* συνίσταται, για την προοπτική που επικρίνει ο Μπράντομ, στο ότι ο αντίστοιχος ισχυρισμός είναι αληθής τότε και μόνο τότε όταν ο ουρανός είναι συννεφιασμένος.²⁷² Και, όπως είδαμε παραπάνω, το κύρος μιας συναγωγής μου από το ότι βρέχει στο ότι ο ουρανός είναι συννεφιασμένος απορρέει, ανάλογα, από την υποκείμενη (και αποσιωπούμενη) εφαρμογή του *modus ponens*, η οποία κατοχυρώνει τη μεταβίβαση της αλήθειας, ως έτσι ταυτιζόμενης με την ισχύ των συνθηκών αλήθειας των αντίστοιχων περιεχομένων, από την προκείμενη στο συμπέρασμα (εφόσον βέβαια αυτή διατίθεται, κατά πρώτο λόγο, από την πρώτη, εφόσον δηλαδή ικανοποιούνται οι συνθήκες αλήθειας της προκείμενης). Το συναγωγικό κύρος δηλαδή έγκειται στην αναγκαιότητα, κατά την οποία, αν οι συνθήκες αλήθειας της προκείμενης ικανοποιούνται, τότε πρέπει να ικανοποιούνται και εκείνες του συμπεράσματος. Ο ρόλος των κοινοτικών δεοντικών πρακτικών τότε όχι μόνο δεν είναι θεμελιωτικός, όπως φιλοδοξεί να είναι για τη ματιά του Μπράντομ, αλλά μάλλον ανάγεται στο να συμμορφώνονται αυτές προς τις σχέσεις αναγκαιότητας που υφίστανται ανάμεσα στις συνθήκες αλήθειας των προτάσεων της γλώσσας – σχέσεις που μια τυπική

²⁷² Καταλαβαίνουμε εδώ γιατί ο Μπράντομ κρίνει – μάλλον βιαστικά ωστόσο – την ταρσκιανή θεωρία αλήθειας ως σύμμαχο της αναπαραστασιακής συγκρότησης των περιεχομένων

προτασιακή λογική, σαν εκείνη που διατυπώνει ο Βιτγκενστάιν στο *Tractatus*, αποτυπώνει.

Η τυπική λογική κατορθώνει ωστόσο να διατυπώσει τέτοιες σχέσεις ανάμεσα στις συνθήκες αλήθειας των προτάσεων της γλώσσας, χρησιμοποιώντας ως μη αναλύσιμα δομικά στοιχεία τις ατομικές προτάσεις της γλώσσας, οι οποίες είναι ανεξάρτητες μεταξύ τους, καθώς ανάμεσα στις συνθήκες αληθείας τους (άρα και ανάμεσα στα περιεχόμενά τους) δεν υφίστανται αναγκαίες σχέσεις. Αφήνει έτσι το ζήτημα της καταγωγής του υλικού περιεχομένου της εμπειρικής σκέψης ανοιχτό και ευάλωτο στα επιστημολογικά εργαλεία του λογικού εμπειρισμού, ο οποίος το διαχειρίζεται ως *ανεξάρτητο* από τις όποιες λογικές και συναγωγικές διασυνδέσεις υφίστανται ανάμεσα στις προτάσεις της γλώσσας. Ο Μπράντομ, αντίθετα, φιλοδοξεί να μας δείξει πώς οι τελευταίες, σωστά ιδωμένες, μπορούν να λογοδοτήσουν καί για αυτήν τη διάσταση του εμπειρικού περιεχομένου.

Η αναπαραστασιακή ύλη ως μεταφυσική αντιστοίχιση

Σύμφωνα με την προοπτική του Μπράντομ, η φιλοσοφική «μυθοποίηση» της εμπειρίας πηγάζει από την ανάγκη μιας θεώρησης με τα παραπάνω εμπειριστικά χαρακτηριστικά να «γεμίσει» με υλικό περιεχόμενο τις τυπικές συναγωγικές δομές στις οποίες αναλύει την κανονιστική υφή της αποβλεπτικότητας. Το ότι το περιεχόμενο συνίσταται στις συνθήκες αληθείας του θα πρέπει να έχει τότε και κάποια «υλική» επιστημολογική διάσταση, πέρα από τις δομικές γλωσσικές συνέπειες που αυτή η εξίσωση επιφέρει, και που αξιοποιούνται από τους αναδρομικούς μηχανισμούς ενός ταρσκιανού ορισμού της αλήθειας για μια γλώσσα. Αφού η συναγωγική ισχύς είναι τυπική ισχύς, αυτή η υλική διάσταση δεν θα έχει συναγωγικό χαρακτήρα· θα πρέπει μάλλον να έχει να κάνει με την ιδέα μιας κάποιου τύπου *αντιστοίχισης* ανάμεσα στο περιεχόμενο και σε εκείνη την κατάσταση πραγμάτων που το καθιστά αληθές.

Η ζητούμενη αντιστοίχιση είναι δυνατό να κατανοηθεί με διάφορους τρόπους, που εν τέλει καλύπτουν το φάσμα αυτού του παραδοσιακού αναπαραστασιακού επιστημολογικού ρεύματος που ο Μπράντομ θέλει να αμφισβητήσει. Μπορεί κάποιος, όπως έχουμε δει να κάνει με το δικό του ιδιαίτερο τρόπο ο ΜακΝτάουελ, να επικαλείται την παρουσία αυτής της *ίδιας* της αποβλεπόμενης κατάστασης πραγμάτων ως περιεχομένου της εμπειρίας του επιστημικού υποκειμένου – ένα είδος,

θα λέγαμε, άμεσης παρουσίας που αμφισβητεί τα προειλημμένα όρια ανάμεσα στις εσωτερικές και στις εξωτερικές προς το υποκείμενο καταστάσεις. Ή μπορεί κάποιος να απαιτήσει έναν *αιτιακό* δεσμό, ανάμεσα στην κατάσταση πραγμάτων που ορίζει τις συνθήκες αλήθειας του περιεχομένου και στην υποκειμενική αναγνώρισή του ως τέτοιου στην εμπειρική συνείδηση: ότι, ας πούμε, κάποιος τύπος αιτιώδους συνάφειας – που (υπό κανονικές συνθήκες) «οδηγεί» από την κατάσταση πραγμάτων, στην οποία αναφέρεται το περιεχόμενο *ο ουρανός είναι συννεφιασμένος*, στην αναγνώριση του τελευταίου στην εμπειρία του επιστημικού υποκειμένου – ευθύνεται για την εμπειρική διάσταση του περιεχομένου, για την οποία η *τυπική* θεώρηση των συναγωγικών δεσμών του με άλλα δυνατά περιεχόμενα αδυνατεί να λογοδοτήσει.

Για την προοπτική του Μπράντομ, ο ΜακΝτάουελ, με την επιμονή του στη λειτουργικότητα της έννοιας της εμπειρίας, καταχωρείται στο αναπαραστασιακό στρατόπεδο, παρά την προσπάθειά του να «ανακαινίσει» την εν λόγω έννοια, με τρόπο ώστε η ιδέα της αντιστοίχισης των περιεχομένων της εμπειρίας με τις συνθήκες αληθείας τους να είναι φιλοσοφικά μη προβληματική – παρά δηλαδή την προσπάθειά του να μην μας δεσμεύει αυτή στο δίλημμα ανάμεσα σε μια δεδομένη αυτονομιμοποιούμενη αντιστοίχιση (κάτι που χαρακτηρίζει τις διάφορες ποικιλίες του μύθου του δεδομένου) και σε μια αντιστοίχιση επιστημικά αόρατη στο υποκείμενο, όπως είδαμε να θέλουν οι συνεκτικιστικές και αιτιοκρατικές προσεγγίσεις. Για την προοπτική που θέλει να υποστηρίξει ο Μπράντομ, η «υπέρβαση» του ΜακΝτάουελ δεν παύει να είναι μια «ενδοπαραταξιακή» υπόθεση. Δεν παύει δηλαδή να λαμβάνει ως δεδομένη βάση ανάλυσης των εμπειρικών περιεχομένων την ιδέα της *κατάστασης πραγμάτων* που τα καθιστά αληθή – μια ιδέα που ο Μπράντομ είδαμε να θέλει να υποστηρίξει ότι είναι, κατά κάποιον τρόπο, *παράγωγη* ενός κοινοτικού ιστού πρακτικών, του οποίου η σωστή χαρτογράφηση βάζει τέρμα στη μεταφυσικά «υποπτη» και λογικά αδιέξοδη ερμηνευτική αναδρομή που γεννιέται, όταν προσπαθήσουμε να προσδιορίσουμε τους κανόνες που εξασφαλίζουν την *ορθή* αντιστοίχιση ανάμεσα στα περιεχόμενα των αποβλεπτικών στάσεων μας και στα αντικειμενώδη μορφώματα, στα οποία αυτές αναφέρονται.

Η αναπαραστασιακή διέξοδος από τον εννοιολογικό ολισμό

Σε αρμονία και με τις διδαχές του Σέλλαρς, ο Μπράντομ απορρίπτει την επάρκεια μιας αιτιώδους συνάφειας, ανάμεσα στην υιοθέτηση μιας αποβλεπτικής

στάσης και στην κατάσταση πραγμάτων που την καθιστά αληθή, για τη συγκρότηση του περιεχομένου της πρώτης. Ένας παπαγάλος, κατάλληλα εκπαιδευμένος να ανταποκρίνεται στις αλλαγές του φωτισμού, που κρώζει «Συννέφιασε!» όποτε συννεφιάζει, δεν λογίζεται «χειριστής» του αντίστοιχου περιεχομένου, παρ' όλο που οι «εκφορές» του μπορούν να ερμηνευτούν απο εμάς ως αναφερόμενες στο γεγονός του συννεφιασμένου ουρανού. Με τους όρους του Μπράντομ, ο παπαγάλος έχει παράγωγη, όχι πρωτογενή αποβλεπτικότητα.²⁷³ Αυτό που δεν επιτρέπει στον φτερωτό μας φίλο να λογίζεται χειριστής περιεχομένων είναι η απουσία *εκ μέρους του* αναγνώρισης της ισχύος του κανονιστικού πλαισίου που προσδιορίζει το συναγωγικό ρόλο αυτού που «λέει». Ο παπαγάλος, μέσω της «εκφοράς» του, δεν δεσμεύεται, για παράδειγμα, στην πεποίθηση ότι έξω δεν έχει λιακάδα· με την έννοια αυτή, δεν ξέρει τι λέει, και άρα δεν λέει κάτι. Και εδώ προκύπτει το πρόβλημα του ολισμού για συναγωγιστικές προοπτικές σαν του Μπράντομ.

Είδαμε και αλλού ότι η προτεραιότητα της εξοικείωσης με ένα ευρύτερο κανονιστικό δίκτυο, ως προς εκείνη με το οποιοδήποτε περιεχόμενο ορίζεται εντός του, επιβάλλει μια ολιστική θεώρηση των νοητικών δυνατοτήτων μας, η οποία μοιάζει να εγκυμονεί μια φαύλη κυκλικότητα – αυτήν που μπορεί να αποδοθεί με τα λόγια του Σέλλαρς (ο οποίος ωστόσο, όπως και οι υπόλοιποι στοχαστές του ενδιαφέροντός μας, σηκώνει το γάντι αυτής της πρόκλησης), κατά τον οποίο, «για να έχει κανείς μια έννοια πρέπει να τις έχει όλες, ή έστω πολλές». Είναι στο σημείο αυτό που η αναπαραστασιακή προσέγγιση βρίσκει πρόσφορο έδαφος για να προτείνει την έννοια της εμπειρίας ως, θα λέγαμε, παράκαμψη του ολιστικού αιτήματος και ανάχωμα στην κυκλικότητα που το συνοδεύει. Η εμπειρική αναγνώριση της κατάστασης πραγμάτων που καθιστά ένα περιεχόμενο αληθές είναι την ίδια στιγμή αναγνώριση της ισχύος των συνθηκών της αλήθειας του περιεχομένου, άρα και αναγνώριση του τελευταίου ως περιεχομένου της ενδεδειγμένης – υπό το φως των αντιληπτών συνθηκών – αποφαντικής στάσης. Όταν ισχυρίζομαι ότι ο ουρανός είναι συννεφιασμένος, αναλαμβάνω μια υπεύθυνη επιστημική στάση απέναντι στην αναγνώριση του συννεφιασμένου ουρανού στην οπτική εμπειρία μου. Είναι μια φερέγγυα εκδοχή αυτής της ιδέας που ζητά να διατυπώσει ο ΜακΝτάουελ, ώστε να «διασώσει» φιλοσοφικά εκείνον τον ελάχιστο βαθμό εμπειρισμού που θεωρεί ότι απαιτείται από τη δυνατότητα του εμπειρικού περιεχομένου.

²⁷³ Βλ. ME60-1.

Για την προοπτική που πρεσβεύει ο Μπράντομ ωστόσο, ακόμα και η πιο μινιμαλιστική εκδοχή της παραπάνω εμπειριστικής ιδέας δεν μπορεί να αποφύγει τις συνέπειες του ότι η ίδια η εμπειρία, όπως ήδη και η καντιανή διαχείριση της εποπτείας υποδεικνύει, συνίσταται σε συμβάντα *αναγνώρισης* περιεχομένων – ήδη, δηλαδή, εμπίπτει στο χώρο επιστημικής ευθύνης του υποκειμένου. Ή αλλιώς, η εμπειρία προϋποθέτει την εφαρμογή ενός κατηγοριακού μηχανισμού διαχείρισης της «πρόσκρουσης» με τον κόσμο και, ως τέτοια, προϋποθέτει την εξοικείωση με τους *κανόνες* που προσδιορίζουν την ορθή εφαρμογή του επί του διαθέσιμου υλικού. Όπως δείχνει και η ανάλυση του Σέλλαρς στο EPM, δεν μπορεί να μου φαίνεται ότι ο ουρανός είναι συννεφιασμένος, αν δεν είμαι σε θέση να κατανοήσω ότι μπορεί να μου φαίνεται *μόνο* συννεφιασμένος χωρίς να είναι, όταν για παράδειγμα οι κουρτίνες του δωματίου μου είναι χοντρές και σκουρόχρωμες· κι αυτή βέβαια η προϋπόθεση καλεί για μια περαιτέρω διεύρυνση του κανονιστικού πλαισίου που «περιβάλλει» – συγκροτητικά ως προς τη δυνατότητά της – την εμπειρική αντίληψη του ουρανού, που να λαμβάνει υπόψη την αντίληψη των κουρτινών κ.ο.κ. Το να μου φαίνονται κάπως τα πράγματα στην εμπειρία μου είναι ένα παιχνίδι με *κανόνες*, όπως και το να λέω πράγματα.²⁷⁴

Συνοψίζοντας, σύμφωνα με την κριτική του Μπράντομ, η επίκληση της εμπειρίας δεν αποφεύγει, ούτε και στην αναθεωρητική εκδοχή του Μακντάουελ, την ερμηνευτική αναδρομή που στιγματίζει την αναγωγή των περιεχομένων στις καταστάσεις πραγμάτων που τα καθιστούν αληθή (και τη συνακόλουθη απόδοση επιστημικής προτεραιότητας στην έννοια της αναπαραστασιακά κατανοούμενης αλήθειας) – αναγωγή που μοιραία θέτει το αίτημα της κανονιστικής διασφάλισης της δυνατότητας της *ορθής* αναπαράστασης των τελευταίων.²⁷⁵ Πρέπει να ξέρω τι είναι να βλέπει κανείς ότι ο ουρανός είναι συννεφιασμένος για να μπορώ να αναγνωρίζω στην εμπειρία μου ότι ο ουρανός είναι συννεφιασμένος, και έτσι να λογίζομαι χρήστης του περιεχομένου που αυτή η κατάσταση πραγμάτων προσδιορίζει ως συνθήκη αληθείας του – και αυτό το αίτημα είναι που αναπαράγεται ως «φαύλη αναδρομή», μέσα στα πλαίσια της αναπαραστασιακής προσέγγισης· ως ένα αίτημα

²⁷⁴ Για την ακρίβεια, εφαρμόζοντας τον ψυχολογικό νομιναλισμό που ασπάζεται, ο Σέλλαρς αντιμετωπίζει τους κανόνες του πρώτου παιχνιδιού ως «μοντελοποιημένους» στη βάση εκείνων του δεύτερου.

²⁷⁵ Δες ME 74. Ο Μπράντομ εκεί εντοπίζει την πηγή τής «φαύλης» αναδρομικότητας της αναπαραστασιακής προσέγγισης στην ανεξάλειπτη ερμηνευτική διάσταση που εισάγεται από την απόδοση συγκροτητικής ισχύος, ως προς τα αποβλεπτικά περιεχόμενα, στην ορθότητα της συσχετίσής τους προς τις καταστάσεις πραγμάτων που τα καθιστούν αληθή.

υποκειμενικής αναγνώρισης των κανόνων ορθής εφαρμογής του εμπειρικού-αναπαραστασιακού μηχανισμού, το οποίο μπορεί ίσως να απαντηθεί μέσω μόνο μιας κάποιου τύπου αποδοχής της κυκλικότητας που θα πρέπει να διέπει τη διαδικασία της εξοικείωσης με τις έννοιες μας. Για τον Μπράντομ, είναι οι κοινοτικές συναγωγικές πρακτικές που μπορούν εδώ να σπάσουν τον κύκλο και να εδραιώσουν έτσι τη δυνατότητα των αποβλεπτικών περιεχομένων, και είναι με τα δικά τους υλικά που θα πρέπει να ανασυγκροτηθεί ο *ιδιαιτέρος* ρόλος που κάποια επιστημικά επεισόδια άμεσης απόκρισης στις καταστάσεις του περιβάλλοντος – αυτά που συνήθως ονομάζουμε «παρατηρησιακά» – έχουν για την «αγκύρωση» του νοήματος στις καταστάσεις του περιβάλλοντός μας.

Η επικύρωση της παρατήρησης από τη συναγωγή αξιοπιστίας

Αν μπορεί κάποιος να αντέξει χωρίς την έννοια της εμπειρίας – μια θεωρητική έννοια δεύτερης τάξης μεταγλωσσικού επιπέδου²⁷⁶ – ωστόσο μοιάζει να μην μπορεί να αναφερθεί επαρκώς στην πραγματικότητα της επιστημικής σχέσης μας με τον κόσμο, χωρίς να διακρίνει κάποια επιστημικά επεισόδια, *παρατηρησιακού* χαρακτήρα, ως περισσότερο άμεσα συντονισμένα προς τις αντικειμενώδεις καταστάσεις πραγμάτων που «συναντά» η αισθητικότητά μας. Στρατευμένος στην πραγματιστική προοπτική του, ο Μπράντομ θεωρεί ότι μπορεί νόμιμα να απαλλαχθεί από την προβληματική έννοια της εμπειρίας, αν μπορεί να νομιμοποιήσει την απεύθυνσή του σε τέτοια επεισόδια, κατά τα οποία το επιστημικό υποκείμενο προσλαμβάνει κάποια περιεχόμενα ως επιβεβλημένα στη συνειδητότητά του, ας πούμε, ανεξάρτητα από τη βούλησή του. Αυτή η ανεξαρτησία από την αυτενεργό διάσταση του επιστημικού υποκειμένου είναι το *ιδιάζον* χαρακτηριστικό της εμπειρίας και, στην πραγματιστική εκδοχή της, αυτή θα είναι μια *προσλαμβανόμενη* ως τέτοια ανεξαρτησία· αυτό που χρειάζεται ο Μπράντομ είναι η δυνατότητα να ανασυγκροτήσει μια τέτοια *πρόσληψη*, στη βάση των υλικών που επιτρέπει ο κοινοτιστικός πραγματισμός του.

Η ιδέα «κλειδί» για την έτσι μεθοδευόμενη μπραντομιανή απενεργοποίηση της έννοιας της εμπειρίας είναι αυτή της *συναγωγής αξιοπιστίας*. Πρόκειται για εκείνο το πρακτικό-δεοντικό «σχήμα» που νομιμοποιεί τη μετάβαση, από την απόδοση σε

²⁷⁶ Αν θεωρήσουμε ότι μια επιστημολογική μεταγλώσσα διαθέτει ονόματα για τα διαφορετικά είδη των επιστημικών ενεργημάτων μας, ο όρος «εμπειρία» (σε αντίθεση με την «παρατήρηση») δεν αναφέρεται σε κάποια από αυτά, αλλά μάλλον σημαίνει μια ευρύτερη «φόρμα» υποδοχής του οτιδήποτε προϋποθέτει μια επιστημική συνεισφορά που δεν ελέγχεται από το αυτενεργό υποκείμενο.

κάποιον μιας στάσης δέσμευσης προς την αποφαντική υιοθέτηση κάποιου περιεχομένου, στην ανάληψη μιας στάσης δέσμευσης προς την αποφαντική υιοθέτηση του ίδιου περιεχομένου από εκείνον που δεσμεύτηκε στην απόδοση της πρώτης στάσης.²⁷⁷ Ο παρατηρησιακός χαρακτήρας της αποβλεπτικής στάσης μου, όταν βλέπω ότι ο ουρανός είναι συννεφιασμένος, έχει να κάνει με το ότι πρακτικά, μέσα στα πλαίσια της κοινότητας όπου δεοντικά «κινούμαι», η αποφαντική δέσμευσή μου στο εν λόγω περιεχόμενο αντιμετωπίζεται ως ικανός λόγος για την αντίστοιχη δέσμευση και όποιου την αναγνωρίζει. Εάν δεν έχει πληγεί, για κάποιο λόγο, η ισοτιμία της συμμετοχής μου στο κοινοτικό-δεοντικό παιχνίδι, η αξιοπιστία μου ως παρατηρητή συννεφιασμένων ουρανών θεωρείται *δεδομένη*, και οι αντίστοιχες αναφορές μου συνιστούν λόγο για τους συνομιλητές μου να υιοθετήσουν με τη σειρά τους αυτό που τους λέω, χωρίς ιδιαίτερη επιφύλαξη ή ανάγκη περαιτέρω διερεύνησης. Αυτό είναι που κάνει τις τέτοιες αναφορές μου *παρατηρησιακές*.

Η αναπαραστασιακή προσέγγιση ανάγει αυτήν τη δεδομένη αξιοπιστία στην υποτιθέμενη αμεσότητα της εμπειρικής αναγνώρισης της κατάστασης πραγμάτων που καθιστά το αντίστοιχο περιεχόμενο αληθές, γεννώντας το αναπαραγώμενο – όπως είδαμε – πρόβλημα της ορθής αναγνώρισης. Για την προοπτική που προσβύει ο Μπράντομ, αντίστροφα, είναι ο πρακτικός-συναγωγικός *ρόλος* των παρατηρησιακών αναφορών, *μέσα στα πλαίσια του κοινοτικού δεοντικού παιχνιδιού*, αυτός στον οποίο συνίσταται ο «άμεσος» παρατηρησιακός χαρακτήρας τους. Κι αυτός ο ρόλος εν τέλει προσδιορίζεται από τη στάση των μελών της κοινότητας απέναντι σε τέτοιες αναφορές, από το ότι αυτές αντιμετωπίζονται *στην πράξη* ως *prima facie* λόγοι αποφαντικής υιοθέτησης των περιεχομένων τους.²⁷⁸ Αυτή η συναγωγικά συγκροτούμενη άρθρωση του εμπειρικού περιεχομένου μοιάζει μόνο να απειλεί τη φαινομενολογική αμεσότητα με την οποία το περιεχόμενο μιας παρατήρησης «φορτώνεται» στην εμπειρία μου· όταν βλέπω ότι ο ουρανός είναι συννεφιασμένος, ο αντίστοιχος ισχυρισμός μου προκύπτει βέβαια *μη συναγωγικά*, και *προσλαμβάνεται* ως μια απόκριση που επιβάλλεται από το αντικείμενο της αποβλεπτικής στάσης μου.

²⁷⁷ Δεν πρέπει ποτέ να ξεχνάμε ότι η αναφορά σε περιεχόμενα, στο επίπεδο των θεμελιωδών δεοντικών πρακτικών, είναι καταχρηστική και αξιοποιεί την προοπτική της ανεπτυγμένης έκφρασης του δεοντικού δικτύου. Όταν μιλάμε για περιεχόμενα στο επίπεδο της πρωτογενούς δεοντικότητας, καλό είναι να καταλαβαίνουμε *υπόρρητα* περιεχόμενα.

²⁷⁸ Η χρήση του όρου «αποφαντικός», σε αυτό το πρακτικό επίπεδο, δεν θα πρέπει βέβαια και αυτή να κατανοείται με αναπαραστασιακούς όρους. Ουσιαστικά δηλώνει την όποια «κίνηση» προσλαμβάνεται ως γλωσσικού χαρακτήρα τοποθέτηση με *δεσμευτικό* χαρακτήρα, εντός του πρακτικού παιχνιδιού του «δούναι και λαβείν λόγον».

Στην πραγματιστική προοπτική του Μπράντομ ωστόσο, το *παρατηρησιακό* καθεστώς της αναφοράς μου συνίσταται ακριβώς στο συνδυασμό αυτής της μη-συναγωγικής υιοθέτησής του σε πρώτο πρόσωπο, με τη διαθεσιμότητά του, ως *αξιόπιστα* συντονισμένου προς κάποια όψη του περιβάλλοντος, ως προκείμενης για την – σε τρίτο πρόσωπο²⁷⁹ – εφαρμογή της συναγωγής αξιοπιστίας.²⁸⁰ Έτσι, «οι μη-συναγωγικές [παρατηρησιακές] αναφορές μπορούν να λειτουργούν ως μη χρήζουσες δικαιολόγηση δικαιολογήσεις: ισχυρισμοί που αντιμετωπίζονται ως εύλογοι μέχρι αποδείξεως του εναντίου [...] η παρατήρηση παρέχει τα μέσα αποφυγής της αναδρομής και, με την έννοια αυτή, το θεμέλιο της εμπειρικής γνώσης» (ME222).

Η θεμελιωτική λειτουργία των παρατηρησιακών αναφορών δεν πρέπει λοιπόν να αναλυθεί στη βάση της ορθής αναπαράστασης των συνθηκών αληθείας των περιεχομένων, αλλά μάλλον σε εκείνη των δεοντικών πρακτικών που – στην πράξη – τους αποδίδουν αυτόν το ρόλο, και έτσι συγκροτούν και τον αναπαραστασιακό χαρακτήρα τους. Ο Μπράντομ υποστηρίζει ότι αυτή η πραγματιστική αναστροφή των προτεραιοτήτων αποφεύγει τις αναδρομικές κακοτοπιές, αφού αυτή η δεύτερη βάση και οι σχέσεις που φιλοξενεί, αν και έχει σαν έκδηλη έκφραση τον αναπαραστασιακό λόγο, διαθέτει ωστόσο αυτονομία και μπορεί να περιγραφεί χωρίς την επίκληση αναπαραστασιακών παραμέτρων. Αν και το δεοντικό παιχνίδι, όπως έχουμε δει, μπορεί να περιλαμβάνει καί κανονιστικού τύπου κυρώσεις και επιβραβεύσεις, όπως ας πούμε την άρση της αξιοπιστίας ενός παρατηρητή (και άρα τη μη διαθεσιμότητα των «παρατηρησιακών» αναφορών του για την εφαρμογή της συναγωγής αξιοπιστίας), ωστόσο οι κανόνες του έχουν πάντα να κάνουν με τις *εσωτερικές* διαδικασίες καταγραφής του δεοντικού «σκορ». Η ιδιότητα των εμπειρικών περιεχομένων να αναπαριστούν καταστάσεις πραγμάτων, στην προοπτική του Μπράντομ, προκύπτει επάνω στη βάση αυτών των «εσωτερικών» διαδικασιών, για την περιγραφή των οποίων δεν αποτελεί αναγκαία παράμετρο.

²⁷⁹ Είτε από κάποιο άλλο μέλος της κοινότητας, είτε από το ίδιο το υποκείμενο της παρατήρησης, αν αυτό για κάποιο λόγο κληθεί να υποστηρίξει τον παρατηρησιακό ισχυρισμό του, οπότε και μπορεί να απαντήσει: Είμαι αξιόπιστος παρατηρητής συννεφιασμένων ουρανών και έχω τη μη συναγωγική πεποίθηση ότι ο ουρανός είναι συννεφιασμένος: σε απλά ελληνικά, πιστεύω ότι ο ουρανός είναι συννεφιασμένος επειδή το βλέπω!

²⁸⁰ Μπορούμε να πούμε, λίγο διαφορετικά, ότι το παρατηρησιακό περιεχόμενο συγκροτείται ως το σύνθετο δεοντικό γεγονός του ότι η μη συναγωγική «πρόκλησή» του από τις καταστάσεις του περιβάλλοντος (το γεγονός ότι, σε πρώτο πρόσωπο, προκύπτει ως η προδιάθεση ανάληψης μιας αντίστοιχης αποφαντικής στάσης) εκλαμβάνεται ως λόγος υιοθέτησής του στο πρακτικό-συναγωγικό παιχνίδι.

Η αναζήτηση των ανεξάρτητων σημείων και η σύντηξη των αποκριτικών περιεχομένων

Για τον Μπράντομ, είναι σημαντικό να καταλάβουμε ότι αυτή η κίνηση αναγωγής στο πρακτικό-δεοντικό παιχνίδι μας επιτρέπει να διατηρήσουμε μια επαρκώς σταθερή διάκριση ανάμεσα στο σώμα των πεποιθήσεών μας και στην παρατηρησιακή βάση τους, και έτσι να μπορούμε να υιοθετήσουμε έναν υγιή εννοιολογικό ολισμό – σεβόμενοι, με αυτόν τον τρόπο, τη συναγωγική συγκρότηση των περιεχομένων, χωρίς παράλληλα να καταλήγουμε στο ουροβόρο επιστημολογικό ερπετό του Σέλλαρς. Πέρα όμως από το επιστημολογικό ζήτημα του θεμελιωτικού ρόλου της παρατήρησης, το ουροβόρο ερπετό υποδεικνύει τον ευρύτερα λογικό-σημασιολογικό κύκλο που απειλεί μια συναγωγικοκρατική προσέγγιση σαν του Μπράντομ. Αν τα περιεχόμενα συγκροτούνται δια του συναγωγικού ρόλου τους στο παιχνίδι της δικαιολόγησης – όπως θέλει η πραγματιστική συναγωγικοκρατία του Μπράντομ – αυτό σημαίνει ότι η συγκρότηση κάθε περιεχομένου προϋποθέτει εκείνη άλλων (εκείνων που «εμπλέκονται» σε δυνατές συναγωγικές σχέσεις μαζί του).²⁸¹ Έτσι προκύπτει ένα πρόβλημα «του τύπου αν το αυγό έκανε την κότα ή το ανάποδο: οι σχέσεις προσδιορίζονται από τα σχετιζόμενα, και αυτά πάλι από τις σχέσεις τους. Αλλά σχέσεις μεταξύ τίνων ακριβώς; [...] Πώς παίρνει μπρος η όλη μηχανή;».²⁸² Στο *Tales of the Mighty Dead* (TMD), ο Μπράντομ αποκαλεί την άποψη που θα ήθελε τις (υλικές) συναγωγικές σχέσεις να είναι επαρκείς συνθήκες συγκρότησης των εμπειρικών περιεχομένων σκληρό ολισμό. Τον απορρίπτει ως μη υποστηρίξιμο, λόγω του προβλήματος του αυγού και της κότας που προκύπτει στους κόλπους του. Ο Μπράντομ επισημαίνει μάλιστα ότι, παρά το γεγονός ότι οι διατυπώσεις του Χέγκελ συχνά ευνοούν τη σκληρά σχεσιοκρατική ανάγνωσή του, μπορεί ωστόσο να υποστηριχθεί μια ασθενώς ολιστική σχεσιοκρατική άποψη που αρμόζει τόσο στην εγγεληνή σχεσιοκρατία, όσο και στην συναγωγικοκρατική θεώρηση του Μπράντομ (που άλλωστε θέλει να είναι και η έγκυρη σύγχρονη ανάγνωσή της). Σύμφωνα με αυτήν, οι σχέσεις που διέπουν το ολιστικό δίκτυο είναι *αναγκαίοι*, αν και όχι επαρκείς, όροι συγκρότησης των περιεχομένων. Τι είναι αυτό που τους λείπει λοιπόν, για να γίνουν επαρκείς; – για να «πάρει μπρος», δηλαδή, η μηχανή;

²⁸¹ Στην πραγματικότητα θα πρέπει να εμπλέκει όλα τα δυνατά περιεχόμενα, αφού όλα μπορούν να κριθούν τουλάχιστον ως ασύμβατα ή μη ως προς το οριζόμενο περιεχόμενο.

²⁸² Δες R.Brandom, *Tales of the Mighty Dead*, Harvard 2002, σελ. 187. Ας θυμηθούμε εδώ και τις ανάλογες (και παρόμοια διατυπωμένες) έγνοιες του Σέλλαρς.

Η απάντηση στο τελευταίο ερώτημα – την οποία διατυπώνει ο Μπράντομ μέσα στα πλαίσια της ανάγνωσής του του εγελιανού ολισμού στο TMD, αλλά και η οποία περιγράφει και τη δική του στρατηγική στο ME – είναι ότι αυτό που μας χρειάζεται είναι ένα σύνολο «ανεξάρτητα προσδιορισμένων σημείων». [Αυτά είναι] πράγματα που μπορούμε άμεσα να *διακρίνουμε*, δηλαδή μη συναγωγικά να ξεχωρίσουμε μεταξύ τους. Αρχικά όμως δεν προϋποθέτουμε τίποτα για τα περιεχόμενά τους» (TMD201). Έτσι, το ανεξάρτητα αναγνωρίσιμο γεγονός της «ασυμβατότητας» ανάμεσα σε δυο τέτοια σημεία, όταν η χρήση του ενός αποκλείει εκείνον που την υιοθετεί από το δικαίωμα παράλληλης χρήσης του άλλου, μας επιτρέπει να αποδώσουμε σε κάποιο σημείο P το περιεχόμενο – έστω $\text{Περ}(P)$ – που ορίζεται ως το σύνολο των σημείων με τα οποία έχει αυτό την παραπάνω σχέση υλικής ασυμβατότητας. Με αυτόν τον τρόπο, το έτσι ορισμένο περιεχόμενο «κληρονομεί» τις συναγωγικές σχέσεις που φέρουν άλλα, παρόμοια ορισμένα περιεχόμενα, και οι οποίες εδραιώνονται στις υλικές ασυμβατότητες των σημείων που τους αντιστοιχούν. Τα σύνολα, για κάθε σημείο, των σημείων που είναι ασύμβατα με αυτό – ή, αλλιώς, το σύστημα των δεοντικών προδιαθέσεων που σχετίζονται μαζί του – αποτελεί έτσι τη βάση ορισμού της συναγωγικής σχέσης: με δεδομένη τη δυνατότητα ανεξάρτητου προσδιορισμού των σχέσεων ασυμβατότητας ανάμεσα στα «ανεξάρτητα προσδιορισμένα σημεία» του Μπράντομ, το $\text{Περ}(P)$ συνάγεται από το περιεχόμενο $\text{Περ}(Q)$, που έχει παρόμοια αποδοθεί στο σημείο Q, όταν το $\text{Περ}(P)$ είναι υποσύνολο του $\text{Περ}(Q)$. Κατά τον Μπράντομ, η διολίσθηση προς έναν μη υποστηρήξιμο σκληρό σχεσιοκρατικό ολισμό λαμβάνει χώρα όταν η συναγωγική αλληλοσύνδεση των περιεχομένων εκλαμβάνεται, αντίστροφα, ως η πρωτογενής δομή της συγκρότησής τους, και έτσι λησμονιέται ότι είναι τα ανεξάρτητα προσδιορισμένα σημεία και η δική τους «υλική διαπλοκή» που εν τέλει εκφράζεται από τα περιεχόμενα και τις συναγωγικές σχέσεις ανάμεσά τους.

Στο «σχήμα» του Μπράντομ, αυτός ο ρόλος των ανεξάρτητων σημείων συνάπτεται εν τέλει με εκείνον των δεοντικών πρακτικών που διέπουν το πρακτικό-αποφαντικό παιχνίδι και δεσμεύουν τις κινήσεις εντός του, διακρίνοντάς τις σε νόμιμες και μη, σύμφωνα με τις ανεξάρτητα αναγνωρίσιμες ασυμβατότητες των αντίστοιχων σημείων. Αυτές οι τελευταίες θα πρέπει να «μεταγράφονται» κατά κάποιον *άμεσο* τρόπο – αν πρόκειται να ευσταθεί η μπραντομιανή οδός αποφυγής του συναγωγικιστικού κύκλου – σε εκείνες τις δεοντικού τύπου ασυμβατότητες που αποτυπώνονται στις κοινοτικές πρακτικές αδειοδοτήσεων και απαγορεύσεων που

διέπουν την αποφαντική δραστηριότητα, και οι οποίες διαμεσολαβούν τελικά τη συγκρότηση των αποβλεπτικών περιεχομένων.

Δεν είναι ωστόσο τόσο εύκολο να πειστούμε ότι η παραπάνω διάρρηξη του κύκλου δεν συνιστά λαθροχειρία – και αυτό γίνεται ίσως πιο φανερό στις επιστημολογικές συνέπειές της. Στην απαλλαγμένη από την έννοια της εμπειρίας μπραντομιανή πραγματιστική γλώσσα, και αναφερόμενοι πάντα σε κάποια γλωσσική κοινότητα, το παρατηρησιακό εμπειρικό περιεχόμενο *ο ουρανός είναι συννεφιασμένος* θα πρέπει να συγκροτείται στη βάση των πρακτικών-δεοντικών χαρακτηριστικών που η χρήση της αντίστοιχης εκφοράς (στη δική μας γλωσσική κοινότητα, της ομόηχης εκφοράς «ο ουρανός είναι συννεφιασμένος») έχει στην κοινότητα. Ο παρατηρησιακός χαρακτήρας του εν λόγω περιεχομένου σημαίνει ότι, αν αποδοθεί σε κάποιον η άμεση προδιάθεση να χρησιμοποιήσει την αντίστοιχη αποφαντική εκφορά, κάτω από κανονικές συνθήκες επαφής με το περιβάλλον, η αποδιδόμενη προδιάθεση λογίζεται ως αξιοποιήσιμη σε ρόλο προκειμένης για τη συναγωγή αξιοπιστίας, η οποία δεσμεύει εκείνον που την αποδίδει σε κάποιον χρήστη της γλώσσας (που έτσι καθίσταται παρατηρητής) στην από μέρους του υιοθέτηση του περιεχομένου που σχετίζεται μαζί της (ή, *ακριβέστερα*, ενισχύει καί σε αυτόν τον ίδιο τύπο αποκριτικής προδιάθεσης). Αν όμως έτσι η αναγνώριση και απόδοση μιας αποκριτικής προδιάθεσης αποκτά μια τέτοια σημασία για τον προσδιορισμό της παρατηρησιακής βάσης της κοσμοεικόνας μας, θα προσδοκούσε κανείς να είναι δυνατή η διάκριση ανάμεσα σε αυτές τις επιστημικές καταστάσεις των προδιαθέσεων – έτσι ώστε να είναι πρώτα πρώτα δυνατή η αξιοποίησή τους ως *αναγνωρίσιμων* επιστημικών καταστάσεων. Τι είναι όμως εκείνο, με βάση τα διαθέσιμα εργαλεία που μας επιτρέπει η προσέγγιση του Μπράντομ, που μπορεί να διακρίνει την προδιάθεσή μου να εκφέρω «ο ουρανός είναι συννεφιασμένος» από εκείνην, ας πούμε, που θα υποστήριζε την εκφορά μου «οι δρόμοι είναι σκοτεινοί»; Αν το αποβλεπτικό περιεχόμενο που σχετίζεται με τις παραπάνω δύο περιπτώσεις προδιάθεσης δεν μπορεί να μας είναι διαθέσιμο, παρά μετά την ανάδυση του ευρύτερου συναγωγικού δικτύου μιας γλώσσας, τότε έχουμε μόνο να κάνουμε με υποκειμενικές στάσεις απέναντι σε δυνατές εκφορές. Όταν μάλιστα αυτές συμβαίνει να νομιμοποιούνται κάτω από τις ίδιες εξωτερικές συνθήκες, τότε η δεοντική ισοδυναμία των δυο εκφορών δεν φαίνεται να μπορεί να αποφύγει τη σημασιολογική διολίσθηση προς την αναλυτική ταυτότητα των περιεχομένων τους.

Έχει εδώ σημασία να επισημάνουμε ότι το ίδιο πρόβλημα, από άλλον δρόμο, συναντά και μια σημασιολογία που στηρίζεται στην αιτιώδη συνάφεια ανάμεσα στις εκφορές μας και στις καταστάσεις πραγμάτων που τις προκαλούν. Ούτε εκεί υφίστανται εργαλεία που να επιτρέπουν τη διάκριση ανάμεσα στις αιτίες που πράγματι είναι συναφείς προς τα σχετιζόμενα με αυτές περιεχόμενα και σε εκείνες που δεν είναι. Για να χρησιμοποιήσουμε μια παραλλαγή ενός κλασικού παραδείγματος του Κουάιν, δεν υπάρχουν διαθέσιμα μέσα για να ξεχωρίσουμε αν είναι η παρουσία του λαγού ή των αυτιών του λαγού, ή ακόμα κάποιας διακριτικής μυρωδιάς που μπορεί να συνοδεύει κάθε λαγό, που «ευθύνεται» για την εκφορά μου «Να ένας λαγός!», καθώς όποτε είναι δυνατός ο προσδιορισμός μιας αιτώδους αλυσίδας που να εξυπηρετεί μια από αυτές τις επιλογές θα είναι δυνατός και ο προσδιορισμός άλλων αιτιωδών οδών που να εξυπηρετούν τις υπόλοιπες (καθώς και, σε κάθε περίπτωση, μιας αλυσίδας που να σχετίζει την εκάστοτε εκφορά με κάποιον συνδυασμό νευρολογικών ερεθισμάτων). Τόσο η επίκληση μιας αιτώδους αλυσίδας ανάμεσα στο περιεχόμενο και στην αιτία του, όσο και εκείνη των υποκειμενικών προδιαθέσεων απέναντι σε εκφορές της γλώσσας, μοιράζονται το χαρακτηριστικό της μη ορατότητας του εμπλεκόμενου περιεχομένου στον υποτιθέμενο χρήστη του. Η συγκρότηση του περιεχομένου ως τέτοιου επιτελείται, θα λέγαμε, «πίσω από την πλάτη» του, σύμφωνα με μηχανισμούς που διαφεύγουν την υποκειμενική αναγνώριση εκ μέρους του. Είναι άλλωστε αυτή η απουσία ανάγκης υποκειμενικής *επικύρωσης* που εξασφαλίζει την αποφυγή της ερμηνευτικής αναδρομής, όπως έχουμε ήδη συζητήσει.

Είναι ωστόσο φανερό ότι, με τα μέχρι εδώ διαθέσιμα εργαλεία, η κατάσταση μοιάζει να ρέπει προς έναν συναγωγικό φορμαλισμό – έστω έναν φορμαλισμό «υλικά συναγωγικού» τύπου. Αυτό που κάθε παρατηρησιακή εκφορά μοιράζεται με όλες τις ομολόγους της είναι η «ενσωματωσιμότητα» στην πρακτική *δομή* της συναγωγής αξιοπιστίας, ενσωματωσιμότητα που τελικά διασφαλίζει και τον παρατηρησιακό χαρακτήρα των αντίστοιχων περιεχομένων. Η όποια όμως διακριτότητα και διαφοροποίηση μεταξύ των τελευταίων δεν είναι παρατηρησιακού χαρακτήρα – τα παρατηρησιακά ενεργήματα καθ' εαυτά δεν διαφοροποιούνται στη βάση της ίδιας της παρατηρησιακής διαδικασίας, ούτε άρα μπορεί και ο επιστημολόγος να τα διακρίνει ως τέτοια. Αν λοιπόν ο Μπράντομ θέλει, πετώντας μεν την παραδοσιακή ιδέα της *εμπειρίας*, να κρατήσει ωστόσο στο επιστημολογικό οπλοστάσιό του εκείνη της παρατήρησης, φαίνεται ότι συναντα πρόβλημα *και* εδώ – αυτή τουλάχιστον είναι μια

εύλογη κριτική που του απευθύνει και ο Μακντάουελ. Μοιάζει σαν η σχολαστική απάρνηση κάθε αναπαραστασιακής παραμέτρου να απαγορεύει στο «σχήμα» του Μπράντομ να δώσει όση «ύλη» θα ήθελε – ή έστω θα έπρεπε – στις υλικές συναγωγικές πρακτικές που θέλει να υποστηρίζουν τη συγκρότηση των περιεχομένων, την ύλη τουλάχιστον που θα απαιτούσε η διακρισιμότητα και άρα αναγνωρισιμότητα της «πρώτης ύλης» που ο ίδιος αποδέχεται, εκείνης των αποκριτικών-αποφαντικών προδιαθέσεων.

Η αναπαραστασιακή αντεπίθεση της αξιοπιστίας

Δεν θα ήταν άδικο να πούμε ότι ο αναπαραστασιακός λόγος χτυπά ηχηρά την «πόρτα» του Μπράντομ, όταν αυτός αναγκάζεται να επικαλεστεί, όπως είδαμε παραπάνω, ανεξάρτητα υποτίθεται αναγνωρίσιμα σημεία, που κατά κάποιον τρόπο «κουβαλούν» πάνω τους τις άμεσα αναγνωρίσιμες ασυμβατότητές τους με άλλα ομοειδή τους· αυτός, είδαμε, είναι ο τρόπος να «πάρει μπρος η μηχανή», ουσιαστικά να «μπολιαστεί» με την απαραίτητη δεδομενικότητα το δίκτυο των δεοντικών δεσμεύσεων. Οι περιπλοκές που δημιουργούνται από την ανάγκη διακρισιμότητας των υποκειμενικών αποκριτικών προδιαθέσεων γίνονται εμφανέστερες στο επιστημολογικό επίπεδο, όπου πια έχουν να κάνουν με το ζήτημα της εμπειρικής δικαιολόγησης της κοσμοεικόνας μας – ζήτημα που, στην προοπτική του Μπράντομ, στηρίζεται στη δυνατότητα υπαγωγή τους στο σχήμα της συναγωγής αξιοπιστίας.

Είναι κρίσιμο για τη διαστρωματωμένη στρατηγική του Μπράντομ το ότι οι αξιόπιστες διαφορικές προδιαθέσεις απόκρισης που επιδεικνύουν τα μέλη της γλωσσικής κοινότητας απέναντι στο περιβάλλον τους συνιστούν ένα επίπεδο πρακτικής απόκρισης στα ερεθίσματα που αυτό παρέχει – ένα επίπεδο που μοιραζόμαστε με τα ζώα (και όχι μόνο), και το οποίο δεν πρέπει να κατανοηθεί με όρους μιας αναπαραστασιακής σχέσης με την πραγματικότητα. Τόσο ένας παπαγάλος, όσο και ένας μαγνήτης, χαρακτηρίζονται από κάποιες αξιόπιστες διαφορικές «προδιαθέσεις» απόκρισης προς όψεις του περιβάλλοντος, με τη διαφορά ωστόσο ότι στην περίπτωσή τους θα ήταν λαθος να τους αποδοθεί, στη βάση αυτής της ιδιότητάς τους, κάποιου τύπου εξοικείωση με την αντικειμενώδη αναπαράσταση των εν λόγω όψεων. Στην περίπτωση για παράδειγμα του μαγνήτη, το «γεγονός» ότι ο τελευταίος θα ασκούσε έλξη σε κάποιο κομμάτι σιδήρου, αν αυτό βρισκόταν σε μια κατάλληλη απόσταση από αυτόν, είναι ταυτόσημο με την προδιάθεση που μπορεί να

του αποδοθεί να συμπεριφερθεί με έναν συγκεκριμένο τρόπο όταν στην περιοχή του πράγματι βρεθεί ένα κομμάτι σιδήρου. Δεν νομιμοποιούμαστε ωστόσο να πούμε ότι ο μαγνήτης φέρει κάποια παράσταση αυτού του τελευταίου ως τέτοιου – ως ενός αντικειμένου δηλαδή που είναι ένα κομμάτι σιδήρου. Ο λόγος είναι ότι, στην περίπτωση τόσο του μαγνήτη, όσο και ενός παπαγάλου που ίσως κρώζει «Ήλιος» όποτε τον χτυπά ο ήλιος, οι αποδιδόμενες προδιαθέσεις δεν είναι ενσωματώσιμες σε κάποιο ευρύτερο πρακτικό δεοντικό παιχνίδι, όπου οι αντίστοιχες αποκριτικές διαθέσεις των παικτών του θα «κατακτούσαν» το χαρακτήρα των αποφάνσεων, κινήσεων δηλαδή που τους υπάγουν σε ένα σύστημα κοινοτικά επικυρωμένων δεσμεύσεων και αδειοδοτήσεων. Στην «κοινότητα» των μαγνητών, οι υποθετικές-νομολογικές προτάσεις που περιγράφουν τη φυσική συμπεριφορά τους δεν συνιστούν αφετηρίες ανάληψης δέσμευσης προς περαιτέρω *τοποθετήσεις*, μέσα στα πλαίσια κάποιας δραστηριότητας όπου η υπεύθυνη ή μη στάση τους αποτελεί αίτημα που υποστηρίζει ποινές και επιβραβεύσεις. Δεν υφίσταται, με δυο λόγια, εκείνο το *δεοντικό περιβάλλον* που θα τους προσέδιδε το χαρακτήρα της αναγνώρισης αντικειμενικών εμπειρικών περιεχομένων²⁸³ – στην περίπτωση του μαγνήτη, για παράδειγμα, ότι *αυτό είναι ένα κομμάτι σιδήρου*.

Είναι ίσως εδώ κατάλληλη η στιγμή για να υπογραμμίσουμε μια σημαντική διαφορά που υφίσταται ανάμεσα στις προοπτικές των Μπράντομ και ΜακΝτάουελ. Για τον πρώτο, σε αρμονία και με την προαναφερθείσα αντιμετώπιση των προδιαθέσεων αποφαντικών απόκρισης ως ομοειδών με εκείνες των εν γένει αξιόπιστων διαφορικών προδιαθέσεων απόκρισης που μπορεί να χαρακτηρίζουν και μη έλλογους αποκριτικούς φορείς, η δυνατότητα εννοιολογικής ταξινόμησης του κόσμου αποτελεί μια *επέκταση* της μη-εννοιολογικής ταξινομητικής δυνατότητας που μοιραζόμαστε, *ας πούμε*, με τους μαγνήτες και τους καλά εκπαιδευμένους παπαγάλους. «Κλειδί» για μια τέτοια επέκταση είναι το σχήμα της συναγωγής αξιοπιστίας που μπορεί να ενσωματώσει τα επεισόδια που ανήκουν στη δεύτερη (μη εννοιολογική) ικανότητα, *για την περίπτωση των έλλογων χρηστών της γλώσσας*, στις συναγωγικές σχέσεις αξιοπιστίας, μέσω των οποίων αυτά «μετουσιώνονται» σε *παρατηρησιακά* επεισόδια και εισέρχονται έτσι στο ευρύτερο συναγωγικό δίκτυο, κατορθώνοντας έτσι να επιτελέσουν το θεμελιωτικό ρόλο τους ως προς τα μη

²⁸³ Η σημασία της απουσίας ενός τέτοιου περιβάλλοντος είναι ένας ακόμα τρόπος να υπογραμμιστεί η έμφαση που, μετά τον Χέγκελ, δίνεται στον καταλυτικά διαμεσολαβητικό ρόλο της κοινότητας, τον οποίο αποδέχονται, καθένας με τον τρόπο του, τόσο ο Σέλλαρς, όσο και οι Μπράντομ και ΜακΝτάουελ.

παρατηρησιακά εμπειρικά αποβλεπτικά περιεχόμενα. Τι εργαλεία όμως επιτρέπει ο Μπράντομ στον εαυτό του για να διακρίνει ακριβώς την περίπτωση του έλλογου χρήστη της γλώσσας από έναν μη έλλογο αισθητήρα, για να ξεχωρίσει δηλαδή ποιά αποκριτικά ενεργήματα είναι υπαγώγιμα και ποια όχι στο σχήμα της συναγωγής αξιοπιστίας;

Η ενσωματωσιμότητα σε ένα ευρύτερο δεοντικό περιβάλλον αποτελεί ένα *εξωτερικό* προς τα αποκριτικά ενεργήματα κριτήριο και ως τέτοιο δεν μπορεί παρά να έχει έναν *ad hoc* χαρακτήρα. Τα αποκριτικά ενεργήματα του μαγνήτη και του έλλογου υποκειμένου δεν παύουν να είναι μη διακρίσιμα καθ' εαυτά. Ουσιαστικά, η αντίρρηση που έχει να αντιμετωπίσει ο Μπράντομ είναι ότι και τα μεν και τα δε, θεωρούμενα καθ' εαυτά, είναι *εξίσου* ενσωματώσιμα στο δεοντικό αποφαντικό δίκτυο· στην πραγματικότητα δεν είναι η *ενσωματωσιμότητα* ή μη ένα *δικό* τους χαρακτηριστικό που τα διακρίνει μεταξύ τους. Το ότι πρακτικά κάποια ενσωματώνονται και κάποια άλλα όχι αποτελεί ένα εμπειρικό δεδομένο, που ως τέτοιο δεν μπορεί να υπεισέρχεται στην ανάλυση του αποφαντικού ή μη χαρακτήρα τους. Έτσι, η απομόνωση μιας υποτιθέμενης κοινής βάσης ανάμεσα στο μαγνήτη και στο χρήστη της γλώσσας, με τα μέσα που επιτελείται από τον Μπράντομ, με την αφαίρεση δηλαδή της αποβλεπτικής διάστασης των αποκριτικών καταστάσεών τους, μοιάζει να καθιστά ιδιαίτερα δυσχερή τη σε δεύτερο χρόνο διάκριση ανάμεσα σε εκείνα από τα τελευταία που τελικά τη διαθέτουν και σε εκείνα που όχι. Το συμπέρασμα ότι αυτή η διάσταση θα πρέπει, αν υφίσταται, να είναι παρούσα *ήδη* στο όποιο θεμέλιο της γλωσσικής δραστηριότητας, υιοθετεί δυναμικά ο Μακντάουελ.²⁸⁴

Για την προοπτική του ΜακΝτάουελ, όπως έχουμε συζητήσει, η ανθρώπινη επαφή με τις καταστάσεις πραγμάτων του περιβάλλοντος είναι, μέχρι το θεμελιωδέστερο επίπεδό της, *ιδιαζόντως ανθρώπινη*: με όρους του Μπράντομ, θα λέγαμε ότι οι διαφορικές αποκριτικές προδιαθέσεις μας ταξινομούν – αποκρίνονται διαφορικά σε – ήδη από την αρχή έναν *κόσμο*, ενώ εκείνες της γάτας, ας πούμε, αντιδρούν μάλλον σε ένα *περιβάλλον* βιολογικών επιταγών. Αυτή είναι άλλωστε και μια από τις όψεις της κατά Μακντάουελ «απειρίας της έννοιας» και της σχετιζόμενης με αυτήν παθητικής διαπλοκής των εννοιακών ικανοτήτων στο επίπεδο της δεκτικότητας: η δυνατότητα, δηλαδή, της *άμεσης* αναγνώρισης όψεων ενός

²⁸⁴ Θα μπορούσε ίσως να ισχυριστεί κάποιος, με άλλα λόγια, ότι αν κάποια αποκριτικά ενεργήματα καθίστανται, μέσω της εν λόγω ενσωμάτωσης, στοιχεία μιας δημόσιας γλώσσας, δύσκολα μπορεί να αποδειχθεί ότι τα άλλα, που δεν έχουν αυτήν την τύχη, δεν μπορούν να συνιστούν τότε μια ιδιωτική τέτοια

αντικειμενώδους κόσμου, ήδη στο παθητικό επίπεδο της αισθητικότητας. Αντίθετα, για την προοπτική του Μπράντομ, είδαμε ότι η αμεσότητα αντιμετωπίζεται ως χαρακτηριστικό των υποκειμενικών αποκρίσεων απέναντι στα περιβαλλοντικά ερεθίσματα *ως τέτοιων*, αδιάφορα δηλαδή προς το όποιο ενδεχόμενο περιεχόμενό τους – αντιμετωπίζεται, θα λέγαμε δηλαδή, ως το ζητούμενο πρώτο βήμα προς την απόδοση του συναγωγικής υφής χαρακτηριστικού της αξιόπιστης *διαφορικότητας*, με την οποία οι χρήστες της γλώσσας αποκρίνονται στις καταστάσεις του περιβάλλοντός τους, σκοντάφτει όμως στο αναπάντητο ακόμα ερώτημα για τη δυνατότητα κατοχύρωσης μιας τέτοιας διαφορικότητας για συμπεριφορές που δεν είναι δυνατό πρώτα πρώτα να διακριθούν μεταξύ τους. Πέρα δηλαδή από την κατανοησιμότητα της διάκρισης ανάμεσα σε αποκριτικές συμπεριφορές που διαθέτουν αποφαντικό δυναμικό και σε άλλες που όχι, παραμένει σε ισχύ και το *εσωτερικό* στο πεδίο της αποφαντικότητας πρόβλημα, στο οποίο ήδη αναφερθήκαμε, της διακρισιμότητας ανάμεσα σε αποκρίσεις που προκαλούνται από λαγούς, από αυτιά λαγών ή από τη μυρωδιά τους.

Ένας ακόμα τρόπος να διατυπώσουμε τους παραπάνω προβληματισμούς είναι ότι, σύμφωνα και με τις *ίδιες* τις πραγματιστικές αρχές του Μπράντομ, η έννοια της αξιοπιστίας, που υπεισέρχεται στη διάκριση και προμοδότηση εκείνων των προδιαθέσεων που τελικά ως παρατηρησιακές «τροφοδοτούν» το συναγωγικό μηχανισμό συγκρότησης των περιεχομένων, θα πρέπει να κατανοηθεί στη βάση τού τι είναι στην πράξη να *λογίζεται* μια υποκειμενική απόκριση ως αξιόπιστη, κι αυτό φαίνεται να εμπλέκει αναπόδραστα μια κανονιστική παράμετρο, εκεί που προσπαθούσαμε να την αποφύγουμε. Η αξιοπιστία αποτιμάται πάντα ως προς ένα πεδίο αναφοράς, και το σύμφυτο αίτημα της *κατάλληλης* επιλογής του τελευταίου αναπαράγει τα φαινόμενα της κανονιστικής αναδρομής που ζητούσαμε να αποφύγουμε.²⁸⁵ Η απάντηση του Μπράντομ θα μείνει πιστή στις πραγματιστικές-κοινοτιστικές του δεσμεύσεις: «Είναι οι [πρακτικές] στάσεις των ερμηνευτών, εκείνων που καταγράφουν το δεοντικό σκορ αποδίδοντας δεοντικές δεσμεύσεις, που

²⁸⁵ Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα, που πρώτος εισήγαγε ο Γκόλντμαν, με την κοινότητα όπου υπάρχουν κυρίως προσόψεις (μόνο) στάβλων και ελάχιστοι πραγματικοί στάβλοι, η οποία ανήκει σε έναν δήμο όπου (συνολικά) οι πραγματικοί στάβλοι υπερτερούν των ψευδοστάβλων, ο οποίος με τη σειρά του ανήκει στην πολιτεία των ψευδοστάβλων, όπου η ισορροπία πάλι ανατρέπεται. Κάθε αλλαγή πλαισίου αναφοράς έχει επιπτώσεις στην αποτίμηση της αξιοπιστίας ενός παρατηρητή στάβλων. Πρόκειται για ένα πρόβλημα που ουσιαστικά πλήττει κάθε «εξτερναλιστική» προσέγγιση της δικαιολόγησης, που δεν προϋποθέτει δηλαδή την υποκειμενική πρόσβαση στο λόγο που δικαιολογεί την υοθέτηση μιας πεποίθησης. Δες σχετικά την πολύ κατατοπιστική προσέγγιση από τον Φόγκελιν στο R.Fogelin, *Pyrhonian Reflections on Knowledge and Justification*, Oxford 1994.

πριμοδοτούν κάποιες κανονικότητες απέναντι σε άλλες, δίνοντας έτσι νόημα στην ιδέα της *ορθής* χρήσης των εκφράσεων, άρα και εφαρμογής των εννοιών» (ME212). Με άλλα λόγια, δεν είναι απλά ότι το τι είναι να είναι κάτι αξιόπιστο ορίζεται ως το τι είναι να λογίζεται κάτι αξιόπιστο· ακόμα περισσότερο, το να λογίζεται κάτι αξιόπιστο αποκτά, στην προοπτική του Μπράντομ, μια αυτονομιμοποιητική διάσταση: λογίζεται αξιόπιστο, εάν και μόνο εάν λογίζεται αξιόπιστο, αφού άλλωστε στο πρακτικό-δεοντικό επίπεδο αποποιούμεστε τη δυνατότητα αναφοράς μας στις αποβλεπτικές και αναπαραστασιακές ιδιότητες των αποκριτικών ενεργημάτων, άρα και σε κάποιο άλλο κριτήριο αποτίμησης της αξιοπιστίας. Προφανώς, ο Μπράντομ αναγνωρίζει το πρόβλημα που μια τέτοια θέση συνεπάγεται για την ίδια τη δυνατότητα διακρισιμότητας των αποκριτικών ενεργημάτων, και γι' αυτό φροντίζει να «θολώσει» τα νερά, προσθέτοντας ότι «η συνεισφορά των ερμηνευτών [σ.σ. των μελών δηλαδή της γλωσσικής κοινότητας που αποδίδουν δεοντικές στάσεις και δεσμεύσεις μεταξύ τους, καταγράφοντας ανάλογα το δεοντικό σκορ] στον καθορισμό των ορίων που προσδιορίζουν την αποτίμηση της αξιοπιστίας δεν είναι 'μόνο πραγματιστική'», αφού αυτοί έτσι «συνεισφέρουν κατά έναν θεμελιώδη τρόπο στο σημασιολογικό *περιεχόμενο* των εμπειρικών εννοιών. Είναι πράγματι μία από τις περιπτώσεις, όπου η διάκριση των σημασιολογικών από τις πραγματιστικές παραμέτρους είναι ίσως ακατάλληλη» (ME213, δική μου η υπογράμμιση). Δεν είναι όμως σαφές πώς η ακαταλληλότητα της εν λόγω διάκρισης θα μπορούσε να αποφύγει να μας οδηγήσει πίσω στα «δίχτυα» της αναπαραστασιακότητας.

Σχηματισμός και συγκρότηση των εννοιών

Έχοντας αρνηθεί τη «στατική» αναγωγή των περιεχομένων στις συνθήκες αληθείας τους, ο Μπράντομ καταθέτει ουσιαστικά μια πρόταση «δυναμικής» κατανόησης του σχηματισμού των αντικειμενωδών εμπειρικών περιεχομένων και των κατηγοριών που διαμεσολαβούν τη συγκρότησή τους. Ο επιστημολογικός κύκλος είναι μάλλον αναπόφευκτος, από την ώρα που κάθε εκδοχή του μύθου του δεδομένου καταδικάζεται, το ζήτημα όμως είναι πια η ακριβέστερη κατανόησή του, με τρόπο που αυτός να μην είναι φαύλος, αλλά μάλλον να εκφράζει γνήσια το χαρακτήρα της επιστημικής σχέσης. Στην περίπτωση του Μπράντομ, ο κύκλος παίρνει περίπου την παρακάτω μορφή: Τα μέλη της κοινότητας εκπαιδεύονται, μέσα από ένα πρακτικό δίκτυο δεοντικών κυρώσεων και επιβραβεύσεων, σε εκείνες τις άμεσες, μη-

συναγωγικές αποκρίσεις στο περιβάλλον τους που υπαγορεύονται από εκείνην την κατηγοριακά ανεπτυγμένη αναπαράσταση του κόσμου, ως συνόλου καταστάσεων πραγμάτων, η οποία με τη σειρά της αναπτύσσεται με «οδηγό» αυτές τις διαφορικές προδιαθέσεις απόκρισης (ή, ακριβέστερα, που αναπτύσσεται ως έκφραση των συναγωγικών πρακτικών που τις ενσωματώνουν, όπως είδαμε παραπάνω, με κύριο όχημα τη συναγωγή αξιοπιστίας). Κάπως έτσι, μπορούμε ίσως να πούμε ότι το αίτημα για την εξασφάλιση μιας κανονιστικού τύπου συνάφειας, ανάμεσα στον κόσμο και στις μη συναγωγικές αποβλεπτικές στάσεις που συνιστούν την «εμπειρία» μας (το αίτημα, αλλιώς, που θέλει το περιεχόμενο της εμπειρίας μας να είναι δικαιολογήσιμο από το πώς έχουν τα πράγματα στα οποία αυτή αναφέρεται), μεταγράφεται από τον Μπράντομ ως η διατύπωση μιας οιονεί υποθετικο-παραγωγικής «εικόνας» για τη διαδικασία *σχηματισμού* των εμπειρικών εννοιών και για τη σχέση που αυτές έχουν με τη βάση προδιαθέσεων που τις υποστηρίζει, η οποία διαδικασία ωστόσο δεν ταυτίζεται με μια ανάλυση του σε τι *συνίσταται* η κατοχή μιας έννοιας, του τι είναι δηλαδή να είναι κάποιος εξοικειωμένος μαζί της, πράγμα που για τη μπραντομιανή προοπτική ανάγεται, όπως έχουμε δει, στο ρόλο που αυτή έχει στο συναγωγικό παιχνίδι της κοινότητας.

Είναι ίσως χρήσιμο να επισημάνουμε εδώ μια ένταση που υφίσταται ανάμεσα στις αναγνώσεις, από τους Μπράντομ και ΜακΝτάουελ, της επιστημολογικής προοπτικής του κοινού δασκάλου τους Σέλλαρς. Ο τελευταίος, είδαμε και αλλού, δείχνει ότι η γλώσσα των εμφανίσεων – αυτή που αναφέρεται σε επεισόδια κατάλληλα αποδόσιμα από προτάσεις της μορφής «Στον X φαίνεται ότι Φ » – δεν συνιστά ένα αυτόνομο γλωσσικό παιχνίδι, αλλά προϋποθέτει μάλλον την αποφαντική γλώσσα τού είναι. Έτσι, όταν λέμε ότι στον X *φαίνεται* ότι Φ , του αποδίδουμε ουσιαστικά μια προδιάθεση (μόνο) για την υιοθέτηση κάποιου προτασιακού ισχυρισμού, και συγκεκριμένα εκείνου που υιοθετούμε κι εμείς, όταν (και αν) πούμε ότι ο Σ *βλέπει* ότι Φ (του ίδιου βέβαια που και εκείνος θα υιοθετούσε αποφαινόμενος ότι *βλέπει* ότι Φ). Από την παραπάνω επισημάνση του Σέλλαρς, ο Μπράντομ μοιάζει να κρατά μόνο εκείνην τη διάσταση της *αναστολής* υιοθέτησης περιεχομένου, που αποδίδεται στα επεισόδια που περιγράφει η γλώσσα των εμφανίσεων, για να «εξισώσει» ουσιαστικά τα τελευταία με τις δικές του προδιαθέσεις απόκρισης που, μέσω της συναγωγής αξιοπιστίας, ενσωματώνονται στις κοινοτικές συναγωγικές πρακτικές. Η παραπάνω ωστόσο δύσκολα μπορεί να γίνει δεκτή ως μια νόμιμη οικειοποίηση των διδαχών του δασκάλου. Αν όχι τίποτ' άλλο, οι σελλαρσιανές

προδιαθέσεις δεν παύουν να προσδιορίζονται ουσιωδώς από το περιεχόμενο των αντίστοιχων με αυτές ισχυρισμών, χάρη στο οποίο και είναι αναγνωρίσιμες ως διακριτές καταστάσεις του επιστημικού υποκειμένου, παρά αποτελούν αναπαραστασιακά τυφλές υποκειμενικές αποκρίσεις. Όπως παρατηρεί ο ΜακΝτάουελ στο δοκίμιό του *Transcendental Empiricism*,²⁸⁶ επισημαίνοντας με τον τρόπο του αυτό που μόλις στην προηγούμενη παράγραφο υποστηρίχτηκε, στην περίπτωση του Σέλλαρς, αυτή η παράμετρος αναστολής υιοθέτησης του περιεχομένου μιας αποκριτικής προδιάθεσης εξυπηρετεί «την υπόδειξη μιας διαφωτιστικής εικόνας για τη γένεση της δυνατότητας της γλώσσας του ‘φαίνεται’ [...] Ο Μπράντομ παρερμηνεύει τη γενετική ιστορία του Σέλλαρς ως μια αναφορά για το περιεχόμενο των δηλώσεων του ‘φαίνεται’». Αυτό όμως, επισημαίνει ο ΜακΝτάουελ, είναι ακριβώς το περιεχόμενο του αντίστοιχου προτασιακού ισχυρισμού που, με τη γλώσσα του φαίνεται, αποδίδεται στην εμπειρία του επιστημικού υποκειμένου, και όχι κάτι «λιγότερο», ή κάτι διαφορετικά συγκροτημένο.

Στο *Analytic Philosophy and the Return of Hegelian Thought*, ο Πολ Ρέντινγκ υποστηρίζει ότι η αναγωγή από τον Μπράντομ της εμπειρικής αντίληψης σε ένα επίπεδο προδιαθέσεων απόκρισης, το περιεχόμενο των οποίων προσδιορίζεται (εάν υφίσταται) από τον πρακτικό ρόλο τους στο κοινοτικό δεοντικό παιχνίδι, μοιάζει να προσομοιάζει κάθε δυνατή εμπειρική αντίληψη σε ένα «αξιακό» μοντέλο αντίληψης κανονιστικών χαρακτηριστικών, όπως όταν, για παράδειγμα, αντιλαμβανόμαστε κάτι ως *αστείο*, ή μια πράξη ως *απεχθή*. Τέτοια περιεχόμενα, από τη «φύση» τους, μοιάζουν στενά συναρτημένα με τις υποκειμενικές *στάσεις* που προκαλούνται από τα αντικείμενα στα οποία αναφέρονται· η «αντικειμενική» αποτίμηση ενός καλού αστείου, ή μιας αποτρόπαιας πράξης μοιάζει να προσδιορίζεται, έτσι, από κάποιου τύπου κοινοτική «διευθέτηση» αυτών των υποκειμενικών τάσεων απόκρισης προς τα αντικείμενα που διεκδικούν αυτούς τους «καθαρά» κανονιστικούς χαρακτηρισμούς.²⁸⁷ Η πρόταση του Μπράντομ, κατά τον Ρέντινγκ, είναι η κατανόηση *καί* της αισθητηριακής εμπειρίας, μέσα από ένα τέτοιο μοντέλο, που εν τέλει «εδράζει κάθε κανονιστικότητα στις κοινωνικές νόρμες που διέπουν τις εννοιακές αποκρίσεις

²⁸⁶ J.McDowell, «Transcendental Empiricism», παρουσίαση στο 3^ο Συμπόσιο Αθήνα-Πίτσμπουργκ, 2000 και δημοσιευμένο στο περιοδικό *Δευκαλίωνα* vol. 21.

²⁸⁷ Έτσι, ένας τέτοιος υποτιθέμενα «καθαρά» κανονιστικός χαρακτηρισμός δεν δίνει έκφραση σε ιδιότητες που έχουν να κάνουν με τον ιδιαίτερο τρόπο συγκρότησης του αντικειμένου του, αλλά μάλλον με τις υποκειμενικές στάσεις που σχετίζονται μαζί του.

μας στον κόσμο»²⁸⁸. Ίσως όμως τελικά η ένσταση του Ρέντινγκ να καθίσταται δευτερεύουσα ως προς τα μάλλον θεμελιακότερα προβλήματα που είδαμε να αντιμετωπίζει ο μπραντομιανός μηχανισμός.

Το ζήτημα δηλαδή δεν είναι κυρίαρχα το αν τα μπραντομιανά αποβλεπτικά περιεχόμενα υπερβαίνουν τους περιορισμούς των κοινοτικών προδιαγραφών ορθότητας, αυτών που ο Ρέντινγκ καταχωρεί ως περισσότερο αρμόζουσες για αξιακά φορτισμένες αποτιμήσεις, όπως η περί της αστειότητας. Το ζήτημα – αυτό που και ο Μακντάουελ θέτει σε προτεραιότητα – είναι πρώτα πρώτα το αν ο επιστημολογικός μηχανισμός του Μπράντομ μπορεί να υποστηρίξει καν τη δυνατότητα των αποβλεπτικών ενεργημάτων *εν γένει*, ανεξάρτητα από το αν αυτά υπάγονται σε αντικειμενικά ή σε κοινοτικά κριτήρια αποτίμησης. Καθίσταται κυρίαρχο ζήτημα αυτό το τελευταίο, καθώς ο Μπράντομ επιλέγει να προσδιορίσει ως θεμέλιο αυτής της δυνατότητας ένα πεδίο καταστάσεων τέτοιο, μέσα στο οποίο δεν φαίνεται δυνατό να εξασφαλιστεί η *διαφορικότητα* των υποκειμενικών αποκρίσεων ως προς τα αντικείμενά τους – ιδιότητα που, όπως έχουμε δει, αποτελεί καί για τον ίδιο προϋπόθεση για την οποιουδήποτε τύπου αποβλεπτικότητα, ανεξάρτητα από το αν αυτή είναι τελικά υπαγώγιμη σε αντικειμενικά κριτήρια ελέγχου ή όχι, καθώς το ερωτηματικό εδώ αφορά εν τέλει την ίδια τη δυνατότητα *συγκρότησης αντικειμένου*.

Εξτερναλισμός και η κρυφή ερωτική διάσταση των κοτόπουλων

Θέλοντας να απαλλάξει την πρακτικοδεοντική βάση της προοπτικής του από κάθε αναπαραστασιακό κατάλοιπο, ο Μπράντομ ασπάζεται έναν επιστημολογικό εξτερναλισμό, ο οποίος δεν απαιτεί, για το χαρακτηρισμό ενός επεισοδίου ως αντιληπτικού, την υποκειμενική αναγνώριση του χαρακτήρα μιας αντίστοιχης αντιληπτικής εμπειρίας ως αναφερόμενης σε κάποια κατάσταση πραγμάτων που την καθιστά εύστοχη. Δεν πρόκειται απλά για ζήτημα κοινοτικά ή αντικειμενικά προσανατολισμένης αποτίμησης των εμπειρικών περιεχομένων. Ο Μπράντομ θέλει να μην χρειάζεται την *εμπειρία* μιας κατάστασης πραγμάτων ως την εμπειρία ενός συννεφιασμένου ουρανού, ή κατι τινός ως αστείου, ή μιας πράξης ως απεχθούς· ισχυρίζεται, όπως είδαμε, ότι τα παραπάνω «ως» εισάγουν μια κανονιστική παράμετρο αποβλεπτικής ακρίβειας, η οποία πυροδοτεί μια φαύλη αναδρομή, την οποία ακριβώς αντιμετωπίζει η δική του δεοντική-πραγματιστική πρόταση. Για την

²⁸⁸ P.Redding, ό.π., σελ. 160.

προοπτική του ΜακΝτάουελ, αντίθετα, μια τέτοια προσέγγιση αδυνατεί να υποστηρίξει την κανονιστική συσχέτιση που τελικά «κατακτούν» τα περιεχόμενα των εμπειρικών αναφορών μας, τόσο προς «εξωτερικές» καταστάσεις του περιβάλλοντός μας, όσο και προς «αξιακά» φορτισμένα γεγονότα, όπως το να είναι κάτι αστείο ή μια πράξη αποτρόπαια – αναφορών που κατανοούνται έτσι ως *υπόλογες*, αντίστοιχα, στην αληθειακή, χιουμοριστική ή ηθική αξία των αντικειμένων τους. Για τον ΜακΝτάουελ, όπως επισημαίνει και ο Ρέντινγκ, «είναι η *αντιληπτή αξία* του πράγματος που θα πρέπει να είναι ο λόγος για την υιοθέτηση κάποιας συγκεκριμένης στάσης απέναντί του»²⁸⁹ – ή αλλιώς, η αντιληπτή αξία είναι ο τρόπος, με τον οποίο το επιστημικό υποκείμενο μπορεί και νομιμοποιείται να *προσυπογράφει* (ή όχι) κάποιο περιεχόμενο που παρουσιάζεται στην εμπειρία του, μεταγράφοντάς το έτσι σε έλλογα υποστηρίξιμη εμπειρική πεποίθηση. Η εξτερναλιστική προοπτική, που από την άλλη μεριά υιοθετεί ο Μπράντομ, υποκαθιστά την «έλλογη συνεισφορά» της αντιληπτής αξίας στη συγκρότηση της υποκειμενικής επιστημικής προδιάθεσης, με μια *μη εγγενώς έλλογη* εκδοχή αποκριτικής προδιάθεσης, την οποία καθ'εαυτή μοιραζόμαστε ως είδος κατάστασης με μη έλλογους οργανισμούς, και που αποκτά περιεχόμενο *μόνο* ως εμπλεκόμενη στις κοινοτικές συναγωγικές πρακτικές, οι οποίες – θα λέγαμε – με ανακλητή τελεσιδικία ορίζουν το ρόλο των παρατηρησιακών εννοιών μας, χωρίς (είναι η μπραντομιανή ελπίδα) να προϋποθέτουν ενδιάμεσα εμπειρικά-αναπαραστασιακά επιστημικά στοιχεία, που θα αναπαρήγαγαν το κανονιστικό ερώτημα της ορθής αντιστοίχισής τους προς τις συνθήκες ευστοχίας τους.

Υποστηρίζοντας την παραπάνω προοπτική, ο Μπράντομ καταφεύγει συχνά σε περιπτώσεις, όπως αυτή των διαλογέων κοτόπουλων, εργατών που εκπαιδεύονται να είναι αξιόπιστοι στο να ξεχωρίζουν τα θηλυκά από τα αρσενικά κοτόπουλα, χωρίς ωστόσο να μπορούν οι ίδιοι να επικαλεστούν κάποια εμπειρική αναγνώριση που να υποστηρίζει την ταξινομητική τους δραστηριότητα. Στα πλαίσια ωστόσο της κοινότητας, όπου η αξιοπιστία τους αναγνωρίζεται στην πράξη, οι αποκρίσεις που αυτοί επιδεικνύουν απέναντι στο φύλο των κοτόπουλων λογίζονται ικανός λόγος υιοθέτησης των αντίστοιχων ισχυρισμών – χρησιμοποιούνται δηλαδή, στο πρακτικό συναγωγικό παιχνίδι, ως *παρατηρησιακά* επεισόδια και, σε συμφωνία με τις πραγματιστικές προτεραιότητες του Μπράντομ, αυτό *είναι*. Για τον Μπράντομ, *αυτή*

²⁸⁹ P.Redding, ό.π., σελ. 160, δικές μου υπογραμμίσεις

είναι η δομή της παρατήρησης εν γένει. Για τον ΜακΝτάουελ, αντίθετα, πέρα από το ότι μια τέτοια προοπτική μοιάζει να «πετάει» όλο το ζουμί της υπεράσπισης από τον Σέλλαρς των ιδιωτικών σκέψεων και εντυπώσεων στο *Empiricism and the Philosophy of Mind* (επεισοδίων δηλαδή που εκεί παρουσιάζονται ως συγκροτούμενα με μοντέλο το *δημόσιο* αποφαντικό λόγο, και έτσι είναι πλήρη αποβλεπτικού-αναπαραστατικού περιεχομένου), καθιστά επίσης αμφισβητήσιμη την ίδια την κατανοησιμότητα του όποιου επιστημικού καθεστώτος αυτών των «τυφλών» αποκρίσεων: ο φορέας τους κατανοεί, ως χρήστης της γλώσσας, το συναγωγικό ρόλο της εκφοράς του – γνωρίζει δηλαδή, ανάμεσα σε άλλα συναγωγικά «δεδομένα»,²⁹⁰ ότι η γλωσσική έκφραση «αυτό είναι ένα αρσενικό κοτόπουλο» εκφέρεται *κατάλληλα* όταν κάποιο αρσενικό κοτόπουλο βρίσκεται στο αντιληπτικό πεδίο του επιστημικού υποκειμένου – *χωρίς* ωστόσο, αν του ζητηθεί, να μπορεί να επικαλεστεί την αντίληψή του (ή και οποιονδήποτε άλλο λόγο)²⁹¹ για την υποστήριξη της καταλληλότητάς της – κάπως σαν να παίζει το δεοντικό παιχνίδι χωρίς να μπορεί να ξέρει αν το παίζει σωστά – πράγμα που καθιστά επείγον το ερώτημα για το αν το παίζει καν. Αυτό με δυο λόγια που τίθεται σε αμφισβήτηση, από τη μπραντομιανή εκδοχή της δομής της παρατήρησης (σύμφωνα τουλάχιστον με μια κριτική σαν του ΜακΝτάουελ, που επιμένει δηλαδή να θεωρεί τη δυνατότητα έλλογης υποστήριξης των εμπειρικών περιεχομένων από τις αισθητηριακές καταστάσεις του υποκειμένου ως το νόμιμο αίτημα ενός υγιούς εμπειρισμού), είναι εν τέλει η ίδια η *ορθολογικότητα* του επιστημικού υποκειμένου. Όπως επισημαίνει ο ΜακΝτάουελ, στην καλύτερη περίπτωση, η προοπτική του Μπράντομ εμφανίζει τις αποκρίσεις των διαλογέων κοτόπουλων ως *εικασίες*, παρά ως την αξιόπιστη αποκριτική ικανότητα που προϋποθέτει η εικόνα του.²⁹²

Η εξαφάνιση του κοτόπουλου μαζί με το φύλο του

Και πώς αλλιώς, αλήθεια, θα μπορούσε να τις περιγράψει κανείς όταν, σύμφωνα με την περιγραφή του Μπράντομ, αυτοί οι εκπαιδευόμενοι διαλογείς «δεν

²⁹⁰ Όπως, για παράδειγμα, ότι η δέσμευση κάποιου στην παρουσία ενός αρσενικού κοτόπουλου συνιστά και δέσμευση στην παρουσία ενός αρσενικού πτηνού.

²⁹¹ Υφίσταται εδώ μια διάκριση ανάμεσα στους εκπαιδευόμενους διαλογείς και στους ήδη εκπαιδευμένους. Οι δεύτεροι έχουν πρόσβαση, σε αντίθεση με τους πρώτους, στη συναγωγή αξιοπιστίας, την οποία μπορούν να επικαλεστούν προς επίρρωση της απόκρισής τους. Όπως όμως θα δούμε, η «συναγωγικά βελτιωμένη» θέση τους δεν επαρκεί, τουλάχιστον κατά τον ΜακΝτάουελ, για να τους καθιστά *παρατηρητές*.

²⁹² Δες TE16. Εκεί ο ΜακΝτάουελ σχολιάζει το «αδελφό» μοντέλο της κατά Μπράντομ παρατήρησης: εκείνο της Μονίκ, η οποία εκπαιδεύεται να αναγνωρίζει μη-συναγωγικά τα φύλλα του καρπίνου.

έχουν την παραμικρή ιδέα πώς το κάνουν» (AR102);²⁹³ Και όχι μόνο αυτό, θα προσθέσουμε, αλλά ως *εκπαιδευόμενοι* δεν μπορούν ακόμα να επικαλεστούν ούτε την αξιοπιστία των αποκριτικών προδιαθέσεών τους (της οποίας κάποια στιγμή θα αποκτήσουν γνώση, μέσα από την ενθάρρυνση των εκπαιδευτών τους) προς υποστήριξη των αποφάνσεών τους, εφαρμόζοντας τη συναγωγή αξιοπιστίας. Έστω και ως εικασίες ωστόσο, αυτές θα πρέπει να έχουν *κάποιο* περιεχόμενο· έστω και μην γνωρίζοντας τον ακριβή μηχανισμό της διαμόρφωσής του, ο διαλογέας υποτίθεται ότι χρησιμοποιεί κάποιες τουλάχιστον από τις έννοιες που εμπλέκονται στην εκφορά του, αν πρόκειται εν τέλει κάνει κάποια κίνηση στο συναγωγικό παιχνίδι. Θα πρέπει τότε να επαρκεί η εξοικείωση του διαλογέα κοτόπουλων (που, ας μην ξεχνάμε, για τον Μπράντομ προσφέρει ένα μοντέλο της εμπειρικής παρατήρησης) με τις κοινοτικά επικυρωμένες δεοντικές πρακτικές που διέπουν τη χρήση έστω των περιγραφικών εννοιών *είδους* που εμπλέκονται στη μη συναγωγική εκφορά του – εδώ, με τον πρακτικό-δεοντικό ρόλο της έννοιας *κοτόπουλο* – για να μπορεί να λογίζεται η απόκρισή του ως πρώτα πρώτα ένα επεισόδιο περιγραφικής *χρήσης* του περιεχομένου *αυτό είναι ένα κοτόπουλο*, πριν δηλαδή αυτό προσδιοριστεί περαιτέρω ως αρσενικό ή θηλυκό – και μιλάμε βέβαια εδώ για το *δεοντικό* ρόλο της εν λόγω έννοιας, εφόσον έχουμε αποκλείσει τη δυνατότητα της υποκειμενικής αναπαραστασιακής επίκλησης μιας αισθητηριακής αναγνώρισης της αντίστοιχης κατάστασης πραγμάτων.

Αυτό φαίνεται να επισημαίνει και ο ΜακΝτάουελ που, σε ανέκδοτες σημειώσεις παραδόσεών του, σχολιάζει ότι, αν μπορούμε να θεωρήσουμε ότι οι μη συναγωγικές αποκρίσεις των εν λόγω διαλογέων έχουν κάποιον επιστημικό χαρακτήρα, αυτό είναι δυνατό μόνο «πάνω σε ένα προϋποτιθέμενο υπόβαθρο δυνατοτήτων τους να αποκτούν *παρατηρησιακή* γνώση, μέσω της χρήσης εννοιών είδους που τους επιτρέπουν πρώτα πρώτα να αντιλαμβάνονται κάτι *ως κάτι* («Αυτό είναι ένα κοτόπουλο», «Αυτός είναι ένας κόκκορας»)).²⁹⁴ Αν όμως η παρατηρησιακή

²⁹³ R.Brandom, *Articulating Reasons*, ό.π., σελ. 102. Η περιγραφή της περίπτωσης των διαλογέων από τον Μπράντομ διακρίνεται από κάποια χαλαρότητα. Λίγο παρακάτω, μαθαίνουμε ότι «όλοι τους πιστεύουν ότι έχουν κάνει οπτικά το ξεδιάλεγμα», αν και η έρευνα τελικά δείχνει ότι τα διαφορετικά ερεθίσματα ανάμεσα στα κοτόπουλα διαφορετικού φύλου πρέπει να είναι τελικά οσφρητικά (AR103). Σε κάθε περίπτωση, μπορούμε νομίζω να πούμε ότι οι διαλογείς αδυνατούν να συνδέσουν το «παρατηρούμενο» από τους ίδιους φύλο του κοτόπουλου με κάποιον συγκεκριμένο τύπο αισθητηριακής αναγνώρισης.

²⁹⁴ Την ίδια παρατήρηση συναντούμε, προσαρμοσμένη στη Μονίκ (δες υποσημ.16) στο TE19: «Το μυαλό της μπορεί να αγγίζει τον κόσμο – του υποτιθέμενου γι' αυτήν γεγονότος ότι κάτι είναι φύλλο καρπίνου συμπεριλαμβανομένου – μόνο επειδή άλλες όψεις του κόσμου, για παράδειγμα ότι κάτι είναι φύλλο, μπορούν να παρουσιάζονται στην εμπειρία της. Όμως, η προοπτική του Μπράντομ δεν μας επιτρέπει να επικαλεστούμε τι είναι παρόν και τι όχι στην εμπειρία κάποιου.»

χρήση της εκφοράς «Αυτό είναι ένα κοτόπουλο» αναλυθεί όμοια με εκείνη της «Αυτό είναι ένα αρσενικό κοτόπουλο», το μοντέλο της θα πρέπει να είναι πάλι κάποιος αντίστοιχος διαλογέας κοτόπουλων, του οποίου η ταξινομητική ικανότητα δεν θα συνδυάζεται με οποιαδήποτε αισθητηριακή αναγνώριση. Το μόνο υλικό που θα μας επιτρέπει η προοπτική του Μπράντομ, για να ανασυγκροτήσουμε τον παρατηρησιακό χαρακτήρα των αποφάνσεών του, θα είναι πάλι οι συναγωγικές ιδιότητές τους· και αυτές που εδώ μας ενδιαφέρουν περισσότερο, μιας και η έγνοια μας είναι να ανακτήσουμε τον παρατηρησιακό χαρακτήρα του επεισοδίου, δεν είναι τόσο εκείνες με διαπεριεχομενικό ενδοπροσωπικό χαρακτήρα (όπως, για παράδειγμα, ότι η υιοθέτηση από κάποιον του περιεχομένου *αυτό είναι ένα κοτόπουλο* τον δεσμεύει και στην υιοθέτηση του *αυτό είναι ένα φτερωτό δίποδο*), όσο εκείνες – οι διαπροσωπικές και ενδοπεριεχομενικές – που έχουν να κάνουν με τη συναγωγή αξιοπιστίας: ότι, δηλαδή, η στάση υιοθέτησης του περιεχομένου *αυτό είναι ένα κοτόπουλο* από τον X, κάτω από κανονικές συνθήκες παρατήρησης, συνιστά επαρκή λόγο υιοθέτησης του ίδιου περιεχομένου από τον Y, όταν ο Y αποδίδει στον X αυτήν τη στάση.

Βλέπουμε κι εδώ ότι η αναφορά στις συνθήκες *παρατήρησης* δεν είναι δυνατό να παρακαμφθεί από τον Μπράντομ. Ο τελευταίος υιοθετεί, «επεκτείνοντας» μια ιδέα του Ντάμετ,²⁹⁵ ένα διπολικό μοντέλο των *περιστάσεων* και *συνεπειών* της χρήσης των εννοιών – των ικανών περιστάσεων που καθιστούν αρμόζουσα τη χρήση τους και των αναγκαίων συνεπειών που απορρέουν από αυτήν – για να υποκαταστήσει την αναπαραστασιακή συγκρότηση του περιεχομένου τους. Το μοντέλο αυτό εξυπηρετεί βέβαια τη συναγωγικοκρατική προσέγγιση του Μπράντομ, αφού έτσι «μπορούμε να καταλάβουμε τη χρήση οποιασδήποτε έκφρασης ως υπόρρητα φέρουσας μια δέσμευση συναγωγικού χαρακτήρα. Συγκεκριμένα, χρησιμοποιώντας την έκφραση, κάποιος, ανάμεσα σε άλλα, δεσμεύεται στο κύρος της συναγωγής από τις περιστάσεις στις συνέπειες της εφαρμογής της» (ME119). Στην περίπτωση όμως των παρατηρησιακών εννοιών, συνεχίζει ο Μπράντομ, «οι περιστάσεις της εφαρμογής δεν είναι απαραίτητο να είναι γλωσσικές. Για την έννοια κόκκινο, για παράδειγμα, περιλαμβάνουν την *παρουσία* ορατών κόκκινων πραγμάτων» (δική μου υπογράμμιση).

Η συναγωγή αξιοπιστίας, το μοναδικό εφόδιο που έχουμε για να αποκαταστήσουμε το παρατηρησιακό περιεχόμενο της απόκρισης του δεύτερου

²⁹⁵ Δες ME116-8.

διαλογέα (αυτού των ασχέτως φύλου κοτόπουλων), είναι, θα λέγαμε, η κοινοτική πρακτική της αναγνώρισης του δεοντικού κύρους της κίνησης από την ορατή παρουσία ενός κοτόπουλου (περιστάσεις εφαρμογής, σύμφωνα με την παραπάνω «διευρυμένη» ερμηνεία του Μπράντομ), στην ανάληψη των δεσμεύσεων που αντιστοιχούν στο περιεχόμενο *αυτό είναι ένα κοτόπουλο* (συνέπειες εφαρμογής)· μέσω της συναγωγής, απόδίδοντας σε κάποιον αξιόπιστες αποκρίσεις (θεωρώντας άρα δεδομένο ότι οι συνθήκες παρατήρησης δεν είναι παραπλανητικές και ότι αυτός είναι ικανός χρήστης της γλώσσας), υιοθετούμε (και παράλληλα συγκροτούμε) το περιεχόμενο της εκφοράς του με τις συνέπειές του. Κανείς όμως πουθενά στην εικόνα που σκιαγραφεί ο Μπράντομ, όσο και αν τη διευρύνουμε, δεν μοιάζει να *βλέπει* τελικά το κοτόπουλο, αρσενικό ή μη! Και η νταμετιανή ιδέα των παρατηρησιακών περιστάσεων εφαρμογής των εννοιών, την οποία ο Μπράντομ επιθυμεί να αξιοποιήσει, καθίσταται και αυτή μάλλον αμφίβολης κατανοησιμότητας. Αν ο Μπράντομ θέλει να διώξει την έννοια *εμπειρία* από το φιλοσοφικό λεξιλόγιό του, θα πρέπει μάλλον να βρει και αντίστοιχες λέξεις για να μιλήσει για τις *αντιληπτές* παρουσίες κόκκινων πραγμάτων ή κοτόπουλων, τις οποίες τελικά και ο ίδιος επικαλείται και οι οποίες προσδιορίζουν τις περιστάσεις εκφοράς των εμπειρικών εννοιών.

Παρατήρηση χωρίς εμπειρία:

Όπως φαίνεται να επισημαίνει και ο ΜακΝτάουελ, μπορούμε στην καλύτερη περίπτωση να δεχτούμε το επιστημικό στάτους αποκρίσεων του τύπου εκείνων των διαλογέων φύλου του παραδείγματος-μοντέλου του Μπράντομ, *μόνο* προϋποθέτοντας ένα υπόβαθρο «γνήσια» αντιληπτικών επεισοδίων – επεισοδίων δηλαδή ουσιωδώς συνυφασμένων με την αντιληπτή παρουσία των αντικειμένων στα οποία αναφέρονται, έστω και αν αυτά δεν μπορούν να προσδιοριστούν παρά ως ένα *κάτι* που παρουσιάζεται στον αισθητηριακό ορίζοντα του επιστημικού υποκειμένου. Κατά τον ΜακΝτάουελ, ο Μπράντομ είναι παγιδευμένος σε μια ιδέα σχέσεων δικαιολόγησης που ταυτίζει τις τελευταίες με τις συναγωγικές σχέσεις – με σχέσεις δηλαδή *ανάμεσα σε στάσεις* που υιοθετεί το επιστημικό υποκείμενο. Έτσι, στην περίπτωση των παρατηρησιακών εννοιών (των οποίων, ακριβώς ως παρατηρησιακών, η πρωτοπρόσωπη χρήση θα πρέπει είναι μη συναγωγικού χαρακτήρα), αυτός απευθύνεται μοιραία στην κοινοτικά επικυρωμένη δομή της συναγωγής αξιοπιστίας,

μέσω της οποίας οι περιστάσεις εφαρμογής των εν λόγω εννοιών αποκτούν νομιμοποιητικό ρόλο ως προς τα επεισόδια χρήσης τους, τα οποία έτσι εντάσσονται ως παρατηρησιακά στην ευρύτερη συναγωγική δομή της γλώσσας. Η επιλογή που η εικόνα του Μπράντομ αγνοεί είναι ακριβώς αυτή που ενστερνίζεται ο ΜακΝτάουελ, αποδίδοντάς τη μάλιστα στον «κοινό νου»: ότι, δηλαδή, μια παρατηρησιακή πεποίθηση, αντί να αντιμετωπίζεται ως παράγωγο μιας συναγωγικής δομής που υφίσταται ανάμεσα σε υποκειμενικές στάσεις, «είναι *η ίδια* μια άμεση και έλλογη απόκριση στο παρατηρούμενο γεγονός», για τη νομιμοποίηση της οποίας μπορεί κάποιος να επικαλεστεί «ακριβώς το γεγονός ότι τα πράγματα φαίνονται έτσι». Για την προοπτική του Μπράντομ, μπορεί η παραπάνω «κοινότητα» περιγραφή να αποτελεί μια φαινομενολογικά έγκυρη αναφορά στο χαρακτήρα της εμπειρικής παρατήρησης, είναι ωστόσο και επιστημολογικά πλανερή, αφού η όλη λογική της διαστρωματωμένης ανάλυσής του προσπαθεί ακριβώς να αποφύγει την ανάγκη επίκλησης γεγονότων που παρουσιάζονται, σωστά ή όχι, στην υποκειμενική επιστημική εμπειρία.

Με τον τρόπο αυτό, ο Μπράντομ επιδιώκει, θα λέγαμε, να «βολέψει» τα αναπαραστασιακά *ένστικτα* του κοινού νου – εξηγώντας παράλληλα και την επιτακτικότητα με την οποία αυτά διεκδικούν την «αλήθεια» της επιστημικής σχέσης – στις συναγωγικές δομές της γλώσσας, στις οποίες ανήκει και το σχήμα της συναγωγής αξιοπιστίας, το σχήμα δηλαδή που δέχεται ως προκείμενες εκείνα τα επεισόδια που *έτσι και μόνο τότε* καθίστανται παρατηρησιακά. Τα μέλη της κοινότητας ακολουθούν τον κανόνα: όταν ο *X* αναλαμβάνει μια δέσμευση με το περιεχόμενο *αυτό είναι ένα κοτόπουλο* «κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες», τότε νομιμοποιείται η υιοθέτηση από μένα μιας δέσμευσης με το ίδιο περιεχόμενο (αντίστοιχα προσαρμοσμένο, π.χ. *μπροστά από τον X βρίσκεται ένα κοτόπουλο*)²⁹⁶ – και βέβαια επιτάσσεται τότε και η προδιάθεση ανάληψης των σχετικών συναγόμενων δεσμεύσεων (όπως π.χ. ότι *μπροστά από τον X βρίσκεται ένα πτηνό κλπ.*). Η απαίτηση για κάποιες «συγκεκριμένες συνθήκες» σημαίνει εδώ ότι, κάτω και μόνο από αυτές, νομιμοποιείται, αλλά και οφείλει κάποιος να αποτιμήσει την εκφορά του συνομιλητή του με τρόπο ώστε, με δεδομένη τη γενικότερη αξιοπιστία του τελευταίου (ότι δεν έχει δηλαδή αυτή αναιρεθεί μέσω κάποιας κοινοτικά επικυρωμένης κύρωσης σε

²⁹⁶ Ακολουθώ εδώ κατά λέξη (προσαρμοσμένη στην περίπτωση των κοτόπουλων του προηγούμενου παραδείγματος), τη διατύπωση του Μπράντομ στο AR120. Ας προσέξουμε εδώ τη χρήση της έκφρασης «κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες».

βάρος της δεοντικής συμπεριφοράς του) να συνιστά αυτή *λόγο* υιοθέτησης καί από τον ίδιο του περιεχομένου με το οποίο σχετίζεται. Πώς όμως θα αποτιμηθεί, στην εικόνα του Μπράντομ, η εν λόγω καταλληλότητα των συνθηκών;

Η δυσκολία που εδώ συναντούμε εκδηλώνεται και στο παρακάτω: η εξίσωση από τον Μπράντομ όλων των δυνατών επιστημικών επεισοδίων ως νοηματοδοτικά υπαγόμενων στη συμμόρφωσή τους προς τις κοινοτικά επικυρωμένες δεοντικές πρακτικές δεν επιτρέπει πρώτα-πρώτα τη *διάκριση* μιας *ιδιαίτερης* μορφής γνώσης, που και ο ίδιος ο Μπράντομ θέλει βέβαια να υφίσταται μέσα στην εικόνα του, αν η τελευταία πρόκειται να αφήνει χώρο για τα επιστημικά επεισόδια παρατήρησης: δεν επιτρέπει δηλαδή τη διάκριση ανάμεσα σε επεισόδια παρατηρησιακής μη-συναγωγικής γνώσης (όπως όταν ξέρω ότι ο ουρανός είναι συννεφιασμένος, βλέποντάς τον συννεφιασμένο) και σε επεισόδια άλλου τύπου μη-παρατηρησιακής, αλλά *επίσης* μη-συναγωγικής γνώσης (όπως, για παράδειγμα, όταν, βλέποντας τον ουρανό συννεφιασμένο, ξέρω ότι υπάρχει πιθανότητα να βρέξει).²⁹⁷ Και αν δεν μπορεί να νομιμοποιήσει *αυτήν* τη διάκριση, η προοπτική του Μπράντομ μοιάζει να χάνει το δικαίωμα επίκλησης των διακρινόμενων – εδώ δηλαδή της ίδιας της δυνατότητας της μη-συναγωγικής *παρατηρησιακής* γνώσης. Μοιάζει, δηλαδή, μαζί με την *εμπειρία*, ο Μπράντομ να πρέπει να πετάξει τόσο την *παρατήρηση*, όσο όμως τελικά και *κάθε* επεισόδιο μη συναγωγικής γνώσης και από το φιλοσοφικό λεξιλόγιο του (και μαζί, κατά τον ΜακΝτάουελ, ως αποτέλεσμα των παραπάνω, και την ίδια την ιδέα του εμπειρικού περιεχομένου). Η επίθεση στην αναπαραστασιακότητα μοιάζει έτσι να πρέπει να πληρώσει ένα ιδιαίτερα ακριβό τίμημα.

Για τον ΜακΝτάουελ, η επίκληση μιας κοινοτικής διαπροσωπικής δομής, που έχει ως μοντέλο τους διαλογείς του φύλου των κοτόπουλων, και στην οποία υπάγονται ισότιμα όλα τα δυνατά επεισόδια μη-συναγωγικής (σε πρώτο πρόσωπο)²⁹⁸ γνώσης, καθιστά την κατάσταση αδιέξοδη· όπως δεν κουράζεται να επισημαίνει, από ένα σύνολο ατόμων στα μάτια των οποίων οι αποκρίσεις τους στον κόσμο μπορούν έχουν τόση σχέση με την αισθητηριακή κατάστασή τους, όση έχει μια *εικασία*, δεν μπορούμε να «γεννήσουμε» την ιδέα της *αξιόπιστης* απόκρισης στον κόσμο – την

²⁹⁷ Έχουμε ήδη αναφερθεί στο ότι ο Μπράντομ, θέλοντας να αποφύγει την κανονιστική αναδρομή, δεν θα επιθυμούσε την αναγωγή αυτού του τύπου γνώσης στην εφαρμογή ενός τυπικού συναγωγικού κανόνα (που εδώ θα επικαλείτο την προκείμενη *όποτε ο ουρανός είναι συννεφιασμένος, υπάρχει πιθανότητα βροχής*, και θα έθετε βέβαια με τη σειρά του το κανονιστικό ζήτημα της αναγνώρισης της ισχύος του).

²⁹⁸ Να μην ξεχνάμε ότι τα μπραντομιανά επίδοξα παρατηρησιακά επεισόδια συγκροτούνται μεν συναγωγικά, αλλά «βιώνονται» ως μη συναγωγικά από τους φορείς τους.

ιδέα, δηλαδή, που ο συναγωγικός μηχανισμός του Μπράντομ προϋποθέτει, ώστε με τη σειρά του να προσδώσει περιεχόμενο στις παρατηρησιακές έννοιες: «Γενικεύοντας την περίπτωση της Μονίκ, οι εκφορές της δεν μπορούν πια να είναι κατανοήσιμες ούτε ως εικασίες. Η επίκληση των κοινοτικών μηχανισμών καταγραφής του δεοντικού σκορ δεν βοηθά, αφού το υλικό που έχει στη διάθεσή του κάποιος, για να αποτιμήσει την αξιοπιστία κάποιου άλλου, δεν είναι παρά περισσότερα περιστατικά παρατήρησης, που και αυτά είναι αναγώγιμα στην ίδια βάση της εικασίας» (TE19).

Αν όμως το μοντέλο του Μπράντομ συναντά δυσκολίες στην ανασυγκρότηση των παρατηρησιακών επιστημικών επεισοδίων, ο Ρέντινγκ προσφέρει μια όμορφη απεικόνιση του τρόπου με τον οποίο ανάλογες δυσλειτουργίες πλήττουν μια μπραντομιανή ανασυγκρότηση και άλλων, αξιακά φορτισμένων, εκφορών. Μας ζητά να φανταστούμε έναν ήδη εκπαιδευμένο κοινωνιολόγο του χιούμορ, χωρίς *δική του* (υποκειμενική) αίσθηση του αστείου, αλλά με άψογη γνώση τού ποιές είναι εκείνες οι χαρακτηριστικές καταστάσεις που συστηματικά προκαλούν γέλιο στην κοινότητά του. Ο κοινωνιολόγος του παραδείγματος μπορεί να θεωρηθεί ένας αξιόπιστος παρατηρητής αστείων καταστάσεων· *ξέρει καλά πότε το γέλιο είναι η* (χιουμοριστικά μιλώντας) *αρμόζουσα αντίδραση σε μια κατάσταση και πότε όχι*. Ωστόσο, «μη διαθέτοντας δική του ανεξάρτητη αίσθηση του χιούμορ, νιώθουμε ότι δεν νομιμοποιείται να εκφέρει σχετικές κρίσεις. Δεν υπάρχει τρόπος να αντιμετωπίσουμε τις αποφάνσεις του ως ακριβώς *δικές του* [...]» (APRHT161). Το συμπέρασμα μοιάζει να είναι ότι, αν αποκλείσουμε την υποκειμενική αναγνώριση εκείνης της όψης των *πραγμάτων* που νομιμοποιεί μια εκφορά, έχοντας ως μόνη πηγή νοσηματοδότησης την απεύθυνση στο συναγωγικό δίκτυο μέσα στο οποίο αυτή αποκτά περιεχόμενο, η δυνατότητα να ανασυγκροτήσουμε το επιστημικό υποκείμενο ως *γνήσιο* φορέα της απειλείται – τόσο στις περιπτώσεις όπου η αποτιμώμενη ιδιότητα «ανήκει» στον κόσμο, όσο και σε εκείνες όπου ανήκει στους «ανθρωπογενείς» χαρακτηρισμούς που μια κοινότητα, μέσω των αποκριτικών στάσεων των μελών της, προσδίδει στα αντικείμενά του.

Θα δούμε παρακάτω πώς ο Μπράντομ φιλοδοξεί να αποκαταστήσει την ιδέα ενός αντικειμενικά περιγράψιμου κόσμου, απαντώντας σε αυτές τις δυσκολίες που απειλούν τη συναγωγικοκρατική εκδοχή του των επιστημικών επεισοδίων παρατήρησης. Μέχρι εδώ, έχει νομίζω γίνει σαφές ότι η τακτική του θα είναι να απαντήσει σε ένα πραγματιστικά διατυπωμένο ερώτημα: τι σημαίνει *στην πράξη* να

αποδίδονται σε μια απόφαση αξιώσεις αντικειμενικότητας; Η περαιτέρω ανατομία των δεοντικών στάσεων θα προσπαθήσει να σώσει την κατάσταση.

Η πραγματιστική αντικειμενικότητα του Μπράντομ

Ο Μπράντομ θέτει ως κριτήριο επάρκειας της κοινοτιστικής-δεοντικής προσέγγισής του των εννοιακών περιεχομένων, να μπορεί, με τα βασικά υλικά της ανάλυσής του, να ανασυγκροτηθεί η αντικειμενική διάσταση των εννοιών μας – το ότι δηλαδή, σε κάποιες τουλάχιστον περιπτώσεις, όπως παραδειγματικά εκείνες των παρατηρησιακών ισχυρισμών μας, η ορθότητα της εφαρμογής τους καθορίζεται από το πώς έχουν τα πράγματα, ανεξάρτητα από τις επιστημικές *στάσεις* του οποιουδήποτε, ακόμα και του συνόλου των μελών της κοινότητας, απέναντι στο πώς έχουν τα πράγματα. Ο Μπράντομ τονίζει με έμφαση ότι η απεύθυνσή του σε μια θεμελιώδη δομή κοινοτικών-συναγωγικών πρακτικών δεν συνεπάγεται μια αναγωγή της εν λόγω αντικειμενικής διάστασης των εννοιών μας στη διάκριση *εγώ-εμείς*.

Ο Μπράντομ, δηλαδή, φαίνεται να δέχεται ότι η ζητούμενη διάσταση αντικειμενικότητας δεν εξαντλείται στη διάκριση ανάμεσα στην υποκειμενική στάση ως προς την εφαρμογή μιας έννοιας και στην – θα λέγαμε – κοινοτική ορθοφροσύνη για το πώς πρέπει να εφαρμόζεται μια έννοια. Μπορούμε, για παράδειγμα, όλοι να πιστεύουμε ότι το έδαφος κάποιου συγκεκριμένου πλανήτη έχει πολλούς κρατήρες (και άρα ότι η έννοια *κρατήρας* χρησιμοποιείται κατάλληλα στην αντίστοιχη πεποίθηση), ενώ στην πραγματικότητα οι εν λόγω «κρατήρες» είναι σκιές από παρακείμενα υψώματα των οποίων η απόχρωση δεν επιτρέπει την ορθή παρατήρησή τους. Στην περίπτωση αυτή, θέλουμε βέβαια να πούμε ότι η ορθότητα του παραπάνω ισχυρισμού καθορίζεται από το πώς έχουν τα πράγματα με το αντικείμενό του – εδώ, με το έδαφος του παρατηρούμενου πλανήτη. Μπορούμε ίσως να υποθέσουμε ότι η βελτίωση των όρων παρατήρησης θα εξασφάλιζε κάποια στιγμή την κοινοτική συναίνεση υπέρ της «νέας αλήθειας», του ότι δηλαδή το έδαφος του εν λόγω πλανήτη έχει, αντί για κρατήρες, πολλά υψώματα – αυτό ωστόσο δεν αναιρεί τη *δομική* διάκριση που πρέπει να υφίσταται, έτσι κι αλλιώς, ανάμεσα στον ισχυρισμό *p* και στον ισχυρισμό *όλοι πιστεύουν ότι p*. Αυτή έγκειται ουσιαστικά στους *διαφορετικούς συναγωγικούς ρόλους* των δυο παραπάνω ισχυρισμών: ο Μπράντομ επισημαίνει ότι, μέσα στα πλαίσια της προοπτικής του, αυτοί δεν είναι υλικά ισοδύναμοι – οι

δεοντικές ιδιότητές τους δεν ταυτίζονται, ούτε άρα, σύμφωνα με τη συναγωγικοκρατική προσέγγισή του, και τα περιεχόμενά τους.²⁹⁹ Άλλες είναι οι περιστάσεις που νομιμοποιούν την αποφαντική υιοθέτηση από κάποιον του ισχυρισμού ότι p , καθώς και οι δεσμευτικές συνέπειες μιας τέτοιας κίνησης, και άλλες οι περιστάσεις και οι συνέπειες της *απόδοσης* σε κάποιο ή και σε όλα τα μέλη της γλωσσικής κοινότητας της πεποίθησης ότι p , άρα και της υιοθέτησης του ισχυρισμού ότι όλοι πιστεύουν ότι p .³⁰⁰

Ο Μπράντομ κάνει άλλωστε σαφές ότι δεν επιθυμεί να απεικονίσει τη γλωσσική κοινότητα ως ένα υπερ-υποκείμενο, του οποίου η ματιά στον κόσμο είναι προνομιακά έγκυρη. Αντίθετα, για την πραγματιστική προοπτική του, δεν μπορεί να υφίσταται οποιαδήποτε προνομιακά έγκυρη ματιά. Ο κοινοτιστικός προσανατολισμός του Μπράντομ έγκειται, όπως έχουμε δει, στο συνδυασμό των συναγωγιστικών και πραγματιστικών δεσμεύσεών του, σύμφωνα με τον οποίο η συναγωγική άρθρωση των εννοιακών περιεχομένων σημαίνει ότι αυτά συνιστούν την έκδηλη έκφραση *διαλογικών πρακτικών*, πρακτικών δηλαδή με τις οποίες τα μέλη μιας κοινότητας κάνουν και καταγράφουν κινήσεις που κατανοούνται μόνο ως υπαγόμενες σε ένα διαπροσωπικά αρθρωμένο δεοντικό παιχνίδι, ένα παιχνίδι παροχής και απαίτησης λόγων. Κάτω από αυτό το φως, οι όποιες κοινοτικές δεσμεύσεις προκύπτουν ως παράγωγες αυτών των διαπροσωπικών αλληλεπιδράσεων, παρά ως προσδιοριστικό πλαίσιο των τελευταίων. Η εικόνα του Μπράντομ θέλει να είναι μια δυναμική εικόνα.

Το κρίσιμο ερώτημα ωστόσο δεν είναι αν ο Μπράντομ διαφοροποιείται επαρκώς από μια κοινοτιστική αναγωγή της αντικειμενικής ισχύος των ισχυρισμών μας (πράγμα που, σύμφωνα με τα παραπάνω, νομίζω οφείλουμε να του αναγνωρίσουμε, τουλάχιστον ως πρόθεση), αλλά μάλλον αν η δική του προοπτική ως τέτοια κατορθώνει τελικά να διασώζει την εν γένει κατανοησιμότητα της τελευταίας. Για το σκοπό αυτό, ο Μπράντομ αξιοποιεί τις διακριτές ποικιλίες δεοντικών στάσεων που, όπως έχουμε δει, εμπλέκονται στην κατ' αυτόν πραγματιστική συγκρότηση κάθε περιεχομένου, και συγκεκριμένα τη βασική εκείνη διάκριση ανάμεσα στην αποφαντική *ανάληψη* από τον Σ μιας δέσμευσης – ότι, ας πούμε, το X είναι Φ – και στην *απόδοση* από τον Σ στον γλωσσικό του σύντροφο Σ' της δέσμευσης ότι το X

²⁹⁹ Δες ΜΕ, σελ. 601-7.

³⁰⁰ Μπορεί κανείς να σκεφτεί εδώ την άμεση αξιοποιησιμότητα των ισχυρισμών της μορφής p σε περιπτώσεις πρακτικών συλλογισμών. Άλλο είναι το συναγωγικό δυναμικό του ισχυρισμού μου ότι όλοι πιστεύουν ότι το χρήμα είναι θεός και άλλο εκείνου ότι το χρήμα είναι θεός. Αυτό καθίσταται έκδηλο από το ότι άλλες πρακτικές συμπεριφορές μου καθιστά εύλογες ο πρώτος και άλλες ο δεύτερος.

είναι Φ. Η διαφοροποίηση ανάμεσα στα δυο αυτά είδη δεοντικής στάσης είναι, θα λέγαμε, σύμφυτη με την ικανότητα να παίζει κανείς το παιχνίδι των λόγων και είναι επαρκής, κατά τον Μπράντομ, για την εδραίωση της δυνατότητας να κατανοούνται κάποιες αποβλεπτικές στάσεις μας ως υπόλογες στο *πώς έχουν τα πράγματα* για την ευστοχία τους. Θα προσπαθήσουμε παρακάτω να εξετάσουμε κριτικά την μπραντομιανή αυτή αποκατάσταση των αντικειμενικών αξιώσεων των ισχυρισμών μας, έχοντας πάντα στο νου μας τη σχέση της προς τη διαφορετική προοπτική που προτείνει ο ΜακΝτάουελ.

Ο κόσμος ως μια γλωσσική υπόθεση

Ο Μπράντομ είναι πιστός ακόλουθος της σελλαρσιανής επιταγής του ψυχολογικού νομιναλισμού, κατά τον οποίο κάθε είδος επιστημικής αναγνώρισης είναι μια «γλωσσική υπόθεση». Ένας από τους στόχους του έργου του μπορούμε να πούμε ότι είναι ακριβώς να αναλύσει σε τι συνίσταται η γλωσσικότητα της «υπόθεσης». Και όπως έχουμε ήδη δει, αυτή έχει να κάνει με την προϋποτιθέμενη ικανότητα του επιστημικού υποκειμένου να κινείται πρακτικά στο παιχνίδι της παροχής και απαίτησης λόγων· αυτή πάλι, με τη σειρά της, έχει να κάνει με τη δυνατότητα *συμμόρφωσής* του προς ένα σύνολο δεοντικών πρακτικών που ορίζουν, θα λέγαμε, την επιτρεπτότητα ή την αναγκαιότητα των μεταβάσεων από μία δυνατή θέση στη «σκακιέρα» των λόγων σε μια άλλη. Το πρακτικό αυτό δίκτυο δεοντικών σχέσεων είναι που καθιστά δυνατά τα περιεχόμενα των αποβλεπτικών στάσεών μας, αλλά και που καθίσταται έκδηλο από αυτά και τις μεταξύ τους σχέσεις, όπως οι τελευταίες εκτίθενται με τη βοήθεια του λογικού μηχανισμού της γλώσσας. Με αυτά τα υλικά, αυτού του *πρακτικού* δικτύου, και με αυτήν τη λογική, του *εκφραστικού* ρόλου των εννοιολογικών μηχανισμών, ο Μπράντομ θα επιδιώξει να ανακατασκευάσει και το επιστημικό φαινόμενο της αναγνώρισης ενός περιεχομένου ως αντικειμενικού – με την έννοια ότι η καταλληλότητα ή μη της αποφαντικής υιοθέτησής του προσλαμβάνεται από τα μέλη της γλωσσικής κοινότητας ως αποτιμώμενη ως προς κριτήρια που προσδιορίζονται ανεξάρτητα από τις όποιες δεσμεύσεις διέπουν την επιστημική δραστηριότητα των μελών της.

Η παραδοσιακή αναπαραστασιακή προοπτική αντιμετωπίζει την αλήθεια ως εκείνη την ιδιότητα των ισχυρισμών, που διατηρείται κατά τις τυπικά έγκυρες συναγωγικές μεταβάσεις μεταξύ τους, και η οποία έχει να κάνει με το ότι ένας

ισχυρισμός είναι αληθής όταν και μόνο όταν το αποφαντικό περιεχόμενό του αναφέρεται σε μια κατάσταση πραγμάτων που *πράγματι* ισχύει. Όρος δυνατότητας μιας τέτοιας αναφοράς είναι η εν γένει αναλυσιμότητα των ισχυρισμών μας σε στοιχειώδεις ισχυρισμούς. Ένας τέτοιος είναι με τη σειρά του αναλύσιμος σε κάποιον μοναδιαίο όρο, ο οποίος αναφέρεται σε κάποιο αντικείμενο και που, σύμφωνα με τον ισχυρισμό, υπάγεται στην έκταση κάποιου κατηγορήματος, το οποίο πάλι αναφέρεται σε κάποια ιδιότητα που *πράγματι* (στην αληθή περίπτωση) χαρακτηρίζει το αντικείμενο στο οποίο αναφέρεται ο μοναδιαίος όρος. Η έννοια της αναφοράς καθίσταται έτσι θεμελιώδης για την παραδοσιακή προοπτική, ενώ η συντακτική διαίρεση των ισχυρισμών σε μοναδιαίους όρους και κατηγορήματα κατανοείται ως ο περίπου αυτονόητος (αλλά και αναγκαίος) μηχανισμός περιγραφής μιας εξωγλωσσικής κατάστασης πραγμάτων. Χάρη στην υποτιθέμενη δυνατότητα ενός *πρότερου* καθορισμού των αναφορών των κατηγορημάτων *είναι άνθρωπος* και *είναι θνητός*,³⁰¹ και υποθέτοντας ως δεδομένη την επιτυχή αναφορά σε κάποιον συγκεκριμένο άνθρωπο μέσω του μοναδιαίου όρου *Σωκράτης*, ο ισχυρισμός *ο Σωκράτης είναι θνητός* αναπαριστά μια κατάσταση πραγμάτων που, εφόσον *πράγματι* ισχύει, εξασφαλίζει και την ισχύ εκείνης που αναπαρίσταται από τον ισχυρισμό *ο Σωκράτης είναι άνθρωπος*, χάρη στην υφιστάμενη σχέση ανάμεσα στις ιδιότητες, στις οποίες τα κατηγορήματα *είναι άνθρωπος* και *είναι θνητός* αναφέρονται.³⁰² Έτσι, η νομιμότητα της αντίστοιχης συναγωγικής μετάβασης απορρέει, θα λέγαμε, από τις αναπαραστασιακές ιδιότητες των γλωσσικών οντοτήτων που εμπλέκονται σε αυτήν.³⁰³

Ο Μπράντομ, όπως έχουμε δει, θεωρεί ότι ίσως η σημαντικότερη συνεισφορά της καντιανής φιλοσοφίας είναι το ότι εγκαινίασε το τέλος της αθωότητας για την τότε κυρίαρχη αναπαραστασιακή προοπτική. Ο συγκροτητικός ρόλος του υποκειμένου καθιστά την αναπαράσταση, καθώς και το βασικό της εργαλείο της

³⁰¹ Ένας «πρότερος» καθορισμός σημαίνει εδώ έναν καθορισμό που διαφεύγει του πλαισίου που ορίζει ο ψυχολογικός νομιναλισμός – που δεν είναι δηλαδή μια μόνο γλωσσική υπόθεση.

³⁰² Αυτή η υφιστάμενη σχέση αντανακλάται στην πρόσθετη προκείμενη *όλοι οι άνθρωποι είναι θνητοί* που εξασφαλίζει την τυπική δεσμευτικότητα της εν λόγω συναγωγής.

³⁰³ Αυτήν την «κατασκευαστική» προοπτική, που «απευθύνεται σε πρωτογενείς συσχετίσεις ατομικών μοναδιαίων όρων με συγκεκριμένα αντικείμενα, καθώς και ατομικών κατηγορημάτων με σύνολα αντικειμένων, για να παράξει ερμηνείες των προτάσεων που συντίθενται από αυτά», ο Μπράντομ τη βαφτίζει «Ταρσκιανή» και την αντιπαραθέτει στη «λειτουργιστική σημασιολογία» που εισάγει ο Φρέγκε (ME361). Νομίζω ωστόσο ότι η βάφτιση αυτή είναι ατυχής, αφού κυρίαρχο ενδιαφέρον του Τάρσκι ήταν ο εσωτερικός στη γλώσσα σημασιολογικός μηχανισμός, παρά το μάλλον επιστημολογικό ερώτημα για την προτεραιότητα ή μη των αναφορικών συσχετίσεων των ατομικών όρων και των κατηγορημάτων. Αυτός είναι άλλωστε και ο λόγος που ο Ντέιβιντσον βρίσκει τόσο πρόσφορο το έργο του Τάρσκι για τη δική του «ερμηνευσιοκρατική» προοπτική.

αναφοράς, επιστημικές «λειτουργίες» που είναι εν τέλει υπαγώγιμες στις κανονιστικές προϋποθέσεις της εμπειρίας. Ο ψυχολογικός νομιναλισμός, που υπερασπίζεται ο Σέλλαρς στο *Empiricism and the Philosophy of Mind*, δείχνει πώς κάθε επεισόδιο εμπειρικής αναγνώρισης, ακόμα και οι ίδιες οι εντυπώσεις (αυτή η κατ' εξοχήν «θρασεία» φιλοσοφική κατασκευή, που ενάντια στην πρόδηλη θεωρητικότητά της διεκδικεί να αναφέρεται στην υποτιθέμενα πιο άμεσα προσβάσιμη επιστημική οντότητα) οφείλουν εν τέλει να κατανοηθούν ως συγκροτούμενες μέσα σε ένα *διαπροσωπικό* πλαίσιο, μέσα δηλαδή στα πλαίσια μιας γλωσσικής *κοινότητας* – μιας κοινότητας που αυτοαναγνωρίζεται ως περιβαλλόμενη από έναν *κόσμο*, χάρη στον οποίο αυτές μπορούν να αναγνωρίζονται ως το οτιδήποτε.

Την προτεραιότητα, με την παραπάνω έννοια, ενός δημόσιου κόσμου ως προς τις εμφανίσεις του στην υποκειμενική εμπειρία τη συμμερίζονται τόσο ο Μπράντομ, όσο και ο ΜακΝτάουελ. Θα διαφοροποιηθούν βέβαια έντονα ως προς το ακριβές καθεστώς που καθένας τους αποδίδει σε αυτόν τον προϋποτιθέμενο κόσμο. Ο ΜακΝτάουελ είδαμε ότι τον θέλει έναν κόσμο *γεγονότων*, τα οποία δεν είναι κάτι άλλο από τα περιεχόμενα δυνατών επεισοδίων (παθητικής) εμπειρικής αναγνώρισής τους, χωρίς βέβαια αυτό να σημαίνει ότι *συνίστανται* στην αναγνώρισή τους. Για τον Μπράντομ, από την άλλη μεριά, η γεγονότητα – θα λέγαμε – των γεγονότων που συνθέτουν τον κόσμο, που η προοπτική του προϋποθέτει, πρέπει η ίδια να κατανοηθεί ως ανασυγκροτήσιμη στη βάση των συναγωγικών μηχανισμών που διέπουν την ιδιάζουσα έλλογη ζωή της κοινότητας, της οποίας αυτός είναι κόσμος. Όπως έχουμε ήδη δει, ο πραγματισμός του τον οδηγεί να αναζητήσει το πρακτικό υπόστρωμα των σημασιολογικών κατηγοριών μας, και το αναγνωρίζει αυτό στις διαλογικές πρακτικές που συνέχουν την έλλογη ζωή της γλωσσικής κοινότητας. Ένα γεγονός, που αναγνωρίζεται ως υφιστάμενο ανεξάρτητα από την οποιαδήποτε στάση μπορεί κάποιος να υιοθετήσει (ή και να μην υιοθετήσει) ως προς αυτό, δεν παύει ωστόσο να οφείλει αυτήν την ιδιότητά του στο ότι οι διαλογικές-συναγωγικές πρακτικές της κοινότητας έχουν «υποδοχές» για εκφράσεις τέτοιες που να επιτελούν το γλωσσικό ρόλο τους *ερμηνευόμενες ως αναφερόμενες* σε τέτοιες ανεξάρτητα υφιστάμενες καταστάσεις πραγμάτων.³⁰⁴ Και αυτό είναι νομίζω ένα «όριο ρεαλισμού» που ο πραγματισμός του Μπράντομ θα επιμείνει να θεωρεί μη διαπραγματεύσιμο.

³⁰⁴ Όπως μάλιστα θα δούμε αμέσως παρακάτω, το επιχείρημα του Μπράντομ είναι ότι οι διαλογικές πρακτικές μας *δεν μπορούν παρά να έχουν* θέσεις για τέτοιες «αντικειμενόστροφες» εκφράσεις.

Μέσα στα πλαίσια αυτής της λογικής, στο *Making it Explicit*, ο Μπράντομ αναλαμβάνει πρώτα να εδραιώσει την *αναγκαία* παρουσία των μοναδιαίων όρων της γλώσσας (των όρων εκείνων που κατανοούνται ως αναφερόμενοι σε συγκεκριμένα αντικείμενα του περιβάλλοντος), επιχειρηματολογώντας για το ότι μόνο τέτοιοι όροι, σε συνδυασμό και με εκείνους που έχουν το ρόλο κατηγορημάτων, επιτρέπουν την ανάδυση του λογικού λεξιλογίου της γλώσσας – λεξιλογίου, χωρίς το οποίο το συναγωγικό παιχνίδι θα ήταν εξαιρετικά «φτωχότερο» από εκφραστική άποψη, αφού δεν θα διέθετε εκείνους τους λογικούς μηχανισμούς που επιτρέπουν τη δημόσια έκθεση και ορθολογική κριτική των ισχυρισμών μας.³⁰⁵ Βασικό ρόλο, για το επιχείρημα του Μπράντομ, έχει η έννοια των *απλών υλικών συναγωγικο-υποκαταστασιακών δεσμεύσεων*: το ότι δυο (ή περισσότεροι) ατομικοί μοναδιαίοι όροι αναφέρονται στο *ίδιο* αντικείμενο, ανάγεται στο ότι «μια δέσμευση στην ορθότητα της συναγωγής που προκύπτει όταν ο Α υποκατασταθεί από τον Α' συνιστά επίσης και μια δέσμευση στην ορθότητα της συναγωγής που προκύπτει όταν ο Α' υποκατασταθεί από τον Α» (ME375). Είναι η *συμμετρικότητα* αυτών των σχέσεων μεταβίβασης δεσμευτικής ισχύος, ανάμεσα σε δυνατούς ισχυρισμούς που εμπλέκουν τους όρους Α και Α', που ορίζει το ρόλο τους ως ατομικών μοναδιαίων όρων. Αυτό που είναι «ιδιαίτερο» με τους ατομικούς μοναδιαίους όρους, υποστηρίζει ο Μπράντομ, είναι ότι αυτή η χαρακτηριστική συμμετρικότητα των απλών υλικών συναγωγικο-υποκαταστασιακών δεσμεύσεων που διέπουν τη χρήση τους, ορίζει κλάσεις ισοδυναμίας αλληλοϋποκαταστάσιμων όρων. Και μια τέτοια κλάση ισοδυναμίας «αντιπροσωπεύει ένα αντικείμενο». (ME 375). Έτσι, για παράδειγμα, η κοινή αναφορά των όρων *ο Χάρης Χρόνης* και *ο μοναχογιός του Μάρκου Χρόνη* ανάγεται στη συμμετρικότητα που χαρακτηρίζει τη μεταβίβαση δεσμευτικής ισχύος ανάμεσα σε ισχυρισμούς όπως, μεταξύ πολλών δυνατών, *ο Χάρης Χρόνης κάνει διδακτορικό στο Πάντειο* και *ο μοναχογιός του Μάρκου Χρόνη κάνει διδακτορικό στο Πάντειο* – και όχι, όπως θα δούμε και παρακάτω, σε κάποια εξω-γλωσσική διαδικασία προσδιορισμού της αναφοράς.

Σε αντίθεση με τους μοναδιαίους όρους, οι υλικές συναγωγικο-υποκαταστασιακές δεσμεύσεις που διέπουν τη χρήση των ατομικών κατηγορημάτων

³⁰⁵ Πρόκειται δηλαδή για ένα σχήμα απαγωγής σε άτοπο, αφού πρέπει να θεωρείται δεδομένη η δυνατότητα της δημόσιας κριτικής των ισχυρισμών μας, κάτι που αποδεικνύεται, ανάμεσα σε άλλα, και από τον ίδιο τον επιστημολογικό διάλογο.

είναι *ασυμμετρικές*. «Κάποια κατηγορήματα είναι απλά συναγωγικά ασθενέστερα από άλλα» (ME372). έτσι, για παράδειγμα, η δέσμευση στην ορθότητα της συναγωγής από τον ισχυρισμό *ο Χάρης Χρόνης κάνει διδακτορικό στο Πάντειο* στον *ο Χάρης Χρόνης κάνει διδακτορικό σε κάποιο ελληνικό πανεπιστήμιο* δεν συνιστά βέβαια και δέσμευση στην ορθότητα της αντίρροπης συναγωγής. Ή αλλιώς, οι συναγωγικο-υποκαταστασιακές δεσμεύσεις που διέπουν τη χρήση των κατηγορημάτων *κάνει διδακτορικό στο Πάντειο* και *κάνει διδακτορικό σε κάποιο ελληνικό πανεπιστήμιο* είναι *ασυμμετρικές*: τα κατηγορήματα *δεν* ορίζουν κλάσεις ισοδυναμίας εντός του συνόλου των γλωσσικών εκφράσεων, αλλά «ανακλαστικές, μεταβατικές, ασυμμετρικές δομές ή οικογένειες» (ME373).³⁰⁶

Σύμφωνα με το επιχείρημα του Μπράντομ – ένα επιχείρημα, θα λέγαμε, πραγματιστικού-υπερβατολογικού χαρακτήρα – αυτή η «συνύπαρξη» στη γλώσσα όρων που είναι συμμετρικά υποκαταστάσιμοι, με πλαίσια κατηγορήσεως³⁰⁷ που τα ίδια δεν διέπονται από σχέσεις συμμετρικής υποκαταστασιμότητας, είναι *αναγκαία*, τουλάχιστον σε οποιαδήποτε γλώσσα περιλαμβάνει το λογικό μηχανισμό της συνεπαγωγής ή της άρνησης.³⁰⁸ Παρά λοιπόν τα αναπαραστασιακά φαινόμενα, οι μοναδιαίοι όροι δεν επιβάλλονται από την ανάγκη της γλωσσικής αναφοράς σε εξωγλωσσικές οντότητες· αλλά μάλλον «είναι η ανάγκη εύρεσης χώρου για τη δυνατότητα των λογικών εκφράσεων που επιβάλλει τη διάκριση της κατηγορίας των μοναδιαίων όρων (και κατά συνέπεια εκείνης των κατηγορημάτων), παρά κάποιου άλλου είδους υπο-προτασιακής έκφρασης» (ME382). Η ίδια η έλλογη υφή της γλωσσικής συμπεριφοράς μας, η δυνατότητα της έκθεσης και του ελέγχου των *λόγων* που κάνουμε και λέμε όσα κάνουμε και λέμε, θα ήταν αδύνατη, αφού προϋποθέτει τους λογικούς μηχανισμούς που *μόνο* η παραπάνω διάκριση των υποπροτασιακών εκφράσεων επιτρέπει.

³⁰⁶ Όπως παρατηρεί ο Μπράντομ στο ME372, η ανακλαστικότητα και η μεταβατικότητα είναι «δεδομένα» χαρακτηριστικά κάθε «δομής ή οικογένειας» όρων που ορίζεται από σχέσεις μεταβίβασης δέσμευσης. Η συναγωγή από τον ισχυρισμό P στον ισχυρισμό P πρόδηλα διατηρεί το «δεσμευτικό δυναμικό» της υιοθέτησης του εν λόγω ισχυρισμού, ενώ αν το δεοντικό στάτους της δέσμευσης διατηρείται κατά τη συναγωγή από τον P στον Q, καθώς και κατά τη συναγωγή από τον Q στον R, τότε θα διατηρείται και κατά τη συναγωγή από τον P στον R. Μόνο στην περίπτωση των μοναδιαίων όρων όμως, και σε αντιδιαστολή προς τα κατηγορήματα, διακρίνονται αυτές οι σχέσεις *καί* από συμμετρικότητα.

³⁰⁷ Με τον όρο *πλαίσια κατηγορήσεως* μεταφράζονται εδώ τα «substitutional frames» του Μπράντομ – ουσιαστικά φρεγκιανές συναρτήσεις, όπως για παράδειγμα το πλαίσιο *x κάνει διδακτορικό στο Πάντειο*.

³⁰⁸ Το εν λόγω επιχείρημα αναπτύσσεται διεξοδικά στο ME378-381 και οι λεπτομέρειές του δεν μας ενδιαφέρουν εδώ.

Ο υλικός συναγωγικός κύκλος

Αν η παραπάνω στρατηγική αποδεικνύει ότι κάθε γλώσσα με στοιχειώδεις εκφραστικές δυνατότητες διαθέτει υποπροτασιακές εκφράσεις με τα συναγωγικο-υποκαταστασιακά χαρακτηριστικά των μοναδιαίων όρων και των κατηγορημάτων – των δομικών δηλαδή υλικών που προϋποθέτει, με το δικό της τρόπο, και η αναπαραστασιακή προσέγγιση – δεν φαίνεται ωστόσο να εξασφαλίζει ότι οι ισχυρισμοί που συντίθενται από αυτές τις εκφράσεις θα μπορούσαν να κατορθώσουν να είναι, με κάποιον τρόπο, υπόλογοι στον κόσμο, ως ένα πεδίο καταστάσεων που υφίστανται ως προσδιορίσιμες ανεξάρτητα από κάθε αποβλεπτική παράμετρο, για την ευστοχία τους. Η στρατηγική του Μπράντομ μοιάζει να «φωτίζει» μια ρυθμιστική αρχή της έλλογης γλωσσικής συμπεριφοράς (το ότι αυτή οφείλει να αρθρώνεται αντικειμενωδώς, να *κατανοείται* δηλαδή ως αποδίδουσα διαφόρων ειδών ιδιότητες σε διαφόρων ειδών οντότητες, αν πρόκειται να διαθέτει καν έλλογα χαρακτηριστικά), χωρίς να διασφαλίζει ωστόσο την *πραγματική* διάνοιξη της φαινόμενης αυτής επιστημικής δραστηριότητας προς κάποιο πεδίο ετερότητας στο οποίο αυτή κατορθώνει όντως να αναφέρεται. Αλλιώς ειπωμένα, όπως και ο υπερβατολογικός καντιανός μηχανισμός των κατηγοριών στα μάτια μιας εγελιανής κριτικής, έτσι και η μπραντομιανή πραγματιστική δικαίωση της αντικειμενώδους δομής της γλώσσας, δεν είναι αρκετή για να «αποδείξει» ότι αυτή η δομή δεν είναι επιβεβλημένη από τα ιδιοχαρακτηριστικά των *δικών μας* νοητικών δυνατοτήτων. Ο Ρόρτυ, που διόλου δεν ενοχλείται από αυτόν τον «περιορισμό», σχολιάζει (με θετικό «πρόσημο») ότι η μπραντομιανή ιδέα της αντικειμενικότητας «δουλεύει το ίδιο καλά για τα μαθηματικά, όσο και για τη φυσική [...] εφαρμόζεται τόσο στη λογοτεχνική κριτική, όσο και στη χημεία».³⁰⁹ Γιατί όμως θα έπρεπε να δει κανείς με καλό μάτι μια τέτοια ομογενοποίηση της ανθρώπινης επιστημικής κατάστασης;

Πράγματι, για την προοπτική του Μπράντομ, κάθε δυνατότητα αναγνώρισης ενός αντικειμένου ως τινός, ανεξάρτητα από το όποιο είδος αντικειμένου για το οποίο μιλάμε, ανάγεται εξίσου στις υλικές δομές *υποκατάστασης*, τις συμμετρικές εκείνες δια των οποίων συγκροτούνται οι μοναδιαίοι όροι, καθώς και τις ασυμμετρικές εκείνες δομές που διέπουν τα πλαίσια κατηγορήσης, εντός των οποίων οι μοναδιαίοι όροι μπορούν να αλληλοϋποκατασταθούν, και τα οποία, σε συνδυασμό με αυτούς, συγκροτούν πλήρεις προτάσεις. Τα περιεχόμενα πάλι των τελευταίων μπορούν πια ως

³⁰⁹ R.Rorty, *Truth and Progress: Philosophical Papers*, Volume 3, Cambridge 1998, σελ. 139.

προτασιακά να υπαχθούν με τη σειρά τους στις υλικές συναγωγικές δομές του κοινοτικού παιχνιδιού παροχής και απαίτησης λόγων, στις οποίες κάθε προτάση της γλώσσας συμμετέχει και σχετίζεται με όλες τις υπόλοιπες, και οι οποίες πάλι δομές εξαρτώνται κατασκευαστικά από εκείνες που διέπουν τα συστατικά (υποπροτασιακά) στοιχεία των εμπλεκομένων προτάσεων,³¹⁰ σχηματίζοντας έτσι έναν κλειστό συναγωγικό «κύκλο», για τον οποίο βέβαια η ελπίδα είναι να μην τρώει την ουρά του, όπως το κατά Σέλλαρς εγελιανό ερπετό.

Η συγκρότηση, για παράδειγμα, του περιεχομένου του ισχυρισμού *αυτό το κουνέλι είναι άσπρο*, καθίσταται δυνατή από τις συμμετρικές σχέσεις αλληλοϋποκαταστασιμότητας που σχετίζουν τον όρο *αυτό το κουνέλι* με τους υπόλοιπους μοναδιαίους όρους της αντίστοιχης κλάσης (όπως π.χ. ο *Μπούμπης* – αν αυτό είναι το όνομά του, *το κουνέλι του Χάρη*, *το κουνέλι που τώρα βρίσκεται δίπλα σου* κλπ.), καθώς και από τις ασυμμετρικές δομές μεταβίβασης δεσμευτικής ισχύος που διέπουν τη χρήση του κατηγορήματος *είναι άσπρο*, με βάση τις οποίες, για παράδειγμα, αν δεσμεύομαι σε ένα περιεχόμενο της μορφής *Χ είναι άσπρο* θα πρέπει να δεσμεύομαι καί στο *Χ έχει κάποιο χρώμα*,³¹¹ μπορώ όμως να δεσμεύομαι στο δεύτερο *χωρίς* να δεσμεύομαι στο πρώτο· ή ακόμα, δεν νομιμοποιούμαι να δεσμεύομαι καί στο *Χ είναι άσπρο* καί στο *Χ είναι κόκκινο*, είναι όμως βέβαια επιτρεπτό να δεσμεύομαι (αν θεωρώ ότι έχω επαρκείς ενδείξεις, ή τουλάχιστον δεν έχω αντενδείξεις, για κάτι τέτοιο) καί στο *Χ είναι άσπρο* καί στο *Χ είναι το κουνέλι του Χάρη*. Έτσι κάπως, μπορεί να αναλυθεί η πρακτική-δεοντική ασυμβατότητα ανάμεσα στην παράλληλη υιοθέτηση *προτασιακών* αποφαντικών περιεχομένων, όπως για παράδειγμα των *αυτό το κουνέλι είναι άσπρο* και *αυτό το κουνέλι είναι κόκκινο* – αλλά και κάθε συναγωγικός δεσμός εν γένει ανάμεσα σε δυνατά προτασιακά περιεχόμενα – σε εκείνες τις συναγωγικές-υποκαταστασιακές δομές που διέπουν τα *συστατικά* στοιχεία τους. Αυτή είναι, μπορούμε να πούμε, η συναγωγικιστική εκδοχή του κατασκευαστικού χαρακτήρα της γλώσσας, που με αυτόν τον τρόπο, σε αντίθεση με την αναπαραστασιακή κατανόηση της κατασκευαστικότητας, απαλλάσσεται από την ανάγκη της αναζήτησης μιας αντιστοίχισης ανάμεσα στα δομικά υλικά του

³¹⁰ Αυτό δεν σημαίνει ότι τα υποπροτασιακά στοιχεία της γλώσσας διαθέτουν κάποια λογική ή άλλη προτεραιότητα ως προς τα προτασιακά – όπως έχουμε δει, κάθε άλλο. Ο κατασκευαστικός συντακτικός χαρακτήρας μιας γλωσσικής δομής, που απαιτείται ακριβώς από το γλωσσικό χαρακτήρα της, δεν επιβάλλει προτεραιότητες επιστημολογικής ή σημασιολογικής υφής ανάμεσα στα στοιχεία της.

³¹¹ Όπου εδώ (όπως και παρακάτω) το *Χ* υποκαθίσταται από όρους που ανήκουν στην ίδια κλάση ισοδυναμίας.

λόγου και σε κάποια εξω-γλωσσική ετερότητα που θα εξασφάλιζε (δογματικά, θα λέγαμε) την ταυτότητά τους και, μέσω αυτής, την ταυτότητα του περιεχομένου των προτάσεων σχηματίζονται από αυτά. Με δυο λόγια, το περιεχόμενο των προτάσεών μας καθορίζεται από τις συναγωγικού τύπου αλληλεπιδράσεις μεταξύ τους, και αυτές με τη σειρά τους μπορούν να αναλυθούν στις συναγωγικές δομές στις οποίες συμμετέχουν τα δομικά στοιχεία τους. Είναι όλα μια «γλωσσική υπόθεση», που αναλύεται σε υλικά πρακτικής-δεοντικής ορθοφροσύνης· η *εμπειρία* δεν βρίσκεται ανάμεσα σε αυτά.

Η δείξη ως συναγωγικό φαινόμενο

Υπάρχουν βέβαια ιδιαίτερα γλωσσικά εργαλεία που χρειάζονται ειδική «τεχνική» μεταχείριση για να ενσωματωθούν στο παραπάνω συναγωγικοκρατικό πλαίσιο, εκείνα που μοιάζουν να εξαρτώνται ουσιωδώς από την *ύπαρξη* κάποιου αντικειμένου για να έχουν το ρόλο που έχουν, όπως συμβαίνει παραδειγματικά με τους γλωσσικούς μηχανισμούς της *δείξης*. Μια τέτοια εξάρτηση από το αντικείμενο, ιδιαίτερα αν θεωρηθεί *επαρκής* συνθήκη συγκρότησης του ρόλου τους, απειλεί να διαρρήξει το δεοντικό ιστό που προσπαθεί να αναδείξει ο Μπράντομ ως βάση σημασιολογικής ανάλυσης των αποβλεπτικών περιεχομένων. Σε αυτούς τους μηχανισμούς αφιερώνεται, σε μεγάλο βαθμό, το δεύτερο μέρος του ΜΕ, καθώς ο Μπράντομ επιδιώκει εκεί να υποστηρίξει τη δυνατότητα ενσωμάτωσής τους στην προοπτική του, μέσα από το γλωσσικό (πάντα) εργαλείο της *αναφοράς**.³¹²

Σύμφωνα με την προσέγγισή του, ενώ οι υποκαταστασιακές σχέσεις μεταβίβασης δεσμευτικής ισχύος διαμεσολαβούν, όπως είδαμε, τη συγκρότηση *επαναλήψιμων* όρων (και συγκεκριμένα των ατομικών μοναδιαίων όρων και των κατηγορημάτων), ορίζοντας συμμετρικές και ασυμμετρικές δομές στις οποίες αυτοί υπάγονται, οι αναφορικές* δομές έχουν την ιδιότητα να μην υφίστανται χωρίς κάποια αναφορική* αφετηρία, η οποία όμως, με τη σειρά της, δεν υφίσταται ανεξάρτητα από αυτές αλλά συγκροτείται ακριβώς ως η αφετηρία μιας αναφορικής* δομής. Για παράδειγμα, η δεικτική λειτουργία της έκφρασης *αυτός ο σκύλος* μπορεί να έχει

³¹² «Anaphora» είναι ο τεχνικός όρος που χρησιμοποιεί ο Μπράντομ, και ο οποίος δεν θα πρέπει να συγχέεται με την «καθιερωμένη» σημασιολογική χρήση του όρου *αναφορά*, γι' αυτό και προσπαθώ να τονίσω τη διάκριση με τη χρήση του αστερίσκου. Όπως θα δούμε, η *αναφορά** είναι ένας όρος με συναγωγικό μάλλον, παρά σημασιολογικό, περιεχόμενο.

νόημα, μόνο αν μπορεί αυτή να ενταχθεί σε μια αναφορική* αλυσίδα, όπως αυτή που είναι ενεργή στην παρακάτω πρόταση:

Αυτός ο σκύλος, που έσκαψε χτες μια τρύπα στην αυλή του Γιώργου, έκανε μια αταξία και ο Νίκος τον μάλωσε.

Η πρώτη παρατήρηση του Μπράντομ είναι ότι πρώτα πρώτα μια έκφραση δείξης δεν μπορεί να έχει νόημα, εάν δεν υπάγει παράλληλα το δεικνυόμενο σε κάποια κατηγορία είδους (sortal), που να επιτρέπει σε αυτό το κάτι ακριβώς να δείχνεται ως κάτι· εδώ, στο παραπάνω παράδειγμα, δείχνεται ένας σκύλος. Αυτό, δηλαδή, που δείχνεται δεν είναι «σκέτα» και αόριστα κάποιο πράγμα: «Οι όροι πράγμα και αντικείμενο είναι ψευδοκατηγορίες» (ME438). Αυτή η απαίτηση σημαίνει ότι μια δεικτική έκφραση ήδη πάντα προϋποθέτει κάποια κριτήρια ταύτισης (αυτός ο σκύλος δεν είναι ο ίδιος με εκείνον τον άλλο), τα οποία και επιτρέπουν την ενδογλωσσική παραπομπή σε αυτήν ως αφετηρία μιας αναφορικής* αλυσίδας, συμπτώματα της οποίας αποτελούν, στο παραπάνω παράδειγμα, οι τονισμένες αντωνυμικές εκφράσεις (που και τον) – εκφράσεις που καθίστανται λειτουργικές μέσω ακριβώς της αναφορικής* σχέσης που φέρουν οι όροι ο σκύλος που έσκαψε χτες μια τρύπα στην αυλή του Γιώργου, ο σκύλος που έκανε μια αταξία και ο σκύλος που μάλωσε ο Νίκος προς την αφετηριακή δεικτική έκφραση αυτός ο σκύλος, τρεις όροι που φαινομενικά μόνο αποτελούν οριστικές περιγραφές, αφού η σημασιολογική τους επάρκεια εξαρτάται από τη σχέση τους με τη δεικτική αφετηρία της αναφορικής* δομής που τις φιλοξενεί³¹³.

Αυτές οι αναφορικές* δομές, που έτσι συνυφαίνονται με τις αφετηριακές ως προς αυτές δεικτικές εκφράσεις, είναι ασυμμετρικές ως προς τη ροή μεταβίβασης της δεσμευτικής ισχύος εντός τους (σε αντίθεση προς τη συμμετρικότητα που διέπει τις δομές που συγκροτούν τους επαναλήψιμους μοναδιαίους όρους), λόγω των διαφορετικών συναγωγικών χαρακτηριστικών που διακρίνουν την αφετηρία μιας τέτοιας δομής, σε σχέση με τις αναφορικά* εξαρτημένες από αυτήν εκφράσεις (βλ. ME457). Έτσι, ο Μπράντομ επισημαίνει ότι είναι οι δεύτερες που «οφείλουν» το δίκτυο των συναγωγικο-υποστασιακών δεσμεύσεων, που διέπουν τη χρήση τους,

³¹³ Ας επισημανθεί εδώ ότι, χωρίς τον κατάλληλο προσδιορισμό της αναφορικής* δομής, η πρόταση του παραδείγματος είναι ευάλωτη σε παρερμηνείες· μπορούμε, για παράδειγμα, ακούγοντάς την να καταλάβουμε ότι ο Νίκος μάλωσε τον Γιώργο, και όχι τον (μάλλον δικό του) σκύλο.

στην πρώτη, ενώ η αντίρροπη σχέση «εξάρτησης» δεν υφίσταται. Αλλιώς ειπωμένα, η αναφορική* αφετηρία μπορεί να υποκαταστήσει τις εξαρτημένες εκφράσεις, μέσα στο πλαίσιο προτάσεων όπου αυτές εμφανίζονται, διατηρώντας το συναγωγικό ρόλο της εκεί γλωσσικής παρουσίας τους, οι δεύτερες όμως, εν γένει, δεν μπορούν να υποκαθιστούν ανάλογα την πρώτη. Στην περίπτωση της αναφορικής* «οικογένειας» του παραδείγματός μας, κάποιος που την αναγνωρίζει, δεν οφείλει να δέχεται ότι, αν κάποιος σκύλος έσκαψε χτες μια τρύπα στην αυλή του Γιώργου, αυτός και επιπλήχθηκε από τον Νίκο – παρά μόνο αν πρόκειται για *αυτόν* το σκύλο. Σύμφωνα όμως με το δεοντικό αυτό σχήμα που φωτίζει ο Μπράντομ, η άλλη όψη αυτής της εξάρτησης είναι ότι μια δεικτική έκφραση *δεν μπορεί παρά* να υφίσταται ως η αφετηρία μιας οικογένειας «εξαρτημένων» εκφράσεων, εκείνων που διακρίνονται από το δεοντικό γεγονός ότι οφείλουν τις συναγωγικο-υποκαταστασιακές ιδιότητές τους στην *κοινή* καταγωγή τους από την αναφορική* αφετηρία της έτσι συγκροτούμενης οικογένειας. Είναι αυτή η αναγκαιότητα, με την οποία η δείξη προϋποθέτει έτσι, μέσω των λειτουργικών ρόλων των γλωσσικών εκφράσεων που κατάγονται αναφορικά* από αυτήν, τη «διαπλοκή» της με τις συναγωγικές υποκαταστασιακές δεσμεύσεις του κοινοτικού διαλόγου, που καταδεικνύει, σύμφωνα με την προσέγγιση του Μπράντομ, το διαμεσολαβητικό ρόλο της δεοντικής κανονιστικότητας, ως προς τη συγκρότηση *ακόμα* και εκείνων των εκφράσεων που κατανοούνται ως οι κατ' εξοχήν εξαρτημένες από την ύπαρξη κάποιου άμεσα δεικνυμένου αντικειμένου.

Συναγωγικοποίηση της αναφοράς

Το τι είναι, στην *πραγματιστική* προοπτική του Μπράντομ, για κάποιον όρο να αναφέρεται σε κάποιο αντικείμενο που κατανοείται ακριβώς ως *αντικείμενο* – στο οποίο δηλαδή μπορούν να αποδίδονται καταστάσεις ως ισχύουσες ανεξάρτητα από τις όποιες δυνατές στάσεις μας απέναντι σε αυτές, και ως προς τις οποίες οι ισχυρισμοί μας είναι υπόλογοι – είναι γι' αυτόν να μπορεί να σχετίζεται, μέσω δεοντικών σχέσεων αλληλοϋποκαταστασιμότητας, με κάποιον *κανονικό αναφορικό όρο* (canonical designator). Ο γλωσσικός ρόλος ενός κανονικού αναφορικού όρου («είδος γλωσσικής έκφρασης, όχι είδος πράγματος», όπως επισημαίνει ο Μπράντομ, υπενθυμίζοντάς μας τον ανυποχώρητο ψυχολογικό νομιναλισμό του, στο ME445) είναι να προσδιορίζει μια θέση μέσα σε ένα πεδίο τού υπαρκτού – ένα πεδίο δηλαδή,

θα διευκρινίζαμε διορθώνοντας επί το πραγματιστικότερο, που οι κοινοτικές διαλογικές πρακτικές μεταχειρίζονται ως τέτοιο: «Η επιλογή διαφορετικών κανονικών αναφορικών όρων αποδίδει διαφορετικές έννοιες ύπαρξης» (ME447). Ένα τέτοιο πεδίο παρέχει ένα σύστημα παραμέτρων, με βάση τις οποίες ένας ορθά σχηματισμένος κανονικός αναφορικός όρος προσδιορίζει κάποια συγκεκριμένη *θέση* εντός του. Αυτός είναι, για παράδειγμα, ο ρόλος που έχουν οι φυσικοί αριθμοί για κάποιες από τις αριθμητικές εκφράσεις: είναι η συναγωγική σχέση αλληλοϋποκαταστασιμότητας ανάμεσα στην έκφραση *ο αριθμός των δορυφόρων του Άρη* και στον κανονικό αναφορικό όρο 2 – ο οποίος προσδιορίζεται τυπικά ως μια θέση στη σειρά διαδοχής των φυσικών αριθμών, δια της οποίας αυτοί συγκροτούνται – που εξασφαλίζει την επιτυχή σημασιολογική λειτουργία της πρώτης.

Σε ό,τι αφορά τις εκφράσεις που αναφέρονται σε φυσικά αντικείμενα, αυτόν το ρόλο τον παίζουν τετράδες χωροχρονικών συντεταγμένων $\langle x,y,z,t \rangle$, σε συνδυασμό με κατηγορίες είδους (sortals), που προσδιορίζουν μοναδικά την παρουσία κάποιου είδους πράγματος σε κάποιο συγκεκριμένο χωροχρονικό σημείο (π.χ., σε κάπως «ελεύθερη» γλώσσα, *ο σκύλος που βρισκόταν χτες στις 19.15 στην είσοδο της αυλής του Γιώργου*). Έτσι, στη θέση μιας αιτιακής «καταγωγής» της επιτυχούς αναφοράς ενός μοναδιαίου όρου, η οποία θα διερρήγνυε τη συγκροτητική παντοδυναμία των κοινοτικών δεοντικών πρακτικών με μια εξω-γλωσσική προϋπόθεση, ο Μπράντομ προτείνει ότι αυτή η δυνατότητα έχει να κάνει με τη συναγωγική αλληλοϋποκαταστασιμότητα αυτού με κάποιον *κανονικό* αναφορικό όρο, ο οποίος εν τέλει θα ανήκει σε κάποια ασυμμετρική αναφορική* οικογένεια, μέσα στην οποία θα σχετίζεται προς μια καλά προσδιορισμένη διεύθυνση-αφετηρία εντός του πεδίου πραγματικότητας στο οποίο αναφέρεται το εκάστοτε διαλογικό πλαίσιο. Με αυτήν την έννοια, «η ιδιαίτερη σημασία μιας δέσμευσης στη φυσική ύπαρξη έγκειται στη διαθεσιμότητα, σε εκείνον που αναλαμβάνει τη δέσμευση (μέσω μιας συνεχούς χωροχρονικής διαδρομής με αφετηρία το εδώ-και-τώρα), μιας χωροχρονικής περιοχής στην οποία εφαρμόζεται κατάλληλα η αντίστοιχη κατηγορία είδους» (ME446).

Στο παραπάνω παράδειγμα, ο σκύλος που επέπληξε ο Νίκος «κουβαλά», όπως είδαμε, όλες τις συναγωγικές ιδιότητες *αυτού του σκύλου*, που *δεν είναι άλλος* από το σκύλο που χτες στις 19.15 βρισκόταν στην είσοδο της αυλής του Γιώργου, που έσκαψε μια τρύπα σε αυτήν, που ίσως τον λένε Φλοξ κλπ.. Κάτι που κατανοείται ως υπαρκτό, *δεν μπορεί παρά* να συμμετέχει σε συμμετρικές δομές συναγωγικής

αλληλοϋποκαταστασιμότητας μαζί με κάποιον κανονικό αναφορικό όρο, ο οποίος με τη σειρά του φορτώνεται ασυμμετρικά, χάρη στις ιδιότητες της αναφοράς*, το συναγωγικό φορτίο κάποιου σημείου, καλά προσδιορισμένου στο αντίστοιχο πεδίο αναφοράς. Με δυο λόγια, σύμφωνα με το σχήμα που προτείνει ο Μπράντομ, η αναπαραστασιακά κατανοούμενη αναφορά προϋποθέτει τελικά τις πρακτικές-δεοντικές δομές της συναγωγικής κοινότητας· όσο κι αν ίσως φαίνεται παράδοξο, είναι τελικά σ' αυτές τις τελευταίες που οφείλουμε το ότι μπορούμε να αναφερόμαστε σε κάτι που κατανοείται ως ανεξάρτητο από τις ίδιες, και στο οποίο οι ισχυρισμοί μας είναι υπόλογοι.

Η δεοντική ανατομία των αντικειμενικών περιεχομένων

Από την ώρα που ο Μπράντομ εξασφαλίζει τη συναγωγική «υποδομή» της δυνατότητας αναγνώρισης *αντικειμένων*,³¹⁴ μέσα από τους γλωσσικούς μηχανισμούς της υποκατάστασης και της αναφοράς*, η αντικειμενική υφή των *περιεχομένων* που σχετίζονται με αυτά – το ότι οι ισχυρισμοί μας μοιάζουν να υποβάλλονται σε μια κατ' αντιπαράσταση εξέταση με την πραγματικότητα, που τους αποτιμά ως αληθείς ή μη – απομακρύνεται από τα θολά νερά της ιδιωτικής αισθητηριακής επαφής με τον κόσμο και μπορεί πλέον να υπάγεται στα *δημόσια* χαρακτηριστικά του κοινοτικού πρακτικού-δεοντικού παιχνιδιού. Μέσα στα πλαίσια του τελευταίου, υφίσταται μια βασική διάκριση ανάμεσα σε δύο διακριτές δεοντικές στάσεις: αυτήν της *ανάληψης* (από κάποιον) και εκείνην της *απόδοσης* (σε κάποιον) κάποιας τοποθέτησης εντός του. Όταν ισχυρίζομαι ότι αυτός ο σκύλος έσκαψε χτες μια τρύπα στην αυλή του Γιώργου, κάνω μια κίνηση στο συναγωγικό παιχνίδι, τροποποιώντας – θα λέγαμε – το δεοντικό σκορ που καταγράφεται στο λογαριασμό μου. Είναι όμως τέτοια η δομή του παιχνιδιού αυτού, που τόσο εγώ όσο και ο εκάστοτε ακροατής μου, καταγράφουμε *καί* οι δύο το σκορ, ο καθένας θα λέγαμε στο δικό του «τεφτέρι» και από τη δική του οπτική-δεοντική γωνία. Αναλαμβάνοντας με τη στάση μου να υιοθετήσω το αντίστοιχο περιεχόμενο, τροποποιώ το δεοντικό στάτους μου με τρόπο που δεν ταυτίζεται απαραίτητα με εκείνον με τον οποίο αυτό τροποποιείται στα μάτια των γλωσσικών συντρόφων μου, υποθέτοντας ότι αυτοί αποδίδουν σε μένα *ορθά* την

³¹⁴ Θα ήταν ίσως ακριβέστερο να μιλάγαμε για τη δυνατότητα αναγνώρισης γλωσσικών όρων ως αναφερόμενων σε αντικείμενα και στις ιδιότητες αυτών.

τοποθέτηση που πράγματι αναλαμβάνω.³¹⁵ Ή αλλιώς, οι δεοντικές συνέπειες και προϋποθέσεις που συνδέω με την κίνηση ανάληψης που κάνω δεν ταυτίζονται απαραίτητα με εκείνες που συνδέει με την ίδια κίνηση ο συνομιλητής που την αποδίδει σε μένα. Για παράδειγμα, αν εκείνος ξέρει, και εγώ όχι, ότι ο σκύλος που έσκαψε χτες μια τρύπα στην αυλή του Γιώργου ανήκει στο Νίκο, τότε εκείνος – αλλά όχι κι εγώ – με θεωρεί (αντικειμενικά, έχουμε την τάση να πούμε) δεσμευμένο καί στο περιεχόμενο ότι ο σκύλος του Νίκου έσκαψε χτες μια τρύπα στην αυλή του Γιώργου. Η διαπροσωπική αυτή δεοντική διαφοροποίηση εκφράζεται ακριβώς από τη γλωσσική διαφοροποίηση ανάμεσα στις *de re* και στις *de dicto* διατυπώσεις· έτσι, ο συνομιλητής μου, στο παραπάνω παράδειγμα, μπορεί να πει (χρησιμοποιώντας μια *de re* διατύπωση): ο Χάρης πιστεύει για το σκύλο του Νίκου ότι έσκαψε χτες μια τρύπα στην αυλή του Γιώργου. «Η πρότασή μου είναι ότι οι *de re* αποδόσεις προτασιακών στάσεων καθιστούν έκδηλο το ποιές όψεις αυτού που λέγεται συνιστούν δεσμεύσεις που αποδίδονται και ποιές συνιστούν δεσμεύσεις που αναλαμβάνονται» (AR177).

Θέλοντας, συνεπώς προς τον πραγματισμό του, να αρνηθεί οποιαδήποτε υπερβατική επιστημολογική προοπτική, ο Μπράντομ φαίνεται να δέχεται ότι αυτή η βασική διαφοροποίηση – βασική, με την έννοια ότι δεν υφίσταται αναγνωρίσιμα συναγωγική πρακτική που να μην τη φιλοξενεί – είναι *αρκετή* για να υποστηρίξει τη δυνατότητα της ιδέας της αντικειμενικής ορθότητας των ισχυρισμών μας: «Η διάκριση, ανάμεσα σε ισχυρισμούς που είναι αντικειμενικά ορθοί και σε άλλους που απλά προσλαμβάνονται ως ορθοί, είναι ένα δομικό χαρακτηριστικό κάθε προοπτικής που καταγράφει το δεοντικό σκορ. Πράγματι, η απαιτούμενη έννοια της αντικειμενικής ορθότητας είναι ακριβώς αυτό που εκφράζεται από τους *de re* προσδιορισμούς των περιεχομένων των αποδιδόμενων δεσμεύσεων» (ME595).

Έχοντας λοιπόν εκθέσει τα γλωσσικά εργαλεία της αναφοράς* και των κανονικών αναφορικών όρων, που καθιστούν δυνατή την αντικειμενόστροφη δομή της γλώσσας μας και τις *de re* διατυπώσεις της, ο Μπράντομ αξιοποιεί ουσιαστικά τις συνέπειες της διάκρισης ανάμεσα στις στάσεις ανάληψης και απόδοσης μιας δεοντικής τοποθέτησης – μιας διάκρισης που εμπεριέχεται οιονεί αναλυτικά στην ίδια την ιδέα της γλωσσικής κοινότητας – για να νομιμοποιήσει τη (φαινομενολογικά δεδομένη) δυνατότητα να *προσλαμβάνονται* αυτά ως υποστηρίζοντα κάτι περισσότερο από αυτό που πραγματικά «δικαιούνται» να υποστηρίξουν. Αυτό που

³¹⁵ Δεν μιλάμε δηλαδή εδώ, όπως θα φανεί αμέσως παρακάτω, για την περίπτωση της άστοχης ερμηνείας μιας εκφοράς.

μπορεί ίσως να εξασφαλίσει η μπραντομιανή προοπτική, κρίνοντάς την *εξωτερικά* ως σχολιαστές της, είναι η δυνατότητα μιας αντικειμενώδους *προοπτικής*,³¹⁶ η ιδέα όμως που φαίνεται να επιτρέπει η παραπάνω διάκριση, εντός των πλαισίων τώρα του μπραντομιανού επιστημικού σύμπαντος, είναι εκείνη της διάστασης ανάμεσα σε μια αντικειμενική αλήθεια, υπερβατική ως προς κάθε δυνατή προοπτική, και σε εκείνη την αλήθεια που μπορεί να νοείται μόνο ως συναρτώμενη από τις υποκειμενικές στάσεις μας απέναντι στο πώς έχουν τα πράγματα. «Έτσι, κάθε προοπτική καταγραφής του δεοντικού σκορ ενσωματώνει μια διάκριση ανάμεσα σε αυτό που είναι (αντικειμενικά) αληθές και σε αυτό που απλά θεωρείται (υποκειμενικά) αληθές» (ME598).

Η παραπάνω διάκριση ανάμεσα στη στάση της ανάληψης και σε εκείνη της απόδοσης κάποιας τοποθέτησης στο δεοντικό παιχνίδι είναι «αδερφή», θα λέγαμε, μιας άλλης, σύμφυτης και αυτής με τις συναγωγικές πρακτικές της κοινότητας, ανάμεσα στο δεοντικό καθεστώς της *δέσμευσης* και σε εκείνο της *νομιμοποίησης*. Ο Μπράντομ επισημαίνει ότι είναι αυτή η διάκριση που μας επιτρέπει να αναγνωρίσουμε το κοινοτιστικό-συναγωγικό υπόστρωμα της διαφοράς που υφίσταται ανάμεσα στο περιεχόμενο *p* και στο περιεχόμενο *ισχυρίζομαι ότι p* – της διαφοράς δηλαδή που επιδεικνύει την απόκλιση ανάμεσα στις συνθήκες που έχουν να κάνουν με την αντικειμενική ισχύ ενός αποφαντικού περιεχομένου (εκείνες δηλαδή που είναι ανεξάρτητες από οποιαδήποτε προτασιακή στάση οποιουδήποτε ως προς αυτό) και στις συνθήκες που καθιστούν *νόμιμη* την υποκειμενική υιοθέτησή του. Σύμφωνα με το επιχείρημα του Μπράντομ, τα περιεχόμενα *p* και *ισχυρίζομαι ότι p* συμπλέουν ως προς τη *δεσμευτική* ισχύ τους, με την έννοια ότι, αν κάποιος δεσμεύεται δεοντικά υιοθετώντας το ένα, θα πρέπει να υιοθετεί και το άλλο, *μαζί* με τις δεσμεύσεις που αυτό επιφέρει. Δεν συμβαίνει όμως το ίδιο και στο επίπεδο της *νομιμοποίησης* της υιοθέτησής τους: μπορεί για κάποιον να είναι δεοντικά επιτρεπτό, μέσα στα πλαίσια του κοινοτικού συναγωγικού παιχνιδιού, να υιοθετήσει το περιεχόμενο *ισχυρίζομαι ότι p*, χωρίς ωστόσο αυτή η νομιμοποιημένη τοποθέτησή του να νομιμοποιεί και μια ενδεχόμενη υιοθέτηση από τον ίδιο του περιεχομένου *p*. Έτσι, μπερδεύοντας ίσως το σκύλο του Νίκου, τον Φλοξ, με τον Ρεξ, ένα άλλο συμπαθές τετράποδο της γειτονιάς, μπορεί να υιοθετώ το περιεχόμενο *ο Ρεξ έσκαψε χτες μια τρύπα στην αυλή του Γιώργου*, καθώς και το περιεχόμενο *ο σκύλος του Νίκου έσκαψε χτες μια τρύπα στην*

³¹⁶ Δεν θα μπορούσε άλλωστε να ζητά και κάτι περισσότερο από μια εντός προοπτικής αντικειμενικότητα ο ριζοσπαστικός πραγματισμός του Μπράντομ, εδώ που τα λέμε.

αυλή του Γιώργου. Ωστόσο (υποθέτοντας ότι ένας είναι ο άτακτος σκύλος της ιστορίας και ότι μπορούμε, αν θέλουμε, να προσδιορίσουμε με ακρίβεια, στα παραπάνω περιεχόμενα, τις χωροχρονικές συντεταγμένες του αναφερόμενου επεισοδίου), η ισχύς του ενός από τα δύο περιεχόμενα αποκλείει την ισχύ του άλλου, και άρα, υιοθετώντας καί τα δύο, δεν νομιμοποιούμαι τελικά να υιοθετώ κανένα από αυτά, αφού όπως είπαμε αποκλείουν το ένα το άλλο – «αντικειμενικά» θα λέγαμε. Νομιμοποιούμαι ωστόσο να ισχυρίζομαι ότι υιοθετώ το ένα ή το άλλο από αυτά, εφόσον άλλωστε αυτή είναι μια ακριβής περιγραφή της δεοντικής κατάστασής μου, που καθ' εαυτή, ως μια τέτοια περιγραφή, δεν υποπίπτει σε κάποια δεοντική παράβαση.

Ένας άλλος, παράλληλος, δρόμος για να «φωτίσουμε» τον πρακτικά συναγωγικοκρατικό χαρακτήρα της συγκρότησης της διάστασης ανάμεσα στις συνθήκες αποφανσιμότητας και στις συνθήκες αλήθειας ενός περιεχομένου, είναι μέσα από τις δεοντικές σχέσεις ασυμβατότητας, εκείνες δηλαδή που απαγορεύουν την υποκειμενική δέσμευση σε κάποιο περιεχόμενο, με δεδομένη τη δέσμευση σε κάποιο άλλο. Στο Articulating Reasons (AR198-201), ο Μπράντομ δίνει το παράδειγμα των αποφαντικών περιεχομένων A: *το ρολόι είναι κόκκινο* και B: *ο ισχυρισμός ότι το ρολόι είναι κόκκινο υιοθετείται τώρα εύλογα από εμένα*, και επισημαίνει ότι, για παράδειγμα, ανάμεσα στο περιεχόμενο *δεν υπάρχει* και στο B – αλλά *όχι* και στο A – υφίσταται σχέση δεοντικής ασυμβατότητας. Αντίστοιχα, σχέση δεοντικής ασυμβατότητας υφίσταται ανάμεσα στο περιεχόμενο *χωρίς να υπάρχει κάποιο ρολόι μπροστά μου, το οπτικό νεύρο μου ερεθίζεται όπως ακριβώς θα ερεθιζόταν αν υπήρχε ένα κόκκινο ρολόι μπροστά μου* και στο A – αλλά *όχι* και ανάμεσα σε αυτό και στο B. Ο Μπράντομ συμπεραίνει τελικά ότι η διάκριση ανάμεσα σε μια έννοια ισχύος, που έχει να κάνει με τις προϋποθέσεις της νομιμοποίησης της δέσμευσης σε κάποιο περιεχόμενο, και σε μια έννοια ισχύος που έχει να κάνει με μια ιδεατή απολυτοποίηση αυτών των προϋποθέσεων και που αντιστοιχεί στην αληθειακή διάσταση των ισχυρισμών μας, ανάγεται εν τέλει στις πρακτικές-δεοντικές νόρμες που συνιστούν τη βάση της συναγωγικοκρατικής ανάλυσής του, αφού είναι εν τέλει μεταφράσιμη σε τέτοιες διαφοροποιήσεις δεοντικού χαρακτήρα. Η ζητούμενη διαφοροποίηση ανακατασκευάζεται, σύμφωνα με την προοπτική του, με υλικά που προέρχονται αποκλειστικά από τα είδη πρακτικών στάσεων – στο παραπάνω παράδειγμα, σχέσεις ασυμβατότητας, οι οποίες, με τη σειρά τους, αναλύονται σε στάσεις απόδοσης δέσμευσης και αναγνώρισης

νομιμοποίησης – που η ανάλυσή του έχει αναγνωρίσει στη συναγωγική πρακτική της γλωσσικής κοινότητας. Συνοψίζει ο Μπράντομ: «Το αποτέλεσμα όλου αυτού είναι ότι η *αντικειμενικότητα* του προτασιακού περιεχομένου [...] είναι ένα χαρακτηριστικό που μπορούμε να κατανοήσουμε ως μια δομή των δεσμεύσεων και των νομιμοποιήσεων που διέπουν τη *χρήση* των προτάσεων: των κανόνων (norms), με την ευρεία έννοια, που διέπουν την αποφαντική *πρακτική*, το παιχνίδι τού να επικαλείσαι και να απαιτείς λόγους» (AR203, δικές μου υπογραμμίσεις).

Φιλοσοφία και ποδόσφαιρο: η σημασία του τελικού σκορ

Αν πρόκειται να δεχτεί κανείς την παραπάνω ανάλυση της διάστασης εκείνης των εννοιακών περιεχομένων, κατά την οποία εμφανίζονται αυτά ως αποτιμήσιμα ανεξάρτητα από τις επιστημικές στάσεις μας, στις δεοντικές στάσεις που αποκαλύπτει η ανατομία της συναγωγικής πρακτικής, αυτή η ανάλυση θα έχει αξία, εφόσον τα δομικά υλικά που αναγνωρίζει μπορούν πράγματι να προσδιοριστούν *ανεξάρτητα* από την αληθειακή διάσταση – η οποία είναι, κατά τον Μπράντομ, αναλύσιμη σε αυτά. Ο Μπράντομ παραδέχεται ότι οι συναγωγικές κοινοτικές πρακτικές οφείλουν εν τέλει τον προσδιορισμό τους ως «συναγωγικών» στις υπόρρητες αναπαραστασιακές ιδιότητές τους – ότι, δηλαδή, η δεοντική δομή τους φωτίζεται επαρκώς όταν γίνεται ρητή η αναπαραστασιακή λειτουργία των περιεχομένων που συγκροτούνται δι' αυτών, μέσα από τις ανεπτυγμένες λογικές δομές της γλώσσας.³¹⁷ επιμένει ωστόσο παράλληλα ότι «μπορεί κάποιος να διατυπώσει τις επαρκείς συνθήκες που καθιστούν μια κοινοτική πρακτική τέτοια ώστε να προσδίδει συναγωγικά αρθρωμένες σημασίες στα ενεργήματά μας [...] χωρίς να χρησιμοποιήσει ειδικά αναπαραστασιακό λεξιλόγιο» (AR166). Αυτό σημαίνει ότι είναι κρίσιμο, για την προοπτική του, τα ενεργήματα των μελών της γλωσσικής κοινότητας να γίνονται κατανοητά ως κινήσεις εντός ενός παιχνιδιού, το οποίο, αν και είναι αυτό ακριβώς το παιχνίδι που (καθιστάμενο ρητό) επενδύεται τη μορφή των τυπικών λογικών εργαλείων που εξυπηρετούν την επιδίωξη της διατήρησης της *αλήθειας* των ισχυρισμών μας, θα πρέπει ωστόσο να είναι *περιγράψιμο* με όρους που δεν επικαλούνται οτιδήποτε υπερβαίνει τους εσωτερικούς κανόνες του. Δεν μπορεί, πιο συγκεκριμένα, να είναι αναγκαίο, για τον προσδιορισμό των εντός του κινήσεων, να αναφερόμαστε στην

³¹⁷ Αυτό άλλωστε γίνεται πρόδηλο από το πόσο συχνά αναγκαζόμαστε κι εδώ – όπως αναγκάζεται και ο ίδιος ο Μπράντομ – να μιλάμε με όρους περιεχομένων, ακόμα και όταν θέλουμε να περοριζόμαστε στα εργαλεία που είναι επιτρεπτά στο πρακτικό-δεοντικό επίπεδο.

ιδιότητά τους να ενισχύουν ή να απειλούν την επιστημική σχέση των φορέων τους με μια πραγματικότητα που κατανοείται ως υφιστάμενη ανεξάρτητα από τα δρώμενα του παιχνιδιού. Η εισαγωγή των αναπαραστασιακών μηχανισμών της γλώσσας θα εκμεταλλευτεί αυτήν ακριβώς την υπόρρητη διάστασή τους, αλλά αν πρόκειται να σεβαστεί κανείς τη διαστρωμάτωση της προοπτικής του Μπράντομ, χωρίς την οποία το εγχείρημά του θα έχανε το ενδιαφέρον του, πρέπει να υφίσταται και κάποιο *αυτόνομο* επίπεδο περιγραφής τους, όπου η δεοντικότητα τέτοιων πρακτικών στάσεων δεν θα συναρτάται με την όποια αντιπαράθεσή τους προς κάποιου τύπου ετερότητα ως προς την οποία είναι αποτιμησιμες.

Έτσι, για παράδειγμα, μια κίνηση ανάληψης μιας δεοντικής δέσμευσης δεν θα πρέπει – στο επίπεδο αυτό – να περιγράφεται (αναγκαία) με αναφορά στο όποιο αποβλεπτικό *περιεχόμενό* της.³¹⁸ Νομίζω ότι ένας τρόπος να κατανοήσουμε αυτήν την απαίτηση είναι να φανταστούμε ότι βλέπουμε έναν ποδοσφαιρικό αγώνα, χωρίς να λαμβάνουμε υπ' όψη την επιδίωξη της νίκης και τη σχέση που έχουν με αυτήν οι ενέργειες των παικτών. Μπορούμε ίσως να καταλαβαίνουμε ότι οι παίκτες προσπαθούν να απομακρύνουν το τόπι από μια συγκεκριμένη περιοχή του γηπέδου και να το σπρώξουν προς κάποια άλλη· αλλά η ανεξάρτητη από αυτήν τη διαδικασία *αριθμητική* σύγκριση, του πόσες φορές το καταφέρνουν οι μεν και πόσες οι δε, το ότι ο *λόγος* που κλωτσάν το τόπι είναι η υπερίσχυση σε αυτήν τη σύγκριση, αυτές οι παράμετροι βρίσκονται εκτός του αντιληπτικού «ορίζοντά» μας.³¹⁹ Ένας τρόπος να απεικονίσουμε την κριτική που μπορεί να διατυπωθεί, απέναντι στην προοπτική που πρεσβεύει ο Μπράντομ, είναι αμφισβητώντας το ότι στην παραπάνω περίπτωση θα μπορούσαμε να αναγνωρίσουμε ότι βλέπουμε έναν ποδοσφαιρικό αγώνα – ακριβέστερα, μπορούμε να αμφισβητήσουμε ότι είναι δυνατή η αναγνώριση κάποιου αγώνα εν γένει, οποιουδήποτε είδους. Αν η έννοια του μετρήσιμου τελικού σκορ δεν είναι διαθέσιμη στους παρατηρούμενους παίκτες, τότε δεν μοιάζει να υπάρχει κάτι που να μπορεί να διαφοροποιήσει τη δραστηριότητά τους από ένα παιχνίδι τελείως διαφορετικού είδους, χωρίς ανταγωνιστική διάσταση, όπως όταν παίζουμε χαλαρά ρακέτες στην παραλία. Στην περίπτωση αυτή, αν για παράδειγμα ένας από τους

³¹⁸ Μπορεί βέβαια να περιγράφεται, και μάλιστα με ακρίβεια, με αναφορά σε αυτό, από την ώρα που έχουμε νομιμοποιήσει τη μπραντομιανή εκφρασιοκρατική επιστροφή στο θεμελιώδες δεοντικό επίπεδο. Αυτό όμως που είναι υπό ερώτημα σε αυτήν την εργασία είναι ακριβώς η νομιμότητα αυτής της νομιμοποίησης.

³¹⁹ Μια τέτοια αριθμητική σύγκριση δεν είναι άλλωστε αναγκαίο χαρακτηριστικό κάθε παιχνιδιού, παρά μόνο εκείνων που μπορούμε να χαρακτηρίσουμε ως *αγωνιστικά*. Μπορούμε, για παράδειγμα, να παίζουμε ρακέτες *χαλαρά*, χωρίς να μετράμε ευστοχίες και αστοχίες.

παίκτης πιάσει το μπαλάκι με το χέρι του, αυτός συνήθως δεν υφίσταται κάποια τιμωρία, αλλά μάλλον συνεχίζει απλά το παιχνίδι με ένα νέο σερβίς – εκτός εάν μετράμε τις αποτυχίες των παικτών, με σκοπό κάποιος να αναδειχθεί τελικός νικητής, οπότε μπορεί να υφίσταται κάποιου τύπου *ποινή*, είτε απλά ως μεταβολή του μετρούμενου σκορ, είτε ίσως ως αντιμετώπιση μιας βολής του αντιπάλου από μειονεκτική θέση (η οποία πάλι έχει ισχυρή πιθανότητα να επηρεάσει το τελικό σκορ).

Ο Μπράντομ θέλει να μπορούμε να αναγνωρίσουμε ένα παιχνίδι με δεοντική δομή – ένα παιχνίδι δηλαδή με *σκορ* και *ποινές*, που να διέπεται από ένα δίκτυο δεσμεύσεων, απαγορεύσεων και νομιμοποιήσεων – χωρίς ωστόσο να έχουμε στην εικόνα μας την ιδέα ενός *τελικού* σκορ: χωρίς να μπορούμε δηλαδή να αποδίδουμε στους παίκτες του την επιδίωξη να νικήσουν, την επιδίωξη δηλαδή που στην περίπτωση της *γλωσσικής* κοινότητας και του αποφαντικού παιχνιδιού θα ήταν ομολογή μιας επιδίωξης ανάληψης τοποθετήσεων που να είναι περισσότερο εύστοχες από άλλες δυνατές τέτοιες, κρινόμενες ως προς κριτήρια που κατανοούνται ως ανεξάρτητα από εκείνες. Και αυτή η μπραντομιανή επιδίωξη αντλεί νομιμότητα μέσα από το μεταφορικό παραλληλισμό της με την πεποίθηση ότι οι κινήσεις στο γήπεδο των παικτών ενός παιχνιδιού, σαν το ποδόσφαιρο, είναι περιγράψιμες, σε κάποιο βασικό επίπεδο, ανεξάρτητα από τη σχέση τους προς το τελικό σκορ του αγώνα και τη σχετιζόμενη με αυτό επιδίωξη της τελικής επικράτησης επί του αντιπάλου. Είναι όμως ευσταθής αυτή η παράλληλη εικόνα του βασικού επιπέδου;

Η ένσταση που τίθεται από μια διαφορετική προοπτική, σαν εκείνην του ΜακΝτάουελ, μπορεί να διατυπωθεί, ακολουθώντας την ίδια μεταφορά, λέγοντας ότι, αφαιρώντας από την εικόνα μας την ιδέα της επικράτησης και του *τελικού* σκορ, πετάμε μαζί με αυτήν και την ιδέα του σκορ εν γένει, άρα και εκείνην της δεοντικότητας που πρέπει να διέπει τις ενέργειες των παικτών, εφόσον αυτές πρόκειται να είναι αναγνωρίσιμες ως τέτοιες. Όπως ήδη υποδείχτηκε παραπάνω, ένα βασικό ζήτημα αφορά τα κριτήρια με βάση τα οποία θα μπορούν αυτές να αποτιμώνται ως επιτρεπτές ή μη. Θα μπορούσε ίσως κάποιος να αναγνωρίσει, σεβόμενος τους περιορισμούς ενός αποβλεπτικά «απενεργοποιημένου» επιπέδου ανάλυσης, τις προσπάθειες των συμμετεχόντων ως χωροχρονικά προσδιορίσιμες μετακινήσεις και αλληλεπιδράσεις μεταξύ τους και μεταξύ αυτών και της μπάλας. Θα μπορούσε ίσως ακόμα και να «διαβάσει» στα δρώμενα επί του γηπέδου κάποιες κανονικότητες, που να υποβάλλουν την ιδέα ότι συνιστούν διαδικασίες ενίσχυσης ή

αποτροπής συμπεριφορών. Η απουσία ωστόσο από τον ορίζοντα των παικτών της διεκδίκησης της τελικής νίκης θα καθιστούσε τέτοιες κανονικότητες αυθαίρετες και δύσκολα μπορούμε να καταλάβουμε πώς θα μπορούσαν αυτές να κατανοηθούν ως περιορισμοί *δεοντικού* χαρακτήρα. Με δυο λόγια, τι θα ήταν *ποινή*, για το εσωτερικά αυτοσυγκροτούμενο θεμελιακό παιχνίδι που σκιτσάρει ο Μπράντομ; Τι θα μπορούσε να σημαίνει ένα *πέναλτι* για παίκτες στον οποίων τον ορίζοντα δεν είναι ορατή η διάσταση της «εξωτερικής» σύγκρισης ανάμεσα στα επιτευχθέντα τέρματα; Η *ύστερη* προσθήκη, σε ένα δεύτερο επίπεδο έκφρασης, των γλωσσικών αναπαραστασιακών μηχανισμών δεν είναι αρκετή για να προσδώσει δεοντικό δυναμικό στις μινιμαλιστικά κατανοούμενες πρακτικές του μπραντομιανού θεμελιώδους επιπέδου, κάπως όπως η προσθήκη, σε ένα γήπεδο, ενός ηλεκτρονικού πίνακα, που μετρά τα γκολ των δυο ομάδων, δεν καθιστά ποδοσφαιρικό αγώνα ένα παιχνίδι, στο οποίο το γκολ δεν κατανοείται *ήδη* από τους *ίδιους* τους συμμετέχοντες ως καθοριστικό, ακόμα και αν, σε ένα επίπεδο στεγνής φυσικής περιγραφής κινήσεων των παικτών, αυτό είναι πανομοιότυπο με έναν «κανονικό» ποδοσφαιρικό αγώνα. Οδηγώντας την ποδοσφαιρική μεταφορά στο όριο της, θα λέγαμε ότι ακόμα και αν ένας τέτοιος πίνακας μέτραγε σωστά τις διελεύσεις της μπάλας από τις γραμμές των τερμάτων, θα μπορούσε κάλλιστα να ισχύει ότι κερδίζει ο χαμένος.

Η άμεση αναγνώριση, στην υποκειμενική εμπειρία, όψεων του κόσμου ως τέτοιων, στην οποία επιμένει μια προοπτική σαν του Μακντάουελ, ζητά ακριβώς να εξασφαλίσει τη δυνατότητα της δεοντικής διάστασης του συναγωγικού παιχνιδιού, την οποία η προοπτική του Μπράντομ καθιστά δυσνόητη, και μάλιστα σε εκείνο το πρακτικό επίπεδο όπου περισσότερο τη χρειάζεται ενεργή – αφού σε αυτό είναι που η πρακτική δεοντικότητα των κοινοτικών διαδικασιών θέλει να συγκροτήσει το θεμέλιο της πληρέστερα ανεπτυγμένης συλλογιστικής κανονιστικότητας. Τέτοια επεισόδια εμπειρικής αναγνώρισης θα ήταν, με την ορολογία του Μπράντομ, περιστατικά εύστοχης συμπεριφοράς, που θα *αναγνωρίζονταν* από τα μέλη της κοινότητας *ως τέτοια*, ως περιστατικά δηλαδή ενός είδους ευκαταίων επιστημικών καταστάσεων, και που επάνω στα δεοντικά πρότυπα που αυτά *πρακτικά* θα έθεταν, θα γινόταν δυνατό να αρθρωθούν και να επικυρωθούν από την κοινότητα κανονικότητες που θα ενίσχυαν τις πιθανότητες ευστοχίας και θα απέτρεπαν την αστοχία των στάσεων που οι χρήστες της γλώσσας τείνουν να αναλαμβάνουν εντός του συναγωγικού παιχνιδιού.

Από την άλλη μεριά, ένας φιλόσοφος σαν το Ρόρτυ, φαίνεται να επιλέγει να επικροτεί την προσπάθεια απομόνωσης μιας αυστηρά «διαλογικής» κανονιστικότητας, που να είναι συγκροτησιακά ανεξάρτητη από την όποια διάσταση αντιπαραβολής των περιεχομένων της ως προς κάποιο αποβλεπτικό αντικείμενο που τίθεται ως συγκροτούμενο ανεξάρτητα από τις προοπτικές των συμμετεχόντων σε αυτήν.³²⁰ Έτσι, αν ο Μπράντομ κατηγορείται για κάτι από τον Ρόρτυ, αυτό είναι η «ενοχική» νόθευση του πραγματισμού του, όχι με την απαίτηση να υποστηρίζει την «παραγωγή» ενός, προσλαμβανόμενου ως τέτοιου, εξω-διαλογικού κριτηρίου αποτίμησης των διαλογικών στάσεων – αυτό είναι μια εύλογη φιλοσοφική επιδίωξη, για κάποιον που ζητά να αναδείξει τον παράγωγο χαρακτήρα της αναπαραστασιακότητας, εξηγώντας παράλληλα, και όχι αρνούμενος, το ισχυρό έρεισμα της τελευταίας στη φαινομενολογία της αντίληψης³²¹ – αλλά με την εγγελανίζουσα, θα λέγαμε, επιλογή του να αντιμετωπίσει αυτήν τη φαινομενολογία ως αναγκαίο παράγωγο, αναγκαίο σε βαθμό που εν τέλει αυτή εμπλέκεται συγκροτησιακά με την υλική δεοντική βάση της. Έτσι, στο *Robert Brandom on Social Practices*, ο Ρόρτυ επισημαίνει ότι «η αναφορικότητα (aboutness) είναι ό,τι χρειαζόμαστε για την αποβλεπτικότητα. Η αποτιμησιμότητα ως προς τα πράγματα είναι η προσθήκη που η ατυχής ιδέα του αναπαριστάνει επιφέρει στην αθώα ιδέα της αναφορικότητας [...] Γιατί, αν πρόκειται να δεχτούμε ότι οι πεποιθήσεις μας είναι υπόλογες σε κάτι, τότε θα θέλουμε να μάθουμε περισσότερα για το πώς αυτή η σχέση δουλεύει· και η ιστορία της επιστημολογίας υποδεικνύει ότι δεν υπάρχει τίποτα να πούμε σχετικά».

Έτσι, ένας ακόμα τρόπος να καταλάβουμε την ένσταση του Μακντάουελ είναι ως η αμβισβήτηση ακριβώς της ευστάθειας μιας τέτοιας διάκρισης μεταξύ αναφορικότητας και αποτιμησιμότητας ως προς τα πράγματα. Για να χρησιμοποιήσουμε έναν εγγελανό χαρακτηρισμό, η διάκριση δεν μπορεί να είναι ευσταθής, από την ώρα που τίθεται με μη απόλυτο τρόπο – έτσι δηλαδή που να επιτρέπεται στον μεν Ρόρτι να θεωρεί τον έναν όρο ως μια περιττή και ανεπιθύμητη πρόσμιξη, στον δε Μπράντομ να στηρίζει την εξηγητική δυναμική της διαστρωματωμένης προοπτικής του στην αυτόνομη και μη συμμετρική

³²⁰ Αυτή η στάση του Ρόρτυ, αν και διαφορετική, δεν θα πρέπει ωστόσο να κατανοηθεί ως αντίθετη προς τη στάση του ΜακΝτάουελ· καί οι δυο επιθυμούν να αποφύγουν τον αναδιπλασιασμό του Πραγματικού, ως ενός κόσμου εντός προοπτικής που θα πρέπει κάπως να αντιστοιχιστεί προς έναν κόσμο εκτός προοπτικής, που θα άνοιγε ουσιαστικά διάπλατη την πόρτα στους μύθους του δεδομένου.

³²¹ R.Rorty, «Robert Brandom on Social Practices and Representations», στο *Truth and Progress: Philosophical Papers, Volume 3*, Cambridge 1998, σελ. 133.

προσδιορισσιμότητα του ενός όρου ως προς τον άλλο³²². Για μια ματιά σαν του Μακντάουελ, αυτή η «μη απόλυτη» διάκριση των δύο σκελών της είναι μοιραία και για τα δύο. Η ιδέα μιας υποτιθέμενης αναφορικότητας, που είναι κατ'αρχήν «μη υπόλογη σε κάτι» δεν είναι υποστηρίξιμη, όπως υποδεικνύει η παραπάνω αθλητική μεταφορά, η δε παραγωγή από αυτήν της διάστασης της «αποτιμησιμότητας ως προς τα πράγματα», την οποία φιλοδοξεί να μπορέσει να περιγράψει ο Μπράντομ «δένοντας» έτσι το σύστημά του, καθίσταται λογικά αδύνατη – είναι μια κίνηση που, όπως είδαμε, για τη λογική του Μακντάουελ «μυρίζει μαγεία». Με δυο λόγια, σύμφωνα με την μακνταουελιανή αντίληψη, από μια (υποτιθέμενη) αναφορικότητα χωρίς αποτιμησιμότητα δεν μπορείς να γεννήσεις τη δεύτερη.

Θα πρέπει πάντως να επισημάνουμε ότι επιδίωξη του Μπράντομ είναι να κρατήσει την ανάλυσή του αυστηρά μέσα στα όρια του διαλογικού πλαισίου. Σύμφωνα με την «αντι-ρορτιανή» κατεύθυνση της σκέψης του, το τελευταίο δεν θα ήταν καν αναγνωρίσιμο ως τέτοιο, αν κάποιες θέσεις εντός του δεν *κατανοούνταν* από τους συμμετέχοντες σε αυτό ως αντικειμενικά *αποτιμήσιμες* και υποκειμένες σε κριτήρια που τίθενται ως ανεξάρτητα από τις δικές τους μερικές οπτικές. Μπορούμε να δεχτούμε ότι ένα τέτοιο συμπέρασμα δεν επιβάλλει μια «ισχυρή» αποκατάσταση της αναπαραστασιακότητας, ως απόδειξη μιας πραγματικής επιστημικής συστοίχισης ανάμεσα στις υποκειμενικές οπτικές και σε όψεις ενός πεδίου υπερβατικού ως προς τις ίδιες. Μπορούμε μάλλον να πούμε ότι ο Μπράντομ ζητά να θεμελιώσει ένα ενδο-διαλογικό ρυθμιστικό ιδεώδες, και έτσι σέβεται ουσιαστικά τις ενστάσεις του Ρόρτυ, κατά τον οποίο το ζήτημα είναι να αποτραπεί ως επιβλαβές ολίσθημα η μετάβαση από ένα «υγιές» αίτημα αναφορικότητας – που θέλει τα ενεργήματά μας να προσλαμβάνονται, σε κάποιες τουλάχιστον περιπτώσεις, ως αναφερόμενα σε κάτι, χωρίς αυτό το κάτι να φορτίζεται περισσότερο από όσο απαιτεί αυτός ακριβώς ο ρόλος του – στο αίτημα μιας αναπαραστασιακού χαρακτήρα αντιπαραβολής και αποτίμησής τους προς κάποιο υπερβατικό πρότυπο.

Το ερώτημα που τίθεται, και που έχει να κάνει και με την εγγελιανή ή μη απόχρωση των στοχαστών που εδώ μας απασχολούν, αφορά την ευστάθεια ή μη αυτής ακριβώς της διάκρισης ανάμεσα σε ένα «εσωτερικό», ενδοδιαλογικό-ενδοκοινοτικό πεδίο και σε ένα πεδίο «εξωτερικό», κενό δεοντικότητας άρα και λόγου, το οποίο, ανάλογα με τα φιλοσοφικά μας γούστα, μπορεί να συμμετέχει ή όχι

³²² Ενώ δηλαδή το πρακτικοδεοντικό επίπεδο είναι περιγράψιμο ανεξάρτητα από όρους αποτιμησιμότητας, η διάσταση της τελευταίας είναι ανεξάλειπτα παράγωγη του πρώτου.

στη διαμόρφωση της επιστημικής δομής του πρώτου. Στόχος του προγράμματος του ΜακΝτάουελ – μάλλον ένας από τους στόχους, που μπορούμε όμως να ισχυριστούμε ότι καθορίζει σε μεγάλο βαθμό και τους υπόλοιπους – είναι να αποκαταστήσει την ευστάθεια της διαφοράς ανάμεσα σε αυτό που σκεφτόμαστε και σε αυτό *για το οποίο* το σκεφτόμαστε, κατορθώνοντας όμως παράλληλα να απενεργοποιήσει το ενδεχόμενο μιας κατανόησής της με όρους «εξωτερικότητας» – με έναν τρόπο δηλαδή που θα την αντιμετώπιζε ως προσδιοριστική του φαινομένου της επιστημικής σχέσης, και όχι ως υπαγόμενη σε αυτό. Είναι τότε ακριβώς που ανάμεσα στους όρους της εν λόγω διάκρισης εγκαθίσταται μια προειλημμένη ετερότητα τέτοια ώστε, όπως παρατηρεί και ο Ρόρτυ, να μην μας αφήνει και πολλά να πούμε γι' αυτήν.

8. Επιστημική ευθύνη και κριτήρια βεβαιότητας

Τα όρια της Έννοιας

Η πρώτη και εντυπωσιακή εμφάνιση του Χέγκελ, στο *Mind and World*, είναι στη σελίδα 44, όπου παρατίθεται το παρακάτω απόσπασμα από τη *Φαινομενολογία του Νου*: «Στη νόηση εγώ είμαι ελεύθερος, διότι δεν υπάρχω εντός άλλου, αλλά μένω το δίχως άλλο κοντά μου» (που συνεχίζει, «...το δε αντικείμενο, που είναι για μένα η ουσία, είναι άρρηκτα ενωμένο με ό,τι είμαι κατά τον εαυτό μου· και η κίνησή μου μέσα στις έννοιες είναι κίνηση μέσα στον εαυτό μου») (ΦΝ 117). Ο Χέγκελ εδώ περιγράφει μια ακόμα «ατελή» κατάσταση της επιστημικής συνείδησης (εκείνη που στη *Φαινομενολογία* αντιστοιχεί στο Στωικισμό), μπορούμε όμως να εκτιμήσουμε τη διάσταση εκείνη της εγγελιανής σκέψης που εδώ γοητεύει τον ΜακΝτάουελ, καθώς του φαίνεται τόσο συγγενής προς το δικό του επιστημολογικό εγχείρημα. Η γνωρίζουσα συνείδηση δεν μπορεί να δεσμεύεται από οποιαδήποτε αναπόδεικτη προϋπόθεση, και άρα δεν μπορεί να διακρίνει, ως ποιότητες επιστημικής αξιολόγησης του περιεχομένου της, την αλήθεια του τελευταίου από τη βεβαιότητά της για την ισχύ του. Δεν υπάρχει δηλαδή κατ' αρχήν απόσταση ανάμεσα στην κατάσταση γνωρίζω ότι X και στην κατάσταση είμαι βέβαιος ότι X – παρά το ότι μπορεί βέβαια η ιστορικά προσδιορισμένη βεβαιότητά της για κάτι να συμβεί να είναι άστοχη.

Στο δοκίμιό του *Knowledge and the Internal*, ο Μακντάουελ επιχειρηματολογεί ενάντια σε μια επιστημολογική προοπτική που αντιμετωπίζει τις έλλογες διαδρομές της επιστημικής συνείδησης ως ένα αυτοτελές πεδίο νοητικών συμβάντων, τέτοιων ώστε, στην «απλή» περίπτωση της εμπειρικής παρατήρησης, το «εγγύτερο» προς τον κόσμο «στρώμα» τους να συνίσταται σε επεισόδια του «φαίνεσθαι» – επεισόδια της μορφής *τα πράγματα φαίνεται να έχουν έτσι-κι-έτσι*. Σύμφωνα με την προοπτική αυτή, η επιστημική συνείδηση έρχεται, σε δεύτερο χρόνο, να εφαρμόσει τους κανόνες του ορθού συλλογίζεσθαι επί αυτών των επεισοδίων, ώστε να *κρίνει έλλογα*, με βάση πχ τις συνθήκες της εμπειρικής παρατήρησης και τους κοινά αποδεκτούς και απαιτητούς ελέγχους της αξιοπιστίας της, αν το στάτους ενός τέτοιου επεισοδίου θα πρέπει να «αναβαθμιστεί» από εκείνο του *φαίνεσθαι* σε εκείνο του περιεχομένου μιας πεποίθησης – όταν πια πιστεύουμε, με βάση τα φαινόμενα, ότι *τα πράγματα όντως είναι έτσι-κι-έτσι*.

Ο ΜακΝτάουελ παρατηρεί ότι μια τέτοια «συστολή» του λόγου, που τοποθετεί τις καταστάσεις πραγμάτων, στις οποίες ζητά να αναφερθεί εύστοχα, έξω από τα όριά του – υποκαθιστώντας τις εκεί, στα όρια αυτά, με τις απλές εμφανίσεις τους – καταργεί τους όρους δυνατότητας του ίδιου του έλλογου εγχειρήματος. Αυτό συνίσταται ακριβώς στον έλεγχο του κατά πόσο ένα επεισόδιο εμφάνισης του κόσμου στην εμπειρία μας δεν είναι *μόνο* εμφάνιση αλλά και *αληθής* εμφάνισή του σε αυτήν. Χωρίς όμως επεισόδια παρουσίας του *ίδιου* του κόσμου, εντός των ορίων του λόγου (ως εννοιακά αρθρωμένων περιεχομένων που παρέχονται από τα μη παραπλανητικά εμπειρικά επεισόδια ως υποψήφια για υιοθέτηση περιεχόμενα δυνατών υποκειμενικών πεποιθήσεων), θα έλειπε εκείνο το επιστημικό «συστατικό» που ακριβώς μπορεί και καθιστά διαθέσιμο στη συνείδηση το *μέτρο της αλήθειας*, και χάρη στο οποίο μπορεί αυτή να ελέγχει την αξιοπιστία των εν γένει εμφανίσεων του κόσμου στη ματιά της, «ξεσκαρτάροντας» εκείνα τα επεισόδια που συνιστούν *μόνο* εμφανίσεις του – σε αντιδιαστολή προς εκείνα που συνιστούν αληθείς τέτοιες.

Σε αυτές τις τελευταίες περιπτώσεις, είναι επιστημολογικά καταστροφικό – σύμφωνα με την προοπτική του ΜακΝτάουελ – να «τεμαχίζεται» η παρουσία του κόσμου, ως περιεχομένου μιας αληθούς εμπειρίας, σε μια υποκειμενική εμφάνιση, την οποία η έλλογη εξέταση εγκρίνει ή απορρίπτει, και σε μια «εξωτερική» παρουσία του κόσμου, με όλη την πραγματικότητα μιας «κοσμικής» παρουσίας, της οποίας η πρώτη, στις εύστοχες περιπτώσεις, αποτελεί έναν «αναδιπλασιασμό». Αν η εμφάνιση του κόσμου σε κάποιο επεισόδιο αληθούς εμπειρίας δεν είναι, στα *μάτια* του λόγου, διαφορετικής ποιότητας από μια εμφάνιση, την οποία ο υποτιθέμενος έλλογος έλεγχος θα μπορούσε να αποδείξει και ως απατηλή, τότε αυτός ο έλλογος έλεγχος δεν έχει τίποτα στη διάθεσή του που να του υποδείξει τα κριτήριά του. Σε κάποια εμπειρικά επεισόδια, θα πρέπει η βεβαιότητα του λόγου να μην είναι διακριτή από την πραγματικότητα της παρουσίας του αντικειμένου του, αν πρόκειται αυτός να μπορεί καν να αναφέρεται με γνωσιακές αξιώσεις στο τελευταίο.

Συναντούμε εδώ μια σημαντική συνάφεια, όπως τουλάχιστον την καταλαβαίνει ο ίδιος, ανάμεσα στην εγελιανή επιστημολογική προοπτική και σε εκείνη του ΜακΝτάουελ. Καί για τους δύο, η ταύτιση υποκειμενικής βεβαιότητας και αντικειμενικότητας – όχι ως απλή δυνατότητα, αλλά ως πραγματικότητα της *αληθούς* οικειοποίησης του αντικειμένου – *προϋποτίθεται* από την ίδια τη δυνατότητα της έλλογης σχέσης με τον κόσμο, είναι όμως πάντα – κάθε φορά που πραγματώνεται, θα λέγαμε – το *αποτέλεσμα* της τελευταίας: μια *έλλογα* δηλαδή κατακτημένη βεβαιότητα.

Εκεί που η εμπειρία είναι αληθής, οι έννοιές μας κάνουν απλά τη δουλειά τους, που δεν είναι άλλη από το να μας φανερώνουν το αντικείμενο της επιστημικής απόβλεψής μας. Σύμφωνα με το επιχείρημα του Μακντάουελ, αν αρνηθούμε την παραπάνω προοπτική, η επιστημική συνείδηση δεν έχει πια *έλλογα* μέσα για να διακρίνει την αληθή από τη μη αληθή εμφάνιση του κόσμου στην υποκειμενική εμπειρία. Θα πρέπει τότε, μοιραία, κάποια εξω-επιστημική αρχή να της προσφέρει εκείνο το πρότυπο βεβαιότητας, σε συμφωνία προς το οποίο εκείνη να διεξάγει τον έλεγχο της αξιοπιστίας των περιεχομένων, με τα οποία τροφοδοτείται από την εμπειρία. Και η αποφυγή αυτού του ενδεχομένου είναι ίσως ο κύριος λόγος που ο ΜακΝτάουελ επιμένει τόσο στην ανάγκη μιας επιστημολογικής «υπερπήδησης» εκείνης της οντολογικής προϋπόθεσης που θέλει να διακρίνει, ως καταστάσεις που ανήκουν σε δυο διαφορετικές «τάξεις» του πραγματικού, το περιεχόμενο μιας αληθούς πεποίθησης, κάτι που από τη «φύση» του διεκδικεί τη βεβαιότητά μας, από το περιεχόμενο ως όψη του κόσμου καθ' εαυτή, κάτι δηλαδή που από τη «φύση» του είναι αδιάφορο για αυτήν.

Έχουμε δει ότι η επιλογή του ΜακΝτάουελ να προσχωρήσει σε ένα «εγγελιανό» φιλοσοφικό στρατόπεδο, με σημαία του την «απειρία της έννοιας», προβάλλεται από τον ίδιο κάθε άλλο παρά σαν προκλητικά ιδεαλιστική, παρά το ότι γνωρίζει ότι πολλοί συνάδερφοί του θα την αντιμετωπίσουν έτσι. Αντίθετα, ο ΜακΝτάουελ θεωρεί τη θέση αυτή ως μια θέση προφάνειας – ακόμα περισσότερο, θα μπορούσαμε ίσως να πούμε, μια θέση φιλοσοφικού ησυχασμού. Αυτό που λέει, συνοπτικά διατυπωμένο, είναι ότι, αν κάτι μπορεί να συνιστά μια κατάσταση πραγμάτων που ισχύει ανεξάρτητα από το αν συνιστά ή όχι αντικείμενο επιστημικής απόβλεψης, τότε αυτό το ίδιο κάτι – και όχι μια υποκειμενική ρέπλικά του – μπορεί (και *πρέπει*, στις περιπτώσεις αληθούς πρόσληψης) να αποτελεί και το περιεχόμενο μιας αληθούς πεποίθησης για το πώς έχουν τα πράγματα, καθώς και το περιεχόμενο της υποκειμενικής εμπειρικής εμφάνισής του. Θα λέγαμε πολύ σχηματικά, αλλά ίσως αρκετά βοηθητικά, με τη βοήθεια μιας χωρικής μεταφοράς που αρέσει στον Μακντάουελ, ότι απόντος ενός τέτοιου σημείου τήξης ανάμεσα στο «μέσα» και στο «έξω», η επιστημική συνείδηση μένει χωρίς διαθέσιμα κριτήρια που θα της επέτρεπαν να εκτελέσει το έργο της, που δεν είναι άλλο από τον έλλογο έλεγχο της αξιοπιστίας του «μέσα» ως προς το «έξω». Αντίθετα, θα βρισκόταν πάντα μοιραία εγκλωβισμένη στο «μέσα», σε «εμφανίσεις» δηλαδή του κόσμου που ως τέτοιες θα ήταν *όλες ισοδύναμες* ως προς μια κατ' αρχήν ριζική απόστασή τους από μια

προϋποτιθέμενη γνήσια παρουσία του ίδιου του αντικειμένου – ισοδυναμία που εν τέλει θα απέκοπτε τη δυνατότητα των αληθών από αυτές να θέσουν στην υποκειμενική ματιά το μέτρο της έλλογης αξιολόγησής τους.

Τα όρια της Δικαιολόγησης

Το φιλοσοφικό πρόγραμμα «επέκτασης» των ορίων της επιστημικής σχέσης, μέχρι που αυτή να συμπεριλάβει στους κόλπους της και τα θεμελιωδέστερα επίπεδα επαφής ανάμεσα στο επιστημικό υποκείμενο και στον κόσμο που το περιβάλλει, και απέναντι στον οποίο είναι υπόλογη η επιστημική συμπεριφορά του, συνιστά ένα ευρύτερο πεδίο φιλοσοφικής προοπτικής, όπου, με τον τρόπο τους και χωρίς να μοιράζονται με τον Μακντάουελ το πιο «εξειδικευμένο» αίτημα της νομιμοποίησης της παρουσίας των *ιδίων* των γεγονότων του κόσμου ως περιεχομένων της υποκειμενικής εμπειρίας, εντάσσονται μαζί του τόσο ο Σέλλαρς όσο και ο Μπράντομ. Όλοι τους και καθένας με τον τρόπο του δέχονται ότι, αν πρόκειται να μπορεί το επιστημικό υποκείμενο να εδραιώνει *έλλογα* τις πεποιθήσεις του στη σχέση του με τον κόσμο, τότε αυτός δεν μπορεί να κατανοείται ως ένας τρόπος υπερβατικός ως προς τις αρχές που διέπουν την τελευταία, άρα ούτε και ως προς τις δεσμεύσεις που διέπουν την επιστημική δραστηριότητά του. Επίσης, όλοι τους και καθένας με τον τρόπο του επισημαίνουν εύλογα ότι θα πρέπει η εμπειρία του επιστημικού υποκειμένου να κατανοείται με τρόπο που να της επιτρέπει να φέρει σε πέρας το ρόλο του έλλογου θεμελίου που καλείται να αναλάβει – πράγμα που βέβαια έχει να κάνει και με το ότι και οι τρεις αυτοί στοχαστές μοιράζονται την ίδια απορριπτική στάση για το μύθο του δεδομένου, σε όλες τις διαφορετικές μορφές που μπορεί αυτός να πάρει. Όχι άσχετα από το προηγούμενο, και οι τρεις αποδέχονται επίσης κάποια παραλλαγή της ντεϊβοντσονιανής προκείμενης, κατά την οποία «μόνο μια πεποίθηση μπορεί να δικαιολογήσει μια άλλη πεποίθηση». Μπορούμε να πούμε, ακριβέστερα,³²³ ότι για τους στοχαστές αυτούς μόνο κάποιο εννοιακά αρθρωμένο περιεχόμενο μπορεί να λειτουργήσει ως λόγος υιοθέτησης ενός άλλου εννοιακά αρθρωμένου περιεχομένου (παραδειγματικά, μιας πεποίθησης). Μόνο ο Μακντάουελ όμως από αυτούς θα φτάσει στο σημείο να καταργήσει την «απόσταση» ανάμεσα στην

³²³ Όπως συζητάμε αλλού, στην προοπτική του Μακντάουελ, οι αληθείς μη συναγωγικές εμπειρικές πεποιθήσεις δικαιολογούνται όχι από άλλες πεποιθήσεις, αλλά ωστόσο από αισθητηριακά περιεχόμενα που, αν δεν έχουν προτασιακή δομή (η «άγουρη» θέση του MW), πάντως φέρουν κάποιου τύπου άρθρωση τέτοια που να τα καθιστά ακριβώς υπαγώγιμα σε μια τέτοια.

εννοιακά αρθρωμένη αφετηρία της δικαιολόγησης ενός αληθούς παρατηρησιακού ισχυρισμού και στην κατάσταση πραγμάτων καθ' εαυτή, ως όψη του ίδιου του κόσμου, στην οποία αυτός αναφέρεται. Και το κάνει αυτό, όπως μόλις είδαμε, θεωρώντας ότι μόνο έτσι μπορεί να διασωθεί η έννοια της επιστημικής *ευθύνης* του υποκειμένου της εμπειρίας – αφού μια επέκταση της εμβέλειας της επιστημικής σχέσης μέχρι τις πρωτογενείς αισθητηριακές εισροές θα παρέμενε ουσιαστικά επιστημικά ανενεργή αν δεν επέτρεπε στο υποκείμενο της σχέσης να εδράζει έλλογα την κοσμοεικόνα του στον κόσμο.

Ο Σέλλαρς, έχουμε δει, εκτείνει και αυτός το πεδίο ισχύος της επιστημικής σχέσης μας με τον κόσμο, αντιμετωπίζοντας τις ίδιες τις αισθητηριακές εντυπώσεις ως θεωρητικές οντότητες, των οποίων ο επιστημικός ρόλος είναι τέτοιος που να τις καθιστά οιονεί παρατηρήσιμες – λίγο πολύ όπως ένας φυσικός επιστήμονας μπορεί να υποθέσει την ύπαρξη ενός τύπου σωματιδίων για να εξηγήσει κάποια φαινόμενα, και στη συνέχεια «μαθαίνει» να παρατηρεί τα σωματίδια αυτά μέσω ακριβώς των φαινομένων που εξηγούν. Σύμφωνα τουλάχιστον με την προοπτική του EPM, οι αισθητηριακές εντυπώσεις «εισάγονται» στη γλώσσα ώστε να καθίσταται δυνατή η αναφορά στα φαινόμενα της παρατηρησιακής εμπειρίας και η εξήγηση περιπτώσεων όπως το να φαίνεται σε κάποιον ότι βρίσκεται μπροστά από μια κόκκινη τριγωνική επιφάνεια ενώ κάτι τέτοιο δεν συμβαίνει στην πραγματικότητα. Ως εξηγητικό μοντέλο, αυτές «κληρονομούν» τις διακρίσεις που διέπουν τα δημόσια παρατηρήσιμα αντικείμενα και τις ιδιότητές τους και στη συνέχεια επιτρέπουν τη διατύπωση αναφορών σε ιδιωτικές αισθητηριακές καταστάσεις, δίνοντας την (πλανερή) εντύπωση ότι μιλώντας κάποιος, για παράδειγμα, για εντυπώσεις κόκκινου μιλά για έναν νέο τύπο καθεκάστου, η αναγνώριση του οποίου θεμελιώνει τη δυνατότητα παρατήρησης κόκκινων αντικειμένων, τη στιγμή που στην πραγματικότητα, σύμφωνα με τον Σέλλαρς, ισχύει η ακριβώς αντίστροφη επιστημική «εξάρτηση»: είναι το ανεπτυγμένο γλωσσικό παιχνίδι των ισχυρισμών του τύπου «το X είναι Φ» που συνιστά το υπόβαθρο επί του οποίου καθίστανται δυνατές οι όποιες αναφορές μας σε επεισόδια υποκειμενικής αισθητηριακής εμπειρίας. Με την έννοια αυτή, οι κατά Σέλλαρς αισθητηριακές εντυπώσεις προϋποθέτουν ένα σεβαστό εννοιακό οπλοστάσιο και υπάγονται ξεκάθαρα στο πεδίο της επιστημικής σχέσης μας με τον κόσμο.

Ο Σέλλαρς, σε κάποια τουλάχιστον από τα κείμενά του, εμφανίζεται δεσμευμένος από μια καντιανή προοπτική που επιμένει να αναφέρεται σε έναν υπερβατικό τόπο προέλευσης της πληροφορίας που ενσωματώνεται στα περιεχόμενα

της αισθητηριακής εμπειρίας και των πεποιθήσεών μας. Και πέρα από αυτήν την υπερβατολογικού τύπου ανησυχία, σημαντικότερος είναι ο επιστημονισμός του, κατά τον οποίο παραμένει ανοιχτό το ζήτημα του αν οι αισθητηριακές εντυπώσεις που εισάγονται στο επιστημικό οπλοστάσιό μας με τον τρόπο που είδαμε, θα ταυτιστούν κάποια στιγμή από τη μελλοντική φυσική επιστήμη με κάποιες οντότητες που θα περιγράφονται από το λεξιλόγιο της τελευταίας. Αυτές όμως οι τάσεις της σκέψης του δεν αναιρούν το ότι οι εννοιακές δομές της ανεπτυγμένης κοσμοεικόνας μας εκτείνονται για να ενσωματώσουν και τις «οριακές» εμπειρικές συναλλαγές ανάμεσα στο επιστημικό υποκείμενο και στο το περιβάλλον του. Σύμφωνα με το βασικό κορμό της δικής του υπερβατολογικής προοπτικής, «οι εμπειρίες περιέχουν προτασιακούς ισχυρισμούς» (EPM144).

Για τον Μπράντομ πάλι, είδαμε ότι, στο θεμελιωδέστερο επίπεδο επιστημικής επαφής με τον κόσμο, συναντούμε την «υπόρρητη» υλική εκδοχή του συναγωγικού δικτύου, εντός του οποίου καθίσταται δυνατός ο έλλογος και ρητός έλεγχος των ισχυρισμών μας. Για τη δική του προοπτική, δεν προκύπτει ανάγκη αναφοράς σε κάτι που να υπερβαίνει αυτό το θεμελιώδες «πρωτοσυναγωγικό» επίπεδο, όπου το υποκείμενο έρχεται αντιμέτωπο με τις καταστάσεις πραγμάτων που αποτελούν τα αντικείμενα των αποβλέψεών του. Μπορούμε να πούμε ότι, στα πλαίσια της προοπτικής του, οι καταστάσεις πραγμάτων που συνθέτουν το περιβάλλον του επιστημικού υποκειμένου δεν μπορεί παρά να είναι οι επιστημικές οντότητες που αποτελούν τους «κόμβους», γύρω από τους οποίους αρθρώνονται οι σχέσεις υλικής ασυμβατότητας, επί των οποίων αναπτύσσεται το δεοντικό κοινοτικό παιχνίδι που καθίσταται ρητό από τις ανεπτυγμένες συναγωγικές σχέσεις που επιτρέπει το τυπικό λογικό λεξιλόγιό μας. Παρά λοιπόν το ότι ο Μπράντομ φροντίζει να διατηρεί μια αρκετά αυστηρή διάκριση ανάμεσα στο πλήρως ανεπτυγμένο εννοιακό δίκτυο της έλλογης συμπεριφοράς μας και στις υλικά συναγωγικές σχέσεις του δεοντικού υποστρώματός του, δεν παύει να υποστηρίζει έναν πραγματισμό που εντάσσει όσα θα είχαμε να πούμε για την αισθητηριακή διεπαφή του επιστημικού υποκειμένου με το περιβάλλον του στον «κύκλο» των όσων μπορούμε να πούμε για τις εσωτερικές αλληλεπιδράσεις μιας κοινότητας που παίζει το δεοντικό «παιχνίδι» – γι' αυτό άλλωστε και θεωρεί ότι η λέξη «εμπειρία» δεν είναι απαραίτητη στο φιλοσοφικό λεξιλόγιό του. Με την έννοια αυτή, εκτείνει την επιστημική σχέση, με τρόπο που να «εξαφανίζει» την ίδια την ανάγκη αναφοράς σε κάτι που να την ξεπερνά – σε αντίθεση με τον Μακντάουελ, ο οποίος επιλέγει την, σύμφωνα με τη δική μας

θεώρηση εδώ, πιο διαλεκτική λύση του να ταυτίσει αυτό που την ξεπερνά με τα αρθρωμένα περιεχόμενα των μη παραπλανητικών επεισοδίων παθητικής αισθητηριακής πρόσληψης.

Είδαμε νωρίτερα ότι για τον Μακντάουελ, η προοπτική που υιοθετείται από τον Μπράντομ σέβεται μεν τις ψυχολογικά νομιναλιστικές προκείμενες που και ο ίδιος αποδέχεται, δεν ικανοποιεί όμως την απαίτηση της δυνατότητας δικαιολόγησης της εννοιακά αρθρωμένης κοσμοεικόνας μας από τις εμφανίσεις του κόσμου στην δεκτικότητα του υποκειμένου, εμφανίσεις που ο Μπράντομ ευθαρσώς δεν ενδιαφέρεται να νομιμοποιήσει ως έγκυρες επιστημικές καταστάσεις (παρά μάλλον ως δευτερογενή φαινόμενα της επιστημικής σχέσης), αφήνοντας έτσι αναπάντητο, για τη ματιά του Μακντάουελ, το αίτημα ενός υγιούς εμπειρισμού. Και το ερώτημα για το αν ο Σέλλαρς επιτυγχάνει να ανταποκριθεί στην παραπάνω απαίτηση έχει να κάνει με τον ακριβέστερο τρόπο ερμηνείας των θέσεών του επάνω στο περιεχόμενο της αισθητηριακής εμπειρίας. Κριτήριο επιτυχίας είναι το αν αυτές κατορθώνουν, μέσα στα πλαίσια αυτής της επέκτασης, να διατηρήσουν την έννοια της επιστημικής ευθύνης του υποκειμένου απέναντι σε όσα του προσπορίζει η εμπειρία του. Αν, όπως ο Μακντάουελ, σταθούμε στη σελλαρσιανή θέση, κατά την οποία «οι εμπειρίες περιέχουν προτασιακούς ισχυρισμούς», και αν, σε αντίθεση με τον Μπράντομ, επιτρέψουμε σε αυτήν την προτασιακή «ωριμότητα» να αγκαλιάζει και την υποκειμενική αισθητηριακή εμπειρία, τότε ο Σέλλαρς φαίνεται να ικανοποιεί τις κατά Μακντάουελ προϋποθέσεις που επιτρέπουν την έλλογη εμπειρική θεμελίωση της κοσμοεικόνας μας (και τότε ίσως καθίσταται δευτερεύον το αν και πόση ζημιά κάνει μια επιπρόσθετη ή παράλληλη προοπτική, που μιλά με «εξωτερικό» τρόπο για ένα εξωεπιστημικό πεδίο αλληλεπίδρασης ανάμεσα στον επιστημικό μηχανισμό και στο περιβάλλον του, στο βαθμό τουλάχιστον που οι αισθητηριακές εντυπώσεις που το κατοικούν δεν αναλαμβάνουν ρόλο επιστημικών ενδιαμέσων που υποκαθιστούν τη φανέρωση στην αληθή υποκειμενική εμπειρία όψεων του ίδιου του κόσμου).

Είναι χρήσιμο να σημειώσουμε εδώ ότι, καθένας με τον τρόπο του, και οι τρεις φιλόσοφοι στους οποίους εστιάζουμε δέχονται ότι η επέκταση της ισχύος της επιστημικής σχέσης, την οποία συμμερίζονται, αποτελεί συνάμα και μια επέκταση της εμβέλειας της ισχύος των εννοιακών δομών που διέπουν τον έλλογο κριτικό έλεγχο των ισχυρισμών μας για τον κόσμο, με την έννοια ότι αυτές αντιμετωπίζονται ως εμπλεκόμενες στην άρθρωση των ίδιων των επεισοδίων επιστημικής αλληλεπίδρασης ανάμεσα στο υποκείμενο της εμπειρίας και στον κόσμο. Θα ήταν

χρήσιμο να σκιαγραφήσουμε μόνο εδώ μια αντίρροπη φιλοσοφική προσπάθεια, απλά για να δώσουμε μια αδρή εικόνα της λογικής που υιοθετούν πολλοί στοχαστές που, σε αντίθεση με τα παραπάνω, υποστηρίζουν ότι στο θεμέλιο της κοσμοεικόνας μας συναντούμε περιεχόμενα, που ωστόσο είναι μη εννοιολογικά: εκείνην του Κάσινς, ο οποίος ζητά να διατηρήσει την έννοια της έλλογης επιστημικής ευθύνης, συγκρατώντας παράλληλα τα όρια των δομών που τη χαρακτηρίζουν πριν αυτά εγκολπώσουν – είτε ρητά είτε υπόρρητα – τις αισθητηριακές/πληροφοριακές συναλλαγές του υποκειμένου με το περιβάλλον του. Η αντιπαραβολή με αυτές τις στρατηγικές μπορεί να είναι διαφωτιστική για την άρθρωση της μακνταουελιανής υπερβατολογικής ματιάς.

Τα όρια των Κανόνων

Για τον Κάσινς,³²⁴ μπορούμε νόμιμα να αναφερόμαστε σε δύο είδη κανονιστικότητας, χωρίς κάποιο από αυτά να ταυτίζεται με εκείνο το νομολογικό δίκτυο που, στην προοπτική των στοχαστών που εδώ εξετάζουμε, διακρίνεται αυστηρά από εκείνο των έλλογων σχέσεων (με αποτέλεσμα, ανάμεσα σε άλλα, να μην επιτρέπει σε συμβάντα που περιγράφονται στη γλώσσα του πρώτου να υποστηρίζουν με όρους δικαιολόγησης επεισόδια που ανήκουν στο δεύτερο, όπως διεκδικεί ο μύθος του δεδομένου). Σύμφωνα με την προοπτική του, είναι δυνατό να οριστεί μια ευσταθής διάκριση ανάμεσα σε δύο «δίκτυα», τα οποία συσχετίζουν μεταξύ τους δύο διαφορετικά είδη περιεχομένου, επιστημικής δέσμευσης απέναντι σε αυτό και αντίστοιχα τρόπου παρουσίας του κόσμου στο επιστημικό υποκείμενο. Το ένα είναι εκείνο που οι φιλόσοφοι που εξετάζουμε κατανοούν ως το πεδίο των έλλογων σχέσεων, που έχουν σαν εμβληματικό εκπρόσωπό τους το συναγωγικό δίκτυο εντός του οποίου αρθρώνονται και σχετίζονται μεταξύ τους οι ισχυρισμοί μας. Όπως έχουμε δει, εκεί όπου οι στοχαστές αυτοί διαφοροποιούνται είναι στον τρόπο με τον οποίο αυτό το δίκτυο κατορθώνει ή όχι να περιλαμβάνει στους κόλπους του την παθητική πρόσληψη του περιβάλλοντός μας ως καταστάσεις πραγμάτων που η αισθητικότητά μας «φιλοξενεί» ως κάποιου τύπου περιεχόμενα – εκεί, δηλαδή, όπου

³²⁴ A.Cussins, “Experience, Thought and Activity” στο Y. Gunther (ed.), *Essays on Nonconceptual Content*. MIT Press, 2002. Εδώ χρησιμοποιείται η εκτεταμένη εκδοχή του δοκιμίου που είναι ανητημένη στο διαδίκτυο: https://www.academia.edu/3449793/Experience_thought_and_activity_their_content_their_normativity_and_their_characteristic_kinds_of_commitment_2002_with_the_motorcycle_example_of_nonconceptual_content_

η ελευθερία που χαρακτηρίζει την αυτενέργεια οφείλει να συμβιβάζεται με τον «καταναγκασμό» της δεκτικότητας.

Σύμφωνα με την κριτική του Κάσινς, ο Μακντάουελ προτείνει διεξόδους που απλά βαπτίζουν την παραπάνω δυσκολία με το όνομα της άρσης της.³²⁵ Η εμπειρική εμφάνιση περιεχομένων στην αισθητικότητα, επενδυμένη το μανδύα της παθητικότητας, δεν εξασφαλίζει, κατά τον Κάσινς, την έλλογη σχέση των πεποιθήσεών μας με τις εισροές που παρέχουν οι αισθήσεις, αφού η έννοια της παθητικότητας δεν μπορεί να νομιμοποιήσει τις απαιτούμενες επιστημολογικές διακρίσεις. Δεν εξηγεί τη διαφορά ανάμεσα σε μια γνήσια εμπειρική εμφάνιση του κόσμου και σε μια ονειρική εμπειρία, ούτε διαχωρίζει επαρκώς το πεδίο της αισθητικότητας από εκείνο του έλλογου ελέγχου, αφού δεν είναι λάθος να ισχυριστούμε ότι, όπως δεν μπορούμε να βλέπουμε ό,τι θέλουμε, «ούτε και μπορούμε να πιστεύουμε ό,τι θέλουμε».³²⁶ Ο Κάσινς αντιπροτείνει ότι η ζητούμενη έλλογη τριβή με τον κόσμο που επιθυμεί ο Μακντάουελ (επιθυμία που συμμερίζεται και αυτός) μπορεί να διασφαλιστεί μόνο όταν αντιπαραβάλλουμε στο πεδίο της έλλογης διαχείρισης ένα επίσης δομημένο πεδίο, προικισμένο με τη δική του ιδιάζουσα άρθρωση.

Για τον Κάσινς, αυτό είναι το πεδίο της εν-τω-κόσμω δραστηριότητας του επιστημικού υποκειμένου. Τα περιεχόμενα που φιλοξενεί δεν έχουν εννοιακή άρθρωση, αλλά υπόκεινται στο δικό τους πλέγμα επιστημικών στάσεων ως προς αυτά και συνοδεύονται αντίστοιχα από το δικό τους «πρίσμα», μέσα από το οποίο ο κόσμος παρουσιάζεται στο επιστημικό υποκείμενο. Για τον Κάσινς, η εμπειρική διαδικασία μέσω της οποίας κάποιος βρίσκει, για παράδειγμα, το δρόμο του σε ένα σκοτεινό δωμάτιο δεν υπάγεται στην αληθειακά προσδιορισμένη κανονιστικότητα που διέπει το ανεπτυγμένο συναγωγικό δίκτυο του έλλογου ελέγχου των ισχυρισμών μας. Αντίθετα, τέτοιες διαδικασίες διέπονται από πρακτικές δεξιότητες που συνιστούν ένα πλαίσιο, μέσα στο οποίο έχει νόημα να μιλάμε για ορθές ή μη αποκρίσεις του επιστημικού υποκειμένου στο περιβάλλον του, χωρίς αυτό να μας μεταφέρει στη δικαιοδοσία των εννοιακών δομών που «ελέγχουν» τους προτασιακούς ισχυρισμούς μας. Αντίστοιχα, ο κόσμος δεν παρουσιάζεται στο επιστημικό υποκείμενο ως ένα

³²⁵ Πράγματι, νιώθει ενίοτε μια τέτοια αύρα ο αναγνώστης του Μακντάουελ, αυτό όμως σύμφωνα με τη φιλική προσέγγιση που στο παρόν υιοθετείται, έχει να κάνει ακριβώς με τα «ησυχαστικά» στοιχεία της επιστημολογικής στρατηγικής του που ζητούν να απενεργοποιήσουν μάλλον τα προβληματικά παραδοσιακά διλήμματα, παρά να τα απαντήσουν.

³²⁶ Ο.π. σελ. 45.

πεδίο αναφοράς σε αντικείμενα και σε καταστάσεις πραγμάτων, αλλά μάλλον ως πεδίο άσκησης των εν λόγω δεξιοτήτων του μέσα από «μονοπάτια δραστηριότητας» (όπως τα ονομάζει ο Κάσινς) που αυτό «οφείλει» να ακολουθήσει αν θέλει να φέρει με επιτυχία σε πέρας τη δραστηριότητα στην οποία εμπλέκεται.

Μια επιστημολογική προοπτική σαν του Κάσινς ζητά να διατηρήσει την ιδέα της υπεύθυνης απόκρισης του υποκειμένου στα ερεθίσματα του περιβάλλοντός του, σεβόμενη την προϋπόθεση ότι η εν λόγω ευθύνη αδυνατεί να διασωθεί, αν η διεπαφή υποκειμένου-περιβάλλοντος κατανοείται, όπως στις διάφορες εκδοχές του μύθου του δεδομένου, με όρους αντιπαράθεσης του επιστημικού μηχανισμού προς κάποιου τύπου δεδομένα καθέκαστα, επάνω στα οποία θα έπρεπε να θεμελιώνεται η ανεπτυγμένη κοσμοεικόνα μας. Και είναι αλήθεια ότι αποφεύγει έτσι μια από τις παγίδες του μύθου: το επίπεδο της εμπειρικής τριβής με τον κόσμο κατανοείται ως ήδη εμπλεκόν ένα σημαντικό τμήμα (κατά τον Κάσινς διαχωρίσιμο) του επιστημικού μηχανισμού του υποκειμένου της εμπειρίας, αφού τα «μονοπάτια» του Κάσινς είναι οδοί διοχέτευσης της πρακτικής «κινητικότητάς» του ως φορέα δράσης και δεν θέτουν την απαίτηση μιας υπεύθυνης απόκρισης σε υποτιθέμενα «κομμάτια» πληροφορίας που κατανοούνται ως υφιστάμενα ανεξάρτητα από αυτήν την ευρύτερη εμπλοκή του με το περιβάλλον του.

Έτσι, στην ευρύτερη εικόνα που διαμορφώνεται από τον Κάσινς, έχουμε την αλληλεπίδραση ανάμεσα σε δύο δίκτυα ευθύνης: σε εκείνο, το γνωστό – που ο Μακντάουελ είδαμε να εκτείνει μέχρι τις καταστάσεις πραγμάτων που συνιστούν τον κόσμο του υποκειμένου, ο Σέλλαρς μέχρι τα περιεχόμενα των εμπειριών του και που ο Μπράντομ θεμελιώνει στο κοινοτικό «παιχνίδι» του δεοντικού score-keeping – και σε εκείνο των κατά Κάσινς εμπειρικών δεξιοτήτων που, κατά κάποιον τρόπο συνιστούν το πρακτικό υπόβαθρο επιστημικής εμπλοκής με τον κόσμο, επάνω στο οποίο αναπτύσσεται η «ελίτ» των έλλογων συναγωγικών σχέσεων. Μπορούμε ωστόσο εδώ να παρατηρήσουμε ότι ο Κάσινς, παρά το ότι αποφεύγει τη «μυθική» ιδέα ενός επιστημικού θεμελίου που συνίσταται από επιστημικά αδρανή καθέκαστα, και ακριβώς λόγω της διάκρισης που θέλει να υποστηρίξει ανάμεσα στα δύο είδη επιστημικότητας, μάλλον δεν αποφεύγει μια άλλη (και θα λέγαμε σημαντικότερη) παγίδα του «επάρατου» μύθου: εκείνη που θέλει την εμπειρική βάση της επιστημικής επαφής μας με τον κόσμο να λειτουργεί ως θεμέλιο του δικτύου των εννοιών μας, χωρίς παράλληλα η επιστημική αναγνώρισή της να προϋποθέτει την εξοικείωση του υποκειμένου με τουλάχιστον ένα σχετικά ευρύ τμήμα του εννοιακού

δικτύου που εδράζεται πάνω της. Και έχουμε δει ότι η αμφίδρομη σχέση ανάμεσα στη δυνατότητα εμπειρικής πρόσληψης του κόσμου και στην εξοικείωση του προσλαμβάνοντος με ένα κρίσιμο πλέγμα εννοιών – η ανάγκη, θα λέγαμε, να «κολυμπάς» ήδη στο θεμελιωνόμενο για να μπορείς να κρατηθείς από το θεμέλιο – είναι ένα από τα βασικά συμπεράσματα του σελλαρσιανού EPM, που σε μια προοπτική σαν του Κάσινς μάλλον προσπερνιέται ως περίπου υπερβατολογική εμμονή.

Θα μπορούσε ίσως να σκεφτεί κανείς ότι η επιστημολογική προοπτική του Μπράντομ, με τη διζωνικότητά της και την *πρακτική* υφή που προσδίδει στην «κάτω» ζώνη του δεοντικού κοινοτικού παιχνιδιού, να μπορεί να παραλληλιστεί με εκείνη του Κάσινς. Στο τοπίο όμως που διαμορφώνει ο Μπράντομ, οι υλικές συναγωγικές σχέσεις που διατρέχουν το δεοντικό υπόστρωμα των συναγωγών μας δεν αποτελούν παρά την υπόρρητη εκδοχή του θεμελιωνόμενου σε αυτές δικτύου. Καθίστανται αυτές που είναι μόνο χάρη στο ότι οι χρήστες τους είναι ικανοί να χρησιμοποιούν και τις ανεπτυγμένες τυπικές μορφές συναγωγής που διατρέχουν τη συγκρότηση των εννοιακών περιεχομένων των αποβλεπτικών στάσεων τους. Στην περίπτωση όμως του Κάσινς τα δύο διαχωριζόμενα δίκτυα δέσμευσης και περιεχομένων εμφανίζονται ως περίπου άσχετα μεταξύ τους. Εκείνο της πρακτικής εμπλοκής με τον κόσμο «ιδρύει» το δικό του «σύστημα» αποβλεπτικής σχέσης προς το περιβάλλον, ένα σύστημα που συγκροτείται ανεξάρτητα από εκείνο της «ώριμης» εννοιακής διαχείρισης ενός κατηγοριακά αρθρωμένου κόσμου.

Η προοπτική του Κάσινς προσπαθεί, με λίγα λόγια, σε αρμονία με αρκετούς από τους επικριτές του Μακντάουελ, να απομονώσει ένα επίπεδο επιστημικής εμπλοκής με τον κόσμο που μοιραζόμαστε με τα ζώα – και αυτό είναι ένα σημείο όπου ο Μακντάουελ, όπως έχουμε δει, συχνά αναγκάζεται να δίνει εξηγήσεις, καθώς κανείς δεν θέλει να αρνηθεί ότι μια γάτα που μαθαίνει, για παράδειγμα, να κυνηγά το φαγητό της δεν *μαθαίνει* κάτι κατά την αλληλεπίδρασή της με το περιβάλλον της. Αναφερθήκαμε ήδη αλλού στη διαφορετική οπτική του Μακντάουελ, η οποία αντιμετωπίζει τα (μη ανθρώπινα) ζώα ως διαχειριζόμενα ένα περιβάλλον αναγκών, σε αντίθεση με τον άνθρωπο που διαμορφώνει μια αντικειμενώδη κοσμοεικόνα· και πώς θα μπορούσε να κάνει αλλιώς κάποιος του οποίου η επιστημολογική θεώρηση θέλει να εκτείνει τα όρια της έννοιας μέχρι την αισθητηριακή δεκτικότητα του επιστημικού υποκειμένου;

Μπορούμε εδώ, με βάση τα προηγηθέντα, να εκτιμήσουμε ότι οποιαδήποτε προσπάθεια απομόνωσης ενός επιπέδου μη εννοιακά διαμεσολαβημένου περιεχομένου σκοντάφτει μοιραία στο εγγελιανίζουσας απόχρωσης υπερβατολογικό επιχείρημα του Μακντάουελ, κατά το οποίο αν αποκλείσει κάποιος τη δυνατότητα ταύτισης ανάμεσα στην υποκειμενική (και προφανώς εννοιακά αρθρωμένη) κατάσταση βεβαιότητας ότι X και στην υποκειμενική αισθητηριακή *φανέρωση* του ότι X , τότε δεν επιτρέπει, για παράδειγμα, στο επιστημικό υποκείμενο να *γνωρίζει* (μη συναγωγικά) ότι κάτι έλαμψε στο περιβάλλον του *βλέποντας* μια λάμψη (και όχι ένα υποκειμενικά προσδιορισμένο υποκατάστατό της)· και τότε η εν γένει δυνατότητά του να υιοθετεί αποβλεπτικές στάσεις απέναντι στα περιεχόμενα των εποπτειών του απειλείται, αφού *κάθε* επεισόδιο δεκτικότητας απέναντι στις όψεις του περιβάλλοντός του του μοιραία αποστασιοποιείται από τα κατηγοριακά αρθρωμένα περιεχόμενα των εμπειρικών πεποιθήσεών του, με τρόπο ώστε η βεβαιότητα των τελευταίων να μην μπορεί παρά να είναι πάντα εξίσου και μόνο προϊόν μιας υποκειμενικά προσδορισμένης επεξεργασίας. Και είδαμε ότι, για τον Μακντάουελ, αυτή η εξίσωση σημαίνει, με τη σειρά της, ότι το επιστημικό υποκείμενο στερείται πλέον κριτηρίων ελέγχου των επιστημικών στάσεών του απέναντι στις αισθητηριακές εισροές πληροφορίας – και άρα, τέλος, αδυνατεί να τις διαμορφώσει, αφού αυτές δεν νοούνται παρά μόνο ως υποκείμενες σε έλλογο έλεγχο.

9. Η δομή της δεκτικότητας

Επιστημική αδράνεια της σύνταξης και επιστημική υπέρβαση της αλήθειας

Η απόρριψη μιας «διεπίπεδης» ανασυγκρότησης της αισθητηριακής εμπειρίας, ως απόκρισης σε κάτι «θεμελιωδέστερο» αυτής, μοιάζει να υποσκάπτει την ανάγκη αποδοχής ενός επιστημικά δραστικού επιπέδου αισθητηριακών εντυπώσεων. Μια εύλογη υποστήριξη της εν λόγω αποδοχής είδαμε να προέρχεται από την ανάγκη εξασφάλισης υλικού περιεχομένου για τα περιεχόμενα της αισθητηριακής εμπειρίας – ανάγκη που μοιάζει να *μην* εξυπηρετείται, αν τα περιεχόμενα αυτά οφείλουν (όπως είδαμε να προτείνει ο Σέλλαρς) τη συνάφειά τους προς τις αντικειμενώδεις καταστάσεις του περιβάλλοντος σε σχέσεις δομικής ισομορφίας ανάμεσα σε αυτά και στις τελευταίες. Ήδη όμως είπαμε ότι, για μια θεώρηση σαν του ΜακΝτάουελ, τα κατηγοριακά αρθρωμένα περιεχόμενα της εμπειρίας δεν είναι «φαινομενολογικά άχρωμα», ώστε να απαιτούν τη συνδρομή κάποιου πρόσθετου επιστημικού «στοιχείου» που να αποκαθιστά το ποιοτικό στίγμα τους (το κατά Σέλλαρς «περιγραφικό περιεχόμενό» τους) – θέση που βέβαια ανοίγει την εκκρεμότητα για μια αντίστοιχα κατάλληλη κατανόηση της αισθητικότητας, έτσι ώστε αυτή να συνιστά κάτι περισσότερο από μια μόνο συντακτική επεξεργασία φυσικών ερεθισμάτων. Ακόμα περισσότερο, όχι μόνο η περιγραφική, αλλά και η ίδια η σημασιολογική διάσταση των εμπειρικών περιεχομένων (που είδαμε να «τακτοποιείται» λειτουργιστικά από τον Σέλλαρς) απειλείται τελικά από μια προοπτική που, θέλοντας να την εντάξει σε μια ευρύτερη «επιστημονική» εικόνα, καταφεύγει σε έναν δυϊσμό ανάμεσα σε μια συντακτική μηχανή επεξεργασίας «εξωγενούς» πληροφορίας, η οποία πραγματώνεται από τον αισθητηριακό μηχανισμό του υποκειμένου, και σε ένα «δεύτερο» διακριτό βήμα μιας κάποιου τύπου σημασιολογικής «μετάφρασης» από αυτό του συντακτικά δομημένου πληροφοριακού υλικού που έτσι διαβιβάζεται στον εγκέφαλό του. Μια μετάφραση προσδιορίζει, θα λέγαμε, τον κοινό σημασιακό παρονομαστή ανάμεσα σε δυο οντότητες με σημασιολογικό περιεχόμενο· και στη δυϊστική αυτή ανασυγκρότηση, ο ένας από τους δυο όρους, με την «αγνή» πρόθεση να διασωθεί η φυσική (με την «επιστημονική» έννοια) υπόστασή του, κατανοείται ως σημασιολογικά ανενεργός.³²⁷

³²⁷ Αυτή η αντίρρηση είναι που κάνει τον ΜακΝτάουελ να θεωρεί ότι η γνωσιακή επιστήμη, όταν υπερβαίνει τα εξηγητικά όριά της, εθελουφλεί απέναντι στο σωστό καντιανό συμπέρασμα ότι: «αφού δεν υπάρχει εύλογα ικανοποιητικός δρόμος που να οδηγεί από τις εμπειρίες, κατανοούμενες ως εν

Για τον ΜακΝτάουελ, όπως ήδη αναφέραμε, η απεύθυνση στους «εσωτερικούς» μηχανισμούς διαβίβασης πληροφοριακού υλικού μπορεί μεν να απαντά σε ένα ερώτημα για το πώς καθίσταται φυσικά *εφικτή* η παρουσία κατηγοριακά οικειοποιησίμων περιεχομένων στην αντίληψη, δεν μπορεί όμως να μας πει σε τι *συνίσταται* αυτή η παρουσία (CPE352). Για τη δική του προοπτική, είναι κρίσιμο αντίθετα να αναγνωρίσουμε ότι, όταν δεν πλανώμαστε, είναι μάλλον η *ίδια* η κατάσταση του αντικειμένου που *σχηματίζει* το περιεχόμενο της υποκειμενικής απόβλεψης, και έτσι την ίδια στιγμή το επικυρώνει, παρά η ορθή απόκριση του κατηγοριακού μηχανισμού μας σε κάτι που *αντίκειται* σε αυτόν – παραδοχή που θα επέβαλε την αναζήτηση μιας, εξωτερικής προς την αισθητηριακή εμπειρία, αρχής επικύρωσης της εν λόγω ορθότητας του περιεχομένου της.

Είναι ίσως εδώ που γίνεται έκδηλη μια κρίσιμη απόκλιση της θεώρησης του ΜακΝτάουελ από εκείνην του «εγγελιανόφοβου» δασκάλου του Σέλλαρς, σε εκείνην τουλάχιστον την εκδοχή της σκέψης του κατά την οποία, διατηρεί ένα ενεργό επίπεδο αισθητηριακών εντυπώσεων εντός της επιστημολογικής εικόνας του. Καί για τους δυο, είναι η αποφαντική διάσταση των αναφορών μας στον κόσμο εκείνη που καθιστά δυνατή κάθε υποκειμενική εμφάνιση, στην εμπειρία μας, του οτιδήποτε ως οτιδήποτε. Όμως, για τον πρώτο, μια μη παραπλανητική τέτοια εμφάνιση αντιστοιχεί σε μια επιστημική κατάσταση *άρσης* της διάκρισης ανάμεσα στην κατάσταση της δεκτικότητας του υποκειμενικού επιστημικού μηχανισμού και στην όψη του Πραγματικού που οικειοποιούνται τα περιεχόμενά του, ενώ για τον δεύτερο η διάκριση αυτή όχι μόνο δεν αίρεται, στην περίπτωση της αληθούς πρόσληψης, αλλά αποτελεί και όρο κατανόησής της, αφού αυτή κατανοείται ακριβώς με όρους εύστοχης ή μη *απόκρισης* του υποκειμενικού μηχανισμού στους τρόπους με τους οποίους το Πραγματικό τον προσβάλλει. Αν δηλαδή για τον Σέλλαρς των αισθητηριακών εντυπώσεων η αισθητικότητα είναι ο τόπος όπου η επίδραση του κόσμου στον υποκειμενικό μηχανισμό μεταφράζεται, με τη διαμεσολάβηση των εντυπώσεων, σε εμπειρίες με περιεχόμενο ισχυρισμών, θα δούμε ότι ο ΜακΝτάουελ, ιδιαίτερα και πιο «ρητά» στην ύστερη φάση της σκέψης του, κρατά τη διαμόρφωση των ισχυρισμών για ένα «ύστερο» επίπεδο ενεργής εμπλοκής του νοητικού

γίνει κάτι λιγότερο από παρουσίες αντικειμένων – όψεις μιας αντικειμενικής πραγματικότητας – στην επιστημική κατάσταση που έκδηλα μας χαρακτηρίζει, γι' αυτό οι εμπειρίες πρέπει να είναι εγγενώς παρουσίες αντικειμένων» (CPE344). Αλλιώς θα πρέπει να συμπεράνουμε ότι «είμαστε στο έλεος του νευρολογικού συστήματός μας, αποκλεισμένοι από το περιβάλλον από νευροδιαβιβαστές, παρά ένοικοί του» (CPE352).

υποκειμενικού μηχανισμού, κατανοώντας ωστόσο παράλληλα την αισθητικότητα ως ένα «σημείο τήξης» ανάμεσα στις δομές αυτού του μηχανισμού και σε εκείνες που διέπουν τα αντικείμενα του περιβάλλοντος και τις μεταξύ τους σχέσεις, με τρόπο ώστε το υποκειμενικό ενέργημα να έρχεται, κατά κάποιον τρόπο, να *υιοθετήσει* (και ενδεχομένως να «εμπλουτίσει») ένα περιεχόμενο που, στην περίπτωση τουλάχιστον της αληθούς πρόσληψης, *δεν είναι κάτι άλλο* από μια κατάσταση πραγμάτων που υφίσταται στον κόσμο.

Η διασφάλιση της παθητικότητας στην κατά Μακντάουελ αισθητικότητα

Οφείλουμε εδώ να σημειώσουμε τις επιλοκές που συνεπάγεται η εικόνα του αισθητηριακού μηχανισμού, στην οποία φαίνεται να δεσμεύεται ο Μακντάουελ. Η θέση ότι μια κατάσταση πραγμάτων μπορεί η ίδια ως τέτοια να ορίζει – ή ίσως ακριβέστερα να *ταυτίζεται* με – το περιεχόμενο ενός αισθητηριακού περιεχομένου φαίνεται να σημαίνει ότι η πρώτη είναι ήδη πάντοτε «προικισμένη» με την άρθρωση που χαρακτηρίζει το δεύτερο. Στη μετακαντιανή θεώρησή των εποπτειών, την οποία καλωσορίζει για τους σκοπούς του ο Μακντάουελ, οι εποπτείες που προσπορίζει η αισθητικότητα δεν συνίστανται σε κάποιο άμορφο και σημασιακά ανενεργό υλικό, αλλά κατανοούνται καλύτερα ως ενοποιημένες, μέσω και της δράσης του «μηχανισμού» της φαντασίας, χωροχρονικές δομές αντικειμένων, τα οποία, με την επενέργεια των κατηγοριών, προικίζονται με δημόσια παρατηρήσιμες ιδιότητες, ώστε να καθίστανται ακριβώς τα αντικείμενα που συναπαρτίζουν τον κόσμο των φαινομένων, τον οποίο και ο Καντ αντιμετωπίζει με τη ματιά του «εμπειρικού ρεαλισμού» του. Αν όμως μια κατάσταση πραγμάτων μοιράζεται με τα αισθητηριακά περιεχόμενα την έτσι διαμεσολαβημένη άρθρωσή τους, αυτό φαίνεται να έχει την αναπόδραστη συνέπεια ότι θα πρέπει και αυτή να υπάγεται στις ίδιες «προδιαγραφές» που δεσμεύουν τη δόμηση των φαινομένων και οι οποίες, σύμφωνα τουλάχιστον με την καντιανή προοπτική, απορρέουν εν τέλει από την ευρύτερη συγκρότηση της συγκροτούσας υποκειμενικότητας. Μια τέτοια προοπτική, όπως έχουμε δει, είναι εύλογο να συναντά αντιστάσεις.

Ο ίδιος ο Μακντάουελ πρώτα πρώτα ενδιαφέρεται να σεβαστεί τη φαινομενολογία της εμπειρίας. Μπορεί κανείς να αναγνωρίσει σε μια τέτοια προϋποτιθέμενη ευαισθησία προς τα φαινομενολογικά δεδομένα ότι το επιστημολογικό εγχείρημα του Μακντάουελ, όπως εν τελεί και εκείνο του Καντ,

λαμβάνει ως *αφετηρία* του το «γεγονός» της εμπειρικής γνώσης και διερευνά τις προϋποθέσεις του. Δεν θα επιδιώξει ο Μακντάουελ να παρουσιάσει, μέσα από μια φιλοσοφική ανασυγκρότηση, αυτό το αφετηριακό γεγονός ως κάτι *άλλο* από αυτό που φαίνεται να είναι στην επιστημική ζωή μας· κι αυτό που φαίνεται να συμβαίνει στην εμπειρία είναι ότι με τις αισθήσεις μας αναγνωρίζουμε *παθητικά* όψεις ενός κόσμου αντικειμένων, με τρόπο δηλαδή ώστε τα δικά του χαρακτηριστικά να καθίστανται άμεσα (για την ακρίβεια, να *είναι*) «στοιχεία» των αντίστοιχων αισθητηριακών περιεχομένων που μπορεί το υποκείμενο να υιοθετήσει και ως εμπειρικούς ισχυρισμούς, όταν δεν έχει *λόγο* να μην το κάνει.

Αν όμως μια κατάσταση πραγμάτων που αντιμετωπίζουμε εμπειρικά έχει ήδη *ως τέτοια* την άρθρωση ενός αντίστοιχου εμπειρικού-αισθητηριακού ισχυρισμού, τότε αυτό φαίνεται να σημαίνει ότι, με μετακαντιανούς όρους, υπάγεται και αυτή στις δομές της κρίσης – αλλιώς, είναι το είδος πράγματος που μπορεί να συνιστά το συμπέρασμα ή την προκείμενη ενός συλλογισμού. Κι αυτό πάλι μοιάζει να τοποθετεί τις καταστάσεις πραγμάτων του κόσμου στη «λάθος» μεριά, στη διάκριση ανάμεσα στα έλλογα και μη φαινόμενα, στη μεριά δηλαδή εκείνων των φαινομένων που είναι σύμμορφα προς τις συναγωγικού τύπου αρχές της σκέψης. Μια τέτοια προοπτική μοιάζει να πρέπει να μας *πείσει* για ποιόν λόγο δεν συνιστά μια ιδεαλιστική «εκτροπή» που απειλεί την κατασταστική αυτονομία του αντιληπτού κόσμου, καθιστώντας τον ουσιαστικά φαινόμενη εκδήλωση μιας έλλογης αρχής. Από μια τέτοια θέση, δεν είναι παρά ένα βήμα να καταφύγει κάποιος σε μια επιστημολογική ματιά σαν του Ντέιβιντσον, όπου η ενσωμάτωση του κόσμου στο έλλογο πλαίσιο της τριγωνικής ερμηνευτικής αλληλεπίδρασης κόσμου-ερμηνευτή-ερμηνευόμενου θέλει να εξισορροπείται από την *αιτιώδη* σχέση ανάμεσα στις πεποιθήσεις μας και στις αιτίες τους, η οποία έτσι φορτώνεται το χρέος της διασφάλισης της σημασιολογικής συνάφειας ανάμεσα σε αυτές τις πεποιθήσεις και στις καταστάσεις του κόσμου στις οποίες υποτίθεται ότι αναφέρονται. Μια τέτοια ματιά φέρει συγγένεια και ως προς μια συγκεκριμένη ανάγνωση του καντιανού υπερβατολογικού ιδεαλισμού, εκείνην που έχουμε ήδη αναφέρει ως μια «ισχυρή» ερηνεία των πραγμάτων καθ'εαυτά ως ενός διακριτού από τα αντικείμενα της εμπειρίας πεδίου πραγματικότητας που ευθύνεται για την παρουσία των αντιληπτών φαινομένων, μέσω της επαφής του με την αισθητικότητά μας. Όπως όμως έχουμε δει, για την αμεσορεαλιστική προοπτική του Μακντάουελ, ο περιορισμός της σχέσης ανάμεσα στον κόσμο και στην αισθητικότητά μας σε μια αιτιώδη – η και με όποια άλλη μορφή σημασιακά αδρανή –

διάσταση ουσιαστικά εγκαταλείπει την επιδίωξη μιας έλλογης θεμελίωσης της κοσμοεικόνας μας σε όσα μας φανερώνονται μέσω των αισθήσεων, και άρα εγκαταλείποντας έτσι και τη δυνατότητα ενός «υγιούς» μινιμαλιστικού εμπειρισμού, που ο Μακντόουελ επιθυμεί να υποστηρίξει.

Η απειρία του επιστημολογικού εγχειρήματος

Η ρητορική της «απειρίας της έννοιας», την οποία υιοθετεί ο Μακντόουελ, αντιτίθεται σε μια *εξωτερική* επιστημολογική προοπτική, που ουσιαστικά προϋποθέτει μια διάκριση είδους ύπαρξης – μια οντική διάκριση δηλαδή – ανάμεσα σε δυο καταστατικά διαφορετικούς χώρους, που έτσι μένουν χωρίς αναμεταξύ τους γέφυρες σημασιακής συνάφειας, καθιστώντας αναγκαία την επίκληση μιας μοιραία «μαγικής» αλληλεπίδρασης, χάρη στην οποία τα περιεχόμενα του ενός κατορθώνουν να αποκτούν αναφορική «πρόσδεση» στα περιεχόμενα του άλλου. Αυτήν ακριβώς τη συνέπεια – κατά την οποία η εν λόγω αναφορική διάσταση της σκέψης ουσιαστικά καθίσταται μια δεδομενικότητα, παρά ένα επίπεδο της επιστημικής σχέσης μας με τον κόσμο, που όπως και όλα τα υπόλοιπα θα όφειλε να υπάγεται στην εμβέλεια της έλλογης κριτικής και του ελέγχου – ζητά να αποφύγει ο Μακντόουελ, αναδιατυπώνοντας τους όρους του επιστημολογικού «παιχνιδιού», με τρόπο ώστε η παραπάνω εξωτερική προοπτική να καθίσταται ουσιαστικά μια μεταφυσική εκτροπή.

Η εκτροπή είναι «μεταφυσική», με την έννοια ότι προϋποθέτει μια διαφορά, χωρίς η θέση αυτή να προκύπτει ως υποστηριζόμενη από τις ίδιες τις ανάγκες ή τα συμπεράσματα της επιστημολογικής αναζήτησης. Η υιοθέτηση μιας εγγελιανής ρητορικής από τον Μακντόουελ συνοδεύεται και από μια αντίστοιχη υιοθέτηση της εγγελιανής στρατηγικής, στη *Φαινομενολογία του Νου*, που θέλει την αναζήτηση των όρων δυνατότητας της εμπειρίας να συνιστά ένα *επιστημολογικό εγχείρημα*, να καθοδηγείται δηλαδή από το ίδιο το φαινόμενο της επιστημικής σχέσης μας με τον κόσμο και από τις «εγγενείς» σε αυτό ανάγκες που τίθενται ως όροι για την κατανόηση της ανάπτυξης και εκδήλωσής του. Έτσι, όπως συζητάμε και αλλού, ο φιλόσοφος της *Φαινομενολογίας* παρατηρεί το φαινόμενο της επιστημικής σχέσης, επιτρέποντας στην ίδια τη *δική* του διαδικασία ανάπτυξης να υποδείξει και τις κατάλληλες έννοιες για τη φιλοσοφική κατανόησή του. Αυτό σημαίνει και ότι δεν νομιμοποιείται οποιαδήποτε διάκριση δεν προκύπτει ως «αποδεικνυόμενης ισχύος», ως απάντηση δηλαδή, θα λέγαμε, σε ζητήματα που θέτει η προσπάθεια του

επιστημικού υποκειμένου να κατανοήσει εν τέλει ορθά τον εαυτό του ως γνωρίζον υποκειμένο, κατακτώντας και νομιμοποιώντας έτσι τη ματιά του φιλοσόφου που ήδη καταγράφει ως παρατηρητής αυτήν την κίνηση.

Η εγγελιανίζουσα στρατηγική προσέγγισης του φαινομένου της επιστημικής σχέσης αρνείται κάθε προϋπόθεση που δεν συνιστά η ίδια συμπέρασμα του επιστημολογικού εγχειρήματος. Οι διακρίσεις που δέχεται και χρησιμοποιεί ο επιστημολόγος οφείλουν να διατυπώνονται με όρους αναφοράς στην επιστημική σχέση, χωρίς δηλαδή να θέτουν κάποιο επίπεδο θεμελιώσής τους που να τίθεται ως διαφεύγον την εμβέλεια ισχύος του έλλογου ελέγχου που επιβάλλει η επιστημολογική ματιά. Αυτό το αίτημα μιας απροϋπόθετης επιστημολογικής προοπτικής, το οποίο συμμερίζεται ο Μακντάουελ και το οποίο είναι ενεργό και στην εγγελιανή προοπτική, μπορούμε να το παραλληλίσουμε με τον επιστημονισμό που υποστηρίζει τη σελλαρσιανή επιστημολογία. Το ότι, σύμφωνα με αυτόν, οι όποιες διακρίσεις του επιστημολόγου θα πρέπει να είναι τουλάχιστον συμβιβάσιμες με τις επιταγές της επιστημονικής εικόνας του ανθρώπου, αποτελεί και μια άρνηση αποδοχής οποιασδήποτε προϋπόθεσης δεν τεκμηριώνεται με βάση τις αρχές του έλλογου κριτικού ελέγχου, ανώτατος εγγυητής του οποίου είναι, για τον Σέλλαρς, ο επιστημονικός λόγος. Τόσο σε αυτήν τη σελλαρσιανή απόδοση προτεραιότητας στην επιστήμη, όσο και στην εγγελιανίζουσα απόδοση προτεραιότητας στην απροϋπόθετη παρατήρηση της επιστημικής σχέσης, υπογραμμίζεται η άρνηση κάθε παραδοχής υπερβατικής ως προς το πεδίο των οντοτήτων και των μεταξύ τους σχέσεων στις οποίες αναφέρεται ο επιστημολογικός λόγος. Ο τελευταίος βέβαια αναλαμβάνει το φορτίο της αυτάρκειάς του· οφείλει δηλαδή να μπορεί να προσαρμόζεται στο αντικείμενό του – την επιστημική σχέση – και να μπορεί να αυτοδιορθώνεται, ελέγχοντας ο ίδιος τις παραδοχές και τον τρόπο λειτουργίας του κριτικά ως προς το χρέος του ακριβώς να κατανοήσει απροϋπόθετα το αντικείμενό του.

Η ιδιάζουσα μη προτασιακή άρθρωση της αισθητικότητας

Για τον Μακντάουελ, η εμπλοκή του εννοιακού μηχανισμού στο επίπεδο της αισθητικότητας θα πρέπει να είναι τέτοια ώστε ο παθητικός χαρακτήρας της τελευταίας να παραμένει αδιαπραγμάτευτος. Η αισθητικότητα θα πρέπει να αποκαλύπτει όψεις του κόσμου, όχι όμως με τη μορφή προτασιακά αρθρωμένων περιεχομένων – οιονεί πεποιθήσεων δηλαδή για το πώς έχουν (ή μου φαίνεται να

έχουν) τα πράγματα – αλλά με το δικό της ιδιάζοντα τρόπο, που να της εξασφαλίζει την επιστημική ιδιαιτερότητά της. Αν η επιστημολογική ματιά του Μπράντομ δεν ενδιαφέρεται να αναγνωρίσει μια τέτοια ιδιαιτερότητα, που να ξεχωρίζει την αισθητικότητα μέσα στο ευρύτερο γένος του μη συναγωγικού συμπερασμού, για τον Μακντάουελ μια τέτοια αδιαφορία θα υπέσκαπτε τη διεκδίκηση της δυνατότητας ενός υγιούς εμπειρισμού, την οποία ο ίδιος υποστηρίζει.

Σε κείμενα μεταγενέστερα του *Mind and World*, όπως στο *Avoiding the Myth of the Given*,³²⁸ ο Μακντάουελ αναγνωρίζει το πρώιμο «λάθος» του να απαιτήσει μια *προτασιακή* άρθρωση της δεκτικότητας, και αναζητά πλέον μια ιδιάζουσα εποπτειακή δομή, ουσιαστικά μεν υπαγώγιμη στην προτασιακή δομή των ισχυρισμών μας, αλλά και σαφώς διακριτή από αυτήν ως προς το επιστημικό καθεστώς της. Ο Μακντάουελ αναγνωρίζει ότι η προοπτική του, καταργώντας την απόσταση ανάμεσα στις καταστάσεις πραγμάτων ως περιεχομένων των ισχυρισμών μας και σε αυτές τις ίδιες ως περιεχομένων της αίσθησης, φαίνεται να μεταβιβάζει στην τελευταία προτασιακή άρθρωση, πράγμα που με τη σειρά του καθιστά δυσχερή μια επαρκή και επιστημολογικά λειτουργική διάκρισή της από την ενεργητική διαδικασία διαμόρφωσης και ελέγχου των εμπειρικών πεποιθήσεών μας. Το πεδίο δηλαδή που ορίζεται από τα ενεργήματα των κρίσεών μας και την κριτική εφαρμογή των κατηγοριών μας μοιάζει έτσι να συμπίπτει με εκείνο που ορίζεται από το αίτημα για μια παθητική διάνοιξη της υποκειμενικής δεκτικότητας στα χαρακτηριστικά του κόσμου, και αυτή η επαπειλούμενη σύμπτωση αχρηστεύει, θα λέγαμε, την καντιανή διάκριση ανάμεσα στη λειτουργία της νόησης και στην αισθητικότητα, η οποία αποτελεί θεμέλιο της δυνατότητας της εμπειρικής γνώσης, για όσους τουλάχιστον αποδέχονται την εν γένει γονιμότητα της *κριτικής* φιλοσοφίας – και ο Μακντάουελ είναι ανάμεσα σε αυτούς.

Θα πρέπει λοιπόν η ανάμειξη του εννοιακού μηχανισμού στο επίπεδο της αισθητικότητας να είναι τέτοια που να υποστηρίζει το χαρακτήρα της παθητικότητας, ο οποίος την αντιδιαστέλλει προς την *αυτενεργό* διάσταση της επιστημικής σχέσης μας με τον κόσμο. Νιώθοντας την ανάγκη για ένα τέτοιο «ξεκαθάρισμα», ιδιαίτερα στις πιο πρόσφατες ανακοινώσεις του, ο Μακντάουελ επισημαίνει ότι το περιεχόμενο της αισθητηριακής εποπτείας μπορεί (και πρέπει, αν τελικά θέλουμε να αποφύγουμε τις παγίδες του δεδομένου) να κατανοείται με τρόπο ώστε, παρά το γεγονός ότι η

³²⁸ J.McDowell, «Avoiding the Myth of the Given», στο *Experience, Norms, and Nature*, Blackwell 2008, σελ. 1-15.

συγκρότησή του προϋποθέτει την με κάποιον τρόπο εμπλοκή των νοητικών ικανοτήτων μας, αυτή ωστόσο η εμπλοκή να μην ταυτίζεται με την απόδοση μιας προτασιακά αρθρωμένης δομής στο αισθητηριακό υλικό – κάτι που θα ισοδυναμούσε με την παραδοχή ότι αυτό είναι ήδη πάντοτε υπαγόμενο στις δομές της αυτενέργειας, που διέπουν την ενεργό χρήση των κατηγοριών μας κατά τη διαμόρφωση των κρίσεών μας. Αυτό θα σήμαινε ότι ο κόσμος στον οποίο μας «διανοίγει» η αισθητικότητα θα φανεωνόταν ως ήδη δομημένος στη βάση νοηματικά φορτισμένων ενοτήτων, που δεν υφίστανται παρά ως συμμετέχουσες στις προτασιακά αρθρωμένες και δημόσια ελέγξιμες κρίσεις μας, και άρα είναι σύμμορφες προς τις κανονιστικές δεσμεύσεις που ο φορέας των τελευταίων οφείλει να αναγνωρίζει.

Το περιεχόμενο όμως μιας αισθητηριακής εποπτείας, σύμφωνα με τον αρκετά λεπτεπίλεπτο μεταγενέστερο χειρισμό του Μακντάουελ, πρέπει να μας *δίδεται* – πρέπει δηλαδή να δικαιώνεται η καντιανή διάκριση που σηματοδοτεί την φιλοσοφική μετάβαση από την προκριτική στην κριτική και μετακριτική περίοδο. Πρέπει ωστόσο να μας δίδεται με τρόπο ώστε η δυνατή αξιοποίησή του από τη διαδικασία διαμόρφωσης των πεποιθήσεών μας να μην συνιστά μια επεξεργασία που έχει ως είσοδο μια οντότητα *άλλου* είδους από εκείνην που προκύπτει στην έξοδό της· μια τέτοια ματιά, που αποδίδει στην είσοδο μια *συγκροτησιακή* ταυτότητα διακριτή από εκείνην της εξόδου, η οποία μας επαναφέρει στα αδιέξοδα του Μύθου. Οι πρόσφατες διατυπώσεις του Μακντάουελ δεν είναι εύκολο να αποτιμηθούν, ως προς αν πράγματι δικαιώνουν ή τροποποιούν τους προγραμματικούς στόχους του *Mind and World*. Ο Μακντάουελ προσφεύγει πλέον σε μια διάκριση εντός εννοιακής «σφαίρας», ανάμεσα στην «κατηγοριακή ενότητα» της εποπτείας και στην προτασιακή-διαλογική *άρθρωση* ενός υιοθετήσιμου περιεχομένου, που όπως λέει καθιστά *έκδηλη* κάποια «απομονώσιμη» όψη της πρώτης.³²⁹

Η εποπτειακή κατηγοριακή ενότητα φαίνεται να σημαίνει ότι περιεχόμενο της εποπτείας, αν και όχι προτασιακά αρθρωμένο, δίδεται ωστόσο, χάρη ακριβώς στην ιδιαζόντως «παθητική» διαμεσολάβησή του από τις υποκειμενικές νοητικές δυνατότητες, έτσι ενοποιημένο, ώστε να είναι *άμεσα* διαθέσιμο σε μια περαιτέρω διαχείριση, η οποία να αναδεικνύει πλέον κάποιες επιλεγμένες όψεις του ως δομικά συστατικά δυνατών κρίσεων για το πώς έχουν τα πράγματα – συστατικά δηλαδή που είναι *αξιοποιήσιμα* από τον προτασιακό «μηχανισμό» του ενεργού υποκειμένου της

³²⁹ J.McDowell, «Avoiding the Myth of the Given», ό.π. σελ. 6.

επιστημικής σχέσης. Αν μια τέτοια προοπτική μπορεί να είναι πειστική, τότε ο Μακντάουελ μπορεί να ίσως να επιμείνει στην επίκληση της καντιανής διδαχής, την οποία έχουμε δει ότι δεν κουράζεται να επαναλαμβάνει όταν το θεωρεί χρήσιμο, κατά την οποία (παραφράζοντας εδώ ελαφρά) η λειτουργία που «ενοποιεί» τα περιεχόμενα της δεκτικότητάς μας δεν είναι άλλη από εκείνην εκείνην που *αρθρώνει* την ενότητα μιας κρίσης.

Έτσι, στο παράδειγμα που έχουμε αλλού χρησιμοποιήσει, μιας λάμψης που παρουσιάζεται στην οπτική εμπειρία του υποκειμένου, το αισθητηριακό περιεχόμενο που μας δίδεται δεν έχει ακριβώς τη μορφή του προτασιακού περιεχομένου ενός αντίστοιχου ισχυρισμού· το να δω την αστραπή δεν είναι το ίδιο με το να την ξεχωρίσω ως τέτοια, μέσα από την εφαρμογή μιας αντίστοιχης γλωσσικής έκφρασης, με τρόπο ώστε να μπορώ να την εντάξω στο αποφαντικό «παιχνίδι». Αυτό όμως που φαίνεται να ισχυρίζεται ο Μακντάουελ είναι ότι το αισθητηριακό περιεχόμενο θα πρέπει να διαθέτει εκείνη την «κατάλληλη» ενότητα που να το καθιστά δεκτικό σε μια περαιτέρω προτασιακή διαχείρισή του. Η τελευταία όμως – και είναι κρίσιμο αυτό – δεν κατανοείται ως μια διαδικασία επεξεργασίας του, όσο μάλλον ως μια ματιά *ανάδειξης* κάποιας όψης του, μέσα βέβαια από κάποια κατάλληλα εκφραστικά μέσα, που επιτρέπουν την υπαγωγή αυτής της όψης στους μηχανισμούς διαμόρφωσης και κριτικού ελέγχου των εμπειρικών πεποιθήσεών μας. Θα πρέπει λοιπόν οι αισθήσεις μας να μας φανερώνουν έναν κόσμο «έτοιμο» για μια τέτοια επιστημική εστίαση. Η αστραπή της αισθητηριακής εμπειρίας μου θα πρέπει να *δίδεται* ως κάποιου τύπου *ενότητα* που να «προσφέρεται» στην κατηγοριακή ανάδειξη και την περαιτέρω αποφαντική χρήση της.

Όπως επισημαίνει στο ύστερο έργο του ο Μακντάουελ, τα εν λόγω εκφραστικά μέσα που καθιστούν δυνατή μια τέτοια εστίαση της επιστημικής ματιάς μπορεί να είναι, ή μπορεί και να μην είναι διαθέσιμα στο επιστημικό υποκείμενο. Στο *Avoiding the Myth of the Given*, ο Μακντάουελ χρησιμοποιεί το παράδειγμα ενός συγκεκριμένου πουλιού που μπορεί να παρατηρήσει κάποιος, ας πούμε ενός κότσυφα. Η εξοικείωση του παρατηρητή με την έννοια *κότσυφας* του επιτρέπει να ξεχωρίσει την παρουσία του πουλιού στην οπτική εμπειρία του και να την εκφράσει με τρόπο ώστε να μπορεί να την υιοθετήσει αποφαντικά και να την εντάξει έτσι στο διαλογικό παιχνίδι των δυνατών ισχυρισμών – για παράδειγμα, μέσα από την εκφορά «Να ένας κότσυφας!». Μπορεί όμως να μην συνοδεύεται η οπτική εμπειρία από την υποκειμενική εξοικείωση με την παραπάνω έννοια. Σύμφωνα με τις απαιτήσεις που

θέτουν οι πρόσφατες διατυπώσεις του Μακντάουελ, θα πρέπει ωστόσο το περιεχόμενό της να είναι έτσι μορφοποιημένο, χάρη ακριβώς στην επίμαχη συμμετοχή της νοητικής διάστασης της επιστημικής σχέσης στο επίπεδο της δεκτικότητας, ώστε να είναι προτασιακά διαχειρίσιμο, με την εισαγωγή μιας κατάλληλης έκφρασης που να «απομονώνει» κατάλληλα την παρουσία του παρατηρούμενου πουλιού – αν όχι ως κότσυφα, ως *πουλιού* ή .έστω ως κάποιου έμβιου οργανισμού.

Επικαλούμενος τη συνεισφορά στο σχετικό διάλογο του Μάικλ Τόμπσον, ο Μακντάουελ μοιάζει να υποστηρίζει ότι οι αισθήσεις φανερώνουν έναν κόσμο που ήδη πάντα συντίθεται από κάποιες αναγνωρίσιμες «βασικές» ενότητες, που ίσως μπορούμε να κατανοήσουμε προκαταρκτικά ως «σύμπλοκα» νοητικών δυνατοτήτων, και οι οποίες αντιστοιχούν, θα λέγαμε, σε κάποιες πολύ βασικές διακρίσεις τύπων αντικειμένων ή καταστάσεων που η αισθητικότητα μπορεί να μας φανερώνει. Στην περίπτωση του κότσυφα, μιλήσαμε για την *ενότητα* που αντιστοιχεί σε έναν έμβιο οργανισμό· και στο παράδειγμά μας της αστραπής, μπορούμε ίσως να αναφερθούμε σε ένα μετεωρολογικό ή, ακόμα πιο γενικά, σε ένα φυσικό συμβάν. Όπως και με τον κότσυφα, μπορεί να έχω ή μπορεί να μην έχω διαθέσιμη την έννοια *αστραπή*. Η έννοια αυτή άλλωστε προϋποθέτει τη στοιχειώδη εξοικείωση του επιστημικού υποκειμένου με την αστραπή ως συγκεκριμένο φυσικό φαινόμενο, ενταγμένο σε ένα ευρύτερο πλαίσιο ερμηνείας κάποιων φυσικών (καιρικών εδώ) φαινομένων. Δεν είναι ωστόσο προϋπόθεση της αντίστοιχης οπτικής εμπειρίας μια τέτοια εξοικείωση. Μπορούμε ίσως να πούμε ότι, στο επίπεδο της δεκτικότητας, το επιστημικό υποκείμενο έχει στη διάθεσή του την εποπτειακή ενότητα ενός φυσικού συμβάντος στο οποίο μπορεί, αν επιλέξει να το ξεχωρίσει από το ευρύτερο σύνολο της οπτικής εμπειρίας του, να αναφερθεί με αποφαντικό τρόπο, οριακά κρίνοντας απλά ότι *κάτι* συνέβη στο περιβάλλον του, και προσδιορίζοντας περαιτέρω αυτό το *κάτι*, ανάλογα με τις κατηγορίες που του είναι διαθέσιμες, ως μια λάμψη, ή πιο συγκεκριμένα ως μια αστραπή.

Με αυτές τις διευκρινίσεις που έρχονται να συμπληρώσουν την προγραμματική προοπτική που θέτει το *Mind and World*, ο Μακντάουελ φιλοδοξεί να συμβιβάσει τη θέση για την απειρία της έννοιας, που θέλει τον κόσμο να εδραιώνει *έλλογα* τις εμπειρικές πεποιθήσεις μας, με την ανάγκη να διατηρήσει την κρίσιμη επιστημική διάκριση ανάμεσα στην εποπτεία, η οποία μας εφοδιάζει με υιοθετήσιμα περιεχόμενα, και τη νόηση, η οποία και φέρει την *ευθύνη* για την υιοθέτησή τους (ή

τη μη υιοθέτησή τους, αν υφίστανται αντίστοιχοι αποτρεπτικοί λόγοι). Η παθητική λειτουργία των νοητικών δυνατοτήτων εξασφαλίζει ότι το περιεχόμενο της διδόμενης εποπτείας δεν συνιστά μια αδιαμόρφωτη «σούπα» καθεκάστων, η οποία θα απαιτούσε ένα πρόσθετο «μαγείρεμα» για να μπορεί να φανερώνει στον εμπειρικό παρατηρητή κάποια όψη των πραγμάτων – και που άρα, ως τέτοια, δεν θα μπορούσε να συνιστά *η ίδια* έδαφος έλλογης θεμελίωσης της εικόνας του υποκειμένου για το πώς έχουν τα πράγματα. Το ότι το εποπτειακό περιεχόμενο είναι ουσιωδώς υπαγώγιμο στην προτασιακή διαχείρισή του έχει να κάνει με το ότι η ίδια η εποπτεία, χάρη σε αυτήν την εννοιακή δαμεσολάβηση, έχει μια «πρωτοαντικειμενώδη», θα λέγαμε, υφή: κάποιο φυσικό συμβάν είναι παρόν στη δεκτικότητα και το υποκείμενο της τελευταίας δεν έχει παρά να το *δείξει*, με τρόπο ώστε να μπορεί να *αναφερθεί* σε αυτήν την παρουσία του. Έτσι, μπορούμε να φανταστούμε τον παρατηρητή, που δεν έχει διαθέσιμη μια κατάλληλη γι' αυτήν τη δουλειά κατηγορία, να λέει για παράδειγμα «Τι ήταν αυτό;». Ή μπορούμε να τον φανταστούμε να λέει «Τι ήταν αυτή η *λάμψη*;» εφόσον του είναι διαθέσιμη αυτή η κατηγορία – ή αν την εισάγει, την ίδια ή κάποια αντίστοιχη, για τους σκοπούς της αναφοράς στο περιεχόμενο της εμπειρίας του. Επίσης, όπως είπαμε, αν υποθέσουμε ότι ο φορέας της εν λόγω αισθητηριακής εποπτείας είναι εξοικειωμένος με ένα κατηγοριακό δίκτυο επαρκές, ώστε να του επιτρέπει αυτό να αντιδιαστέλλει τη λάμψη μας αστραπής ως προς τη λάμψη ενός φλας, για παράδειγμα, τότε μπορούμε νόμιμα να πούμε, σύμφωνα τουλάχιστον με την προοπτική του Μακντάουελ, ότι η αισθητικότητα του εν λόγω φορέα προσδιορίζεται – εν μέρει – ως το ίδιο το γεγονός της αστραπής, έτσι ώστε η αντίστοιχη εμπειρική πεποίθησή του να αποτελεί επεισόδιο εμπειρικής γνώσης, από τη μια μη συναγωγικής, αλλά και από την άλλη έλλογα υποστηριζόμενης από την αισθητηριακή εμπειρία του, αφού δεν κάνει άλλο από το να την καθιστά, θα λέγαμε, έκδηλη.

Συνοψίζοντας, σύμφωνα με τις πρόσφατες επεξεργασίες του Μακντάουελ, η εννοιακή διαμεσολάβηση στο επίπεδο της δεκτικότητας περιορίζεται στον αυστηρά «παθητικό» ρόλο της διάνοιξης της αισθητικότητας σε εποπτειακές ενότητες, οι οποίες είναι ουσιωδώς επιδεκτικές στις αναγνωριστικές δυνατότητες του ενεργού επιστημικού υποκειμένου, μέσω των οποίων μπορούν αυτές να αποκτήσουν *προτασιακό* ρόλο, μέσα στα πλαίσια της αποφαντικής δραστηριότητάς του. Στο σχήμα αυτό, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι ο δεδομενικός χαρακτήρας των εποπτειακών ενοτήτων δεν είναι δεδομένος, αλλά προϋποθέτει την παθητική «υποδοχή» τους από

δομές νοητικής καταγωγής, οι οποίες έτσι επιτρέπουν την αναγνωρισιμότητα των εποπτειακών αντικειμενωδών ενότητων από την υποκειμενική δεκτικότητα, ανοίγοντας έτσι και την περαιτέρω δυνατότητα της προτασιακής διαχείρισής τους, μέσα στα πλαίσια του διαλογικού αποφαντικού παιχνιδιού μιας αντίστοιχης γλωσσικής κοινότητας.³³⁰ Ούτε επίσης και πρέπει να ξεχνάμε ότι αυτές οι ενότητες, που είναι έτσι απομονώσιμες από τις εκφραστικές δυνατότητες του υποκειμένου, δεν καθίστανται αντικείμενα της απόβλεψής του, παρά μόνο ως εισηγμένες στο ευρύτερο διαλογικό παιχνίδι, όπου και καθίστανται ρητές. Κάπως έτσι επιθυμεί ο Μακντάουελ να συμβιβάσει την απειρία της έννοιας με την επιστημική διάκρισή της από την εποτεία.

Σέλλαρς, Μακντάουελ, Μπράντομ και δεκτικότητα

Μπορούμε εδώ να παρατηρήσουμε ότι τόσο ο ύστερος Μακντάουελ, όσο και ο Μπράντομ, αντιμετωπίζουν το λογικοσυντακτικά δομημένο πεδίο των νοητικών ενεργημάτων ως έναν μηχανισμό που καθιστά έκδηλο ένα περιεχόμενο που, από τη μια δεν κατανοείται ανεξάρτητα από αυτόν, και ο οποίος όμως από την άλλη δεν κάνει άλλο από το να καθιστά έκδηλο αυτό ακριβώς το περιεχόμενο. «Δεν κάνει κάτι άλλο», με την έννοια ότι η αναγνώριση του αισθητηριακού περιεχομένου δεν αποτελεί προϊόν επεξεργασίας ενός αλλότριου υλικού, αλλά διαδικασία ανάδειξης (έκφρασης, θα έλεγε ο Μπράντομ) μιας υπόρρητης δεδομενικότητας που όμως είναι, με διαφορετικό τρόπο βέβαια για καθέναν τους, κανονιστικά διαμεσολαβημένη, έτσι ώστε ο δεδομενικός αυτός χαρακτήρας της να μην συνιστά και ένα όριο του εννοιακού πεδίου. Στην περίπτωση του Μπράντομ, αυτή η διαμεσολάβηση έχει να κάνει με τη δεοντική υφή των κοινοτικών πρακτικών που προτείνει ως θεμέλιο της επιστημολογικής προοπτικής του. Στο δικό του σχήμα, όπως έχουμε δει αλλού, η ιδέα ενός αισθητηριακού περιεχομένου με αναπαραστασιακή διάσταση δεν βρίσκει χώρο, σε αυτό τουλάχιστον το θεμελιώδες επίπεδο – η *εμπειρία* δεν είναι «μια από τις λέξεις» του Μπράντομ. Η κανονιστική ιδέα μιας σχέσης όπου παρουσιάζεται μια κατάσταση πραγμάτων σε κάποιον, ο οποίος μπορεί να την αναγνωρίσει ορθά ή λαθεμένα, στην δική του προοπτική, είναι παράγωγη του δεοντικού δικτύου που

³³⁰ Στις πρόσφατες επεξεργασίες του, ο Μακντάουελ θα επισημάνει ότι *δεν είναι ο γλωσσικός χαρακτήρας το κρίσιμο εδώ*, αλλά η διαθεσιμότητα κάποιου μηχανισμού, ο οποίος να μπορεί να απομονώσει κατάλληλα τις ενότητες που δίδονται στην εποπτεία και να τις ενσωματώσει σε κάτι που να αντιστοιχεί στη δημόσια αποφαντική δραστηριότητα και που να τις καθιστά έκδηλες.

διέπει την αποφαντική δραστηριότητα μιας επιστημολογικά πρότερης κοινότητας. Και είναι βασική ένσταση του Μακντάουελ ότι η κανονιστική διάσταση μιας τέτοιας δραστηριότητας δεν μπορεί να ανασυγκροτηθεί ως προϊόν της δεοντικά κανονιστικής διάστασης.

Στην προοπτική του Μακντάουελ – ο οποίος μπορούμε να πούμε ότι ριζοσπαστικοποιεί τον ισχυρισμό του Σέλλαρς, κατά τον οποίο «η εμπειρία περιέχει προτασιακούς ισχυρισμούς», παράλληλα διορθώνοντάς τον – η κανονιστική διάσταση της εποπτείας έγκειται στο ότι αυτή δίδεται έτσι ενοποιημένη, ώστε να αναγνωρίζεται από τις υποκειμενικές κριτικές δυνατότητες ως μια όψη ακριβώς του πώς έχουν τα πράγματα. Και αυτή η διαθεσιμότητά της για μια τέτοια αποτίμηση – του πώς έχουν τα πράγματα – είναι ουσιώδες και όχι παράγωγο χαρακτηριστικό της. Θα μπορούσαμε να πούμε ίσως ότι, για τον Μακντάουελ, η εποπτεία (χάρη στην παθητική ανάμιξη της έννοιας) δίνει μια εικόνα των πραγμάτων, η οποία στην εμπειρία (για την οποία ο Σέλλαρς υποστηρίζει ότι είναι προτασιακά αρθρωμένη) αναδεικνύεται σε μια εικόνα για τα πράγματα.(και το πώς αυτά έχουν). Στην περίπτωση του Μπράντομ αντίθετα, πρέπει μάλλον να δεχτούμε ότι η εικόνα μας για τα πράγματα δεν προϋποθέτει την ιδέα μιας εικόνας των πραγμάτων, ως αυτής που εκφράζεται μέσω της πρώτης.

Μπορεί βέβαια να κρίνει κάποιος λαθεμένα ότι πέρασε ένας κότσυφας από μπροστά του. Στην περίπτωση αυτή, θα λέγαμε ίσως ότι η επιστημική του κατάσταση είναι σαν να πέρασε πράγματι ένας κότσυφας από μπροστά του. Η εμπειρική κρίση του για το πώς έχουν τα πράγματα αποτελεί τότε την έκφραση μιας *μόνο* φαινόμενης εποπτείας ενός κότσυφα. Στην περίπτωση που κάποιο πουλί πέρασε πράγματι από μπροστά του, χωρίς όμως αυτό να είναι κότσυφας, η ευρύτερη εννοιολογική δεξιότητα του επιστημικού υποκειμένου λειτούργησε, κατά κάποιον τρόπο, σε βάρος του, καθώς η διαθεσιμότητα της έννοιας *κότσυφας* επιτρέπει την παρείσφυσή της στο επίπεδο της εποπτείας και τη συγκρότηση μιας *μόνο* φαινόμενης εικόνας των πραγμάτων που φαίνεται να περιλαμβάνει την παρουσία ενός κότσυφα. Ενδεχομένως, η μη διαθεσιμότητα της εν λόγω έννοιας θα «περιόριζε» την εποπτεία σε μια πιο «βασική» ενοποίηση, με όρους *πουλιού* στο παράδειγμά μας, που να επέτρεπε και τη διαμόρφωση μιας αντίστοιχα ορθής κρίσης για το πώς έχουν τα πράγματα. Αν όμως *πράγματι* συνέβη να περάσει ένας κότσυφας, τότε η διαθεσιμότητα της αντίστοιχης κατηγοριακής υποδοχής επιτρέπει και τον αντίστοιχο σχηματισμό της αισθητηριακής εποπτείας, η οποία έτσι υποστηρίζει τη μη συναγωγική υιοθέτηση του αντίστοιχου

ισχυρισμού από το επιστημικό υποκείμενο. Στην περίπτωση αυτή, το γεγονός της παρουσίας του κότσυφα εμπεριέχεται τόσο στο περιεχόμενο της εποπτείας, όσο και σε εκείνο μιας (αληθούς) εμπειρικής σκέψης, όσο και στον ίδιο τον κόσμο – και αυτή η επισήμανση έχει να κάνει με τον οντολογικό ισχυρισμό του Μακντάουελ, κατά τον οποίο «δεν υφίσταται οντολογικό χάσμα ανάμεσα στο είδος πράγματος που μπορεί κάποιος να σκέφτεται και στο είδος πράγματος που είναι μια κατάσταση πραγμάτων».³³¹

Ο Μπράντομ, από την άλλη μεριά, δεν αναζητά κάποια εικόνα του κόσμου στο θεμελιώδες επίπεδο της επιστημολογικής προοπτικής του. Μην κάνοντας τη διάκριση ανάμεσα σε εικόνα του κόσμου και σε εικόνα για τον κόσμο, εύλογα τοποθετεί τη δεύτερη στο πεδίο των φαινομένων που προσδιορίζονται από το λογικοσυντακτικό μηχανισμό της γλώσσας, ο οποίος λειτουργεί εκφραστικά ως προς ένα υπόστρωμα δεοντικότητας, αποκαθαρμένης από αναπαραστατικές ιδιότητες. Στη θέση μιας εποπτειακής αναπαραστασιακής διάστασης, ο Μπράντομ θα ισχυριστεί ότι το δίκτυο των δεοντικών πρακτικών, που υποδεικνύει ως υπόβαθρο της ανεπτυγμένης έλλογης κανονιστικότητας, του δίνει εκείνο το «άγγιγμα» του κόσμου που του χρειάζεται, για να εξασφαλίσει τη συνάφεια των αποβλεπτικών περιεχομένων προς τα εκάστοτε αντικείμενά τους. Αυτή η συνάφεια, στο δικό του σχήμα, έχει να κάνει με τις δεοντικές δεσμεύσεις που σχετίζονται με τα όρια του δεοντικού πεδίου και τις εκεί αλληλεπιδράσεις με το περιβάλλον όπου ζει η αντίστοιχη δεοντική κοινότητα. Έτσι, ο παρατηρησιακός δεσμός του επιστημικού υποκειμένου με το περιβάλλον του αναλύεται με όρους κοινοτικής ενθάρρυνσης ή αποθάρρυνσης συγκεκριμένων τύπων αποκρίσεων απέναντι σε τύπους εξωτερικών καταστάσεων, χωρίς (υποτίθεται) να είναι αναγκαία, ή επιθυμητή, η συμμετοχή σε αυτήν τη δεοντική συγκρότηση κάποιας εποπτειακής διάστασης υποκειμενικής αντίληψης του κόσμου.

Δεν προκύπτει, για τη ματιά του Μπράντομ, ανάγκη αναφοράς σε κάποια υποκειμενική εικόνα των πραγμάτων, για να κατανοηθεί εκείνο το δίκτυο δεσμεύσεων, αδειοδοτήσεων και απαγορεύσεων, που συνθέτουν το δεοντικό υπόστρωμα της κανονιστικής αναφοράς στον κόσμο, ακόμα και όταν αυτές έχουν να κάνουν με την εδραίωση κανονικοτήτων που εμπλέκουν καταστάσεις του περιβάλλοντος, όπως για παράδειγμα όταν τα κοινοτικά γλωσσικά ήθη επιτρέπουν την εκφορά «Να ένα πουλί!», αλλά όχι και την «Να ένα αεροπλάνο!», όταν ένα πουλί

³³¹ MW 27.

βρίσκεται στην παρατηρησιακή εμβέλεια του φορέα της. Μια τέτοια δεοντική επιταγή αντανakλάται στο δεοντικό σκορ, τόσο σε εκείνο που καταγράφει ο εκφέρων, όσο και στις αντίστοιχες καταγραφές που τηρούν οι συνομιλητές του, και η δυνατότητά του να αναφερθεί πράγματι παρατηρησιακά σε ένα πουλί που περνά από μπροστά του ανασυγκροτείται από τον Μπράντομ, όπως έχουμε δει αλλού, μέσα από ένα συναγωγικό σχήμα που, με δεδομένη τη γενικότερη δεοντική αξιοπιστία του εκφέροντος, συνάγει το παρατηρησιακό κύρος της εκφοράς του. Έτσι, θα μπορούσαμε ίσως να πούμε ότι, στην περίπτωση του Μπράντομ, η εικόνα για τα πράγματα ανασυγκροτείται ως διάσταση παράγωγη της κανονιστικότητας του λόγου για τα πράγματα, της οποίας το δεοντικό υπόβαθρο δεν κάνει χρήση κάποιας ιδέας μιας υποκειμενικής εικόνας των πραγμάτων. Αυτή είναι άλλωστε και η στρατηγική του για να ανακόψει τη διολίσθηση σε μια κανονιστική αναδρομή, που θεωρεί ότι θα συνόδευε την αποδοχή της αναπαραστασιακότητας στο επίπεδο της αισθητηριακής εμπειρίας.

Με αυτόν τον τρόπο, ο ισχυρισμός του Σέλλαρς, για το ότι οι εμπειρίες περιέχουν προτασιακούς ισχυρισμούς, ερμηνεύεται και αξιοποιείται διαφορετικά από τους δυο επιγόνους του. Το θέμα βέβαια που εδώ μας απασχολεί κυρίως είναι η *αισθητηριακή* διάσταση της εμπειρίας, στο βαθμό που έχει νόημα να μιλάμε για μια τέτοια· στο επίπεδο της εμπειρικής *σκέψης* (με τη σελλαρσιανή έννοια), η προτασιακή άρθρωση θεωρείται, καί από τους τρεις αυτούς στοχαστές, ως μάλλον δεδομένη, καθώς και οι τρεις μοιράζονται μια «ψυχολογικά νομιναλιστική» ματιά, που αντιμετωπίζει τα εμπειρικά περιεχόμενα, όπως το ότι βλέπω ένα πουλί, ως δομημένα με πρότυπο την άρθρωση και τη σημασιολογία του δημόσιου αποφαντικού λόγου. Επίσης και οι τρεις (και ο Μακντάουελ πιο emphaticά στις πιο πρόσφατες δημοσιεύσεις του) κρίνουν σκόπιμο να υποστηρίξουν τη δυνατότητα ενός επιπέδου επιστημικής σχέσης με τον κόσμο, που να αντιστοιχεί στη δεδομενική διάσταση της εμπειρίας. Ο Μπράντομ «πειραματίζεται» με τη «μαλακή» δεδομενικότητα των δεοντικών ηθών μιας κοινότητας· ο Σέλλαρς είδαμε να επεξεργάζεται τη νομιμοποίηση των αισθητηριακών εντυπώσεων ως διυποκειμενικά διαμεσολαβημένων οντοτήτων, που ωστόσο «αντανakλούν» τις διαφορικές σχέσεις που διέπουν τα πράγματα του κόσμου· ο δε Μακντάουελ, με τη δική του *ησυχαστική* μάλλον στρατηγική, παρά ως μια απόπειρα γραμμικής συνέχισης του σχετικού φιλοσοφικού διαλόγου, διεκδικεί τη μοναδικότητα του να προτείνει ότι δεν υφίσταται

φιλοσοφικός λόγος να αρκεστούμε σε κάτι λιγότερο από τα *ίδια* τα αντιληπτά γεγονότα του κόσμου ως περιεχόμενα του εν λόγω «στρώματος» δεδομενικότητας.

Δυο εγελιανοί δρόμοι

Αποδεχόμενος ο Σέλλαρς ότι το εμπειρικό περιεχόμενο δεν ανασυγκροτείται ικανοποιητικά στη βάση των τμηματικών αποκρίσεων του οργανισμού προς τα ερεθίσματα του περιβάλλοντος, παρά τους «μαθησιακούς» δεσμούς του με αυτά, που εν τέλει συνιστούν μια αναγκαία αλλά όχι και ικανή συνθήκη για μια λειτουργιστική θεώρησή του, εναποθέτει τις ελπίδες του για μια ολοκληρωμένη ενσωμάτωσή του στην επιστημονική εικόνα στην πρόοδο της θεωρητικής διαχείρισης της κοινωνικής διάστασης του επιστημικού υποκειμένου. Μόνο αυτή μπορεί να συμπληρώσει, πιστεύει, τη λειτουργιστική προσέγγιση των σκέψεων και των εντυπώσεων, με τρόπο ώστε να καθίσταται κατανοητή η μετάβαση από ένα υποπροσωπικό υπόστρωμα έξεων απόκρισης στο πλήρες κανονιστικό δίκτυο που διέπει την «ώριμη» εμπειρική σκέψη.

Αν δεχτούμε τον ισχυρισμό του Σέλλαρς, κατά τον οποίο ο Χέγκελ είναι εκείνος που πρώτος έβαλε ρητά στο «φιλοσοφικό τραπέζι» την κοινωνική διαμεσολάβηση της εμπειρικής αντίληψης του κόσμου, καθώς επίσης και εκείνον που χρεώνει, στον Χέγκελ πάλι αλλά τώρα με αρνητικό «πρόσημο», την απειλητική απόρριψη ενός λογικού χώρου θεμελιωδέστερου εκείνου των κατηγοριακών αναφορών μας στα αντικείμενα του περιβάλλοντος, μπορούμε να καταλάβουμε ότι αυτό που ο Σέλλαρς προσδοκά από μια επιστημονικόστροφη ανάπτυξη της εγελιανής έμφασης στην κοινωνική διαμεσολάβηση είναι να φωτίσει ακριβώς εκείνο το *θεμέλιο* της κανονιστικότητας, που οι αισθητηριακές προσκρούσεις του υποκειμένου στον κόσμο αδυνατούν να συγκροτήσουν επαρκώς.³³² Αυτή είναι και η γραμμή σκέψης που είδαμε να ακολουθεί ο Μπράντομ, αποπειρώμενος ακριβώς αυτό: μια «εγελιανίζουσα» απάντηση στα ζητούμενα του Σέλλαρς, μέσα από τη «συστηματική» ανάλυση των *κοινοτικών* όρων ανάδυσης της κανονιστικής δομής της εμπειρικής σκέψης.

Η «πολεμική» φιλοσοφική σχέση ανάμεσα στον Μπράντομ και στον ΜακΝτάουελ μπορεί ίσως να ιδωθεί ως μια διαφορά ανάμεσά τους, ως προς τον τρόπο με τον οποίο προσπαθεί ο καθένας να προσεγγίσει θεραπευτικά την

³³² Βλ. PSIM39-40.

εγελοφοβία του Σέλλαρς. Ο Σέλλαρς πιστεύει ότι χωρίς μια φιλοσοφική εξηγητική σύνδεση, ανάμεσα στα εννοιακά αρθρωμένα περιεχόμενα της εμπειρίας μας και στις διαδικασίες που αποδέχεται η επιστημονική εικόνα (και παραδειγματικά, η θεωρητική φυσική), μια σύνδεση δηλαδή που να καθιστά κατανοητό το πώς οι «απομαγευμένες» αυτές διαδικασίες συνεισφέρουν στη συγκρότηση ενός «σύμπαντος» σημασιών, η αξίωση αντικειμενικής ισχύος των τελευταίων απειλείται, αφού απειλείται η ενσωματωσιμότητά τους στην επιστημονική εκείνη κοσμοεικόνα που εν τέλει κρίνει τι ανήκει και τι όχι στην επικράτεια του όντως Πραγματικού.

Ο ίδιος ο Σέλλαρς είδαμε ότι θολώνει τα νερά και παρουσιάζει ενίοτε αυτήν την εξηγητική εκκρεμότητα ως περίπου υπερβατολογικής υφής, ισχυριζόμενος ότι χωρίς αυτήν τη συμφιλίωση, ανάμεσα στους εννοιολογικούς και στους φυσικούς όρους προσέγγισης του ζητήματος, δεν μπορούμε να αποφύγουμε «τη διαλεκτική που οδηγεί από τη *Φαινομενολογία* του Χέγκελ στον ιδεαλισμό του 19^{ου} αιώνα» (SU16) – σε μια επιστημολογική προοπτική δηλαδή όπου, όπως πιστεύει, η αντικειμενικότητα του εμπειρικού περιεχομένου απειλείται από την εικόνα μιας αυθαίρετης συγκρότησης των κατηγοριών μας.³³³ Ο Σέλλαρς δηλαδή μοιάζει να παλινδρομεί ανάμεσα σε μια «εξηγητική» αναφορά που θέλει να καθιστά κατανοητή τη *φυσική* δυνατότητα του εμπειρικού περιεχομένου και σε μια φιλοσοφική διερεύνηση του *τι είναι* να συνιστά κάτι ένα τέτοιο περιεχόμενο, καθώς και των *επιστημικών* όρων της δυνατότητάς του. Ο Μπράντομ, αντιμέτωπος με αυτήν την παλινδρόμηση, προσπαθεί ουσιαστικά να «παντρέψει» τις δυο ανάγκες: να συνδυάσει δηλαδή από τη μια το χρέος της διασφάλισης της δυνατότητας της επιστημονικής ενσωμάτωσης του εμπειρικού περιεχομένου, αναλαμβάνοντας από την άλλη μια (κατ' αυτόν εγελιανής έμπνευσης) *κοινοτιστική* ανάλυση της εν λόγω έννοιας, που βλέπει στις κοινοτικές δεοντικές πρακτικές τα θεμέλια τόσο της ταυτότητας, όσο και της «φυσικής» δυνατότητας του εμπειρικού περιεχομένου.³³⁴

³³³ Στο SU, ο Σέλλαρς αναπτύσσει τις θέσεις του περί εντυπώσεων, σε αναφορά προς την καντιανή υπερβατολογική φιλοσοφία. Ήδη από την αφετηρία λοιπόν, τα δυο επίπεδα που διακρίνει αυστηρά ο ΜακΝτάουελ – αυτό της *συγκρότησης* του εμπειρικού περιεχομένου και εκείνο της εξήγησης της «υλικής» *εφικτότητάς* του – διαπλέκονται με τρόπο που εξηγεί την εν γένει υπερβατολογική ανάγνωσή του του SU. Προσπάθησα ωστόσο να υποδείξω στα προηγούμενα ότι δεν υπάρχει ανεξάρτητη από τον επιστημονισμό του υπερβατολογική γραμμή υπεράσπισης των εντυπώσεων από τον Σέλλαρς.

³³⁴ Και αν εδώ η «φυσική δυνατότητα» παραπέμπει σε όρους φυσικής επιστήμης, η τελευταία θα πρέπει να έχει αναπτύξει τα χαρακτηριστικά που σκιαγραφεί ο Σέλλαρς στο *Philosophy and the Scientific Image of Man*, κατά τα οποία έχει βρει τους *επιστημονικούς* τρόπους αναφοράς στην κοινωνική διάσταση του ανθρώπου.

Ο ΜακΝτάουελ, αντίθετα, αποδέχεται αυτό που ο Σέλλαρς στιγματίζει ως μια εγγελιανή «απειλή» της αυθαιρεσίας της έννοιας – την απειλή δηλαδή απώλειας της δυνατότητας νομιμοποίησης των προσδιορισμών της ως *αντικειμενικών* – ως υπόδειξη για τη δυνατή λύση μιας φιλοσοφικής «παρεξήγησης». Κατ’ αυτόν, είδαμε ότι η όλη στρατηγική μιας απόπειρας νομιμοποίησης των κανονιστικά διαμεσολαβημένων περιεχομένων της εμπειρικής σκέψης, που να επικαλείται δεδομένα υπερβατικά ως προς την ίδια την κανονιστικά φορτισμένη επιστημική σχέση, κρίνεται ως περίπου μάταιη. Το γεγονός ότι αυτός ο αυτοπεριορισμός στο πεδίο του εννοιακά αρθρωσίμου αντιμετωπίζεται από τον Σέλλαρς ως μια εγκατάλειψη της αξίωσης να διασφαλίζεται η επιστημική συνάφεια ανάμεσα στα περιεχόμενα και στα αντικείμενα των εμπειριών μας, οφείλεται, σύμφωνα με τη ματιά του ΜακΝτάουελ, στο τυφλό σημείο της επιστημολογίας που εξετάζει κριτικά, αυτό δηλαδή που ουσιαστικά θεωρεί κατηγοριακό λάθος την ταύτιση ενός γεγονότος που συναντούμε ως περιεχόμενο μιας αρθρωμένης σκέψης με ένα γεγονός όπως αυτό νοείται εντός της τάξης πραγμάτων του κόσμου.

Μπορούμε έτσι εδώ να προσεγγίσουμε την απόκλιση ανάμεσα στους ΜακΝτάουελ και Μπράντομ με αναφορά προς την ετοιμότητά τους ή μη να αποδεχτούν μια έννοια *αυτονομιμοποίησης* του κανονιστικού πεδίου συγκρότησης των περιεχομένων της εμπειρικής σκέψης. Η ιδέα μιας τέτοιας αυτονομιμοποίησης φαίνεται συγγενής προς τη σέλλαρσιανή εικόνα της *επιστήμης* – εκείνου δηλαδή του πεδίου του λόγου που είναι τελικά και το αρμόδιο να αποφανθεί για το τι υπάρχει και τι όχι – κατά την οποία αυτή αποτελεί ένα «αυτοδιορθωνόμενο εγχείρημα», καθώς ο έλλογος χαρακτήρας της έγκειται στη δυνατότητά της «να μπορεί να αμφισβητεί τον οποιονδήποτε ισχυρισμό της, αν και όχι όλους μαζί». Μπορούμε ίσως να σκεφτούμε εδώ ότι, μέσα στα πλαίσια της αντιμεταφυσικής ματιάς του ΜακΝτάουελ, η μαζική αμφισβήτηση των ισχυρισμών της επιστήμης που υποθέτει για να απορρίψει ο Σέλλαρς, θα ήταν ουσιαστικά το ανάλογο μιας άρνησης του ευρύτερου πλαισίου της επιστημικής σχέσης – η προσπάθεια κατάκτησης μιας οπτικής γωνίας με γνωσιακό μεν περιεχόμενο, η οποία όμως να προσδορίζεται εξωτερικά προς τις δεσμεύσεις που διέπουν την τελευταία ή, αλλιώς, μια άρνηση της «απειρίας της έννοιας». Δεν επιτρέπει η εγγελιανή διάσταση της σκέψης του ΜακΝτάουελ τη δυνατότητα διάσωσης κάποιου υπερβατικού νοηματοδοτικού πυρήνα – είτε αντικειμενικής είτε υποκειμενικής απόχρωσης – τέτοιου που να ορίζεται ανεξάρτητα από την ήδη πάντοτε εξελισσόμενη σχέση του επιστημικού υποκειμένου με τα αντικείμενα των

αποβλέψεών του, όπως αυτή μορφοποιείται στα περιεχόμενα που το πρώτο υιοθετεί ως προς τα δεύτερα.

Σύμφωνα πάλι με την άλλη όψη του ίδιου σελλαρσιανού νομίσματος, δεν υφίσταται ισχυρισμός του οποίου η νομιμοποίηση να διαφεύγει εκ προοιμίου την κριτική ισχύ του επιστημονικού λόγου, αν και μπορεί ίσως κάποιοι ισχυρισμοί να τοποθετούνται από την εκάστοτε επιστημική κοινότητα σε σχετικά ασφαλείς «γειτονιές» του λόγου – εκείνες δηλαδή που τίθενται ως λιγότερο διαθέσιμες (συγκριτικά προς άλλες) σε αμφισβήτηση της ισχύος τους από τα δεδομένα της επιστημικής σχέσης. Αυτό σημαίνει ότι δεν μπορεί να υφίσταται ισχυρισμός που να μην υπόκειται στο χρέος της δικαιολόγησης – ιδιότητα άλλωστε που, σύμφωνα και με την προσέγγιση του Μπράντομ, είναι άρρηκτα δεμένη με τον αποφαντικό χαρακτήρα του. Ο ορθολογισμός του επιστημονικού εγχειρήματος έγκειται ακριβώς στο ότι, μέσα στο πλαίσιο ενός τέτοιου «μαλακού» περιβάλλοντος, όπου τίποτα δεν διαφεύγει τη διαδικασία κριτικής αποτίμησης, κάποιες ωστόσο περιοχές του λόγου τίθενται ως «βασικότερες» από άλλες, επιτρέποντας έτσι στην «ισότητα» αυτής της γενικευμένης υπαγωγής στη δικαιοδοσία του κριτικού ελέγχου να συνυπάρχει με μια «ανισοβαρή» άρθρωση, τέτοια που να καθιστά δυνατές τις συναγωγικές μεταβάσεις ανάμεσα στα δυνατά περιεχόμενα του εμπειρικού λόγου.

Έτσι, αν κάποιος επιλέξει να υποστηρίξει, με κάποιον τρόπο, την ιδέα της *αυτονομιμοποίησης* του κανονιστικού πλαισίου συγκρότησης των περιεχομένων, θα πρέπει τότε να έχει να πει κάτι, που με κάποιον τόπο να καθησυχάζει την απειλή μιας αυθαίρετης ανάπτυξής του, η οποία θα έθετε σε αμφιβολία τη δυνατότητα της επιτυχούς επιτέλεσης της αναφορικής λειτουργίας του. Το γεγονός ότι ο Μακντάουελ σπεύδει να επεκτείνει την εννοιολογική διάσταση της επιστημικής σχέσης, με τρόπο ώστε αυτή να ενσωματώνει τα ίδια τα γεγονότα ως ανήκοντα στην τάξη του κόσμου, έχει να κάνει με την προσπάθειά του να ακυρώσει ακριβώς τη φαινομενική δεσμευτικότητα μιας προοπτικής που ταυτίζει την αυτονομιμοποίηση με την αυθαιρεσία. Στην αναθεωρητική εικόνα που εισάγει ο Μακντάουελ, δεν τίθεται ζήτημα κατ' αρχήν δυνατότητας επιτέλεσης της αναφορικής λειτουργίας ενός πεδίου περιεχομένων. Αυτή είναι εξασφαλισμένη, από την ώρα που η αισθητικότητα κατανοείται, στην *κανονική* περίπτωση, ως ουσιαστικά ένα «σημείο» ταύτισης ανάμεσα στα περιεχόμενά της και σε εκείνες τις όψεις του κόσμου, που τη «σχηματίζουν» κατά την αισθητηριακή πρόσκρουση σε αυτές. Η παραδοσιακή «υπερτίμηση» της δυνατότητας της πλάνης, που την αντιμετώπιζε ως επαρκή λόγο

για μια γενικευμένη άρνηση της ταύτισης ανάμεσα στα περιεχόμενα της αισθητικότητας και στα γεγονότα, δίνει εδώ τη θέση της σε μια «ησυχαστική» κατανόησή της ως ενός ενδεχομένου που, σε αυτήν τη *μη κανονική* περίπτωση, συνίσταται στην παραπλανητική (πιθανώς λόγω κάποιας δυσλειτουργίας του υποπροσωπικού μηχανισμού διαβίβασης της πληροφορίας) συγκρότηση κάποιου αισθητηριακού περιεχομένου Π, που στην κανονική περίπτωση δεν θα ήταν άλλο από το γεγονός Γ, χωρίς όμως να υφίσταται όντως το Γ.

Ωστόσο, σε μια συνήθη περίπτωση εύστοχης αισθητηριακής πρόσληψης, η «οντολογική τήξη» που αποδέχεται ο Μακντάουελ, ανάμεσα στα εννοιακά οικειοποιήσιμα περιεχόμενα της αισθητικότητας και στα γεγονότα που γίνονται αντιληπτά σε αυτά, επιτρέπει την άμεση εκείνη παρουσία που μπορεί, πάντα κατά τον Μακντάουελ, να υποστηρίξει το αίτημα της έλλογης συνάφειας ανάμεσα στα πρώτα και στα δεύτερα, και εν τέλει ανάμεσα στην κοσμοεικόνα μας και στον ίδιο τον κόσμο. Ένα γόνιμο ερώτημα είναι να δούμε πώς τοποθετείται αυτή η μακνταουελιανή αμεσότητα μέσα στο τοπίο που σκιαγραφείται από τη σελλαρσιανή προβληματική για την ανταγωνιστική σχέση ανάμεσα στην έκδηλη και στην επιστημονική εικόνα του ανθρώπου.

Σε πρώτη τουλάχιστον ανάγνωση, η κατά Μακντάουελ επιστημική σχέση τοποθετείται στην έκδηλη όχθη, εκεί άλλωστε όπου συγκροτούνται τα αποβλεπτικά περιεχόμενα της εμπειρίας. Συνάγεται από αυτό ότι τα «γεγονότα» για τα οποία μιλάμε παραπάνω δεν είναι *γεγονότα*, με την «πραγματική» σημασία της λέξης, αρμόδια για τον καθορισμό της οποίας είναι η επιστήμη. Η τελευταία όμως, μέσα από τις θεωρητικές επεξεργασίες της, ανοίγει νέες παρατηρησιακές οδούς, επιδρώντας έτσι στην έκδηλη εικόνα, καθώς εμπλουτίζει το εννοιολογικό οπλοστάσιο του επιστημικού υποκειμένου, και άρα ανοίγει νέες δυνατότητες πρόσληψης για την αισθητικότητα. Έτσι, αν θυμηθούμε το παράδειγμα με τον κότσυφα, η επιστημονική ομαδοποίηση των πτηνών σε διαφορετικά είδη και ομάδες, επιτρέπει στην ανάλογα ενημερωμένη αισθητικότητα να «φιλοξενεί» νέα περιεχόμενα, όπως συμβαίνει εκεί στην περίπτωση της αισθητηριακής πρόσληψης ενός κότσυφα.

Θα είναι χρήσιμο ωστόσο εδώ να αντιδιαστείλουμε αυτήν την έννοια εμπλουτισμού των παρατηρησιακών-αισθητικών δυνατοτήτων του υποκειμένου με τη «φιλελεύθερη» προσέγγιση της παρατηρησιακής ικανότητας, που έχουμε δει να προτείνει ο Μπράντομ, ακολουθώντας τις ρορτιανές καταβολές του. Για τον Μπράντομ, όταν κάποιος επιστήμονας του εργαστηρίου μαθαίνει να συνάγει άμεσα,

χωρίς κάποια συναγωγική διαμεσολάβηση, την παρουσία ενός αρχικά μη παρατηρήσιμου σωματιδίου, μέσα από τις θεωρητικά αναμενόμενες παρατηρήσιμες επιδράσεις του στο περιβάλλον του (π.χ. δημιουργία φυσσαλίδων), και όταν αυτό τον καθιστά αξιόπιστο καταγραφέα της παρουσίας του εν λόγω σωματιδίου, έτσι ώστε οι σχετικές συναγωγικά άμεσες αναφορές του να συνιστούν λόγω υιοθέτησής τους από τους γλωσσικούς συντρόφους του, τότε εξυπηρετείται, όσο χρειάζεται για τις απαιτήσεις του Μπράντομ, η δομή της παρατήρησης, χωρίς να υπάρχει κάτι περισσότερο, κάποιο υπόλοιπο που να διακρίνει την περίπτωση της *αισθητηριακής* παρουσίας του κότσυφα από την περίπτωση της «μαθησιακά συγκροτημένης» παρατηρησιμότητας του σωματιδίου. Για τον Μακντάουελ αντίθετα, όπως έχουμε συζητήσει, η αισθητηριακή παρατήρηση συνίσταται στη διαθεσιμότητα κάποιου ιδιάζοντως αισθητηριακού περιεχομένου – ενός, θα λέγαμε, συγκεκριμένου σχηματισμού της αισθητικότητας – που δεν είναι κάτι άλλο από το ίδιο το γεγονός (για παράδειγμα, της αισθητής *παρουσίας* του σωματιδίου) που έτσι γίνεται αντιληπτό. Για τα φιλοσοφικά «μέτρα» του Μακντάουελ, ο Μπράντομ εγκαταλείπει έτσι την «όχθη» της εποπτείας, την οποία εκείνος θέλει να νομιμοποιήσει, μέσα σε ένα πλαίσιο ορθής κατανόησης του καντιανού αιτήματος για συνεργασία νόησης και αισθητικότητας.

Είδαμε όμως ότι ο «ριζοσπαστικός» συναγωγικισμός του Μπράντομ δεν είναι ο μόνος τρόπος που μπορεί να απειληθεί η επιδιωκόμενη για τον Μακντάουελ εικόνα μιας αισθητικότητας που είναι ανοιχτή στους περιορισμούς των γεγονότων. Ο λόγος που ο ΜακΝτάουελ είναι περισσότερο φιλικός προς τη σελλαρσιανή παρουσίαση του ζητήματος των αισθητηριακών εντυπώσεων στο *Sensibility and Understanding* (παρά τις ενστάσεις του για την υπερβατολογική αφετηρία της εκεί πραγμάτευσης), ως προς εκείνην που υιοθετείται στο EPM, είναι ότι στο EPM οι εντυπώσεις κατανοούνται τελικά ως *αντικείμενα* για τη συνείδηση, ενθαρρύνοντας έτσι μια κατασκευαστική προσέγγιση του αισθητηριακού περιεχομένου ως συντιθέμενου από τις υποκειμενικές προσλήψεις αυτών των ιδιάζόντων αντικειμένων. Ούτε όμως ο δρόμος των επιστημικών ενδιαμέσων είναι η επιλογή του Μακντάουελ, παρά το ότι ο Μπράντομ του απευθύνει μια τέτοια μομφή. Η περίπτωση της αληθούς πρόσληψης ενός γεγονότος, για τη δική του οπτική, δεν συνιστά ούτε έκφραση μιας υπόρρητης συναγωγής (έστω και του οριακού τύπου της συναγωγής αξιοπιστίας), ούτε και μια οσοδήποτε πρέπουσα απόκριση σε κάτι που είναι κάτι λιγότερο από το ίδιο το

γεγονός που καθιστά αληθή τον ισχυρισμό που υιοθετεί το περιεχόμενο της εν λόγω πρόσληψης.

Επίλογος

Από το ξεκίνημα της εκπόνησης του παρόντος, η έγνοια για τη δυνατότητά του να συνεισφέρει σε κάποιου τύπου επέκταση της φιλοσοφικής γνώσης ήταν πηγή άγχους. Όχι μόνο επειδή η ίδια η ιδέα της φιλοσοφικής έρευνας και προόδου από μόνη της συνιστά ένα ζήτημα, για το οποίο θα έπρεπε να γραφτούν – και σίγουρα έχουν γραφτεί και γράφονται – πλήθος διατριβών. Στην εδώ περίπτωση, ακόμα περισσότερο, επειδή το συγκεκριμένο φιλοσοφικό ρεύμα που προσεγγίστηκε θέτει, σε κάποιες τουλάχιστον διαστάσεις του, σε αμφιβολία το αν και τι είδους φιλοσοφικά συμπεράσματα (που να μην είναι απλά περίπου αναλυτικές συνέπειές του) θα μπορούσε να περιμένει κανείς από τη μελέτη του, καθώς και το αν και τι είδους πρόοδο θα μπορούσε να περιμένει κανείς από το ίδιο.

Ο βασικός άξονας προσέγγισης των εδώ υπό εξέταση στοχαστών, του Σέλλαρς και των μαθητών του Μπράντομ και Μακντάουελ, ήθελε τουλάχιστον να είναι η σχέση τους προς μια προοπτική με εγγειανά χαρακτηριστικά πάνω στα επιστημολογικά ζητήματα της αναλυτικής παράδοσης που προσπάθησαν, καθένας με τον τρόπο του να διαχειριστούν. Αυτό πάλι με τη σειρά του, κατέστησε κεντρικής σημασίας το ζήτημα της δυνατότητας του εμπειρικού περιεχομένου, το οποίο πάλι έκανε αναπόφευκτη την απεύθυνση σε ένα σχετικά ευρύ φάσμα της ιστορίας του φιλοσοφικού-επιστημολογικού στοχασμού – του στοχασμού που, με δυο λόγια, εστίασε το ενδιαφέρον του στο ζήτημα του αν και πώς γνωρίζουμε – ιδιαίτερα καθώς η ψηλάφηση έστω του τι θα μπορούσε να διεκδικήσει τον τίτλο μιας εγγειανίζουσας προοπτικής δεν είναι δυνατή ανεξάρτητα από την τοποθέτηση όσων την επικαλούνται μέσα στο τοπίο του ιστορικά εξελισσόμενου φιλοσοφικού λόγου. Περισσότερο από άλλους, κάποιος που διεκδικεί μια τέτοια συνάφεια αυτοκατανοείται ως γέννημα ενός περιβάλλοντος που όσο τον δεσμεύει, άλλο τόσο οφείλει αυτός να επαναπροσδιορίσει, και λόγοι επιστημονικής τιμιότητας μας επιβάλλουν να το λάβουμε αυτό υπόψη όταν προσεγγίζουμε τη σκέψη του. Πράγματι, είδαμε και τους τρεις στοχαστές που εδώ μας απασχόλησαν να ορίζουν οι ίδιοι τη συνεισφορά τους σε αντιπαράθεση με ένα φιλοσοφικό περιβάλλον που θεωρούν ότι κληρονομούν – ένα περιβάλλον που το βλέπουν γεμάτο με αντιφάσεις και προκλήσεις που αυτές γεννούν. Αν πρέπει λοιπόν να επιχειρηθεί μια αποτίμηση των όσων προηγήθηκαν, θα πρέπει

να λαμβάνει υπόψη της αν και πόσο καλά ανταποκρίνονται αυτοί σε αυτήν την αυτοκατανόησή τους.

Βασική ανησυχία του Σέλλαρς ήταν να ανοίξει ένα πεδίο έρευνας, το οποίο σκιαγράφησε μάλλον ως ένα πάντρεμα φιλοσοφικής και επιστημονικής αναζήτησης, που να καθιστά κατανοητή την ένταξη της αποβλεπτικότητας και των δομών που τη συνοδεύουν σε ένα περιβάλλον που περίπου τις αποστρέφεται. Και ως προς αυτό, το ίδιο το γεγονός ότι οι Μακντάουελ και Μπράντομ αυτοκατανοούνται ως περίπου συνεχιστές του προγράμματός του – με ιδιαίτερη δε έμφαση σε ένα ζήτημα που ακριβώς έχει να κάνει με την παραπάνω δυνατότητα «συμβίωσης» του αποβλεπτικού με το μη αποβέπτικό, όπως είναι το ζήτημα της δυνατότητας του εμπειρικού περιεχομένου – είναι ένδειξη ότι, κατά τούτο τουλάχιστον, η σέλλαρσιανή συνεισφορά υπήρξε επιτυχημένη.

Ο Σέλλαρς θεωρούσε ότι ο Χέγκελ ήταν εκείνος που, κυρίως μέσα από την απεύθυνσή του στην επιστημική δραστηριότητα του περιβάλλοντος μιας κοινότητας αλληλοαναγνωριζόμενων προσώπων, πρώτος άνοιξε το δρόμο μας γόνιμης προσέγγισης των ζητημάτων που έθετε η σχέση των δομών της υποκειμενικής αποβλεπτικότητας προς έναν κόσμο που η επιστήμη παρουσίαζε ως παγερά αδιάφορο προς αυτές. Καί ως προς τούτο, οι δυο επίγονοί του που εδώ μας απασχόλησαν άκουσαν το δάσκαλό τους, χωρίς ωστόσο να ταυτίζεται ο τρόπος με τον οποίο ανταποκρίθηκε ο καθένας στην υπόδειξή του. Έτσι, είδαμε το περιβάλλον της κοινότητας, είτε με τη μορφή της παράδοσης που αυτή «ενσωματώνει», είτε με τη μορφή των διαλογικών πρακτικών της, να αποκτά κεντρική θέση στον τρόπο με τον οποίο αυτοί επιχειρούν να διαρρήξουν τα φαινομενικά δεσμευτικά διλήμματα που συνάντησαν στο φιλοσοφικό περιβάλλον τους.

Στα όσα προηγήθηκαν, έγινε προσπάθεια να υπογραμμιστούν κάποιες βασικές γραμμές φιλοσοφικής πλεύσης, που σηματοδοτούνται από τις επικλήσεις των Μπράντομ και Μακντάουελ στην εγελιανή παράδοση. Δεν έχει τόση σημασία αν αυτές οι επικλήσεις είναι ιστορικοφιλοσοφικά εύστοχες – αν δηλαδή πράγματι ο Χέγκελ είπε πράγματι αυτό που τον θέλει να λέει ο ένας ή ο άλλος από τους δύο – όση έχει ο προσανατολισμός που αυτή η πλεύση πρακτικά δίνει στο φιλοσοφικό λόγο εκείνων που την ακολουθούν. Μια τέτοια γραμμή πλεύσης που θέτει ο Σέλλαρς, και την οποία μπορούμε να καταχωρήσουμε στις εγελιανές αποχρώσεις της σκέψης του,

είναι το αίτημα του αυτοθεμελιωνόμενου χαρακτήρα του επιστημικού φαινομένου, ή αλλιώς ο εμμενής χαρακτήρας του, κατά τον οποίο αυτό δεν είναι υπόλογο παρά μόνο σε κριτήρια που τίθενται με δικούς του όρους, και μέσα στο πλαίσιο της δικής του ιστορικής εξέλιξης. Αυτό το αίτημα, μαζί με το «πρόβλημα» της κυκλικότητας που είδαμε να το συνοδεύει, υιοθετείται από τη σκέψη των Μπράντομ και Μακντάουελ, και η επιτυχία ή μη με την οποία το διαχειρίζονται είναι κρίσιμη για την ευστάθεια του δικού τους εγχειρήματος.

Μέσα στα πλαίσια του επιστημολογικού λόγου, όπου εδώ κινούμαστε, το ζήτημα της κυκλικότητας καθιστά ιδιαίτερα κρίσιμο το χειρισμό εκείνων των εμπειρικών «πυλών», που μοιάζει να συνιστούν οδούς μέσα από τις οποίες το επιστημικό φαινόμενο επηρεάζεται από εξωγενείς ως προς αυτό παράγοντες – παραδειγματικά, αισθητηριακών πυλών. Έτσι, κρίσιμη για την αποτίμηση της συνεισφοράς των επιγόνων του Σέλλαρς είναι η γονιμότητα και η ευστάθεια ή μη της εικόνας που διαμορφώνουν αυτοί για την ανθρώπινη αισθητικότητα – γι' αυτό και η κριτική αυτής της εικόνας αποτέλεσε αντικείμενο μεγάλου μέρους του παρόντος πονήματος. Και δεν έχουμε νομίζω λόγους να είμαστε επαρκώς ικανοποιημένοι από την τελική αποτίμησή της.

Στην περίπτωση του Μπράντομ, συναντήσαμε την προκλητική άρνηση απόδοσης πραγματικής επιστημικής βαρύτητας στην αισθητηριακή φανέρωση του κόσμου, μια άρνηση που μάλλον γεννά περισσότερα αδιέξοδα από όσα ζητά να λύσει, καθώς τα υποκατάστατα που προσφέρει στη θέση μιας τέτοιας βαρύτητας αδυνατούν να ανταποκριθούν, όχι μόνο στη φαινομενολογία της εμπειρίας μας, αλλά κυρίως στο αίτημα εκείνο που υπογραμμίζει ο Μακντάουελ ενός υγιούς εμπειρισμού, που ζητά (το περίπου αυτονόητο, θα λέγαμε) να νομιμοποιήσει τη δυνατότητά μας να στηρίζουμε τις πεποιθήσεις μας για το πώς έχουν τα πράγματα στον κόσμο στο πώς μας φαίνονται αυτά. Αν το ζήτημα της αισθητικότητας συνιστά τελικά μια απειλή για την προοπτική του Μπράντομ, για τον Μακντάουελ μπορούμε να πούμε ότι περισσότερο ανοίγει ένα πεδίο αναζήτησης, παρά απαντιέται. Η θέση του περί του παθητικού χαρακτήρα της, που συνοδεύεται από το αίτημα της εμπλοκής σε αυτήν δομών που έχουν την έδρα τους στην κριτική ικανότητα, είναι μεν ευπρόσδεκτη ως γόνιμη, μέσα σε ένα πλαίσιο υπερβατολογικού φιλοσοφικού λόγου, καλεί ωστόσο για παραπέρα επεξεργασία, αν πρόκειται να συνιστά κάτι περισσότερο από μια απλή μετονομασία ενός επιστημολογικού αδιεξόδου.

Τόσο ο Μακντάουελ όσο και ο Μπράντομ, δεν μοιάζει να κατορθώνουν να ανταποκριθούν επαρκώς στο αίτημα του Σέλλαρς για μια επεξεργασία του εμμενούς χαρακτήρα των επιστημικών φαινομένων, τέτοια που θα επέτρεπε σε αυτά την ομαλή ενσωμάτωσή τους σε μια ευρύτερη επιστημονική εικόνα του κόσμου και της σχέσης μας μαζί του. Σε ποιού τύπου επιστημονική διαχείριση είναι άραγε υπαγώγιμες οι πρακτικές δεοντικές δομές, στις οποίες ζητά ο Μπράντομ να είναι αναγώγιμο το λεξιλόγιο της αποβλεπτικότητας; Από την άλλη μεριά, οι πρόσφατες επεξεργασίες από τον Μακντάουελ της δομής της αισθητικότητας, οι οποίες τροποποιούν σε κάποιον βαθμό την πρώιμη προτασιακή θεώρησή της, δείχνουν ότι υπάρχει εδώ χώρος για παραπέρα δουλειά, και όχι μόνο φιλοσοφική. Ωστόσο, είναι επίσης αλήθεια ότι η υπερβατολογική προοπτική που υιοθετεί δεν είναι ιδιαίτερα φιλόξενη σε συνεισφορές που θα υπερέβαιναν τα όρια που η ίδια θέτει. Έτσι, το θεμελιώδες όραμα του δασκάλου Σέλλαρς για μια ενοποιημένη επιστημονική-φιλοσοφική διαχείριση των ζητημάτων της αποβλεπτικότητας μοιάζει να μην απαντιέται ικανοποιητικά από τους μαθητές του.

Αυτή πάλι η αδυναμία που εντοπίζουμε εδώ ρίχνει μια σκιά υποψίας, με τη σειρά της, στο κύρος των πιστοποιητικών εγγελιανού φρονήματος που οι τελευταίοι διεκδικούν. Θα έλεγε κανείς ότι μια γόνιμη ανάγνωση του Χέγκελ καλλιεργεί μια εικόνα του επιστημικού φαινομένου ως ριζικά ανοιχτού σε ό,τι το υπερβαίνει, και ότι είναι έτσι μόνο που αυτό κατακτά το ζητούμενο καθεστώς απόλυτης εμμένειας που διεκδικεί να του αποδώσει ο Χέγκελ – και αυτό θα έπρεπε ίσως να ισχύει και για τη μελέτη του, αν τουλάχιστον συνιστά καί αυτή ένα εγχείρημα γνωσιακού τύπου. Ωστόσο, μπορεί ίσως κάποιος να υποστηρίξει ότι, λόγω του δευτεροβάθμιου χαρακτήρα των ισχυρισμών της, η τελευταία δεν υπόκειται σε μομφές περί της δεκτικότητάς της ή μη σε άλλες περιοχές του λόγου· και τότε αυτό που έχουμε εμείς να κρίνουμε είναι αν κατορθώνει να εδραιώσει ευσταθώς την εμμένεια του αντικειμένου της.

Ως προς αυτό, θα όφειλε κανείς να παραδεχτεί, σύμφωνα τουλάχιστον με την κριτική ανάγνωση που προηγήθηκε, ότι ο βαθμός που παίρνει ο Μπράντομ δεν είναι πολύ καλός. Η επιλογή του να αντιμετωπίσει την εμπειρία, ως φανέρωση των πραγμάτων στην υποκειμενική δεκτικότητα, ως μονόδρομο παράγωγη των κοινοτικών δεοντικών αλληλεπιδράσεων εγκαθιστά στην εικόνα του μια ανισορροπία που μάλλον την αποκλείει από μια εγγελιανού τύπου απολυτότητα. Κυρίως όμως, της

δίνει έναν κατασκευαστικό χαρακτήρα, ο οποίος αντιπαράτίθεται μεν στην προγενέστερή της παράδοση, χωρίς όμως να κατορθώνει να ενσωματώσει, και έτσι να απενεργοποιήσει, τα φιλοσοφικά προβλήματα που υποστήριζαν την ανάπτυξη αυτής. Από μια τέτοια άποψη, ο Μακντάουελ επιδεικνύει μεγαλύτερη συνέπεια. Η αποφασιστική στράτευσή του σε μια «ισορροπημένη» θεώρηση, μέσα στην οποία η υποκειμενική φανέρωση του κόσμου δεν αντιμετωπίζεται ως επιστημολογικά δευτερεύουσα, αλλά μάλλον επανακατανοείται, όπως και γενικότερα επαναπροσδιορίζονται οι όροι που επέτρεπαν την ανάδυση των παραδοσιακών επιστημολογικών αδιεξόδων, τον καθιστά εγγύτερο προς μια εγγελιανής αύρας φιλοσοφική στρατηγική εσωτερικής κριτικής της αντίπαλης στάσης και ανακατασκευής των θέσεών της.

Η προαναφερθείσα αμφιβολία, σχετικά με τα περιθώρια εμπλουτισμού της προοπτικής του Μακντάουελ έχει ουσιαστικά μεταφιλοσοφικό χαρακτήρα. Ίσως πράγματι κάποιος να θεωρεί ότι ο επιστημολογικός λόγος, ως ένας λόγος δευτέρου επιπέδου ως προς τους πρωτοβάθμιους ισχυρισμούς μας για τα πράγματα, να μην είναι ένας λόγος που παράγει γνώση για αυτά – παρά μάλλον φωτίζει τις δομές που διέπουν τη γνώση για αυτά. Αν υποθέσουμε, για παράδειγμα, ότι η άρθρωση της δεκτικότητας σε εποπτειακές ενότητες είναι πράγματι υπερβατολογικά αναγκαία, ποιός έχει αρμοδιότητα να πει περισσότερα γι' αυτήν, και τι περίπου θα περίμενε κανείς από αυτόν να πει, τουλάχιστον με τα εργαλεία που επιτρέπει η φιλοσοφική ανάλυση; Με ένα ανάλογο σκεπτικό, ο Βιτγκενστάιν μας είχε συστήσει να σιωπάινουμε. Και αυτό είναι σίγουρα μια διάσταση – είναι θέμα προς συζήτηση αν είναι και η κυρίαρχη – της σκέψης του Μακντάουελ. Η επανακατανόηση της φύσης, που προτείνει, μπορεί ενδεχομένως να απομακρύνει τη δυσφορία που σχετίζεται με τη στεγνά φυσικαλιστική πρόσληψή της, και να μας επιτρέψει να κινηθούμε μέσα της με την αυτοπεποίθηση κάποιου που δεν έχει βρεθεί σε λάθος μέρος τη λάθος στιγμή.

Η προσέγγισή των παραδοσιακών επιστημολογικών διλημμάτων από τον Μακντάουελ στοχεύει στην απενεργοποίησή τους, χωρίς να θέλει να τα υποκαταστήσει με κάποιες καινούργιες φιλοσοφικές εντάσεις, πράγμα που δεν μπορεί να ισχυριστεί κάποιος και για την προσέγγισή τους από τον Μπράντομ, η οποία, όσο δίκιο και αν αυτός έχει, επιτρέπει στον θιασώτη της αναπαραστασιακότητας να συνεχίσει να διαφωνεί μαζί του για το αν αυτή προηγείται των συναγωγικών δομών ή έπεται αυτών. Στην πραγματικότητα λοιπόν, μια πλήρης αποτίμηση της ευστοχίας ή

της αστοχίας των εγχειρημάτων που προσεγγίσαμε, θα προϋπέθετε μια απάντηση στο μεταφιλοσοφικό ερώτημα, την οποία δεν έχουμε διαθέσιμη. Σίγουρα πάντως ο Σέλλαρς, ο οποίος σε μεγάλο βαθμό τα ενέπνευσε, προσέβλεπε στη συνύφανση του επιστημολογικού λόγου με εκείνον των επιστημών, θεωρώντας ουσιαστικά ότι χωρίς μια τέτοια εξέλιξη, όσο ησυχαστικές κι αν είναι οι φιλοδοξίες του πρώτου δεν θα μπορούσαν να εκπληρωθούν.

Η σχέση ανάμεσα στους τρεις στοχαστές του Πίτσμπουργκ και στον Χέγκελ δεν έχει ενδιαφέρον κυρίως ως μια σχέση μεταφοράς εγγελιανών διδαχών στο σήμερα – έτσι κι αλλιώς ο Μακντάουελ δεν ήταν έμπειρος γνώστης τους όταν έγραφε το *Mind and World*, ενώ και ο Σέλλαρς, στο δικό του έργο, ακροθιγώς μόνο αναφέρεται σε αυτές. Έστω όμως και υπό τη μορφή σποραδικών επικλήσεων, αυτό που σηματοδοτεί αυτή η σχέση είναι μια ανάγνωση της προγενέστερής τους αναλυτικής παράδοσης, η οποία τους επιτρέπει να αναδείξουν αγνοημένες ή υποβαθμισμένες, αλλά με ιστορικό βάθος διαστάσεις της, απελευθερώνοντας έτσι μια φιλοσοφική δυναμική που, ακόμα και αν δεν απενεργοποιεί οριστικά τα προβληματικά διλήμματα που καλλιεργήθηκαν στους κόλπους της, ωστόσο τα εντάσσει σε μια ευρύτερη ματιά, μια ματιά υποψιασμένη για εκείνους τους μηχανισμούς και τις αφαιρέσεις που τα ενισχύουν και τα καθιστούν δεσμευτικά. Ίσως περισσότερο από την αναπαραγωγή συγκεκριμένων θέσεων σε ένα σύγχρονο φιλοσοφικό σκηνικό, αυτό που έχει σημασία εδώ είναι η υιοθέτηση μιας ριζοσπαστικής αποφασιστικότητας για απαλλαγή από κάθε δεσμευτική αυθεντία που ζητά να «πουλήσει» τη μερικότητα του ισχυρισμού της ως δεδομένη προϋπόθεση του φιλοσοφικού λόγου. Και κατά τούτο ο Χέγκελ είναι πολύτιμος.

Βιβλιογραφία

- Ackerman R., «Sellars and the Scientific Image», *Nous*, Vol.7 No.2, 1973: 138-151.
- Allison H., *Kant's Transcendental Idealism: An Interpretation and Defense*, Yale 1983.
- Allison H., *Idealism and Freedom: Essays on Kant's Theoretical and Practical Philosophy*, Cambridge 1996.
- Anscombe G.E.M., *An Introduction to Wittgenstein's Tractatus*, Harper 1965.
- Baltas A., «Constraints and Resistance: Stating a Case for Negative Realism», Agazzi E. (ed.), *Realism and Quantum Physics*, Rodopi 1999: 74-96.
- Brandom R., *Making it Explicit*, Harvard 1994.
- Brandom R., «Knowledge and the Social Articulation of the Space of Reasons», *Philosophy and Phenomenological Research*, Vol.LV, No.4, 1995:895-908.
- Brandom R., «Perception and Rational Constraint», *Philosophical Issues*, 7 1995: 241-300.
- Brandom R., «Insights and Blindspots of Reliabilism», *The Monist*, Vol. 81, No. 3 1998: 371-392.
- Brandom R., *Articulating Reasons*, Harvard 2000.
- Brandom R., *Tales of the Mighty Dead*, Harvard 2002.
- Brandom R., «No Experience Necessary», ανηρτημένο στο διαδίκτυο:
<http://www.nyu.edu/gsas/dept/philo/courses/representation/papers/BrandomNEN.pdf>
- Brandom R., «The Structure of Desire and Recognition: Self-consciousness and Self-consitution», *Philosophy & Social Criticism*, Vol33 No1,: 127-150.
- Carnap R., «The Elimination of Metaphysics», *Erkenntnis*, Vol.2, 1932 (μτφ. Α.Παπ).
- Carnap R. «Empiricism, Semantics and Ontology», *Revue Internationale de Philosophie* 4, 1950: 20-40.
- Carnap R., *The Logical Structure of the World*, Open Court 1967.
- Coffa A., *The Semantic Tradition from Kant to Carnap*, Cambridge 1991.
- Crarey A., Rupert R. (eds.), *The New Wittgenstein*, Routledge 2000.
- Cussins A., «Experience, Thought and Activity», Gunther Y. (ed.), *Essays on Nonconceptual Content*. MIT Press, 2002.
- Davidson D., *Inquiries into Truth and Interpretation*, Oxford 1984.
- Davidson D., «A Coherence Theory of Truth and Knowledge», LePore E. (ed.), *Truth and Interpretation*, Blackwell 1986: 307-319.

- Davidson D., «The Structure and Content of Truth», *The Journal of Philosophy*, LXXXVII No6, 1990: 279-326.
- Davidson D., «The Folly of Trying to Define Truth», *The Journal of Philosophy*, Vol.93 No6, 1996:263-278.
- Deligiorgi K. (ed.), *Hegel: New Directions*, Acumen 2006.
- deVries W.A.and Triplett T., *Knowledge, Mind, and the Given*, Hacklett 2000.
- di Giovanni G. and Harris H.S. (eds.) *Between Kant and Hegel*, Hackett 1985.
- Engel P., «Dummett, Achilles and the Tortoise», Auxier R., Hahn L.E. (eds.), *The Philosophy of Michael Dummett*, Library of Living Philosophers, 2007.
- Evans G., McDowell J. (eds.), *Truth and Meaning: Essays in Semantics*, Oxford 1976.
- Evans G. (ed. McDowell J.), *The Varieties of Reference*, Oxford 1982.
- Fichte J.G., *Science of Knowledge*, Cambridge 1982 (μτφ. P. Heath, J. Lachs).
- Fogelin R., *Pyrrhonian Reflections on Knowledge and Justification*, Oxford 1994
- Forster M., *Hegel and Skepticism*, Harvard 1989.
- Forster M., *Kant and Skepticism*, Princeton 2008.
- Frege G., *The Foundations of Arithmetic*, Harper 1960 (μτφ. J.L. Austin).
- Friedman M., «Exorcising the Philosophical Tradition: Comments on John McDowell's Mind and World», *The Philosophical Review*, Vol. 105, No. 4 1996:427-467.
- Hegel G.W.F., *The Science of Logic*, Oxford 1975 (μτφ. W. Wallace).
- Henrich D., *Between Kant and Hegel: Lectures on German Idealism*, Harvard 2003.
- Hookway C., *Peirce*, , Routledge 1985.
- Houlgate S., «McDowell, Hegel and the Phenomenology of Spirit», *The Owl of Minerva*, 41:1-2, 2009-20:13-26.
- Hoyningen-Huene P., *Reconstructing Scientific Revolutions: Thomas Kuhn's Philosophy of Science*, Chicago 1989 (μτφ. A.Levine).
- Hyppolite J., *Genesis and Structure of Hegel's Phenomenology of Spirit*, Northwestern 1974 (μτφ. S. Cherniak, J. Heckman).
- Kraft V., *Ο Κύκλος της Βιέννης και η Γένεση του Νεοθετικισμού*, Γνώση 1986 (μτφ. Γ. Μανάκου).
- Kuhn T., *Η Δομή των Επιστημονικών Επανάστασεων*, Σύγχρονα Θεματα 2004 (μτφ. Γ. Γεωργακόπουλος, Β. Κάλφας).
- Longueness B., *Hegel's Critique of Metaphysics*, Cambridge 2007 (μτφ. N.J. Simek).

- McDonald C., McDonald G. (eds.), *McDowell and his Critics*, Blackwell 2006.
- McDowell J., «Wittgenstein on Following a Rule», *Synthese* 58 1984: 325-363.
- McDowell J., *Mind and World*, Harvard 1994 (ελλην. μτφ. Θ. Σαμαρτζής, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης 2013).
- McDowell J., «Knowledge and the Internal», *Philosophy and Phenomenological Research*, 55 (1995): 877-893.
- McDowell J., *Mind, Value and Reality*, Harvard 1998.
- McDowell J., «Precis of Mind and World», *Philosophy and Phenomenological Research*, Vol.LVIII, No.2 1998.
- McDowell J., «Having the World in View», *The Journal of Philosophy*, XCV, No.9 1998: 431-491.
- McDowell J., «Transcendental Empiricism», παρουσίαση στο 3^ο Συμπόσιο Αθήνα-Πίτσμπουργκ, 2000 και δημοσιευμένο στο περιοδικό *Δευκαλίωνας* τ. 21.
- McDowell J., «Hegel and the Myth of the Given», W.Welsch, K. Vieweg (eds.), *Herausg, Das Interesse des Denkens: Hegel aus heutiger Sicht*, Munchen 2003: 75-88.
- McDowell J., «Avoiding the Myth of the Given», Lindgaard J. (ed.), *Experience, Norms and Nature*, Blackwell 2008: 1-14.
- Nuzzo A. (ed.), *Hegel and the Analytic Tradition*, Continuum 2010.
- O'Neill/Surber J. (ed.), *Hegel and Language*, State University 2006.
- Pinkard T., *Hegel's Phenomenology: the Sociality of Reason*, Cambridge 1994.
- Pippin R., *Kant's Theory of Form: Essays on Critique of Pure Reason*, New Haven 1982.
- Pippin R., *Hegel's Idealism: The Satisfactions of Self-Consciousness*, Cambridge 1989.
- Pippin R., *Idealism as Modernism: Hegelian Variations*, Cambridge 1997.
- Pippin R., *Hegel's Idealism: The Satisfactions of Self-Consciousness*, Cambridge 2001.
- Pippin R., *The Persistence of Subjectivity*, Cambridge 2005.
- Pippin R., *Hegel on Self-Consciousness: Desire and Death in the Phenomenology of Spirit*, Princeton 2011.
- Posesorski E.L., *Between Reinhold and Fichte*, Scientific Publishing 2012.
- Quine W.V.O., *Word and Object*, MIT 1960.
- Quine W.V.O., *From a Logical Point of View*, Harvard 1980.
- Quine W.V.O., *From Stimulus to Science*, Harvard 1995.
- Ramberg B., *Donald Davidson's Philosophy of Language*, Blackwell 1989.

- Redding P., *Analytic Philosophy and the Return of Hegelian Thought*, Cambridge 2007.
- Redding P., «Fichte's Role in Hegel's Phenomenology of Spirit», ανηρτημένο στο διαδίκτυο: http://www-personal.usyd.edu.au/~pred9095/Redding_Hegel-Fichte.pdf.
- Reschr N., *Peirce's Philosophy of Science*, Notre Dame 1978.
- Rockmore T., *Hegel's Circular Epistemology*, Indiana 1986.
- Rockmore T., *Before and After Hegel: A Historical Introduction to Hegel's Thought*, Hackett 1993.
- Rockmore T., *An Introduction to Hegel's Phenomenology of Spirit*, California 1997.
- Rockmore T., *Hegel, Idealism and Analytic Philosophy*, Yale 2005.
- Rockmore T., *In Kant's Wake*, Blackwell 2006.
- Rorty R., *Truth and Progress: Philosophical Papers*, Volume 3 , Cambridge 1998.
- Sellars W., «Inference and Meaning», στο *Mind*, Vol.62, No.247, 1953:313-338.
- Sellars W., «Meaning and Functional Classification», *The Journal of Philosophy* 65, 1968: 590-602.
- Sellars W., «Meaning as Functional Classification», *Synthese* 27, 1974: 417-37.
- Sellars W., *Science, Perception and Reality*, Ridgeview 1991 (ελλην. μτφ. στο «Empiricism and the Philosophy of Mind» X. Μαρσέλλος, Εστία 2005).
- Sellars W., *Science and Metaphysics*, Ridgeview 1992.
- Smith N.H. (ed.), *Reading McDowell on Mind and World*, Routledge 2002.
- Stone A., *Petrified Intelligence: Nature in Hegel's Philosophy*, State University 2005.
- Tarski A., «The Semantic Conception of Truth», *Philosophy and Phenomenological Research*, Vol. 4, No. 3: 341-376.
- Westphal K., *Hegel's Epistemological Realism*, Kluwer 1989.
- Westphal K., *Hegel's Epistemology: A Philosophical Introduction to the Phenomenology of Spirit*, Hackett 2003.
- Wittgenstein L., Φιλοσοφικές Έρευνες, Παπαζήσης 1977 (μτφ. Π. Χριστοδουλίδης).
- Wittgenstein L., *Tractatus Logico-Philosophicus*, Παπαζήσης 1978 (μτφ. Θ. Κιτσόπουλος).
- Αναπολιτάνος Δ., Εισαγωγή στη Φιλοσοφία των Μαθηματικών, Νεφέλη 1985.
- Βιρβιδάκης Σ., «Η Υπερβατολογική Αντιμετώπιση του Σκεπτικισμού», Βεϊκος Θ. (επιμ.), *Σκεπτικισμός*, Πρακτικά 1 Μεταπτυχιακού Σεμιναρίου Φιλοσοφίας 1989-90: 44-60.

Βιρβιδάκης Σ., «Το Πρόβλημα της Θεμελίωσης της Γνώσης: Μια Σύγχρονη Προσέγγιση, *Ελληνική Φιλοσοφική Επιθεώρηση*, 7(1990): 107-132.

Έγκελς, *Η Διαφορά των Συστημάτων Φιλοσοφίας του Φίχτε και του Σέλλινγκ*, Εστία 2006 (μτφ. Γ. Ηλιόπουλος).

Έγκελς, *Φαινομενολογία του Νου*, Εστία 2007 (μτφ. Γ. Φαράκλας).

Καντ Ε., *Κριτική του Καθαρού Λόγου*, Παπαζήσης (μτφ. Α. Γιανναρά).

Κιντή Β., *Kuhn & Wittgenstein*, Σμίλη 1995.

Κουζέλης Γ. (επιμ.), *Επιστημολογία: Κείμενα*, Νήσος 1993.

Μπαλτάς Α., «Πρόταση για τη Συγκρότηση της Έννοιας 'Επιστήμη'», *Λόγου Χάριν*, 1991: 37-72.

Μπαλτάς Α., Στεργιόπουλος Κ. (επιμ.), *Φιλοσοφία και Επιστήμες στον Εικοστό Αιώνα*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης 2013.

Πατέλη Ι., *Νόημα και Πράξη: Προϋποθέσεις της Ριζικής Μετάφρασης και Ερμηνείας*, Εξάντας 1991.

Πολυμένης Π., *Η Ανάδυση της Κανονιστικότητας*, Διδακτορική Διατριβή, Ε.Μ.Π. – Δ.Μ.Π.Φ.Ι.Ε.Τ., 2001.

Φαράκλας Γ., *Σημειώσεις Σεμιναρίου Εγελιανής Γνωσιολογίας*, Διαπανεπιστημιακό Π.Φ.Ι.Ε.Τ. (Ε.Μ.Π.-Μ.Ι.Θ.Ε.), 1994-5.

Φαράκλας Γ., *Θέση και Αλήθεια*, Κριτική 1997.

Φαράκλας Γ., «Η Θεωρία της Γνώσης στον Hegel», *Νεύσις* 7, 1998: 159-172.

Φαράκλας Γ., *Γνωσιοθεωρία και Μέθοδος στον Έγκελο*, Εστία 2000.

Φαράκλας Γ., «Αλληλονοσηματοδότηση και εις Άτοπον Απαγωγή. Η Εγελιανή Συγκρότηση Νοημάτων», *Δευκαλίων* 18/2, 2000:281-306.

Φαράκλας Γ., «Αναγνώριση και απειρία στον Έγκελο. Μια πρόταση», *Αξιολογικά* 26, 2011/2012: 25-42.

Χρόνης Χ., «Ιστορικισμός και Εξωτερικός Κόσμος», *Νεύσις* 8 1999: 3-30.

Ψύλλος Σ., «Μεταξύ Εμπειρισμού και Ρεαλισμού: οι Περιπέτειες του Δομισμού στη Φιλοσοφία της Επιστήμης», ανηρτημένο στο διαδίκτυο:
<http://users.uoa.gr/~psillos/PapersI/32-structuralism.pdf>.